

„Cel mai temut spion din istorie“
IAN FLEMING

UN SPION DESĂVÂRȘIT
RICHARD SORGE

MAESTRUL SPIONAJULUI LUI STALIN

OWEN MATTHEWS

LITERA

KRONIKA

„Cel mai temut spion din istorie“
IAN FLEMING

UN SPION DESĂVÂRȘIT
RICHARD SORGE
MAESTRUL SPIONAJULUI LUI STALIN

OWEN MATTHEWS

LITERA

KRONIKA

„Cel mai temut spion din istorie“
IAN FLEMING

UN SPION DESĂVÂRȘIT
RICHARD SORGE
MAESTRUL SPIONAJULUI LUI STALIN

OWEN MATTHEWS

LITERA

KRONIKA

KRONIKA

Colecția în care umanitatea este reconstruită prin cărți care ne ajută să pătrundem în culisele celor mai interesante evenimente politice, sociale sau financiare de ieri și de astăzi.

Owen Matthews a studiat istorie modernă la Universitatea Oxford, înainte de a-și începe cariera de jurnalist în Bosnia. A scris pentru publicațiile Moscow Times, The Times, The Spectator și The Independent. În 1997, a devenit corespondent al revistei Newsweek la Moscova, tratând subiecte precum cel de-al doilea război cecen, Afghanistan, Irak și conflictul din estul Ucrainei. Prima sa carte de istorie rusă, Stalin's Children (Copiii lui Stalin), a fost tradusă în 28 de limbi și a fost nominalizată pentru Premiul First Book al publicației britanice Guardian, precum și pentru Prix Médicis, acordat de Franța.

OWEN MATTHEWS

UN SPION DESĂVÂRȘIT

RICHARD SORGE

MAESTRUL SPIONAJULUI LUI STALIN

Traducere din limba engleză de
ADRIANA VULPE

LITERA

București
2020

An Impeccable Spy. Richard Sorge, Stalin's Master Agent

Copyright © 2019 Owen Matthews

International Rights Management: Susanna Lea Associates

Toate drepturile rezervate

Editura Litera

O.P. 53; C.P. 212, sector 4, București, România

tel.: 021 319 63 90; 031 425 16 19; 0752 548 372

e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteți vizita pe

www.litera.ro

Un spion desăvârșit.

Richard Sorge, maestrul spionajului lui Stalin

Owen Matthews

Copyright © 2020 Grup Media Litera

Toate drepturile rezervate

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Constantin Furtună, Georgiana Harghel

Corector: Olimpia Băloi

Copertă: Flori Zahiu

Tehnoredactare și prepress: Mihai Suciu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OWEN MATTHEWS

Un spion desăvârșit: Richard Sorge, maestrul spionajului lui Stalin/Owen Matthews. Traducere din lb. engleză: Adriana Vulpe – București: Litera, 2020

ISBN 978-606-33-6620-8

ISBN EPUB 978-606-33-6727-4

I. Vulpe, Adriana

94.32

Prolog. „Siberieni!“

Într-o dimineață geroasă din noiembrie 1941, Natalia Alekseeivna Kravcenko și sora ei vitregă, Lina, au îngropat picturile tatălui lor în grădina casei de la țară. Satul de artiști Nikolina Gora, situat la 40 de kilometri vest de Kremlin, ajunsese pe linia frontului în Bătălia pentru Moscova. În urmă cu câteva zile, coloanele de fum care se ridicau din satul vecin anunțau sosirea avangardei Wehrmachtului, care lua poziție pentru atacul final asupra capitalei. Casa lor era așezată pe malul înalt și împădurit al râului Moscova, iar medicii Armatei Roșii o rechiziționaseră pentru a o transforma în spital de campanie pentru bătălia ce avea să urmeze. Celor două surori li se spusese să părăsească imediat casa, iar ele aruncaseră în grabă picturile tatălui lor și argintăria de dinainte de Revoluție într-un cufăr mare, pe care l-au îngropat într-o scobitură din malul care cobora abrupt spre râu. Nu-și făceau prea multe speranțe că mâna de soldați sovietici care săpau de zor tranșee la marginea satului putea ține piept mult timp iminentului atac german. Natalia se aștepta ca acea noapte să fie ultima pe care avea să o mai petreacă vreodată în frumoasa casă de la țară construită de tatăl ei.

Chiar înainte de ivirea zorilor, Natalia s-a trezit într-un zgomot asurzitor. Și-a luat repede un cojoc și pâslarii și s-a dus la poartă să vadă ce se întâmplă. Întinși pe marginea drumului, chirciți de frig sub mantalele lor, sute de soldați sovietici furau câteva ore de somn în nămeții ce se înălțau de o parte și de alta a șoselei. Tumultul era rezultatul sforăiturilor lor.

– Siberieni! i-a spus un ofițer, care tocmai coborâse din trenul sosit din Extremul Orient sovietic.

Veniseră întăriri pentru apărarea Moscovei.

În următoarele zile, băieții din Siberia au murit cu sutele pe terenurile mlăștinoase dintre satele Nikolina Gora și Aksinino, alături de sute de mii de alți soldați sovietici, căzuți pe frontul de 600 de kilometri din jurul

Moscovei. Imensa masă de desen, special făcută pentru tatăl Nataliei, a fost transformată în masă de operație. Dar nemții n-au răzbit mai departe.

Natalia Alekseevna s-a întors la casa lor de la țară; și locuiește și acum acolo. La fel a făcut și nepoata ei, care este acum soția mea. Cartea aceasta a fost parțial scrisă acolo. Picturile au revenit pe pereți, la locul lor. Chiar și groapa săpată de fete se vede încă, atunci când tufișurile rămân fără frunze, toamna. Vechiul cufăr de oțel ruginește în spatele casei.

Talazurile celui de-al Doilea Război Mondial s-au îndepărtat de Moscova în acea lună, în mare parte datorită întăririlor venite din Siberia. Acestea poate că n-ar fi ajuns acolo fără strădaniile unui spion comunist german care activa la celălalt capăt al lumii – un agent care aflase cele mai bine păstrate secrete ale Înaltului Comandament Japonez și German, dar, cu toate acestea, era privit cu neîncredere de șefii săi de la Moscova. Bineînțeles, victoria are mulți părinți, mai ales o victorie atât de din plin stropită cu sânge și de o importanță atât de mare, precum cea sovietică din cel de-al Doilea Război Mondial. Dar munca extraordinară a lui Richard Sorge a avut un impact crucial în salvarea Uniunii Sovietice de la dezastru, în 1941, și a făcut posibilă victoria finală a lui Stalin din 1945.

Introducere

Richard Sorge a fost un răzvrătit devenit mare spion – în mod clar, unul dintre cei mai mari spioni care-au trăit vreodată. Rețeaua de spionaj pe care a construit-o la Tokyo, înainte de război, l-a adus în imediata vecinătate a celor mai înalte cercuri de putere din Germania, Japonia și Uniunea Sovietică. Eugen Ott, ambasadorul Germaniei în Japonia, cel mai bun prieten al lui Sorge și, în același timp, angajatorul și informatorul fără voie al acestuia, vorbea regulat cu Hitler. Cel mai important agent japonez al lui Sorge, Hotsumi Ozaki, era unul dintre consilierii cabinetului japonez și discuta frecvent cu prim-ministrul, prințul Konoe. Iar la Moscova, superiorii direcți ai lui Sorge îl vizitau constant pe Stalin în biroul său de la Kremlin. Sorge a supraviețuit ca șef de rețea al spionajului sovietic, fără să fie descoperit, timp de nouă ani la Tokyo, deși Japonia era bântuită de mania și isteria spionajului, iar poliția era în permanentă pe urmele sursei transmisiunilor sale radio codate. Mai mult, a reușit să fure cele mai bine păstrate secrete militare și politice ale Germaniei și Japoniei, acționând la vedere, chiar sub nasul acestora.

Sorge era un comunist idealist și, în același timp, un mincinos plin de cinism. Se vedea soldat al Revoluției, făcând parte din cea mai sus-pusă clasă a cadrelor secrete ale partidului, cărora li se încredințase misiunea sacră de a penetra fortărețele dușmanilor imperialiști ai URSS-ului. Dar, în același timp, era pedant, bețiv și afemeiat. Era dependent de adrenalină, fanfaron și avea accese sălbatic de indisciplină. În timpul frecventelor sale petreceri înecate în alcool, distrugea mașini și motociclete, mărturisindu-și la beție, în fața publicului nazist, dragostea pentru Stalin și pentru Uniunea Sovietică, și seducea fără scrupule soțiile celor mai valoroși agenți și ale celor mai apropiați colegi ai săi.

Sorge se autodescria deseori ca un erou romantic, un cavaler-jefuitor din poezia romantică germană. În realitate, era unul dintre factorii de decizie singuratici care bântuiau la marginea deșertului politic, un om permanent

menit să ducă povara unei cunoașteri superioare și a unor rațiuni mai înalte decât ale ființelor mărunte care-l înconjurau. Apărător autoproclamat al clasei muncitoare, era de un snobism intelectual atroce, mediul său natural constituindu-l cazinourile, bordelurile și saloanele de dans interbelice din Shanghai și Tokyo.

Mai presus de orice, era un disimulator profesionist. La fel ca majoritatea celor care au ajuns la desăvârșire în această meserie, Sorge era condus de pornirea de nestăpânit de a trage pe sfoară. Înșelătoria era atât talentul lui Sorge, cât și dependența sa fatală. Cea mai mare parte a vieții sale, Sorge i-a mințit pe majoritatea celor din jurul său – pe numeroasele sale iubite, pe prieteni, colegi și superiori. Poate că se mințea și pe el însuși.

Unul dintre aspectele extraordinare ale poveștii lui Sorge este înțelegerea faptului că acesta a evoluat într-o lume de alianțe internaționale în continuă schimbare și de posibilități infinite. Pentru statele-națiuni ale vremii, participante la acest joc mondial, până și cele mai solide certitudini, privite retrospectiv, erau, la urma urmei, supuse schimbării – chiar și chestiuni atât de evident imuabile, cum ar fi ce țară și de partea cui se află în cel de-al Doilea Război Mondial. În cea mai mare parte a carierei lui Richard Sorge, Uniunea Sovietică și Germania, deși adversare ideologice, au fost, de fapt, aliate în secret. În anii 1920, armata germană a trimis mii de soldați la instrucție pe câmpiile Bielorusiei, în baza unei înțelegeri secrete dintre Moscova și Berlin. În 1939, Stalin a încheiat un acord cu Hitler de împărțire a Europei, care afecta întregul est al continentului, de la Marea Baltică până în Balcani, și a cărui principală victimă a fost Polonia. Trupele sovietice și naziste, victorioase împotriva armatei poloneze, inamicul comun, au organizat împreună, la Brest și în alte orașe ocupate, parade de sărbătorire a victoriei. În februarie 1941, Hitler i-a dat lui Stalin ocazia de a face parte din puterile Axei – chiar dacă, în paralel, se pregătea să invadeze URSS-ul –, îndemnând Germania, Italia, Japonia și Uniunea Sovietică să împartă lumea între marile dictaturi ale vremii. Pentru Stalin, deși era circumspect din fire, era, cu siguranță, ceva foarte tentant. Până în seara zilei de 22 iunie 1941, Hitler și Stalin au fost aliați, iar cel din urmă a crezut că așa aveau să rămână și pe mai departe. Și mai ciudat, după cum știm acum – și după cum Richard Sorge nu a știut –, din septembrie 1940,

Stalin își concepușe propriile planuri de rezervă privind invadarea Germaniei, cunoscute ca Operațiunea Groza. Chiar în timp ce trimitea în Germania mari cantități de porumb, petrol și oțel, pentru a susține efortul nazist de război, ca parte a pactului de neagresiune din 1939 încheiat cu Berlinul, dictatorul sovietic își punea la punct propriul plan oportunist de a-l trage pe sfoară pe Hitler, dacă s-ar fi ivit ocazia potrivită.

Rolul Japoniei în războiul mondial era și mai labil. Din momentul în care un grup de ofițeri japonezi rebeli au invadat Manciuria chineză în 1931, a fost clar că șefii armatei de la Tokyo nutreau visuri de expansiune în Asia – ambiții care, cu timpul, aveau să înăbușe protestele guvernului civil de acasă. Dar atitudinea Japoniei față de Rusia era profund ambiguă. Armata japoneză milita vehement pentru invadarea Uniunii Sovietice – invazie ce i-ar fi anihilat complet eforturile lui Stalin de a lupta împotriva Germaniei, după intrarea naziștilor în Rusia, în 1941. Marina militară japoneză era însă la fel de convinsă că destinul imperial al națiunii se împlinea în sud și consta în preluarea controlului asupra câmpurilor de orez din Indochina și asupra puțurilor de petrol din Indiile de Est Olandeze. Astfel, în 1941, supraviețuirea URSS-ului depindea de complicatele jocuri de putere din interiorul statului major al Imperiului Japonez. Își permitea Stalin să priveze Extremul Orient rus de trupe pentru a apăra Moscova? Acest fapt depindea de informația dacă planul Japoniei de invadare a Rusiei în 1941 urma sau nu să fie pus în aplicare. Iar cel ce le putea da această informație era șeful rețelei lor de spionaj, Sorge.

Nu era sigur nici cursul de coliziune al Japoniei cu America, nici chiar în octombrie 1941, cu doar câteva săptămâni înainte de atacul-supriză al marinei japoneze de la Pearl Harbor. Dimpotrivă, primul-ministru Konoe încercase cu disperare ani întregi să încheie o înțelegere cu administrația de la Washington pentru a evita războiul în Pacific. Emisarul său, amiralul Nomura, ambasadorul Japoniei în Statele Unite, se aflase la un pas de negocierea unui pact de neagresiune cu președintele SUA, Franklin Roosevelt, în vara anului 1941.

Universul lui Sorge era unul în care se încheiau și se încălcau alianțe chiar între dușmani naturali, precum Hitler și Stalin sau Stalin și militariștii japonezi. Spre deosebire de majoritatea spionilor din secolul XX, spionajul

lui Sorge nu era doar o chestiune de agenți trădați sau de operațiuni secrete compromise; el avea un impact înfiorător de direct în ceea ce privea soarta națiunilor și cursul întregului război.

Printre cele mai ciudate aspecte ale biografiei lui Sorge este și acela că, spre deosebire de multe alte povești din lumea întunecată a spionajului, povestea lui este extrem de bine documentată. După arestarea de către autoritățile japoneze, în octombrie 1941, fiecare membru al cercului de spioni al lui Sorge – cu onorabila excepție a lui Kawai, unul din agenții mai puțini importanți ai lui Sorge – a spus tot ce știa. Toți au mărturisit, din cauza instinctului primar de supraviețuire. Dar membrii grupului au avut motive diferite de cooperare cu autoritățile. Sorge însuși a fost înțeles greșit și nu a fost apreciat ani întregi de către șefii săi de la Moscova și a scris în închisoare o lungă confesiune în care se lăuda cu priceperea, profesionalismul și integritatea sa ca spion. Noi știm acum ceea ce Sorge nu a știut – că superiorii săi din Moscova nu aveau deloc încredere în el, considerându-l agent dublu. Sorge a sperat, până la sfârșit, că Uniunea Sovietică avea să-l salveze; prin urmare, Sorge nu și-a făcut publice îndoielile față de comunism și nici planurile de fugă sau contul bancar secret din Shanghai – pe toate acestea le cunoaștem din alte surse.

Max Clausen, operator radio cu o îndelungată activitate în cadrul rețelei de spionaj, a avut un mesaj exact opus pentru japonezi. A recunoscut de bunăvoie că și-a pierdut credința comunistă și chiar s-a mândrit că sabotase sistematic eforturile de spionaj ale șefului său, distrugând sau trunchiind grav telegramele pe care i le dădea Sorge să le trimită. Evident, Clausen sperase să obțină mila celor care îl capturaseră, ceea ce a și primit. Agentul de frunte al lui Sorge, Hotsumi Ozaki, un tânăr jurnalist idealist care a devenit ulterior un apreciat consilier în cabinetul japonez, s-a străduit să demonstreze că aparenta sa trădare era, de fapt, o formă de patriotism. Ozaki le-a spus celor care l-au prins că lucrase pentru cauza păcii internaționale și că ținuse cont de interesele națiunii, încercând din răspuț să evite un război între Japonia și Rusia.

Indiferent de diversele lor motive, deținuții le-au oferit anchetatorilor japonezi o comoară uriașă de informații detaliate despre viața și carierele lor ca spioni, așa cum fuseseră ele chiar de la începutul anilor 1920. Mai

mult, poliția secretă japoneză interceptase și transcrisese mesajele radio codate ale rețelei chiar din clipa în care Clausen începuse să transmită rapoarte secrete de la Tokyo la Moscova. În ciuda eforturilor susținute, japonezii nu putuseră nici să localizeze transmitătorul, nici să descifreze mesajele. Dar, odată ce Clausen le-a predat manualul pe care-l folosisese la codificarea telegramelor, serviciile secrete ale armatei japoneze au putut să citească aproape fiecare cuvânt din corespondența secretă a lui Sorge cu superiorii săi de la Moscova. Mărturisirile și transcrierile, care umplu două volume groase de probe, au fost publicate în întregime după război. Aceste mărturii au fost ulterior invocate pe larg în Statele Unite de anticomuniștii din epoca McCarthy, în încercarea acreditării ideii existenței unui plan malefic al serviciilor secrete sovietice, prin care se puteau penetra până și cele mai înalte niveluri ale structurilor guvernamentale.

Două lucruri lipsesc din marea comoară de mărturisiri și transmisiuni decodate adunate de poliția japoneză, ca și din cele peste 100 de cărți care s-au scris despre Sorge de la executarea sa în închisoarea Sugamo din Tokyo, în noiembrie 1944. Cea mai importantă omisiune este versiunea sovietică a poveștii. Nici un istoric occidental nu a avut acces la dosarele Sorge păstrate în arhivele Cominternului de la Moscova sau în arhivele serviciilor secrete militare sovietice de la Podolsk – sau nu a citat importante lucrări recente ale istoricilor ruși, care se bazează pe arhiva militară la care cercetătorii străini n-au mai avut acces din anul 2000. În această carte este relatată pentru prima dată povestea tumultuoasei cariere a lui Sorge ca agent al Cominternului, aparenta sa cădere în dizgrație ca urmare a îndepărtării fără milă din organizație a tuturor agenților străini (cu excepția celor mai servili și loiali lui Stalin), dar și recrutarea lui Sorge de către serviciile secrete militare sovietice și ciclurile ulterioare de neîncredere și paranoia care au dus la clasarea informațiilor de cel mai înalt nivel furnizate de Sorge ca încercare de dezinformare pusă la cale de inamici. La fel și dezvăluirile despre tentativele desperate ale lui Sorge de a-l avertiza pe Stalin de iminenta invazie germană a Uniunii Sovietice în iulie 1941 – un avertisment care a fost sistematic ascuns de cei mai înalți ofițeri ai Armatei Roșii, îngroziți să-l contrazică pe Stalin în ideea lui fixă că Hitler nu l-ar ataca niciodată.

Cealaltă piesă care lipsește din versiunea japoneză a evenimentelor este percepția asupra vieții interioare a lui Sorge: îndoielile și temerile sale. Așa cum a remarcat John le Carré, spionii sunt niște povestitori pe care nu te poți baza deloc, deoarece se inventează și se reinventează pe ei înșiși de prea multe ori. Cea mai mare parte a vieții sale de adult, Sorge a trăit într-o lume în care riscul de a fi arestat sau trădat l-a urmărit ca o umbră. În timpul anilor petrecuți în Japonia, n-a avut pe nimeni altcineva, în afară de subordonații săi direcți, cu care să-și împărtășească secretele. Nici măcar cei mai apropiați agenți japonezi, Ozaki și Miyagi, nu i-au fost niciodată prieteni.

Ca mulți alți spioni, Sorge a fost un seducător neobosit. Talentele sale de spion și de cuceritor în serie se întrepătrund profund. Serviciile secrete americane au estimat că a avut legături cu cel puțin 30 de femei pe durata șederii sale la Tokyo. Dar chiar și iubitele lui Sorge au fost, într-un fel sau altul, pioni pe care i-a folosit în jocurile sale de spionaj. Le încânta și le îngrozea cu plimbări nebunești cu motocicleta în noapte. Cătorva dintre ele le-a arătat latura sa megalomană, în timp ce dansa prin casă, răsucind o sabie de samurai și declamând beat cum îl avea ucide el pe Hitler și cum avea să devină zeu. Chiar și în cele mai intime momente ale sale, se prefăcea că este un personaj mult mai mareț decât era cu adevărat. Iubitelor sale li se plângea frecvent de singurătate, dar nu-i permitea nici uneia să împartă povara secretelor pe care le purta în interior. Totuși, mărturiile femeilor din viața lui Sorge ne oferă o perspectivă valoroasă asupra omului care și-ar fi dorit să fie. Și arhivele sovietice dezvăluie mult mai multe aspecte ale vieții sale private, surprinse în scrisorile adresate soției rusoaice, în memorii și în corespondența cu prietenii și colegii de la Moscova, citate aici în engleză pentru prima dată.

Sorge reprezintă o provocare ieșită din comun pentru un biograf. El și-a trăit cea mai mare parte a vieții într-o lume a umbrelor, în care existența sa depindea de mister. În același timp, era extrovertit și, în multe privințe, exhibiționist. Odată ce jocul s-a încheiat, în singurătatea închisorii japoneze, și-a făcut de lucru întrețesând pentru anchetatori, poate și pentru posteritate, o versiune idealizată a propriei persoane. În vasta sa corespondență cu Moscova, în scrisorile către soția sa, Katia, în jurnalistică,

scrierile academice și mărturisirile sale, a lăsat numeroase mărturii scrise. Totuși, la fel ca mulți oameni în aparență gregari, și-a păzit cu strășnicie străfundurile ființei sale. A fost un om cu trei fețe. Una era Sorge, celebritatea mondenă, sufletul extrem de indiscret al petrecerii, adorat de femei și de prieteni. A doua față, secretă, era îndreptată spre superiorii săi de la Moscova. Pe cea de-a treia – persoana particulară animată de principii înalte și poftă meschine, care trăia într-o lume a minciunii – o păstra pe de-a întregul pentru el însuși.

Sorge avea o extraordinară inspirație de moment, care l-a ajutat mult în viața sa schimbătoare și imprevizibilă. Era uluitoare ușurința cu care putea trece de la un mediu la altul, de la un loc sau prieten la altul, de la o femeie la alta. Pentru bărbați și femei, deopotrivă, charisma sa autodistructivă era irezistibilă. Putea fi sălbatic de instinctiv, temperamental, capricios, deseori egoist ca un copil. Povestea sa ne amintește de un om care încearcă în mod constant diverse caricaturi grotești ale sale, adoptând mereu noi variante ușor modificate ale imaginii lui publice. Și, ca în cazul multor oameni singuratici, nutrea o dorință arzătoare să fie iubit și să fie senzațional, dar să fie adorat de la distanță. Acesta a fost paradoxul său; cu cât era mai senzațional și mai de succes, cu atât era mai imposibil să fie adorat pentru ceea ce era el însuși.

A avut mulți prieteni, dar nu se putea confesa nici unuia. Își petrecea mare parte a serilor chefuind la petreceri, în baruri și restaurante – dar mințea și se folosea de aproape oricine din largul său cerc de cunoștințe. Într-adevăr, ușurința lui magică de a-i face pe oameni să se simtă în largul lor era cea mai înaltă calitate socială a sa. Farmecul lui Sorge l-a ajutat și să supraviețuiască. Când brutalul colonel Gestapo Joseph Meisinger, poreclit „Măcelarul din Varșovia“, a fost trimis la Tokyo să-l ancheteze, Sorge l-a dus să petreacă în bordelurile din Ginza și imediat și-a transformat dușmanul de moarte în tovarăș de băutură.

Sorge era și un om curajos. Fie că fotografia pe ascuns documentele secrete, când rămânea câteva minute singur în biroul ambadorului german, fie că zăcea grav rănit la spital, după un accident de motocicletă provocat la beție, luptându-se să rămână conștient până venea un prieten

să-i recupereze documentele incriminatorii din buzunarul hainei, Sorge era mereu de un calm supranatural. Întotdeauna s-a considerat soldat, din anii adolescenței, în serviciul kaiserului, în tranșeele din Primul Război Mondial, până în ultimele sale momente, la spânzurătoare, când a luat poziția de drept și a salutat Armata Roșie și Partidul Comunist Sovietic. În ciuda indiscrețiilor sale comise la beție, avea o viață furibund de activă, trezindu-se devreme și petrecând zilnic ore întregi scriind, citind și spionând. Rămânea un ofițer și un profesionist chiar și când era beat, chiar și când era cuprins de disperare. Iar în unele privințe, a fost un gentleman. În închisoare, a refuzat să discute despre femeile din viața lui și nu le-a pomenit anchetatorilor de amanta sa japoneză. Procurorul care l-a interogat l-a descris pe Sorge drept „cel mai mare om pe care l-am întâlnit“.

Într-un fel, Sorge a fost și un intelectual. Cu siguranță, avea cel puțin o inteligență robustă și competentă. În memoriile sale din închisoare, a scris că în vremuri de pace ar fi devenit om de știință. Și-a trăit viața ca protagonist într-o piesă cu un singur actor, al cărei public real era necunoscut spectatorilor săi fizici – șefii, întotdeauna distanți, din Direcția a IV-a a Statului Major al Armatei Roșii*. Tragedia lui Sorge a fost că, în cea mai importantă perioadă a carierei sale, aceștia s-au îndoit de loialitatea sa și l-au considerat trădător – deși el, din fericire, n-a știut niciodată că informațiile extraordinare pe care le furniza erau deseori desconsiderate și nu se ținea cont de ele.

Ultimul cuvânt, înainte de a ne imbarca în povestea vieții extraordinare a lui Sorge, îi aparține lui John le Carré, care a scris o recenzie strălucită despre prima carte care a apărut în Marea Britanie despre cazul Sorge, în 1966.** Le Carré, care petrecuse ceva timp printre cei care trăiau în această lume a misterelor, l-a înțeles pe Sorge mai bine decât mulți alții. „A fost un actor de comedie în sensul lui Graham Greene, un artist în sensul lui Thomas Mann“, a scris le Carré.

La fel ca Spinell din Tristan, de Thomas Mann, lucra mereu la o carte neterminată. Era lângă patul său, alături de un volum deschis de poezie japoneză din secolul al XI-lea, când a fost arestat. Interpreta Boema, avea în

cameră o colivie în care ținea o bufniță, bea și se prostitua ca să ajungă sus. Era foarte amuzant; oamenii (chiar și victimele sale) îl iubeau; soldații erau imediat binedispuși de el. Era un bărbat viril și, ca majoritatea romanticilor autoprocamați, nu avea ce face cu femeile în afara dormitorului. Cred că era și exhibiționist, iar audiența sa era întotdeauna de sex masculin. Avea curaj, mult curaj, și un sentiment romantic al misiunii: când colegii săi au fost arestați, el a rămas în pat, bând sake, așteptând sfârșitul. Dorea să se pregătească să devină cântăreț; nu este primul spion care a fost recrutat din rândurile artiștilor ratați. Un jurnalist francez îl descrie ca deținând „o combinație ciudată de farmec și brutalitate“. Uneori, avea simptome clare de alcoolism. Deci acestea sunt caracteristicile pe care le-a adus el spionajului. Dar ce i-a dăruit spionajul lui? O scenă, cred; o corabie cu care să plutească pe mările romantismului său; o sfoară cu care să lege laolaltă o grămadă de talente modeste; o scamatorie cu care să învingă societatea; și un bici marxist cu care să se biciuiască pe sine însuși. Acest preot senzual își găsisse adevăratul său domeniu de specialitate; s-a născut în mod minunat în propriul secol. Doar că zeii lui rămăseseră în urmă.***

*Direcția Principală de Informații a armatei sovietice, abreviat GRU (n.red.)

F.W. Deakin, G.R. Storrey, The Case of Richard Sorge, Londra, 1966.

John le Carré, Progress, noiembrie 1966.

Capitolul 1. „De la școală la abator“

Îți implantau ambiții imperiale, iar apoi îți dădeau drumul în lume, stăpânit fiind de un sentiment al elitismului – dar erai cu inima înghețată. Când ești un astfel de copil înghețat, dar la exterior arăți ca un băiat încântător, perfect funcțional, în interiorul tău există suficientă pustietate care așteaptă să fie cultivată. ****

John le Carré

Richard Sorge s-a născut în 1895, la Baku, cel mai bogat, corupt și violent oraș din Imperiul Rus. De secole, petrolul și gazele țâșneau în mod natural din câmpiile mlăștinoase ce mărgineau Marea Caspică, transformându-se spontan în flăcări, inspirând frică și venerație. Însă doi frați suedezi, Ludwig și Robert Nobel, au făcut din această văgăună cu miros înțepător un înfloritor oraș petrolier atunci când forajele lor au produs primele jeturi de erupție în Baku, în 1879. Izvorul de bani care a început să curgă aici a atras muncitori, arhitecți și negustori din toată Rusia – pe lângă fauna obișnuită a unui oraș cu dezvoltare explozivă, de prostituate, revoluționari și oportuniști. Conform cuvintelor unuia dintre cei mai celebri locuitori ai săi, Iosif Stalin, Baku a devenit rapid un oraș al „dezmățului, despotismului și extravagantei“ pentru cei bogați.***** Pentru clasa muncitoare, care trudea în insalubrele cocioabe ale companiei petroliere, era o zonă crepusculară de „fum și beznă“.***** Însuși guvernatorul orașului Baku l-a numit „cel mai periculos loc din Rusia“. Pentru tânărul scriitor și activist politic Maksim Gorki, „puțurile petroliere din Baku lăsau impresia unei imagini a iadului“.*****

Iad sau nu, Baku era o regiune infernală din care țâșneau banii. Petroliștii străini, atrași de salariile mari și de profitabilitatea companiilor petroliere din ce în ce mai numeroase, dădeau navală în orașul plin de fum de la Marea Caspică.***** Unul dintre ei a fost Wilhelm Richard Sorge, un inginer specializat în foraje din orașelul saxon Wettin am Saale. A sosit în Baku în 1882, la vârsta de 31 de ani, după ce petrecuse mai mulți ani pe câmpurile petrolifere din Pennsylvania. Sorge s-a angajat la Compania Petrolieră Caucaziană, o filială a Companiei Nobel.***** Un altul care își căuta norocul a fost negustorul Semion Kobolev, care a venit de la Kiev pentru a profita de ocaziile tot mai numeroase de afaceri. Fiica sa, Nina, s-a născut la Baku.***** În 1885, la vârsta de 18 ani, l-a întâlnit Wilhelm Sorge, cu care s-a și căsătorit.***** Uniunea lor, dintre petrol și negustorie, a fost o combinație perfectă, realizată într-un infern prin excelență capitalist.

Mahalalele din Baku, unde locuiau muncitorii de la companiile Nobel și Rothschild, erau „pline de gunoaie în descompunere, câini cu măruntaiele scoase, carne în putrefacție, fecale“.***** Orașul se îneca la propriu cu propriile dejecții. „Petrolul se infiltra peste tot“, își amintește Anna Alliluieva, care a locuit acolo un deceniu mai târziu, cu ginerele său revoluționar, Iosif Stalin. „Nu puteau crește copaci în acest aer otrăvit.“***** Cu toate acestea, familia Sorge, ca toți emigranții înstăriți din generațiile ulterioare, au reușit să stea departe de mizeria, violența și fervoarea revoluționară în creștere a locuitorilor de origine germană veniți de la Moscova. Au închiriat o vilă frumoasă, cu două etaje, din cărămidă, în prospera suburbie Sabunçu, la nord-vest de oraș. Centrul orașului Baku se pare că era, după cum scria romancierul Essad Bey, „la fel ca Vestul Sălbatic, plin de bandiți și hoți“.***** Dar Sabunçu era un paradis de respectabilate burgheză, cu străzi largi, străjuite de salcâmi, care aveau să se laude în curând cu prima linie de tramvai electrică. Locuința familiei Sorge dăinuie și astăzi, fiind în prezent o magherniță dărăpănată, locuită de zece familii de refugiați. Terenul din jurul casei este un labirint de barăci construite în grabă, adăpostind motociclete dezmembrate și găini gălăgioase.

O fotografie de grup realizată în 1896 înfățișează familia Sorge drept idealul de familie burgheză germană. Tatăl, Wilhelm Sorge, cu barbă și frac, se sprijină impunător de o balustradă. Cei cinci copii ai săi care au supraviețuit (cinci i-au murit în pruncie*****) sunt așezați, în costume negre, asortate, pe niște scări care dau în grădină, unde sunt întinse covoare pe pajiște special pentru această ocazie. Richard, în vârstă de opt luni, este cocoțat pe un suport de ghivece din lemn, fiind sprijinit de la spate de mama sa și înconjurat de o mulțime de servitoare în rochii simple.

Sorge nu a pomenit nimic de mama sa într-o confesiune autobiografică scrisă într-o închisoare japoneză în 1942, în afara faptului că i-a menționat naționalitatea rusă. Indubitabil, Nina Sorge le vorbea fiilor săi în germană și nu în limba ei maternă, rusa, ceea ce l-a făcut pe tânărul Richard să se simtă de două ori străin, izolat fiind atât de efervescenta viață orientală a populației vorbitoare de limbă azeră din Baku, cât și de elita colonială rusă a orașului. Când Sorge s-a mutat ulterior la Moscova, a fost nevoit să învețe limba mamei sale de la zero.*****

Wilhelm Sorge era „în mod clar, naționalist și imperialist [...], incapabil să se scuture de amprenta pusă asupra tinereții sale de edificarea Imperiului German în timpul Războiului din 1870–1871“, consemna Sorge în memoriile sale din închisoare. „Era profund conștient de averea pe care o strânsese și de poziția socială pe care o dobândise în străinătate.“*****

Dar, în ciuda neînduplecatului, radicalului patriotism prusac al lui Wilhelm, se pare că un spirit de rebeliune se înfiripase cu putere în familia Sorge. Fratele bunicului patern al lui Richard, Friedrich Adolf Sorge, participase la o revoltă armată împotriva autorităților saxone în 1848 și, în urma eșecului revoluției, emigrase în America în anul 1852.***** A devenit un comunist pasionat și a slujit ca secretar general al Asociației Internaționale a Oamenilor Muncii – cunoscută sub numele de Internaționala Întâi – atunci când s-a mutat la New York, în anii 1870. De asemenea, a corespondat intens cu compatrioții săi exilați la Londra, Karl Marx și Friedrich Engels.*****

Pentru copiii familiei Sorge care au crescut la Baku, „acasă“ era o Germanie pe care nu o văzuseră niciodată. Poate că educația limitată la

statutul de emigrant a semănat în inima lui Richard Sorge, pentru tot restul vieții, sentimentul alterității. Wilhelm Sorge și-a mutat familia înapoi la Berlin când Richard avea patru ani. A mai păstrat o legătură cu Rusia, întrucât Sorge-tatăl lucra într-o bancă germană implicată în importul de benzină grea de la Baku. Dar, în mod evident, Richard nu s-a simțit niciodată cu adevărat acasă în noua sa patrie. „Ceea ce făcea ca viața mea să fie diferită de a omului obișnuit era o conștientizare puternică a faptului că mă născusem în sudul Caucazului“, scria el în confesiunea din închisoare. „De asemenea, casa noastră era extrem de diferită în multe aspecte de cea a unei familii burgheze din clasa de mijloc din Berlin.“ Faptul că familia Sorge era pe jumătate străină, alături de „ciudățeniile“ trecutului lor de emigranți, făcea ca „toți frații și surorile mele să fie puțin diferiți de școlarii de rând“.*****

Familia Sorge s-a stabilit în prospera suburbie berlineză Lichterfelde, „în mijlocul calmului relativ caracteristic burgheziei bogate“.***** Din spusele sale, la școală, Richard a fost un elev dificil, dar strălucit, care „sfida regulamentul școlar, era încăpățânat și îndărătnic și rareori deschidea gura“.***** Le-a spus anchetatorilor japonezi că fusese „cu mult deasupra celorlați copii din clasă [...] la istorie, literatură, filosofie, științe politice“ și s-a lăudat în fața lor cu abilitățile sale sportive. Le-a spus că visase să devină campion olimpic la săritura în înălțime. La vârsta de 15 ani, tânărul Sorge își dezvoltase un interes viu pentru Goethe, Schiller, Dante, Kant „și alți autori dificili“. Mai târziu, Sorge avea să se autocaracterizeze deseori drept „țigan-savant“ sau drept „baron-tâlhăr“, ambele fiind personaje din poezia germană romantică. Hoții de Schiller, povestea unui erou în genul lui Robin Hood, care fură de la cei bogați și-i apără pe cei săraci, era una dintre preferatele sale.*****

La moartea sa, în anul 1911, Wilhelm Sorge le-a lăsat tuturor copiilor săi venituri personale confortabile. „Grijile economice nu-și aveau locul“ în casa Sorge.***** Tânărul Richard a devenit mai serios, fiind extrem de interesat de istorie și de politică. „Cunoșteam problemele curente ale Germaniei mai bine decât adultul de rând“, le-a explicat el japonezilor după ce l-au capturat. „La școală, eram cunoscut ca «Prim-ministrul».“ Este grăitor în privința stimei de sine faptul că lui Sorge, chiar și la maturitate,

nu i s-a părut deloc ironică porecla din școală. Profesorii săi îl considerau talentat, dar leneș și lăudăros.***** A intrat în Wandervögel – „Păsările călătoare” – un grup de tineret animat de sentimente patriotice, care organiza vacanțe cu cortul și drumeții pentru tinerii și tinerele din Imperiul German care doreau să trăiască sănătos – deși Sorge avea să descrie grupul ulterior drept „o asociație sportivă muncitorească”. În august 1914, în timp ce era în Suedia, într-o excursie cu cortul cu Wandervögel, s-a răspândit vestea că Germania intrase în război.

Băieții, în însuflețirea de a răspunde la chemarea patriei, s-au grăbit să prindă ultimul vapor spre casă. Pe 11 august, fără să se consulte cu mama sa, fără să anunțe la școală sau să-și dea examenul de absolvire a liceului, Sorge s-a prezentat la biroul de recrutări din Berlin și s-a înrolat în armata imperială germană ca soldat. „Am fost împins să iau această decizie de un puternic impuls de a căuta experiențe noi, de dorința de a mă elibera de lecțiile de la școală și de ceea ce consideram a fi tiparul lipsit de sens și de scop aplicat vieții unui tânăr de 18 ani”, scria el – adăugând, poate mai onest, că se lăsase prins de „starea generală de entuziasm datorată războiului.”***** Umbra patriotismului radical al răposatului său tată trebuie să fi jucat un rol.

Sorge a fost repartizat în batalionul de elevi al Regimentului al III-lea al Gărzilor de Artilerie de Câmp***** unde i s-a predat, din nou conform spuselor sale, „un curs de pregătire total insuficient de șase săptămâni, pe un teren de instrucție de la periferia Berlinului”. La sfârșitul lui septembrie, împreună cu tovarășii săi insuficient nepregătiți, a fost dus la râul Yser, în Belgia, unde au înfruntat soldați de carieră britanici și belgieni, care-și apărau cu încăpățănare pozițiile întărite. Strălucind de un entuziasm naiv, batalionul de elevi al lui Sorge a ieșit la atac pentru prima dată pe 11 noiembrie, la Dixmude, la sud de Ypres, și a fost masacrat. Orice iluzie pe care Sorge poate o nutrise despre farmecul războiului a fost spulberată, împreună cu majoritatea camarazilor săi, în prima zi de acțiune. „Această perioadă poate fi descrisă ca «de la școală la abator»*****”, își reamintea ulterior Sorge, cu o evidentă amărăciune.

Supraviețuitorii germani din acea generație furioasă și dezamăgită a anului 1914 aveau să descrie ulterior vărsarea de sânge de pe frontul de vest drept

Kindermord – masacrul copiilor. Experiența „a stârnit prima și cea mai serioasă tulburare psihologică din inima mea și a camarazilor mei. [...] După ce setea noastră de luptă și de aventură a fost potolită, au început luni întregi de deșertăciune tăcută și tristă.“*****

La fel ca mulți din clasa și din generația sa, experiența de război a lui Sorge a fost profund formatoare și șocantă. Sorge, tânărul inteligent, cu idei contrare majorității, și-a găsit scopul vieții în a se răzvrăti împotriva inutilității conflictului. „Am meditat la cunoștințele mele de istorie și mi-am dat seama [...] cât de lipsite de sens erau aceste războaie care se repetau așa de des. Curiozitatea mea politică m-a făcut să mă întreb ce motive se aflau în spatele acestui nou război de agresiune. Cine dorea să atingă acest obiectiv cu prețul atâtor vieți?*****

Pentru prima oară în viața sa, elevul de liceu și fiul de bancher Sorge s-a regăsit cot la cot cu membrii autentici ai proletariatului. Dar, spre surprinderea sa evidentă, se pare că „prieteni săi soldați simpli“ nu erau interesați să examineze cauzele adânci ale conflictului în care se treziseră carne de tun. „Nimeni nu cunoștea scopul real al războiului, ca să nu mai vorbim de semnificația lui profundă. Nici unul dintre ei n-a înțeles nici măcar sensul eforturilor noastre. Majoritatea soldaților erau bărbați de vârstă mijlocie, muncitori sau meșteșugari de profesie. Aproape toți făceau parte din sindicatele din industrie și mulți dintre ei erau social-democrați.“ A găsit doar unul singur „cu reale convingeri de stânga, un bătrân zidar din Hamburg, care refuza să discute cu cineva despre convingerile sale politice“.***** Au devenit prieteni apropiați. Poate că Sorge a găsit în el o alternativă a figurii paterne. Bătrânul zidar i-a povestit tânărului său protejat despre viața sa de la Hamburg și despre perioadele de persecuție și de șomaj prin care trecuse. Crescând într-o lume caracterizată de un patriotism absolut, acesta a fost primul pacifist pe care Sorge l-a întâlnit. Prietenia lor a fost întreruptă brusc, când bătrânul socialist a fost ucis în acțiune la începutul anului 1915.

Câteva luni mai târziu, a venit rândul lui Sorge să dea piept cu gloanțele și schije inamice. Unitatea sa fusese transferată în Galiția, la frontiera Rusiei cu Imperiul Austro-Ungar, în iunie 1915. Pentru prima oară, s-a trezit luptând pentru patria tatălui său împotriva patriei mamei sale. În iulie,

Sorge s-a ales cu o bucată de șrapnel rusesc în piciorul drept. A fost trimis să se recupereze la spitalul militar Lazarett Lankwitz din Berlin. O fotografie din acea vreme ni-l înfățișează pe Sorge stând în picioare lângă vărul și prietenul său cu ochelari, Erich Correns (devenit ulterior un distins farmacist și politician din Germania de Est). Sorge ține un trabuc în mâna dreaptă și stă întors spre tovarășul său, în timp ce Correns rânjește. În ciuda fundei medaliei Crucea de Fier de pe pieptul lui Correns, cei doi arată ca doi școlari, ceea ce și fuseseră până nu de mult.*****

Sorge s-a folosit de convalescența sa la Lazarett Lankwitz ca să-și ia, în sfârșit, certificatul de absolvire a școlii. A terminat cu note maxime. Apoi s-a înscris la facultatea de medicină a Universității din Berlin și a început să asiste la cursuri. Dar Germania în care se întorsese era foarte diferită de cea pe care o lăsase nu cu mult timp în urmă. „Dacă aveai bani, puteai să cumperi orice de pe piața neagră. Cei săraci erau supărați. Entuziasmul inițial și spiritul de sacrificiu în mod evident nu mai existau. Începuseră să apară profitorii de pe urma războiului și cei care vindeau și cumpărau pe sub mână, iar idealurile înalte de care se vorbea la început erau din ce în ce mai îndepărtate. În opoziție cu acestea, obiectivele materiale ale luptei dobândeau o greutate tot mai mare și se promova insistent acum un obiectiv pe de-a întregul imperialist – încetarea războiului din Europa prin instaurarea hegemoniei germane.“*****

Sorge nu era „foarte fericit în Germania“***** și nu știa ce să facă. Alienat de corupția vieții civile, a ales să se întoarcă la singura lume a adulților în care se simțise confortabil – camaraderia tranșeelor. S-a întors de bunăvoie la unitatea sa, înainte să i se încheie perioada de convalescență. Ofensivele germane de la Gorlice-Tarnów, din Galiția – zonele de frontieră dintre Imperiul Austro-Ungar și Imperiul Rus –, și de la Lacurile Mazuriene, din Prusia Orientală, din vara lui 1915, împinseseră armată rusă sute de kilometri în spatele frontierei de dinainte de război. Cu toate acestea, când Sorge s-a întors la regimental său, a aflat că mulți dintre tovarășii lui plătiseră cu viața această înaintare. Cei care supraviețuiseră erau profund epuizați de război. „Toți visau la pace în momentele lor de răgaz. Faptul că, deși pătrunseserăm adânc în inima Rusiei, nu se

întrevedea sfârșitul, i-a făcut pe unii dintre ei să se teamă că războiul avea să continue la nesfârșit.“*****

Rănit din nou la începutul lui 1916, Sorge a găsit Berlinul alunecând mai mult ca oricând în strânsoarea „reacțiunii și a imperialismului“. „S-a convins că Germania nu putea să ofere lumii [...] idei noi.“ Dar, deși poate că i se trezise conștiința revoluționară, tânărul Sorge, în vârstă de 21 de ani, s-a oferit să se reîntoarcă la regimentul său de pe frontul de est. „Am simțit că era mai bine pentru mine să lupt pe pământ străin decât să mă scufund și mai mult în noroi acasă.“*****

În timp ce lupta adânc în interiorul Imperiului Rus, Sorge a întâlnit pentru prima dată niște comuniști adevărați – doi soldați care erau în contact cu grupări politice radicale din Germania și care vorbeau frecvent despre conducătorii germani radicali de stânga, Rosa Luxemburg și Karl Liebknecht. Socialismul, îi spuneau ei lui Sorge, oferea o modalitate de a „elimina cauzele acestei autodistrugerii fără sens și ale repetării la nesfârșit a războiului. [...] Pentru noi era importantă o soluție cuprinzătoare, un răspuns permanent la scară internațională.“*****

În martie 1916, la trei săptămâni după întoarcerea sa pe frontul de lângă Baranovici, la sud-vest de Minsk, Sorge a fost rănit pentru a treia oară. De data aceasta, rănilor i-au fost aproape fatale. Ambele picioare i-au fost distruse de șrapnel și trei degete parțial amputate. Din cauza acestor răni, a rămas pentru tot restul vieții cu un șchiopătat pronunțat. După o călătorie agonizantă prin Rusia ocupată, a fost adus la spitalul universitar din Königsberg*****, capitala istorică a Prusiei Orientale, recent recucerită din mâinile țarului. A fost avansat la gradul de caporal, a primit Crucea de Fier, clasa a doua, și a fost lăsat la vatră din motive medicale. În plus, a aflat că doi dintre frații săi fuseseră uciși în luptă.*****

Proiectilul rusesc care îi zdrobise picioarele lui Sorge și îi distrusese cariera militară i-a spulberat și ultimele iluzii. „M-am cufundat într-o profundă stare de confuzie sufletească“, a scris el. În Sorge s-a născut o puternică repulsie pentru „pretențiile de spiritualitate și de idealism trâmbițate de națiunile aflate în război“, dar și „ideea [...] că o schimbare politică violentă era singurul mod de a scăpa din această mocirlă“.*****

La fel ca mulți dintre contemporanii săi, Sorge trecuse printr-o renaștere violentă. Aceasta l-a izolat într-o lume interioară, total ruptă de familia și de clasa lui socială, și a pus la îndoială chiar fundamentele societății în care crescuse.***** Un alt caporal german de infanterie, care se recupera în același timp în urma rănilor de război în spitalul Beelitz-Heilstätten de lângă Berlin, era și el chinuit în mod asemănător. „Au urmat zile cumplite și nopți și mai rele. În acele nopți s-a născut ura în inima mea, ură pentru cei răspunzători“, scria Adolf Hitler în memoriile sale din 1925, Mein Kampf. „În zilele care au urmat, mi s-a revelat soarta. [...] În ce mă privește, am decis să intru în politică.“***** Mânia și repulsia care au împins o generație de tineri veterani de război în politica radicală, atât de dreapta, cât și de stânga, au izvorât din aceeași sursă.

Imobilizat și în tracțiune ortopedică pe patul de spital, Sorge a început să-și caute drumul spre adevăr cu ajutorul lecturii. O „asistentă foarte cultivată și inteligentă“ de la spitalul din Königsberg i-a adus cărțile care au constituit pietrele de temelie ale socialismului, pe care avea în curând să îl îmbrățișeze – Das Kapital a lui Karl Marx, Anti-Dühring a lui Friedrich Engels și micul tratat din 1910 al lui Rudolf Hilferding, Das Finanzkapital. Tatăl acesteia, medic, i-a oferit pentru prima oară lui Sorge „o imagine detaliată a situației mișcării revoluționare din Germania, a diverselor partide, facțiuni și grupări care apăruseră și a fenomenelor internaționale din mișcarea revoluționară. Am auzit pentru prima oară de Lenin și de activitățile sale din Elveția. [...] Mă consideram deja un apostol al mișcării muncitorești revoluționare.“***** Sorge a devorat, de asemenea, Kant și Schopenhauer, filosofii Greciei antice și Hegel – „o scară către marxism“. Pentru prima dată în mulți ani și „în ciuda rănilor grave și a durerii cumplite pe care o presupunea tratarea lor, eram fericit“.******

După săptămâni întregi în care a învățat din nou să meargă, Sorge a putut să se mute înapoi la Berlin, cu mama sa, la sfârșitul verii anului 1916. În octombrie, s-a înscris la facultatea de economie a Universității din Berlin. În timp ce își urma cursurile, efortul de război și economia Germaniei începuseră să se ducă de răpă. „Mult elogiata mașină economică germană s-a prăbușit; eu însumi, la fel ca nenumărați membri ai proletariatului [sic], i-am simțit prăbușirea prin foame și crize constante de alimente.

Capitalismul se dezintegraseră în părțile sale componente: anarhismul și comercianții fără scrupule. Am văzut prăbușirea Imperiului German, a cărui mașinărie politică fusese considerată indestructibilă. Membrii clasei conducătoare a Germaniei, clătinați din cap cu neputincioasă disperare în fața acestor evenimente, s-au divizat moral și politic. Cultural și ideologic, națiunea s-a refugiat în retorica lipsită de conținut a moștenirii trecutului și a recurs la antisemitism sau la romano-catolicism.“*****

În noiembrie 1917, vestea despre lovitura de stat bolșevică din Rusia a cimentat convingerile socialiste tot mai puternice ale lui Sorge. „Am decis nu doar să susțin mișcarea pe plan teoretic și ideologic, ci și să fac parte din ea în mod concret.“***** La sfârșitul vieții, în închisoarea japoneză în care se afla condamnat ca spion comunist, a rămas convins că „decizia mea de acum mai bine de 25 ani a fost una corectă. [...] Singura ideologie proaspătă și eficientă a fost susținută prin lupta mișcării proletare revoluționare. Această ideologie extrem de dificilă, îndrăzneță și nobilă s-a străduit să elimine cauzele economice și politice ale acestui război și ale celor viitoare prin intermediul revoluției interne.“*****

Jurnalistul britanic Murray Sayle a remarcat o asemănare izbitoare între Sorge și un alt mare spion sovietic, Kim Philby, căruia i-a luat un interviu la Moscova, în 1967. Deși din generații diferite, Philby și Sorge erau „gemeni din punct de vedere psihic“, scria Sayle, „două exemple de manual ale unei specii rare, pe care am putea s-o numim Homo undercoverus – cei pentru care viața plictisitoare, fără mistere pe care o ducem noi, restul, nu merită trăită. Paralelele dintre cei doi sunt stranii. Ambii s-au născut din părinți aflați în continuă mișcare, departe de locul care avea să le devină casă. [...] Ambii s-au bucurat de o educație privilegiată, care i-a transformat, cel puțin la exterior, în reprezentanți convingători ai clasei lor superioare. [...] Amândoi au devenit comuniști în perioada studenției, când erau extrem de impresionabili, ambii în vremuri când comunismul era la mare modă printre tinerii intelectuali. Factorul care i-a influențat decisiv, pe fiecare dintre ei, a fost războiul.“*****

Sorge a fost lăsat la vatră oficial în ianuarie 1918. Imediat, s-a îndreptat spre Kiel, cartierul general al Marinei Imperiale Germane și un cunoscut

focar al socialismului. Grație norocului sau discernământului său, s-a trezit în epicentrul revoluției care mocnea în Germania.

John le Carré, interviu în New York Times, 17 august 2017.

Stalin, Works, vol. 2, p. 188; vol. 8, pp. 174–175, citat în Simon Sebag Montefiore, Young Stalin, Londra, 2008, p. 237.

Anastas Mikoian, Tak bilo, pp. 347–348, și Anastas Mikoian, Memoirs, pp. 72–74, citat în Montefiore, Young Stalin, cap. 1.

Jörg Baberowski, Der Feind, pp. 62–67, citat în Montefiore, Young Stalin, cap. 1.

Prima universitate de inginerie din Rusia, Institutul Bauman din Moscova, a fost înființată abia în anul 1830.

Mihail Alekseiev, Your Ramsay: Richard Sorge and Soviet Military Intelligence in China 1930– 1933, Moscova, 2010, p. 18.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 22.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 23.

Montefiore, Young Stalin, p. 188.

Anna Alliluieva, The Alliluyev Memoirs, pp. 52–55, 84–86, citat în Montefiore, Young Stalin, cap. 1.

Tom Reiss, The Orientalist, pp. 9–15, citat în Montefiore, Young Stalin, cap. 1.

Julius Mader, Gerhard Stucklik și Horst Pehnert, Dr Sorge funkt aus Tokyo: Ein Dokumentarbericht über Kundschafter des Friedens mit ausgewählten Artikeln von Richard Sorge, Berlin, 1968, p. 40.

„Richard Sorge nu știa pe atunci deloc limba rusă; în familia lui se vorbea doar în germană”: scrisoare a Dorotheei von Düring adresată generalului

Willoughby, 2 iulie 1951, în Charles Andrew Willoughby, Shanghai Conspiracy: The Sorge Spy Ring, Dutton, 1952, p. 133.

„Partial Memoirs of Richard Sorge“ (în continuare, „Sorge Memoir“); Sorge a dactilografiat acest material autobiografic în timp ce se afla în închisoarea Sugamo. Din păcate, nu este complet, întrucât s-a pierdut când Ministerul de Justiție a ars în timpul bombardamentelor lansate asupra orașului Tokyo în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Versiunea în limba engleză citată aici este reprodusă în Willoughby, Shanghai Conspiracy, pp. 90–230. O altă versiune apare în „A Partial Documentation of the Sorge Espionage Case“, Military Intelligence Section, US Far East Command, US Congress House Committee on Un-American Activities, Tokyo, 1950.

Barry Moreno, „Sorge, Friedrich Adolf“, în Encyclopedia of New Jersey, New Brunswick, Rutgers University Press, 2004, p. 302.

F.A. Sorge, „Report of the North American Federal Council to the Hague Congress“, Documents of the First International: The Hague Congress ... Minutes and Documents, University of Wisconsin Press, Madison, 1958, p. 224.

Willoughby, Shanghai Conspiracy, p. 133.

Obi Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, Zoruge jiken (Materiale de istorie modernă: incidentul Sorge), Tokyo, 1962, 3 vol.: vol. 1, p. 320.

Willoughby, Shanghai Conspiracy, p. 142.

Gordon W. Prange, Donald M. Goldstein și Katherine V. Dillon, Target Tokyo, New York, 1985, a se vedea capitolul 2.

Prange et al., Target Tokyo, capitolul 2.

Prange et al., Target Tokyo, capitolul 2.

„Sorge Memoir“, partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 24.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

Bundesarchiv, Bild 183-Z0519-022/CC-BY-SA 3.0 ADN-ZB/
19.5.1981/Berlin. Într-un interviu difuzat la Radio WBA 6 în data de 6 aprilie 1981, Correns a spus că Sorge „a desfășurat o excelentă activitate în slujba recunoașterii Uniunii Sovietice [...] În timpul Primului Război Mondial și după aceea, am discutat deseori despre viitor și ne-am împărtășit gândurile în legătură cu ceea ce va fi după ce se va termina acest cumplit măcel în masă. [...] Dacă prietenul meu Richard Sorge ar putea fi azi martorul a ceea ce a realizat puterea poporului după 1945, cât de mândru ar fi pentru că a contribuit și el la asta.“

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

*În prezent, Kaliningrad, Federația Rusă (n.red.)

Prange, Target Tokyo, capitolul 2.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 25.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

Murray Sayle, „Spying doesn’t get any better than this“, London Review of Books, vol. 19, nr. 10, 22 mai 1997. Sayle i-a luat urma lui Philby în 1967, la patru ani după ce renunțase la munca de spion, mergând prin librăriile și teatrele pe care le frecventa spionul. „După câteva zile, am uitat exact câte, am văzut un bărbat care arăta exact ca un intelectual al anilor 1930, într-o jachetă din tweed cu petice din piele în coate.“ Philby i-a făcut lui Sayle impresia „unui bărbat fermecător, amuzant, cu mult simț al umorului“, Jessica Mitford, „Old School Spies“, The Washington Post, 26 martie 1989.

Capitolul 2. Printre revoluționari

Ca să trădezi, trebuie mai întâi să faci parte din ceva.

Eu nu am făcut parte din nimic niciodată.*****

Kim Philby

Karl Marx crezuse întotdeauna că Europa Occidentală, nu înapoiata Rusie, avea să fie locul de origine a revoluției socialiste.***** Rusia era o țară „înconjurată de un Zid Chinezesc intelectual mai mult sau mai puțin solid, clădit de despotism“, scria prietenul și susținătorul său, Engels.***** Cu toate acestea, în noiembrie 1917, Rusia, nu Germania, a arătat lumii calea spre revoluție. Germania avea să urmeze în curând.

Atât revoluția din Rusia, cât și cea din Germania, au fost conduse de marinari rebeli. Navele de luptă, cu disciplina lor dură și strictele lor diviziuni de clasă, s-au dovedit un teren fertil pe care să crească resentimentul și violența revoluționară. În iunie 1905, membrii echipajului de pe cuirasatul Potemkin s-au răsculat împotriva ofițerilor lor și i-au ucis pe opt dintre ei. În noiembrie 1917, marinarii bolșevici de pe crucișătorul Aurora au tras o salvă de gloanțe oarbe peste fluviul Neva, care a semnalat începerea atacului asupra Palatului de Iarnă. În luna august a aceluiași an, o revoltă eșuată a 350 de membri ai echipajului de pe cuirasatul german Prinzregent Luitpold se soldase cu două execuții și arestarea instigatorilor. Răscoala a avut ca urmare formarea comitetelor secrete ale marinarilor pe

câteva din cele mai importante vase ale flotei imperiale germane, semănând astfel sămânța unei viitoare revolte.*****

Curând după sosirea sa la Kiel, la sfârșitul verii anului 1918, Sorge a intrat în Partidul Social-Democrat Independent, o ramură recent apărută și mult mai radicală a Partidului Social-Democrat German (SPD) – opoziția oficială de stânga din Germania. Aici, a creat o aripă studențească a partidului, împreună cu alți doi sau trei membri, acționând „drept conducătorul grupului de instruire în cartierul în care locuiam” și lucrând ca „agitator, agent de recrutare în partid și instructor de doctrină marxistă”.***** Știm din relatări ulterioare că Sorge era un vorbitor charismatic și convingător; în mod clar, și-a perfecționat abilitățile adresându-se unui public format din marinarii revoluționari din Kiel. „Îmi amintesc și azi una din acele cuvântări”, scria el în 1942. „Am fost luat foarte devreme, într-o dimineață, și condus în secret la o destinație necunoscută, care s-a dovedit a fi cazarma subterană a marinarilor, iar acolo mi s-a cerut să conduc o întâlnire secretă, în spatele ușilor închise.”*****

Aceste prelegeri din culise despre teoria marxistă s-au metamorfozat spectaculos într-o revoluție adevărată în toamna anului 1918. Pe 24 octombrie, în timp ce forțele armate terestre ale Germaniei se fărâmițau în plină revoltă și retragere, amiralul Franz von Hipper a ordonat Marinei Imperiale Germane să iasă pe mare, pentru bătălia finală contra Marinei Regale Britanice în Canalul Mânecii. La Schillig, în apropiere de Wilhelmshaven, unde flota se poziționase în formație de luptă, marinarii de pe trei nave din Escadra a III-a Marină au refuzat să ridice ancora, în timp ce echipajele de pe cuirasatele Majestății Sale Imperiale Thüringen și Helgoland și-au declarat în mod fățiș nesupunerea. Revolta a fost întreruptă temporar când comandantul escadrei a ordonat torpiloarelor să-și îndrepte tunurile asupra rebelilor. Dar, pe 1 noiembrie, câteva sute de marinari s-au adunat în Casa Sindicatelor din Kiel, sub auspiciile Partidului Social-Democrat Independent. Sorge a fost unul dintre tinerii voluntari disponibili pentru distribuirea de pliante revoluționare. Două zile mai târziu, în ciuda încercărilor poliției din Kiel de a-i aresta pe conducătorii revoltei, mișcarea se extinsese la mii de participanți, care se adunaseră în

Grosser Exerzierplatz din Kiel sub sloganul Frieden und Brot – „Pace și pâine“. Un pluton de soldați, care primiseră ordinul de a-i împrăștia pe manifestanți, a deschis focul, omorând șapte persoane și rănind grav 29. Marinarii înfuriați erau să-l omoare în bătaie pe comandantul soldaților loiali.***** Noile trupe aduse pentru înăbușirea revoltei care lua amploare au refuzat să asculte ordinele. În seara zilei de 4 noiembrie, orașul Kiel căzuse în mâinile a 40 000 de marinari, soldați și muncitori rebeli. Aceștia au redactat un manifest în 14 puncte, prin care solicitau eliberarea prizonierilor, libertate de exprimare, încetarea cenzurii și instituirea de comitete muncitorești.*****

Revolta s-a răspândit rapid, întrucât delegațiile de marinari din Kiel s-au împrăștiat în toate marile orașe din Reich. Până pe 7 noiembrie, prima aniversare a loviturii de stat bolșevice din Rusia, revoluționarii ocupaseră mare parte din principalele orașe germane de pe coastă, precum și Hanovra, Braunschweig și Frankfurt pe Main. În München, un comitet al muncitorilor și al soldaților l-a forțat să abdice pe ultimul rege al Bavariei, Ludwig al III-lea. Bavaria a fost declarată Räterepublik – „republică a comitetelor“ –, iar conducătorii ereditari ai principatelor Germaniei au făcut cu toții un pas înapoi, lăsându-l doar pe împăratul Wilhelm al II-lea drept ultim simbol al vechii orânduiri.

Imperiul German se prăbușea – dar aceasta avea să fie oare o revoluție burgheză sau una de stânga, bolșevică? Friedrich Ebert, conducătorul moderatului Partid Social-Democrat, a solicitat în nume propriu funcția de cancelar – precum și abdicarea kaiserului. În cazul în care kaiserul rămânea, a avertizat Ebert, „revoluția socială era inevitabilă. Dar eu nu doresc aceasta, de fapt, o urăsc precum urăsc păcatul.“*****

În după-amiaza zilei de 9 noiembrie, kaiserul a abdicat. Dar aceasta nu a fost de ajuns pentru cei care conduceau Liga Spartachistă, o mișcare radical-socialistă, reînființată cu doar o zi înainte de conducătorul ei, Karl Liebknecht, recent eliberat din închisoare. De la un balcon al palatului regal din Berlin*****, Liebknecht a proclamat Republica Socialistă Germană. Cu toate acestea, proaspătul guvern provizoriu al Germaniei, condus de socialiștii de centru din Partidul Social-Democrat, nu a căzut – în ciuda faptului că a semnat o capitulare umilitoare cu forțele aliate pe 11

noiembrie 1918. Ebert a promis alegeri și a fost susținut de elementele-cheie ale armatei. Revoluția socialistă a lui Liebknecht fusese temporar oprită.

În timpul acestor zile febrile din Kiel, Sorge l-a întâlnit pe dr. Kurt Gerlach, profesor de științe politice la colegiul tehnologic al orașului. Gerlach era comunist, dar era și un om bogat, și organiza reuniuni pentru studenții de stânga în confortabila sa locuință. „Pictorii vorbeau despre noua artă, poezii se depărtau de toate tradițiile“, își amintea soția lui Gerlach, Christiane. „Un tânăr student al soțului meu stătea tăcut printre oaspeți: Richard Sorge. [...] În curând, a fost clar că soțul meu îl prefera tuturor celorlalți. Între cei doi s-a înfiripat o prietenie; ne adresam lui Sorge cu porecla sa, Ika.“ Christiane a fost imediat atrasă de tânărul chipeș și adâncit în gânduri. „În ochii săi limpezi, inteligenți, se regăseau distanța infinită și singurătatea, toată lumea simțea asta.“*****

După două luni de luptă surdă pentru putere între Partidul Socialist-Democrat și spartachiști, Liebknecht și partenera sa de revoluție, Rosa Luxemburg, au trecut la acțiune. Încă o dată, marinarii din Kiel – dintre care mulți ascultaseră discursurile lui Sorge – au jucat un rol esențial. În primele zile ale revoluției de la începutul lui noiembrie, guvernul provizoriu al lui Ebert chemase nou creată Divizie Populară a Marinei – Volksmarinedivision – de la Kiel la Berlin, pentru propria protecție. Până la Crăciun, a devenit clar că aceasta fusese o gravă eroare. Marinarii radicali de la Kiel dădeau semne clare de simpatii spartachiste. După ce Ebert a încercat să le suspende solda, aceștia au ocupat fosta Căminarie Imperială, au tăiat liniile telefonice și i-au plasat în arest la domiciliu pe reprezentanții Comitetului Poporului.

Profitând de acest moment, spartachiștii au renunțat oficial la toate legăturile cu Partidul Social-Democrat și cu moderatii lui Ebert. Pe 31 decembrie 1918, Rosa Luxemburg a elaborat programul fondator al Spartakusbund, revoluționara Ligă Spartachistă – deși a jurat că noul său partid „nu va prelua niciodată puterea guvernamentală prin nici un alt mijloc, în afară de voința clară, neechivocă, a marii majorități a maselor proletare“.

Revoluția a scăpat rapid de sub controlul instigatorilor săi. Dincolo de obiecțiile Rosei Luxemburg, majoritatea membrilor noului partid a respins participarea la următoarele alegeri și a înclinat în favoarea dobândirii puterii – ca și bolșevicii dinaintea lor – prin „presiunea din partea străzii“.***** Luxemburg și Liebknecht a avertizat că muncitorii nu erau pregătiți să conducă forțele armate ale statului german. Cu toate acestea, spartachiștii temperamentalii s-au adunat la sediul poliției din Berlin ca să aleagă un comitet revoluționar interimar, care a lansat chemarea la grevă generală și la revoltă în masă. Jumătate de milion de demonstranți au răspuns la chemare, ieșind pe străzile Berlinului cu pancarte prin care le cereau trupelor loiale să nu deschidă focul asupra concetățenilor lor.

A fost o eroare de calcul fatală. Volksmarinedivision, a cărei iminentă împrăștiere declanșase criza de la Crăciun, a refuzat să se alăture revoltei. Demonstrații au fost întâmpinați de armata oficială – o unitate chiar a folosit un tank Mark IV, capturat de la britanici –, precum și de trupe neoficiale, alcătuite din milițiile paramilitare de dreapta, recent formate. Cunoscute sub numele de Freikorps, aceste unități au fost recrutate de ofițerii reacționari care se opuneau cu pasiune capitulării Germaniei și bolșevismului. Aceștia aveau să devină atât cei mai necruțători dușmani ai viitorului guvern de la Weimar, cât și nucleul partidului nazist al lui Hitler.***** În ciuda diferențelor lor ideologice, guvernul provizoriu, luptând să-și apere propria viață, a făcut imediat pact cu Freikorps. Vicepreședintele Partidului Social-Democrat, Gustav Noske, care până recent se prezentase drept „reprezentantul poporului pentru armată și marină“, a acceptat conducerea executivă a paramilitarilor reacționari. „Dacă doriți, cineva tot trebuie să fie copoiul“, a spus el.*****

În Kiel, Sorge și un grup de prieteni ai săi au luat armele – probabil pistoale ușor de ascuns – și s-au îndreptat în grabă spre Berlin, ca să intre în luptă. Au ajuns prea târziu. Freikorps, făcând uz de artilerie, au evacuat cu brutalitate mai multe clădiri ocupate de revoluționari și au ucis 156 dintre ei. „Partidul avea nevoie de susținere, dar era prea târziu ca să mai fac ceva atunci când am ajuns la Berlin“, avea să le spună mai târziu Sorge anchetatorilor săi japonezi. „Am fost opriți cu forța în gară și

percheziționați, dar, din fericire, nu mi-au descoperit arma. Toți cei care aveau asupra lor o armă și refuzau să o predea erau împușcați. După ce am fost reținuți mai multe zile în clădirea gării, eu și camarazii mei am fost trimiși înapoi la Kiel. Nu se putea spune că era o întoarcere triumfătoare. “*****

În timp ce Sorge și tovarășii săi erau arestați la Berlin-Hauptbahnhof, instigatorii spartachiști se ascundeau. Pe 15 ianuarie, Rosa Luxemburg și Karl Liebknecht au fost descoperiți în timp ce se adăposteau într-un apartament din cartierul berlinez Wilmersdorf. Au fost imediat arestați și predați celei mai mari formațiuni Freikorps, Garde-Kavallerie-Schützen-Division. În acea noapte, ambii prizonieri au fost bătuți cu paturile carabinelor până și-au pierdut cunoștința, fiind apoi împușcați în cap. Trupul Rosei Luxemburg a fost aruncat în canalul Landwehr, în timp ce cadavrul lui Liebknecht a fost dus, anonim, la o morgă din oraș. *****

Revoluția germană se încheiase – deocamdată. Orașul Kiel devenise prea periculos pentru Sorge, așa că s-a mutat la Hamburg ca să-și pregătească doctoratul în științe politice. Acolo a organizat o grupare socialistă studențească și a intrat oficial în Partidul Comunist German. Partidul a recunoscut talentul de agitator al tânărului Sorge, numindu-l „șef pe probleme de instruire al Departamentului de îndrumare și organizare din zona Hamburg“. ***** În această perioadă a început să scrie pentru ziarul local al Partidului Comunist – o carieră jurnalistică pe care avea s-o continue, pentru acoperire, dar și în practică, în următorii 23 de ani.

Nu este clar dacă Kurt Gerlach sau soția sa Christiane a fost cel care, la începutul verii anului 1919, l-a atras pe Sorge la Aachen, un oraș industrial din vestul Germaniei. Gerlach, la fel ca Sorge, pentru a evita controalele poliției din Kiel, plecase să predea la universitatea de acolo, invitându-l și pe Sorge să-l urmeze. Cu toate acestea, apariția sa la ușa noii locuințe a familiei Gerlach a fost în mod evident neașteptată.

„Într-o seară, a sunat cineva la ușă și m-am dus să văd cine era“, își amintea Christiane. „Afară stătea Ika. Parcă un fulger mi-a trecut prin tot trupul. Într-o clipă, s-a trezit în mine ceva ce dormitase până atunci, ceva periculos, întunecat, inevitabil. Ika nu a obligat niciodată pe cineva. Nu

avea nevoie să curteze oamenii, ei alergau la el, atât femei, cât și bărbați. Avea mijloace mult mai subtile de a-i face să cedeze în fața voinței sale. “***** Christiane, ca multe alte femei care aveau să urmeze, a fost cucerită de înfățișarea plăcută și de charisma întunecată a lui Sorge. „Ika, înalt, bine făcut, cu un păr bogat, lăsa impresia de putere“, scria un alt contemporan. „Trăsăturile sale, deși bolnăvicioase, erau atrăgătoare, cu o frunte puternică, proeminentă, care îi făceau ochii să pară foarte înfundați în orbite.“***** Chiar și atunci când a fost intervievată în 1989, Babette Gross, de 91 de ani, văduva lui Willi Muenzenberg (un alt extraordinar agent secret comunist din perioada interbelică), a suspinat cu cochetărie când și-a amintit că-l cunoscuse pe Richard Sorge „pe când era tânăr și frumos“.*****

Gerlach i-a asigurat vechiului său protejat un post de profesor la Universitatea din Aachen. S-a resemnat și cu idila care stătea să înflorească între soția sa și Sorge. Acesta avea să se dovedească un alt laitmotiv al vieții lui Sorge: îl iubeau oamenii, chiar și victimele sale, chiar și bărbații cărora le pusese coarne și a căror încredere o trădase.*****

Comunismul îi stimulase cu siguranță înclinația didactică a lui Sorge; toată viața îi plăcuse să țină discursuri și să le facă morală oamenilor. S-a considerat, de asemenea, un om de acțiune, un conducător, un profesor, un organizator. Sorge ajunsese prea târziu pentru a lupta în Revolta spartachistă din 1919. Dar, pe 13 martie 1920, când ofițerii din extrema dreaptă Wolfgang Kapp și Walther von Lüttwitz au încercat să răstoarne guvernul, punând la cale o lovitură de stat militară la Berlin, a fost pregătit.

Prima chemare la grevă generală, în scopul de a ține piept puciului lui Kapp, a venit din partea guvernului condus de Partidul Social-Democrat. Dar în zona industrială Ruhr, comuniștii au văzut în greva generală o ocazie de a duce la capăt revoluția spartachistă neterminată. În Aachen, Sorge a făcut parte din comitetul grevei generale, care a scos mii de mineri pe străzi. Aproximativ 50 000 de foști și de actuali soldați din zona industrială renană au fost organizați în „Armata Roșie din Ruhr“, fiind pregătiți să „câștige puterea politică prin dictatura proletariatului“. Există dovezi că Sorge făcea parte și din comitetul militar al partidului, care coordona zona

Ruhr și care îi organiza pe tinerii adepți cu un fizic adecvat să se lupte pe străzi cu contrarevoluționarii. După spusele unui prieten, Sorge era „absolut incapabil să nu se amestece într-o bătaie pornită de alții“.*****

Exact acum, Partidul Comunist German și-a format aripa militară secretă, cunoscută ca M-Apparat, al cărei scop era să-i pregătească pe adepții săi pentru războiul civil – despre care comuniștii credeau că era iminent în Germania – și să-i lichideze pe adversari și pe informatorii care se infiltraseră probabil în partid.***** Nu este clar cât de strânsă era legătura lui Sorge cu acești luptători comuniști – deși avea să se laude ulterior la prietenii săi din Moscova cu luptele sale cu reacționarii, duse pe străzile din Aachen și Solingen. Într-una din declarațiile sale ulterioare din închisoare, își va schimba tonul, înfățișându-se mai degrabă drept un intelectual și un organizator, decât un bătăuș și un scandalagiu.

Puciul lui Kapp, al extremei drepte, s-a prăbușit curând sub presiunea grevei generale, care era susținută de circa 12 milioane de muncitori din toată Germania. Armata Roșie din Ruhr a ocupat cu forța orașele Dortmund, Essen și Hagen, dezarmând armata regulată și declarând suveranitatea comitetelor muncitorești. La sfârșitul lui martie, întreaga regiune Ruhr era în mâinile rebelilor – deși revolta nu avea nici conducere, nici program politic comun. Guvernul reinstaurat al social-democraților, confruntat cu o revoltă armată în inima Germaniei cu mult mai puternică decât revolta spartachistă, a recurs la tacticile pe care le folosisese Noske în 1919. Atât armata oficială, cât și Freikorps au fost mobilizate pentru a-i zdrobi pe comuniști, executând sumar rebelii. Până în 5 aprilie 1920, peste o mie de socialiști fuseseră uciși, iar ceea ce mai rămăsese din Armata Roșie din Ruhr fugise peste Rin, în zona ocupată de trupele franceze după Armistițiu.*****

Eșecul revoluției i-a indus lui Sorge un sentiment de disperare și de dezrădăcinare. „M-am izolat complet de absolut toți din Germania, ceea ce n-aș numi un lucru trist în sensul obișnuit“, i-a scris Sorge din Aachen vărului și prietenului său, Erich Correns. „Pentru un vagabond ca mine, căruia totul i se scurge printre degete, aceasta pare singura stare posibilă.

Sunt atât de complet în aer, atât de complet fără casă, încât drumul îmi este și locul și calea.“*****

Nu doar Sorge își pierduse speranța și direcția. Și comuniștii germani se afundaseră în genul de conflicte interne și ciondăneli pentru care avuseseră o inclinație patologică încă din zilele fratelui bunicului lui Sorge, Adolf, prietenul lui Karl Marx, cu 40 de ani în urmă. După eșecul revoluției germane, Partidul Comunist German s-a scindat în două, apoi în trei facțiuni rivale. Deși Sorge, din modestul său punct de observație ca organizator local de sindicat, nu putea ști la acea vreme, luptele din interiorul partidului german erau o evidentă reflecție a acaparării puterii la nivel înalt asupra organizației de către Moscova.

Vladimir Ilici Lenin s-a considerat întotdeauna conducătorul de necontestat al revoluției mondiale. Cu toate acestea, spartachiștii și succesorii lor rămăseseră de fiecare dată enervant de independenți față de linia partidului bolșevicilor ruși. Acum, când comunismul german era temporar zdrobit și mulți dintre conducătorii săi asasinați sau închiși, oamenii Moscovei au intervenit pentru a prelua controlul partidului german. La momentul potrivit, aveau să-l controleze și pe Richard Sorge.

Sorge a continuat să predea la Universitatea din Aachen, editând în același timp ziarul local al partidului comunist, Vocea Poporului. Kurt Gerlach a fost de acord cu un divorț amiabil, iar Sorge și Christiane s-au mutat împreună în orașul producător de oțel din apropiere, Solingen. În curând, a devenit evident că poliția îl supraveghea îndeaproape pe Sorge, căutând o scuză pentru a-l alunga din oraș pe motiv că era un radical periculos. Un cuplu care trăia în păcat a oferit scuza de care aveau nevoie autoritățile. Pentru a nu avea probleme, Sorge, rătăcitorul, trebuie să fi luat în considerare ceea ce el numea „blestemul burghez“ al căsătoriei. „Deoarece poliția firește că vrea să mă alunge din Solingen, dar nu are motive să acționeze, vor încerca să folosească pretextul coabitării noastre, care este văzută drept sursa unui scandal public“, explica Sorge într-o scrisoare către Correns, în 19 aprilie 1921. „Pentru burghezi, să locuiești împreună reprezintă un scandal. Ne deranjează pe amândoi, dar va trebui să înghițim asta.“***** Într-o scrisoare precedentă adresată lui Correns, jurase că

„nici măcar în interior nu am nevoie de o altă persoană ca să pot trăi; adică să trăiesc cu adevărat, nu doar să vegetez“.***** Cu toate acestea, în mai 1921, el și Christiane au fost înregistrați oficial ca soț și soție.

În timpul acestei perioade de viață casnică, Sorge a făcut primele incursiuni în arta polemicii marxiste, scriind un pamflet despre „Acumularea de capital și Rosa Luxemburg“, un studiu critic asupra teoriilor conducătoare spartachiste decedate. Este o lucrare extrem de plictisitoare. Chiar și Sorge a recunoscut mai târziu că era „stângace și imatură și sper că naziștii au ars până la ultima copie“***** – deși este mai probabil că elogiul său, incorect din punct de vedere politic, față de respectul Rosei Luxemburg pentru democrația parlamentară a făcut ca această monografie să fie o povară pentru ortodoxismul lui comunist de mai târziu. Dar dacă Sorge avea speranțe pentru o carieră ca profesor universitar de marxism, acestea au fost spulberate la sfârșitul anului 1922, când a fost dat afară de la Universitatea Aachen pentru că „s-a angajat într-o controversă politică aprinsă“.***** În orice caz, partidul avea alte planuri pentru el. Ruhrul era o regiune puternic proletară, care arătase că era pregătită pentru revoluție – dar mișcarea muncitorească era dominată de syndicatele catolice moderate care, în opinia partidului, aveau nevoie de convertire urgentă la comunism. Ramura locală a partidului comunist, evaluându-l corect pe Sorge mai mult ca un om de acțiune decât ca un gânditor, i-a sugerat așadar să devină miner și – la propriu – un agitator subteran.

Nepriceput, dar puternic din punct de vedere fizic, Sorge și-a găsit o slujbă la o mină de cărbuni de lângă Aachen, unde a organizat o celulă socialistă, înainte de a se muta, ca să facă același lucru, într-o altă mină. „Viața în mină era dură și periculoasă“, avea să le spună el mai târziu anchetatorilor japonezi, în special din cauza faptului că rănilor căpătate în război încă îi provocau spasme de durere. „Dar nu am regretat niciodată decizia. Experiența ca miner nu era mai puțin valoroasă decât experiența de pe câmpul de luptă, iar noua mea vocație era la fel de importantă pentru partid.“*****

O încercare de a duce la îndeplinire o misiune similară pentru partid în regiunea minieră din nordul Olandei a eșuat însă. Sorge a fost imediat identificat drept agitator, dat afară din mină și expulzat din țară. Proprietarii

de mine din Aachen erau în alertă față de pericolul agitației comuniste, iar Sorge s-a trezit în punctul de a nu mai putea să-și găsească o slujbă în Ruhr.

Să devină cadru de partid a rămas o opțiune evidentă în cariera sa – deși Sorge, poate conștient în legătură cu acest minimum de șanse pe care i-l aducea apartenența sa la cauza comunistă, a continuat să nutrească speranța de a deveni un membru respectat al comunității academice. Aceste aspirații la erudiție aveau să continue până la sfârșitul vieții sale. Avea să insiste la nesfârșit să i se spună Herr (sau Kamerad) Doktor Sorge, domnul sau tovarășul doctor Sorge, și a contribuit cu articole la publicațiile academice. Când a fost arestat, poliția secretă japoneză a găsit în noptiera sa un studiu academic neterminat despre Japonia.

Lui Sorge i s-a oferit un post plătit la departamentul de îndrumare al partidului. A refuzat, alegând în schimb o slujbă pe care i-a oferit-o Kurt Gerlach – care în mod evident nu avea resentimente față de noul soț al soției sale – la nou înființatul Institut de Științe Sociale din Frankfurt, unde Gerlach fusese numit recent director.***** Christiane a creat un cămin plin de bun-gust, care a devenit rapid un animat salon de stânga. Printre oaspeți era Hedwig Tune, o actriță suplă și atrăgătoare de origine austriaco-evreiască și soția lui Gerhard Eisler, redactor-șef la ziarul comunist Die Rote Fahne*****. Înclinată spre pasiuni naive pentru oameni și cauze, Hedwig – care ulterior avea să devină celebră cu numele din cea de-a doua sa căsătorie, Hede Massing – îl admira pe Sorge într-un mod extravagant.*****

„Nici el, nici Christiane nu se încadrau în tiparul general al comunistului german. Dădeau dovadă de mai mult bun-gust și entuziasm decât era normal în cercurile comuniste“, scria aceasta despre cuplul Sorge. „Casa lor era centrul vieții sociale din cadrul acestui grup. Îmi amintesc cât de elegant arăta, cu mobilele vechi aduse din trecutul Christianei ca soție de profesor universitar provenit din marea burghezie. Aveau o frumoasă colecție de picturi moderne și de litografii vechi, rare. Am fost impresionată de atmosfera relaxată și de grația cu care era administrată casa. Îmi plăcea combinația de conversație serioasă și poftă de viață.“***** Massing a recunoscut cu dragă inimă că se amesteca „doar printre cei din stratul de sus al comuniștilor“ – și le descria cercul ca având „o atitudine cam snoabă“

față de cei care nu erau la fel de deștepți ca ei.***** Cu toate acestea, Hede avea să devină în curând o legendară spioană sovietică.*****

Sorge combina activitatea de profesor cu slujba la partid cu normă redusă, ținând discursuri și făcând corectură, așa cum obișnuise și la Aachen. Dar curând s-a trezit târât în lumea clandestină. În timp ce poliția îi supraveghea îndeaproape pe conducătorii mai cunoscuți ai organizației locale de partid, lui Sorge i s-a încredințat sarcina de a se ocupa „de orice legătură secretă dintre Comitetul Central din Berlin și organizația din Frankfurt“. Ascundea fondurile partidului și materialele de propagandă în biroul său de la universitate, tăinuind „pachete mari în coșul de cărbuni din sala de curs“ a bibliotecii de științe sociale. În octombrie 1923, inflația galopantă a făcut ca valoarea Reichsmark să scadă la 60 milioane pentru un dolar. În Saxonia, partidul a profitat de protestele în masă pentru a declanșa o altă revoltă armată și pentru a proclama o republică muncitorească. În timpul scurtei revolte, Sorge a fost ales să mențină „o comunicare secretă constantă“ cu liderii rebelilor, plecând „frecvent în misiuni speciale, pentru a transmite rapoarte și directive politice și organizatorice esențiale“ de la Frankfurt la Berlin.*****

Revolta din Saxonia a fost înăbușită, la fel ca și o altă mișcare de protest similară din Hamburg și, la scurt timp, un puci nereușit al extremei drepte, la München, organizat de tânărul incitator Adolf Hitler. Dar Sorge își demonstrase valoarea ca agent clandestin. Când o convenție comunistă a fost organizată în Frankfurt în luna aprilie 1924, Sorge a reprezentat o alegere evidentă pentru a asigura protecția oaspeților sovietici. Mai exact, erau delegați ai Internaționalei Comuniste, mai cunoscută sub numele de Comintern, o organizație care avea să-l cuprindă în curând pe Sorge în îmbrățișarea sa.

„Clasa muncitoare nu are țară“, declarase Karl Marx în Manifestul Partidului Comunist, îndemnându-i pe proletarii din toate țările să se unească.***** În micul său tratat din 1902, Ce e de făcut?, Lenin a expus ideea conform căreia ar fi trebuit înființate partide comuniste în întreaga lume, pentru a ajuta cauza proletară internațională – și a pus bazele Cominternului, care trebuia să fie „statul major al Revoluției

Mondiale“.***** De fapt, după ce a preluat puterea în Rusia, Lenin s-a văzut drept șeful de necontestat al acestui stat major. El a insistat ca rușii bolșevici, singurul grup din lume care a făcut posibilă cu adevărat revoluția, să-și asume și conducerea revoluției mondiale.***** Cominternul era în multe privințe o instituție esențialmente leninistă, modelată de cele două pasiuni ale conducătorului rus: obsesia față de discreție și interesul deosebit pentru puterea absolută. Năzuințele Cominternului n-au fost niciodată nici măcar pe departe democratice.***** Astfel, chiar de la începuturile sale, în 1919, Internaționala Comunistă a fost fondată pe minciună. În aparență, rolul său era să promoveze comunismul în toată lumea. Adevărata sa funcție era să adune toți radicalii străini într-o unică rețea controlată de Moscova și să acționeze ca paravan pentru propaganda sovietică și pentru strângerea de informații.*****

Primul Congres al Cominternului, desfășurat într-o mică și înghesuită sală de lângă Curtea de Justiție din Moscova, în martie 1919, a dat tonul unui fals ecumenism. În aparență, a găzduit 52 de delegați din 37 de partide. În practică, totuși, „delegatul“ britanic era un emigrant rus care în Anglia avusese meseria de croitor, iar acum era secretarul ministrului sovietic de externe, în timp ce japonezii erau reprezentați de tovarășul Rutgers, care vizitase Japonia o singură dată. Lenin a scris un editorial în Pravda, ziarul oficial al partidului, declarând cu îndrăzneală că „sovieticii avuseseră câștig de cauză în întreaga lume“. Conform unui martor englez, exista „o latură fantezistă în toată această afacere“.*****

Germania a fost, de la bun început, trofeul cel mare al revoluției mondiale. Așa cum a spus Lenin deseori, Germania era „butoiul cu pulbere al Europei“. Și a propus să arunce în aer butoiul cu ajutorul unei scânteii care a sfârșit prin rețeaua incendiară invizibilă a Cominternului, un fitil care se întindea din biroul lui de la Kremlin până la bomba neexplodată care era conștiința revoluționară a proletariatului german.*****

Când Richard Sorge s-a întâlnit cu delegația Cominternului la Frankfurt, în 1924, organizația își construise un aparat formidabil și era condusă de locotenentul de încredere al lui Lenin, Grigori Zinoviev. De asemenea,

susținuse cu succes o serie de acțiuni revoluționare foarte reale și extrem de violente. Una dintre ele a fost Republica Sovietică Ungară, din 1919, care eșuase și care fusese susținută de aurul Moscovei și de mai multe sute de luptători ruși, care se autointitulaseră „Gruparea de Teroare a Consiliului Revoluționar al Guvernului“. Cominternul a jucat rolul principal și în lovitura de stat eșuată din Estonia, a partidului comunist local. Și, la scurt timp după ce trupele franceze au ocupat valea Ruhrului, în 1921 – după o dispută pricinuită de neachitarea plăților compensatorii stipulate de Tratatul de la Versailles –, o celulă sovietică de sabotaj a fost trimisă în Germania în scopul de a declanșa un nou val de violență revoluționară. Echipa de sabotori ruși și complicii lor germani au încercat să arunce în aer trenul expres Halle-Leipzig, ca parte a așa-numitei „Acțiuni din Martie“ – o serie mai amplă de revolte organizate pe plan local, menite să dea startul unei noi revoluții la nivel național.***** Armata Sovietică a fost și ea mobilizată pe nou creată graniță ruso-polonă, pentru a interveni în cea mai recentă tentativă de revoluție germană. Dar, la fel ca Revolta spartachistă, sau ca revolta din Ruhr și Republica Populară Saxonă dinaintea acesteia, și Acțiunea din Martie a eșuat.

Ideologia Cominternului poate că a fost indubitabil marxistă. Dar considerația sa tactică de bază, așa cum apare în „Cele douăzeci și una de condiții“ din august 1921, a fost că nici un partid comunist din lume n-ar fi trebuit să recunoască niciodată legalitatea statului burghez și ar fi trebuit să refuze să fie parte a democrației burgheze. În practică, această viziune a dus la o ciocnire fundamentală cu Partidul Comunist German, al cărui lider moderat, Paul Levi, s-a trezit dat afară din partid la presiunea Moscovei pentru că ar fi condamnat Acțiunea din Martie – precum și pentru faptul de a nu fi avut o participare suficient de ostilă la alegeri.***** Pe scurt, rușii care au participat la Congresul Partidului Comunist din 1924 de la Frankfurt aveau mai puțin rolul de delegați, și mai mult de cei care trăgeau sforile în secret în partidul german.

Misiunea lui Sorge era „să se ocupe de siguranța acestor delegați importanți, să se îngrijească de locuința lor și să decidă în ce activități se puteau implica în condiții de siguranță“.***** Șeful delegației era Osip Piatnițki – născut Iosif Aronovici Tarșis –, șeful Departamentului

Internațional al Cominternului. Fiul unui tâmplar evreu din Lituania, Piatnițki își făcuse ucenicia în croitorie, înainte de a intra în politica revoluționară și de a ajunge membru în Comitetul Central al partidului sovietic. A fost apropiatul lui Lenin și a introdus pe furiș scrisorile clandestine ale lui Lenin, aflat la Zürich, în Rusia, în timpul revoluției eșuate din 1905. Locțiitorul său era Dmitri – născut Dmitro – Manuilski, un om cu rânjet larg și mustăți mari, fiul unui preot ucrainean. Un alt membru al Comitetului Executiv al Cominternului era Otto Kuusinen, un comunist finlandez care a înființat apoi ramura scandinavă a serviciilor secrete militare sovietice, întruchipând linia neclară dintre Comintern și activitățile de spionaj ale URSS (ulterior avea să fie numit șeful unui guvern-marionetă instaurat de Moscova în țara lui natală).***** Cel de-al patrulea delegat-cheie a fost Solomon Lozovski, secretar general al Internaționalei Roșii a Sindicatelor Muncitorești (Profintern), înființată de Lenin ca instituție separată de Comintern, dar cu scopul paralel de a subordona syndicatele internaționale controlului Moscovei. Nici unul din delegații ruși importanți la congresul german nu era, de fapt, etnic rus.

După spusele sale, Sorge a „îndeplinit această misiune, care era departe de a fi ușoară, spre satisfacția tuturor celor implicați“.***** Deși toți delegații sovietici se aflau ilegal în Germania, nici unul nu a fost arestat sau hărțuit. Comunicările lor confidențiale nu au avut de suferit, iar locuința li s-a părut, în mod evident, confortabilă. Pe scurt, au fost impresionați de protectorul lor german, sobru și eficient, care avea 28 de ani.

Fără ca Sorge să știe, misiunea lui Piatnițki fusese mai puțin un gest amical de solidaritate față de Partidul Comunist German frate, cât mai ales o misiune calculată de vânătoare de capete. Lenin murise în ianuarie 1924. Ca urmare a eșecurilor revoltelor comuniste în Germania, Ungaria și Italia – unde squadristi fasciști spărseseră grevele, ceea ce le-a oferit conducătorului lor, Benito Mussolini, pretextul pentru preluarea puterii, în urma unui marș spre Roma din 1922 –, interesul Cominternului se muta decisiv de la pregătirea iminentei revoluții mondiale la apărarea statului sovietic. Și mai important, vedeta în ascensiune a partidului, Iosif Stalin, milita pentru „socialism într-o singură țară“. Așa cum Stalin avea să clarifice în curând: „internaționalist este cel care este gata să apere URSS-ul

fără rezerve, fără șovăire, necondiționat; pentru URSS, aceasta este baza mișcării revoluționare mondiale, iar această mișcare revoluționară nu poate fi apărată sau promovată fără a apăra URSS-ul“.*****

Așadar, la Frankfurt, Piatnițki și tovarășii săi încercau să descopere care dintre comuniștii germani erau dispuși să susțină URSS, trecând dincolo de intereselor propriului partid local – și, în consecință, care aveau să fie destinați unor viitoare posturi de conducere – și care dintre ei nu erau dispuși să facă asta. Sovieticii căutau, de asemenea, recruți tineri și inteligenți, care urmau să fie folositori în rețeaua serviciilor secrete ale Moscovei.

„Relațiile cu delegații Cominternului erau foarte apropiate și ne-am împrietenit tot mai mult cu fiecare zi“, își amintea Sorge.***** Ambele părți, în mod evident, reușiseră să se impresioneze reciproc. Nu se poate spune același lucru despre Christiane, care era îngrozită de manierele de la masă ale revoluționarilor, când soțul ei aducea delegații în apartamentul pe care ea îl mobilase cu mult gust, cu mobilă veche. „Îi văd cum stau pe canapeaua mea violet, mâncând alunele pe care le-au adus cu ei“, își amintea într-un scurt jurnal publicat în 1964 într-un ziar elvețian. „Aruncau, pur și simplu, cojile pe covor.“*****

Fără a ține seama de sensibilitățile dubios de burgheze ale Christianei, Piatnițki i-a făcut o ofertă lui Sorge. „La încheierea sesiunii, mi-au cerut să vin la sediul Cominternului de la Moscova, chiar în acel an, ca să lucrez pentru ei.“ Mai exact, tovarășii sovietici îi ceruseră lui Sorge „să organizeze un departament al serviciilor secrete pentru Comintern“.*****

Poate că Sorge așteptase această chemare de ceva timp. Christiane a scris că ei doi discutaseră deja despre o posibilă mutare la Moscova, chiar de la sosirea lor la Frankfurt, în 1922.***** „Un mare preot“ al marxismului, aflat în vizită, David Riazanov, entuziasmat de legătura cu Karl Marx a fratelui bunicului lui Sorge, îl invitase pe Sorge să se alăture noului său Institut de Marxism-Leninism.***** Partidul german nu dorise să-l lase să plece. Dar, în 1924, o asemenea sfidare a solicitărilor Moscovei era imposibilă din punct de vedere politic. De data aceasta, Berlinul a aprobat cererea lui Sorge de a se alătura structurilor centrale ale Cominternului. În

octombrie 1924, lăsând-o pe Christiane în așteptarea confirmării legate de viitoarea sa slujbă de bibliotecară la Institutul de Marxism-Leninism, Sorge s-a urcat în trenul de Moscova.

Murray Sayle, Daily Telegraph, 21 septembrie 2010.

Karl Marx către redactorul-șef al publicației Otecestvennîe Zapiski, noiembrie 1877, disponibil la <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1877/11/russia.htm>

Friedrich Engels către Gheorghe Plehanov, 26 februarie 1895, Marx-Engels Collected Works, vol. 50, New York, 2004, pp. 449–451.

David Howarth, The Dreadnoughts, Amsterdam, 1980, pp. 158–159.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

Hauptkrankenbuch Festungslazarett Kiel, Nr. 15918, Krankenbuchlager Berlin, citat în Dirk, Dähnhardt, Revolution in Kiel, Neumünster, 1978, p. 66.

Dähnhardt, Revolution in Kiel, p. 83.

Prinz Max von Baden, Erinnerungen und Dokumente (Reihe Deutsches Reich – Schriften und Diskurse: Reichskanzler), Hamburg, 2011, p. 599 f.

*Cunoscut locuitorilor capitalei germane ca Berliner Schloss (n.red.)

Christiane Sorge, „Mein Mann – Dr. R. Sorge“, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964. Conform publicației Die Weltwoche, articolul semnat de Christiane Sorge fusese scris cu zece ani în urmă.

Winkler, Der lange Weg nach Westen, München, 2000, p. 55.

Carlos Caballero Jurado și Ramiro Bujeiro, *The German Freikorps 1918–23*, Oxford, 2001.

Heinrich August Winkler, *Weimar 1918–33*, Taschenbuch, 2005, p. 58.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

Hagan Schulze, *Weimar: Germany 1917–1933*, Severin und Siedler, 1982, p. 158.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

C. Sorge, „Mein Mann“, *Die Weltwoche*.

Elisabeth K. Porețki, *Our Own People*, citat în Whymant, *Stalin's Spy: Richard Sorge and the Tokyo Espionage Ring*, Londra, 1996, p. 325n.

Stephen Koch, *Double Lives: Stalin, Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals*, New York, 2004, p. 11.

Sayle, *London Review of Books*, 22 mai 1997.

Porețki, citată în Whymant, *Stalin's Spy*, p. 325n.

Stéphane Courtois, Nicolas Werth și Andrzej Paczkowski, *The Black Book of Communism*, Cambridge, MA, 1997, p. 282; Marxist Internet Archive.

„Der Märzaufstand 1920“. Deutsches Historisches Museum:
<https://www.dhm.de/lemo/kapitel/weimarer-republik/innenpolitik/maerzaufstand>.

Prange et al., *Target Tokyo*, capitolul 2.

Mader, *Dr Sorge-Report*, Berlin, 1985, p. 45.

Erich Correns, 29 octombrie 1919, citat în Whymant, *Stalin's Spy*, p. 22.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 32.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 33.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 5.

Gerlach nu a mai ocupat în mod oficial postul, întrucât a murit subit de diabet în octombrie 1922. A se vedea Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance* (Studies in Contemporary German Social Thought), Cambridge, MA, 1995.

*Steagul roșu (n.red.)

Prange et al., *Target Tokyo*, p. 33.

Hede Massing, *This Deception: KGB Targets America*, New York, 1951, p. 71.

„Am citit despre Revoluția Rusă, despre Lenin și Vera Figner, care a devenit idolul meu; și am învățat să iubesc ideea de socialism, ideea unei vieți mai bune pentru oricine. Sincer, n-am fost confruntată cu realitatea muncii de zi cu zi din cadrul mișcării“, scria ea. (Massing, *This Deception*, p. 29)

Spre deosebire de Sorge, Massing a reușit să scape din această lume secretă. După cel de-al Doilea Război Mondial, a dezertat din spionajul sovietic și a devenit vizibilă când a depus mărturie în cel de-al doilea proces al lui Alger Hiss, în 1949; ulterior, a publicat relatări senzaționale despre viața ei ca agentă în serviciile secrete sovietice.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

David North și Joe Kishore, *The Historical and International Foundations of the Socialist Equality Party*, World Socialist Website ([wsw.org](http://www.wsw.org)), 2008, p. 13.

Robert Service, *Lenin: A Biography*, Londra, 2010, p. 262.

A se vedea William Henry Chamberlin, *Soviet Russia: A Living Record and a History*, Londra, 1931, capitolul 11; Max Shachtman „For the Fourth International!“, *New International*, vol. 1, nr. 1, iulie 1934; Walter Kendall, „Lenin and the Myth of World Revolution“, *Revolutionary History*, vol. 3 (3), 1991.

Koch, *Double Lives*, p.16.

Koch, *Double Lives*, p. 11.

Koch, *Double Lives*, p. 17, nota 20.

Koch, *Double Lives*, p. 17.

P. Broue, *The German Revolution: 1917–1923*, Chicago, 2006, p. 516.

Courtois et al., *Black Book of Communism*, pp. 277–278.

„Sorge Memoir“, Partea I, „My past history as a German Communist“, pp. 91–98.

Victor Suvorov, *Spetsnaz: The Story Behind the Soviet SAS*, trad. David Floyd, Londra, 1987, capitolul 3.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 23.

Așa cum a fost detaliat și de Nikolai Buharin în broșura sa, *Can We Build Socialism in One Country in the Absence of the Victory of the West-European Proletariat?*, aprilie 1925. Poziția s-a finalizat ca politică de stat după articolul lui Stalin din ianuarie 1926, „On the Issues of Leninism“. (David Priestland, *The Red Flag: A History of Communism*, New York, 2009, p. 124)

„Sorge Memoir“, Partea a III-a, „The Comintern and the Soviet Communist Party“, pp. 102–117.

Sorge, *Die Weltwoche*, 11 decembrie 1964.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 28.

Sorge, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964.

„Sorge Memoir“, Partea I, p. 55.

Capitolul 3. „O gloată fanatică dintr-un secol distrus“

Fantoma lui Sorge a pășit în glorie, dar în spatele lui, într-o procesiune jalnică, au venit intelectualii pierduți, patrioții pierduți, preoții pierduți, apărând țări și religii de care copiii noștri s-ar putea să nu mai audă, o gloată fanatică dintr-un secol distrus. *****

John le Carré

Cominternul l-a cazat pe Sorge la Hotel de Lux, aflat pe strada Tverskaia***** , artera centrală a Moscovei, la numărul 36. Construită în 1911 și primind numele Hotel de France, proprietatea fusese una dintre cele mai elegante din Moscova de dinainte de Revoluție. După ce a fost preluată de bolșevici și redenumită – în mod straniu – Hotel de Lux, a început rapid să decadă. Clienții se plâneau în curând de șobolani.***** Cu toate acestea, era convenabil pentru recent instituitele servicii de securitate ale partidului să primească oaspeți într-un loc în care puteau sta cu ochii pe ei. În plus, se afla la mai puțin de zece minute de mers pe jos de Kremlin.

În 1924, Hotel de Lux era administrat de Internaționala Comunistă și populat de o comunitate de vizitatori strămutați din alte țări. Socialiști din toată lumea – de la viitorul premier chinez Zhou Enlai la conducătorul iugoslav Josip Broz Tito –, se întâlneau la săracăciosul bufet de la micul-dejun. Conform ziarului sovietic Sovețkaia Rossiia, acești idealiști fuseseră atrași în capitala mondială a socialismului dintre „milioanele de oameni din

toate colțurile lumii care-și ziseseră «asta e revoluția mea», [...] o nouă generație care asculta cu speranță și încredere fiecare cuvânt de la Moscova“.***** Campionii autodesemnați ai proletariatului stau serioși și încruntați în fotografiile de grup din acea perioadă. Îmbrăcați sobru, privind fix din spatele unor ochelari mici și amenințatori, seamănă mai degrabă cu niște bibliotecari indignați decât cu niște luptători de stradă. Într-o lume de intelectuali evrei miniaturali din punct de vedere fizic, Sorge, înalt, arian, rănit în război, se evidenția la propriu din mulțime.

Atmosfera de la Hotel de Lux era un amestec ciudat de fervoare revoluționară și paranoia. „Toți îi consideră pe ceilalți spioni“, își amintea militanta comunistă americană Agnes Smedley după o vizită în 1921. „Toți sunt urmăriți. Nu te simți niciodată în siguranță.“***** Guvernul sovietic nu avea încredere în oaspeții săi străini și urmărea îndeaproape ce făceau și ce spuneau.*****

În ciuda șobolanilor și a spionilor, Sorge era în elementul lui. Le-a spus anchetatorilor japonezi că prima sa slujbă fusese la Departamentul de Informații al Cominternului, „întocmind rapoarte asupra mișcărilor muncitorești și asupra condițiilor economice și politice din Germania și din alte țări“.***** Era doar parțial adevărat. Osip Piatnițki, care-l recrutase personal pe Sorge la Frankfurt, a primit în 1922 sarcina de la Lenin de a înființa o organizație clandestină sub egida Cominternului, care să conducă toată activitatea ilegală din străinătate, inclusiv celulele revoluționare clandestine.***** Acest centru de spionaj a fost numit în mod inofensiv Secția de Comunicații Internaționale, abreviat OMS.***** Reiese clar din arhivele Cominternului că Sorge avea legături strânse cu OMS-ul încă din primele sale zile la Moscova, intrând oficial în rețea în 1927. Piatnițki, pe de altă parte, avea să rămână susținătorul și protectorul lui Sorge până când bătrânul spion a căzut în dizgrație în timpul Marii Epurări a partidului, declanșată de Stalin în 1937 – moment în care Piatnițki avea să devină o vulnerabilitate fatală în ceea ce privește reputația lui Sorge.

Christiane i s-a alăturat lui Sorge la Moscova în martie 1925.***** „Prima ei impresie despre Rusia: infinită melancolie!“***** Cuplul, care nu era vorbitor de limba rusă, socializa exclusiv cu alți comuniști

germani. Centrul comunității era Clubul German, un loc ponosit care avea o mică bibliotecă plină cu cărți în germană, dar care nu mai oferea altă distracție. Sorge, ales foarte repede președintele clubului, l-a însuflețit puțin, organizând un Grup al Tinerilor Pionieri pentru copiii rezidenților germani ai orașului. Deși împărțea o odăiță în Hotel de Lux cu soțul ei, Christiane se simțea cumplit de singură: „Nimeni, niciodată, nu i-ar putea viola singurătatea interioară, asta l-a făcut să fie absolut independent“.***** Hede Massing, care se vedea des cu Christiane la Moscova, avea impresia că acesteia „nu-i plăceau rușii“.***** Se pare că sentimentul era reciproc. Contemporanii își amintesc că porecla Christianei era burjuika – burgheza.*****

Sorge, pe de altă parte, „vedea totul în alb și negru“, remarcă un prieten, și nu accepta nici o critică la adresa paradisului muncitoresc.***** Lăsând-o pe Christiane tot mai des singură la Hotel de Lux, mergea la serate organizate în casele conducătorilor bolșevici. Fiul lui Grigori Smoleanski, la un moment dat șeful Comitetului Executiv Central din Întreaga Rusie, își amintea de prezența fermecătoare a lui Sorge la cinele organizate de tatăl lui, rezervate elitei partidului, în apartamentul lor dintr-o clădire de pe strada Granatnîi. Sorge „purta un pulover grosolan de lână și o jachetă galbenă de catifea și arăta ca un străin“, își amintea Vladimir Smoleanski. „Inteligența și hotărârea [musafirului german] îl făceau să iasă în evidență. Înalt, puternic, blond, privirea-i directă și insistentă era întrucâtva firoasă, dacă nu era cufundat în gânduri. Te asculta, dând mare dovadă de empatie.“***** În memoriile Christianei sunt clare indicii că Sorge își folosea deja prezența puternică, tăcută, pentru a atrage alte femei. În primii săi ani, bolșevismul mersese mână în mână cu eliberarea sexuală. Sorge, la fel ca revoluționara feministă Aleksandra Kollontai*****, se considera un avocat al iubirii libere. Pe orice femeie care, indiferent din ce motiv legal, moral sau social, nu-și urma impulsurile fizice, el o stigmatiza și o ridiculiza ca fiind o „gâscă burgheză“.*****

În vara anului 1926, Sorge și Christiane și-au făcut vacanța separat. El s-a dus în orașul său natal, Baku, de-acum capitala Republicii Socialiste Sovietice Azerbaidjan, unde a găsit fosta casă a familiei sale din Sabunçu transformată într-un sanatoriu pentru convalescenți.***** Christiane a luat trenul în direcția stațiunii Soci, de la Marea Neagră, împreună cu o

prietenă. Sorge a venit și el pentru scurt timp la Soci, dar era evident că relația lor era pe butuci. „Mă cuprinsese o neliniște chinuitoare“, a scris Christiane. „Simțeam tot mai deslușit că drumurile noastre se despărteau prin intervenția aceleiași providențe care le făcuse odată să se întâlnească.“ Toamna, sătulă de viața tristă la greșit denumitul Hotel de Lux și de flirturile și absențele constante ale soțului ei, a plecat la Berlin. Când s-au despărțit pe un peron rece din Moscova, într-o noapte târzie, Sorge „s-a comportat ca și cum aveam să ne revedem în curând. Dar în timp ce trenul se depărta, nu mi-am putut stăpâni potopul de lacrimi. Știam că era sfârșitul vieții noastre împreună și sigur știa și el.“*****

Dacă pe Sorge îl deranjase plecarea Christianei, nici un prieten sau cunoscut de-al lui nu a remarcat asta. Oficialul Comintern Pavel Kananov își amintea că dădea deseori peste Sorge, fericit și preocupat, în librăriile din Moscova. „Era un bibliofil pasionat, îți dai seama de asta după modul în care ține cineva o carte în mână.“ Un alt coleg, A.Z. Zusmanovici, îl vedea frecvent pe Sorge în biblioteca Clubului German, „îngropat în cărți“. Zusmanovici frecventa și prelegerile ținute de Sorge la club, care demonstau o „minte foarte organizată și analitică. [...] Lăsa impresia unui om remarcabil și am crezut că avea să devină un mare savant.“*****

În această perioadă, Sorge, savantul, a produs o serie de articole și de cărți erudite, didactice***** , majoritatea despre problemele sociale ale Germaniei și despre riscul imperialismului renăscut. Chiar din 1926, Sorge a avertizat că „Germania, mai mult decât orice altă țară, are tendința de a promova o politică de inflamare a noilor conflicte imperialiste; prin urmare, politica germană, cu natura sa conflictuală, înclină să meargă pe o cale care va duce la viitoare războaie“.***** Previziunea își avea totuși limitele sale. Sorge – care scria în 1928 sub pseudonimul „R. Sonter“ în Inprecorr, ziarul oficial al Cominternului – afirma că în Germania clasa muncitoare avea să se revolte în cele din urmă împotriva „dictaturii intereselor capitaliste devotate scopului de a o zdrobi“.***** Sorge, la fel ca majoritatea celorlalți socialiști, nu a anticipat deloc faptul că muncitorii germani aveau să devină cei mai înflăcărați susținători ai fascismului.***** În această perioadă, a scris două cărți: Prevederile economice ale Tratatului de Pace de la Versailles și Clasa muncitoare

internațională; ambele au fost publicate în Germania și traduse în rusă.*****

Între timp, Sorge, în calitate de aparatcic, urca scara ierarhică a Cominternului. La sfârșitul lunii iunie 1925, scria deja conducerii, pentru a-și cere transferul „la o muncă mai activă“, la Departamentul de agitație și propagandă. În aprilie 1926, fusese promovat la Secretariatul Comitetului Executiv al Cominternului (cunoscut ca IKKI).***** În luna mai, făcea parte dintr-o importantă comisie IKKI, însărcinată cu elaborarea instrucțiunilor pentru partidele comuniste de peste hotare, în aventuralitatea unui nou război.***** Subiectul său special era problema tot mai acută a fascismului.***** În cel puțin trei ocazii, Sorge a participat la întâlniri ale prezidiului, la care fusese prezentă și vedeta în ascensiune a partidului, Iosif Stalin.***** Conversația dintre cei doi, dacă a existat vreuna, trebuie să fi fost una foarte limitată. Sorge încă vorbea foarte puțin în rusă, în timp ce germana lui Stalin era inexistentă, iar engleza, elementară.*****

În ceea ce-l privește pe Sorge spionul, reticența sa deliberată față de activitățile sale din anii 1920 și impresionantele dovezi ale admiratoarei sale, Hede Massing, dăduseră impresia unei cariere misterioase și incitante de agent secret. „S-a dedicat conspirației cu cea mai mare naturalețe“, își amintea Massing. „Îți arunca un zâmbet amuzat, cu sprâncenele ridicate disprețuitor, incapabil să îți spună unde anume își petrecuse ultimul an.“ Ea „nu se îndoia câtuși de puțin că ceea ce făcea el era de cea mai mare importanță“:

Eram atât de îndoctrinată de modul comunist de a fi, încât mi se părea absolut normal și corect să nu știu și să nu întreb niciodată ce făcea, unde se ducea sau pentru cât timp. În perioada în care ne-am frecventat, își făcea apariția, mă căuta și mă întreba: „Ce faci?“ Scoteam o exclamație de bucurie și îl întrebam: „Dar cum m-ai găsit?“ Iar el începea să râdă. Eram bucuroasă. El mi-a insuflat sentimentul că un aparatcic putea afla sau face absolut orice dacă dorea sau era nevoit. El mi-a povestit cât de singuratică și de ascetică era viața unui aparatcic, fără legături, atașamente,

sentimentalisme. L-am văzut ca pe un erou al revoluției, adevăratul erou, eroul tăcut, pe care nu-l știa nimeni... Pentru mine, el era omul despre care vorbea Rilke în poezia sa, „Ich bin der Eine“ [„Sunt prea singur“]...

*****

Într-adevăr, Sorge avea să continue să facă o muncă de maximă importanță – în China și Japonia. Dar realitatea primelor incursiuni ale lui Sorge în culisele Europei se pare că a fost mai puțin fericită decât și-a imaginat Massing. Pentru început, în ciuda entuziasmului evident al lui Sorge pentru o însărcinare externă, superiorii săi din Departamentul de agitație și propagandă se pare că aveau îndoieli în privința calităților lui pentru munca de spionaj. „Referință: Sorge. Nu poate sta liniștit și nu și-a îndeplinit sarcinile aici“, scria un tovarăș „Mihail“ tovarășului „Osvald“ în aprilie 1927. „Vrea să plece cât mai repede posibil și nu-l putem trimite afară pentru o activitate individuală, fiindcă nu are deloc experiență în munca de teren.“***** Cu toate acestea, presiunile insistente ale lui Sorge n-au rămas fără rezultat. Din consemnările poliției germane aflăm că un anume Richard Sorge a vizitat orașul Frankfurt din august până în octombrie 1927. Se pare că s-a aflat în legătură cu Iakov Mirov-Abramov, atașatul oficial de presă la Ambasada URSS din Berlin, care în realitate conducea rețeaua secretă OMS a lui Piatnițki din capitala Germaniei. Nu este clar ce făcea Sorge la Frankfurt – deși biroul OMS de la Berlin avea să devină principala sa linie secretă de comunicații cu șefii rețelei sale de spionaj din Comintern aflați la Moscova.*****

În decembrie 1927, Sorge s-a aflat la Stockholm, în prima sa misiune clandestină din afara Germaniei, sub numele de cod Johann.***** Nu a debutat bine. „Am ajuns la 17.12 la S[tockholm]. Nu am vești de la Oswald“, s-a plâns Sorge într-o telegramă codificată, pe care a trimis-o la sediul central al Cominternului, prin intermediul lui Mirov-Abramov, din Berlin. „Prietenii noștri de aici n-au știut nimic de sosirea mea sau de sarcinile pe care trebuia să mi le asum. Mă tem că va fi la fel și în Kop [Copenhaga].“***** Se pare că rolul lui Sorge era acela de inspector guvernamental care relata despre „organizarea muncii în cadrul aparatului [local de partid], activitatea departamentelor, problema conducerii în

departamentul general al sindicatelor, agitația și propaganda“. De asemenea, le-a spus superiorilor săi că intenționa să abordeze „problema ziarelor care apăreau în fabrici și pregătirea pentru o iminentă grevă în industria hârtiei la sfârșitul lunii ianuarie“.***** Imaginea Cominternului, care se desprinde din corespondența lui Sorge cu șefii săi de la OMS, din Moscova, este aceea a unei organizații haotice, obsedate de control, dar, în același timp, foarte puțin capabile să-și organizeze propriii agenți.

Cu toate acestea, Sorge i-a impresionat pe comuniștii locali cu inteligența sa și cu priza pe care o avea la oameni. Kai Moltke, un membru al Partidului Comunist Danez, scria că, din câte știa el, „misiunea [lui Sorge] n-a avut nimic de-a face cu serviciile secrete sau cu spionajul“. În schimb, Sorge ținea prelegeri în celulele de partid și îi sfătuia pe tovarășii danezi să facă echipă cu syndicatele radicale. „Avea un extraordinar simț al organizării până în cel mai mic detaliu. Nu avea deloc un comportament ilegal sau conspirativ. În vizitele sale din zonele rău famate ale porturilor sau din fabricile din Copenhaga trebuia să demonstreze că dădea pe gât la fel de multe beri ca un marinar, docher sau betonist sau să-și arate abilitățile fizice de luptător.“*****

Întors la Moscova, Sorge a descris misiunea în fața adoratoarei sale, Massing, în termeni misterioși, chiar bizari. „Prima însărcinare a lui Ika a fost într-o țară nordică (niciodată nu spunea care), unde a locuit «sus, în munți» și unde a avut drept companie «aproape în exclusivitate oi». Vorbea despre calitățile umane ale oilor, pe care le descoperi după ce trăiești printre ele.“***** În peisajul mult mai serios al unei închisori japoneze, le-a spus anchetatorilor săi că „preluase o poziție de conducere activă alături de ceilalți șefi de partid“. Despre bețiile și încăierările sale cu bătașii de la docuri, a recunoscut că făcuse „muncă de spionaj legată de problemele economice și politice ale Danemarcei, discutând observațiile și descoperirile pe care le-am făcut cu reprezentanții partidului“.*****

În 9 decembrie 1927, Sorge a demisionat oficial de la secretariatul IKKI, pentru a ocupa un post cu normă întreagă ca orginstruktor – instructor organizatoric – la OMS, inima aparatului de spionaj al Cominternului.***** Fostul său recrutor de la Frankfurt, Dmitri

Manuilski, îl recomandase el însuși ca fiind potrivit pentru a face parte din cel mai secret club al revoluției mondiale, fiind asistat de Grigori Smoleanski, fosta sa gazdă din strada Granatnîi.

În anul următor, Sorge s-a întors în Scandinavia, trimițând rapoarte despre rețelele de partid din Suedia și Norvegia și certându-se cu contabilii de la sediul central de acasă pe tema cheltuielilor sale (o iritare care a persistat la corespondenții externi și, fără îndoială, la spioni, de atunci încoace).***** La Oslo, după cum le-a spus japonezilor, Sorge s-a confruntat cu „probleme de partid de diverse genuri, care au împiedicat în mod serios activitatea de spionaj“.***** Sursele nu spun nimic despre natura exactă a divergențelor – dar este clar că unii tovarăși de la Moscova începeau să fie iarăși frustrați de caracterul năbădăios al omului lor din Scandinavia. „N-ai nici un motiv să te agiți așa de mult cum ai făcut-o până acum“, l-a apostrofat un „tovarăș Leonard“ în iulie 1928.***** Același aparatcic i-a scris și șefului OMS, Piatnițki, opunându-se cu strășnicie unui eventual plan de a-l trimite pe Sorge într-o misiune secretă în Marea Britanie. „În legătură cu sugestia ca el să călătorească în A[nglia], mă voi exprima împotriva. Este prea slab pentru A și nu poate rezista să nu fie implicat în chestiuni politice. Pentru A este absolut inacceptabil.“*****

În ciuda șicanelor din partea șefilor săi direcți, Sorge încă avea prieteni puternici la nivelurile cele mai înalte ale Cominternului. Manuilski avea suficientă încredere în protejatul său german ca să-l numească pe Sorge secretarul personal al lui Nikolai Buharin, șeful Cominternului, pe perioada congresului de vară de la Moscova, din iulie 1928. La acele întâlniri, se lăuda ulterior Sorge, „am participat la discuții despre Troțki, Zinoviev și Kamenev“ – bolșevici antistaliniști de frunte, a căror soartă trebuie să fi reprezentat subiectul unor discuții extrem de sensibile.***** La sfârșitul congresului, Buharin, acționând aproape cu siguranță la ordinele lui Stalin, i-a exclus oficial pe cei trei bătrâni bolșevici din Comintern. Avea să fie începutul căderii în dizgrație, care urma să se sfârșească, pentru Zinoviev și Kamenev, cu procese-spectacol și în beciurile de la Lubianka, în așteptarea execuției, iar pentru Troțki, cu un cuțit pentru gheață înfipt în cap în Ciudad de Mexico. Cu alte cuvinte, în 1928, Sorge se poziționase, loial, împreună cu Buharin, împotriva „deviaționiștilor de dreapta“ și îl

susținuse pe Stalin, „alpinistul de la Kremlin“*****, în inexorabila sa ascensiune spre vârful puterii.

Reîntors la Moscova, Sorge a început să ia lecții de limba rusă de la o tânără actriță aspirantă,***** Ekaterina „Katie“ Maksimova. Prietenii o descriau pe Katie ca fiind „calmă și reținută, [...] dar capabilă de decizii neobișnuite“*****. Cea mai neobișnuită – și, în cele din urmă, fatală – a fost decizia de a se îndrăgosti de Richard Sorge. Una dintre prietenele Katiei, și ea artistă, și-l amintea pe Sorge ca fiind „un tip cu umeri lați, într-un pulover albastru, cufundat în tăcere“. Expresia lui era „calmă, bună și deschisă, [...] o expresie care nu a fost surprinsă în fotografii“*****. Aceeași prietenă își amintea că Sorge se descria în glumă pe sine ca fiind un azerbaidjaneț (azer), dar nu știa să spună nici o singură vorbă în azeră (aceasta se pare că este una dintre puținele glume ale lui Sorge care au rămas consemnate).

La reuniunile din micuța cameră a Katiei Maksimova din apartamentul la comun de pe aleea Nijni Kislovski, oaspeții „nu beau vin – era inacceptabil“. Tinerii, care duceau o viață curată, beau ceai cu zahăr galben, cântau și discutau aprins în jurul pieselor lui Konstantin Stanislavski și Vsevolod Meyerhold, despre muzica lui Beethoven și Scriabin și despre arta socialistă.***** Katie îl învăța pe Sorge poezii de Aleksandr Blok, pe care acesta le recita pe de rost – și, deși era „un bun povestitor, deseori dădea din mâini când nu-și găsea cuvintele și se uita la Vera Izboțkaia, care știa franceză, pentru a-i traduce cuvântul respectiv. Dar cel mai adesea se uita la Katie.“ Îi plăcea să spună o poezie de Vladimir Maiakovski:

În venele noastre

E sânge, nu apă

Înaintăm în lătratul revolverelor

În ordine

Pentru ca atunci când o să murim

Să ne transformăm

În vapoare

În companii maritime

Și în alte lucruri durabile.*****

Poezia a fost scrisă ca omagiu adus lui Theodor Nette, un curier diplomatic sovietic ucis în Letonia în 1926, în timp ce apăra un pachet cu corespondență diplomatică și în memoria căruia fusese botezat un vas al flotei Mării Negre. (După martirajul lui Sorge în numele revoluției, și numele acestuia va fi dat unui vas – precum și unor străzi, școli și avioane.)

Imaginea lui Sorge despre sine ca poet-erou, datorată lui Schiller și pe care și-o formase în anii de școală, fusese și mai mult întărită de război și de revoluție. „Dintotdeauna a fost puțin romantic“, își amintea Dorothea von During, o prietenă de la Berlin. „Richard era un tânăr cu o voință puternică, deschis și hotărât. Toți îl iubeam pe Ika. [...] Pe-aici, pe undeva, am o poezie scrisă de el: «Mereu hoinar, condamându-se singur să nu cunoască

nicicând pacea». «***** Cu toate acestea, acest hoinar și-a depozitat echipamentul de schi fond și cărțile într-un colț din camera Katiei, iar, la sfârșitul anului 1928, s-a mutat la ea.

Idila revoluționară a tânărului cuplu n-a durat mult. Katia poate că visase la scenă, dar profesorul ei de la Institutul de Artă Teatrală din Leningrad o credea doar o „actriță competentă”. ***** La începutul anului 1929, Katia a lăsat deoparte ambiția vieții sale și, în schimb, s-a dus să muncească în recent înființata fabrică de îmbrăcăminte pentru bărbați, Bolșevicika*****, din nordul Moscovei, ca operatoare pe un utilaj. În scrisorile ulterioare adresate lui Sorge, avea să pretindă că era foarte fericită printre adevărații proletari – dar nu putem să nu ne gândim că nega prea vehement orice regret legat de compromisurile pe care le făcuse.*****

Mai serios pentru Sorge era faptul că vântul politic în Comintern bătea împotriva ideii de revoluție mondială. În ultimul deceniu, revoltele comuniste eșuaseră peste tot în Europa. Socialiști lipsiți de loialitate de pe tot continentul făcuseră cauză comună cu social-democrații moderați, dușmanii de moarte ai Cominternului. În același timp, clasa muncitoare, la fel de nestatornică, începuse să se îndrăgostească în mod îngrijorător de fascism. Mussolini era deja la putere la Roma. Sorții politici îi surâdeau tot mai mult lui Hitler la Berlin.

Pentru Moscova – și în special pentru Stalin –, mesajul era clar. La congresul anual al Cominternului din 1928, Stalin și-a impus, în sfârșit, mai vechea lui convingere privind un „nou curs al socialismului într-o singură țară”. ***** Speranțele într-o „iminentă revoluție mondială au fost lăsate deoparte”, avea să le explice Sorge mai târziu japonezilor. „De fapt, a avut loc o schimbare a centrului de greutate. [...] Piatnițki credea că iminenta revoluție mondială era o iluzie și că trebuie să ne concentrăm pe apărarea Uniunii Sovietice.”*****

Oricum, în primăvara anului 1929, Sorge a mers pentru ultima dată în Norvegia. Mâna Moscovei prindea tot mai puternic în strânsoare partidele comuniste străine – și rețelele de agenți ai Cominternului. Dacă înainte Sorge trimisese multe dintre rapoartele sale zilnice prin intermediul partidelor locale, în 1929 era obligat să călătorească el însuși la sediul OMS

din Berlin pentru a face transmisiunea. „Cu alte cuvinte, nu aveam absolut nici un mijloc independent de comunicație.”***** Și mai rău, când s-a întors la Moscova, în aprilie 1929, a descoperit că rapoartele sale nici măcar nu fuseseră citite. „Cominternul nu era interesat de informațiile mele politice.”*****

De asemenea, comuniștii străini erau în mod sistematic împinși afară din aparatul central al Cominternului. Socialistul elvețian Jules Humbert-Droz, o personalitate marcantă a Cominternului, s-a plâns conducătorului Partidului Comunist Italian, Palmiro Togliatti, că aproape nu mai rămăsese nici un nesovietic la sediul central, majoritatea celor rămași urmând a fi repartizați în străinătate. Otto Kuusinen, unul dintre ultimii străini rămași la vârful organizației, se retrăgea în „activitatea regională și editorială”. Șeful Cominternului, Buharin, era, în mod oficial, „ocupat cu afacerile rusești”.***** De fapt, Buharin lupta pentru supraviețuirea sa politică. Pe lângă curățarea Cominternului de toți străinii nedemni de încredere, Stalin epura chiar partidul sovietic, înlăturând în mod sistematic din conducere orice bolșevic care i-ar fi putut pune în pericol poziția de lider suprem. După ce s-a folosit de Buharin ca să-i elimine pe Troțki, Kamenev și Zinoviev, Stalin se pregătea acum să-l distrugă pe Buharin însuși.

Sorge s-a trezit aruncat de la o slujbă la alta. Deși mai târziu avea să fie acuzat că era „buharinist de dreapta”, căderea în dizgrație a lui Sorge a început înainte de îndepărtarea lui Buharin de la conducerea Cominternului și a ziarului Pravda, survenită la sfârșitul lunii aprilie 1929. În noul climat politic, statutul de străin al lui Sorge, cu siguranță, era în defavoarea sa. Dar poate cel mai important aspect a fost independența sa de gândire, chiar încăpățânarea sa, în relație cu colegii săi din Comintern care, în valurile lor de telegrame, se plâneau tot timpul de cheltuielile lui și de refuzul de a urma instrucțiunile.*****

În mai, Sorge a fost mutat la comisia economică a Cominternului, apoi a devenit, pentru scurt timp, secretarul personal al fostului său protector, Manuilski.***** A încercat să-și recapete libertatea de mișcare, din ce în ce mai redusă, apelând la Piatnițki pentru a i se permite să se implice în strângerea propriu-zisă de informații, fără impedimentul implicării în politica partidului local. „Am crezut că munca de spionaj, care îmi plăcea și

pentru care cred că sunt potrivit, este imposibilă în cadrul îngust al activităților de partid. [...] Caracterul, gusturile și preferințele mele puternice, toate mă conduc spre serviciile secrete politice, economice și militare și cât mai departe de domeniul controverselor de partid.“*****

Pe 18 iunie, cu o zi înainte de a începe cea de-a Zecea Plenară a Comitetului Executiv al Cominternului, Sorge părăsea Rusia pentru cea mai ambițioasă însărcinare a sa de până atunci, urmând să acționeze în Anglia și Irlanda. Nu reiese clar din arhive cum a învins obiecțiile superiorilor săi față de această misiune. Dar momentul plecării sale este semnificativ. Este posibil ca prietenii care-i mai rămăseseră lui Sorge în Comintern să fi dorit să-l scoată din Moscova înainte de congres, pentru a-i salva pielea de o viitoare epurare. Mai probabil, dușmanii săi au dorit să-l înlăture, în timp ce se pregăteau să-l distrugă.

Credincios sfatului pe care el însuși i-l dăduse lui Piatnițki – dar poate și din cauza rușinoaselor certuri de partid de la Oslo din anul precedent – Sorge a primit „instrucțiuni să stea cât mai departe de disputele interne din partid“.***** În mod semnificativ, a fost avertizat și să trăiască în izolare și să evite „tinerele englezoaice suple, cu picioare lungi“, sau așa le-a spus el ulterior japonezilor.***** Șefii săi de la OMS erau deja foarte atenți la slăbiciunea lui Sorge pentru vin și pentru femei.

Marea Britanie era, în 1929, un mediu de lucru mult mai provocator pentru un spion sovietic decât fusese Scandinavia. Ani la rând, presa populară – în special Daily Mail – își avertizase în mod alarmist cititorii din rândul clasei muncitoare în legătură cu pericolele reprezentate de elementele subversive străine din mijlocul lor. În 1924, ziarul a publicat senzaționala scrisoare Zinoviev, un document care pretindea să fie o directivă de la Comintern pentru Partidul Comunist al Marii Britanii, prin care se ordona grăbirea radicalizării muncitorilor britanici. Scrisoarea era, de fapt, un fals, dar a semănat isteria anticomunistă și a ajutat la insuflarea unei aversiuni profunde în sânul Partidului Laburist, reprezentat în Parlament, față de contactele compromițătoare cu Moscova, aversiune care avea să dureze până la sfârșitul Războiului Rece.***** În mai 1927, raidurile poliției la Misiunea Comercială Sovietică, care își avea sediul în Londra, într-o clădire din str. Moorgate, numărul 49, depistaseră o amplă rețea de spionaj

care l-a făcut pe prim-ministrul Stanley Baldwin să întrerupă relațiile diplomatice cu URSS. Rapoartele Diviziei Speciale a poliției britanice și ale Serviciului de Securitate, MI5, enumeră sute de suspecți – simpatizanți sovietici și agenți – care erau ținuti sub o riguroasă supraveghere.*****

În momentul în care Sorge sosea cu vaporul, în iulie 1929, Marea Britanie era un teritoriu complet ostil pentru un spion sovietic. A rămas acolo zece săptămâni. După spusele sale, avea drept scop să studieze „politica și economia britanică – dar întrucât Marea Criză lăsase așa de mulți oameni fără un loc de muncă, [...] am întreprins și investigații, pentru a vedea dacă s-ar putea ajunge la o grevă generală“.*****

Stalin arătase clar cu un an înainte, la plenara Cominternului, că spera la o revoluție engleză și ca Partidul Laburist Britanic să fie atras pe orbita Moscovei. Nici una dintre cele două aspirații nu prea avea însă o bază reală, după cum avea să descopere Sorge în curând. Partidul Comunist Britanic număra doar 3 500 membri, comparativ cu circa 300 000 în Germania.***** De asemenea, așa cum reiese din rapoartele Diviziei Speciale, partidul era plin de informatori – un fapt de care Centrul de la Moscova se pare că era conștient, dându-i instrucțiuni lui Sorge să evite cu strictețe orice contact cu comuniștii britanici cunoscuți.

Așadar, dacă nu organiza munca de partid – specialitatea sa scandinavă – ce punea Sorge la cale, mai exact? Le-a spus japonezilor că mersese în „zonele miniere“ și văzuse el însuși „cât de profundă era criza“. Dar mințea. Crahul de pe Wall Street avea să vină abia în luna octombrie a aceluia an, la mult timp după ce Sorge părăsise deja Marea Britanie, așa că Marea Criză la care el se referea în mărturisirea pe care le-o făcuse japonezilor urma, de fapt, să vină. Se pare că adevărata misiune a lui Sorge în Anglia era – cel puțin în parte – să adune informații sensibile de la un important spion sovietic. Christiane, încă în relații bune cu soțul ei, în ciuda separării lor, a mers după el la Londra. Ulterior, a relatat că scopul călătoriei lor fusese acela de a întâlni un „agent foarte important“. Cuplul mergea împreună la întâlnirile fixate la unul din colțurile de stradă din Londra. Când cei doi bărbați vorbeau, Christiane stătea la distanță și era atentă la eventualele pericole.*****

Cine era contactul lui Sorge a rămas un mister care i-a frământat timp de zeci de ani pe cei care se ocupau în Anglia de capturarea spionilor – în special pe Peter Wright, șeful de origine australiană al MI5, structura bitanică specializată în contraspionaj. Teoria lui Wright a fost că agentul lui Sorge era Charles „Dickie“ Ellis, un alt australian care și-a început cariera în spionajul militar la Istanbul, în 1922, și a fost recrutat de Serviciile Secrete (SIS) în anul următor, în timp ce lucra ca viceconsul britanic la Berlin. Dickie Ellis a continuat să lucreze la Viena și Geneva, ca și în Australia și Noua Zeelandă, sub acoperirea de corespondent străin pentru publicația Morning Post. Ellis avea să lucreze ulterior alături de Kim Philby în SIS și a început să fie bănuț din cauză că păstrase legătura cu acesta și după plecarea lui Philby din serviciile secrete britanice, plecare învăluită în suspiciune în urma defectării lui Guy Burgess și a lui Donald Maclean, în 1957.***** Wright a început să creadă că Ellis, la fel ca Philby, era spion sovietic și că, de asemenea, le transmisese secrete germanilor.***** În 1964, Christiane – care pe atunci trăia retrasă la o mănăstire din New York (un fapt însă destul de improbabil) – a fost interogată de un coleg al lui Wright și i s-au arătat fotografii cu posibili suspecti. Christiane l-a identificat timid pe Ellis ca fiind bărbatul pe care îl văzuse la Londra – „bărbatul acesta îmi pare cunoscut“, i-a spus ea anchetatorului de la MI5 – dar nu s-a putut pronunța cu certitudine.*****

Data fiind poziția riscantă a lui Sorge în Comintern și relativa sa lipsă de experiență în coordonarea agenților secreți – în contrast cu evidenta sa competență în a reuni cadre comuniste puse pe hartă – pare ciudat că i s-a încredințat o misiune atât de sensibilă precum contactarea unui spion sovietic de vârf din interiorul establishmentului britanic. În mod normal, astfel de agenți ar fi fost domeniul lui David Petrovski, alias A.J. Bennett, care era consul sovietic la Londra și reprezenta legătura oficială dintre Partidul Comunist Britanic și Moscova. Mai mult decât atât, în 1929, serviciile secrete externe ale URSS erau conduse din ce în ce mai mult nu de Comintern, ci de GPU – poliția secretă sovietică, ulterior cunoscută ca NKVD – și de unitatea de spionaj militar a Armatei Roșii, care tocmai se contura, numită oficial Direcția a IV-a a statului major. În orice caz, indiferent dacă omul de legătură era într-adevăr Ellis sau altcineva, Sorge a

avertizat-o pe Christiane că misiunea era extrem de riscantă – și mai târziu le-a spus japonezilor că ar fi făcut 12 ani de închisoare în cazul în care ar fi fost prins.

De fapt, Sorge a fost prins, deși nu pentru întâlnirile clandestine cu vreun agent sovietic.***** La un moment dat, spre sfârșitul vizitei sale, Sorge a fost arestat de poliția britanică, deși nu este clar exact când și pentru ce. Aproape cu siguranță, nu a fost opera vânătorilor de bolșevici din cadrul Diviziei Speciale de la Scotland Yard, întrucât nu există nici o mențiune în meticuloasele lor rapoarte despre Sorge, doar dacă nu cumva sunt sub un nume de cod necunoscut până în prezent. Nu a fost acuzat. Poate că băuse cu același gen de docheri puși pe hartă cu care se asociase la Copenhaga și intrase în conflict cu poliția. Cu toate acestea, în jargonul spionajului sovietic, Sorge provalilsia – literal, „eșuase” – în sensul că fusese deconspirat de autorități.*****

În orice caz, faptul nu a avut nici o importanță. Cariera lui Sorge în cadrul Cominternului se sfârșise brusc, fără ca el să fie conștient de asta. Pe 16 august 1929, Piatnițki și Comitetul Executiv al Cominternului (IKKI) au decis să „îi excludă pe tovarășii Sorge și [șeful Secretariatului Anglo-American al Cominternului, Ivan] Mingulin de pe listele lucrătorilor din cadrul IKKI“.***** Sorge și alți trei germani urmau să fie „transferați la direcția Comitetului Central al Partidului [Sovietic] și la Comitetul Central al Partidului Comunist German“.***** Opt zile mai târziu, despre cei patru germani s-a menționat că fuseseră „epurați“, deoarece constituiau un grup de „buhariniști activi“.***** În noiembrie, Buharin însuși, după ce, în același an, fusese îndepărtat de la conducerea Cominternului, avea să-și piardă și scaunul din Biroul Politic.*****

Este de înțeles că Sorge s-a înfuriat când a aflat ce soartă îl aștepta – probabil la întoarcerea sa la Berlin, după misiunea de la Londra. „Cât îi urăsc pe porcii ăia“, s-a dezlănțuit el către un prieten. „Această nepăsare față de suferința și sentimentele omenești. [...] Și nu m-au plătit de luni întregi.“***** Trădarea sovieticilor era mult mai amplă. În primul rând, era clar că fostul său protector, Piatnițki, se întorsese împotriva lui. Mai rău, nici măcar nu i se mai permitea să se întoarcă la Moscova. Sorge era acum,

în cuvintele unui tovarăș din partidul german, kaltgestellt – jargon pentru un membru de partid care fusese trimis „la răcoare“.*****

Pe 9 septembrie 1929, conform unei telegrame secrete trimise de șeful stației din Berlin a serviciilor secrete militare sovietice, Sorge aștepta de o lună „fără nici o instrucțiune în privința viitorului său. Nu are nici bani.“***** O săptămână mai târziu, conform aceleiași surse, Sorge a primit o telegramă de la Comintern care îi „dădea voie“ să se întoarcă la Moscova pentru discuții – „totuși, trebuie să-și plătească singur biletul de întoarcere“.*****

Șeful rețelei de spionaj din Berlin care trimitea rapoarte despre soarta lui Sorge era Konstantin Mihailovici Basov. Născut Ian Abeltiis în Letonia***** , Basov intrase în prima poliție secretă a lui Lenin, Ceka, în 1919, dar curând se mutase la Direcția de Înregistrări a Armatei Roșii – primul organ de spionaj militar al Uniunii Sovietice. Din 1927, Basov fusese principalul spion sovietic din Berlin, eclipsând și anexând atât aparatul existent al Cominternului, cât și rețeaua de spionaj a partidului comunist local.***** Christiane i-l prezentase pe Basov lui Sorge la Londra, cu câteva luni înainte.***** În timpul nefericitelor zile de kaltgestellt ale lui Sorge la Berlin, cei doi bărbați se întâlniseră și discutaseră despre viitorul spionului recent rămas fără slujbă. Evident, Basov a văzut în el un om cu care putea să lucreze. Foarte probabil, Sorge a văzut un potențial salvator.

Sorge era „mai degrabă un coleg binecunoscut, care nu are nevoie de prezentare“, a telegrafiat Basov superiorilor săi de la sediul central al serviciilor secrete militare din Moscova, în 9 septembrie. „Vorbește germ., engl., fr., rus. Educație: doctor în econom.“ Șeful biroului de la Berlin își formase chiar și o idee precisă asupra unui posibil loc pentru Sorge în aparatul serviciilor secrete militare sovietice pe care el îl construia. „Cel mai potrivit ar fi pentru China. Poate obține comenzi de la publicațiile de aici să scrie articole științifice.“ Sorge – lucru poate de înțeles pentru un om cu un set de abilități specifice și fără un angajator în acel moment – era „foarte hotărât să vină să lucreze pentru noi“.*****

În momentul în care Sorge obținea permisiunea de a se întoarce la Moscova, Basov făcuse deja verificarea completă a antecedentelor lui. „În mod clar, șefii lui vor să-l concedieze“, i-a scris Basov șefului său de la Centrul din Moscova, sediul central al rețelei de spionaj militar al Armatei Roșii. „Am făcut investigații pentru a afla de ce a luat Cominternul o astfel de decizie. Am primit câteva aluzii c-ar fi fost implicat în opoziția de dreapta. Dar, în orice caz, toți tovarășii care îl cunosc vorbesc foarte bine despre el. [...] Va veni să vă vadă și să discute despre mutarea sa la noi.“*****

Întors în Moscova la mijlocul lunii octombrie, Sorge s-a adresat pentru ultima dată vechilor săi tovarăși, prieteni și dușmani, din Comitetul Executiv al Cominternului. Minuta întâlnirii reprezintă o lectură emoționantă. Spăsit, pentru prima dată, Sorge a recunoscut că ocazional „a ezitat“, dar a insistat asupra faptului că a „luptat activ împotriva troțkiștilor din Clubul German“.***** A făcut o listă cu toate facțiunile înfrânte în care el nu era membru – ereticii din cercul lui Ruth Fischer, deviaționistul Samuelsohn, încăpățânatul Evert. Era încercarea zadarnică a lui Sorge de a se autojustifica – dar, mai dureros, o listă tristă cu toți bărbații și femeile, odinioară idealiști, care fuseseră aruncați peste bord, în timp ce Cominternul se autodevora.

În public, căderea lui Sorge părea o dezonoare. Pe 31 octombrie, IKKI, condus de Piatnițki, a votat în mod oficial și unanim excluderea tovarășului Sorge din Comintern, organizația căreia îi dedicase jumătate din viața sa ca adult.

Adevărata poveste era însă diferită. Cu 11 zile înainte de expulzarea lui Sorge, într-o întâlnire secretă la IKKI, s-a confirmat că Sorge trecuse cu succes prin procesul de „epurare“ (proșel cistku) – și se putea considera „cercetat și aprobat“ (proveren).***** Sorge a avut „discuții cu Piatnițki și Kuusinen în termeni personali despre proiectul“ viitoare sale cariere. Piatnițki, în ceea ce îl privește, vorbise despre Sorge cu prietenul său, generalul Ian Karlovici Berzin, șef al misterioasei Direcții a IV-a a statului major al Armatei Roșii.***** În fața lumii, Sorge suferise o cădere umilitoare. În realitate, fusese recrutat de Berzin, omul care avea să-l

lanseze pe Sorge în noua, strălucita și, în cele din urmă, fatala sa carieră, în timpul căreia avea să afle multe dintre secretele dușmanilor URSS-ului din Extremul Orient.

John le Carré, revista Progress, 1966.

Redenumită după scriitorul Maksim Gorki, în anul 1935.

Alexander Cammann, „Müde Kalauer im roten Bunker“, Die Zeit, 23 octombrie 2011.

Comrade Sorge – Documents and Memoirs, Moscova 1965, p. 8; scrisă de jurnaliștii de la publicația Sovietskaja Rossiia, aceasta a fost cartea despre Sorge publicată în Rusia.

Agnes Smedley, citată de J.R. și S.R. MacKinnon, The Life and Times of an American Radical, Berkeley, 1988.

Krivițki, I Was Stalin's Agent, Londra, 1940, p. 78.

„Sorge Memoir“, Partea a III-a, „The Comintern and the Soviet Communist Party“, pp. 102–117.

Whymant, Stalin's Spy, p 23.

Whymant, Stalin's Spy, p 43.

Sovieticii nu păreau să se grăbească să o aducă pe Christiane în Rusia. Sorge a scris de la Moscova, pe 6 octombrie 1924, aparatului de partid din Germania, îngrijorat fiind că nu mai auzise nimic despre transferul Christianei în URSS, deși făcuse o cerere oficială la mijlocul lunii august 1924 pentru a obține acordul partidului german ca aceasta să poată să lucreze în capitala sovietică. Sorge a notat că Riazanov, de la Institutul de Marxism-Leninism, își exprimase dorința ca soția lui, Christiane, să-i reorganizeze biblioteca, întrucât „ea cunoaște cele mai recente tehnici“. A.G. Fesiun, Delo Riharda Zorge: Neisvestnie Dokumenty, Moscow, 2000 (în continuare, Fesiun, Documente), „Necunoscutul Sorge“, doc. 5.

Sorge, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964.

Sorge, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964.

Massing, This Deception, p. 74.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 43.

Whymant, Stalin's Spy, p. 44.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 12.

Kollontai a fost cea mai cunoscută femeie din administrația sovietică, fiind renumită pentru înființarea Jenotdel („Departmentul femeilor“), în anul 1919. În 1923, autoritățile sovietice, poate din cauză că au considerat filosofia ei legată de iubirea liberă puțin cam exagerată – chiar și pentru sensibilitățile lor eliberate –, au numit-o ambasadoare în Norvegia.

Der Spiegel, 27 iunie 1951, p. 25. Din 13 iunie până în 3 octombrie 1951, această revistă din Germania de Vest a publicat o serie de articole, numită „Herr Sorge sass mit zu Tische: Porträt eines Spions“.

Sorge le relata încântat mamei și surorilor sale din Berlin că bătrânul lor salcâm din grădină era încă în picioare (Comrade Sorge, Documents and Memoirs, p. 13).

Sorge, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964. Cu toate acestea, Christiane a păstrat un loc în inima ei pentru Sorge. În cele din urmă, a emigrat în Statele Unite, dar nu s-a recăsătorit și a ținut o corespondență afectuoasă cu el. Deși nu există vreo dovadă că ar fi divorțat, Sorge se considera burlac și a scris că viața de familie „nu era pentru el“. (A se vedea Alain Guerin și Nicole Chatel, Camarade Sorge, Paris, 1965, pp. 16, 274)

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 3.

O listă a lucrărilor despre „situația materială a proletariatului german la sfârșitul anului 1927“, publicate de Richard Sorge în ziarul Internaționalei

Comuniste sub pseudonimul R. Sonter, cuprinde opt recenzii și 12 articole bine documentate. (A se vedea A.G. Fesiun, Documente)

„În timp ce eram la Moscova, am publicat „Prevederile economice ale Tratatului de Pace de la Versailles și clasa muncitoare internațională“, iar în 1927 am publicat „Imperialismul german“. Le consider lucrări competente. Ambele au fost foarte citite în Germania și au fost traduse în limba rusă“, „Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 42.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 40.

Comrade Sorge, Documents and Memoirs, p. 12.

În 1925, a mai publicat o broșură în Germania, „Planul Dawes și consecințele sale“, sub numele I.K. Sorge, Fesiun, Documente, p. 24.

RGASPI, Fond. 495, opis. 165, doc. 23, pp. 48–49.

RGASPI, Fond. 495, opis. 166, doc. 15, p. 9.

RGASPI, Fond. 495, opis. 25, doc. 107, pp. 166, 206.

Fesiun, Documente 25.10.26, 06.04.27, p. 25.

Fesiun, Documente, 27.09.27, p. 25.

Massing, This Deception, p. 95.

Fesiun, Documente, doc. 12, 22.04.27, p. 26.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 47.

„Mi-l amintesc pe Sorge, ca și cum ar fi fost ieri – acum știu că el și Johann erau unul și același“, își amintea Richard Jensen, membru al Partidului Comunist Danez. Conducătorii Partidului Comunist Danez se pare că aveau impresia că misiunea lui Richard Sorge era trasată de la Berlin, dar „atunci când și-a dus la bun sfârșit sarcina în această țară [Danemarca], am călătorit împreună la Moscova la sfârșitul anului 1928 sau

începutul anului 1929“. Jensen spune că Richard Sorge a sfătuit partidul să treacă de la micile celule de stradă la celulele din fabrici. Richard Sorge era „un bărbat înalt, suplu și foarte inteligent“. Jensen l-a dus să facă un tur al portului și al cluburilor marinărești din Copenhaga. („Eu am fost ultimul care l-a văzut pe Sorge“, Politiken, 27 decembrie 1964)

Fesiun, Documente, doc. 13, 19.12.27, p. 27.

Fesiun, Documente, doc. 13.

„Unde a băut spionul bere în Copenhaga“: Jensen, „Eu am fost ultimul care l-a văzut pe pe Sorge“.

Massing, This Deception, p. 96.

„Sorge Memoir“, Partea a III-a, „The Comintern and the Soviet Communist Party“, pp. 102–117

Iuri Gheorghiev, Rihard Sorge, Biograficeski Ocerk, Iaponiia Segodnia 2002, p 91.

Fesiun, Documente, nr. 17. Pe 10 octombrie 1928, Richard Sorge a trimis o telegramă justificându-se în fața unor colegi neidentificați din Comintern pentru cheltuirea sumei de 500 de dolari în șase săptămâni – a explicat că doar biletul lui de la Moscova la Berlin costase 100 de dolari.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 44.

Fesiun, Documente, nr. 20, p. 30.

Fesiun, Documente, nr. 19, p. 30.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 44.

Expresia îi aparține poetului Osip Mandelștam – pentru care acesta va plăti cu viața.

Comrade Sorge, Documents and Memoirs, p. 5.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 6.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 6.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 7.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 13.

Generalul Charles Willoughby, luptătorul hotărât din Războiul Rece care l-a studiat pe Sorge ca pe caz tipic al formării unui spion sovietic, a avut o atitudine mai puțin tolerantă față de perioada de la Moscova. El a considerat confesiunea lui Sorge din închisoare „o ocazie rară de a observa transformarea unui tânăr cu puternice simțăminte patriotice într-un instrument al Kremlinului“ și a susținut că, la Moscova, „tinerii deschiși, cu suflet bun, învățau să urască“, Willoughby, Shanghai Conspiracy, p. 18. A se vedea, de asemenea, Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 9.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 7.

*„Femeia bolșevică“ – un nume ciudat pentru o fabrică de îmbrăcăminte bărbătească (n.a.)

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 15.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 47.

„Sorge Memoir“, Partea a III-a, „The Comintern and the Soviet Communist Party“, pp. 102–117.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 47.

„Sorge Memoir“, Partea a III-a, „The Comintern and the Soviet Communist Party“, pp. 102–117.

Jane Degras, The Communist International, Selected Documents, p. 367.

Vladimir Mihailovici Ciunihin, Richard Sorge: Notes on the Margins of a Legend, Moscova, 2008, p. 34.

RGASPI, Fond. 508, opis. 1, doc. 79, p. 1; Fond. 495, opis. 7, doc. 8, p. 1.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 47.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 52.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 50.

Gill Bennett, „A Most Extraordinary and Mysterious Business“: The Zinoviev Letter of 1924, seria „Historians LRD“, nr. 14. Londra, ianuarie 1999, p. 1.

TNA: KV 2/770 PRO KV, Dosarele Serviciului de Securitate KV 2, Serviciul de Securitate: Subseria Dosare Personale (Seria PF) din cadrul KV 2 – Comuniști și presupuși comuniști, inclusiv ruși și simpatizanți comuniști.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 49.

Geoff Layton, Access to History: From Kaiser to Führer: Germany 1900–45, Londra, 2009, p. 98.

Sorge, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964.

În cartea lui Wright, Spycatcher, acesta descrie modul în care Ellis a atras atenția asupra sa: „În mai puțin de un an după ce [Kim] Philby a început să fie suspectat, Ellis s-a pensionat anticipat, pe motiv de boală. A plecat în Australia, unde a acceptat postul de consultant la ASIS, organizația australiană de strângere de informații din străinătate. În timp ce se afla acolo, a fost informat de australieni despre dezertarea iminentă a lui Vladimir Petrov, un colaborator [NKVD] care a ales mai degrabă să stea în Occident, decât să-și riște viața la Moscova. Aproape imediat, Ellis s-a întors în Marea Britanie și l-a contactat pe Kim Philby, deși fusese avertizat în mod specific de către [șeful MI6] Maurice Oldfield să nu facă așa ceva. [...] Motivele din spatele plecării pripite a lui Ellis din Australia nu au fost niciodată clare, dar întotdeauna am presupus că acesta a crezut că Petrov, care era pe punctul de a dezerta, era același «Von Petrov», cu care [Ellis] lucrase în anii 1920 și care trebuie să fi știut secretul trădării sale.“ (Peter

Wright, Spycatcher, New York, 1988, p. 325) Wright se pare că se referă la agentul Comintern David Petrovski, alias A.J. Bennett, care a fost consul sovietic la Londra și a reprezentat legătura oficială dintre Partidul Comunist Britanic și Moscova. A se vedea Dr Sharman Kadish, *Bolsheviks and British Jews: The Anglo-Jewish Community, Britain and the Russian Revolution*, Londra, 21 august 2013.

James Dalrymple a susținut că, în cel de-al Doilea Război Mondial, Ellis le-a vândut germanilor „mari cantități de informații” despre serviciile secrete britanice. Cu toate acestea, biograful lui Ellis, Frank Cain, a fost de părere că acesta nu s-a făcut vinovat de spionaj: „Experții au respins aceste acuzații pe motiv că a devenit cunoscut faptul că informațiile importante deținute de Ellis nu au fost transmise Uniunii Sovietice”. Ernest Cuneo, care a lucrat pentru Ellis în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, susține: „Dacă acuzația împotriva lui Ellis este adevărată [...], ar însemna că OSS-ul, și în oarecare măsură succesorul său, CIA-ul, a fost, de fapt, o filială a KGB-ului sovietic”. Benjamin de Forest Bayly a lucrat cu Ellis la British Security Coordination (BSC). „Dickey Ellis a fost agent MI6 și singurul profesionist [...] din BSC. Lucrase foarte mulți ani în MI6. Faptul că se credea despre el că este agent rus sau german mi se pare total nefondat, deoarece l-am cunoscut destul de bine. Ne-a vizitat deseori în apartamentul nostru din New York. Era muzician și nu a lăsat niciodată impresia că ar fi fost implicat în ceva de acel gen.” William Stephenson a fost convins că Ellis nu era spion și s-a oferit să-i dea în judecată pe jurnaliștii care scriau acele articole despre el. A se vedea articolul lui John Simkin de pe spartacus-educational.com (septembrie 1997).

Wright, Spycatcher, p. 326.

Fesiun, Documente, nr. 22.

Deși aparatul se pare că nu luase prea în serios arestarea. Când dosarele personale ale lui Sorge au fost examinate – inclusiv de către Stalin însuși – pentru a se găsi dovezi de trădare, nu a existat nici o sugestie că ar fi fost recrutat după arestarea sa de către serviciile secrete britanice, o acuzație obișnuită pentru toți comuniștii străini care fuseseră reținuți de autorități.

Fesiun, Documente, nr. 24, Protocolul nr. 18 al delegației VKPb în IKKI, 16 august 1929, „O copie trimisă tovarășului Stalin, prezenți: Molotov, Manuilski, Piatnițki, Vasiliev, Lovițki“.

RGASPI, Fond. 508, opis. 1, doc. 31, p. 2.

RGASPI, Fond. 495, opis. 18, doc. 666, p. 59.

Paul R. Gregory, *Politics, Murder, and Love in Stalin's Kremlin: The Story of Nikolai Bukharin and Anna Larina*, Stanford, CA, 2010, capitolul 17.

Deakin, Storrey, *Case of Richard Sorge*, p. 51.

Deakin, Storrey, *Case of Richard Sorge*, p. 51.

Ciunihin, Richard Sorge: Notes, doc. 25, Pismo v Tsentr reddotsenta K. Basova ot 16 sept. 1929 (trimisă de la Berlin).

Ciunihin, Richard Sorge: Notes, doc. 27, Pismo v tsentr reddotsenta K. Basova ot 16 sept. 1929.

Partidul Bolșevic – și, în special, poliția secretă – era dominat de membrii minorităților etnice ale Imperiului Rus – lituanieni, evrei, polonezi și georgieni.

Boris Volodarski, *Stalin's Agent: The Life and Death of Alexander Orlov*, Oxford University Press, 2015, p. 528.

Fesiun, Documente, nr. 23.

Ciunihin, Richard Sorge: Notes, doc. 25.

Ciunihin, Richard Sorge: Notes, doc. 25.

RGASPI, Fond 546, Opis. 1, doc. 112, l 54, 60–63.

RGASPI, Fond 546, Opis. 1, doc. 112, l 54, 60–63.

Relatarea lui Sorge, cuprinsă în mărturisirea din închisoare, oferă câteva indicii referitoare la motivele pentru care nu a avut nevoie de „nici o prezentare“ din partea lui Basov. „Generalul Berzin, care era la acea vreme șeful Departamentului 4, și în același timp prieten apropiat al lui Piatnițki, mă cunoștea din vremea când fusesem în Comintern.“ Dar povestirea lui Sorge despre tranziția sa de la Comintern la Departamentul 4 – în aparență un transfer civilizat de la un șef la altul – nu se suprapune întocmai cu șirul de telegrame schimbate între Basov și centrala de la Moscova, în care era descrisă disperarea lui Sorge și faptul că fusese abandonat în Berlin. Se pare că Sorge încă era marcat de expulzarea sa umilitoare din Comintern, din urmă cu 15 ani. „Când m-am întors din Anglia, discutând cu Piatnițki despre viitoarea mea activitate în cadrul Cominternului, i-am spus că doream să-mi extind sfera de activitate, dar era foarte puțin probabil, atât timp cât mai rămâneam în această organizație. Piatnițki i-a spus lui Berzin despre această discuție. În opinia lui Berzin, un asemenea plan putea fi realizat prin Departamentul 4. Câteva zile mai târziu, Berzin m-a invitat la el și am avut o amplă discuție despre problemele muncii de spionaj din Asia.“, Ciunihin, Richard Sorge: Notes, doc. 26.

Capitolul 4. Perioada Shanghai

Activitatea lui a fost impecabilă.

Kim Philby despre Sorge

Direcția a IV-a a Statului Major al Armatei Roșii a Muncitorilor și Țăranilor – cunoscută mai bine sub numele de Departamentul 4 – își avea sediul pe o stradă lăturalnică liniștită, în spatele Muzeului de Arte Frumoase Pușkin, într-un frumos conac cu două niveluri, construit în stil italian înainte de Revoluție. Din afară, singura concesie făcute ordinii bolșevice era, în față, o pereche de uși noi, grele din lemn – decorate cu stelele revoluționare înscrustate și, în mod ciudat, cu Sfântul Gheorghe omorând dragonul, blazonul orașului Moscova – care a rămas acolo până astăzi. În prezent, clădirea a fost renovată cu mulți bani, iar toate ferestrele dinspre stradă sunt dotate cu geamuri cu oglindă. Spre deosebire de alte birouri guvernamentale, nu există nici un semn care să spună cărui departament îi aparține clădirea, deși porțile din oțel ale garajului au însemnul vulturului cu două capete, care aparține Ministerului rus al Apărării.

Când Sorge a apăsat pentru prima dată, la sfârșitul lunii octombrie 1929, clanța lungă și bogat ornamentată de alamă, Ian Berzin era pe punctul de a deveni arhitectul-șef al tuturor operațiunilor serviciilor secrete externe ale Uniunii Sovietice. Într-adevăr, recent înființatul Departament 4 al lui Berzin era doar una dintre cele șase agenții de spionaj sovietice care opera în străinătate. Principalii rivali ai lui Berzin erau rețelele de spionaj OMS ale Cominternului și agenții de peste hotare ai GPU. OMS-ul era împotmolit în amatorism și certuri; GPU era interesat, în această fază incipientă, mai mult

de vânarea dușmanilor de acasă și din străinătate, decât de strângerea sistematică de informații politice serioase. În curând, ambele aveau să fie depășite în domeniul serviciilor secrete externe de fermitatea și de profesionalismul lui Berzin.

Ian Karlovici Berzin, născut Pēteris Kuzis, era fiul unui țăran leton sărac. Își începuse cariera revoluționară la vârsta de 16 ani, când condusesse un detașament de insurgenți în Revoluția din 1905. Tânărul Berzin a fost rănit, luat prizonier și condamnat la moarte, dar a fost cruțat datorită vârstei sale fragede. După doi ani într-o închisoare țaristă, a fost deportat în Siberia, de unde a evadat de două ori. În timpul Primului Război Mondial, a servit ca soldat în Armata Imperială Rusă, înainte de a dezerta în 1916, pentru a trece de partea bolșevicilor.***** În primăvara anului 1919, Războiul Civil cuprinsese toată Rusia. Berzin a fost numit comandantul unei divizii de pușcași bolșevici letoni, care lupta cu forțele contrarevoluționare Albe lângă Petrograd.***** Berzin a creat un sistem prin care lua ostateci și îi împușca, pentru a opri dezertările și a înăbuși revoltele țărănești în zonele preluate de Armata Roșie de la Albii aflați în retragere. În luna septembrie a aceluiași an, cu două luni înainte de cea de-a treizecea sa aniversare, și-a câștigat prin fermitatea sa postul de ministru de interne al recent instituitei Republici Socialiste Sovietice Letone. În luna noiembrie, a fost transferat la Moscova pentru a înființa primul birou al serviciilor secrete militare ale statului sovietic. Când marinarii ruși de la baza navală de la Kronstadt s-au revoltat împotriva autorității bolșevice, în martie 1921, Berzin a fost cel care i-a urmărit, i-a arestat și i-a lichidat pe supraviețuitori.*****

În mod clar, Berzin era un tip diferit de tovarășii bine intenționați, idealști care conduceau Cominternul. Fotografiile oficiale ne înfățișează un bărbat atrăgător, cu ochi pătrunzători și cu părul tuns foarte scurt. Are aerul unuia care s-a născut să poarte uniformă cu stele de comandant pe umeri. Berzin avea instinctele unui comandant de partizani și ale unui revoluționar nemilos, gata să execute civilii și prizonierii de război dacă situația o cerea. Prima generație de spioni sovietici fusese o adunătură pestriță de gentlemeni amatori, demimondeni oportuniști, profitori și conspiratori naivi. În schimb, echipa lui Berzin era menită să devină un serviciu

informații aflat în slujba unei lumi noi – disciplinată, neînduplecată, rațională și profesionistă.

Urmărit de această ambiție, Berzin era un adevărat discipol al contelui Feliks Dzerjinski, creatorul Terorii Roșii care a urmat loviturii de stat bolșevice din 1917 și fondatorul Comisiei Extraordinare pentru Întreaga Rusie, cunoscută sub numele de Ceka – prima poliție secretă sovietică și predecesoarea GPU. Dzerjinski spusese că „doar un sfânt sau un ticălos“ ar fi putut servi în noile și nemiloasele sale trupe. Agenții Ceka erau îngerii răzbunători ai revoluției, investiți cu prestigiul de a fi aleși dintre cei drepți. Și dacă Internaționala Socialistă era o comunitate de visători puși pe hartă, Berzin a căutat să creeze un cadru format dintr-o nouă, puternică elită intelectuală, „un înalt cler, puritan, pios în ateismul său. Aceștia erau răzbunătorii tuturor relelor din trecut; aceștia erau cei ce aveau ca sarcină crearea noului cer și al noului pământ.“*****

Sorge, chiar înainte de a fi recrutat de Berzin, cu siguranță nu a avut nici o îndoială în privința nevoii de a folosi violența și viclenia în serviciul revoluției. „Proletariatului nu-i place să întoarcă și celălalt obraz“, le-a spus Sorge prietenilor săi, citând ziarul Pravda.***** Ca și contemporanii săi, Whittaker Chambers – un tânăr socialist american care a devenit și el spion – și poetul Isaac Babel, Sorge a fost vrăjit de amestecul de cruzime sângeroasă și de idealuri înalte din lumea secretă. „Cândva, o persoană [...] se identifica pe de-a întregul cu sistemul, iar acest fapt ar fi justificat orice, chiar și actele criminale comise în virtutea unei legi pe care nu o mai recunoștea“, scria Hede Massing, care s-a considerat și ea „un soldat de încredere al revoluției“ și a devenit spion sovietic cam în această perioadă. Ea a descris „euforia, abnegația și, deseori, umilirea de sine pe care o presupunea“ munca secretă. „Odată ce este integrat și intră în slujba acestei frății cvasireligioase, [spionul sovietic] trăiește în ceea ce pare a fi o lume elevată. Regulile sunt stricte.“***** Lenin a numit serviciile secrete ale Uniunii Sovietice „arma decisivă împotriva nenumăratelor comploturi și a nenumăratelor tentative de a distruge puterea sovietică, puse la cale de cei care erau infinit mai puternici decât noi“. Massing și Sorge s-au considerat soldații din linia întâi ai acelei armate secrete.

În Sorge, Berzin a văzut un recrutar promițător. Sorge nu era un șoarece de bibliotecă, ochelarist și cu pieptul scobit, precum mulți dintre foștii săi tovarăși de la Comintern. Era un fost soldat, un bărbat puternic, dur, care încărcase cărbuni cu lopata și se încăierase cu huliganii reacționari din Aachen. Sorge avea să-l numească mai târziu pe Berzin „un prieten, un tovarăș de arme care gândește ca mine“.***** Secretara generalului Berzin, N.V. Zvonareva, și-a amintit că „cei doi aveau relații bune, călduroase – se înțelegeau unul pe celălalt“.***** Cei doi bărbați – amândoi înalți, puternici și cu expresie dură – semănau unul cu celălalt chiar și din punct de vedere fizic.

În ceea ce privește latura practică, Sorge își pregătise referințe academice și jurnalistice care aveau să-i slujească drept acoperire perfectă pentru însărcinările externe. El nu era rus și, prin urmare, era liber de orice suspiciune de asociere evidentă cu spionajul sovietic. Sorge dovedise o gândire mult prea independentă pentru gustul Cominternului. Dar Berzin căuta exact oameni care puteau lucra pe cont propriu. Armata Roșie avea nevoie rapid de agenți buni. După colapsul șubredei rețele de spionaj a Cominternului, Berzin și agenții săi au sperat să smulgă de acolo câțiva spioni duri, experimentați, care să servească scopurilor lor.

Se pare că Berzin și Sorge au căzut la învoială chiar de la prima întâlnire. „Discuția noastră s-a axat pe întrebarea cât de mult era preocupat Departamentul 4, ca organizație militară, de spionajul politic, fiindcă Piatnițki îi spusese lui Berzin că eu eram interesat de acest gen de muncă“, le-a spus Sorge anchetatorilor săi japonezi, care, bineînțeles, erau extrem de motivați să afle cât mai multe despre mecanismele interne ale serviciilor secrete militare sovietice.*****

Armata Roșie avea nevoie de informații politice detaliate despre China, l-a informat Berzin fără menajamente pe cel mai nou recrutar al său. Cum perspectiva unei revoluții în Europa era tot mai neclară, Extremul Orient devenea tot mai mult o prioritate pentru Kremlin, fiind văzut atât ca o ocazie, cât și ca un potențial pericol. O revoluție comunistă reușită în China se putea răspândi în Asia și putea pune capăt supremației puterilor capitaliste occidentale, prin răsturnarea imperiilor lor coloniale. Prin urmare, un imbold din partea Uniunii Sovietice ar fi putut face ca întregul

Orient să devină roșu, schimbând echilibrul de putere din întreaga lume în favoarea Moscovei.***** Sau Asia s-ar fi putut îndrepta în direcția opusă, devenind o amenințare letală la adresa Uniunii Sovietice. China putea cădea sub controlul naționaliștilor susținuți de capitalul american, dușmani recunoscuți ai puterii sovietice. Japonia se industrializa și se înarma într-un ritm alarmant, iar fragilul său guvern democrat era tot mai mult dominat de grupările militare agresive.

Ceea ce Berzin poate că nu a recunoscut a fost faptul că Extremul Orient era o terra incognita pentru armata sovietică. Până în 1928, majoritatea informațiilor secrete despre China fuseseră adunate de Comintern folosind rețeaua extrem de nesigură compusă din oficiali și diplomați sovietici, informatori plătiți și comuniști chinezi. Acest amestec de profesioniști și amatori, oficiali și spioni ilegali s-a dovedit un coșmar din punct de vedere al securității. Amintirea singurului raid polițienesc desfășurat la Londra, în 1927, la sediul din Moorgate al Misiunii Comerciale Sovietice – care distrusese aproape întregul aparat de spionaj sovietic din Anglia dintr-o singură lovitură – trebuie să fi fost încă proaspătă în mintea lui Berzin. Și, din nefericire pentru sovietici, britanicii aveau cele mai eficiente operațiuni anticomuniste și de contraspionaj în avaposturile lor coloniale din Shanghai, Hong Kong și Singapore. Moscova înțeleșese că sediile sale diplomatice nu mai erau centre sigure din care să-și controleze agenții. Mai mult, existau tot mai multe dubii legate de competența elementară a Cominternului ca agenție de spionaj.*****

Prin urmare, sarcina lui Berzin era de a crea o rețea complet nouă de agenți ilegali, dirijați de diverși ofițeri de spionaj sub acoperire, care se dădeau drept jurnaliști, brokeri, comercianți și cadre universitare. Principiul de bază era acela că bărbații și femeile din Departamentul 4 nu aveau voie să aibă nici o legătură evidentă cu Uniunea Sovietică, că ar fi trebuit să-și gestioneze comunicațiile și finanțele independent de ambasada sovietică și de partidele comuniste locale și să aibă o acoperire impecabilă. Aceasta era, cel puțin, teoria. Practica, așa cum urma să afle Sorge pe propria piele, urma să se dovedească foarte diferită.

Energia și ambiția lui Berzin sunt demonstrate de un volum gigantic de corespondență care pleca zilnic din biroul său, îndosariată acum cu grijă în

subsolul arhivei Ministerului Apărării din orașul Podolsk, aflat în apropiere de Moscova. În momentul în care l-a întâlnit pe Sorge, arhivele dovedesc că Berzin era ocupat cu pregătirea unor rezidenturi – centre de spionaj ilegale – pe deplin funcționale la New York, Paris, Marsilia, Le Havre, Rouen, Praga, Varșovia, Danzig*****, Vilnius, Brăila, Chișinău și Helsinki, precum și în orașele chineze Harbin, Shanghai, Mukden***** și Canton*****. 16 companii comerciale – inclusiv magazine universale din Basarabia românească, negustori de nuci și stafide din Samsun și Istanbul și o concesiune de carne de vită conservată din Mongolia – au fost aduse sau instalate în 12 țări, din ordinul lui Berzin, în scopul de a finanța și a asigura acoperire pentru noua sa rețea de spionaj.***** Noua echipă de la Shanghai a Departamentului 4, formată de Berzin, era compusă din patru oameni: șeful de departament Aleksandr Ulanovski, operatorul radio Sepp Weingarten, un ofițer cunoscut și ca „Vetlin“ (cu numele de cod Koreeț – Coreanul), a cărui identitate reală rămâne necunoscută, și cea mai recentă achiziție, Richard Sorge.

Motivele pentru care Berzin l-a ales pe Ulanovski drept rezident rămân în continuare un mister, dat fiind faptul că, înainte de Shanghai, cariera acestuia fusese o epopee a eșecului – și a continuat în aceeași manieră dezastruoasă în timpul și după scurta sa perioadă petrecută în China. În 1921, Ulanovski fusese trimis de Ceka lui Dzerjnski să spioneze în Germania. Dar ordinele sale erau atât de vagi, încât Ulanovski a fost nevoit să ia legătura cu ambasada sovietică de la Berlin pentru a cere instrucțiuni mai precise. Berlinul a telegrafiat la Moscova pentru îndrumare, doar ca să afle că aceștia nu auziseră de Ulanovski și a primit sfatul de a-l alunga de la ambasadă, fiind un instigator. Singura experiență a lui Ulanovski în China fusese o vizită făcută în 1927 ca membru al unei delegații oficiale sovietice a reprezentanților sindicatelor, unde s-a adresat unor mari mulțimi de comuniști chinezi și s-a întâlnit cu numeroși oficiali sovietici și locali folosindu-și propriul nume. Nu a fost deloc un preludiu promițător pentru o carieră de agent în clandestinitate, aflat sub acoperirea unei noi identități.

Poate că secretul extraordinarei și impenetrabilei cariere a lui Ulanovski a fost combinația sa de farmec și de fervoare neînduplecată.***** „Avea ceva de maimuță în modul în care-i atârnau brațele, în modul în care

mergea și în care privea cu ochii săi căprui, în același timp obraznici și melancolici“, își amintea Whittaker Chambers, care a lucrat cu Ulanovski în SUA, între 1931 și 1934. „Era extrem de bun la inimă și foarte ironic. Era un om modest, [...] dar avea o uriașă experiență de viață și o extraordinară înțelegere a oamenilor, cu acea capacitate rară de a vedea lucrurile prin ochii altei persoane. Expresia sa favorită era «te-aș bate». Nu m-am îndoit niciodată c-ar fi făcut-o, în caz de nevoie – că m-ar fi împușcat ca să-și protejeze cazul de care se ocupa sau dacă ar fi primit ordin.“*****

La doar câteva zile de la recrutarea sa de către Berzin, la sfârșitul lunii octombrie 1929, Sorge și noul său șef, Ulanovski, au fost trimiși la Berlin. Omul lor de contact trebuia să fie Konstantin Basov – nume de cod „Richard“ –, cel care descoperise talentul lui Sorge și unul dintre cei mai experimentați instructori de spioni din generația sa. Sarcina lui Basov era aceea de a pune la punct poveștile de acoperire ale celor doi bărbați, peticind, ca un mare maestru croitor, țesătura realității cu noile lor identități false, suprapunându-le, fără să se observe, pe trecutul lor sovietic. Făcuse deja rost de un pașaport ceh cu numele de „Kirschner“ pentru Ulanovski. Planul său era de a-i crea fictivului Herr Kirschner imaginea unui om de afaceri care reprezenta în China o companie germană sau europeană reală. În acest scop, i-a cerut lui Ulanovski să dea anunțuri la mica publicitate în ziarele Berliner Tageblatt și Berliner Zeitung, prin care să-și facă reclamă ca agent independent de vânzări specializat în metale, aflat în drum spre China și care își oferea serviciile ca reprezentant comercial.*****

Strategia a funcționat puțin cam prea bine. Spre surprinderea lui Basov, Schelder-Consortium, o companie germană exportatoare de armament cu sediul în Rotterdam, a răspuns în câteva zile, oferindu-i lui Kirschner, în condiții avantajoase, postul de agent oficial în China. Există un singur impediment: exporturile de armament din Germania în China erau în acel moment interzise atât de Tratatul de la Versailles, cât și de Liga Națiunilor. Schelder-Consortium a sugerat cu foarte multă relaxare că interdicția putea fi cu ușurință evitată datorită legăturilor excelente ale companiei cu membrii belgieni și francezi ai Comisiei Aliate a Rinului, care aveau sarcina de a monitoriza reînarmarea Germaniei. Acești oficiali corupți

puteau fi convinși să furnizeze certificate de export false pentru transporturi de arme germane către clienți inexistenți din India și Indochina, deși armele, în cele din urmă, aveau să fie deviate spre China.

Propunerea făcută de Schelder-Consortium era în mod clar și grosolan ilegală și, dată fiind situația, s-ar fi putut crede că nu era cea mai discretă acoperire pentru un spion sovietic activ. Cu toate acestea, Basov a considerat că poziția de traficant internațional de armament l-ar ajuta pe Ulanovski să-și creeze legături în cercurile militare chineze. Departamentul 4 și-a dat imediat binecuvântarea.

Acoperirea lui Sorge, dimpotrivă, nu era secretă deloc. În Germania și la Moscova era deja cunoscut ca profesor universitar și jurnalist, deși unul cu înclinații socialiste. În China, a judecat Basov, Sorge ar fi trebuit să-și caute o slujbă de corespondent străin sau de comentator independent, ascunzându-se la vedere cu numele său adevărat. Pentru aceasta, trebuia să se impună ca specialist în probleme chinezești, să capete aprobarea cercurilor jurnalistice, academice și de afaceri din Berlin și să obțină scrisorile necesare de recomandare. Avea aproximativ patru săptămâni pentru a face toate acestea.

Fără să se teamă de un termen limită așa de strâns, și-a închiriat un apartament în Reichskanzlerplatz, în Charlottenburg, cartierul burghez al Berlinului, și a început să-și caute vechii prieteni și tovarăși. Un amic de la universitate, Karl August Wittfogel, l-a pus pe Sorge în legătură cu Richard Wilhelm, om de știință și fondator al influentului Institut Chinez. Wilhelm, în ciuda lipsei totale de experiență și competență în probleme chinezești a lui Sorge, a fost de acord să-i pună la dispoziție o scrisoare oficială care să-l împuternicească să adune „materiale științifice” despre subiecte „sociale și politice” în China.

Înarmat cu această scrisoare, Sorge s-a îndreptat spre Getreide-Kreditbank – Banca de Credit Cerealier – cel mai mare finanțator german al agriculturii. Extrem de semnificativ, banca publica și un important ziar comercial, Deutsche Getreide Zeitung, care cuprindea rapoarte despre recoltele din întreaga lume. Vor accepta articole de la dr. Sorge despre recoltele de soia, orez și fasole – în calitatea sa strictă de liber-profesionist, fără să fie nevoie

de nici o plată în avans? Bineînțeles că da. Redactorul-șef a întocmit imediat o scrisoare oficială de recomandare în atenția consulilor generali germani din Shanghai și din alte orașe din China, pe care a trimis-o prin canalele oficiale ale Ministerului German al Afacerilor Externe, prin care solicita ca noului corespondent al publicației Deutsche Getreide Zeitung să i se acorde tot sprijinul necesar în studiile sale legate de sectorul agricol chinez.

Tupeul lui nu s-a lăsat limitat la presa agricolă. Un cunoscut editor din Berlin i-a acceptat oferta de a scrie o monografie despre China, furnizându-i și mai multe scrisori de recomandare către personalități străine și intelectuali de seamă din Shanghai. Sorge a fost angajat și să scrie un raport despre dezvoltarea sistemului bancar chinez pentru un influent consorțiu de afaceri german cu interese în China, care, din nou, i-a oferit un contract impresionant, scris atât în chineză, cât și în germană. Bonusul final al acestui tur de forță a fost să primească acreditarea de presă din partea a două agenții foto germane pentru șeful său, Ulanovski.*****

Pe 29 noiembrie, Basov a telegrafiat la Centrul din Moscova că echipa sa era gata de plecare – în ciuda faptului că Weingarten, operatorul radio, sosise prea târziu la Berlin ca să i se mai poată pregăti o acoperire.***** Pe 7 decembrie, trei spioni sovietici au plecat cu același vapor din Marsilia, cu destinația Shanghai. Era riscant să-i trimită pe toți împreună, a explicat Basov la Centru, dar aveau o însărcinare atât de urgentă, încât nu a vrut să riște să mai aștepte două sau trei săptămâni, până la următorul transport.

*

Echipa de la Departamentul 4 a avut o călătorie plăcută. Poate prea plăcută, după cum s-a dovedit. La o petrecere de Revelion cu multă băutură, undeva prin Marea Chinei de Sud, Ulanovski s-a îmbătat cu un grup de britanici prietenoși. „Kirschner“ s-a recomandat ca reprezentant al Schelder-

Consortium – iar, mai târziu, când cordialitatea a sporit, le-a mărturisit planurile sale de a vinde arme pe profitabila piață chineză. Din nefericire pentru Ulanovski – și fără știrea lui, întrucât aceștia știau să-și țină limba când erau beți mai bine decât el – tovarășii de la petrecerea de Revelion erau ofițeri britanici de la Departamentul de investigații criminale al Poliției Municipale Shanghai, care se întorceau în China după permisie. Ulanovski își pusese în pericol acoperirea chiar înainte de a ajunge la noul post.

Portul Shanghai, marele nod comercial al Chinei, nu era propriu-zis nici colonie, nici oraș chinez suveran. În urma Războaielor Opiului din 1842, guvernul instabil de la Pekin cedase străinilor – întâi britanicilor, apoi francezilor și americanilor – mari teritorii de-a lungul fluviului Yangtze. Cunoscute drept „concesiuni“, aceste enclave aveau conducere proprie și se situau în afara autorității guvernului chinez. Cea mai mare era Concesiunea Internațională Shanghai, cu o suprafață de circa 23 kilometri pătrați de-a lungul malului fluviului și cu o populație de 1,2 milioane de locuitori în 1929 – aproape jumătate din populația orașului. Circa 3% din rezidenți erau străini, majoritatea britanici și americani. Concesiunea era condusă de un consiliu municipal ales de deținătorii de proprietăți ai enclavei, în cea mai mare parte străini. Concesiunea avea și propriile forțe de poliție – care numărau 50 000 de cadre, comandate de ofițeri britanici, iar personalul administrativ era alcătuit din ofițeri chinezi, indieni și ruși –, precum și tribunale, ziare și un serviciu poștal eficient.

Concesiunea reprezenta nucleul comercial al Shanghaiului, unde aveau filiale cele mai mari bănci din lume și unde mărfuri ca orezul, ceaiul, uleiurile, cerealele, bumbacul și tutunul erau tranzacționate din Bund, lungul șir de zgârie-nori care mărginea bulevardul larg de pe faleză. În spatele clădirilor moderne din Bund se afla o încâlceală incredibilă de fabrici și ateliere – printre care topitorii de sticlă, ateliere de săpun, filaturi de mătase și peste 60 de fabrici de textile –, precum și imobilele vechi și insalubre în care locuiau muncitorii.

Mai la sud se afla Concesiunea Franceză, mai mică, organizată în jurul birourilor elegante și al băncilor de pe bulevardul Joffre. O vastă zonă rezidențială îndrăgită de străinii și chinezii bogați, aceasta avea forțe de

poliție proprii, plasate sub autoritatea consului general francez. Concesiunea Franceză era renumită, bineînțeles, pentru restaurantele, parcurile și bordelurile sale. Shanghaiul se lăuda cu circa 3 000 de bordeluri – cele mai multe dintre ele funcționând nonstop și făcând segregatie între chinezi și străini –, precum și cu circa 200 de saloane de dans și cu mii de cazinouri legale și ilegale, care se adresau tuturor claselor sociale. Cazinoul cu trei etaje Du-Yuesheng, de pe bulevardul Foch, era, de exemplu, celebru pentru faptul că punea la dispoziția clienților importanți limuzine, cele mai bune vinuri, fete, trabucuri și opiu, precum și un magazin, în imediata vecinătate, ce oferea „servicii” speciale și unde jucătorii mai puțin norocoși puteau să-și amanezeze orice, de la haine de blană, la lenjeria intimă.*****

Shanghaiul era „Târfa Orientului”, un oraș al cluburilor de noapte care nu se închideau niciodată și al hotelurilor în care serviciul în cameră furniza heroină, dar și locul în care gangsterii și generalii se amestecau cu bancherii și jurnaliștii în cabarete și la hipodrom.***** La sfârșitul anilor 1920, era și capitala spionajului din Asia. În anii 1920, Shanghaiul i-a găzduit pe mulți dintre marii agenți clandestini sovietici ai epocii – Arnold Deutsch (care l-a recrutat pe Kim Philby), Theodore Maly (ulterior coordonatorul celor Cinci Magnifici de la Cambridge), Aleksandr Rado (unul dintre numeroșii agenți care l-au avertizat pe Stalin în privința planurilor naziste de a invada Uniunea Sovietică), Otto Katz (unul dintre cei mai eficienți recrutori ai simpatizanților cauzei sovietice, de la Paris la Hollywood), Leopold Trepper (fondatorul rețelei de spionaj Rote Kapelle de pe teritoriul Germaniei, activă înainte de cel de-al Doilea Război Mondial), precum și legendarii agenți ilegali ai Departamentului 4, Ignace Porețki, Walter Krivițki, Ruth Werner și Wilhelm Pieck. De asemenea, roia de tineri occidentali idealști, simpatizanți ai cauzei comuniste.*****

Shanghaiul oferea ocazii de neegalat pentru activitatea de spionaj. Nu era nevoie de permis de ședere pentru străini, iar singura cerință oficială pentru majoritatea europenilor era să se înregistreze la consulatele țărilor lor. Cei mai mulți cetățeni străini se bucurau de clauza de extrateritorialitate în raport cu justiția chineză și nu puteau fi judecați decât de tribunalele concesiunilor. O excepție importantă era comunitatea germană – cu circa 1

500 membri în 1929 –, după ce guvernul de la Weimar renunțase de bunăvoie la extrateritorialitate, în încercarea de a semna un acord comercial cu China în 1921.

Cele trei forțe polițienești ale orașului – internațională, franceză și chineză – nu aveau încredere una în alta și rareori făceau schimb de informații. Marea comunitate străină, alcătuită din speculanți, escroci, pungași și „persoane fără o profesie declarată“, constituia un larg bazin de recrutare a informatorilor și curierilor. Navele care circulau pe fluviul Yangtze intrau până la 1 700 kilometri în interiorul Chinei, legând orașul Shanghai de localități importante, precum Hangkow*****, iar cele care navigau în lungul coastei ajungeau până la Tianjin, în nord, și Canton și Hong Kong, în sud. De asemenea, Shanghaiul se lăuda cu cele mai moderne sisteme de telefon și telegraf din China, o mare concentrație de agenții de știri internaționale și un talmeș-balmeș de emițătoare radio private pe unde scurte, care făceau interceptarea aproape imposibilă.

Cel mai important pentru Moscova era faptul că orașul devenise și cartierul general al comunismului chinez. În 1929, se rupsesse alianța fragilă dintre Partidul Comunist Chinez (PCC) și guvernul naționalist al Partidului Guomindang, condus de generalul Jiang Jieshi***** și cu sediul central în orașul Nanking*****. Membrii PCC fugeau. Comuniștii din toată China se refugiau de poliția Guomindangului în Shanghai, profitând de relativa protecție asigurată de concesiunile din oraș. Shanghaiul era și cel mai industrializat oraș al Chinei, având cel mai numeros proletariat urban din țară. Prin urmare, conform teoriei marxiste – contrazisă, așa cum s-a dovedit, în practică –, aici ar fi trebui să fie terenul propice pentru revoluție. În 1930, în oraș erau 250 000 muncitori în fabrici, precum și 700 000–800 000 de hamali, conducători de ricșă și lucrători necalificați.

În 1930, Shanghaiul era într-o profundă criză economică. Prețul ceaiului, al bumbacului și al lânii se prăbușise după crahul de pe Wall Street din anul precedent. Mai multe războaie civile concomitente în regiunile subdezvoltate ale Chinei distruseseră sistemele de irigație și afectaseră recoltele, ducând la un deficit de 30%–70% producția de cereale față de anul precedent. Foametea făcuse sute de mii de victime în provincia

învecinată Shanxi, iar revoltele provocate de lipsa alimentelor erau foarte obișnuite în zona rurală. În Shanghai, șomajul se triplase, ajungând la 300 000 de oameni în căutarea unui loc de muncă, iar inflația făcuse ca alimentele să devină inaccesibile, obligând astfel mii de țărani să plece la oraș pentru a câștiga, cerși sau fura hrană.***** În spatele luxuoaselor fațade ale palatelor din Bund – efigie a capitalismului –, străzile lăturalnice ale orașului clocoteau de furie revoluționară.

Sorge și grupul său au acostat în portul Shanghai pe 10 ianuarie 1930 și s-au cazat la Hotelul Plaza. Probabil că aceasta nu a fost cea mai înțeleaptă alegere pentru cazare întrucât, dintre zecile de hoteluri din oraș, Plaza era cunoscut ca fiind locul de întâlnire preferat al oficialilor de la Comintern și al bolșevicilor de frunte. La patru zile după sosirea lor, șeful în exercițiu al secției din oraș a Departamentului 4, locotenent-colonelul Aleksandr Gurvici (alias Gorin, nume de cod „Jim“), a primit o telegramă codificată de la Centrul din Moscova, care îl informa că era așteptat de înlocuitorii săi pentru a face cunoștință. Aceasta a fost o noutate pentru Gorin, care nu plănuia să părăsească Shanghaiul înainte de primăvară. Cu toate acestea, în dimineața următoare s-a prezentat la camera 420 a Hotelului Plaza.

– Salut din partea lui August, a spus Gorin – salut codificat stabilit de Centru, prin care trebuia să-și identifice succesorul-surpriză.

– Îi cunosc soția, a răspuns Ulanovski.*****

Întâlnirea nu a fost una cordială. Ulanovski avea instrucțiuni de la Centru să preia afacerile sub acoperire și fondurile secției, să evite contactul cu toți agenții și personalul acesteia și să construiască de la zero o rețea de spionaj complet nouă. Gorin nu primise asemenea instrucțiuni.***** Se pare că Berzin credea că acoperirea lui Gorin căzuse, iar rețelele acestuia fuseseră compromise. De aici și graba Centrului de a trimite noua echipă doar după o pregătire sumară – și instrucțiunile lor către Ulanovski de a sta departe de rețelele compromise al lui Gorin. Suspiciunile lui Berzin de bazau pe interogarea unuia dintre adjuncții lui Gorin, pe nume Zussman (alias Decross, nume de cod „Inostranet“), la întoarcerea sa la Moscova de la Shanghai, în luna octombrie a anului precedent. Din motive care nu reies

clar din arhive, se pare că Berzin trăsesese concluzia că Zussman ori era agent dublu, ori fusese deconspirat de autorități. Gorin s-a opus vehement, iar protestele sale înverșunate adresate Centrului au constituit obiectul corespondenței sale luni întregi. Mai mult, a refuzat să predea banii și a insistat să continue să-și conducă rețelele ca și până atunci. În primele trei luni ale misiunii lui Sorge la Shanghai, au existat efectiv două rezidenturi rivale ale Departamentului 4 care operau în oraș.

Astfel, principala ocupație a lui Ulanovski în primele sale săptămâni la Shanghai a fost să se antreneze în dispute cu predecesorul său. Sorge, pe de altă parte, a continuat să facă ce se pricepea cel mai bine – se împrietenea cu bărbații și cucerea femeile. Primele sale ținte au fost consilierii militari germani care fuseseră recrutați de către guvernul naționalist chinez pentru a transforma armata Guomindangului într-o mașină de război modernă. Scrisorile de recomandare de la Berlin îi certificau consulului general german buna sa credință și, cu ajutorul acestuia, Sorge a devenit membru al Clubului Rotary din Shanghai, al Clubului German și al Casei Internaționale. De la Berlin, Sorge culesese și informații personale despre principalii consilieri militari care erau cel mai bine informați în legătură cu problemele chinezești. Fostul operator radio al lui Gorin, Max Clausen – care avea să joace un rol-cheie în povestea lui Sorge – a fost impresionat pe loc de farmecul natural al noului venit. Sorge a intrat imediat în „discuții prietenoase” cu ofițerii germani, își amintea Clausen, „își umplea interlocutorii cu vin, ca să li se dezlege limbile [...] și «îi eviscera ca pe o găscă îngrășată pentru Crăciun», după cum ne-a spus de mai multe ori”.*****

Sorge, în mod evident, avea un talent rar pentru cea mai naturală disimulare. Ofițerii cu care se împrietenea erau oameni pe care, în mod normal, îi disprețuia. Instructorii germani erau „toți fasciști, foarte antisovietici”, relatea Sorge. „Toți visează să atace Siberia cu sprijinul militariștilor locali. Majoritatea sunt în legătură cu marii industriași din Germania și îi ajută să obțină comenzi de material militar.”***** Totuși, tocmai acest gen de compatrioți – naziști, militariști și cinici dispuși să se îmbogățească de pe urma suferinței proletariatului – aveau să

devină, pentru restul carierei lui Sorge, cei mai valoroși informatori și cei mai apropiați așa-ziși prieteni.

În compania acestor granguri bine plătiți Sorge avea să descopere și să prindă instantaneu gustul pentru înalta societate a Shanghaiului. În evoluția sa anterioară printre intelectuali, comuniști și proletari neciopliți, dar onești, Sorge avusese puține ocazii să bea cocteiluri, să danseze cu femei elegante sau să mănânce în cele mai bune restaurante. Dar această nouă slujbă practic îl obliga – cel puțin în propria interpretare – să consume whisky de import și să împărtășească istorii din război cu noii săi prieteni germani în saloanele celor mai pline de ifose cluburi din Shanghai. Ca să-și ascundă formația sa de comunist, Sorge a trebuit să joace rolul expatriatului burghez depravat. Și a descoperit că îi este cu totul pe plac.

Și Clausen a fost rapid cucerit de farmecul lui Sorge. „Era un bărbat extrem de încântător și un excelent tovarăș de băutură“, scria operatorul radio în memoriile sale postbelice. „Nu era surprinzător că mulți erau dornici să-și petreacă timpul cu un binecunoscut jurnalist și cu o nu mai puțin cunoscută persoană mondenă. Nu pot spune dacă acest stil de viață îi era dezagreabil lui Richard. Mergea în multe restaurante, bea mult, vorbea mult. Ca să fiu corect cu el, nu era niciodată indiscret, deși uneori, când se îmbăta, se lua la bătaie și, câteodată, își permitea niște aventuri mai periculoase.“*****

Pe 26 ianuarie, după doar două săptămâni de ședere în Shanghai, Ulanovski a raportat la Centru că „agentul Ramsay“ – noul nume de cod al lui Sorge – „se integrase excelent în cercurile cele mai înalte ale coloniei germane“. Citând „o conversație amicală dintre Ramsay și generalii germani“, rezidentul raporta că Jiang Jieshi întâmpina o opoziție puternică din partea cercurilor comerciale din Shanghai, fiindcă aceștia se împotriveau rechiziționărilor făcute de naționaliști și naționalizării forțate a afacerilor strategice.***** Câteva zile mai târziu, el a informat Centrul că Ramsay aflase de la consulul german că naționaliștii încercau o reconciliere cu unii dintre dușmanii lor militariști, în scopul de a forma un front unit împotriva comuniștilor. Berzin a marcat informația drept „valoroasă“ și i-a transmis-o direct comisarului pentru război al poporului sovietic. Sorge, un agent nou trimis într-o țară ciudată, furniza deja informații de aur.

Cercurile chineze s-au dovedit mai dificil de penetrat. Ulanovski și Sorge intraseră amândoi în Uniunea Tineretului Creștin din Shanghai, în încercarea de a întâlni tineri chinezi influenți. N-au reușit, fiindcă petrecerile creștine cuminiți, cu ceai, nu erau, în mod clar, mediul natural al lui Sorge. Acesta a avut mai mult noroc în comunitatea de comuniști și de simpatizanți străini din Shanghai. Încă de la Berlin, fusese sfătuit să intre în contact cu unul dintre cei mai cutezători și tranșanți corespondenți străini din Shanghai, o socialistă americană care lucra pentru Frankfurter Zeitung – cel mai prestigios cotidian german – pe nume Agnes Smedley.*****

Smedley avea 38 de ani când l-a cunoscut pe Sorge. Născută într-o familie săracă de mineri din Osgood, Missouri, fusese martoră în copilărie la violența poliției față de minerii care protestau. După ce părăsise școala, lucrase puțin timp ca învățătoare la țară, după care s-a înscris la Școala Normală Tempe, din Arizona. A suferit o cădere nervoasă, apoi s-a împrietenit cu doi vecini, frații Thorberg și Ernest Brundin. Ambii erau membri entuziaști ai Partidului Socialist din America, inspirând-o pe Smedley cu devotamentul lor față de cauza justiției pentru cei oprimați. În 1917, Smedley s-a mutat la New York și a activat alături de naționaliștii indieni care luptau împotriva guvernării coloniale britanice din India și care au recrutat-o pentru a lucra la biroul grupării și pentru publicarea de materiale de propagandă antibritanică. Cele mai multe dintre aceste activități erau finanțate în secret de Germania, iar Smedley și-a schimbat frecvent adresa pentru a nu fi urmărită de serviciile secrete militare americane și britanice. În perioada mai 1917–martie 1918, s-a mutat de zece ori. În ciuda măsurilor sale de precauție, în martie 1918, Smedley a fost arestată de Departamentul Serviciilor Secrete ale Marinei Americane, fiind acuzată de încălcarea Legii spionajului și condamnată la două luni de închisoare.

După ce a fost eliberată, Smedley, de acum o comunistă devotată, s-a mutat la Berlin, unde a devenit iubita revoluționarului indian Virendranath Chattopadhyaya. A vizitat Moscova pentru congresul Cominternului din 1921 și apoi din nou, în 1929.***** La Berlin l-a întâlnit pe Iakov Mirov-Abramov, spionul de frunte al Cominternului în Europa. Relația lui Smedley cu Cominternul și cu Partidul Comunist Sovietic avea să fie

întotdeauna ambiguă. În mod constant, ea și-a negat activitatea de spioană și nu a intrat niciodată oficial în partid. Dar este clar că Mirov-Abramov a racolat-o în rețeaua sa, cel puțin ca simpatizantă utilă.

În 1928, Smedley a publicat *Daughter of Earth*, un roman autobiografic care a consacrat-o drept militantă socialistă și umanistă, dedicată cu pasiune combaterii exploatării și sărăciei. Sorge i-a citit cartea la Moscova. În anul următor, Smedley l-a părăsit pe Chattopadhyaya și – poate încurajată de Mirov-Abramov – s-a mutat la Shanghai în calitate de corespondentă a publicației liberale *Frankfurter Zeitung*.

Smedley era dezgustată de decadența Shanghaiului. „În marile orașe, dar mai ales în Shanghai, viața își urmează tiparul normal, lipsit de griji. Au loc recepții opulente și baluri oficiale și deschideri de noi bănci, se hotărăsc mari alianțe și regroupări financiare, se joacă la bursă, se face trafic cu opiu, iar străinii și chinezii se insultă reciproc sub egida extrateritorialității“, scria ea în februarie 1930. „În plus, există și cluburi de noapte, bordeluri, cazinouri, terenuri de tenis și așa mai departe. Și chiar sunt oameni care numesc aceasta începutul unei noi ere, nașterea unei noi națiuni. Poate să fie valabil pentru o anumită clasă de chinezi: pentru negustori, bancheri și afaceriști. Dar pentru țărănimea chineză, adică pentru 85% din populația Chinei, toate acestea sunt o plagă ce le distruge viața.“*****

Curând după sosirea la Shanghai, Smedley a intrat în contact cu ceea ce, în mod nevinovat, era numit *Comitetul Cultural al Partidului Comunist Chinez (PCC)*. Aceasta era, de fapt, o ramură principală a *Direcției centrale de propagandă* a partidului, a cărei sarcină era aceea de a recruta intelectuali chinezi pentru cauză. Smedley, o străină cu relații sus-puse, dar fără legături oficiale cu partidul, era mană cerească pentru chinezii de stânga, asaltați din toate părțile, a căror viață, chiar și în concesiuni, era în pericol permanent. Literatura radicală era strict interzisă, iar comunicațiile și întâlnirile erau pline de riscuri. Pașaportul străin al lui Smedley și statutul ei de jurnalist internațional respectat erau acoperirea perfectă pentru cutiile poștale clandestine și legătura dintre membrii partidului. Și-a oferit și casa pentru întâlniri și și-a pus în minte să-l cucerească pentru această cauză pe Lu Hsun, importantul scriitor chinez de proză scurtă. Smedley a înființat și o

Ligă a Scriitorilor de Stânga, a cărei corespondență a devenit un valoros canal secret între PCC și restul lumii. În schimb, partidul a pus-o pe Smedley în contact cu comuniști chinezi și străini, i-a înaintat rapoartele Comitetului Central al PCC și i-a pus la dispoziție chiar și o secretară – o tânără intelectuală de stânga – care îi traducea rapoartele și ziarele. La începutul anului 1930, Smedley era singurul jurnalist occidental din China care primea informații direct de la surse din interiorul Partidului Comunist Chinez.

La scurt timp după ce s-a mutat de la Hotelul Plaza la mai modesta Asociație Internațională a Tinerilor Creștini, de pe Bubbling Well Road, probabil undeva pe la sfârșitul lui ianuarie 1930, Sorge i-a făcut o vizită lui Smedley în locuința ei din Concesiunea Franceză. Prezentându-se drept „Johnson“, chipurile jurnalist american*****, Sorge i-a arătat o scrisoare de la cineva la care se va referi în declarația sa din închisoare ca la „o cunoștință comună din Berlin“. Foarte probabil, era de la Basov sau de la unul din apropiații acestuia. În orice caz, se pare că intenția lui Sorge a fost de la bun început aceea de a o recruta pe Smedley în noua sa rețea de la Departamentul 4. Le-a spus japonezilor că fusese „autorizat să recruteze personal“ și că „auzisem de Smedley în Europa și am simțit că mă puteam baza pe ea“. La scurt timp după prima lor întâlnire, conform spuselor lui Sorge, i-a cerut lui Smedley să ajute „la înființarea unui grup de strângere de informații secrete în Shanghai“. Aceasta a fost de acord imediat.*****

Relația lor a evoluat rapid, dincolo de stricta camaraderie. Curând după ce au început să lucreze împreună, Smedley și Sorge au devenit amanți. Este greu de imaginat că motivul lui Sorge ar fi fost mai mult decât cinismul: cu șase ani mai în vârstă decât el, scundă și musculoasă, cu părul scurt, Agnes era departe de a fi genul lui. Ursula Kuczynski, o viitoare rivală în amor, a descris-o drept „o femeie aparent inteligentă, în nici un caz drăguță, dar cu o față bine proporționată. Când își dă părul pe spate, se vede o frunte mare cât o cupolă.“***** Sorge însuși avea s-o descrie nemilos pe Agnes drept „o femeie bărbătoasă“. Modul hotărât în care dezaproba luxul decadent al Shanghaiului nu se potrivea cu slăbiciunea lui Sorge pentru restaurante, baruri, motociclete rapide și femei. Cu toate acestea, într-un

oarecare sens, acești doi oameni care nu se potriveau erau spirite înrudite. Amândoi erau comuniști devotați, pasionali; amândoi erau caractere înfocate care doreau să schimbe lumea.

La începutul primăverii, Smedley era zărită deseori în spatele lui Sorge – sau „Sorgie“, așa cum începuse ea să-i spună – pe motocicleta lui puternică, zburând pe Nanking Road, simțindu-se „măreață și glorioasă“. Evident, era îndrăgostită lulea de durul și mai tânărul ei iubit. „Sunt măritată, copilă, într-un fel măritată, înțelegi“, îi scria Smedley prietenei ei, Florence Sanger. „Dar este un bărbat adevărat și ne ajutam unul pe celălalt în egală măsură și lucrăm împreună în toate privințele. Nu știu cât va dura; asta nu depinde de noi. Mă tem că nu mult. Dar aceste zile vor fi cele mai bune din viața mea.“*****

Sorge i-a spus clar că relația lor era una de „prietenie“, în privința căreia a insistat că excludea sentimente burgheze precum monogamia. Și Smedley, una dintre primele susținătoare publice ale pilulei contraceptive și ale drepturilor femeii, încerca să se convingă pe sine însăși că și ea depășise o moralitate atât de convențională. „Este un soț neobișnuit, care rezistă bine la uzură“, îi scria Smedley lui Sanger. „Nu mă aștept ca un soț să reziste așa de bine – poate fiindcă eu nu rezist.“ Relațiile monogame, așa cum le experimentase ea, erau „absurde, dependente și crude“.***** Dar, la câteva luni după ce începuse idila ei cu Sorge, Smedley i se confesa lui Sanger că, în sfârșit, găsise acea „persoană rară, foarte rară“ care îi putea oferi „tot ce doream și chiar mai mult“.*****

Smedley l-a introdus pe Sorge în cercul ei de intelectuali comuniști chinezi. Mai mult, i-a putut furniza informații de primă mână despre insurgența pusă la cale de PCC și care prelua rapid controlul asupra interiorului Chinei. În martie 1930, Smedley a plecat în prima din seria de călătorii de investigații în amonte, pe valea fluviului Yangtze, ajungând până în provincia Shaanxi, unde Jiang Jieshi își avea baza militară, precum și în alte zone și mai îndepărtate. A călătorit cu tovarășii chinezi, care au dus-o în casele țăranilor care fuseseră nevoiți să-și vândă pământul din cauza insuportabilelor taxe guvernamentale și din cauza moșierilor lacomi.***** Smedley a relatat în publicația Modern Review că „într-adevăr, a izbucnit o revoluție

socială“. Grupul de comuniști insurgenți ai lui Mao Zedong număra peste 50 000 de țărani flămânzi și analfabeți și de soldați guvernamentali care dezertaseră, intrând în rândurile numeroaselor armate „roșii“ care apăruseră în toată China Centrală și de Sud. În „zonele sovietice“ controlate de comuniști, Gărzile Roșii constituite de Mao confiscau proprietățile moșierilor și le redistribuiau țăranilor. Oficialii Guomindang erau înlocuiți de „soviete“ locale sau de consiliile muncitorilor, care interziceau prostituția, jocurile de noroc, tavernele cu opiu și închideau templele și bisericile. Reprezentanții „fostelor clase“ sociale, cum ar fi misionarii, țăranii bogați, nobilimea și oficialii, erau executați în urma unor procese sumare ținute de tribunalele populare.

Armata lui Jiang Jieshi, care beneficiase de instrucție germană, era înzestrată cu armament mai performant și se bucura de o disciplină superioară. Dar, deocamdată, era distrasă de luptele interne dintre regimurile provinciale care, până recent, făcuseră parte din coaliția naționalistă. Smedley a raportat că grupurile de partizani comuniști înarmați, care luptau împotriva forțelor guvernamentale, erau echipate necorespunzător, având o singură pușcă la cinci sau zece oameni, iar muniția lor se limita la ceea ce puteau captura de la inamic. Sorge a transmis mai departe, la Centrul de la Moscova, rapoartele lui Smedley referitoare la neputința acestor insurgenți comuniști. A raportat și că, potrivit contactelor sale cu ofițerii germani, Jiang Jieshi pregătea o armată-model de 20 000 de oameni în Nanking, mituind oponenții și pregătindu-se pentru o ofensivă majoră împotriva comuniștilor, după ce va fi zdrobit orice opoziție naționalistă de acasă.

Cu toate acestea, la Shanghai, președintele Biroului Politic al Partidului Comunist Chinez, Li Li-san, a întrezărit șansa de a-și fructifica avantajul, în timp ce naționaliștii își duceau propriul război civil. Moscova și Cominternul, insistând asupra faptului că revoluția chineză va triumfa în orașe și nu, așa cum credea Mao, prin deținerea controlului asupra zonelor rurale, l-au încurajat oficial pe Li Li-san să încerce să cucerească un centru urban important. Ținta urma să fie Cantonul (Guangzhou, în prezent), capitala provinciei Kwantung (Guangdong), aflat în apropierea bazei

militare a lui Mao și un mare oraș industrial, pregătit, după cât se credea, pentru o lovitură de stat în stil bolșevic.

Pe 9 mai 1930, Sorge și operatorul său radio, Max Clausen, au pornit spre Canton. Smedley i-a urmat o săptămână mai târziu. Chen Han-seng, tânărul comunist care a lucrat ca translator pentru Smedley, și-a scris memoriile o jumătate de secol mai târziu, repetând cu loialitate povestea de acoperire a acestora: cuplul călătorise spre sud „pentru a-și petrece luna de miere în Hong Kong“.***** În realitate, de fapt, Sorge s-a dus la Canton din ordinele lui Ulanovski și în compania lui Clausen, pentru a stabili un contact radio sub acoperire între acest nou leagăn al revoluției, Shanghai și Vladivostok.

Clausen fusese membru al echipei lui Gorin de la Departamentul 4 încă din toamna anului 1928. Conform instrucțiunilor originale către grupul Ulanovski-Sorge – de a întrerupe orice contact cu vechiul birou, despre care se credea că este compromis –, Clausen ar fi trebuit să fie trimis acasă. În schimb, la fel ca și în cazul altor hotărâri sensibile ale Centrului, securitatea a fost lăsată deoparte în favoarea intereselor operaționale. Sepp Weingarten se dovedise, pur și simplu, un operator radio incompetent. Clausen era unul excelent.

Max Christiansen-Clausen – cu numele de cod „Hans“, urmând nostimul, dar riscantul obicei al Departamentului 4 de a le da tuturor agenților germani apelative germane – se născuse în 1899 în familia unui zidar sărac din insulița frizonă Nordstrand. A intrat în Armata Imperială Germană în 1917 și s-a pregătit ca inginer electrician, montând stâlpi de radio în toată Germania de Nord. În anul următor, a devenit operator radio de teren și a fost trimis să apere orașul Metz și regiunea Compiègne, înainte de a fi victima unui atac eșuat cu gaze al germanilor, la Château-Thierry, în urma căruia scuipase sânge o lună. La fel ca Sorge, socialismul lui de o viață se născuse din profunda mânie față de pagubele și de ororile provocate de război. Clausen a încercat să dezerteze, dar a fost arestat și aruncat într-o închisoare militară. În urma armistițiului din noiembrie 1918, Clausen, împreună cu un prieten, s-a dus la Hamburg, unde s-a angajat în marina comercială. În 1922, Clausen a devenit activist de seamă în Sindicatul Marinarilor Germani, a fost închis o scurtă perioadă pentru că a organizat

greva marinarilor din Stettin*****, iar când a fost eliberat, s-a alăturat organizației Armata Roșie a Partidului Comunist German.

Clausen a vizitat prima dată URSS-ul în 1924, la bordul unui velier german care era livrat guvernului sovietic în portul arctic Murmansk. A petrecut o săptămână la Clubul Internațional al Marinarilor din Petrograd și i-a plăcut cât a apucat să vadă din paradisul muncitorilor. La întoarcerea sa la Hamburg, Karl Lesse, oficial șeful Sindicatului Internațional al Marinarilor, dar, de fapt, agent al Cominternului, l-a recrutat pe Clausen pentru plasare ilegală de literatură revoluționară la bordul vaselor comerciale.***** Datorită talentului său manifestat la realizarea acestei activități clandestine, și-a câștigat o invitație la Moscova în septembrie 1928 – exact la fel cum Sorge fusese recrutat din partidul german cu trei ani înainte. Dar, spre deosebire de viitorul său șef, Clausen nu era destinat saloanelor intelectuale ale Moscovei. Departamentul 4 l-a trimis pe Clausen să se instruiască în construcția și operarea aparatelor radio pe unde scurte la Școala Tehnică a Departamentului 4, aflată în zona limitrofă a Moscovei, unde a studiat alături de Weingarten. În octombrie 1928, a fost trimis să se alăture echipei lui Gorin, la Shanghai.*****

Sub numele de cod „Willi Lehmann“, Clausen a pus pe picioare un magazin cu obiecte casnice în Concesiunea Internațională, folosind banii Departamentului 4. Clausen poate că era un comunist dedicat, dar avea să dovedească un talent înnăscut la afaceri, ceea ce va constitui mai târziu motivul unui fatal conflict de interese cu șefii săi de la Moscova. Dovedind abilități tehnice impresionante, a construit un radio portabil dotat cu un transmițător minuscul de 7,5 wați, cu care putea intra în contact cu Vladivostokul – nume de cod „Wiesbaden“ – și pe care se plimba prin Shanghai într-o valiză de piele.

Gorin fusese încântat de talentele noului său operator radio, dar nu și de relația lui Clausen cu Anna Jdankova, o rusoaică Albă care emigrase și pe care o întâlnise la Shanghai. Anna se născuse la Novonikolaevsk (actualul Novosibirsk) în 1897, în familia unui tăbăcar. La vârsta de 18 ani, se măritase cu Eduard Wallenius, un finlandez proprietar al unui atelier de pielărie, care ulterior cumpăraseră o moară de făină la Semipalatinsk, în stepa kazahă. Familia Wallenius dusese o viață burgheză confortabilă înainte ca

Revoluția bolșevică din 1917 să-i trimită în exil. Cuplul emigrase la Shanghai alături de zeci de mii de alți refugiați, care fugeau de bolșevici doar cu ce puteau să care în valizele lor. După moartea soțului său, în 1927, Anna s-a angajat ca asistentă medicală. Când l-a întâlnit pe Clausen, în 1929 – dăduse un anunț la mica publicitate pentru a-și închiria mansarda, la care răspunsese Max –, Anna Wallenius nutrea o ură profundă față de comuniști. Habar nu avea că noul ei chirieș și viitor soț era spion sovietic.

Centrul dezaproba relația din motive absolut raționale, întrucât nu se putea aștepta ca un agent să-și poată ascunde viața dublă în propriul cămin. Faptul că principalul transmitător secret al organizației din Shanghai era ascuns în mansarda Annei, fără știrea acesteia, era un alt risc major de securitate. Dar Clausen a rămas neclintit. După sosirea sa la Shanghai, Sorge – deși ulterior a dezvoltat obiceiul de a pune viața privată a colegilor săi pe plan secund față de nevoile organizației – a sfidat Centrul și prin faptul că și-a susținut talentatul operator radio. Sorge o întâlnise și o plăcuse pe Anna Wallenius și credea că poate fi convinsă să devină o susținătoare a cauzei. Aveau să mai treacă șase ani până când Moscova și-a dat binecuvântarea pentru căsătoria oficială a lui Clausen și zece până când avea să se dovedească greșeala dezastruoasă a lui Sorge în privința adevăratei loialități a Annei.

Prin urmare, organizația Departamentului 4, care se reunea la Canton în mai 1930, era un grup ciudat. Sorge însuși se dădea drept Richard Johnson, jurnalist american. Iubita lui, Agnes Smedley, era o conspiratoare care se dădea drept reporteră neutră. Clausen avea acoperirea unui om de afaceri, iar Anna Wallenius era o inocentă care habar nu avea de rolul iubitului ei ca agent secret. Din echipă mai făcea parte Konstantin Mișin, un rus Alb care fusese recrutat de Gorin tot ca operator radio și pe care Centrul îl declarase a nu fi de încredere din punct de vedere politic – dar pe care îl luaseră cu ei oricum, din lipsă de alt personal calificat.

Grupul închiriasse mai multe proprietăți în jurul Cantonului. Clausen luase cu chirie două case de la Consulatul Britanic în Concesiunea Britanică a orașului, pentru el și pentru Sorge, în timp ce Smedley închiriasse un apartament pe cheltuială proprie în zona chineză din Tungshan. Apartamentul lui Smedley era modest ca dimensiune, dar avea suficient

spațiu pentru o cameră obscură. Aceasta era pentru Sorge, care avea nevoie de un astfel de spațiu ca să fotografieze documente, să pregătească microfilme și să pună în funcțiune o stație radio – misiunea de bază a călătoriei sale.*****

Evident, Smedley spera ca micul ei apartament să devină un fel de cămin pentru ea și curajosul ei iubit. „Ai crede că cele două scaune exprimă o speranță sau o realitate“, îi scria ea prietenei sale Karin Michaelis. „Ei bine – departe de mine să contrazic o femeie care știe atât de multe despre femei, așa cum știi tu.“***** Încerca să-și ascundă dorința pentru un atașament și mai puternic cu afirmații obraznice de genul „nici un bărbat n-o să mă mai lege pe mine vreodată“. Dar rămânea totuși nevoia ei pentru o iubire profundă, de durată, așa cum se confesa în scrisorile adresate lui Michaelis.***** (Clausen n-a avut niciodată o părere bună despre ea: „singura impresie pe care o am [despre Smedley] este că era o femeie isterică și îngâmfată“, își amintea el.)*****

Până la sfârșitul verii, Clausen reușise să stabilească o conexiune radio între Canton și Vladivostok – deși cu un transmițător de 50 wați, deci mult mai puternic și prin urmare mai puțin portabil, așadar mai vulnerabil.***** Pentru reportajele sale, Smedley făcea călătorii epuizante în interiorul Chinei, vizitând sate de crescători de viermi de mătase sărăciți a căror avere consta doar „dintr-o sobă din lut, o bancă îngustă, o masă, câteva ustensile de gătit și ramele pentru coconi“. Scria articole emoționante în Modern Review despre dobânzile uriașe pe care țăranii le plăteau cămătarilor, astfel încât familiile erau nevoite uneori să-și vândă copiii ca sclavi. Între timp, Sorge valorifica foarte bine contactele lui Smedley, în încercarea de a-și recruta o echipă de ajutoare chineze. Secretarul ei, Chen Han-seng, i-a făcut cunoștință lui Sorge cu o anume „doamnă Etui“, originară din Kwantung, și cu un alt tovarăș din Canton, care au început să-i furnizeze lui Sorge rapoarte militare și politice despre situația din sudul Chinei.

Sorge, un spion bine pregătit și cu o acoperire solidă, a reușit să nu atragă atenția poliției britanice din Canton. În schimb, celebrei socialiste Smedley i-a fost mult mai greu să rămână neobservată. În iulie, a aflat că autoritățile chineze din Shanghai avertizaseră oficialitățile din Canton să o țină sub

observație, existând suspiciunea că era implicată în propaganda comunistă. A fost numit un cenzor care să-i monitorizeze corespondența. „Acesta este un avertisment în privința viitoarelor scrisori“, își instruia ea prietena, pe Florence Sanger, pe 19 iulie 1930. „George și Mary“ – porecla pe care o dăduse Smedley poliției britanice – „sunt iar pe urma scrisorilor mele. Să nu te mai referi la iubiți, revoluții etc.“ S-a dus la Consulatul General American din Canton pentru a-și reînnoi pașaportul american și pentru a cere protecția consulului general, Douglas Jenkins. Smedley a protestat împotriva faptului că era supravegheată de poliția chineză și i-a comunicat unui Jenkins total surprins (după cum a raportat acesta la Washington) că „se temea să nu fie împușcată în spate“.***** Imediat ce Smedley a plecat din biroul acestuia, Jenkins i-a trimis o telegramă secretarului de stat al SUA, prin care solicita să se stabilească imediat dacă, într-adevăr, era spioană comunistă, așa cum pretindeau autoritățile locale.

Trei zile mai târziu, în timp ce poliția din Canton lua măsuri energice, anticipând o revoltă comunistă de amploare, Smedley și-a făcut iar apariția în biroul lui Jenkins pentru a reclama că apartamentul ei fusese violat și vandalizat de polițiști înarmați, care îi luaseră diverse documente. A insistat ca Jenkins să o însoțească acasă. Diplomatul a dat peste doi polițiști care erau încă acolo și le-a ordonat să plece. Percheziția nu scosese la iveală nimic compromițător; cel mult un pachet conținând câteva exemplare din ultimul număr al Jurnalului Ligii Scriitorilor de Stânga. Smedley nu era membră oficială a organizației și – din fericire pentru Sorge – nici un material confidențial nu fusese păstrat în apartamentul acesteia. Totuși, dincolo de considerentele personale, iubita lui Sorge era o piesă mult prea valoroasă și știa mult prea multe pentru ca Sorge să permită să fie arestată și interogată de poliția chineză, cunoscută pentru brutalitatea ei.

Soluția lui Sorge a fost ingenioasă, o dovadă atât a eficienței comunicațiilor radio din Canton, cât și a respectului care i se purta agentului Ramsay la Moscova. Pe 7 august, la cererea lui Sorge, un articol scris de nici mai mult, nici mai puțin decât o somitate precum Karl Radek, șeful Biroului Internațional de Informații al Comitetului Central al Partidului Comunist Rus, a apărut în ziarul oficial al partidului, Izvestia. Radek a denunțat-o pe Smedley ca fiind „corespondenta burgheză a unui ziar imperialist“ și a

atacat-o fiindcă răspândea povești eronate despre ororile pe care le săvârșeau Armatele Roșii chineze împotriva celor săraci din țară, cu scopul de a „trezi simpatie pentru moșieri, cămătari, negustori și oficialități”. ***** Acuzația era falsă. Dar defăimarea deliberată a ajutat-o pe Smedley să se distanțeze de orice suspiciune de legătură cu Moscova.

Cu o zi înainte să apară articolul în Izvestia, Smedley semnase o declarație la Consulatul American, conform căreia nu era nici comunistă (ceea ce evident nu era adevărat), nici membră a partidului comunist și a nici unui alt partid (ceea ce, de fapt, era). A jurat și că nu avea nici o legătură cu Internaționala Comunistă și a negat orice implicare în agitația comunistă, în propaganda bolșevică sau în orice activitate subversivă împotriva guvernului de la Nanking – care, de asemenea, erau numai minciuni. ***** Știm din corespondența cu Biroul pentru Extremul Orient al Cominternului că Smedley îi declarase șefului acestuia, Ignatii Rilski, încă din 20 martie, că „acreditarea sa jurnalistică era doar o acoperire și că în realitate era o reprezentantă a ligii antiimperialiste și că avea bani pe care urma să-i dea comuniștilor chinezi pentru această activitate”. ***** Singura parte a afirmației ei care, destul de surprinzător, era absolut corectă, era mărturisirea lui Smedley că nu fusese plătită cu nici un bănuț nici de URSS, nici de Comintern pentru eforturile ei. *****

În ciuda acestei tulburări, misiunea de la Canton lui Sorge a continuat să producă rezultate impresionante. Cu ajutorul prietenilor lui Smedley, Sorge a raportat la Moscova despre mișcările armatei, manevrele militare, structurile de comandă, crearea unei puternice forțe aeriene naționaliste în Canton, alcătuite din opt aparate de zbor, locația instructorilor germani și progresul insurgenței țărănești conduse de comuniști. Pe 1 august 1930, liderul comunist Li Li-sang a cucerit, în sfârșit, un oraș important – Changsha, în provincia Hunan –, exact așa cum îl încurajase Moscova, instalând un guvern sovietic acolo. După cum prezisese Mao, aceasta s-a dovedit a fi o greșeală fatală. În două săptămâni, canonierele naționaliste, sprijinite de britanici și de americani, aveau să distrugă forțele roșii, executând sumar peste 2 000 de comuniști. Sorge a raportat la Moscova;

Smedley a scris pentru Frankfurter Zeitung. Ambii erau în elementul lor. Smedley, cel puțin, era absolut fericită.

„Niciodată până acum n-am cunoscut zile atât de bune, niciodată până acum n-am avut o viață atât de sănătoasă, mental, fizic, psihic“, îi scria Smedley unei prietene. „Consider că este o împlinire și, când se va sfârși, voi fi mai singură decât m-ar putea face să mă simt toate revistele cu povești de dragoste.“***** Dar idila romantică de la Canon dintre Sorge și Smedley avea să fie curând spulberată – exact așa cum prezisese chiar ea – la doar câteva săptămâni de la această scrisoare dureroasă. Pe 3 septembrie, Sorge a fost chemat urgent înapoi la Shanghai. Acoperirea lui Ulanovski sărise în aer. Șeful biroului fugea ca să-și salveze viața.

După spusele fostului subordonat al lui Berzin, Walter Krivitch (Krivitch, I Was Stalin's Agent, p. 115).

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 58.

Viktor Suvorov, Inside Soviet Military Intelligence, New York, 1984.

Koch, Double Lives, p. 9.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 13.

Massing, This Deception, p. 333.

Fesiun, Documente, nr. 28.

Fesiun, Documente, nr. 29.

Fesiun, Documente, nr. 29.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 58.

Frederic Wakeman Jr, Policing Shanghai, 1927–1937, Berkeley & Los Angeles, CA, 1996, pp. 145–150.

*Actualul Gdansk, Polonia (n.red.)

**Astăzi, Shenyang (n.red.)

***Guangzhou, în transliterația oficială actuală (n.red.)

Alți agenți din Germania, Polonia de Vest, Italia, Turcia, Iran, Afghanistan și Japonia nu aveau radiouri și erau nevoiți să lucreze prin intermediul canalelor oficiale de la ambasadă (Alekseiev, Your Ramsay, p. 159).

Jonathan Haslam, *Near and Distant Neighbours: A New History of Soviet Intelligence*, Oxford, 2015, p. 28.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 160.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 166.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 168.

În ciuda pregătirii în pripă a echipei, se pare că Basov considera că ultima echipă din Shanghai avea o acoperire neobișnuit de bună din punct de vedere legal. Basov a raportat la Centru, în februarie 1930, că „înțelegem legalizarea faptului că doar existența unei bune acoperiri este suficientă, fără sprijinul dat de documentele doveditoare corespunzătoare, documente militare, certificate de naștere. Dar condițiile de muncă necesită ca agenții noștri să aibă aceste documente – este costisitor, dar necesar, și îi va pregăti pentru o muncă productivă în viitor.“, Ciunihin, Richard Sorge: Notes, doc. 28

Wakeman Jr, *Policing Shanghai*, p. 98. O anchetă privată din 1929, care a vizat doar cazinourile din Concesiunea Franceză, a ajuns la concluzia că un cazinou mediu avea de la 1 000 până la 5 000 de clienți pe schimb (de la ora 15 la ora 3), timp în care rula aproximativ 150 000 de dolari.

Harriet Sergeant, *Shanghai: Collision Point of Cultures, 1918–1939*, New York, 1990, p. 14.

Wakeman Jr, *Policing Shanghai*, pp. 145–150.

*Oraș important din centrul Chinei, astăzi parte a orașului Wuhan (n.red.)

**Mai cunoscut în varianta romanizată Chiang kai-shek (n.red.)

***Nanjing, conform transliterației oficiale actuale (n.red.)

Alekseiev, Your Ramsay, p. 142.

„Sorge Memoir“, Partea a V-a, „My espionage group in China 1930–33“, pp. 124–133.

E. Prudnikova și O. Gorciakov, Leghendî GRU, St. Petersburg, 2005, p. 53.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 182.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 181.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 182.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 196.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 194.

Ruth Price, The Lives of Agnes Smedley, Oxford, 2004, pp. 86–88.

Whymant, Stalin's Spy, p. 32.

*Este foarte puțin probabil ca Sorge să se fi așteptat ca americanca Smedley să creadă cu adevărat că era compatriotul ei, o dovadă în plus că Smedley fusese deja racolată de OMS. (n.a.)

Price, Lives of Agnes Smedley, p. 194.

Vezi Werner, Sonja's Rapport, capitolul 3.

Price, Lives of Agnes Smedley, p. 200.

Price, Lives of Agnes Smedley, p. 203.

Price, Lives of Agnes Smedley, p. 204.

Agnes Smedley, articolele „The Social Revolutionary Struggle in China“ și „The Revolutionary Peasant Movement in China“, Lewis Gannett Papers.

Chen Hansheg, „Shi MoTe Lai zai shanghai“, tradus prin amabilitatea lui Robert Farnsworth, citat în Price, Lives of Agnes Smedley, p. 466.

*Astăzi Szczecin, Polonia (n.red.)

Julius Mader, Dr Sorge-Report, ediția a III-a cu adăugiri, Berlin, 1986, p. 119.

Whymant, Stalin's Spy, p. 33.

Price, Lives of Agnes Smedley, p. 203.

Agnes Smedley către Karin Michaelis, 23 iulie 1930, documentele lui Karin Michaelis, citate în Price, Lives of Agnes Smedley, p. 201.

Price, Lives of Agnes Smedley, p. 205.

Willoughby, Shanghai Conspiracy, p. 28.

În mod surprinzător, nu a putut intra în legătură cu emițătorul lui Weingarten din Shanghai.

Pașaport Departamentul de Stat (130), Agnes Smedley, 4 iulie 1930; Douglas Jenkins către Domnia sa, Secretarul de Stat, august 1930, 800.00b, Smedley, Agnes/9 RG 59, citat în Price, Lives of Agnes Smedley, p. 458.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 182.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 188.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 198.

„Revoluția din China și amenințarea intervenției imperialiste“, Izvestia, 216, 7 august 1930.

Price, Lives of Agnes Smedley, p. 200.

Capitolul 5. Incidentul Manciuurian

Cursa asta m-a adus la extaz și i-am strigat să gonească și mai tare.

Ursula Kuczynski (alias Ruth Werner)

Perioada în care Ulanovski fusese șeful organizației de la Shanghai nu începuse bine deloc atunci când britanicii joviali în fața cărora acesta se lăudase pe vaporul de la Marsilia cu afacerea sa de trafic de arme s-au dovedit a fi polițiști britanici. Dar, în realitate, misiunea sa eșuase cu mult timp înainte de a se imbarca.

O bombă cu ceas ticăia sub cariera lui Ulanovski în China. Fusese montată în 1927, când Ulanovski vizitase portul chinez Hankou ca membru al unei delegații oficiale sovietice a Secretariatului din Pacific al Sindicatelor. În timp ce se afla la Hankou, Ulanovski nu se ținuse departe de luminile rampei. Folosindu-și propriul nume, trăncănise cu zeci de tovarăși, sovietici și chinezi, și ținuse un discurs într-o sală de conferințe arhiplină la U-Hang, alături de Solomon Lozovski, secretar al Confederației Internaționale a Sindicatelor. Prin urmare, a fost doar o chestiune de timp până când o veche cunoștință din perioada Hankou avea să-l descopere pe străzile Shanghaiului dându-se drept cetățeanul ceh „Kirschner“ și să-l recunoască drept oficial sovietic.

Exact așa s-a întâmplat, cu o iminență tragicomică, în timpul uneia din primele incursiuni ale lui Ulanovski în viața de noapte a Shanghaiului, la vreo două săptămâni după sosirea sa. În clubul de noapte Arcadia, nefericitul rezident a dat nas în nas cu un negustor german care și-a amintit

foarte bine de el.***** Ulanovski nu a mai putut pretinde că este confundat cu altcineva, dat fiind că împărțise cu neamțul același compartiment de tren în călătoria sa de șapte zile de la Moscova la Vladivostok, în 1927. Omul de afaceri fusese prezent chiar și la discursul acestuia de la Hankou. Ulanovski a raportat spăsit la Centru că această nefericită întâlnire îi transformase „gheata” cehă – jargonul spionilor sovietici pentru identitatea falsă – într-o vulnerabilitate. A sugerat, ca măsură de precauție, să evite comunitatea germană. Din păcate pentru cariera lui Ulanovski, aceasta era principala sa sursă de informații. N-a avut încotro decât să se întoarcă la parcurgerea ziarelor independente chineze, ca, de pildă, publicația de stânga Jemin Jibao, pentru a obține informații. Dar a rămas chiar și fără această resursă sărăcăcioasă atunci când un nou val de cenzură a închis majoritatea ziarelor neoficiale, la începutul verii anului 1930. De asemenea, străinii începuseră să fie atent supravegheați de poliție, a raportat Ulanovski la Centru; toată corespondența era verificată, iar perchezițiile și arestările în masă făceau activitatea de spionaj extrem de dificilă. În timp ce Sorge era prieten la cataramă cu ofițerii germani și comuniștii chinezi de seamă, Ulanovski se dovedise inefficient chiar de la începutul misiunii sale.

Lucrurile aveau să se înrăutățească și mai mult. Cu ocazia unei alte ieșiri neinspirate, Ulanovski a fost identificat imediat de o altă veche cunoștință de la Hankou, un bărbat care la acel moment își spunea căpitanul Evgheni Pik. Cunoscut cu cel puțin o duzină de nume false, Pik – născut Evgheni Kojevnikov – se făcuse deja remarcat într-un oraș plin de aventurieri lipsiți de scrupule drept protagonistul din opera buffa a țepelor.

Fiul unui negustor din Astrahan, Kojevnikov fusese luat prizonier în Primul Război Mondial și se înrolase în Armata Roșie la întoarcerea sa în Rusia din captivitatea germană, în 1918. A urmat o neobișnuită combinație de cariere, studiind la academia poliției secrete GPU, în timp ce se dedica și unei școli de teatru de la Moscova, sub pseudonimul Hovanski. Ca proaspăt ofițer GPU, a petrecut ceva timp în Turkestan, iar mai târziu a patrulea la frontiera ucraineano-polono-română, un cuib binecunoscut de trafic și corupție. A participat la o misiune specială sovietică în Turcia și Afghanistan și, în 1925, a mers în China cu o delegație sovietică de cel mai

înalt nivel la guvernul lui Sun Iat-sen*****, delegația fiind condusă de generalul Vasili Bliuher și de președintele Comitetului Executiv al Cominternului, Mihail Borodin.

Cariera lui Kojevnikov ca agent dublu internațional șimacher – trăgător de sfori – începuse în China, când îi furase jurnalul și documentele lui Borodin și le vânduse consulului francez din Hankou. Cu ajutorul poliției britanice, a fugit la Shanghai, unde, sub pseudonimul Evgheni Pik, a publicat o serie de articole senzaționale despre infiltrarea comunistă în China. A trimis la poliția Concesiunii Internaționale din Shanghai o scrisoare anonimă – care i-a fost atribuită ulterior – demascând 62 de presupuși agenți ai Cominternului din oraș. Concomitent, energicul Kojevnikov și-a făcut timp să-și continue cariera teatrală, consacrându-se ca actor de personaje populare și director de teatru și jucând în producții în limba rusă în sălile de varieté din Shanghai. O fotografie publicitară din acea vreme îl înfățișează pe Kojevnikov cu un turban de tătar și o cicatrice falsă pe fața lui de vulpoi.

Dându-și seama că nici cariera de informator profesionist, nici cea de impresar de teatru nu-i puteau asigura stilul de viață la care aspira, Kojevnikov/Pik s-a îndreptat spre extorcare. În 1928, s-a asociat cu alți doi actori pentru a stoarce ceva bani de la bogatul proprietar chinez al unui cazinou. Pik s-a dat drept șeful Departamentului Judiciar al Poliției Municipale din Shanghai (nici mai mult, nici mai puțin), iar complicități săi au jucat rolul unor membri ai Consulatului SUA. Această escrocherie sau așa-zisă taxă de protecție i-a adus un venit net de 15 000 lire sterline, cu care a fugit în orașul Mukden, din nordul Chinei. Când s-au terminat banii, în anul următor, s-a întors la Shanghai și a fost imediat arestat pentru extorcare și falsificare a documentelor consulare americane și britanice. După ce a petrecut câteva luni la închisoare, Pik a reintrat rapid în grațiile poliției britanice și franceze, precum și ale guvernului chinez, ca recrutor de agenți și informatori din comunitatea rusă Albă. Agenții recrutați de Pik s-au dovedit a fi înregistrați în toate cele trei agenții.

În plus, și-a refăcut vechea bandă de actori, cu scopul de a încerca o altă înșelătorie. De data aceasta, Pik și asociații săi s-au dat drept ofițeri

germani „căpitanul Kurt Kluge“ și „maiorul Levitz“ și au început negocierile pentru cumpărarea de arme de contrabandă pentru guvernul chinez, afacere care chipurile s-ar fi ridicat la suma de două milioane de dolari – în mod ironic, exact jocul în care trebuia să fie implicat Ulanovski, dacă n-ar fi fost demascat chiar de la început de poliția britanică –, dar cu mențiunea că solicitau mită de la traficanții de arme pentru a garanta un contract inexistent. Pik a reușit să stoarcă aproximativ 70 000 dolari de la un comerciant chinez, înainte de a fi descoperit. Încă o dată, a fost arestat pentru scurt timp.

Pe scurt, Pik crea probleme. Cu toate acestea, când a fost eliberat din arest în urma combinației Kluge, Pik s-a înființat acasă la Ulanovski ca să mai ceară ceva bani. Cu un tupeu care friza nebunia, i-a propus o afacere. Pretinzând că este agent de contraspionaj chinez și francez, Pik s-a oferit să-l salveze din închisoare pe cel mai bun (și într-adevăr singurul) agent al lui Ulanovski, un om lipsit de scrupule și un infractor de duzină cu numele de „Kurgan“.

La începutul primăverii, Ulanovski, disperat și la presiunea Moscovei de a furniza informații concludente, recrutase un singur agent. Numele său era Rafail „Folia“ Kurgan, un vechi tovarăș de-al lui Ulanovski din zilele când luptau în ilegalitatea bolșevică în Crimeea deținută de Albi, în timpul Războiului Civil Rus. Kurgan – ulterior având numele de cod „Kur“, neîndoielnic unul dintre cele mai puțin inspirate pseudonime din istoria spionajului – era un emigrant fără o lețcaie când Ulanovski a dat peste el pe una din străzile Shanghaiului. Kur a început să recruteze pentru noua rețea a lui Ulanovski o serie agenți extrem de costisitori și în care s-a dovedit că nu se putea avea absolut deloc încredere. Printre aceștia era unul numit Maravski, fost membru al guvernului Alb din Siberia, care le furnizase instructorilor germani ai lui Jiang Jieshi informații secrete legate de modul în care se putea invada Uniunea Sovietică. Maravski a cerut pentru serviciile sale 1 000 de dolari de argint pe lună, dar, așa cum a descoperit Centrul, lucra și pentru serviciile secrete japoneze. Un alt informator mediocru al lui Kur era fiul de bani gata al unui chinez bogat, proprietarul unui cazinou, care ceruse bani gheață în schimbul „contactelor“ din înalta societate.*****

Singurul succes real al lui Kur a fost recrutarea secretarului tehnic al guvernului de la Nanking, care a fost de acord să-i înmâneze auditul lunar al tuturor arsenalelor armatei chineze, precum și toate contractele cu companiile străine, pentru suma unică de 5 000 de dolari mexicani de argint. Ulanovski i-a dat bucuros banii și a primit fotografiile documentelor – singura sa reușită reală de spionaj în toată perioada petrecută de el la Shanghai.

Din nefericire, perspectiva încasării unei sume similare s-a dovedit a fi prea optimistă pentru Kur. Inventând detalii conținute de un al doilea stoc secret de documente livrate de acest agent valoros, Kur a luat argint sovietic în valoare de 1 000 de dolari de la Ulanovski și a dispărut pentru trei săptămâni. A luat iar legătura cu Ulanovski pe 12 iunie 1930, pretinzând că Maravski îl trădase și fugise cu banii. Kur a cerut iarăși bani – pe care Ulanovski, destul de improbabil, i-a dat. Aici nu a fost vorba atât de naivitate, ci de disperare. Kur știa adresa și numele adevărat al lui Ulanovski și al soției sale, Șarlotta. Cunoștea și identitatea tuturor informatorilor, pe care el însuși îi recrutase. Era mai ușor pentru Ulanovski să-i dea bani decât să riște ca întreaga sa rețea din Shanghai să fie deconspirată. Inițial, Ulanovski pretinsese în telegramele sale către Moscova că dependența lui Kur de jocurile de noroc îl făcuse să piardă banii organizației. Dar, pe 16 iulie, a fost obligat, în cele din urmă, să recunoască față de Centru că era șantajat.

La începutul lunii august, Kur s-a înființat iar acasă la Ulanovski, cerându-i 1 200 dolari ca să plece în America de Sud. Când șeful stației a protestat, Kur l-a amenințat isteric că se împușcă. Într-o altă întâlnire, câteva zile mai târziu, Șarlotta Ulanovskaia a încercat să-l convingă pe Kur și pe soția acestuia să ia trenul spre Harbin și le-a oferit 300 dolari mexicani pentru bilete. Kur a luat banii și, neîndoielnic spre ușurarea lui Ulanovski, a dispărut iar.

Exact în acest moment a apărut la reședința Ulanovski ultimul oaspete nepoftit, în persoana lui Eugene Pik, recent eliberat din închisoare. Fostul membru al poliției secrete devenit actor, devenit apoi agent dublu, aducea vești îngrijorătoare. Pik i-a spus lui Ulanovski că în nici un caz Kur nu

plecase spre Harbin, ci rămăsese la Shanghai. Mai mult, Kur era arestat pentru falsificare de bilete la ordin. Dar Pik i-a propus o soluție. Se putea folosi de legăturile sale cu poliția chineză și franceză pentru a-l elibera pe nefericitul agent înainte ca acestuia să-i scape porumbelul. Tot ce trebuia să facă Ulanovski era să plătească suma (neconsemnată) din falsul bilet la ordin al lui Kur și totul avea să fie bine. Ca bonus, Pik și-a oferit propriile servicii ca agent în rețeaua de spionaj a lui Ulanovski.*****

Este foarte probabil ca oferta lui Pik să fi fost făcută în colaborare cu alunecosul Kur. În orice caz, acest ultim demers a fost prea mult chiar și pentru credulitatea infinită a lui Ulanovski. Pik a fost „dat afară“, a raportat Ulanovski la Centru, iar cei doi nu s-au mai văzut niciodată unul cu celălalt – deși Kojevnikov/Pik și-a făurit o carieră spectaculoasă în criminalitate și spionaj lucrând pentru japonezi, iar mai apoi pentru americani.***** Totodată, era clar că jocul se încheiase pentru cuplul Ulanovski. Prea mulți oameni fără scrupule din Shanghai le cunoșteau identitatea și-ar fi trebuit să plece în grabă, înainte ca unul dintre aceștia să-i toarne la autorități. Ulanovski a telegrafiat urgent la Centru pentru a avertiza că fusese descoperit. În același timp, l-a recomandat pe Sorge ca înlocuitor al său.

Câteva zile mai târziu, cuplul Ulanovski era pe un vas cu destinația Hong Kong. Din relativa siguranță a coloniei britanice, pe 23 august, șeful pe picior de plecare îi împărtășea lui Sorge din înțelepciunea sa legată de viitorul rezidenturii din Shanghai. În opinia lui Ulanovski, trebuia ca agenții să învețe să danseze, să joace golf, tenis și bridge – „la fel de esențiale ca un pașaport bun“, pentru a avea „o bună bază pentru o mică discuție“.***** La modul cel mai serios, l-a avertizat pe Sorge în privința înăspririi măsurilor de contraspionaj, în derulare în Shanghai, transmitându-i inclusiv informația că agenții de poliție britanici descindeau în fiecare dimineață la bordelurile mai frecventate, pentru a le interoga pe prostituate în privința conversațiilor din seara precedentă și pentru a le instrui ce întrebări să le pună clienților. Era de înțeles, date fiind experiențele pe care le avusese, ca Ulanovski să-l avertizeze și asupra faptului că toate grupurile de ruși Albi erau înțesate de informatori și de escroci.

Agnes Smedley a venit după Sorge înapoi la Shanghai la începutul lui septembrie. Prin intermediul Ligii Scriitorilor de Stânga, aceasta cunoscuse și se împrietenise cu mai mulți tineri comuniști străini. Printre ei, Irene Wiedemeyer, o frumoasă nemțoaică de origine evreiască, pistruiată, cu ochii de un albastru foarte deschis și părul roșcat și rebel. Cât timp locuise la Berlin, Wiedemeyer fusese implicată în organizația de propagandă a formidabilului macher de la Comintern, Willi Muenzenberg, al cărui punct forte era să convingă intelectualii de stânga să sprijine cauza sovietică printr-o serie de așa-zise organizații noncomuniste de fațadă, ca, de pildă, Liga Antifascistă. După ce petrecuse ceva timp la Moscova, unde a studiat mișcările revoluționare asiatice, Wiedemeyer a venit la Shanghai ca să conducă o filială a librăriei Zeitgeist, situată pe malul râului Foochow. Zeitgeist furniza literatură de stânga germană, engleză și franceză, cu atât mai mult cu cât aceasta era produsă de consorțiul editorial al lui Muenzenberg. De asemenea, librăria era folosită de Comintern drept casă conspirativă pentru întâlniri și recrutări, unde mesajele și informațiile erau transmise agenților pe foi de hârtie strecurate între paginilor anumitor cărți.*****

În această perioadă, Smedley s-a împrietenit cu Ursula Maria Hamburger, născută Kuczynski. Ursula era o berlineză suplă, brunetă, de 23 de ani, dintr-o importantă familie cu convingeri de stânga, și activase ca lider al departamentului de agitație și propagandă al Partidului Comunist German. În decursul mai multor căsătorii și al unei cariere de excepție ca spioană sovietică, Ursula avea să acumuleze mai multe pseudonime, inclusiv Ruth Werner și numele de cod „Sonja“. Dar când a căutat-o pe marea autoare a romanului *Daughter of Earth*, s-a prezentat cu numele său după căsătorie, Ursula Hamburger, soția lui Rudolf Hamburger, un tânăr arhitect de succes care se mutase la Shanghai în iulie 1930.***** Cele două femei s-au întâlnit pe 7 noiembrie 1930 – aniversarea Revoluției Ruse și o perioadă preferată pentru întâlnirile de stânga – la cafeneau hotelului Cathay, din Shanghai. Ursula i-a mărturisit lui Smedley că venise în China cu speranța că avea să fie pusă la treabă în slujba cauzei comuniste.

Smedley a invitat-o pe Ursula să-i cunoască pe tovarășii ei chinezi – printre care scriitorul Lu Hsun și asistentul ei, Chen Han-seng –, dându-i și de

lucru: să scrie la ziarul interzis al Ligii Scriitorilor de Stânga. Ghinionul a făcut să i-o prezinte pe Kuczynski lui Richard Sorge.

Ursula s-a îndrăgostit imediat de ziaristul pe care-l cunoscuse sub numele de Johnson. Sorge i s-a părut „fermecător și chipeș“, cu o „față prelungă, păr bogat, ondulat, și ochi înfundați în orbite și de un albastru strălucitor“.***** Curând, Sorge o convinsese pe Ursula să-și ofere spațioasa casă de pe bulevardul Joffre din Concesiunea Franceză pentru întâlniri, fără știrea soțului acesteia. Casa era înconjurată din trei părți de o vastă grădină și avea o scară separată pentru servitori, ceea ce permitea accesul discret la sufrageriile de la etajul al doilea. Oaspeții chinezi – de fapt, membri de seamă ai Partidului Comunist Chinez – treceau drept profesori de limbă chineză în fața celor șapte servitori ai familiei Hamburger. Sorge sosea întotdeauna primul și pleca ultimul. Până în primăvară, reședința Hamburger ajunsese un cuib atât de evident de activitate clandestină, încât proprietarii englezi se plânseseră că vin „prea mulți chinezi“ în casa lor.*****

Ursulei nu îi păsa. În ciuda faptului că abia devenise mamă – sau poate tocmai de aceea –, era profund entuziasmată de riscul și de farmecul vieții sale secrete de conspiratoare, care o făcea să evadeze din lumea domestică a creșterii copilului într-una mult mai largă, plină de pericole și idealuri înalte. Sorge întruchipa atât pericolul, cât și aventura romantică. „În prima săptămână de primăvară, când băiatul meu împlinise două luni, Richard m-a întrebat dacă nu vreau să mă plimb cu el cu motocicletă“, își reamintea în autobiografia sa din 1958, Sonja's Rapport, devenită bestseller. „Era pentru prima oară când mă urcam pe o motocicletă. [...] Cursa asta m-a adus într-o stare de extaz și i-am strigat să gonească și mai tare. Apăsă accelerația la maximum. Când ne-am oprit, m-am simțit ca și cum m-aș fi născut din nou. Poate că a folosit această cursă ca să-mi testeze curajul și rezistența.“*****

Poate că Ursula a început să se implice în mișcarea comunistă clandestină ca o naivă adoratoare de eroi, mai întâi a lui Smedley, apoi a lui Sorge. Dar curând, s-a dovedit o spioană talentată și disciplinată, fiind recrutată de Sorge în mod oficial. Ursula și soțul ei îi cultivau pe unii dintre cei mai

influenți expatriați din Shanghai, inclusiv pe consulul general german, șeful camerei de comerț și șeful Serviciului Transoceanic de Știri, precum și un grup de profesori și corespondenți. Conversația de la masă raportată de Ursula – sau „Sonja“, numele de cod pe care i-l dăduse Sorge – a început să apară în mod regulat în telegramele lui către Centru. Rudolf Hamburger, deși cu vederi de stânga, habar nu avea de activitățile secrete ale soției sale.

Mai târziu, Sorge avea să le aducă un omagiu ciudat femeilor din rețeaua sa, insistând în fața anchetatorilor japonezi că „femeile sunt complet nepotrivite pentru munca de spionaj. [...] Nu au nici o înțelegere a afacerilor politice sau de oricare alt gen și nu am primit niciodată informații satisfăcătoare de la ele.“***** Le acoperea. În realitate, femeile – inclusiv Smedley, Ursula și cel puțin alte două spioane chineze, recrutate cu ajutorul lui Smedley, precum și zeci de femei din timpul activității sale desfășurate la Tokyo – aveau să joace un rol central în munca de spionaj a lui Sorge.

Un alt oaspete din casa Hamburger – prezentat de Agnes Smedley – era un tânăr britanic, director la British American Tobacco (BAT), pe nume Roger Hollis.***** După ce cochetasese cu comunismul la Oxford, Hollis se lăsase de universitate în 1927 și plecase în China pentru a-și încerca norocul ca jurnalist independent, înainte de a se alătura BAT. A petrecut ceva timp la Shanghai și Pekin și și-a făcut intrarea în cercurile de stânga. Este posibil să-l fi întâlnit pe Sorge, deși „Ramsay“ nu a menționat un asemenea contact în depeșele sale detaliate către Centru.*****

Hollis a intrat în MI5 și a fost numit director general al serviciului de securitate internă a Marii Britanii în 1956. În 1986, Hollis a fost acuzat de autorul Chapman Pincher că ar fi „Elli“, un presupus spion al serviciilor secrete militare rusești infiltrat în MI5 în timpul războiului, menționat în declarațiile sale de dezertorul sovietic Igor Guzenko. Suspiciunea față de Hollis se bazează în cea mai mare parte pe faptul că, în mod repetat și inexplicabil, Hollis blocase supravegherea Ursulei Kuczynski după ce aceasta se mutase la Londra în 1938. După ce a divorțat de Hamburger, Ursula devenise spion profesionist al Departamentului 4. Misiunea ei în Anglia era de a-l controla pe Claus Fuchs, fizicianul atomist care a constituit legătura dintre Proiectul Manhattan și rețeaua de cercetare

atomică a Marii Britanii. În ciuda suspiciunilor MI5 că un emițător clandestin funcționa în nordul Oxfordului – unde Kuczynski se mutase după ce MI5 fusese transferat în apropierea Palatului Blenheim, în timpul războiului – „Sonja“ nu a fost niciodată prinsă și nici măcar interogată.

Fusese Hollis recrutat de sovietici în timpul șederii sale în China? După spusele colegului britanic de apartament al lui Hollis din Pekin, Smedley îl vizitase acolo în 1931, în compania lui Arthur Ewert, șeful serviciilor secrete ale Cominternului din China. Hollis îl cunoștea și pe spionul sovietic Karl Rimm, care urma să-l înlocuiască pe Sorge ca șef al secției de la Shanghai a Departamentului 4, în 1932. Este posibil ca acesta să fi avut o relație cu soția lui Rimm, Luise. Hollis a vizitat, de asemenea, Moscova, în 1934, și din nou, în 1936, la întoarcerea sa la Londra, apoi s-a zăpăcit în privința acestor vizite în timpul examinării sale.***** Dar dacă sovieticii chiar l-au recrutat pe Hollis în China, cu siguranță nu Sorge a făcut-o. Nici Sorge, nici Rimm nu fac nici o mențiune în privința unei recrutări atât de ofertante în corespondența cu Centrul în dosarele referitoare la rezidentura de la Shanghai, aflate în arhiva Ministerului Apărării din Podolsk.*****

În orice caz, la sfârșitul toamnei, în 1930, Smedley s-a prezentat cu o captură mult mai promițătoare decât Hollis, idealistul tânăr director al companiei de tutun. Hotsumi Ozaki era corespondent special pentru cel mai respectat ziar al Japoniei, Asahi Shimbun, din Osaka.***** Născut în Shirakawa, prefectura Gifu, în 1901, Ozaki descindea dintr-o familie de samurai. Fusese inspirat de comunism în timpul studiilor de drept de la Universitatea Imperială din Tokyo, dar nu intrase niciodată oficial în partid. În noiembrie 1928, Ozaki a fost detașat de publicația Asahi Shimbun la Shanghai, devenind o prezență obișnuită la întâlnirile de la librăria Zeitgeist. La fel ca Ursula Kuczynski, a rugat-o pe Wiedemeyer să-l prezinte „faimoasei autoare americane“.

Primele conversații ale lui Smedley cu Ozaki au fost evazive. Au discutat în mod serios ce se putea face pentru a ajuta filiala chineză recent înființată a Ajutorului Roșu Internațional – o organizație de fațadă în stilul lui Muenzenberg, menită să reunească filantropi cu orientări de stânga – și cum să mobilizeze un protest mondial împotriva terorii anticomuniste a

guvernului naționalist chinez. De asemenea, ea „a sugerat să facă schimb de informații despre probleme sociale contemporane“, le va spune Ozaki anchetatorilor săi japonezi un deceniu mai târziu. În curând, discutau subiecte mai sensibile din punct de vedere politic, inclusiv mecanismele interne ale guvernului naționalist. Smedley era „atât de perspicace, încât întrebările ei mă speriau uneori“, a mărturisit Ozaki.*****

Smedley l-a prezentat pe Sorge drept jurnalist american – deși Ozaki, a cărui engleză era la fel de fluentă ca și a lui Sorge, a spus că nu a crezut niciodată că „Johnson“ era un nume real. Ceea ce Ozaki a crezut a fost că dl Johnson era afiliat la Ajutorul Roșu Internațional, aceeași organizație paravan a Cominternului pentru care lucra și Smedley. Doar câteva luni mai târziu, când a împărtășit niște informații cu Johnson, Ozaki a decis că prietenul său american era, de fapt, un membru de seamă al serviciilor secrete OMS, ale Cominternului.***** Se pare că Ozaki a continuat să creadă că el lucra pentru Comintern, și nu pentru serviciile secrete militare sovietice, până la executarea sa pentru spionaj din 1944, de Ziua Revoluției.

Sorge și Ozaki aveau foarte multe în comun. Ambii erau „mari bețivani“. Și, deși Ozaki era căsătorit și avea o fetiță, când l-a întâlnit pe „Johnson“ era un incorigibil enpuka – un fustangiu – și era descris de un prieten drept „o cisternă de hormoni“.***** Încurcăturile lui Ozaki cu femeile începuseră la universitate, când se mutase cu o femeie măritată, care era prietenă de familie. În 1927, s-a căsătorit cu Eiko, fosta soție a fratelui său mai mare, care divorțase de ea, fapt care i-a șocat pe japonezii cu vederi tradiționale. Colaborarea dintre Ozaki și Sorge se baza și pe respectul reciproc pentru intelectul celuilalt și pe o profundă și autentică dedicare ideologică față de comunism. În multe aspecte, această relație avea să devină abuzivă. Sorge avea să-l folosească pe Ozaki fără milă, iar la sfârșit chiar îl va pune în pericol. Dar Ozaki a văzut rolul de spion pe care Sorge îl inventase pentru el ca fiindu-i destinat. „Dacă mă gândesc bine, pot spune că destinul a făcut să-i întâlnesc pe Agnes Smedley și pe Richard Sorge“, declara Ozaki poliției japoneze. „Întâlnirea mea cu acești oameni mi-a trasat, în cele din urmă, cărarea îngustă pe care am mers din acel moment.“*****

Ozaki avea relații excelente la consulatul general al Japoniei din Shanghai, precum și cu oameni de afaceri japonezi din oraș și cu oficiali ai guvernului naționalist chinez și ai Partidului Guomintang, aflat la conducere. În decembrie 1930, când Jiang Jieshi i-a trimis pe cei 350 000 soldați naționaliști în zonele controlate de Armata Roșie din provincia Shaanxi, Ozaki o ajuta deja pe Smedley în activitățile ei extralegale în beneficiul Ajutorului Roșu Internațional și îl ținea la curent pe Sorge cu evoluția evenimentelor. În curând, Ozaki avea să recruteze alți doi tineri japonezi pentru rețeaua lui Sorge: Mizuno Shigeru, un student agitator, și Teikichi Kawai, un jurnalist independent.

Riscurile pe care și le asumau Sorge, Smedley, Ursula Kuczynski și Ozaki au devenit teribil de clare la începutul anului 1931. La sfârșitul lunii ianuarie, 24 de membri ai PCC, inclusiv cinci tineri lideri ai Ligii Scriitorilor de Stânga, au fost arestați și predați autorităților Guomintang. Mai târziu s-a aflat că, de fapt, fuseseră trădați de noul conducător al Partidului Comunist Chinez, Wang Ming*****, care era fidel regimului de la Moscova și care informase Poliția Municipală din Shanghai că unii dintre tovarășii săi care făceau opinie separată aveau o întâlnire secretă. Conflictele interne fără scrupule de acest fel au făcut ca sentimentul de siguranță printre tovarășii chinezi să fie unul extrem de șubred. După cum și șansele ca tovarășii arestați să reziste la interogatoriile brutale erau destul de reduse.

Ca urmare a arestărilor, Sorge a îndemnat-o pe Smedley să nu-și mai facă simțită prezența în Nanking, unde se întâlnea cu Ozaki. Au călătorit împreună la Manila, unde au participat la congresul de înființare a Partidului Comunist Filipinez, conferință organizată de Earl Browder, șeful Partidului Comunist American. În timp ce grupul lui Sorge încerca să nu se facă remarcat, brigăzi ale morții alcătuite din naționaliști cutreierau zona rurală a provinciei Shaanxi. Cinci din colegii chinezi ai lui Smedley din Liga Scriitorilor au fost executați, după câte se pare fiind îngropați de vii.*****

Smedley fiind plecată în Filipine, Sorge a început o relație cu Ursula Kuczynski. Folosindu-și tehnica de seducție îndelung probată și utilizată, o invita la palpitante plimbări cu motocicletă. „Dacă își pusese în gând se

ne apropiem mai mult în acest fel, așa s-a întâmplat“, scria ea în autobiografia sa. „După o astfel de plimbare, nu mă mai temeam și discuțiile noastre deveneau mai sincere.“***** Când Smedley s-a întors în martie la Shanghai, a fost șocată să afle de aventura celei mai bune prietene cu iubitul ei. Prea mândră ca să o înfrunte direct pe adversara sa mai tânără, s-au certat cumplit pe probleme ideologice. După spusele Ursulei, „Agnes ieșea ca o furtună din încăpere, înfuriată“. Apoi, câteva ore mai târziu, „mă suna ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat“ și erau iar prietene. Smedley, pradă unor spaima nocturne și unor accese de depresie, o suna în mod regulat pe Ursula la trei dimineața, rugând-o să vină și s-o țină de mână.

În timp ce amantele sale se luptau pentru supremație, Sorge încerca să țină sub control dezastrul provocat de raziile fără sfârșit ale Guomindangului desfășurate în timpul întrunirilor activiștilor comuniști. Problema lui majoră era că instrucțiunile Centrului de a întrerupe orice legătură cu fostele rețele ale Departamentului 4 – și, de asemenea, de a sta departe de diversele rețele ale Cominternului din Shanghai – erau imposibil de aplicat. La Moscova, serviciile secrete ale Cominternului și serviciile secrete militare sovietice puteau funcționa ca entități separate, chiar rivale. În haosul clandestinității din Shanghai, viețile celor două grupuri de spioni sovietici erau fără speranță și inextricabil întrețesute.

La sfârșitul lui martie 1931, Shanghaiul găzduia o colecție uimitoare de organizații sovietice, toate angajate parțial sau integral în spionaj. Există o rezidență secretă a OMS-ului din cadrul Cominternului, reprezentanța clandestină a Biroului pentru Extremul Orient din cadrul Cominternului (Dalburo), reprezentanții Organizației Internaționale a Sindicatelor (MOP), ai Secretariatului din Pacific al Sindicatelor, Internaționala Tineretului Comunist (KIM), precum și Consulatul General Sovietic și Comisia Militară Sovietică, ambele oficiale. Doar Dalburo avea nouă cadre permanente, 15 apartamente în oraș pentru întâlniri secrete și primea un buget între 120 000 și 150 000 de lire sterline pe an de la Biroul Vest-European al Cominternului de la Berlin, în scopul de a instrui și a sprijini cadrele comuniste în toată Asia.***** Toți acești tovarăși sovietici aveau acoperire legală; toți se întâlneau în mod public sau în secret cu sindicaliștii chinezi, cu membri ai Partidului Comunist Chinez, cu scriitori

de stânga, cu comuniști străini aflați în vizită – și bineînțeles, cu europenii simpatizanți ai partidului comunist din cercul librăriei Zeitgeist. Pentru a complica lucrurile și mai mult, OMS-ul a eșuat în stabilirea unei comunicări radio corespunzătoare cu Centrul. Aceasta însemna că majoritatea corespondenței radio secrete dintre OMS și Dalburo se făcea, de fapt, prin intermediul lui Sorge, care trebuia să o codifice personal și să i-o dea operatorului său radio pentru a o transmite cu mare efort, în alfabet Morse, către Vladivostok.

Întregul edificiu era incredibil de nesigur, așa cum s-a dovedit când poliția chineză l-a arestat la Canton, în martie 1931, pe Huan Dihun, un agent Comintern instruit la Moscova, cunoscut sub numele de cod Kalughin. Sub tortură, Huan a început imediat să divulge numele altor comuniști. Foarte repede au urmat și mai multe arestări. La mijlocul lui aprilie, cinci curieri PCC și opt membri ai Comitetului Central fuseseră arestați. Gu Shun Jian, candidat la un loc în Biroul Politic al PCC, a fost arestat în Hangkou, unde se dăduse drept jongler stradal (aceasta fiind, de fapt, meseria sa adevărată înainte de a intra în partid). Gu știa toate locurile clandestine de întâlnire din Shanghai și le cunoștea pe majoritatea cadrelor sovietice din oraș, deși sub niște nume de cod irelevante. În decurs de câteva zile, Gu mărturisise tot. (Trădarea lui Gu nu doar că nu i-a salvat viața, dar a dus la condamnarea a 30 de membri din familia extinsă a lui Gu, care au fost uciși de partizanii comuniști. Aceștia l-au cruțat doar pe fiul lui Gu, în vârstă de 12 ani.*****) Organizația PCC din Shanghai a fost complet distrusă. Spre sfârșitul lunii iunie, peste 3 000 de membri ai partidului chinez fuseseră arestați și mulți dintre ei împușcați.

Cominternul a fost afectat de o altă dezastruoasă breșă de securitate, când curierul Joseph Ducroux Lefranc, cunoscut ca Dupont, a fost arestat de poliția britanică în Singapore, pe 1 iunie 1931. Poliția a găsit asupra lui două foi de hârtie care aveau numărul unei cutii poștale din Shanghai și o adresă telegrafică. Poliția Municipală din Shanghai a descoperit imediat că adresele îi aparțineau unui anume Hilaire Noulens, chipurile profesor de franceză și germană. Numele său adevărat era Iakov Rudnik și era șeful Dalburo Shanghai pentru comunicații, securitate și cazare. După o săptămână de supraveghere, poliția l-a arestat pe Rudnik și pe soția

acestuia, Tatiana Moseienko, în apartamentul Cominternului din Sichuan Road nr. 235. În buzunarul lui Rudnik se aflau cheile apartamentului 30C din Nanking Road, nr. 49, unde poliția a descoperit o mulțime de documente secrete extrem de valoroase, legate de diverse organizații de fațadă din oraș ale Cominternului. Multe erau codificate. Dar, din nefericire pentru Profintern, Dalburo și pentru toate celelalte, o foaie de hârtie care conținea lista cu cheile codului secret fusese îndoită și lăsată între paginile unor Biblii și în cartea Trei principii ale omului, scrisă de Sun Yat-sen, conducător al mișcării socialiste chineze timpurii, găsite în același apartament.

Conform telegramei lui Berzin, trimisă de la Moscova, „hozain“ – care literal înseamnă „stăpânul“, numele de cod de la Centru pentru însuși Stalin – dăduse ordin ca Dalburo să-și închidă toate operațiunile sale extinse din Shanghai și să-și evacueze imediat personalul. Numeroși membri ai personalului Comintern au fugit ca să-și salveze pielea. Sorge a fost singurul ofițer de rang înalt din serviciile secrete sovietice care a rămas în oraș.

Instrucțiunile stricte de la Centru, conform cărora Sorge trebuia să evite contactul cu PCC și cu Cominternul, s-au dovedit bine întemeiate. Din nefericire pentru Departamentul 4 și pentru Sorge însuși, Centrul a decis apoi să nu țină seama de propriile sfaturi înțelepte. Pe 23 iunie, șeful OMS Iakov Mirov-Abramov a apelat la Berzin să-i ceară lui Sorge să facă tot posibilul pentru a elibera familia Rudnik. Lipsit de înțelepciune sau mai degrabă neavând încotro, Berzin a fost de acord. În următoarele câteva luni, Sorge avea să se ocupe de ceea ce s-a numit afacerea Noulens, angajând avocați, coordonând publicitatea și căutând să afle care oficiali chinezi puteau fi mituiți pentru a asigura eliberarea.

Neconvingătoarele identități false ale cuplului Rudnik fuseseră construite în grabă de către OMS și s-au năruit brusc la interogatoriul poliției. La început, cuplul „Noulens“ pretinsese că sunt cetățeni belgieni care doreau să profite de drepturile de extrateritorialitate ale Belgiei în Concesiunea Internațională. Când Ministerul de Externe belgian a refuzat să le confirme cetățenia, cuplul Rudnik a fost preluat de tribunalul chinez din Shanghai. Pe 4 august, Rudnik și-a schimbat povestea, pretinzând că este Xavier Alois

Beuret, născut pe 30 aprilie 1899 la St. Leger, Elveția. Din nou, consulul general elvețian nu era pregătit să confirme naționalitatea lui Noulens fără indicații specifice de la Berna – și, bineînțeles, adevăratul Xavier Beuret a fost găsit bine mersi, la Bruxelles.

Cu o disperare crescândă – și o credibilitate din ce în ce mai redusă –, Cominternul a convins un alt tovarăș elvețian care trăia la Moscova să le împrumute identitatea nefericiților „pacienți” care zăceau în închisoarea chineză. La sfârșitul lui august, Rudnik a devenit Paul Christian, montator de tapet și muncitor agricol din Elveția. Câteva săptămâni mai târziu, Centrul s-a răzgândit încă o dată, iar Rudnik a pretins acum că era un alt cetățean elvețian, un mecanic pe nume Paul Ruegg. În tot acest timp, prizonierul a încercat răbdarea tribunalului chinez, continuând să susțină că nu era agent secret comunist – în ciuda faptului că poliția chineză dăduse deja publicității fragmente importante din documentele secrete descoperite în apartamentul din Nanking Road.

Între timp, Cominternul organizase o campanie internațională de protest față de încarcerarea cuplului Noulens. La Berlin, propagandistul Willi Muenzenberg formase un Comitet Internațional pentru apărarea lui Noulens/Ruegg și implicase somități precum Albert Einstein, H.G. Wells, doamna Sun Yat-sen și Henri Barbusse pentru a susține cauza. Cazul a fost discutat atât în Camera Comunelor din Marea Britanie, cât și în Senatul Statelor Unite.*****

În mod clar, lumina orbitoare a publicității din jurul cazului Noulens nu era locul cel mai bun în care să se ascundă un agent secret. Totuși, din nechibzuință – sau din indiferență totală față de securitatea șefului lor de secție, Centrul a continuat să insiste ca Sorge să negocieze cu avocații apărării, să dea mari sume de bani lichizi ca mită***** și să aibă de-a face cu numeroși agenți ai Cominternului, trimiși la Shanghai cu diverse strategii de a elibera cuplul. Efortul extraordinar pentru a-l elibera pe Rudnik – banii cheltuiți, resursele internaționale mobilizate, riscul pe care și l-au asumat agenții secreți ai URSS-ului – avea să fie într-un contrast amar cu totala lipsă de interes afișată ulterior de Moscova în momentul în care a trebuit să-l scoată pe Sorge din închisoarea japoneză.

Obsesia Centrului pentru încarcerarea cuplului Noulens a devenit și mai absurdă odată cu înaintarea tot mai agresivă a Japoniei în regiunea din nordul Chinei, Manciuria, o problemă mult mai presantă pentru securitatea națională sovietică. Influența Japoniei în Manciuria – situată la granița cu Coreea aflată sub ocupație japoneză, Mongolia chineză și Extremul Orient sovietic – crescuse mult în ultimele decenii. Manciuria era o sursă extrem de importantă de materii prime, cum ar fi cărbunele și minereul de fier, pentru dinamica industrie japoneză. În 1931, 203 000 cetățeni japonezi trăiau în China de Nord-Est, iar Japonia acoperea 73% din investițiile străine din regiune. Calea ferată care străbătea Manciuria de Sud și care lega portul Dalian de interiorul Manciuriei – și, în cele din urmă, de linia ferată transsiberiană rusă – era în proprietate japoneză și funcționa cu personal japonez, iar Japonia controla, de la victoria sa în Războiul ruso-japonez din 1904–1905, toate teritoriile aflate de o parte și de alta a acesteia. De o importanță crucială era faptul că zona străbătută de calea ferată controlată de japonezi era protejată de 15 000 soldați din cadrul armatei Kwantung (o ramură semiindependentă a forțelor armate imperiale japoneze), care își avea baza în China continentală.*****

Cu numele, Manciuria făcea parte din Republica Chineză. De fapt, regiunea fusese condusă de comandantul antijaponez Zhang Zuolin din 1916. În 1928, japonezii l-au asasinat pe Zhang în urma unui atentat cu bombă, sperând că fiul lui, Zhang Xueliang, dependent de opiu și afemeiat, avea să se dovedească mai înțelegător față de interesele celor de la Tokyo. S-au înșelat. În aprilie 1931, Zhang Xueliang – căruia i se spunea „Tânărul Mareșal” – a jurat credință guvernului naționalist al lui Jiang Jieshi, a continuat politica tatălui său de hărțuire a cetățenilor japonezi și coreeni și a demarat negocieri cu companii americane pentru o deschidere a Manciuriei față de capitalul occidental.

Planul de a-l răsturna pe Tânărul Mareșal, care făcea numai probleme, și de a stabili controlul japonez asupra întregii Manciurii a fost pus la cale de doi ofițeri din armata Kwantung, care au acționat pe la spatele guvernului civil al Japoniei. Cu toate acestea, cercetări recente au arătat faptul că Înaltul Comandament al armatei japoneze își dăduse, de fapt, binecuvântarea secretă pentru această stratagemă.***** Pe 1 august 1931, toți cei 17

comandanți de divizie ai Armatei Imperiale japoneze oficiale au fost invitați la o întâlnire secretă la Palatul Imperial din Tokyo, unde s-a hotărât că tovarășii lor din armata Kwantung aveau să-și extindă zona de control, pentru a apăra interesele cetățenilor japonezi din toată Manciuria.

Operațiunea a început în noaptea de 18 septembrie 1931, când o mică încărcătură de exploziv pusă de un pluton japonez a fost detonată sub șinele Căilor Ferate ale Manciuriei de Sud, la nord de Mukden.***** Calea ferată nu a suferit nici o stricăciune (un tren local de la Chen Chung cu destinația Mukden a trecut prin locul exploziei zece minute mai târziu). Dar armata Kwantung a dat vina pe extremiștii chinezi și imediat a atacat garnizoanele chineze din apropiere, omorând 450 de soldați, după care a urmat un atac propriu-zis asupra trupelor lui Zhang Xueliang pe teritoriul Manciuriei.

Zhang fusese instruit în prealabil de guvernul chinez de la Nanking să nu opună rezistență posibilelor provocări japoneze. În urma Incidentului Manciurian, președintele chinez Jiang Jieshi a continuat să insiste pe calmarea japonezilor, și nu pe înfruntarea lor. Aceasta pentru că, pe de o parte, Manciuria nu se afla sub controlul său direct, iar pe de altă parte, Jiang Jieshi se temea că o campanie de proporție în nord împotriva Japoniei ar fi încurajat noi revolte comuniste în Canton și în China central-sudică. „Japonezii sunt o boală de piele“, le spunea Jiang Jieshi generalilor săi, „comuniștii sunt o boală de inimă.“***** În consecință, multe unități ale Armatei de Nord-Est a lui Zhang, care număra un sfert de milion de militari, au primit ordin să-și țină armele în rastel și să rămână în cazarme. Și, deși erau numeroase și bine echipate, trupele lui Zhang nu erau bine instruite, nu aveau comandanți buni și erau cu moralul la pământ. Armata de Nord-Est a lui Zhang era, de asemenea, plină de spioni, plantați acolo de consilierii militari japonezi care ajutaseră la crearea acestor trupe pe timpul tatălui lui Zhang.***** La șase săptămâni de la „Incidentul Mukden“, corpul expediționar cu un efectiv de 11 000 soldați al armatei Kwantung a Japoniei cotorpise toată Manciuria. Zhang a fost numit în râs „Generalul Non-Rezistență“.*****

Japonia a fost o chestiune de interes maxim pentru șefii lui Sorge de la Moscova. Japonezii, înviorați de victoria lor ușoară din Manciuria, aveau să se îndrepte acum spre nord, ca să invadeze provinciile slab populate și insuficient apărate din Extremul Orient sovietic? Aceasta avea să fie întrebarea principală pentru misiunea lui Sorge din următorul deceniu. Și la fel de importantă avea să fie și pentru japonezul la care Sorge a apelat pentru informații de primă importanță legate de intențiile țării sale – tânărul jurnalist Hotsumi Ozaki.

Ozaki a fost „primul și cel mai important asociat al meu“, avea să le spună Sorge japonezilor care l-au prins. De la sosirea sa la Shanghai, în 1928, Ozaki nu-și crease doar contacte de neegalat în comunitatea diplomatică și de afaceri japoneză din Shanghai și printre autoritățile Guomindangului, dar, în secret, și în interiorul Partidul Comunist Chinez. Una dintre cele mai importante surse de contacte și de bârfe a lui Ozaki era Școala Est-Asiatică pentru un Sistem Comun de Scriere, o universitate înființată în Shanghai de omul de stat japonez cu vederi liberale prințul Konoe, pentru a promova cooperarea dintre Japonia și China. Ozaki avea să țină frecvent prelegeri despre politica din Asia. Școala era un centru pentru tinerii chinezi cu simpatii de stânga, mulți dintre ei ajungând în poziții importante în guvernul Chinei naționaliste. De asemenea, Ozaki a vorbit deseori cercului lui Smedley de simpatizanți comuniști, care aduceau rapoarte din zonele asediate, aflate sub controlul PCC, din interiorul Chinei. De asemenea, Ozaki avea contacte frecvente cu elementele projaponeze din guvernul de la Nanking.

Sorge l-a recrutat rapid pe Ozaki – deși, după cum am văzut, sub falsul stindard al Cominternului. În curând, aveau să se întâlnească frecvent în restaurante și ceainării pentru a face schimb de informații și de bârfe politice. Ozaki își înrolase și un informator propriu, pe colegul și prietenul său, jurnalistul japonez Teikichi Kawai, de la Shanghai Weekly. Kawai, la fel ca Ozaki, era un simpatizant al comunismului, dar nu era membru de partid. În curând, Kawai avea să călătorească spre Manciuria, la cererea lui Sorge de a raporta despre ultimele evenimente din statul-marionetă japonez, despre nivelul de pregătire al armatei Kwantung și despre situația politică a

minorităților rușilor Albi, musulmanilor și mongolilor de la granița de nord a Chinei.

„Fă-ți munca sistematic. Nu grăbi lucrurile“, i-a spus Sorge lui Kawai la prima lor întâlnire într-un restaurant de pe Nanking Road, din Shanghai.

Tânărul japonez a fost profund impresionat. „Întâlnești unul ca el o singură dată în viață“, își amintea Kawai după război. „Cuvintele lui Sorge au trăit cu mine. Cred că astăzi sunt în viață fiindcă i-am urmat sfatul lui Sorge.“*****

Un alt aspect important al personalității lui Sorge s-a cristalizat în septembrie 1931: plăcerea lui pentru pericolul fizic era la limita nechibzuinței suicidare. În timp ce-și conducea motocicletă cu viteză maximă pe Nanking Road, Sorge a pierdut controlul acesteia și s-a făcut praf. Și-a rupt din nou piciorul care mai fusese accidentat. La spital, unde a fost vizitat de devotatele Ursula și Smedley, a glumit pe seama „trupului său deja zdrobit“ în urma rănilor de război, „prin urmare, ce mai conta încă o cicatrice?“*****

Imobilizat la pat acasă, cu piciorul în ghips, Sorge a transmis la Centru, pe 21 septembrie 1931, următoarea informație furnizată aproape sigur de Ozaki: conform atașatului militar japonez, invadarea Manciuriei „nu avea un caracter activ antisovietic“.***** La Moscova, Comitetul Central a răsuflat ușurat și a fost de acord cu Stalin că „este bine că imperiaștii se ceartă între ei“.*****

Totuși, toamna a adus vești și mai rele pentru guvernul chinez. Consilierii militari germani ai lui Sorge au raportat că japonezii nu se mulțumeau cu Manciuria, vizând acum capătul liniei de cale ferată și la nodul comercial Harbin, dar și la Shanghai, pe care se pregăteau să îl atace de pe mare. Trei crucișătoare japoneze apăruseră pe fluviul Yangtze și se vedeau foarte bine de la Bund. Agenții lui Sorge din Canton i-au transmis imediat acestuia că japonezii le oferiseră comandanților militari locali o mită de cinci milioane de dolari spre a nu face pace cu Jiang Jieshi, astfel încât eventuala rezistență chineză să fie slabă și divizată. Cele mai îngrijorătoare vești pentru Moscova, aduse de Kawai de la Mukden, erau cele conform cărora

hatmanul cazac Grigori Semionov*****, un general rus Alb extrem de pornit împotriva bolșevicilor și care trăia acum sub protecția japonezilor în Manciuria, negocia o alianță cu conducătorii militari locali și cu armata Kwantung. Semionov plănuise să formeze o armată mixtă, alcătuită din chinezi, japonezi și ruși Albi, pentru a invada URSS-ul.*****

Pe 1 ianuarie 1932, infanteria marină japoneză a atacat garnizoanele armatei chineze aflate în imediata vecinătate a Zonei Internaționale din Shanghai. Lupta a făcut ravagii vreme de 34 de zile. Sorge vizita liniile frontului în fiecare zi. „Am văzut pozițiile de apărare ale chinezilor și am văzut avioanele și pușcașii marini japonezi în acțiune“, scria el în declarația din închisoare. „Soldații chinezi erau foarte tineri, dar aveau o disciplină de fier, deși cei mai mulți dintre ei erau echipați doar cu grenade.“***** În câteva săptămâni, zona chineză a orașului a fost transformată în ruine. Japonezii nu puteau merge pe stradă în siguranță, așa că Sorge se întâlnea cu Ozaki și Kawai în toiul nopții la limita Concesiunii Japoneze și îi escorta cu mașina până acasă la Smedley, în Concesiunea Franceză, unde le asculta raportul. În lipsa unui substituent pentru Dalburo, care acum era dizolvat, Sorge reprezenta acum ochii și urechile Uniunii Sovietice în mijlocul unei crize care lua amploare.

„Activitatea mea a devenit mult mai importantă în timpul Incidentului de la Shanghai“, scria Sorge. „Trebuia să descopăr adevăratul scop al Japoniei și să studiez în detaliu metodele de luptă ale armatei japoneze. [...] Bineînțeles, la acea vreme, în mod clar nu știam dacă [lupta] era o simplă ambuscadă sau dacă reprezenta un efort japonez de a cuceri China, după ce își însușiseră Manciuria. În plus, era imposibil de spus dacă Japonia își va continua campania în nord, spre Siberia, sau spre sud, în interiorul Chinei.“***** Sorge avea să-și petreacă tot restul carierei – și, în cele din urmă, avea să-și dea viața – încercând să răspundă la această întrebare.

În februarie 1932, la scurt timp după ce trupele japoneze s-au retras în sfârșit din Shanghai, Ozaki a fost rechemat la Osaka de ziarul lui. Sorge a încercat să-l convingă să renunțe la slujba lui și să rămână în China, dar Ozaki a insistat că Asahi Shimbun era o publicație prea prestigioasă pentru a-și abandona cariera de acolo.***** În luna următoare, Departamentul

4 i-a trimis, în sfârșit, lui Sorge ajutorul pe care îl solicitase cu insistență de la exodul provocat de cazul Noulens. Karl Rimm, cunoscut drept Klaas Zelman, nume de cod „Paul“, un ofițer al Departamentului 4 născut în Estonia, sosise la Shanghai pentru a fi locțiitorul lui Sorge.***** Clausen a fost și el rechemat de la postul lui din Hankou pentru a prelua comunicațiile după moartea unui operator radio de rezervă, care suferise de tuberculoză. Un comunist polonez cu numele de cod „John“ s-a alăturat și el echipei, codificând telegrame și scrisori și fotografiind documente în camera din spate a unui studio foto de pe North Szechuan Road.

Sorge era în sfârșit liber să călătorească. Într-o deplasare la Nanking, în vara anului 1932, conform unei mărturisiri pe care le-a făcut-o interogatorilor săi japonezi, a sedus „o frumoasă tânără chinezoaică“ și a convins-o să-i dea planurile unui depozit chinez de arme, pe care el le-a fotografiat și le-a trimis la Moscova.***** Nu există nici o mențiune în privința acestei legături periculoase în telegramele lui Sorge către Moscova.

Sorge îi promisese lui Berzin să stea doi ani la Shanghai. Dar a stat trei. Deși Sorge nu avea știință, era într-un pericol din ce în ce mai mare. Detectivul Thomas „Pat“ Givens, inspector-șef la Poliția Municipală Shanghai, alcătuia o listă de posibili agenți sovietici, bazându-se pe diverse mărturisiri ale comuniștilor arestați.***** În mai 1933, acest tip sinistru de eficient din Ulster aflase șase nume de cadre comuniste cheie din oraș. Unul era al lui Sorge (pe care Givens îl suspecta în mod greșit că ar fi membru în Consiliul Sindicatului Pacificului, o organizație-paravan sovietică). Un alt nume de pe lista poliției era cel al lui Smedley.***** Sorge supraviețuia printr-un miracol.

La sfârșitul toamnei, în 1932, Sorge s-a gândit că Rimm era pregătit să conducă singur organizația din Shanghai. Clausen și instalația sa radio se aflau în Harbin, care era ocupat de japonezi, și unde acesta se dădea drept agent de bursă. Smedley și Kawai colaborau bine cu Rimm. Doar prietenia personală dintre Sorge și ofițerii de legătură germani nu putea fi transmisă mai departe altor agenți. În decembrie 1931, Sorge și-a predat rezidentura și s-a îmbarcat pe un vas cu destinația Vladivostok.

Haslam, *Near and Distant Neighbours*, capitolul 2.

*Sun Yixian, în transliterația oficială actuală (n.red.)

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 211.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 216.

După tentativa eșuată de a scoate bani de la Ulanovski, următorul proiect al lui Pik a fost o altă operațiune de extorcare. Pik a abordat un afacerist și un escroc local pe nume Israilevici, alias Bomont, care se dădea drept belgian. Pik prinsese un zvon despre un plan de șantaj pe care Bomont îl pusese la cale și care o viza pe o americană, proprietara unui bordel din Shanghai. Pik aflase de plan de la una dintre prostituate, o rusoaică pe nume Anna Zalevski. Zalevski ceruse 18 000 de dolari de la patroana ei, pe care a propus să-i împartă cu Bomont. Pik a cerut o parte din această sumă, amenințând că-l va demasca pe Bomont la consulul american. Când Bomont a refuzat să-l includă în afacere, Pik și-a ținut promisiunea de a-l expune pe Bomont – dar nu a ajuns nicăieri, fiindcă s-a dovedit că, la urma urmelor, Bomont nu era cetățean american, așa cum crezuse el. Apoi Pik a încercat să-l șantejaze pe un membru al personalului consular american cu dezvăluiri de natură homosexuală, care iar n-au avut nici un efect după ce bărbatul s-a sinucis. În acest moment, Pik s-a îndreptat spre literatură, anunțând că scrie o carte senzațională despre viața privată a multor cetățeni de vază, inclusiv membri ai Consiliului Municipal din Shanghai. Lucrarea nu a fost niciodată publicată, probabil deoarece unele subiecte din scandaloasele memorii i-au adus lui Pik bani ca să tacă. În același timp, Pik a încercat să-și extindă cercul clienților spioni, vânzând informații departamentelor din Shanghai ale Gestapoului, poliția politică germană, precum și serviciilor secrete navale japoneze. Una dintre asociatele sale din această perioadă era o extravagantă și scandaloasă membră a lumii mondene din Shanghai, care se prezenta drept „Prințesa Sumeyer“, pretinzând că era fiica maharajahului indian din Patiala. Prințesa era și agent japonez. În vara anului 1941, Pik se pare că a devenit ucigaș plătit. O broșură anonimă în rusă, apărută la Shanghai și intitulată „Cine ești tu, Evgheni Hovant?“, îl demasca pe cel care îi dădea titlul, Hovant, membru de seamă al comunității locale ruse, ca agent al poliției sovietice. Autorul,

un emigrant pe nume Mamontov-Riabcenko, a fost împușcat câteva luni mai târziu – și, înainte de a muri, a declarat că Pik pusese la cale asasinatul. Ca urmare a acestui pas greșit, Pik a fost judecat de un tribunal al Concesiunii Britanice, declarat vinovat și condamnat la 15 ani de închisoare. Cu toate acestea, a fost eliberat după ce japonezii au ocupat Shanghaiul și a fost folosit din nou ca agent secret. Pik a pregătit liste cu străinii pe care îi considera dușmani ai Japoniei sau ca având legături cu serviciile străine de spionaj și care urmau să fie arestați de serviciul de informații al marinei japoneze. Înainte de sfârșitul războiului, Pik a fugit în Japonia, dar vasul lui a lovit o mină. Cu toate acestea, norocul său incredibil l-a ajutat și de data aceasta: și-a rupt piciorul, a fost recuperat din mare și transportat în siguranță în Japonia. Acolo, dându-se drept un cetățean german cu numele K. Kluge, a petrecut mai multe luni recuperându-se într-un spital din Kyoto. După ocuparea Japoniei de către americani, Pik a fost arestat și închis la penitenciarul Sugamo din Tokyo sub acuzația de criminal de război, dar a fost eliberat după câteva luni. Este foarte probabil să fi fost recrutat de serviciile secrete americane și să fi lucrat pentru ei câțiva ani după război. Vezi Alekseiev, *Your Ramsay*, pp. 218–219; Viktor Usov, *Sovietskaia razvedka v Kitae 20–ie godi XX veka*, Moscova, 2007, pp. 356–357.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 227.

Price, *Lives of Agnes Smedley*, p. 211.

Ruth Werner, *Sonja's Rapport*, Berlin, 1977, p. 44.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 307.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 313.

Werner, *Sonja's Rapport*, p. 55.

„Sorge Memoir“, Partea a VII-a, „General Remarks on Efficiency“, p. 146.

Paul Monk, „Christopher Andrew and the Strange Case of Roger Hollis“, revista *Quadrant*, 1 aprilie 2010.

http://fbistudies.com/wp-content/uploads/2015/04/20150417_ReportandChronologyHollis.pdf.

Există dovezi convingătoare conform cărora MI5 o supraveghease la Oxford pe Ursula Kuczynski și pe cel de-al doilea soț al acesteia, Len Beurtan, și el agent sovietic; știau că sunt comuniști activi și periculoși și aveau motive să suspecteze că erau, de fapt, agenți care lucrau pentru Departmentul 4. „Sonja“ era cunoscută drept comunistă încă înainte de a se muta la Oxford, în 1940. Hollis a fost avertizat în mod expres în privința acestui cuplu de către personalul său. Cu toate acestea, Hollis nu s-a lăsat influențat de aceste avertismente și nu a făcut nimic în privința lor. El a răspuns personal de pregătirea și trimiterea către serviciile secrete americane a rapoartelor despre comuniștii periculoși din Marea Britanie care ar fi putut fi de interes pentru Statele Unite – cu toate acestea, a omis să o menționeze pe Kuczynski în absolut toate aceste rapoarte. Hollis a îndepărtat suspiciunile asupra agenților sovietici implicați în spionajul atomic, cum ar fi Claus Fuchs și alții, a căror „coordonatoare“ sau curieră a fost chiar „Sonja“.

În două ocazii diferite, Hollis nu le-a dat voie ofițerilor din serviciile secrete americane să îi ia un interviu „dnei Beurtan“, susținând că acest fapt nu ar servi nici unui scop util și că aceasta era doar o gospodină inofensivă. A făcut aranjamente ca el și Kim Philby să primească rapoarte de la Radio Security Service (RSS – serviciu britanic specializat în interceptarea comunicațiilor electronice inamice) și apoi, conform mărturiei a doi martori-cheie credibili, a marcat în mod constant rapoartele lor despre existența unui emițător radio ilegal care opera în zona Oxford cu „No Further Action“ – nu este necesară nici o altă acțiune. Peste ani, în timp ce Hollis era investigat de Peter Wright și de alți agenți britanici de contrainformații, s-a aflat de la colegul său de cameră de la Pekin, căpitanul Anthony Staples, ofițer în rezervă al armatei britanice, că Hollis fusese vizitat acolo de o americană și de un german: Agnes Smedley și Arthur Ewert. Ewert era principalul agent secret al Cominternului în China. Este posibil să fi fost recrutorul lui Hollis? Mulți oameni din contraspionajul britanic credeau acest lucru. Iar faptul că Hollis îi cunoștea pe Karl și pe Luise Rimm (agenți GRU care s-au alăturat rezidenturii din Shanghai după plecarea lui Sorge la Tokyo) a ieșit la iveală mult mai târziu. De asemenea,

există dovezi că Luise Rimm a avut o legătură amoroasă cu Roger Hollis, care a durat trei ani, până când cuplul Rimm a fost chemat înapoi la Moscova. Timp de mulți ani, Hollis a ascuns faptul că a călătorit via Moscova spre și dinspre Anglia în anii 1930, chiar înainte de a-și depune candidatura pentru un post la MI5. De asemenea, nu a spus nimic despre persoanele cu care s-a întâlnit cât a stat acolo. Legăturile sale cu ofițerii Comintern din Shanghai, vizitele lui Hollis la Moscova în 1934 și 1936 și cele două săptămâni petrecute la Paris în noiembrie 1937 au stârnit bănuiala că Hollis a fost recrutat de GRU. De exemplu, vizita sa la Paris a avut loc imediat după ce i s-a oferit o slujbă la MI5, care urma să înceapă anul următor. Parisul era epicentrul operațiunilor serviciilor secrete sovietice din Europa Occidentală, inclusiv Marea Britanie. „Sonja“ a vizitat, de asemenea, Londra în 1938, anul în care Hollis a început să lucreze la MI5; ea a fost trimisă la post la Oxford de către GRU imediat după ce slujba lui Hollis de la MI5 l-a obligat pe acesta să se mute la Palatul Blenheim, aflat în apropiere, de la sfârșitul anului 1940 până în 1943. „Sonja“ a devenit atunci curiera și coordonatoarea lui Claus Fuchs, în privința căruia Hollis a înlăturat orice bănuială. Hollis a protejat-o în mod insistent de orice acțiune de supraveghere sau de orice interferență de-a lungul anilor 1940. Scriind din spatele Cortinei de Fier ca Ruth Werner, „Sonja“ a declarat că deseori a simțit, în anii 1940, că avea deasupra ei o mână protectoare în interiorul MI5. Din înregistrări reiese clar că acea mână protectoare a fost Hollis, din motive care nu au nici un sens evident, decât dacă acesta era agentul „Elli“ și lucra, la fel ca Sonja, pentru GRU. A se vedea dr. Paul Monk și John Wilhelm, „British Patriot or Soviet Spy? Clarifying a Major Cold War Mystery. An Analysis of Chapman Pincher’s Indictment of Sir Roger Hollis“, prezentat la Institut of World Politics, Washington, DC, 10 aprilie 2015.

Această istorie se bazează pe mărturia lui Einar Sanden, care trebuie să fie confirmată. Survine foarte târziu în relatarea cazului datorată lui Pincher și se bazează pe presupusele înregistrări ale interviurilor cu Luise Rimm la bătrânețe. Dacă s-ar putea realiza autentificarea, sigur ar completa numeroasele dovezi care sugerează că Hollis a fost recrutat de GRU și că

acele tatonări au început în China la începutul anilor 1930. A se vedea Chapman Pincher, *Their Trade is Treachery*, Londra, 1981, capitolul 11.

„Extrase“, Interogatoriul poliției, Hotsumi Ozaki, 5 martie și 21 iulie 1942, ID 923289, RG 319. Pentru mai multe detalii despre Ozaki și Smedley, a se vedea Chalmers Johnson, *An Instance of Treason: Ozaki Hotsumi and the Sorge Spy Ring*, Stanford, CA, 1990.

„Extrase“, Interogatoriul poliției, Hotsumi Ozaki, 5 martie și 21 iulie 1942.

„Extrase“, Interogatoriul poliției, Hotsumi Ozaki, 8 martie 1942.

Whymant, *Stalin's Spy*, p. 36.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 8.

*Wang Ming (1904–1974) a fost secretar general al PCC în perioada iunie 1931–septembrie 1931. Apropiat de Moscova și rival al lui Mao Zedong, s-a refugiat în 1956 în URSS, unde a rămas până la sfârșitul vieții. (n.red.)

Price, *Lives of Agnes Smedley*, p. 217.

Werner, *Sonja's Rapport*, p. 55.

Deakin, Storrey, *Case of Richard Sorge*, p. 87.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 355.

Frederick S. Litten, „The Noulens Afair“, *China Quarterly*, nr. 138, iunie 1994, pp. 492–512.

Sorge a raportat că un intermediar sugerase o mită de 50 000 de dolari pentru judecătorii chinezi pentru a o elibera pe soția sa, Tatiana Moisenko, în decembrie 1931. În mai 1932, Centrul a trimis, de fapt, 20 000 de dolari pentru mită, în încercarea de a reduce sentința pe viață a cuplului Noulens, dată de un tribunal chinez din Nanking în luna august a anului precedent.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 401.

Istoricul James Weland a tras concluzia că principalii comandanți le-au permis în mod tacit agenților de teren să acționeze din proprie inițiativă, urmând a aproba rezultatul dacă acesta garanta un efect pozitiv (James Weland, „Misguided Intelligence: Japanese Military Intelligence Officers in the Manchurian Incident, September 1931“, *Journal of Military History*, 58 (3), 1994, pp. 445–460).

În fiecare an, pe 18 septembrie, la ora 10, sirenele antiaerine sună timp de câteva minute în multe din principalele orașe din China, în memoria incidentului.

Deakin, Storrey, *Case of Richard Sorge*, p. 64.

Robert H. Ferrell, „The Mukden Incident: September 18–19, 1931“, *Journal of Modern History* 27 (1), 1955, pp. 66–72.

Jay Taylor, *The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China*, Cambridge, MA, 2009, p. 93.

Interviul lui Prange cu Teikichi Kawai, 13 ianuarie 1965, *Target Tokyo*; Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 208; Johnson, *Instance of Treason*, p. 80.

Price, *Lives of Agnes Smedley*, p. 218.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 407.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 407.

A se vedea Jamie Bisher, *White Terror: Cossack Warlords of the Trans-Siberian*, Londra, 2009.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 412.

„Extrase“, *Interogatoriul poliției*, Teikichi Kawai, 31 martie 1949.

Deakin, Storrey, *Case of Richard Sorge*, p. 76.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 105.

„Extrase“, Interogatoriul poliției, Teikichi Kawai, martie 1949–1 aprilie 1949.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 81.

Wakeman Jr, Policing Shanghai, p. 160.

Alekseiev, Your Ramsay, p. 632.

Capitolul 6. Ai luat în considerare Tokyo?

Întrebarea dacă Japonia plănuia sau nu să atace Uniunea Sovietică [...] era unicul obiectiv al misiunii mele. ****

Richard Sorge

General Berzin l-a întâmpinat „cu căldură” pe Sorge – conform spuselor acestuia din urmă – la întoarcerea sa la Moscova, în ianuarie 1933. Misiunea sa de la Shanghai fusese un succes, bineînțeles în comparație cu ceea ce înfăptuiseră incompetenții săi colegi de la Comintern. Reușise să-și păstreze acoperirea; nici unul dintre tovarășii săi chinezi nu fusese arestat și împușcat. Sorge lăsase rezidentura din Shanghai cu mai mulți agenți, mai multe stații radio și cu informatori mai buni decât o găsisese atunci când venise. Lucrul cel mai bun, din punctul de vedere al Centrului, identitatea lui Sorge de jurnalist german respectat rămăsese neîntinată de vreo urmă de simpatie comunistă, în ciuda implicării sale, ce-i drept reticente, în dezastruoasa afacere Noulens.

Și Katia Maksimova așteptase cu nerăbdare întoarcerea iubitului ei. Sorge s-a mutat foarte curând în micul ei apartament de la demisol, situat pe alea Nijni Kislovski, exact după colț față de sediul central al Departamentului 4. După o misiune plină de pericol și de tentații în Shanghai, Sorge se convinsese acum că tot ce-și dorea era o viață liniștită de cărturar. A început să lucreze la o carte adormitor de plictisitoare despre agricultura chineză, folosind ca sursă principală de informare rapoartele monotone pe care le arhivase pentru negustorii de soia care citeau publicația Deutsche Getreide Zeitung.

Ambiția lui Sorge de a fi luat în serios ca om de știință iese deseori la iveală în corespondența sa cu Katia și în memoriile lui din închisoare. „Dacă aș fi trăit în condiții sociale pașnice și într-un mediu de evoluție politică calmă, aș fi fost probabil om de știință – cu siguranță, nu spion“, scria el în autobiografia sa din închisoare. După arestare, a insistat ca aceia care îl prinseseră să-l perceapă drept savant, nu doar ca simplu spion. „Sunt sigur că am avut acces la mult mai mult material decât un străin oarecare“, se lauda Sorge, înșirând cele mai valoroase piese din colecția sa cuprinzând „între 800 și 1 000 de cărți“ despre Japonia.*****

Toate încercările lui Sorge de a se integra în lumea universitară – la Hamburg, Berlin și Aachen, în anii 1920, și la Moscova, în 1933 – erau inevitabil întrerupte însă de chemarea irezistibilă a agitației de partid și a activității de spionaj. Neîndoielnic, o parte din Sorge tânjea sincer după o viață cu devotata Katia, turnând ceai la petreceri serioase, unde băuturile tari nu erau văzute cu ochi buni, și după zile nenumărate petrecute în bibliotecile Moscovei. Dar cea mai puternică parte a personalității sale întotdeauna a ales, în cele din urmă, lumea acțiunii, a femeilor, a restaurantelor, a motocicletelor rapide și a riscului continuu.

Sorge nu avea cum să fie foarte surprins – și probabil că a fost chiar ușurat – când Berzin l-a convocat în aprilie la sediul central al Departamentului 4, din aleea Bolșoi Znamenski nr. 19, și l-a informat că trebuia să-și întrerupă concediul pe care și-l luase pentru scrierea cărții. Serviciile secrete militare sovietice îl percepeau în mod clar pe agentul Ramsay drept un om de acțiune, mai degrabă decât ca pe un om de litere. Berzin și noul său adjunct, generalul Semion Petrovici Urițki, aveau de construit un serviciu de spionaj de anvergură mondială: tratatul de agricultură al agentului Ramsay trebuia să mai aștepte. Berzin l-a întrebat pe Sorge unde i-ar fi plăcut să fie trimis. „Glumind, am sugerat Tokyo drept posibilă destinație“, scria Sorge. Când fusese la Shanghai, vizitase Tokyo într-o vacanță, petrecuse trei zile la Hotelul Imperial și rămăsese „impresionat în mod pozitiv de Japonia“.*****

Poate că Sorge și-a exagerat propriul rol în decizia lui Berzin de a-l detașa la Tokyo. În orice caz, nici unul dintre cei doi nu-și făcea vreo iluzie despre cât de dificil și periculos avea să fie să înființeze o rezidentura în Japonia.

Spre deosebire de Shanghai, care forfotea de atâția spioni, încât aceștia erau nevoiți să facă eforturi vizibile ca să nu se împiedice unii de alții, nici un „imigrant clandestin“ sovietic nu reușise vreodată să se stabilească la Tokyo. Japonezii erau renumiți ca fiind extrem de suspicioși cu toți cei din afară, iar supravegherea oficială și neoficială a străinilor era o activitate constantă.

Cu toate acestea, Sorge începuse să se pregătească pentru această provocare cu meticulozitatea sa obișnuită. Berzin i-a dat voie să se consulte cu vechii săi colegi din Comintern, Piatnițki, Manuilski și Kuusinen, asupra misiunii sale din Japonia. Discuțiile lor, „deși au atins probleme politice de natură generală, au fost pur personale și amicale“. Aceștia erau, după spusele lui Sorge, „foarte mândri de protejatul lor“. El a susținut că Piatnițki, în special, „era extrem de îngrijorat de greutățile pe care le voi întâmpina, dar încântat de spiritul meu întreprinzător“.***** S-a întâlnit și cu Karl Radek (născut Karol Sobelsohn), unul dintre părinții fondatori ai Cominternului. Radek fusese direct implicat în încercările inițiale ale Cominternului de a face roșu tot Orientul, fiind conducătorul Universității Militare Sun Iat-sen din Moscova, înființată cu scopul de a instrui cadre comuniste din toată Asia.***** Radek căzuse temporar în dizgrație fiindcă îl criticase pe Stalin și îl susținuse pe dușmanul de moarte al lui Stalin, Lev Troțki, dar, în 1932, fusese repus în drepturi ca membru al Comitetului Central, iar în 1933 conducea Biroul de Informații Internaționale din cadrul acestuia. Sorge s-a întâlnit și cu adjunctul lui Radek, colonelul Aleksandr Borovici (adevăratul său nume fiind Lev Rosenthal), un alt veteran al Universității Sun Iat-sen.***** Cu toții l-au informat pe Sorge în legătură cu ultimele abordări sovietice ale politicii asiatice și i-au dat sfaturi legate de noua sa misiune. Dar, în același timp, toți aveau o țintă pe spate. Așa cum vom vedea, Stalin nu avea încredere în Comintern, considerându-l periculos de independent și profund neloial și făcea deja, în mare secret, planuri pentru distrugerea acestuia. Întâlnirea cu acești viitori dușmani ai poporului avea să ducă la apariția unei suspiciuni de trădare prin asociere, suspiciune care urma să aibă consecințe fatale pentru viitorul lui Sorge.

Intențiile Japoniei față de URSS erau de interes extrem pentru Kremlin în urma invaziei Manciuriei. Și aveau să devină vitale pe măsură ce al Doilea Război Mondial se apropia. Principalul rol al lui Sorge, după cum le va spune el ulterior japonezilor, era „să observ cât mai de aproape [...] dacă Japonia plănuia sau nu să atace Uniunea Sovietică. N-ar fi prea greșit să spun că a fost singurul obiectiv al misiunii mele în Japonia.“*****

Teama de o iminentă încercuire și de un atac din partea dușmanilor Rusiei fusese o constantă a gândirii strategice a Kremlinului încă din primele zile ale puterii sovietice. Direcția primordială a politicii externe sovietice, cu mult înainte de ascensiunea lui Hitler și apariția militarismului japonez, fusese aceea de a-i deruta și submina pe dușmanii URSS-ului și de a-i face să se lupte între ei oriunde era posibil. În anii 1920, conducerea sovietică de la cel mai înalt nivel se temea că aliații Rusiei Imperiale din Primul Război Mondial, Marea Britanie, Franța și America, aveau să „înăbușe bolșevismul în fașă“, așa cum se exprimase Winston Churchill, când susținuse aprins trimiterea la Murmansk a unei forțe expediționare Aliate, în 1919.

Această temere s-a extins în special la Japonia, care invadase teritoriul rus deja de trei ori din câte își aminteau cei care erau în viață. În 1905, japonezii cuceriseră Port Arthur*****, bastion al Extremului Orient rus, și scufundaseră flota rusă din Marea Baltică în Bătălia din strâmtoarea Tsushima. Apoi, în 1910, Japonia anexase Coreea, tăind și mai multe felii din Imperiul Rus. Cea mai recentă și extinsă incursiune japoneză avusese loc în 1918. Ca urmare a îndepărtării țarului și a eșecului efortului de război al Rusiei, trupele japoneze ocupaseră fâșii întregi din coasta pacifică a Rusiei, trimiseseră soldați în interiorul Siberiei, până la lacul Baikal, și cuceriseră insula Sahalin. După armistițiul, Japonia fusese convinsă în cele din urmă de Aliați să cedeze cea mai mare parte a teritoriului rus pe care îl anexase – în afară de Sahalinul de Sud –, dar ca premiu de consolare primise împuternicire asupra fostelor posesiuni germane din nordul Pacificului și generoase concesiuni petroliere în Sahalinul de Nord. Pe scurt, Japonia nu era o amenințare fantomă. Guvernul de la Tokyo se dovedise lacom față de pământul rus și cumplit de eficient în a-l a. Dat

fiind că Japonia se extindea din nou în China continentală, instalarea în secret a unor ochi și urechi sovietice la Tokyo era o chestiune de maximă importanță.

Departamentul 4 a decis că Sorge trebuia să se ascundă din nou la vedere, lucrând ca mult respectatul jurnalist german, specialist în problemele Asiei. În plus, a fost instruit în domeniul celor mai recente coduri cifrate, bazate pe numere de pagini și rânduri din ediția 1933 a anuarului statistic al Germaniei. Departamentul l-a avertizat din nou pe Sorge să nu intre în contact cu comuniștii japonezi locali, printre care erau infiltrați mulți informatori ai poliției. Trebuia să-i evite și pe oficialii de la Ambasada Sovietică din Tokyo, aflați sub constantă supraveghere. Tot ce rămăsese era să stabilească bona fides a doctorului Sorge printr-o nouă serie de acreditări din partea unor publicații germane și prin scrisori de recomandare adresate celor mai înalte oficialități germane și japoneze de la Tokyo.

Ce s-a întâmplat cu Katia Maksimova? Știm mult mai multe despre sentimentele lui Sorge pentru Maksimova după plecarea sa la Tokyo, deoarece acesta a inclus în mod regulat scrisori personale, fotografiate pe microfilm, printre depeșele secrete pe care le trimitea la Moscova. Acestea erau mărite și tipărite pentru Katia, iar copiile lor erau îndosariate prozaic în arhivă. Despre viața lor împreună la Moscova știm mult mai puțin. Sorge le-a povestit foarte puțin despre ea anchetatorilor japonezi – neuitând să menționeze că nu era „căsătorit“. Au rămas doar câteva indicii din care să ne dăm seama de relația lor din cele câteva luni pe care le-au petrecut împreună în 1933. Cel mai important dintre acestea este un certificat de căsătorie emis în data de 8 august 1933, la cinci luni după ce Sorge plecase la Berlin, în drum spre noua sa misiune.

Am aflat deja de disprețul lui Sorge față de instituția burgheză a căsătoriei din scrisorile adresate vărului său Correns, când el și Christiane fuseseră nevoiți să-și pună pirostriile pentru a nu scandaliza autoritățile locale din Solingen. Este posibil ca și cea de-a doua sa căsătorie, cu Katia, să fi avut motivații la fel de practice. În corespondența sa ulterioară, își făcea griji dacă aceasta primea remunerația datorată soției unui ofițer al Armatei Roșii care servea pe teren. În Moscova anilor 1930, astfel de lucruri erau importante pentru alocarea cartelelor pentru rații, a vacanțelor și, cel mai

important, a locuințelor. „Problema locuinței ne-a stricat pe toți“, scria Mihail Bulgakov în romanul său din 1940, *Maestrul și Margareta*; este foarte posibil ca Sorge să fi acceptat până la urmă să parcurgă din nou formalitățile căsătoriei din motivul prozaic, cât se poate de burghez, deși de înțeles, că ea își dorea un apartament mai bun.

Rămâne misterul intervalului foarte mare de timp dintre plecarea lui Sorge și încheierea căsătoriei sale cu Katia. O problemă ar putea fi că încă era căsătorit cu Christiane. Cuplul nu se mai văzuse de la scurta perioadă de timp petrecută împreună la Londra, în 1929; prima dată când este posibil să se fi întâlnit în persoană ca să semneze actele pentru divorțul lor amiabil este atunci când Sorge a ajuns la Berlin, în mai 1933. Dar, întrucât nu există nici o dovadă a vreunei cereri formulate de Sorge pentru oficializarea noii sale căsătorii – nici a divorțului său – este mai probabil că, pur și simplu, s-a căsătorit (sau în jargonul de atunci, „a semnat“) cu Katia înainte de a pleca, devenind astfel bigam, actele oficiale apărând mult mai târziu, abia în august. Se pare că Sorge a fost sincer, totuși, în intenția sa de a se întoarce la Moscova – și la Katia – cât mai repede cu putință. S-a înțeles cu Berzin, iarăși conform spuselor sale, că misiunea sa în Japonia avea să dureze doar doi ani. S-a întâmplat să stea 11, dintre care ultimii trei ani i-a petrecut în închisoarea Sugamo, din Tokyo.

Sorge a găsit Berlinul, în 1933, foarte schimbat față de orașul haotic, cu înclinații comuniste din 1929. În noiembrie 1932, Partidul Național-Socialist devenise cea mai mare facțiune parlamentară a guvernului Republicii de la Weimar. Adolf Hitler fusese numit cancelar al Germaniei pe 30 ianuarie 1933. Incendierea Reichstagului (clădirea parlamentului german) de către un comunist olandez, pe 27 februarie, îi oferise lui Hitler un pretext ca să-și suprimе adversarii politici. A doua zi, l-a convins pe președintele Reichului, Paul von Hindenburg, să emită Decretul Incendiului de la Reichstag, care suspenda cea mai mare parte a libertăților civile. Pe 23 martie, parlamentul a promulgat un Act de Împuternicire care îi dădea cabinetului lui Hitler dreptul de a emite legi fără acordul parlamentului, oferindu-i efectiv cancelarului puteri dictatoriale. Când Sorge a ajuns în gara Ostbahnhof din Berlin, în ziua de 16 mai*****, naziștii desființaseră deja sindicatele muncitorești și celelalte partide politice și începuseră arestarea adversarilor lor politici – inclusiv a sute de comuniști.

Principalul contact sovietic al lui Sorge din Berlin era Iakov Bronin (născut Iankel Liechtenstein), pe care Sorge îl știa drept tovarășul Oscar.***** După o distinsă carieră ca spion, care inclusea o scurtă perioadă de rezident în cadrul Departamentului 4, la Shanghai, din 1934 până în 1935, și șase ani în Gulag, Bronin își va scrie memoriile intitulate la znal Sorge, L-am cunoscut pe Sorge. Scriind sub pseudonimul Ia. Gorev, Bronin își amintea că Sorge îl uimise, fiind „sigur pe sine, profund și curajos“, și fusese impresionat că Sorge avea „simțul obiectivului vizat, caracteristic unui ofțer în serviciile secrete militare sovietice“.*****

Bronin l-a informat pe noul sosit în privința pericolelor la care era expus la Berlin, în timp ce Sorge căuta să-și reînnoiască pașaportul german și să obțină o legitimație de corespondent de presă. Toți germanii care se întorceau din străinătate urmau să fie supuși unei verificări a antecedentelor de către nou înființata poliție secretă de stat, Geheime Staatspolizei – cunoscută sub numele de Gestapo –, înainte de a li se emite un nou pașaport. În opinia lui Bronin, era foarte puțin probabil ca trecutul comunist al lui Sorge – încăierările lui de pe străzile din Kiel, reputația sa de agitator socialist periculos în minele din Ruhr sau rolul său de curier al partidului și de intermediar în Frankfurt – să nu fie descoperit de Gestapo, care se formase cu mai puțin de o lună înainte de sosirea lui Sorge. Cu toate acestea, Bronin admira „riscul calculat“ pe care și-l asumase Berzin, un „maestru al dialecticii serviciilor secrete“, trimțându-l pe Sorge într-un loc atât de periculos.

Sorge era evident conștient de riscurile la care era expus prin întoarcerea sa în locurile pe care le frecventase cândva. Pe 9 iunie, i-a telegrafiat lui Berzin, spunându-i că „situația nu este foarte atrăgătoare pentru mine aici și voi fi bucuros când voi putea dispărea din acest loc“. Trei săptămâni mai târziu, i-a scris din nou, avertizându-l că „pe-aici situația este tot mai încordată și, prin urmare, interesul față de persoana mea este posibil să crească“.***** Sorge era atât de îngrijorat să nu se dea de gol în timpul chefurilor sale cu multă bere la care participa împreună cu cunoștințele sale naziste, încât a renunțat total la băutură pe durata șederii sale la Berlin. „A fost cel mai curajos lucru pe care l-am făcut vreodată“, va glumi el cu Hede

Massing, când se vor întâlni la New York, în 1935. „Nu voi putea niciodată să beau atât de mult ca să pot să compensez această perioadă.“*****

În ciuda pericolului de a fi descoperit, Sorge își folosea farmecul deosebit pentru a-și transforma reputația de corespondent în China al publicației Deutsche Getreide Zeitung în ceva mult mai mareț. S-a dus la sediul Zeitschrift für Geopolitik (Jurnalul de geopolitică), o revistă influentă, foarte citită în cercurile naziste. Redactorul-șef al acesteia, Kurt Vowinckel, un cunoscut editor și un nazist înflăcărat, îl citise printr-o șansă rarisimă pe Sorge și fusese impresionat de eseurile lui despre China în presa agricolă. Vowinckel l-a rugat pe Sorge să contribuie la revista sa și i-a dat o scrisoare deschisă de recomandare pentru Ambasada Germaniei din Tokyo, precum și scrisori personale de recomandare către Josef Knoll și Hasso von Etzdorff, secretarii ambasadei.

Cu tupeul său caracteristic, Sorge a călătorit apoi la München pentru a-și aduce omagiile legendarului fondator al revistei Zeitschrift für Geopolitik, generalul dr. Karl Haushofer.***** Profesor la Universitatea din München și director al Institutului de Geopolitică, Haushofer avea reputația de a fi cel mai mare expert al Germaniei în probleme legate de Japonia – precum și aceea de a fi creatorul doctrinei de expansiune teritorială germană, cunoscută sub denumirea de Lebensraum. Înainte de Primul Război Mondial, Haushofer călătorise în Japonia ca ofițer al armatei germane și scrisese foarte mult despre această țară. În anii 1930, ajunsese la concluzia că japonezii erau echivalentul rasei superioare ariene, fiind meniți să conducă toată Asia. Haushofer avea legături la cele mai înalte niveluri ale Partidului Național-Socialist (deși avea o soție evreică) și era prieten cu adjunctul Führerului, Rudolf Hess, încă din anul 1918, de când acesta fusese student la München.*****

Hess și Haushofer erau coautorii unei cărți intitulată Japonia și spionajul, în care pledau pentru un program de spionaj total după modelul celui japonez, care se baza pe faptul ca orice cetățean care trăia sau călătorea în străinătate avea obligația să furnizeze statului, ca un lucru firesc, o relatare completă a tot ce văzuse sau auzise. Urmând acest principiu, Hess a înființat chiar un sistem special de fișare special în cadrul Departamentului de Externe al Partidului Național-Socialist, care conținea datele fiecărui

membru al partidului care locuia în străinătate. De la fiecare bărbat și de la unele femei, naziștii se așteptau să acționeze ca spioni ai celui de-al Treilea Reich.***** Așa cum Albrecht Haushofer, fiul lui Karl, observase în studiul său despre Japonia, „fiecare japonez se consideră spion atunci când este în străinătate, iar când este acasă își asumă rolul de vânător de spioni“.*****

Sorge a reușit să-l convingă pe Haushofer că era un național-socialist înflăcărat, un tânăr și competent recrut al acestei cauze. Acesta i-a scris lui Sorge o scrisoare personală de recomandare adresată ambasadorului german din Japonia și încă una adresată ambasadorului japonez în Statele Unite.***** De asemenea, l-a asigurat pe Sorge că-i aștepta cu mare nerăbdare contribuțiile la influentul său jurnal.

Nemulțumindu-se doar să-și facă prieteni printre naziștii de vârf precum Haushofer și Vowinckel, Sorge s-a întors la Berlin pentru a aduna și mai multe acreditări. Tägliche Rundschau era un cotidian moderat antinazist, aflat deja sub presiunea autorităților (și urma să fie închis la scurt timp după sosirea lui Sorge în Japonia). Cu toate acestea, redactorul său șef, dr. Eduard Zeller, care cunoștea activitatea lui Sorge, a fost bucuros să-i accepte articolele de la Tokyo. Zeller i-a făcut un contract pe loc și i-a dat lui Sorge o scrisoare de recomandare adresată „oricui era interesat“ de la Ambasada Germaniei. În mod fatal pentru toți cei interesați, Zeller a mai scris o scrisoare, adresată unui prieten personal din timpul războiului, un anume locotenent-colonel Ott, care servea ca ofițer într-un regiment japonez de artilerie din Nagoya, în cadrul schimbului militar germano-nipon. Zeller, cucerit de farmecul lui Sorge, l-a rugat pe Ott să aibă încredere în noul său prieten „întru totul, adică politic, personal și în toate celelalte privințe“. Nici unul dintre cei doi bărbați nu și-a dat seama la acel moment cât de valoroasă avea să se dovedească această recomandare. Mai târziu, Sorge avea să le spună japonezilor că această scrisoare a fost „prima mea ocazie [...] de a-l cunoaște îndeaproape pe colonelul Ott și de a-i câștiga încrederea“.*****

Încă nu era obligatoriu să devii membru al Partidului Național-Socialist pentru a putea lucra la un ziar german important. Cu toate acestea, era clar

că Sorge trebuia să simuleze foarte convingător faptul că aparținea noii ordini. Sorge citise Mein Kampf la Moscova, pe lângă faptul că studiasse expresiile și ideologia nazistă. Bronin, după ce îl chestionase pe Sorge, îl declarase „calificat din punct de vedere ideologic“ pentru noul său rol de înfocat suporter al nazismului. La sfârșitul verii anului 1933, Sorge a decis să-și asume un nou risc calculat și și-a depus cererea pentru a deveni membru al Partidului Național-Socialist – în ciuda verificărilor și mai amănunțite ale antecedentelor sale, pe care Gestapoul urma să le facă în consecință. Cei doi susținători naziști ai săi erau redactorul-șef al ziarului berlinez Pozendai Zeitung și cel al revistei lunare Heidelberg Geopolitik, la care Sorge contribuise cu articole pe durata șederii sale la Shanghai.

Sorge s-a decis, oare, să facă acest pas îndrăzneț știind că un agent sovietic avea să-i „curețe“ dosarele de la poliție, înainte să fie verificate de oficiali de la partid? Când brigadeführer-ul Walter Schellenberg, adjunctul serviciilor secrete ale SS, a examinat dosarele lui Sorge, în 1940, a descoperit că antecedentele sale de la poliție, „chiar dacă nu demonstau propriu-zis că era membru al Partidului Comunist German, nu aveau cum să nu tragi concluzia că era, cel puțin, simpatizant. Fusesse în legătură strânsă cu foarte multe persoane despre care serviciile noastre de informații știau că erau agenți ai Cominternului – dar avusese contacte cu oameni din cercuri influente și fusesse întotdeauna la adăpost de astfel de zvonuri.“*****

Și Hede Massing – nu întotdeauna o sursă de încredere – a susținut ulterior că Sorge avea un înger păzitor german, „un alt agent sovietic, care fusesse infiltrat în Gestapo. Sorge nu i-a aflat niciodată numele, deși era la curent cu existența acestuia. În momentul crucial, [când Sorge solicitase să intre în Partidul Național-Socialist], acest agent reușise deja, pentru o vreme, să îndepărteze toate dovezile incriminatorii din dosarul lui Sorge.“*****

Dar dacă Schellenberg a putut să găsească atât de ușor materialele compromițătoare în dosarele lui în 1940, este posibil ca acestea să fi fost acolo în 1933 – dar Gestapoul, pur și simplu, să nu se fi uitat. Povestea protectorului secret al lui Sorge rămâne neconfirmată, mai ales din moment ce nici arhivele Departamentului 4, nici relatările sovietice ulterioare nu menționează prezența unui agent sovietic în Gestapo. În orice caz, cererea

lui Sorge a fost aprobată, deși statutul său de membru în partidul nazist i-a fost adus la cunoștință abia în octombrie 1934, la Tokyo.*****

Ultima însărcinare a lui Sorge la Berlin a fost să-și întâlnească noul operator radio, Bruno Wendt, alias Bernhardt, fost membru al Partidului Comunist German și, la fel ca operatorii radio ai lui Sorge din Shanghai, Clausen și Weingarten, absolvent al Școlii Tehnice din Moscova a Departamentului 4. Cei doi au convenit să se întâlnească la hotelul Imperial din Tokyo.

„Nu pot pretinde că mi-am realizat obiectivele 100%, dar a fost, pur și simplu, imposibil să fac mai mult – și ar fi lipsit de sens să mai rămân aici pentru a obține acreditări de la alte ziare“, a raportat Sorge la Centru, pe 30 iulie 1933. „M-am săturat să stau degeaba. În prezent, pot spune doar că toate condițiile întoarcerii mele la muncă au fost, mai mult sau mai puțin, create.“***** A luat trenul spre Cherbourg, Franța, pentru a evita controalele vamale stricte din porturile germane, și s-a îmbarcat pe un vas de linie spre New York.

Sorge, care nu mai ducea o existență ascetică, a petrecut opt zile la hotelul Lincoln, de pe 8th Avenue, în momentul acela cea mai înaltă și modernă clădire din Manhattan. În acel an, artiștii de jazz aflați în plină ascensiune Count Basie și Fats Waller cântau în clubul de noapte din Sala Albastră de la Lincoln. Dar întrucât prohibiția era încă în vigoare (avea să fie revocată abia în decembrie), probabil că Sorge a fost nevoit să-și caute bodegi mai discrete pentru a recupera lunile de abstenență de la Berlin. La New York, a intrat în contact cu un agent sovietic care lucra la Washington Post – a cărui identitate nu a fost niciodată dezvăluită – și care avea să-l ajute să stabilească o legătură cu noul asistent japonez al lui Sorge.***** Au convenit să se întâlnească la Expoziția Internațională de la Chicago, pentru a-i înmâna codurile de recunoaștere.

Sorge s-a îndreptat apoi spre Washington, unde i-a prezentat scrisoarea de la Haushofer lui Katsuji Debuchi, ambasadorul Japoniei în Statele Unite. Debuchi, exact la timp, i-a dat lui Sorge o altă scrisoare de recomandare valoroasă de data aceasta adresată lui Amaha Temba, șeful Departamentului de Informații al Ministerului de Externe al Japoniei. După

trei zile în capitală, Sorge s-a întors în nord, la Chicago, pentru a se întâlni cu omul său de legătură de la Washington Post, care i-a transmis instrucțiuni de la Centru. La sosirea sa la Tokyo, Sorge urma să dea un anunț în Japan Advertiser, un ziar local de limbă engleză, prin care să-și exprime dorința de a achiziționa ukiyo-e – sculpturi în lemn și picturi într-un stil specific japonez – și își lăsa adresa căsuței poștale pentru a fi contactat.***** Asistentul său japonez, care era în drum spre Tokyo din California, avea să caute ziarul și să răspundă imediat ce va fi văzut anunțul.

După finalizarea acestor aranjamente, Sorge a luat expresul Empire Builder spre Seattle, unde a schimbat pentru Vancouver. Acolo s-a îmbarcat pe vaporul cu aburi canadian Empress of Russia pentru o călătorie de zece zile spre Yokohama.*****

„Sorge Memoir“, Partea a VI-a, „Espionage of my group in Japan“, p. 134.

„Sorge Memoir“, Partea a VI-a, „Espionage of my group in Japan“, p. 135.

Extras din Examinarea nr. 10, efectuată de către judecătorul de cameră preliminară, 28 iulie 1942; Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 95.

„Sorge Memoir“, Partea a VI-a, „Espionage of my group in Japan“, p. 136.

Raymond W. Leonard, Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence, 1918–1933, Westport, Conn. și Londra, 1999, p. 17.

N.S. Cerușev și J.N. Cerușev, Rasstrelenaia elita PKKA (komandirî logo i 2ogo rangov, komkorî, komdivî, i im ravniie): 1937–1941, Moscova, 2012, pp. 322–496.

Prange et al., Target Tokyo, p. 96.

*Astăzi, districtul Lüshunkou al orașului Dalian, China. (n.red.)

Alekseiev, Your Ramsay, p. 279.

Volodarski, Stalin's Agent, p. 206.

Ia. Gorev, „Ia znal Sorge“, Pravda, 1964, p. 13.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 101.

Massing, This Deception, p. 69.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 228.

Curt Reiss, Total Espionage, New York, 1941, pp. 88–89, 219; Democratic Idea: The Myth and Reality este cea mai cunoscută lucrare a lui Haushofer.

Evgheni Sergheev, Russian Military Intelligence in the War with Japan, 1904–1905, Londra, 2012, p. 28.

Reiss, Total Espionage, p. 219.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 228.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 229.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 100.

Hede Massing, „The Almost Perfect Russian Spy“, True, decembrie 1951, p. 96.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 348.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 334.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 315.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 315.

Ralph de Toledano, Spies, Dupes, and Diplomats, New York, 1952, pp. 70–71.

Capitolul 7. Se formează cercul de spioni

Secolul XX a fost secolul spionajului, iar Richard Sorge a fost probabil cel mai fascinant reprezentant al său – un spion de un farmec, de o nonșalanță, insolență și inteligență de neegalat*****

Arthur M. Schlesinger

Septembrie este anotimpul taifunurilor în Japonia. Căldura de la sfârșitul verii devine umedă și lipicioasă, apele agitate ale portului Yokohama se colorează în cenușiu, iar norii musonici se adună negri și joși deasupra golfului Tokyo. Vasul Empress of Russia a acostat la Yokohama pe 13 septembrie 1933. Numele „R. Sorge“ a apărut exact la timp pe lista pasagerilor publicată regulat în Japan Advertiser, citită cu interes de micuța comunitate europeană din Tokyo.

Tokyo era la polul opus față de lumea cosmopolită, complet occidentalizată a Shanghaiului, pe care Sorge o părăsise cu nouă luni mai devreme. Până în 1853, când comandantul american de escadră Matthew Perry a intrat cu nava sa de război în același port, cerând, sub amenințarea tunurilor, privilegii comerciale, Japonia trăise mai mult de trei secole izolată de lumea exterioară. În 1933, toată comunitatea străină din Japonia număra doar 8 000 de persoane. Dintre aceștia, 1 118 erau germani. Suspiciunea profundă a Japoniei față de străini și de spioni își avea rădăcinile în secolele de izolare. Una dintre primele știri pe care le-a citit probabil Sorge în Advertiser a fost raportul întocmit în urma unei razii a poliției la un magazin de antichități din Tokyo, în urma căruia au fost confiscate gravuri

din secolul al XVIII-lea reprezentând portul Nagasaki și care fuseseră considerate o potențială sursă de informații pentru sabotori.

Sorge s-a cazat la hotelul Sanno, o clădire sumbă, cu aspect de cutie, dar care oferea facilități în stil european. În timpul primelor sale plimbări prin oraș, Sorge a fost impresionat de mulțimile de călători japonezi care se plecau adânc la pământ, în semn de respect față de Palatul Imperial, după ce ieșeau din gara orașului Tokyo, situată în cartierul Marunouchi. Trei zile mai târziu, Sorge a făcut prima sa vizită la Ambasada Germaniei, o clădire cu două etaje, din cărămidă, cu o fațadă neoclasică reprezentativă pentru vremea lui Wilhelm al II-lea și cu ferestre japoneze și care se înălța pe un dâmb lângă Palatul Imperial.***** Cu mult respect, Sorge și-a prezentat recomandările consilierului Otto Bernard von Erdmannsdorff, întrucât noul ambasador urma să sosească abia în decembrie. De asemenea, și-a prezentat secretarului unu Hasso von Etzdorff și secretarului comercial Josef Knoll scrisorile personale de la redactorul publicației Zeitschrift für Geopolitik, Kurt Vowinckel.***** Ambii bărbați își slujiseră țara, la fel ca Sorge, ca soldați în Primul Război Mondial. Lunile în care Sorge se pregătise la Berlin i-au fost de mare ajutor în fața noilor sale cunoștințe. „La Ambasada Germaniei am fost întrebat dacă știam pe cineva la Ministerul de Externe și mi s-a spus că m-ar putea prezenta oficialilor de acolo“, își amintea Sorge în memoriile sale din închisoare. „Le-am spus cu mare mândrie că, dată fiind scrisoarea mea adresată lui Temba Amaha [șeful Departamentului de Informații de la Ministerul de Externe], nu era necesar [...] să se deranjeze.“*****

În ziua următoare, Sorge și-a prezentat scrisoarea de la ambasadorul Debuchi lui Temba, care l-a salutat „cordial“, l-a prezentat „multor jurnaliști japonezi și străini“ – inclusiv influentului purtător de cuvânt al guvernului – și i-a dat numeroase ponturi valoroase legate de călătoria sa în Japonia.***** Una dintre aceste noi cunoștințe era Aritomi Mitsukado, un corespondent al ziarului Jiji Shimpō, care i-a recomandat hotelul Meguro, mai ieftin, iar mai târziu l-a ajutat pe Sorge să-și găsească o locuință în cartierul Azabu. Aritomi l-a prezentat și unui prieten socialist, care a vorbit cu Sorge în rusă, dar acesta s-a prefăcut că nu înțelegea. Sorge

era convins că Aritomi lucra pentru Poliția Metropolitană. Noul sosit era examinat discret, dar temeinic.*****

Nu îi era totul străin. În zona centrală a orașului Tokyo erau câteva clădiri moderne, printre care hotelul Imperial, proiectat de Frank Lloyd Wright și care fusese construit în stilul unui altar mayaș, inspirat de piramidele din Yucatán. Hotelul Imperial se mândrea cu un bar subteran, cu o galerie comercială și cu o librărie unde se puteau găsi ziare străine.

La cinci minute de mers pe jos de ambasadă era un club german, care împărțea o clădire modestă cu acoperiș curbat japonez, un iaz și o grădină de bambus cu Societatea Germană a Asiei de Est. Biblioteca și sala de lectură includeau lucrări în engleză și germană despre Japonia, precum și studii antropologice ilustrate cu fotografii ale unor femei japoneze goale.***** De partea cealaltă a curții se aflau un bar și un restaurant, care erau locul pentru întâlnirile membrilor Partidului Național-Socialist. În cartierul Ginza, celebru pentru viața sa de noapte, se afla Lohmeyer, un restaurant german celebru pentru picioarele de porc fripte și pentru cârnați, precum și berăriile germane Das Rheingold și Die Fledermaus. În Yurakucho era o brutărie germană, unde se vindeau ștrudele și prăjituri Pădurea Neagră.

Sorge a descoperit imediat că, în ciuda aparenței exterioare de societate extrem de stabilă și bine reglementată, Japonia anului 1933 era în realitate la fel de furtunoasă ca vremea de septembrie. Exact ca în Germania, scurtul experiment de democrație liberală tocmai se poticnise. În 1932, prim-ministrul și ministrul de finanțe, precum și câțiva industriași de marcă fuseseră asasinați de tineri ofițeri fanatici (în mod straniu, ucigașii plănuseră și asasinarea lui Charlie Chaplin, aflat în vizită, pentru a declanșa un război cu Statele Unite). Ordinea politică a Japoniei după Primul Război Mondial era bulversată de forțele economiei de piață, scăpate de sub controlul guvernului. Marea Criză dusesse la prăbușirea cererii de mătase pe piața americană și europeană, aruncând majoritatea zonelor rurale japoneze în pragul sărăciei. În iarna 1932–1933, numeroși mici fermieri fuseseră forțați să-și prostitueze fetele – care fuseseră vândute reprezentanților itineranți ai ceainăriilor și bordelurilor, pentru ca familiile

lor să-și poată continua existența. Criza economică a fost accentuată de o recoltă dezastruoasă în 1932 în tot nordul Japoniei. Mulți tineri ofițeri și soldați proveneau din familii de țărani și experimentaseră pe propria piele suferințele din comunitățile lor. O numeroasă populație rurală se mutase recent la oraș ca să lucreze în șantierele navale, în mine și în fabrici, precum și în vasta rețea de mici ateliere care își bazau activitatea pe comenzile primite de la zaibatsu, marile concerne financiar-industriale ale Japoniei. Acești oameni suferiseră și ei în perioada Marii Crize – și, la fel ca muncitorii din inima industrială a Germaniei, se orientau spre politicienii din extrema naționalistă, și nu spre socialiști, pentru a-i salva de sărăcie.

Conducătorul partidului militarist era generalul Araki Sadao, ministrul de război, care era un susținător radical a kodo-ha – „Calea Imperială” – o credință mistică în conducerea nemijlocită realizată de împărat și în misiunea divină a Japoniei de a-și extinde imperiul. Din nou, la fel ca național-socialismul din Germania, kodo-ha avea o componentă puternic anticapitalistă. Ultranaționaliștii precum Araki erau de părere că marile întreprinderi și pământul trebuiau „restituite” împăratului. Doctrina kodo era extrem de atrăgătoare pentru mulți tineri ofițeri care, în urma recente crize economice, ajunseseră să disprețuiască marile conglomerate capitaliste ale Japoniei, dar și pe politicienii democrați, care vorbeau deseori în numele acestora. Ea atrăgea și foarte mulți foști socialiști și comuniști, care susțineau doctrina kodo deoarece reconcilia acțiunea revoluționară cu devotamentul față de casa imperială și credința șintoistă, ce consacra loialitatea față de împărat drept religie națională. Foarte incomod pentru un agent sovietic care spera să organizeze o rețea de spionaj, aproape toți politicienii japonezi erau uniți de o teamă vie față de marxism și comunism, reprezentate de Comintern și de URSS, pe care le vedeau ca o amenințare existențială la modul ierarhic de viață specific poporului japonez.

Acea teamă reprezenta și o amenințare directă la securitatea URSS-ului. Într-un discurs pe care l-a ținut la scurt timp după sosirea lui Sorge, Araki a afirmat că războiul cu Rusia era „inevitabil”. Ambasadorul Statelor Unite, Joseph Grew, a notat în jurnalul său, pe 7 septembrie 1933, că „armata [japoneză] este perfect încredințată că va putea cuceri Vladivostokul și

provinciile maritime [ale Rusiei] și probabil întregul teritoriu până la Lacul Baikal“.***** Grew a prezis și că un nou război ruso-japonez era „absolut inevitabil“ în primăvara lui 1936.

La nivel practic, Partidul Comunist Japonez fusese scos în afara legii în 1925, în vigoarea unei Legi de Menținere a Păcii, menită să țină sub control actele subversive desfășurate împotriva kokutai – „sistemul imperial“ al Japoniei. În 1933, toate elementele potențial subversive – printre care liberalii, socialiștii, creștinii, pacifiștii, susținătorii feminismului, ai contracepției și entuziaștii care studiau esperanto – erau considerați a fi înfăptuit delikte de gândire sau shisohan. Toți erau pasibili de a fi arestați pe loc și închiși. Comuniștii erau amenințați cu confiscarea proprietăților familiei dacă nu se deziceau sincer și nu aduceau dovezi în privința apostaziei lor, o revenire a zilelor primului shogunat din secolul al XVII-lea, când creștinii care se lepădau de credință erau forțați să calce în picioare un crucifix.*****

În 1933, susținătorii înflăcărați ai kodo-ha încă reprezentau mai degrabă o insurgență politică decât una militară – alarmantă, dar cotrolabilă, în opinia bătrânilor curteni care încă dețineau, până la urmă, controlul asupra imperiului. Împăratul Hirohito – în vârstă de 32 de ani când a sosit Sorge în Japonia – era un erudit devotat hobby-ului său personal – biologia marină. În puținele sale apariții în public la trecerea în revistă a batalioanelor gărzilor imperiale de pe terenul de paradă Yoyogi, Hirohito era grandios pe armăsarul său alb. În realitate, cel de-al 124-lea împărat al Japoniei era miop, timid, studios și ușor de dominat de către energicii consilieri care îl înconjurau.*****

Cei mai apropiați sfetnici ai împăratului, contele Makino și prințul Saionji Kinmochi – un veteran care de 50 de ani făcea parte din consiliul imperial de guvernare și unul din ultimii Gen-ro („primii conducători“ ai dinastiei Meiji*****)) – credeau că excesele naționaliștilor puteau fi ținute în frâu. „Totul va fi bine atât timp cât noi, cei bătrâni, suntem aici să apăsăm pe frână“, i-a spus un alt membru al vechii gărzi, prim-ministrul și amiralul Makoto Saito, redactorului de la Japan Advertiser, în 1933. Conform legii, criticarea împăratului constituia o blasfemie. Dar, în practică, invadarea Manciuriei în 1931, neautorizată de împărat, demonstrase în mod clar

tuturor observatorilor imparțiali ai politicii japoneze că armata nu mai era sub controlul bătrânilor curteni. Un alt semn că adevărata putere părăsise în mod decisiv palatul era un alt complot al ofițerilor, descoperit în primăvara anului lui 1933 și care urmărea asasinarea întregului cabinet – inclusiv a premierului Saito și a altor curteni conservatori. Cu toate acestea, deocamdată, o majoritate alcătuită din oficiali de vârf și ofițeri de armată – cunoscută ca tosei-ha sau Facțiunea de Control – considera că aventura expansionistă din Manciuria, trecută în mod tacit cu vederea de Araki, era impulsivă și periculoasă. Credeau inclusiv că nu era înțelept să caute motiv de harță cu Rusia.

Dilema principală a lui Sorge – dacă Japonia avea să atace Uniunea Sovietică – era, prin urmare, strâns legată de răspunsul la întrebarea: „Cine conduce cu adevărat la Tokyo?” Problema consta în modul în care putea fi analizat un stat condus de un împărat-zeu care nu-și mai putea exercita autoritatea, care era guvernat în practică de o birocrație centralizată, obligată să urmeze traseul stabilit de armată, și cu o societate cunoscută pentru autodisciplina sa, dar care, în mod regulat, era înclinată spre revoltă și violență politică extremă.*****

La începutul lui octombrie, Sorge a pornit spre orașul industrial Nagoya, aflat la sud-vest de Tokyo, la patru ore de mers cu trenul, să-l întâlnească pe ultimul și (așa cum avea să se dovedească) cel mai important contact german al său.

Nagoya a fost și rămâne un loc sumbru, plin de fabrici de textile și de porțelan. Locotenent-colonelul Eugen Ott fusese recent detașat acolo ca ofițer de legătură pe lângă Regimentul al III-lea Artilerie al armatei japoneze. Ott și familia sa aveau o locuință spartană în cazarmele regimentului, fără nici un fel de companie germană. Dacă Sorge ar fi apărut în viața lui Ott în orice alt moment, probabil relația lor ar fi fost diferită. Dar, în aceste condiții, ofițerul singuratic a fost încântat să-l primească pe jurnalistul fermecător și sigur pe sine ca pe un prieten – mai ales că noul-venitul avea o scrisoare de la vechiul prieten al lui Ott, Zeller, din Berlin, care-l asigura că Sorge era absolut demn de încredere din punct de vedere politic și personal.

Cei doi bărbați aveau multe în comun. Imediat și-au dat seama că fuseseră în aceeași divizie pe frontul răsăritean – un alt exemplu de kampfkameraderie sau de camaraderie de luptă, care avea să-l lege pe Sorge de atât de mulți germani din generația sa. Sorge avea 39 de ani când s-au întâlnit, iar Ott – 44. Amândurora le plăcea șahul și împărtășeau aceeași fascinație pentru Japonia.***** Deși Sorge avea să exploateze cu neobrăzare relația sa cu Ott, prietenia lor avea o bază sinceră. „Ott avea un caracter ales, [...] era perspicace, abil, realist din punct de vedere politic“, scria Sorge în memoriile sale din închisoare. Amândoi erau sceptici în privința naziștilor – deși Ott avea să-și depășească în curând îndoielile, devenind un slujitor loial al Reichului, spre dezgustul lui Sorge. Ott, după estimarea lui Sorge, „mă credea un om cu vederi progresiste, nici nazist, nici comunist, într-un fel un excentric, fără nici un angajament sau devotament“.*****

Ott servise o perioadă pe linia frontului în Primul Război Mondial ca ofițer de artilerie, unde ofițerii de carieră din vechea școală îl luaseră în derâdere. „Ott este un mic șvab care vrea să se dea mare prusac“, spusese la un moment dat generalul Walter von Reisenau, superiorul imediat al lui Ott. „Dar, la urma urmelor, este doar o copie palidă a sergentului prusac, nu un ofițer.“***** Adevăratul talent al lui Ott se manifesta, de fapt, în clandestinitate, având categoric aptitudini nedemne de un cavaler, dar folosite în spionaj și operațiuni secrete. După stagiul militar de pe front, talentul lui Ott a fost remarcat de colonelul Walther Nicolai, șeful Înaltului Comandament al serviciilor secrete germane, care l-a pus să strângă informații militare secrete.

În urma înfrângerii Germaniei din 1918, cariera lui Ott a schimbat decisiv direcția spre lumea clandestină. Generalul Kurt von Schleicher, un anticomunist înverșunat, care fusese unul din fondatorii Freikorps în 1919, l-a recrutat pe tânărul și inteligentul ofițer pentru propriile misiuni secrete. Schleicher forma un grup secret în cadrul armatei, Sondergruppe R (de la „Russland“), care era devotat reconstruirii în secret a armatei germane, ca o sfidare la adresa Tratatului de la Versailles. Această activitate de reînarmare secretă presupunea o legătură cu Rusia bolșevică, în virtutea unui acord confidențial negociat între Schleicher și un membru al Comitetului Central Sovietic, Leonid Krasin, în 1921.***** Fondurile pentru pregătirea

operațiunilor militare sub acoperire erau furnizate de o rețea de corporații fantomă creată de Schleicher – în special GEFU sau Compania pentru Promovarea Antreprenoriatului Industrial, care direcționa 75 milioane de Reichsmark spre industria sovietică de armament. Între 1921 și 1933 – anul în care acordul a fost desființat de o conducere sovietică îngrijorată de ascensiunea lui Hitler –, aceste contracte cu arme clandestine au furnizat URSS-ului valuta de care avea mare nevoie și au făcut posibil ca Germania să rămână la zi cu tehnologia militară a anilor 1920, în ciuda faptului că oficial fusese dezarmată de Aliații victorioși.

Eugen Ott a slujit ca șef al Departamentului Politic al lui Schleicher, acționând și ca om de legătură cu așa-numitul „Reichswehr Negru”. Conduasă de maiorul Bruno Ernst Buchrucker, această organizație era, de fapt, o armată alcătuită din Arbeitskommandos – comandouri de muncă –, care pretindeau a fi grupuri civile, dar care erau, în realitate, unități paramilitare. Această manevră i-a permis Germaniei să treacă dincolo de limitarea numărului de militari, impusă prin Tratatul de la Versailles. Reichswehrul Negru al lui Buchrucker, la fel ca vechile Freikorps din cadrul cărora proveneau mulți dintre membrii săi, devenise notoriu pentru lichidarea germanilor pe care îi suspecta că lucrau ca informatori ai Comisiei de Control a Aliaților, organizația însărcinată să monitorizeze termenii tratatului de pace. Victimele erau asasinate după ce erau condamnate pentru trădare de tribunale militare secrete, cunoscute ca Femegerichte. Crimele Femegerichte erau o evidentă provocare pentru autoritatea guvernului de la Weimar – și dovada că armata germană devenise, de fapt, un stat în stat, sfidând slabul guvern civil și urmând o politică de reînarmare pe la spatele autorităților alese în mod democratic.

Ott trebuie să fi înțeles foarte bine dinamica ascensiunii la putere a armatei japoneze în anii 1930. Făcuse parte din același proces în propria țară. Pe parcursul acestei istorii, Ott poate părea un credul, un naiv care s-a lăsat complet păcălit de vicleanul său prieten Sorge. Dar merită să ne amintim că, în anii în care își construia cariera, Ott însuși fusese un disimulator profesionist care activase nu doar în cadrul acordului de reînarmare secretă al Germaniei cu Rusia comunistă, dar și în cadrul unei organizații clandestine răspunzătoare pentru o mulțime de crime politice.

În decembrie 1932, după ce fusese o perioadă ministru al apărării, Schleicher a devenit, pentru scurt timp, cancelarul Germaniei. El l-a trimis pe Ott ca emisar al său la Adolf Hitler, pentru a-i oferi vedetei naziste în ascensiune un post în cabinet. Hitler a refuzat, fiind interesat doar de puterea supremă, pe care a pus mâna rapid, pe 30 ianuarie 1933. După ce Hitler a devenit cancelar, membrii Înaltului Comandament au aranjat ca Ott, locotenentul de încredere din regimul Schleicher, care tocmai căzuse, să fie îndepărtat și trimis la capătul lumii, în Japonia. Mutarea probabil că i-a salvat viața lui Ott. Schleicher însuși a fost asasinat în 30 iunie 1934, în timpul Noptii Cuțitelor Lungi, acțiunea sângeroasă prin care Hitler și-a eliminat dușmanii din Partidul Național-Socialist și posibili rivali din afara lui.*****

Detașarea lui Ott la Nagoya, în acel post solitar, a fost un fel de exil politic. Cu o carieră brusc întreruptă, avea în față un viitor incert. Dinamismul și intelectul lui Sorge trebuie să fi apărut ca o distracție binevenită pentru Ott, dar și pentru familia acestuia. La câteva zile de la prima lor întâlnire, familia Ott era într-o plimbare de weekend cu mașina în împrejurimile orașului Nagoya, când au dat peste Sorge care se plimba pe jos printre câmpurile de orez. Sorge a salutat-o curtenitor pe soția lui Ott, Helma, și a pălăvrăgit cu cei doi copii ai cuplului Ott, Podwick și Ulli, atunci în vârstă de 11 și șapte ani. În cel mai scurt timp, copiii îi spuneau deja „unchiul Richard“.

Sorge s-a întors la Tokyo încântat de noul său contact. Întrucât cariera sa socială în comunitatea germană era deja lansată, era timpul să înceapă să-și creeze o rețea subterană. În drum spre Japonia, Sorge aflase, în timpul unei scurte întâlniri la hotelul Noailles din Paris cu un agent al cărui nume nu îi fusese comunicat, că un alt membru din potențiala sa echipă – „un anume Vukelić“ – era deja la Tokyo și aștepta să fie contactat. Acționând cu extremă precauție, Sorge l-a așteptat pe Bruno Wendt, operatorul radio instruit la Moscova și singurul membru al noii rezidentura pe care îl cunoscuse deja, înainte de a face orice încercare de a-l contacta pe misteriosul Vukelić.

Wendt și soția sa au sosit cu vaporul la mijlocul lui octombrie. S-au întâlnit cu Sorge în holul hotelului Imperial, așa cum conveniseră. Din motive de

securitate, noul operator venise fără nici o piesă pentru stația radio. Prima însărcinare a lui Wendt era, așadar, să cumpere componentele necesare și să asambleze de la zero o stație suficient de puternică, încât să emită până la Vladivostok. Trebuia și să-și inventeze o acoperire care să-i permită să călătorească și să cumpere transformatoare, lămpi radio și așa mai departe. Folosind banii de la Departamentul 4, Wendt a înființat la momentul oportun o mică firmă care furniza mostre de produse japoneze firmelor străine. Dar, din motive care s-au pierdut în istorie, i-a stabilit sediul la Yokohama, nu la Tokyo, ceea ce presupunea o călătorie de o oră cu trenul ori de câte ori Sorge voia să facă o transmisiune. Poate că Wendt credea că Yokohama, cu traficul său intens pe frecvențele maritime comerciale, era o locație mai potrivită pentru un emițător radio secret. Sau poate s-a gândit că supravegherea poliției era mai relaxată în afara capitalei. Curând, Sorge urma să se plângă la Centru că Wendt era „extrem de timid și că nu trimite nici jumătate din mesajele pe care i le dau”.***** Nu avea să fie ultimul operator radio necooperant care a dezamăgit rețeaua de spionaj din Tokyo, netransmițând informațiile obținute cu greu de tovarășii săi.

Fie din „timiditatea” lui Wendt, fie din precauția lui Sorge, abia în noiembrie 1933 a reușit, în sfârșit, Wendt să-l sune pe Vukelić la apartamentele Bunka, un bloc rezidențial din secolul al XIX-lea, maiestuos odinioară, care se ridica pe malul râului Ochanomizu.*****

– Îl cunoști pe Johnson? a întrebat Wendt, folosind codul de recunoaștere prestabilit de la Centru.

– Îl cunosc, a răspuns Vukelić, ușurat că, în sfârșit, fusese contactat.

– Eu nu sunt Schmidt, dar am fost trimis de el, a încheiat Wendt.*****

A fost stabilită o întâlnire pentru ziua următoare.

Branko Vukelić era un iugoslav înalt, robust, cu un început de chelie și alură militară. Sorge – sau Schmidt, așa cum s-a prezentat – și-a găsit noul agent într-o „stare jalnică, [...] bolnav, falit și cu dor de casă”.***** A reieșit că Vukelić și familia sa așteptaseră în Tokyo ca să-i contacteze

Sorge încă din februarie, fără bani, instrucțiuni sau vreo modalitate de a lua legătura cu Centrul.

Motivul exact pentru care Centrul îl alesese pe Vukelić să devină membru al rețelei de spionaj a lui Sorge de la Tokyo rămâne un mister. Nu fusese pregătit ca spion și nu avea cunoștințe legate de politica militară a Japoniei. Nu era nici măcar un comunist prea entuziast. Născut la Osijek, în Croația zilelor noastre, în 1904, Vukelić era fiul unui ofițer din armata imperială austro-ungară. Își petrecuse copilăria în orașe garnizoană și descoperise socialismul ca elev de liceu la Zagreb. Mama sa, Vilma, își amintea că Branko fusese foarte impresionat când, în 1922, fusese executat tânărul comunist care îl asasinase pe ministrul de interne al Iugoslaviei. Vukelić depusese garoafe la mormântul martirului roșu.***** S-a înscris la Academia de Arte Frumoase din Zagreb, a intrat în clubul studenților marxiști și a fost arestat de poliție după niște lupte de stradă cu naționaliștii. După două trimestre, Vukelić a părăsit academia și s-a transferat la Facultatea de Arhitectură a Universității din Brno, în Moravia. În 1926, mama sa, acum văduvă, și-a dus fiul la Paris, unde acesta s-a înscris la Facultatea de Drept de la Sorbona.*****

Trecutul de comunist al lui Vukelić l-a urmat în Franța sub forma concretă a dosarului său de la poliția iugoslavă, care a fost solicitat de poliția din Paris după ce a fost arestat de două ori pentru participare la revolte provocate de socialiști. În 1929, mama lui Vukelić consemnase în jurnal că fiul ei o dusesse să vadă Crucișătorul Potemkin, filmul clasic de propagandă al lui Serghei Eisenstein despre Revoluția rusă din 1905. „Fiul meu mă ținea de braț, în timp ce pășeam în liniște. Deodată a spus: «Vezi, mamă, ce film minunat, veridic! Îți place ce a realizat Uniunea Sovietică în numele viitorului omenirii?» «Da, fiule, fiindcă este lumea ta», am răspuns. «Dar Uniunea Sovietică este înconjurată din toate părțile de dușmani», a continuat Branko. «Întreaga lume s-a înarmat împotriva tânărului stat proletar. A apăra URSS-ul acum înseamnă a te apăra pe tine însuși și a-ți apăra propria țară.»“*****

În ciuda noțiunilor sale romantice despre apărarea revoluției, după absolvire, în 1929, Vukelić a intrat în rândurile funcționarilor mic-burghezi de la Compagnie Générale d'Electricité de Paris. A avut un copil cu iubita

sa daneză, Edith Olsen, servitoare în casa unei familii daneze care locuia la Paris, iar apoi s-a căsătorit cu Edith în ciuda obiecțiilor mamei sale. Nevoia de a pune mâncare pe masă îi depășise temporat entuziasmul marxist.*****

Vukelić a ajuns în atenția Partidului Comunist, aflat în clandestinitate, abia în 1932. Tocmai se întorsese în Franța după o ședere de patru luni în țara sa natală, Iugoslavia, unde își satisfăcuse cu întârziere serviciul militar în armata națională. De acum era șomer și își întreținea proaspăta familie ca jurnalist independent și fotograf. Pe o stradă din Paris a dat peste doi vechi prieteni dintr-un grup de studenți marxiști din Zagreb, Hugo Klein și Milo Budak.***** Vukelić pierduse orice contact cu partidul. Cei doi camarazi ai săi, evident, nu. În scurt timp, l-au convins pe Vukelić să scrie un raport personal despre situația politică și socială a armatei iugoslave, pornind de la experiențele sale recente, pentru a fi publicat în revista Cominternului Inprecorr (la care contribuise și Sorge). „Este întotdeauna nevoie de o persoană care poate scrie un asemenea raport, așa că nu trebuie să-ți faci probleme în privința unei slujbe“, i-a spus Klein lui Vukelić, flutându-l. „Acest raport îi este util mișcării.“*****

Și astfel a început recrutarea. Vukelić a fost reticent la început, pretinzând (conform relatării sale detaliate, făcută în prezența anchetatorilor japonezi, în 1942) că nu mai era un comunist convins.***** Klein l-a determinat să se răzgândească.

– Să dăm o șansă Rusiei sovietice să instaureze socialismul prin menținerea păcii pentru câțiva ani, l-a îndemnat el.

În martie 1932, un alt spion sovietic, unul mai important, a preluat sarcina de a-l seduce. Era o femeie frumoasă, înaltă, cu un puternic accent baltic (sau așa i s-a părut lui Vukelić), cu o pasiune pentru schi și care își spunea „Olga“. (Este posibil ca Olga să fi fost Lidia Cekalova, cunoscută și sub numele de baroana de Stahl, curieră și fotografă în cadrul serviciilor secrete sovietice, care lucra pentru secția din Paris a Departamentului 4.***** Sau poate să fi fost sora lui Alfred Tilden, un important agent OMS detașat la Paris în acea perioadă.*****)

– Sarcina noastră este să apărăm Rusia sovietică, i-a explicat Olga tânărului recrut. Aceasta este datoria tuturor bunilor comuniști, dar datoria noastră specială este de a strânge informații.*****

Vukelić a protestat că nu avea experiență în munca de informații și nici cunoștințe în domeniul militar.

– Nu ne vom aștepta să spargi seifuri, dar ne vom aștepta să-ți folosești experiența de jurnalist, l-a asigurat ea. Va trebui să-ți folosești abilitatea de a observa și de a analiza ca un marxist. Nu contează în ce țară vei merge, vei găsi acolo tovarăși experimentați care te vor îndruma și simpatizanți care vor coopera cu noi în munca noastră.*****

Ca mulți alți agenți recrutați de Departamentul 4 în această perioadă, Olga l-a lăsat pe Vukelić să creadă că se înrola în activități sub acoperire pentru Comintern – „cauza păcii internaționale“, în exprimarea lui Willi Muenzenberg –, și nu în serviciile secrete militare sovietice. Ultima ei întrebare din cadrul interviului a fost una melodramatică:

– Ai simțuri ascuțite sau nu? Aceasta este cea mai importantă condiție pentru acest gen de muncă.

– Nu, a venit răspunsul sincer al lui Vukelić.*****

Lipsit de experiență și de încredere în sine, Vukelić – sau mai degrabă „de Voukelitch“, după cum începuse să se prezinte, imitând aristocrația franceză – nu era unul dintre cei mai promițători recruți. Cu toate acestea, vorbea opt limbi, era un priceput fotograf amator – un talent foarte folosit într-o rețea de spionaj – și avea antecedente reale, deși modeste, de reporter independent. Mai important, nu fusese membru de partid în tinerețe, iar cazierul său judiciar făcea parte și el din trecutul îndepărtat. La următoarea lor întâlnire, Olga i-a adus lui Vukelić niște acte de tradus și 3 000 de franci pentru cheltuielile uzuale, alături de instrucțiuni potrivit cărora urma să-și dezvolte cariera de jurnalist ca acoperire.***** În octombrie 1932, după ce trecuse prin mai multe examinări din partea unor misterioși bărbați est-europeni fără nume, lui Vukelić i s-a spus că fusese selectat să meargă în Japonia.*****

– Te invidiez că mergi într-o țară așa frumoasă, i-a spus Olga.

Misiunea lui avea să dureze doi ani, i-a spus ea, după care el spera că i se va da voie să meargă „în Rusia Sovietică, drept compensație pentru efortul meu, pentru a mă bucura de viața pașnică și cultivată din paradisul socialismului“.***** Soția lui, Edith, era instructoare calificată de gimnastică daneză – un tip de exerciții fizice foarte populare în Japonia la acea vreme –, ceea ce avea să-i asigure și ei o oarecare acoperire pentru prezența la Tokyo.

Vukelić se recupera în urma apendicitei, dar cu toate acestea s-a târât prin Paris ca să solicite viza pentru Japonia și să-și ofere serviciile unor ziare și reviste franceze. Printr-un mare noroc, săptămânalul ilustrat Vue pregătea un număr special despre Extremul Orient și a fost de acord să-i ia în considerare fotografiile. Și ziarul iugoslav Politika i-a primit articolele, ținând cont de statutul său de ziarist independent. Pe 30 decembrie 1932, familia Vukelić – Branko, Edith și fiul lor de trei ani, Paul – s-a îmbarcat pe un vapor italian care mergea de la Marsilia la Yokohama. Aveau cea mai subțire acoperire, nu aveau experiență în munca secretă și nu primiseră nici instrucțiuni în privința a ceea ce urmau să facă după ce soseau, în afară de a aștepta la apartamentele Bunka să fie contactați de cineva cu codul prestabilit.

Arhivele sovietice dezvăluie faptul că motivul probabil pentru care Centrul s-a grăbit să-l trimită pe Vukelić atât de slab pregătit – în timp ce Sorge era încă la Shanghai – fusese teama că Sûreté Nationale, poliția națională franceză, era pe urmele lui. În iunie 1932, Izaia Bir, un important spion sovietic, fusese arestat la Paris, împreună cu șase asociați. Conducătorul Partidului Comunist Francez, Jacques Duclos, fugise deja din Franța de teama a ceea ce avea să dezvăluie Bir. O vânătoare intensă a comuniștilor începuse în Franța și de aceea Centrul s-a grăbit să-și trimită agentul novice de cealaltă parte a lumii, într-o rezidentură încă inexistentă a Departamentului 4, înainte să fie prins și să-și trădeze recrutorii.

Poate că Vukelić evitase să fie arestat de Sûreté, dar de ceea ce și-a dat seama doar foarte târziu a fost faptul că economicoșii comuniști francezi calculaseră în mod total eronat costul vieții în Japonia. Bugetul pe care l-au

pus la dispoziția lui Vukelić și a familiei sale era de doar 1 800 yeni pentru primele șase luni, adică zece yeni pe zi. Aceasta le acoperea doar chiria și mesele extrem de simple la Bunka (mottoul de aici, până în ultimele sale zile ca pensiune ieftină, în anii 1990, rămânând, cu o cuceritoare onestitate japoneză: „Fără lux, dar cu tot confortul“). I s-a spus că noul său șef avea să-l contacteze în august. De fapt, Sorge a luat legătura cu el abia în noiembrie.

În timpul primelor și mult așteptatelor lor întâlniri, Sorge i-a dat lui Vukelić bani și l-a sfătuit să „închirieze o casă, să se mute acolo cu soția și copilul și să înceapă să lucreze din plin ca reporter“.***** Înainte de întâlnirea lor, Sorge transmisese la Moscova că plănuia să-l folosească pe Vukelić ca spion în comunitățile britanice, franceze și americane și ca fotograf al rețelei, locuința urmându-i a fi utilizată ca locație a aparatului de emisie-recepție. Dar se pare că Sorge și-a dat seama imediat că noul său asociat nu era bun de nimic și că era un amator neinstruit. Pe de altă parte, Vukelić le-a spus polițiștilor japonezi că prima sa impresie despre Sorge „nu a fost foarte bună“. A suspectat – probabil corect – că Sorge considera că „nu era genul serios“ și mai târziu a descoperit că șeful lui îl credea „un outsider și nu a putut scăpa de acest sentiment până în ultima zi a colaborării lor“.*****

Cu toate acestea, Sorge și Vukelić au început să se întâlnească regulat la restaurantul Florida Kitchen, din Ginza. Sorge a renunțat curând la pseudonimul Schmidt, din moment ce lucrau ca reporteri cu numele lor adevărate și atât el, cât și Vukelić făceau tot posibilul să se întâlnească la Agenția japoneză de presă Domei și la conferințe oficiale de presă.***** Totuși, Sorge era atent ca noii săi prieteni de la Ambasada Germaniei să nu afle despre întâlnirile lor, deoarece se temea că Vukelić „era de cealaltă parte a baricadei ideologice față de ei“.***** Vukelić s-a mutat la momentul oportun într-o casă de pe strada Sanai Cho, nr. 22, din Ushigome-ku, pe care Sorge avea s-o folosească ulterior drept amplasament al emițătorului radio.***** Vukelić și-a mărit venitul dând lecții de limbi străine în particular, la el acasă, în timp ce Edith predă gimnastică la școala Tamagawa Gakuen.*****

Prima misiune a lui Vukelić, în 6 decembrie, a fost să dea un anunț – cu cinci seni***** cuvântul – în The Japan Advertiser. Anunțul avea următorul conținut: „Reproduceri UKIYOE ale marilor artiști din vechime. De asemenea, cărți englezești pe aceeași temă. Nevoie urgentă. Dați detalii, titluri, autori, prețuri la rubrica Artist, în The Japan Advertiser, Tokyo.“***** Numărul de telefon pentru răspunsuri era al unei agenții de publicitate din cartierul Kanda, din Tokyo.*****

Semnalul secret era pentru Yotoku Miyagi, un tânăr pictor care sosise în Yokohama pe 24 octombrie 1933. Miyagi se născuse în 1903 în Okinawa, una dintre cele mai sudice insule ale arhipelagului japonez, și era cel de-al doilea fiu dintr-o familie de țărani. Când avea doi ani, părinții lui emigraseră, stabilindu-se în final în California, lăsându-l în grija bunicului din partea mamei. Bătrânul semănase sămânța idealismului lui Miyagi. „Când eram copil, bunicul meu mă învăța: «Nu te purta rău cu cei slabi și fii conștiincios»“, avea să le spună Miyagi celor care l-au capturat în 1942.***** Miyagi mersese la școala din sat și la Școala Normală a Prefecturii Okinawa, dar nu absolvise, fiindcă dezvoltase primele simptome de tuberculoză la vârsta de 16 ani. În speranța de a-și îmbunătăți sănătatea – și de a-și împlini visul de a studia arta –, în iunie 1919, plecase la tatăl său, care avea o mică fermă în Brawley, California.

Miyagi s-a înscris la Școala Publică de Artă din San Diego. Un an în aerul uscat californian din Imperial Valley îi vindecase plămânii și se mutase în cartierul Little Tokyo din Los Angeles, unde se impusese ca artist și, împreună cu trei prieteni japonezi, deschisese un mic restaurant numit „The Owl“, Bufnița. Toată tinerețea, Miyagi suferise de discriminare, întâi ca okinawan – considerați cetățeni de categoria a doua de către japonezi la acea vreme – și din nou în America – nu doar din partea albilor, ci și a japonezilor din cea de-a doua generație, care se uitau de sus la noii imigranți. Nu era o coincidență faptul mulți comuniști japonezi de seamă – printre care Kyuichi Tokuda, cel mai cunoscut conducător al lor – erau originari din Okinawa, așa cum mulți bolșevici proveneau din rândurile evreilor ruși oprimați. Când Miyagi se întâlnise cu socialiștii în America, fusese imediat atras de doctrina egalitaristă. Devenise comunist, le-a

explicat Miyagi anchetatorilor săi, din cauza „discriminării inumane practicate împotriva raselor asiatice în Statele Unite“.*****

Miyagi și partenerii săi de la The Owl au înființat un grup de studiu marxist, care a fost rapid descoperit și susținut de Partidul Comunist din Statele Unite. Dar convertirea sa personală nu a fost imediată. Când grupul – acum un club cu numele Romei Kai sau „Societatea Zorilor“ – s-a scindat în facțiuni comuniste și noncomuniste, Miyagi a rămas cu cei din urmă, în mare datorită antipatiei sale profunde față de japonezii „continentali“, care își amestecau idealurile comuniste cu elemente de naționalism, în care el nu avea deloc încredere.***** Cu toate acestea, a continuat să citească literatură rusă și să se îndrepte spre stânga, iar, în 1931, a intrat în Societatea Proletară a Artelor, un front al Cominternului. În acel an, Partidul Comunist Sovietic l-a detașat pe coasta de vest a Statelor Unite, pentru a recruta noi membri, pe Tsutomu Yano (cunoscut ca Takedo) – un comunist japonez de seamă care stătuse un timp la Moscova, în 1930. Acesta l-a abordat pe Miyagi la o întâlnire a Societății Artelor. Miyagi, dovedind o slăbiciune pentru personajele autoritare, cu voință puternică, fapt care-l va aduce în mod fatal sub influența lui Richard Sorge, a fost convins de Tsutomu să intre în partid. Distinsul vizitator a completat chiar și carnetul de partid al lui Miyagi. De asemenea, Tsutomu, fără știrea lui Miyagi, l-a înregistrat la Comintern – deși nu la Partidul Comunist al Statelor Unite – sub numele de cod Joe, pe care avea să-l poarte pe durata întregii sale cariere de spion.

Miyagi se căsătorise cu o imigrantă japoneză, Yamaki Chiyo, în 1927. Cuplul a închiriat o locuință de la un cuplu japonez sărac din Los Angeles, unde Miyagi a rămas și după ce s-a despărțit de Chiyo, în 1932. Noul său proprietar, Yoshisaburo Kitabayashi, în mod clar nu era comunist. Dar soția sa, Tomo, o femeie micuță, cu chipul crispat, era membră a partidului și a Societății Proletare a Artelor.***** Acest cuplu simplu avea să joace un rol decisiv în viitorul lui Miyagi și al lui Sorge.

La fel ca Vukelić, înaintea lui, bolnăviciosul Miyagi, de origine umilă, era departe de a fi candidatul evident pentru recrutare în rețeaua de spioni din Tokyo a Departamentului 4. Singurele sale calificări indiscutabile erau un comportament vesel, fluentă în limba engleză și japoneză și o acoperire la

îndemână, ca artist. Cu toate acestea, în primăvara anului 1932, doi oficiali de partid au venit să-l caute la locuința familiei Kitabayashi. Unul era recrutorul inițial al lui Miyagi, Tsutomu Yano. Celălalt era „un american” – sau cel puțin așa a pretins Miyagi în fața autorităților japoneze – care își spunea Roy, o cunoștință veche din cercurile de partid din Los Angeles. Roy rămâne o figură misterioasă. Este posibil să fi fost vărul tatălui lui Miyagi, Yosaburo, un imigrant japonez din a doua generație, care a fost arestat în ianuarie 1932 la o întâlnire a Partidului Comunist de la Long Beach și acuzat de complot în scopul răsturnării instituțiilor americane.***** Deși americano-japonezul „Roy” era într-adevăr cetățean al Statelor Unite, poate că Miyagi încerca să-i deturneze pe anchetatori de pe urmele rudei sale comuniste, sugerând că recrutorul său era caucazian.*****

Vizitatorii i-au propus lui Miyagi să ajute cauza, călătorind la Tokyo pentru „scurt timp”, pentru a înființa un grup Comintern în Japonia – același stindard fals folosit cu Vukelić, la Paris, și cu Hotsumi Ozaki, la Shanghai. Miyagi, aducând ca pretext incidența ridicată a tuberculozei în Japonia, a protestat, având în vedere sănătatea sa șubredă. Dar, în septembrie, 1933, Yano și Roy s-au întors. Sosise momentul ca Miyagi să slujească pacea lumii, i-au spus ei, promițându-i noului lor agent că misiunea sa nu avea să dureze mai mult de trei luni.***** Miyagi, care-și câștigase cu greu un trai sărăcăcios în acea vară din vânzarea de picturi, a acceptat.

Înainte de a pleca, Roy i-a dat lui Miyagi instrucțiuni să caute un anumit anunț secret în Japan Advertiser și i-a înmănat 200 de dolari pentru cheltuieli și încă o bancnotă de un dolar, pentru identificare, când va fi ajuns în Japonia. Persoana sa de contact urma să aibă o bancnotă cu numărul de serie consecutiv. Miyagi s-a îmbarcat pe vasul Buenos Aires Maru, în portul californian San Pedro. A ajuns la Yokohama pe 24 octombrie. La scurt timp după plecarea sa, proprietărea sa Miyagi, Tomo Kitabayashi, a rupt orice legătură cu partidul și a devenit creștină, alăturându-se Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea și Uniunii Femeilor pentru Temperanță Creștină.***** Aveau să treacă mai mulți ani până să-și amintească de tânărul ei chirieș comunist și de vizitatorii lui misterioși.

Miyagi s-a întâlnit cu Vukelić în fața birourilor unei agenții de publicitate din cartierul Kanda, la începutul lunii decembrie 1933. Și-au comparat cu succes bancnotele de un dolar și, fără îndoială, s-au minunat de logistica misterios de eficientă a organizației secrete în care tocmai intraseră. A fost stabilită o întâlnire cu șeful.*****

Sorge s-a întâlnit cu cel mai proaspăt recrut al său într-o galerie de artă din Ueno. Sorge purta o cravată neagră, iar Miyagi una albastră. Fiind precaut chiar și cu agenții recrutați și trimiși de Centru, Sorge s-a limitat la o conversație generală. Și Miyagi era emoționat. În telegrame codate, Sorge a comunicat la Centru că avea îndoieli în privința devotamentului tânărului artist.***** Dar, până una alta, și ultimul component al noii echipe a lui Sorge – un agent de origine japoneză – își ocupase locul. Cercul de spioni de la Tokyo era aproape complet.

Citat în Michael Yudell (ed.), Richard Sorge: A Chronology, richardsorge.com, 1996.

*Îe acest loc se află în prezent Biblioteca Parlamentului Național al Japoniei. (n.a.)

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 228, 359.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 229.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 108.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 109.

Whymant, Stalin's Spy, p. 49.

Whymant, Stalin's Spy, p. 51.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 110.

A se vedea Edward Behr, Hirohito: Behind the Myth, New York, 1989, capitolul 5.

Saionji, care petrecuse un timp în Parisul republican în timpul Comunei din anii 1870, nu avea încredere în rolul militarilor în politică. Admira Anglia și compara rolul împăratului cu cel al monarhului britanic, neinteresat de politică, cu excepția câtorva circumstanțe excepționale. Pentru el, împăratul trebuia să fie atât un monarh constituțional, cât și un suveran teocrat. Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 104.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 113.

Interviul lui Prange cu Araki, 6 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 230.

Der Spiegel, 20 iunie 1951, p. 29.

John Wheeler-Bennett, The Nemesis of Power, Londra, 1967, pp. 127–128.

Der Spiegel, 20 iunie 1951, p. 28; Reiss, Total Espionage, p. 9; Dirksen, Moscow, Tokyo, London, p. 143.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 163; „Sorge’s Notes“ și „Extrase“, Interogatoriul lui Richard Sorge, 22 decembrie 1941, p. 27, Grupul de înregistrare 319, nr. dosar 923289, Partea 47, cutia 7484, Partea XV, p. 192.

Extrase din Examinarea nr. 10 a lui Sorge, efectuată de judecătorul din camera preliminară, 28 iulie 1942.

Articolul IV din Kinjiro Nakamura, Zoruge, Ozaki Hotzumi Supai Jiken No Zenbo: Soren Wa Subete o Shitte Ita (Întregul tablou al incidentului de spionaj Sorge-Ozaki Hotzumi – de acum înainte, Întregul tablou), Osaka, 1949, p. 17.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 267.

Recenzie a lui Dušan Cvetic, „Who Was Branko Vukelić?“, Yugoslav Monthly Review, octombrie 1964, p. 38.

Yugoslavia Monthly Review, octombrie 1964, p. 38; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 635.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 14.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 66–67.

Hugo Klein a devenit un cunoscut psihanalist la Zagreb; Milo Budak a activat ulterior într-un partid croat de extremă dreaptă, ajungând ministru al educației în statul independent croat înființat de Pavelić. Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 119.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 345.

Reticența i-a fost împărtășită și de numeroși intelectuali comuniști francezi din acea vreme, dedicați cauzei, dar care nu considerau spionajul o sarcină acceptabilă. De exemplu, Henri Barbé, o figură proeminentă a Partidului Comunist Francez, a refuzat cu indignare propunerea lui Ian Berzin, făcută la Moscova în anul 1931. (Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 121)

Stahl este unul dintre personajele fascinante care au avut roluri fără replici în povestea lui Sorge. Conform unei enciclopedii a serviciilor secrete sovietice, aceasta s-a născut în 1885, apoi s-a căsătorit și a avut copii cu un nobil bogat. Familia s-a mutat la New York după revoluție, iar Stahl a studiat ca să-și obțină licența la Universitatea Columbia. După moartea fiului său, survenită în 1918, a locuit la Paris și a frecventat cercurile bolșevice. Avea un atelier de fotografie, unde copia documente pentru serviciile secrete sovietice. După ce s-a reîntors la New York pentru o scurtă perioadă de timp, a revenit la Paris între 1931 și 1933, unde a fost arestată pentru spionaj și condamnată la cinci ani de închisoare. A se vedea Robert K. Baker, Rezident: The Espionage Odyssey of Soviet General Vasily Zarubin, Bloomington, 2015, capitolul 5.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 123.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 623.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 347.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 348.

Whittaker Chambers, Witness, New York, 1952, p. 87. A se vedea și David J. Dallin, Soviet Espionage, New Haven, 1955, pp. 60–66.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 624; introducere la vol. 3, p. xiii; interviul lui Prange cu anchetatorul lui Vukelić, Ken Fuse, 22 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 628.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 351.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 350; vol. 3, pp. 628–629; „Extrase“, Interogatoriul lui Richard Sorge, 22 decembrie 1941, p. 27.

Prange et al., Target Tokyo, p. 94.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 637; „Sorge Memoir“, Partea 2, p. 7.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 162; Vukelić nu și-a folosit locuința ca loc de emisie până în mai 1938.

„Raportul Biroului de Poliție asupra cazului lui Sorge“, citat în Prange et al., Target Tokyo, p. 34.

*Subunitate a monedei japoneze, yenul (1 yen = 100 seni) (n.red.)

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 308–309, 636; Japan Advertiser, 6–9 decembrie 1933.

Prange et al., Target Tokyo, p. 94.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 313.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 311.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 315.

„The Sorge Spy Ring: A Case Study in International Espionage in the Far East“, în US Congressional Record, 81st Congress, First Session, vol. 95, Partea 12, Anexă, 9 februarie 1949, p. A711.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 308, 311.

Se poate, de asemenea, deși este improbabil, ca Roy să fi fost Manebendra Nath Roy, un membru indian al Cominternului, care a folosit numele Roy – sau așa sugerează generalul Willoughby (Shanghai Conspiracy, p. 54). Chalmers Johnson reliefează faptul că Roy era în închisoare la acea dată (Instance of Treason, p. 94n.); de asemenea, pare ciudat ca un recrutor să-și folosească numele real într-o circumstanță conspirativă de asemenea ample.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 308, 311.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 312; „Sorge Spy Ring“, p. A716.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 308–309, 636; conform rezumatului cazului din vol. I, p. 29, Wendt a stabilit contactul inițial atât cu Miyagi, cât și cu Vukelić. Dar și mărturia lui Miyagi și a lui Sorge (vol. I, p. 349) îl indică pe Vukelić ca intermediar cu Miyagi.

Whymant, Stalin's Spy, p. 53.

Capitolul 8. Acasă la familia Ott

*Era mult mai inteligent și fermecător decât era rezonabil să fie;
și mai era și rău. Adora ceea ce făcea. Trădarea era în caracterul
său. ******

John le Carré despre Kim Philby

Până de Crăciun, în 1933, infiltrarea lui Richard Sorge ca membru respectat al comunității germane aproape ermetice din Tokyo era aproape realizată. La începutul lunii decembrie, Tägliche Rundschau îi publicase primul eseu despre politica japoneză, un articol care, după spusele lui Sorge, „a primit reacții foarte bune în Germania“.***** Mai important, l-a ajutat să câștige respectul personalului de la ambasadă. Secretarul comercial Josef Knoll era, conform estimării lui Sorge, „numărul unu în privința cunoștințelor politice“. Auzind de articolul lui Sorge, „Knoll a ajuns să aibă nu puțină încredere în mine“.*****

Până când noul ambasador german, Herbert von Dirksen, a sosit ca să-și ocupe postul la mijlocul lui decembrie, Sorge era deja în curs de a-și crea o solidă reputație ca Japankenner – expert în probleme japoneze.***** Dirksen era un aristocrat prusac din vechea școală și tocmai își încheiase stagiul de cinci ani la Ambasada Germaniei din Moscova, una dintre cele mai importante misiuni diplomatice ale Reichului. Numirea sa în Japonia, o ambasadă mult mai mică, era oarecum învăluită mister, chiar și pentru Dirksen. Ministrul de război al Germaniei, generalul Werner von Blomberg, îi dăduse un indiciu: Hitler intenționa „să stabilească relații mai strânse cu Japonia“. Atât Germania, cât și Japonia părăsiseră Liga Națiunilor în 1933. Amândouă erau într-o tranziție abruptă la statul dictatorial propriu-zis.

Dirksen – și Sorge – au ajuns la concluzia evidentă. Dându-și seama de „necesitatea punerii unei frâne mașinării rusești, după ce relațiile dintre Germania și Uniunea Sovietică au devenit mai încordate“, Hitler intenționa să încheie o alianță cu Japonia, pentru a efectua o încercuire militară a Rusiei, scria Dirksen în memoriile sale, în 1950. „N-am crezut niciodată în posibilitatea unui război ruso-japonez la inițiativa [exclusivă] a Japoniei.“***** Cu alte cuvinte, când avea să vină momentul, japonezii urmau să fie împinși în război cu URSS-ul. Sarcina ambasadorului german la Tokyo avea să fie aceea de a le da un mic impuls.

Dirksen a preluat un personal format doar dintr-un consilier, patru secretari, doi atașați militari și două dactilografe. Relațiile sale cu Sorge au fost cordiale și respectuoase de la început, dar nu au devenit niciodată de prietenie. În concepția despre lume și viață a lui Dirksen, jurnaliștii erau pe un plan inferior al existenței față de diplomați. Cu toate acestea, autoevaluarea lipsită de modestie a lui Sorge, că în curând ajunsese să fie „privit drept o persoană importantă“ de către ambasador și personalul său, probabil nu era departe de adevăr.***** Poziția lui Sorge la ambasadă avea să devină nucleul uneia dintre cele mai de succes penetrări ale unei instituții inamice din istoria spionajului. „Faptul că am reușit să mă apropii de Ambasada Germaniei și am câștigat încrederea absolută a oamenilor de acolo a constituit fundația activității mele de spionaj din Japonia“, avea să mărturisească Sorge ulterior. „Mi-am putut desfășura activitatea de spion doar stând pe această fundație. La Moscova, faptul că m-am infiltrat în inima ambasadei și m-am folosit de acesta în activitatea mea de spionaj a fost considerat ceva uimitor, fără precedent în istorie.“*****

Faptul că Sorge i-a cucerit rapid pe cei mai importanți membri ai personalului ambasadei a fost dovada charismei și a inteligenței sale. Dar comunitatea germană de la Tokyo era aidoma unui mic sat. Orice nou-venit reprezenta un eveniment. Sosirea unui seducător ca Sorge era o senzație. „Femeile erau fascinate de el, iar dacă bărbații îl invidiau, încercau din răspuțeri să nu arate“, își amintea Frieda Weiss, soția unui diplomat german. „La orice eveniment social participa, își atrăgea o mulțime de admiratori, bărbați și femei. Era viața și sufletul oricărei petreceri, [...] era o celebritate.“ Weiss își amintea cum Sorge o învărtise într-un tangou

înfocat la o petrecere.***** Araki Mitsutaro, o cunoscută membră a lumii mondene nipone, care vizita deseori ambasada, își amintea: „Întâi frumusețea, apoi, după ce îl studai, urâtenia feței lui... Dar era o față într-adevăr interesantă.“***** Paul Mousset, un jurnalist francez care l-a cunoscut pe Sorge la începutul anului 1934, a fost frapat de „combinația ciudată de farmec și brutalitate“ pe care o întâlnea la acesta.***** Experimentatul corespondent în Japonia al Agenției Reuters, căpitanul Malcolm Kennedy, îl considera pe Sorge „liniștit, modest, inteligent“.***** În opinia lui Sorge însuși, personalul de la ambasadă îl credea „un jurnalist excentric, de primă mână“, care era „complet izolat de partidele și facțiunile politice, nefiind un adept nici al nazismului, nici al comunismului“. Nefiind din interiorul ambasadei, inteligența lui Sorge nu reprezenta nici o amenințare. „Cred că le-am conferit nu puțin farmec umanist [...] membrilor ambasadei fiindcă nu am fost ambițios. Nu am fost interesat de vreo poziție; nu am căutat beneficii.“***** Nu a căutat beneficii, cel puțin din punctul de vedere al diplomaților cărora Sorge avea să le exploateze atât de temeinic încrederea și confidențialitatea în scopul apărării URSS.

La scurt timp după ce comunitatea germană a sărbătorit ajunul Crăciunului la modestul sediu al clubului lor, căpitanul Paul Wenneker s-a prezentat la post ca nou atașat naval. Sorge a recunoscut imediat un spirit la fel de gregar ca al lui. Wenneker era „foarte sociabil, fermecător și prietenos“, își amintea Araki Mitsutaro.***** Dirksen îl descria pe noul atașat naval drept „un marinar sincer și deschis, un camarad vesel și de încredere“.***** Sorge și „Paulchen“ Wenneker au devenit imediat „tovarăși la cataramă“. În ierarhia accelerată a lumii expaților, Sorge era deja un om cu experiență și putea să ia sub aripa sa un tânăr ofițer. Wenneker „era un bărbat cu un caracter nobil, milităros“, scria Sorge. „Dar era complet depășit în problemele legate de politică atunci când a sosit, iar eu i-am putut fi de ajutor în domeniul acesta. [...] La fel ca mine, Wenneker era burlac și am călătorit împreună.“***** Cei doi noi prieteni au călătorit la vechile onsen***** de la Atami, aflate la 100 de kilometri sud de Tokyo. Și împreună au chefuit în Ginza.

Ginza este în prezent un labirint aglomerat, copleșitor, inundat în lumină de neon, de restaurante și de magazine scumpe. În spatele zgârie-norilor acoperiți cu sticlă de pe marile bulevarde se află o mulțime de străduțe pline de baruri, berării și localuri unde se mănâncă. Chiar și în 1934, se spunea că existau peste 2 000 de baruri în zonă. Ginza era locul unde cultura tradițională japoneză se întâlnea cu Occidentul, unde s-a născut emoționanta sinteză japoneză a celor două lumi. Tramvaiele electrice își împărțeau străzile cu ricșele. Femei în chimonouri și femei în rochii moderne, până la genunchi. Muzică tradițională samisen amestecată cu jazz și ultima nebunie care ajunsese la Tokyo, tangoul – care se cânta la Florida Dance Hall și la Silver Slipper. Lui Sorge îi plăcea să danseze tango cu „dansatoare-taxi” – doamne în rochii elegante, plătite pentru fiecare dans. De asemenea, frecventa zona bordelurilor, deși o făcea probabil mai mult pentru amuzament și pentru cercetări sociologice, decât pentru propriile nevoi carnale. Prietenul lui, scriitorul cu orientare de stânga Friedrich Sieburg, remarca faptul că, în bordeluri, Sorge era „obsedat de soarta tuturor acestor fete care fuseseră trimise fără milă în marile orașe. [...] Era incredibil de popular în acel mediu.”*****

Apoi existau barurile și berăriile germane, care începeau să fie la modă în rândurile burgheziei japoneze. Sorge și Wenneker frecventau barul Die Fledermaus și restaurantul de la subsol Lohmeyer, care aparținea unui veteran de armată din colonia germană Tsingtao, unde se afla fabrica de bere Germania, care producea cel mai bun pilsner din Asia.***** Dar preferatul lor era barul Das Rheingold, condus de genialul Helmut „Papa” Keitel. Papa era și el un veteran din Tsingtao, care fusese luat prizonier atunci când colonia fusese cucerită de japonezi, în 1915.***** Se căsătorise cu o japoneză și își deschisese propriul bar în Tokyo la un an după marele cutremur din 1923. A creat Das Rheingold ca un gemütlich (plăcut) colțișor din patria natală, transplantat în capitala niponă. A ales câteva japoneze tinere și drăguțe ca să fie chelnerițe, le-a îmbrăcat în dirndl***** și șorțuri tradiționale bavareze și le-a dat nume germane, cum ar fi Bertha, Dora și Irma.

Ceva din spiritul de la Das Rheingold dăinuie în splendida berărie Ginza Lion, deschisă în 1934 și care există și astăzi – în prezent probabil înghițită

de o clădire modernă mult mai mare. Interiorul cavernos este construit în bizarul stil neoaztec, executat din cărămidă smălțuită, poate în semn de omagiu față de hotelul Imperial al lui Lloyd Wright, prin intermediul modernismului colțuros al lui Albert Speer. Chelnerii și chelnerițele sunt îmbrăcate și acum în costume bavareze și se luptă cu uriașele tăvi pline de cârnați și halbe de bere. În anii 1930, berării ca Ginza Lion deveneau celebre în rândurile funcționarilor japonezi care alcătuiau mica burghezie. Sorge prefera totuși barurile mai mici, mai autentice. Poate că localurile cavernoase, gălăgioase, precum Ginza Lion, îi evocau Münchenul nazist pe care îl vizitase cu un an înainte. O mână de berării mai intime, mai mici, au supraviețuit până în prezent sub arcadele de cărămidă pe deasupra cărora trec șinele de cale ferată ale gării Ginza. Construită în 1934, calea ferată supratrană trece peste acoperișurile unui șir de bărulețe pline de sporovăiala frenetică a japonezilor amețiți de băutură și de râsetele explozive ale străinilor și învăluite în fumul apetisant al fructelor de mare aflate pe grătar și al țigărilor.

Cu siguranță, Sorge s-a îndrăgostit profund de acest oraș. „Cel ce se avântă pentru prima dată pe străzile din Tokyo, în acele prime zile ale noului an, se întoarce acasă încântat de minunăția culorilor, transformate în încântare de dispoziția aproape palpabilă a japonezilor pentru sărbători pline de fericire, dar și puțin speriat de gălăgia asiatică de pe Ginza, principala stradă comercială din Tokyo“, avea să scrie ulterior Sorge în *Frankfurter Zeitung*.***** Mulți dintre cei care au vizitat orașul mai târziu urmau să fie impresionați de profunda afecțiune și fascinație a lui Sorge pentru Japonia.

În decembrie 1933, cu ajutorul lui Aritomi Mitsukado de la publicația *Jiji Shimpō*, Sorge a găsit o casă cu chirie pe strada Nagasaki Machi, la numărul 30, în pe atunci liniștitul cartier rezidențial Azabu*****. Era o clădire modestă din lemn, cu două etaje, înconjurată de case asemănătoare (unul dintre vecinii săi era inginer la minele Mitsui, un altul era funcționar la o cooperativă de credit). Una dintre cele trei căi de acces la reședința Sorge conducea vizitatorii pe lângă secția de poliție Toriizaka. Nu avea ușă în spate și nici un mod de a intra sau de a ieși fără să fie observat de vecinii întotdeauna vigilenți. Pe scurt, era un loc absolut imposibil pentru a servi de

locuință unui spion. Era exact ce căuta. Sorge avea să rămână acolo, ascunzându-se la vedere, aproape un deceniu.

„Am impresia că-i duc [pe polițiști] de nas“, raporta el relaxat la Moscova în 7 ianuarie 1934.***** Dar Sorge nu avea cum să-și facă iluzii în privința faptului că supravegherea poliției era, în fapt, o amenințare constantă și letală. Știa că poliția îi percheziționa locuința ori de câte ori pleca din oraș („aceasta este procedura standard pentru toți străinii“, spunea el la Centru), și știa că bătrâna lui servitoare, Honmoku, era interogată în mod regulat de către Tokko – suprastructura specială a poliției – și mai târziu de poliția militară Kempeitai. Într-adevăr, Sorge glumea cu Clausen despre colecția de cutii de chibrituri de la diverse bordeluri, pe care o lăsa pe Honmoku să le găsească.***** Dar pericolul era foarte real. În martie 1934, William Bickerton, un tânăr neozeelandez care predă la liceul Ichiko, a fost arestat în temeiul Legii pentru Menținerea Păcii, fiind bănuیت – pe foarte bună dreptate, așa cum s-a dovedit ulterior – că fusese omul de legătură dintre Comintern și Partidul Comunist Japonez, aflat în clandestinitate. În ciuda protestelor de la Ambasada Britanică, Bickerton a fost anchetat brutal și bătut (deși a refuzat să vorbească), iar, în cele din urmă, a fost eliberat și deportat.***** Spre deosebire de Shanghai, aici statutul de străin nu garanta imunitatea în fața isteriei spionajului.

Parterul micuței case din lemn a lui Sorge consta dintr-o cameră de zi de opt saltele tatami – dimensiunea standard a spațiului de locuit în Japonia era tradiționala saltea din paie de orez, care măsura circa 1,6 metri pătrați – o sufragerie cu o suprafață de patru tatami și jumătate, o bucătărie mică și o baie cu toaletă specific japoneză. Pe o scară îngustă se ajungea la un birou de opt tatami, plin cu rafturi de cărți, dulapuri cu sertare și o canapea, sigura piesă de mobilier în stil occidental. Locuința avea și o linie telefonică privată, o mare noutate în cartier. Dormitorul cu o suprafață de șase tatami era mobilat cu mai multe saltele tradiționale japoneze extensibile, așezate unele peste altele pentru a semăna cu un pat european.

Vizitatorilor germani casa le-a părut mică, spartană și extrem de dezordonată. Scriitorul Friedrich Sieburg a numit-o „nimic mai mult decât o locuință de vară“,***** și și-a amintit cele două sau trei camere care i

s-au părut aproape de dimensiunea unor mese, „ticsite de cărți, hârtii și de tot felul de obiecte de uz zilnic“.***** Rudolf Weise, șeful biroului oficial german de presă (Deutsches Nachrichtenbüro, DNB), a descoperit că „neajunsurile“ celor două încăperi de la etaj, „în ceea ce privește mobilierul, confortul, chiar și curățenia, nu se pot descrie cu ușurință“. Una sau două statuete din bronz și câteva obiecte din porțelan erau singura dovadă că locuința aparținea unui om cu anumite pretenții de bun gust.*****

Rutina zilnică a lui Sorge era să se trezească la ora cinci, să facă baie în micuța cadă din lemn în stil japonez, apoi să-și facă exercițiile de gimnastică și cele cu extensorul. Servitoarea lui, Honmoku, venea să îi pregătească micul dejun japonez, la care adăuga cafeaua germană. Sorge își petrecea dimineața la mașina de scris și citind publicația Japan Advertiser. După ce ieșea să ia prânzul, se întorcea acasă ca să doarmă o oră, apoi se îndrepta spre ambasadă, spre Clubul German și spre agenția germană de știri, care era găzduită în clădirea biroului oficial de presă al Japoniei, Domei. După ora 5 după-amiază, Sorge putea fi găsit, de obicei, la barul hotelului Imperial, pentru aperitive, urmate de cina în oraș sau de petreceri cu comunitatea germană.

La începutul anului 1934, prințul Albrecht Eberhard Karl Gero von Urach, membru al casei regale de Württemberg și văr primar cu regele Belgiei, a sosit la Tokyo în calitate de corespondent al publicației ultra-pronaziste Völkischer Beobachter. Avea o scrisoare de recomandare adresată lui Sorge de la Hasso von Etzdorff, fost secretar unu la Tokyo și care se mutase recent la Berlin.***** Urach era cu opt ani mai tânăr decât Sorge, era îmbrăcat cu grijă și mai rezervat decât nesăbuitul său coleg mai în vârstă. Cu toate acestea, au devenit apropiați. Marele Război i-a legat, bineînțeles. Deși Urach fusese prea tânăr ca să se înroleze, tatăl lui comandase divizia de studenți, cunoscută în mod ironic sub numele de Efemeridele Berlineze, în care Sorge își servise țara în 1915. Lui Urach, Sorge i-a părut „un berlinez tipic“, cu pasiunea sa gălăgioasă pentru băutură și femei, dar îl respecta pentru cunoștințele sale legate de Japonia. De asemenea, l-a găsit pe prietenul său reconfortant de deschis în ceea ce privea convingerile sale politice. Sorge nu a încercat niciodată să-și ascundă vederile sale

neconvenționale, cum ar fi admirația deseori exprimată pentru Armata Roșie și pentru Stalin.***** Din nou, Sorge era expert în a-și folosi sinceritatea – sau aparența de sinceritate – pe post de camuflaj. Dacă unul ca el putea să-i laude pe bolșevici în fața corespondentului publicației Völkischer Beobachter, ce putea avea de ascuns?

Sorge însuși înțelegea felul în care era văzut de colegii lui: ca „un reporter puțin cam leneș, care trăia pe picior mare“.***** Aceasta făcea într-adevăr parte din adevărata natură a lui Sorge. Dar era și acoperirea lui. Unii dintre ei, privind retrospectiv, au văzut dincolo de falsa ingenuitate a rolului de bețiv simpatic și reprobabil pe care îl juca Sorge. Făcea parte „în mod calculat din mascarada sa“, va scrie ulterior reporterul american Joseph Newman, de la New York Herald Tribune. „A creat impresia că era un don juan, aproape un pierde-vară, exact opusul unui spion periculos și abil.“*****

În martie 1934, Eugen Ott a fost din fericire eliberat din exilul său de la Nagoya și s-a alăturat personalului ambasadei din Tokyo ca atașat militar de prim rang, fiind promovat la gradul de colonel plin. Atât Ott, cât și Sorge erau, din motive diferite, încântați de această mișcare. Ott era probabil „rigid și țeapăn“, așa cum și-l amintea Araki, dar, ca mulți oameni stăpâni pe sine, se pare că simțise o satisfacție indirectă, produsă de stânjeneala altora. Familia Ott s-a mutat într-o vilă în stil european din complexul burghez Nagai, aflat în cartierul Shibuya, chiar în centrul orașului Tokyo. Sorge a devenit un vizitator constant, purtând chiar și haine de seară, împotriva voinței lui, când erau prezenți și alți oaspeți. Deseori, rămânea mai mult, ca să joace șah, să bea whisky și să discute – neoficial, bineînțeles – despre politica Germaniei și a Japoniei.*****

Ott și-a făcut imediat relații printre ofițerii progermani de prim rang din armata japoneză – precum colonelul Oshima Hiroshi și șeful spionajului militar japonez, colonelul Kenji Doihara –, care aveau să joace un rol central în transformarea Japoniei în dictatură militară și în aliată a lui Hitler. În același timp, Sorge și-a întrebuințat considerabila energie pentru a se afirma ca o autoritate importantă în cultura și politica japoneză – cu alte cuvinte, pentru a deveni ceva mai mult decât un simplu jurnalist sau chiar

un rezident harnic, dar de duzină. „M-am cufundat într-un studiu exhaustiv al afacerilor japoneze“, arăta Sorge în mărturisirea sa din închisoare. „Nu am considerat că trebuie să fiu preocupat exclusiv de activitatea efectivă, organizatorică, de a primi ordine și a le transmite colegilor mei și de a înainta rapoarte către autoritățile de la Moscova. Nu am putut să mă împac cu o concepție atât de simplă asupra responsabilităților mele ca șef al unui grup de spionaj care activa într-o țară străină. Întotdeauna am simțit că o persoană într-o asemenea poziție ar trebui să cultive o înțelegere profundă asupra tuturor problemelor legate de activitățile sale. Strângerea de informații avea importanța sa, dar eram convins că abilitatea de a le evalua și de a cântări întregul tablou politic era de o importanță vitală.“*****

La începutul anului 1934, primul curier trimis de Centru de la Shanghai – lucru care fusese aranjat înainte de plecarea lui Sorge – a sosit la Tokyo. El (sau poate ea – numele curierului nu apare în arhive) i-a scris lui Sorge la Ambasada Germaniei. S-au întâlnit într-o cameră a hotelului Imperial pentru a-și prezenta unul altuia acreditările. În următoarea zi, s-au întâlnit din nou la altarul Ieyasu. Aici, printre pădurea de felinare din piatră, curierul i-a înmănat un pachet „care conținea în cea mai mare parte bani“ și numărul unei cutii poștale din Shanghai pentru comunicări de urgență.*****

Sorge a investit cu pricepere dolarii Centrului – cel puțin în opinia lui – făcând călătorii de anvergură de-a lungul și de-a latul Japoniei. Tovarășul său de călătorie la Nara, Kyoto și Yamada a fost Friedrich Sieburg, pe care Sorge îl cunoștea probabil de la Berlin. Călătoriile nu au însemnat doar o incursiune în vechea cultură a Japoniei, ci și un exercițiu de înțelegere a supravegherii aproape maniacale la care erau supuși toți străinii.

„În cele două sau trei călătorii în provincie, au fost mulți polițiști, în uniformă și în haine civile, care ne-au controlat îndeaproape, inițiind conversații cu noi aproape cu forța“, scria Sieburg. „În majoritatea timpului, erau niște tineri suspect de «obișnuiți», care acceptau întotdeauna cu plăcere cărțile de vizită pe care mi le comandasem la o imprimărie japoneză, la sfatul lui Sorge. În trenuri, oamenii începeau în mod constant să ni se adreseze într-o engleză sau germană stricată, cerându-ne cărțile de vizită și primindu-le ca și cum ar fi fost documente valoroase. Întrebau

extrem de politicos dacă puteau să păstreze cartea de vizită. În gara din Yamada, am fost opriți de un grup întreg de polițiști în uniformă care s-au înclinat și ne-au întrebat dacă puteau să ne fotografieze.“*****

Sorge a început să-și construiască o bibliotecă personală, care la momentul arestării sale număra aproape 1 000 de cărți despre istoria, economia, politica și filosofia Japoniei. A comandat mai multe traduceri ale unor clasici japonezi și, în timpul său liber – încă visând probabil la un viitor în mediul academic –, lucra la o carte despre epopeea din secolul al XI-lea, Povestea lui Genji. Cu ajutorul mai multor traducători – cunoștințele lui Sorge de limbă japoneză nu s-au ridicat niciodată mai sus de nivelul colocvial –, citea reviste și broșuri guvernamentale în bibliotecile Ambasadei Germaniei și la Societatea Germană pentru Asia de Est din Tokyo.***** Coresponda cu cel puțin o duzină de Japankenner din jurul lumii. Alături de informațiile confidențiale pe care i le împărtășea Ott și informațiile secrete obținute prin rețeaua sa japoneză, Sorge a devenit foarte curând, fără exagerare, cel mai bine informat observator străin al Japoniei din lume.

Odată cu sosirea lui Wendt, a lui Vukelić și a lui Miyagi, rețeaua lui Sorge era, teoretic, gata să-și înceapă activitatea sub acoperire. În practică, totuși, cadrele pe care Centrul le selectase, în grabă și după cât se pare la întâmplare, pentru rezidentura, se dovedeau inutile. Până în primăvară, Wendt își asamblase emițătorul în podul casei sale din Yokohama și reușise să intre în contact cu puternicele radiouri ale Armatei Roșii de la „Wiesbaden“ (Vladivostok). Dar, deși operatorul radio era probabil mai puțin supravegheat decât era Sorge la Tokyo, lui Wendt, în mod vădit, îi lipsea curajul șefului său. Chiar și atunci când se încumetase să comunice cu Centrul, transmisiunile lui Wendt erau deseori incomplete. Wendt „bea tot timpul și deseori neglija să trimită informațiile“, scria Sorge. „Munca de spionaj trebuie să fie făcută cu mult curaj. El era un laș.“*****

Și Miyagi se dovedea a fi orice, mai puțin un spion înnăscut. Venise în Japonia cu impresia că ajutorul său era necesar pentru a înființa o grupare Comintern de socialiști japonezi idealiști, nu să lucreze ca agent secret. „Sorge îmi cerea informații despre situația politică și militară a Japoniei“,

le spunea Miyagi anchetatorilor. „Nu încerca să organizeze o rețea a Cominternului“ absolut deloc.***** Sorge și-a dat, în cele din urmă, cărțile pe față la cea de-a cincea întâlnire a lor, în ianuarie 1934, și i-a spus lui Miyagi direct că avea nevoie de ajutorul lui pentru a acționa ca spion împotriva concetățenilor lui. Artistul naiv, iubitor de Tolstoi, a avut o criză de nervi sau poate de conștiință. Dar Sorge era evident un om persuasiv. L-a convins pe Miyagi, conform spuselor celui din urmă, că fusese ales ca soldat al revoluției și că soldații se supun ordinelor. Argumentul ultim a fost acela că activitatea secretă a lui Miyagi avea să fie „o misiune importantă din perspectiva istoriei mondiale și [...] principala sarcină era să împiedice un război ruso-japonez“.***** În același timp, Miyagi l-a făcut pe Sorge să-i promită că se putea întoarce în California imediat ce aveau să găsească un om mai bine calificat (care nu a fost niciodată găsit). Între timp, Miyagi a fost de acord să intre „în rețea, înțelegând pe deplin că această activitate era împotriva legilor Japoniei și că urma să fie executat pe timp de război pentru că eram spion“.*****

Primul raport pe care Miyagi i l-a înaintat lui Sorge a fost despre starea de spirit a armatei, informații adunate în cea mai mare parte din ziare și din bârfele de pe stradă. Sorge nu a fost impresionat. Miyagi nu avea nici un fel de contacte locale și, deși era prietenos și gregar, nu se mișca în acele cercuri care puteau fi de folos pentru rețeaua de spionaj. Pentru ca misiunea lui la Tokyo să fie una reușită, Sorge avea nevoie un agent japonez de un calibru mult mai mare.

Ozaki Hotsumi își petrecuse cei doi ani de la încetarea misiunii sale de la Shanghai lucrând la Osaka, în redacția de externe a publicației Asahi Shimbun, și ducând o viață liniștită de familie, cu soția sa, Eiko, și fetița lor, Yoko, născută în noiembrie 1929. O amplă epurare a comuniștilor japonezi îi eliminase pe câțiva din vechii săi prieteni și tovarăși, dar, din moment ce Ozaki avusese întotdeauna grijă să nu intre oficial în partid, el rămăsese deasupra oricărei suspiciuni.

În mai 1934, Sorge a decis că era timpul potrivit să-și caute vechiul colaborator de la Shanghai și l-a folosit pe Miyagi ca emisar al său. Sub numele de Minami Ryuichi, Miyagi l-a găsit pe Ozaki la sediul ziarului

Asahi și i-a transmis invitația de a se întâlni cu „un vechi prieten de origine străină, din perioada Shanghai“. Evident, Ozaki a fost suspicios, presupunând la început că „Minami“ era un instigator trimis de poliție. S-au mai întâlnit de două ori înainte ca Ozaki să fie de acord să se vadă cu străinul, despre care bănuia că era jurnalistul american și prietenul lui Agnes Smedley, domnul Johnson. Aveau să mai treacă doi ani până ca Ozaki să descopere, din întâmplare, numele adevărat al lui Sorge.*****

Sorge și Ozaki s-au întâlnit într-o duminică după-amiază, la începutul lunii mai 1934, pe scările dintre iazul Sarusawa-ike și pagoda cu cinci etaje Kofukuji, din parcul cu căprioare din vechiul oraș imperial Nara. Este unul dintre puținele locuri din povestea lui Sorge care s-a păstrat absolut intact. Atunci, ca și acum, parcul Nara era destinația preferată pentru amatorii de excursii de o zi, dornici să hrănească niște căprioare ciudat de blânde și să viziteze templele străvechi. Într-un pavilion de ceai, printre mulțimile de turiști japonezi, „Johnson“ a explicat că acum era detașat la Tokyo și i-a cerut lui Ozaki să-l ajute să adune informații „pentru Comintern“, la fel cum făcuse și în Shanghai. Ozaki, după spusele sale, a fost imediat de acord, fără nici o mustrare de conștiință. „M-am decis să colaborez din nou cu Sorge în activitatea de spionaj. I-am acceptat cererea rapid și, de atunci până la momentul arestării mele, am fost implicat în munca de spionaj“, avea să le spună mai târziu Ozaki anchetatorilor săi.*****

După război, Ozaki urma să devină eroul japonezilor cu vederi de stânga, fiind un adevărat patriot care își pusese conștiința deasupra supunerii oarbe față de țara sa.***** În piesa lui Junji Kinoshita din 1962, Un japonez pe nume Otto, Ozaki este înfățișat ca un om însuflețit de înalte idealuri umaniste. Este foarte posibil să fi avut principii, dar din mărturisirea lui Ozaki reiese că fusese, de la început, un spion entuziast și conștient al Moscovei.***** „Am crezut că [...] rolul de a proteja Rusia era una dintre cele mai importante activități“, avea să le spună ulterior Ozaki polițiștilor. „Furnizarea de informații corecte pentru Comintern sau pentru Rusia despre diversele situații din interiorul Japoniei, care era cel mai probabil atacator al Rusiei dintre toate puterile mondiale, pentru a-i permite Rusiei să ia măsuri pentru apărarea sa, a fost cea mai importantă misiune pentru noi. [...] Uneori, mă gândeam în secret că, în calitate de comunist în

Japonia, faptul că m-am implicat într-o muncă atât de periculoasă și dezavantajoasă era chiar un lucru de care poți să fii mândru.”*****

În același timp, Ozaki nu era un novice naiv. Știa – și imediat l-a avertizat pe Sorge – că orice activitate sub acoperire în Japonia înțesată de poliție avea să fie o propunere foarte diferită față de a opera într-un Shanghai relaxat. Sorge, de partea sa, se pare că a subestimat cât de valoroase aveau să devină poziția și contactele lui Ozaki de la ziarul Asahi. Evident, Sorge și l-a imaginat la început pe Ozaki ca un fel de Miyagi care funcționa mai bine, un intermediar activ aflat la cheremul rezidentului. Sorge i-a sugerat să-și părăsească serviciul și să-și găsească o slujbă ca profesor particular la Tokyo, o idee pe care Ozaki a respins-o în mod logic – mai ales fiindcă Sorge nu îi oferise nici un salariu pentru activitatea sa secretă.***** În schimb, Ozaki a fost de acord să-și solicite transferul la sediul de la Tokyo al ziarului Asahi. De asemenea, voia să termine și traducerea cărții lui Smedley, Daughter of Earth, la care Ozaki lucra de când părăsise China, în 1932 (traducerea finalizată, intitulată O femeie merge pe Pământ singură, din care cenzorii japonezi au tăiat considerabil referințele comuniste explicite, a apărut în august 1934, sub pseudonimul literar al lui Ozaki, Jiro Shirakawa).*****

În cele din urmă, norocul proverbial care l-a urmărit frecvent pe Sorge în cariera de spion avea să se arate din nou în acea vară. În august, Ogata Taketora, redactorul-șef al lui Asahi, a convins conducerea ziarului să sponsorizeze un grup de reflecție în Tokyo, care avea să fie cunoscut ca Toa Mondai Chosa Kai, sau „Asociația pentru Investigarea Problemelor din Asia de Est”. Ideea asociației era aceea de a reuni jurnaliști de prim rang de la Asahi și importanți decidenți politici japonezi pentru a produce articole avizate despre evenimentele curente de importanță excepțională – acest proces oferindu-i ziarului privilegiul de a aborda pertinent activitatea celor mai înalte instituții ale țării. Membrii noului centru de cercetare includeau economiști, analiști politici, reprezentanți ai ministerului de externe, ai armatei și ai marinei, delegați ai statului major, ai altor ministere, ale principalelor grupuri financiar-industriale ale Japoniei, diverși intelectuali și, bineînțeles, un expert în afaceri sovietice.***** Desigur, Ozaki,

fiind respectatul expert al ziarului în probleme legate de China, a fost rugat să li se alăture.

La începutul lunii septembrie, familia Ozaki se muta la Tokyo. Dintr-o singură lovitură, principalul agent al lui Sorge urma să aibă acces, de la cel mai înalt nivel, la cele mai noi informații despre fiecare aspect din viața politică, economică și militară a Japoniei – deși informațiile nu erau secrete, asociația nefiind un forum oficial. Și astfel s-a născut cercul virtuos care avea să-i unească pe Ozaki, Sorge și Ott și să-i ajute pe fiecare dintre ei să facă pasul spre glorie în domeniul respectiv.

Cheia succesului lui Sorge a fost aceea că rareori fura secrete. El le negocia. Ozaki îi furniza lui Sorge toate informațiile pe care le aduna de la Asociație. Sorge le împărțea cu Ott, făcându-se indispensabil vedetei în ascensiune de la ambasadă și îmbunătățindu-i imaginea lui Ott în ochii șefilor săi de la Berlin. La rândul său, Sorge transmitea mai departe ceea ce văzuse și auzise de la Ott – precum și informațiile adunate de la jurnaliștii britanici și francezi de către Vukelić –, oferindu-i lui Ozaki o înțelegere fără precedent asupra dedesubturilor politicilor de putere germane și europene.***** Și în tot acest timp, totalitatea informațiilor secrete din această mină de aur ajungea la Moscova. Dintre cei trei, Ott era, bineînțeles, singurul care nu era conștient de ceea ce făcea. Dar a fost și singurul care, la socoteala finală, a scăpat de ștreangul călăului.

Procurorul Mitsusada Yoshikawa, care l-a supus pe Ozaki unor lungi interogatorii în închisoare și care a dezvoltat o mare simpatie pentru deținutul său (până să-i ceară pedeapsa cu moartea), a fost convins că informațiile lui Sorge fuseseră cheia ascensiunii lui Ozaki. Ozaki „dorea să fie asociat cu Sorge, fiindcă acesta din urmă era o importantă sursă de informații și de interpretare analitică“.***** Ott, la rândul său, a descoperit că informațiile lui Sorge îl ajutau să devină rapid cel mai apreciat consilier politic al lui Dirksen – o poziție neobișnuită pentru un atașat militar.***** În toamna anului 1934, norocul i-a dat iar târcoale lui Sorge, când Dirksen s-a îmbolnăvit de o formă severă de astm, care l-a scos din uz pe aproape toată durata iernii, dat fiind climatul umed și cețos de la Tokyo.***** În anul următor, Ott avea să conducă, de facto, ambasada.

În septembrie, Eugen Ott a întreprins o călătorie oficială în Manciuria. L-a rugat pe Sorge, noul său prieten și confident, să-l însoțească în calitate de curier oficial al ambasadei.***** În 1932, japonezii instituiseră un stat-marionetă în Manciuria și o parte din Mongolia Interioară, pe care l-au numit Manchukuo. Cunoștința lui Ott, colonelul Kenji Doihara – șeful serviciilor secrete militare japoneze și unul dintre ofițerii ultranaționaliști progermani care conduceau armata japoneză Kwantung în Manciuria – organizase în același an răpirea fostului împărat al Chinei, Henry Pu Yi. Neferictul și tânărul Pu Yi a fost desemnat împăratul oficial al noului stat – deși Manchukuo nu era recunoscut de nici o națiune, cu excepția Japoniei. Dirksen, la presiunea ministrului de externe al Japoniei, Koki Hirota, i-a recomandat superiorului său de la Berlin ca și Germania să recunoască acest stat, pentru ca, astfel, Germania și Japonia să se apropie mai mult. Secretarul de stat Bernhard von Bülow a fost inițial sceptic.***** Dar era deja clar, la momentul vizitei oficiale a lui Sorge și a lui Ott, că Manciuria avea să fie un semnal de avertizare crucial nu doar în privința intențiilor imperialiste ale Japoniei, ci și a luptei pentru putere dintre capetele înfiebântate din armata Kwantung și susținătorii lor din statul major și conducerea politică mai precaută de la Tokyo.

În calitate de oaspeți de onoare dintr-o țară care era în mod activ curtată de Japonia, lui Ott și lui Sorge li s-a oferit distracție din plin. Ott a inspectat trupele și a vizitat noua capitală a statului Manchukuo, Hsinking (Changchun, în zilele noastre). Au mers pe calea ferată denumită Manciuria de Sud, aproape sigur cu un Asia Express nou-nouț. Construit la uzinele metalurgice Showa din Japonia special pentru ecartamentul șinelor chinezești, Asia Express atingea o viteză maximă de 133 kilometri pe oră și era, la acea vreme, cel mai rapid tren cu program regulat din Asia, precum și unul dintre cele mai rapide trenuri din lume.

Minunile tehnologice întâlnite pe magistrala feroviară Manciuria de Sud reprezentau un subiect deosebit de interesant pentru Sorge. De la transferul căii ferate de la ruși la japonezi, în urma Războiului ruso-japonez din 1905, și până la anexarea Manciuriei, în 1931, compania Mantetsu, care administra calea ferată, funcționase ca un veritabil stat în stat în interiorul Chinei. Aducea un profit incredibil, producând peste un sfert din veniturile

fiscale încasate de guvernul japonez în anii 1920, grație transportului de soia și petrol din China continentală. În 1927, compania Mantetsu asigura transportul a jumătate din producția mondială de soia spre Japonia și alte piețe asiatice,***** iar la mijlocul anilor 1930, compania transporta peste 17 milioane de pasageri pe an.

Adevărata importanță a companiei Mantetsu era totuși cea de vehicul al colonizării japoneze a Manciuriei. Compania își avea propria armată (trupele căii ferate, parte a armatei Kwantung, au fost cele care organizaseră provocarea care dusesse la invadarea Manciuriei), precum și propriile birouri de cercetare, departamente de planificare urbană, poliție și servicii secrete și chiar propriile orașe. Pe măsură ce coloniștii japonezi, în urma încurajărilor oficiale, dădeau năvală în Manciuria – ajungând la un număr de peste 800 000 în 1940 –, Mantetsu le-a construit așezări noi de-a lungul căii ferate, cu sisteme moderne de canalizare, grădini publice și o arhitectură originală, îndrăzneată, cu mult înainte ca acestea să apară în Japonia însăși. Mesajul ideologic era clar. Japonezii veniseră să civilizeze China – și restul Asiei.

Calea ferată era foarte valoroasă și din punct de vedere militar, fiind tot la fel de importantă pentru armata terestră japoneză cum erau navele de luptă și stațiile de aprovizionare cu cărbune pentru marina sa. Dar exista o problemă. Conform condițiilor impuse de Tratatul de la Portsmouth, din 1905, care soluționa diferendul ruso-japonez, toate liniile de la nord de Changchun erau controlate încă de Rusia.***** În gara Kuanchengzi, distanța dintre șine se schimba de la ecartamentul standard, de 1 435 milimetri (stabilit de pionierul britanic al industriei căilor ferate, George Stephenson), la ecartamentul mult mai lat rusec, de 1 524 milimetri*****. În practică – și acest detaliu avea să joace un rol vital în tensiunile crescânde dintre Moscova și Tokyo –, aceasta însemna că trenurile japoneze nu puteau rula fizic pe șinele controlate de sovietici. Și mai însemna că, după ce Japonia avea să invadeze toată Manciuria, o mare parte a acestor căi ferate vitale din punct de vedere strategic, care pătrundeau adânc în teritoriul statului Manchukuo, rămâneau, în mod bizar, sub controlul Moscovei. La momentul vizitei lui Sorge, în 1934, guvernul japonez le făcea propuneri tot mai insistente sovieticilor în vederea

cumpărării secțiunii din Manchukuo a căii ferate – cu amenințarea implicită, dar clară, că, în eventualitatea unui refuz, urma să pună, pur și simplu, mâna pe ele.

La întoarcerea la Tokyo, și Sorge, și Ott au scris lungi rapoarte despre situația politică și militară din Manciuria. Ott a fost atât de impresionat de relatarea lui Sorge asupra misiunii, încât i-a cerut permisiunea să i-o înainteze generalului Georg Thomas, șeful Departamentului Economic de la cartierul general al statului major din Berlin. A fost începutul unei asocieri pe termen lung dintre Thomas și Sorge, în timpul căreia Sorge a primit numeroase cereri de întocmire a unor rapoarte – cu rezultatul că, până la sfârșitul anului 1941, principala sursă de informații a Wehrmachtului despre economia Asiei era un spion sovietic de prim rang.*****

Beneficiul imediat al expediției în Manciuria a fost cimentarea încrederii și a prieteniei dintre Sorge și Ott și confirmarea lui Sorge ca sursă sigură în orice domeniu legat de Japonia. Singura rezervă a lui Ott față de fermecătorul și bine informatul său prieten era faptul că Sorgea bea, ceea ce îl îngrijora într-o măsură considerabilă. „Am dat dispoziție să fie supravegheat luni întregi“, avea să-și amintească Ott mai târziu, „fiindcă mă temeam că, la beție, putea să vorbească despre conversațiile noastre.“*****

Acest moment delicat din relația lui Sorge cu cea mai valoroasă sursă a sa de informații nu era probabil și cel mai potrivit pentru a o seduce pe soția lui Ott. Cu toate acestea, exact așa a procedat Sorge la scurt timp după întoarcerea din Manciuria.

Helma Ott avea un metru 80 înălțime, era arogantă și autoritară, cu păr cărunt și un comportament sobru. Prietenii săi japonezi o porecliseră matsu no ki, „pinul“. Era renumită pentru grosolănia ei față de soțiile subalternilor lui Ott și le privea de sus, nu doar la propriu, pe femeile japoneze.***** Când și-au început aventura, în toamna anului 1934, Helma era cu un an mai în vârstă decât Sorge. Dar poate că lucrul cel mai remarcabil despre Helma era acela că, pe vremuri, fusese comunistă și chiar membră de partid.***** Primul său soț, Ernst May, era un arhitect vizionar care

studiase în Anglia, unde îl avusese ca profesor pe Raymond Unwin, profetul mișcării orașului grădină.***** May era și un socialist înflăcărat. Până la divorțul lor, din 1918, May și Helma s-au învățat în cercurile cu orientări de stânga din orașul natal al lui May, Frankfurt. Este posibil chiar ca Sorge să o fi întâlnit pe Helma în timpul fervorii revoluționare din 1919. Cu siguranță, aveau mulți prieteni și cunoștințe roșii comune la Frankfurt.

În mod regretabil pentru noul rol al Helmei de bună soție nazistă a incoruptibilului colonel Ott, May a continuat pe același drum, devenind un fel de celebritate socialistă. În calitate de arhitect și de proiectant al orașului Frankfurt, a creat un program de dezvoltare a construcțiilor de locuințe, revoluționar și la scară largă, cunoscut ca Neues Frankfurt. Multe dintre clădirile sale constructiviste prefabricate – cum ar fi Siedlung Römerstadt, cu remarcabila fațadă arcuită, și Zickzackhausen, „Casele în zigzag“, – au supraviețuit până în zilele noastre. În 1930, la încheierea programului Neues Frankfurt, May a plecat din Germania în Rusia, unde echipa sa de arhitecți progresiști – cunoscuți ca Brigada lui May – au proiectat întregi orașe socialiste utopice, inclusiv orașul minier Magnitogorsk, din Urali.*****

În orice caz, trecutul comunist al Helmei a continuat să fie, chiar și la Tokyo, o sursă de ușoară stânjeneală. Poate că ea și Sorge au găsit un teren comun în capitala Japoniei ca tovarăși cu vederi de stânga, într-o lume subjugată din ce în ce mai mult de nazism. Mai probabil, mariajul Helmei era lipsit de iubire, iar pentru ea nou-venitul nesăbuit și chipeș a fost o ispită mult prea mare. Libidoul uriaș al lui Sorge evident a prevalat în fața rațiunii sale.

Totuși, Ott nu s-a opus aventurii soției sale. Sigurul indiciu prin care a lăsat să se înțeleagă că știa de legătura soției lui cu cel mai bun prieten al său a fost acela de a-l porecli pe Sorge der Unwiderstehliche – Irezistibilul. Nu putem ști câtă durere ascunsă era mascată de această jovialitate. Se pare că Helma avea sentimente ciudat de materne față de Sorge. Încerca să-i transforme viziunea boemă de pe strada Nagasaki într-una mai gemütlich – sau măcar mai intimă – dând comandă de perdele. În orice caz, aventura lor a durat foarte puțin. Sorge își amintea de ea cu obișnuita lui lipsă de

sentimentalitate. Câțiva ani mai târziu, după ce operatorul său radio de la Shanghai, Max Clausen, i se alăturase lui Sorge la Tokyo, soția lui Clausen, Anna, a sugerat că Helma Ott era „frumoasă“.

– Oh, nu-mi vorbi de femeia aceea, a răspuns Sorge. Dar ce vrei să fac? Avem nevoie de ea.*****

Iar când ultima amantă japoneză a lui Sorge a găsit instantanee cu o femeie occidentală cu părul cărunt, ai cărei ochi erau „plini de fericire și străluceau frumos“, a fost convinsă că femeia din fotografie îl iubea pe cel care o pozase. Chestionându-l pe Sorge în privința acestui fapt, el a identificat femeia ca fiind fosta sa iubită, Helma Ott.

– Dar nu mai este nimic între noi acum. Este doar o prietenă. Doamna Ott este amabilă și bună.*****

Faptul că Eugen Ott a continuat să aibă încredere în sălbaticul său prieten a fost confirmat în cel mai public mod atunci când carnetul de membru la Partidul Național-Socialist, cu numărul 2 751 466, a sosit, în sfârșit, la filiala din Tokyo a Partidului Național-Socialist al Muncitorilor. Sorge a fost oficial înscris în organizația locală de partid pe 1 octombrie 1934 – fiind probabil singurul om din istorie care era simultan membru atât în Partidul Național-Socialist german, cât și în Partidul Comunist sovietic. A devenit un obișnuit al întâlnirilor de partid, iar când președintele filialei a plecat, mai târziu în același an, camarazii naziști ai lui Sorge l-au îndemnat să accepte el această poziție. Sorge s-a consultat cu Dirksen și cu Ott, care au susținut această idee. „Ar trebui să devii șeful filialei“, i-a spus Ott lui Sorge. „Atunci naziștii vor avea încă un conducător intelectual.“***** Se pare că Sorge nu a sesizat ironia din remarcă acestuia. Dar faptul că Ott i-a aprobat candidatura a fost dovada clară a stimei de care Sorge se bucura în comunitate și în ochii lui Ott însuși.

În cele din urmă, Sorge a refuzat onoarea – în mod foarte înțelept, din moment ce nu toți membrii comunității germane din Tokyo erau naziști și mulți dintre ei, printre care numeroși evrei germani și misionari creștini luterani, erau în mod fățiș împotriva. Cu toate acestea, Sorge ținea să poarte o insignă nazistă la rever când se afla la ambasadă. De asemenea, ocazional,

ținea prelegeri după întâlnirile de partid, inclusiv într-o seară memorabilă, când a vorbit unui grup de naziști, probabil cu o autoritate remarcabilă, despre Comintern și tehnicile acestuia de a propaga revoluția.

În ianuarie 1935, un nou agent sovietic, cu o misiune proprie, a sosit la Tokyo. Numele agentului era Aino Kuusinen, prima soție a lui Otto Wille Kuusinen, secretarul de origine finlandeză al Comitetului Executiv al Cominternului. Ea și Sorge se întâlniseră pentru prima dată în 1924, când acesta lucra la secretariatul Cominternului. După despărțirea de soțul ei, Aino fusese recrutată de Departamentul 4 și trimisă pentru activități de spionaj în Statele Unite. În „aerul liber“ al Americii, îndoielile lui Aino față de comunism crescuseră – sau cel puțin așa a pretins ea după ce s-a retras în Italia, în 1965.***** Se pare că își păstrase dilemele pentru sine, întrucât Berzin o detașase la Tokyo, având aceeași misiune comodă de a se infiltra în înalta societate japoneză, dându-se drept scriitoare. Centrul i-a pus la dispoziție un pașaport suedez cu numele de „Edith Hansson“ și foarte multe fonduri. Dar, spre deosebire de Sorge, Kuusinen nu trebuia să recruteze agenți sau să comunice pe cont propriu cu Centrul. În schimb, urma să primească bani gheață și să trimită mesaje prin intermediul lui Sorge, un aranjament care, în mod evident, îl irita pe acesta. La fel ca la Shanghai, în cazul familiei Noulens, Centrul era gata să pună în pericol siguranța lui Sorge pentru a rezolva problemele – de data aceasta conjugale – ale Cominternului. Cei doi au avut altercații chiar de la început, când Aino a obiectat la invitația lui Sorge de a merge la o „berărie germană de cea mai proastă calitate“, probabil Das Rheingold, cu ocazia primei lor întâlniri.*****

În ciuda iritării produse de faptul că era obligat să aibă de-a face cu Aino Kuusinen, Sorge trebuie să fi fost mulțumit de realizările sale. După doar un an și jumătate la Tokyo, pusese bazele unei formidabile mașinării de spionaj. Recrutarea unei surse japoneze atât de bine conectate ca Ozaki, prietenia sa cu Eugen Ott, care devenea tot mai influent, poziția pe care și-o clădise în partidul nazist, în corpul de presă de la Tokyo și în comunitatea germană – toate acestea certificau deja infiltrarea la un nivel la care puțin agenți sovietici ajunseseră. Cu toate acestea, Wendt rămânea o problemă. Tot nu exista o comunicare eficientă cu Moscova altfel decât prin

intermediul microfilmului, care era transmis cu greu prin Shanghai de către Vukelić, practic inutil în alte privințe. Dar dincolo de alegerea neinspirată a operatorului radio de către Departamentul 4, organizarea făcută de Sorge fusese una deosebit de meticuloasă. Spre deosebire de aranjamentele haotice pe care le moștenise la Shanghai, la Tokyo, Sorge a putut să acționeze liber, fără nici o complicație compromițătoare cu comuniști locali, celebriți străine indisciplinate, cu orientări de stânga, și, cel mai important, cu incompetentele cadre de la Comintern.

Exista un singur defect structural în sistemul lui Sorge: eforturile de recrutare pe cont propriu ale entuziaștilor săi acoliti japonezi, Miyagi și Ozaki. Acestea aveau, în cele din urmă, să se dovedească fatale pentru toți cei din grup. La scurt timp de la sosirea sa în Japonia, Miyagi dăduse peste Akiyama Koji, o veche cunoștință din California, pe care îl întâlnise prin intermediul proprietăreii sale comuniste, doamna Kitabayashi. În vârstă de 45 de ani și fără slujbă, Akiyama își căuta de lucru, așa că Miyagi l-a angajat să traducă în limba engleză materialele pe care le adunase pentru Sorge, în schimbul a 100 de yen pe lună, Miyagi eliberându-se astfel pentru munca de teren.***** Era un risc, fiindcă Akiyama nu era nici comunist în adevăratul sens al cuvântului și nici măcar simpatizant. În primul rând, Sorge era neliniștit din cauza faptului că rapoartele militare pe care Miyagi i le înmâna lui Akiyama să le traducă dădeau în mod cert de bănuț, dacă nu erau de-a dreptul compromițătoare. „În ultima vreme, se pare că Miyagi se întâlnea destul de des cu un vechi prieten din America“, scria Sorge în memoriile sale în închisoare. „Mi-a vorbit despre el de câteva ori și, ori de câte ori mi-am exprimat neliniștea față de această legătură a sa, a declarat apăsător că omul era demn de încredere.“*****

Și Ozaki se angajase în recrutări pe cont propriu. La începutul anului 1935, a decis să-i scrie fostului său informator din Shanghai – și protejatul lui Smedley –, jurnalistul Teikichi Kawai, rugându-l să se întoarcă acasă pentru „a studia situația din Japonia“. Kawai a fost imediat de acord, amintindu-și, fără îndoială, cât de impresionat fusese de Sorge și de Smedley pe durata colaborării lor anterioare, din China. Kawai a sosit la Tokyo în martie și a închiriat o cameră împreună cu un alt vechi prieten din Shanghai, Fujita Isamu, un ultranaționalist virulent. Fujita era un coleg de cameră riscant,

dar și folositor în același timp, întrucât era profund implicat în intrigile de la nivelul structurii de putere a armatei japoneze și era informat cu privire la facțiunile acesteia, aflate într-o continuă schimbare.***** Ozaki l-a înscris pe Kawai în propriul subgrup de nivel doi, exclusiv japonez, din cadrul rețelei de spionaj a lui Sorge.

„Până în primăvara anului 1935, executarea sarcinilor noastre a fost absolut imposibilă“, scria Sorge. „Am petrecut mult timp încercând să înțelegem situația extrem de dificilă din Japonia.“***** Cu toate acestea, până în martie 1935, și cu mult înainte de termenul de doi ani pe care i-l fixase Berzin pentru a organiza o rezidentura la Tokyo, Sorge era pregătit să raporteze în persoană la Centru – și să se întâlnească din nou cu soția sa, Katia. Și mai convenabil, Ozaki anunțase că urma să-și petreacă primăvara și vara într-o misiune prelungită de constatare în China, cu o echipă de la Asociația de Investigare a Problemelor din Asia de Est. Au stabilit să se întâlnească în septembrie, când amândoi aveau să revină la Tokyo.***** Sorge mai spera să ajungă la Moscova și ca să-și întâlnească vechii prieteni, care participau la cel de-al VII-lea Congres Internațional al Internaționalei Comuniste, din iulie.

După un schimb de mesaje cu Centrul, în vederea pregătirii logisticii pentru călătoria sa, Sorge i-a spus lui Ott că era gata pentru o vacanță „în America“. În mai 1935, s-a îmbarcat pe un vapor la Yokohama cu destinația San Francisco, prima etapă a lungii sale călătorii înapoi spre Moscova.

New York Times, 25 august 2017.

„Sorge Memoir“, Partea a VI-a, „Espionage of my group in Japan“, p. 137.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 230.

Herbert von Dirksen, Moscow, Tokyo, London, Londra, 1951, pp. 135, 142.

Dirksen, Moscow, Tokyo, London, p. 154.

„Sorge Memoir“, p. 54.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 227.

Whymant, Stalin's Spy, p. 57.

Interviurile lui Prange cu Araki, 6 și 11 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Whymant, Stalin's Spy, p. 61.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 140.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 234–235.

Interviurile lui Prange cu Araki, 6 și 11 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Dirksen, Moscow, Tokyo, London, p. 143.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 236–237.

*Izvoare fierbinți (n.a.)

Prange et al., Target Tokyo, p. 110.

Fondată în 1903, acum Fabrica de bere Tsingtao; Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 142.

Japonezii, într-un contrast izbitor cu modul în care și-au tratat prizonierii din rândurile Aliaților în cel de-al Doilea Război Mondial, s-au comportat cu prizonierii lor germani din Primul Război Mondial cu un respect remarcabil.

*Îmbrăcăminte tradițională purtată de femeile din Austria și Bavaria (n.red.)

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 16.

*În prezent, această zonă, în care s-a aflat și locuința lui Sorge, este ocupată de un mall uriaș, o clădire de birouri și de un complex de cinematografe. (n.a.)

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 137.

Whymant, Stalin's Spy, p. 69.

Whymant, Stalin's Spy, p. 69.

Prange et al., Target Tokyo, p. 119.

Interviul lui Prange cu Hanako, 11 ianuarie 1965, Target Tokyo. Casa lui Sorge a fost distrusă de flăcări în bombardamentele de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Der Spiegel, 3 august 1951, p. 28.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 231; V. Kudriațev, „Mă întâlnesc cu Richard Sorge“, Izvestia, 1–7 noiembrie 1964; Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 141.

A se vedea Hans-Otto Meissner, The Man with Three Faces, New York, 1956, p. vi.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 19.

Whymant, Stalin's Spy, p. 62.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 230.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, pp. 19–20.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 125.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 18.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 246–247.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 61–62.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 308.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 317.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 311.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 28; vol. 2, p. 211; vol. 3, p. 308.
Miyagi își amintea că prima sa întâlnire cu Ozaki a fost la sfârșitul primăverii, probabil în mai 1934.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 211.

A se vedea Johnson, Instance of Treason, p. 98.

A se vedea versiunea engleză a lui Lawrence Rogers, publicată în J. Thomas Rimer, (ed.), Patriots and Traitors, Sorge and Ozaki: A Japanese Cultural Casebook, Maine, 2009.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 131–132.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 106–108; Johnson, Instance of Treason, pp. 99–100.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 126; Johnson, Instance of Treason, pp. 99–100. În 1951 și 1958 au fost publicate ediții necenzurate cu semnătura reală a lui Ozaki.

Prange et al., Target Tokyo, p. 108.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 219–220; vol. 1, p. 236.

Interviul lui Prange cu Mitsusada Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Prange et al., Target Tokyo, p. 108.

Dirksen, Moscow, Tokyo, London, pp. 144–145.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 237.

Dirksen, Moscow, Tokyo, London, pp. 145–146.

Young, Japan's Total Empire, pp. 31–32.

„Provisional Convention [...] concerning the junction of the Japanese and Russian Railways in Manchuria“, 13 iunie 1907, Carnegie Endowment for International Peace, Manchuria: Treaties and Agreements, retipărit în Biblio Bazaar, 2009, p. 108.

*Ecartamentul specific rusesc este datorat inginerului american de căi ferate George Washington Whistler. (n.a.)

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 237, 232. În vara anului 1938, Thomas a fost implicat, alături de mai mulți generali germani nemulțumiți, într-un complot care urmărea arestarea lui Hitler și instaurarea unui regim de dictatură militară în Germania, în încercarea de a salva țara de naziști. (Wheeler-Bennett, Nemesis of Power, pp. 414–427, 560)

Der Spiegel, 20 iunie 1951, p. 29.

Interviurile lui Prange cu Araki, 6 și 11 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Der Spiegel, 27 iunie 1951, p. 23.

A se vedea Deutsche Architektur Museum, „Ernst May 1886–1970: New Cities on Three Continents“, 2011.

Planurile lui May pentru oraș nu s-au realizat niciodată. A părăsit URSS-ul în 1933, dezamăgit de paradisul socialist, și s-a dus în Africa de Est Britanică – în prezent Kenya –, unde a creat mai multe clădiri moderniste.

Guerin, Chatel, Camarade Sorge, p. 86.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, Aijin Miyake Hanako no Shuki, Tokyo, 1956, pp. 52–53; interviul lui Prange cu Hanako, 7 februarie 1965, Target Tokyo.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 235.

Aino Kuusinen, God Throws Down His Angels: Memoirs for the Years 1919–1965, Helsinki, 1972, p. 77.

Whymant, Stalin's Spy, p. 79.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 212; „Extrase“, Declarația lui Kawai, p. 11, Grupul de înregistrări 319, nr. dosar 923289, Partea 46, cutia 7384.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 15.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 212; „Extrase“, Declarația lui Kawai, p. 12.

„Sorge Memoir“, Partea a VII-a, „General remarks on efficiency“, p. 145.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 349; vol. 2, pp. 137, 276; de asemenea, Johnson, Instance of Treason, pp. 100, 238.

Capitolul 9. Moscova, 1935

Se transformase într-un bețiv gălăgios. *****

Hede Massing

Sorge a fost întâmpinat la New York de un agent al Departamentului 4, care i-a pus la dispoziție un pașaport austriac cu care urma să călătorească în Rusia. Era pe numele „lung și bizar“ al adevăratului proprietar, dar numele fals avea să protejeze adevăratul pașaport german al lui Sorge de ștampilele de intrare și ieșire din Uniunea Sovietică. Sorge a mers la un croitor să-și comande un costum nou, american, o dovadă vizuală pentru prietenii săi japonezi a timpului petrecut de el în Statele Unite.***** Nu era obișnuit cu tehnica de a călători sub un nume fals. La biroul portuar, a fost nevoit să-și consulte noul său pașaport austriac, pentru a-și aminti noua identitate. Odată urcat la bord, un funcționar vamal american a descoperit că Sorge nu plătiese taxa de ieșire din SUA. Ca să nu fie dat jos de pe vas, l-a mituit cu 50 de dolari – un lucru de neconceput în Japonia. („Lucrurile sunt foarte flexibile în Statele Unite“, remarcă Sorge.*****)

Bineînțeles, nu era deloc dispus să fie controlat minuțios de poliția americană, întrucât valiza lui era plină de microfilme cu materiale secrete. Așa cum le-a spus cu îngâmfare japonezilor după arestarea sa, aceasta fusese o violare a instrucțiunilor în vigoare, care interziceau categoric oricărui agent să „întreprindă o călătorie lungă, prin multe țări, având asupra sa articole care urmau să fie distribuite“.***** Încă o dată, norocul a fost de partea lui Sorge.

Sorge a găsit Moscova foarte mult schimbată. Fotografiile orașului din 1935 înfățișează automobile marca Moskvici și autobuze GAZ cu 20 de

locuri, produse de sovietici, care se luau la întrecere cu trăsurile trase de cai pentru a-și face loc pe strada recent denumită Gorki, fostă Tverskaia.***** Un măreț „Plan general pentru Moscova“ transforma orașul într-o nouă metropolă socialistă. Tocmai se inaugurasese prima linie de metrou. Noi clădiri constructiviste, ale unor arhitecți radicali precum Le Corbusier și Konstantin Melnikov (deși nici una purtând semnătura fostului soț al Helmei Ott, Ernst May, care părăsise Moscova în 1933, după ce planurile sale fuseseră respinse), înlocuiau palatele prerevoluționare, baroce și din lemn ale negustorilor. Noul și pătrătosul hotel Moskva domina Piața Manej cu fațada sa asimetrică – Stalin semnase două rânduri de planuri alternative și nimeni nu îndrăznise să-l întrebe pe hozain pe care îl dorea, de fapt. Și pentru a simboliza victoria viitorului asupra trecutului, stele noi sovietice, iluminate electric, au fost instalate în acea vară în vârful turnurilor Kremlinului.

Primul telefon pe care l-a dat Sorge a fost, evident, la Katia. Prietena acesteia, Vera Izbițkaia, își amintește cum cei doi au vizitat-o la birourile Agenției de turism Intourist, de la etajul al doilea al hotelului Metropol, în ziua sosirii lui Sorge. „Strălucind de fericire“, Katia și-a convins prietena să vină să sărbătorească întoarcerea soțului ei. Vera a protestat că trebuia să rămână până la sfârșitul zilei de muncă, dar Sorge a refuzat să i se dea peste cap planurile.

– Nu, fetelor, trebuie să marcăm sosirea mea, le-a spus el.*****

Vera l-a găsit pe Sorge „fermecător și amuzant“, deși femeile „nu știau ce era adevărat și ce era inventat“ în atitudinea lui zeflemitoare. Dar, într-o privință anume, Sorge era foarte serios. Vorbind doar cu Katia, dar în așa fel încât să audă și Vera, i-a promis acesteia că „acum n-o să mai plec nicăieri, Katiușka mea. N-o să ne mai despărțim. Mi-au promis c-o să lucrez în Moscova, la Institutul de Marxism și Leninism. Îmi place mult munca mea, [...] iar acum vom merge în sud. Am visat că o să ajung la Marea Neagră.“***** Poate că, în momentul acela, Sorge chiar credea în promisiunea făcută.

Cuplul a putut să se bucure măcar puțin de viața liniștită, la care întotdeauna Sorge pretinsese că visează. Katia și-a luat concediu de la

slujba de la fabrică pentru a petrece mai mult timp cu soțul ei. Prietenii le făceau doar vizite foarte scurte, știind că cei doi doreau să fie singuri. Cămăruța Katiei părea un cămin adevărat. O bibliotecă întreagă cu cărțile în germană ale lui Sorge era pe un perete, la fel și vechile lui schiuri, pe care nu avea să le mai folosească niciodată.*****

În multe privințe, acea perioadă pe care o traversa orașul Moscova a fost una fericită. Raționalizarea alimentelor, care fusese în vigoare de la începutul Războiului Civil, tocmai luase sfârșit. O nouă stație de metrou – Kominternovskaia, acum Aleksandrovski Sad – se deschisese la câțiva metri de apartamentul la comun al Katiei de pe alea Nijni Kislevski. Ziarele erau pline de știri despre faptele eroice de producție ale minerilor din Donbas și despre zborurile pe distanțe lungi care doborau recordurile. Primul Festival Internațional de Film de la Moscova a avut loc în acea vară, Serghei Eisenstein fiind președintele juriului. Directorul operei chineze de avangardă, Mei Lanfang, era în vizită cu trupa sa. Poate că Sorge, cu interesul său pentru Orient, iar Katia, cu pasiunea ei pentru teatru, s-au dus să-i vadă.

În ciuda fericirii evidente de a-l vedea pe Sorge, viața Katiei era măcinată de regrete. Vecinii ei din Nijni Kislevski, Boris și Sonia Glovațki, plecaseră într-un turneu estival în Siberia cu o companie de teatru, ca să dea spectacole pentru constructori, mineri și pădurari. Katia, care renunțase la visurile ei de a avea o carieră teatrală, nu îi însoțise. Le-a spus prietenilor că soțul ei „lucra la Apărare“ și că ea a primit statutul și beneficiile de soție a unui ofițer din Armata Roșie. Sora ei, Marfa, nu l-a întâlnit pe Sorge, dar simțea „că îl cunoștea foarte bine. [...] Katia a spus că era savant, specialist pe chestiuni legate de Orient. Katia întotdeauna îl numea un revoluționar strălucit. Știam că făcea o muncă grea și periculoasă.“ Dar Katia i-a mărturisit prietenei sale, Vera:

– Nu știu dacă sunt căsătorită sau nu. Ne numărăm întâlnirile în zile, iar timpul petrecut la distanță unul de altul în ani.*****

Climatul politic al Moscovei se schimba la fel de rapid ca orașul însuși. În luna decembrie a anului precedent, un asasin care acționase de unul singur îl împușcase pe Serghei Kirov – ultimul rival al lui Stalin la conducerea partidului – în biroul său de la Institutul Smolnîi din Leningrad. Deși Stalin îi purtase sicriul pe umeri și plânsese la înmormântare, crima fusese pusă la cale de el însuși. Stalin, conducătorul necontestat al partidului, începuse să-și înlăture dușmanii ce se regăseau printre bătrânii bolșevici. Fostul mentor al lui Sorge, fondatorul Cominternului, Grigori Zinoviev, fusese exclus din partid (pentru a doua oară) și arestat în decembrie 1934. În ianuarie 1935, Zinoviev a fost judecat împreună cu fostul său tovarăș, Lev Kamenev, forțat să admită „complicitatea morală” la asasinarea lui Kirov și a fost condamnat la zece ani de închisoare.

Cel mai important pentru Sorge, Departamentul 4 era în mare dezordine, iar fostul său șef și recrutor, Ian Berzin, plecat, ca urmare unui dezastru care lovise lumea serviciilor secrete. În februarie 1935, poliția daneză realizase o descindere surpriză în timpul unei întâlniri a unor ofițeri de prim rang din serviciile secrete militare sovietice într-un apartament din Copenhaga. Patru importanți rezidenți europeni fuseseră arestați, împreună cu zece agenți locali. Dezastrul s-a soldat cu cea mai extinsă arestare în masă a agenților clandestini din istoria serviciilor secrete sovietice. Vina a căzut pe Aleksandr Ulanovski, fostul șef de la Shanghai al lui Sorge. Iar Sorge probabil că nu a fost deloc surprins să afle asta.

La fel ca și în China, Ulanovski nesocotise instrucțiunile Centrului de a nu avea nimic de a face cu activiștii locali și a recrutat cinci din cei zece agenți locali arestați din rândurile Partidului Comunist danez. Unul dintre ei se dovedise a fi informator al poliției. Mai rău decât atât, cel puțin doi ofițeri ai Departamentului 4, care tocmai sosiseră din Germania, nu aveau alt motiv pentru a se afla la întâlnire, în afară de „a se revedea cu vechi prieteni”, conform unui raport asupra dezastrului, pregătit pentru Comisarul Poporului pentru Apărare, Artur Artuzov. O altă greșeală a lui Ulanovski fusese să-l recruteze pe oportunistul și asasinul american George Mink, un fost șofer de taxi din Philadelphia, care-și făcuse o carieră de organizator

de syndicate comuniste în statul Maine. Mink se dovedise util OMS-ului eliminând cel puțin un potențial trădător al Partidului, la Hamburg. Dar, cu multiplele sale legături cu clandestinitatea, precum și cu filialele locale profund infiltrate ale Profinternului, Cominternului și Partidului Comunist Danez, Mink reprezenta o vulnerabilitate majoră.***** Cu lipsa de discernământ care îi caracterizase multe din alegerile dezastruoase de personal din China, Ulanovski l-a recrutat pe Mink ca adjunct al său. Atât Mink, cât și un alt tovarăș american fuseseră arestați la fatidica întâlnire a spionilor din Copenhaga.***** Toți cei ridicați de la întrunirea de la Copenhaga au primit pedepse de până la cinci ani de închisoare. Mai rău decât atât, identitatea tovarășilor britanici care ajutaseră la înființarea secției daneze a Departamentului 4 fusese și ea dezvăluită.*****

Arestările în masă au fost o lovitură de proporții pentru aparatul abia pus în mișcare al lui Berzin. Copenhaga devenise unul dintre cele mai importante centre europene de spionaj ale serviciilor secrete militare sovietice, după ce ascensiunea la putere a naziștilor transformase Berlinul într-un mediu prea riscant. Biroul Vest-European (WEB) al Cominternului, aflat în clandestinitate, fusese, de asemenea, evacuat la Copenhaga.***** Toate acele rețele fuseseră deconspirate și acum erau inutilizabile. Necruțătorul adjunct al lui Artuzov și, în curând, succesorul acestuia, generalul Kliment Vorosilov, a scris cuvinte aspre despre raportul Departamentului 4 cu privire la dezastru: „din această relatare neclară și naivă, este evident că serviciile noastre secrete externe încă șchiopătă cu toate cele patru picioare“.***** Berzin și-a înaintat demisia și a fost retrogradat, fiind numit coamandant-adjunct al Armatei din Extremul Orient.

Prin urmare, generalul Semion Urițki, fostul adjunct al lui Berzin, a fost cel care l-a salutat pe Sorge la întoarcerea sa triumfătoare la Moscova. Urițki era un fost farmacist și un pasionat romancier amator din Odessa, care făcuse carieră organizând mișcarea partizanilor Roșii împotriva celor Albi în sudul Ucrainei, în timpul Războiului Civil. La fel ca Berzin, înaintea lui, se dovedise un comandant neîndurător pe teren atunci când condusesse o expediție punitivă împotriva partizanilor antisovietici din enclavele caucaziene Cecenia și Ingușeția, în 1929–1930.***** Avansat la gradul de komkor (comandant de unitate sau general-locotenent), Urițki a condus o

misiune sovietică secretă în Germania în 1932, unde a negociat faza finală a instruirii militare sub acoperire a piloților și a comandanților de tancuri germani pe teritoriu sovietic.***** Este posibil ca, în timp ce se afla la Berlin, să se fi intersectat cu Eugen Ott, care, la acea vreme, era încă implicat activ în programul de instruire sub acoperire, ca ofițer de legătură cu Sondergruppe R.

Urițki l-a primit pe Sorge cu un entuziasm sincer. Sorge avea impresia că noul său șef îi cercetase amănunțit trecutul și seriozitatea informațiilor pe care le trimisese și fusese impresionat. În primul rând, Sorge dovedise că „activitatea de spionaj era posibilă” în Japonia. Au discutat în detaliu „perspectivele strălucite pe care le-am întrevăzut acolo”.***** Se pare că ambii bărbați învățaseră din dezastrul afacerii Noulens că unui rezident trebuie să i se permită să ia propriile decizii operaționale, liber de o conducere sufocantă, manifestată uneori de Centru. Sorge a cerut „libertatea absolută de a stabili orice relații pe care le consideram necesare cu Ambasada Germaniei” și, de asemenea, cel mai important, permisiunea oficială de a schimba informații cu germanii, pentru a-i câștiga încrederea lui Ott. A cerut și ca proaspătul agent Ozaki să fie recunoscut drept „membru direct al grupului nostru” – probabil pentru a evita pericolul ca vreun funcționar de la Departamentul 4 să-i încredințeze lui Ozaki vreo altă însărcinare altundeva în Asia.*****

Urițki a fost de acord cu toate condițiile lui Sorge – cel puțin, conform spuselor acestuia – promițându-i că urma să aibă „libertate de acțiune, pentru a selecta problemele abordate, în funcție de cum avea să evolueze și să se schimbe situația”.***** Șeful a elaborat, de asemenea, o listă cu șapte întrebări care erau de o importanță crucială pentru securitatea URSS. Care era politica Japoniei față de Uniunea Sovietică, atenția fiind îndreptată în special asupra întrebării dacă Japonia plănuia sau nu să atace. Existau semne de reorganizare și de întărire a unor unități ale armatei și aviației militare japoneze, care ar fi putut fi îndreptate împotriva Rusiei? Germania și Japonia intenționau să formeze o alianță? Japonia plănuia să se extindă și mai mult în China? Era posibil ca Japonia să încheie acorduri cu Marea Britanie și cu America pentru a încercui URSS? Creștea influența armatei japoneze asupra clasei politice naționale? Care era stadiul efortului de

industrializare accelerată a Japoniei? Pe scurt, sarcina lui Sorge era de a informa Moscova dacă Japonia intenționa sau nu să invadeze URSS-ul – fie de una singură, fie în alianță cu Germania – și cât de bine echipată era pentru a face acest lucru.

Ultima chestiune capitală era legată de modul prin care puteau oferi comunicațiilor de la rezidentura o bază profesională. Înainte de a pleca la Moscova, Sorge îl informase pe bietul Wendt asupra pericolelor care-l pândeau dacă rămânea în Japonia. Nu se știe exact de ce Sorge nu i-a spus, pur și simplu, că urma să fie concediat pentru incompetență. Poate că a vrut să-l ajute pe Wendt să nu se facă de râs. În orice caz, discuția sobră avusese efectul dorit și incompetentul Wendt își dăduse demisia din proprie inițiativă. Când Sorge a început să-și caute un nou operator radio, Wendt se întorsese deja cu bine la Moscova cu soția sa, gata să-i ofere instrucțiuni celui care-l înlocuia.***** Pe lista scurtă a celor ce se aflau la Moscova și aveau experiența necesară de a lucra în mediul riscant de la Tokyo erau doar două persoane. Vechii tovarăși din China ai lui Sorge, Sepp Weingarten și Max Clausen.*****

Exista însă o problemă. După părerea lui Sorge, Clausen era de departe un operator radio mai bun, atât din punct de vedere al aptitudinilor tehnice, cât și al capacității sale de a lucra sub o amenințare constantă. Dar în cei doi ani de când lucrase ultima dată cu Sorge la Shanghai și Canton, relațiile lui Clausen cu Departamentul 4 se deterioraseră până aproape de punctul de a fi rupte. Impedimentul era soția lui Clausen, Anna. Răposatul soț al Annei Wallenius își văzuse fabricile expropriate de către bolșevici, iar cuplul fusese nevoit să fugă la Shanghai cu nimic altceva în afară de ce puteau duce în mână. Max nu-i povestise niciodată Annei despre viața lui secretă, din cauza urii ei față de comunism. Nu este de mirare că Berzin o considerase pe Anna un punct nevralgic – și chiar pentru o vreme refuzase să-și dea acordul pentru căsătoria dintre ea și Max. Când, în toamna anului 1933, Clausen a fost rechemat la Moscova de la ultimul său post, de operator radio la Harbin, Departamentul 4 a încercat să insiste să o lase pe Anna în China. S-au oferit chiar să-i facă rost de o soție de formă – o agentă sovietică –, de care avea să fie însoțit în călătoria de întoarcere la Moscova, posibil fiindcă în viza chineză se menționa că fusese emisă o viză și pentru soția lui Clausen.*****

Clausen s-a împotrivit și a refuzat să plece din China fără Anna.***** Împotriva propriei voințe, Berzin a consimțit – dovadă că specialiștii de calibrul și cu experiența lui Clausen erau greu de înlocuit. Dar când familia Clausen a coborât, în cele din urmă, din expresul transsiberian la Moscova, în octombrie 1933, au fost tratați cu suspiciune. În prima seară, le-a dispărut tot bagajul, inclusiv pașapoartele.***** Anna – care a descoperit la scurt timp că soțul ei era, de fapt, ofițer în Armata Roșie, nu în ultimul rând fiindcă acesta a început să-și poarte uniforma în timpul plimbărilor lor prin oraș – s-a săturat repede de atracțiile din capitala socialismului.*****

Lucrurile s-au înrăutățit. După un concediu de șase săptămâni într-un sanatoriu de la Marea Neagră, Clausen a fost convocat la sediul Departamentului 4, în ianuarie 1934, și muștrat pentru o așa-zisă prestație „nesatisfăcătoare” în China. Urma să fie trimis la o fermă colectivă din interiorul Rusiei, pentru a trece printr-o perioadă de „corecție prin muncă”. Nu este clar de ce anume Departamentul 4 depusese efortul de a-i readuce la Moscova pe cel mai bun operator radio al lor și pe soția acestuia, doar ca să-i trimită într-un exil umilitor. În orice caz, în scurt timp, familia Clausen era în tren, cu destinația Engels – fostul Pokrov –, capitala Republicii Socialiste Sovietice Autonome a Germanilor de pe Volga. Această comunitate ciudată era populată de descendenții coloniștilor saxoni germani, care fuseseră aduși în Rusia în anii 1780 de către Ecaterina cea Mare. În 1934, orașul avea fabrica de autobuze ZiU și se mândreau cu cele două ziare municipale care apăreau în dialectul arhaic al germanilor de pe Volga.

De la gara din Engels, familia Clausen a fost dusă cu mașina 120 kilometri spre est, traversând stepele amorfe ale Volgăi, până la Krasnîi Kut, o mică așezare de pe râul Eruslan. Și mai la est, dincolo de nesfârșita mare de ierburi, se întindea Kazahstanul, iar mai la sud era Stalingradul. Cu siguranță, s-au simțit ca și cum ar fi ajuns la capătul pământului. Max a fost trimis să muncească la stația de tractoare Krasnîi Kut, parte a nou-înființatului sistem de baze răspândite în toată Rusia, care închiriau tractoare sovietice nou-nouțe fermelor colective locale.***** Acolo a pus la punct un sistem de radiotelefoane care făcea legătura între fermele împrăștiate pe o suprafață întinsă, o formă de retrogradare de la fosta lui activitate de instalare de transmițătoare internaționale secrete. Clausen a

înființat și niște radiocluburi mobile, care retransmiteau Radio Moscova și alte programe educative pentru țăranii curioși din zonă. Anna și-a găsit o slujbă cu jumătate de normă ca profesoară.*****

Cuplul s-a adaptat curând la noua și dura viață, revalidând rezistența și stoicismul aflate pe lista de principale calități ale lui Clausen care îl recomandau pentru viața de spion. În februarie 1935, era atât de bine instalat aici, încât a ales să ignore o telegramă de la Departamentul 4, care-l rechemă la Moscova. Habar nu avea că era, în ultimă instanță, o chemare din partea fostului său șef, Sorge. Indiferent ce scria în telegrama de la Moscova, Max în mod clar nu voia să afle. O lună mai târziu a urmat o somație categorică din partea lui Berzin, la care Clausen, mândru, a refuzat din nou să răspundă. În martie, șeful regional de partid a venit cu mașina de la Engels la Krasnii Kut pentru a aduce o a treia telegramă, de data aceasta semnată de adjunctul Comisarului Poporului pentru Apărare, generalul Vorosilov însuși.***** Omul de la partid i-a înmănat mesajul lui Clausen, spunându-i simplu:

– Deci: Max trebuie să plece înapoi la Moscova.*****

Lăsând-o pe Anna acolo, Max a pornit într-o călătorie de două zile spre Centru.

Clausen l-a găsit pe Berzin, un om care nu era obișnuit să fie sfidat, într-o dispoziție neprietenoasă. (Clausen nu știa, dar Berzin se confrunta cu consecințele dezastrului de la Copenhaga și era pe punctual de a demisiona.) Generalul l-a întrebat pe Clausen de ce ignorase ordinele de două ori.

– Le-am ignorat fiindcă poziția mea era stabilă, iar viața era din ce în ce mai bună în Republica Volga, i-a spus Clausen plin de curaj șefului său – sau, cel puțin, așa avea să susțină în fața anchetatorilor japonezi. Prin urmare, nu voiam să mă întorc la Moscova.*****

Întâlnirea a reprezentat „răscrucea dintre a duce o viață de muncitor onest și a fi trimis în străinătate ca spion internațional“, scria Clausen în memoriile sale după război. De fapt, în calitate de ofițer activ supus disciplinei

militare, în mod oficial, nu avea de ales. Berzin i-a ordonat să se întoarcă la școala de radio din suburbiile Moscovei, unde l-a găsit pe fostul său tovarăș, Weingarten, studiind structura și capacitatea transmițătoarelor americane și – cu siguranță, un indiciu în privința planurilor Departamentului 4 – receptoarele japoneze pe unde scurte.

O lună mai târziu, spre surprinderea lui Clausen, a apărut fostul său șef, Sorge. Consecvent obiceiului său de la Shanghai, a ales să-și intervieveze cei doi operatori la un bar de lângă școala radio. La sfârșitul întâlnirii lor, era clar că pe Clausen îl dorea Sorge ca operator radio la Tokyo.***** Clausen, care întotdeauna îl plăcuse și îl respectase pe Sorge, a consimțit. Avea să fie cea mai importantă misiune a lui Clausen, o misiune finală.

Sorge și Katia au plecat, așa cum îi promisese el, într-o scurtă vacanță în stațiunea Gagra, de la Marea Neagră. După spusele surorii ei, Marfa, Sorge i-a zis Katiei că uita în ce limbă trebuia să vorbească în momentul în care se trezea într-un hotel dintr-un oraș străin. „Își amintea, bineînțeles, dar [Katia] a decis că îl lăsa nervii“, scria sora ei. În orice caz, Katia i-a spus Marfei că, în mare, soțul ei îi părea o „persoană calmă, liniștită, echilibrată“.*****

În timpul verii, Sorge și-a văzut foștii tovarăși. Printre aceștia erau Ignace Reiss, născut Nathan Markovic Porecki, unul dintre fondatorii Departamentului 4 și unul dintre agenții clandestini sovietici de seamă, și soția sa Elizabeth.***** Reiss lucrase cu Sorge la Moscova, în 1933, și este mai mult decât posibil să se fi știut din Berlin, încă de la sfârșitul anilor 1920. Sorge s-a întâlnit și cu fostul său protector de la Comintern, Otto Kuusinen, și cu Grigori Smoleanski, fostul prim-secretar al Comitetului Central al partidului. Nici unul dintre cei doi conducători ai Comintern nu avea cum să fie optimist în privința viitorului. Stalin, având permanent suspiciuni față de Comintern, deținea acum controlul de necontestat asupra partidului. În același timp, Cominternul însuși virase spre ceea ce în curând avea să se numească „deviația spre dreapta“ – dorința eretică de a încheia înțelegeri cu partidele de stânga care nu erau controlate de sovietici, în fața amenințării fasciste tot mai clare. Grigori Zinoviev fusese deja înlăturat, în timp ce fostul șef de la Comintern,

Nikolai Buharin, fusese eliminat din politică și la acea vreme era redactorul publicației Izvestia. Străinii, chiar și comuniștii loiali, erau tratați cu o suspiciune făturișă.

La mijlocul lunii iulie, hotelul Lux se umplea de delegați din toată lumea, care soseau la Moscova pentru Congresul al VII-lea al Cominternului. Departamentul 4 îi ordonase lui Sorge să nu se amestece. Noua sa misiune în Japonia era mult prea importantă pentru el ca să se expună chiar și membrilor loiali ai partidului, doar pentru plăcerea – în cuvintele raportului despre dezastrul de la Copenhaga – de „a se reuni cu vechi prieteni“. Chiar și fostul său recrutor de la OMS, Manuilski, a consimțit, opunându-se, de asemenea, cererii lui Sorge de a participa la conferință. Atât de strictă era securitatea din jurul noii și prețioasei acoperiri a lui Sorge din Japonia, încât fusese șters de pe toate listele, cu excepția celor mai secrete liste cu membrii Partidului Comunist al Uniunii Sovietice.

Este posibil ca și Urițki să-l fi protejat pe Sorge, ținându-l departe de un Comintern din ce în ce mai slab. La congres, ca o sfidare la adresa direcției trasate de Stalin, conducătorul partidului bulgar, Gheorghii Dimitrov, și omologul său italian, Palmiro Togliatti, au insistat să susțină o nouă politică de formare „a fronturilor populare“ cu simpatizanții de stânga – în opoziție cu „fronturile unite“, construite doar cu partidele muncitorești acceptate de sovietici. Ei erau susținuți în acest act de sinucidere politică de către Manuilski. Strategia, o adevărată erezie pentru staliniști, a fost aprobată în unanimitate de către delegați. Ideea de a uni forțele socialiste era, de fapt, una extrem de înțeleaptă. Curând, avea să dea rezultate în Europa, ducând la alegerea în Franța a prim-ministrului de stânga Léon Blum, în 1936, și la victoria Frontului Popular, de stânga, din Spania. Dar, pentru Stalin, orice mișcare care nu era controlată direct de el constituia o anatemă. Susținând fronturile populare, Cominternul își semnase, de fapt, condamnarea la moarte. Stalin puna deja la cale distrugerea conducerii acestuia. Cel de-al VII-lea Congres al Cominternului avea să fie și ultimul.

În august 1935, exact când congresul se apropia de final, Sorge și-a asumat riscul de a se întâlni cu comunistul finlandez Niilo Virtanen, un vechi prieten de la secretariatul IKKI. Relatarea – deși la mâna a doua – acestei

întâlniri, venită prin intermediul fostei soții a lui Otto Kuusinen, Aino, sugerează că Sorge era departe de a fi entuziasmat de reîntoarcerea sa în Japonia și că începuse să aibă îndoieli serioase cu privire la relația sa cu Uniunea Sovietică. Cei doi bărbați s-au întâlnit la hotelul Bolșaiia Moskovskaia și au băut strașnic. Virtanen și-a mărturisit neliniștea față de distrugerea Cominternului și dezamăgirea în privința lui Stalin. Sorge, la rândul său, a recunoscut că obosise să lucreze ca spion. Virtanen i-a spus ulterior lui Aino că Sorge se plânse că voia să părăsească serviciile secrete sovietice, dar că nu putea face așa ceva. Simțea că este în pericol în Uniunea Sovietică, dar nu putea fugi în Germania. Tradiția hagiografică sovietică ni-l prezintă pe Sorge drept un profesionist rece, decis și neîndurător, păianjenul țesând neobosit plasa amăgitoare. Dar, în realitate, Sorge era la fel de mult prizonierul rețelei pe care o construise ca oricare dintre agenții pe care îi fermecase și sedusese. În timp ce se pregătea să plece la Tokyo, Sorge și-a dat seama că nu avea altă alternativă decât să-și continue misiunea, în ciuda negrelor sale presimțiri.*****

Când Sorge i-a dat Katiei vestea plecării, aceasta a chemat-o pe prietena ei, Vera, să o consoleze.

– Vino, i-a spus Katia printre lacrimi prietenei sale. Richard pleacă, iar eu rămân aici.*****

Îi promisese oare Sorge Katiei că-l va putea urma în Japonia, așa cum făcuseră soția lui Vukelić și cea a lui Wendt? Dacă era așa, fusese o propunere imposibilă. Centrul nu i-ar fi permis niciodată agentului său de top să ia cu el în misiune o soție sovietică. Drept concesie, Urițki i-a promis lui Sorge că nu avea să stea plecat mai mult de doi ani. Au fost, de asemenea, de acord ca, în mod regulat, curierii să asigure schimbul de corespondență personală dintre Sorge și Katia, ca legătura lor să rămână cât mai strânsă. Urițki a confirmat și faptul că Sorge și echipa sa urmau să dea socoteală doar Departamentului 4, „și nu aveam nici o obligație de a primi instrucțiuni din altă parte, [...] nici chiar dacă Stalin însuși mi-ar fi dat ordine“.*****

La sfârșitul lunii august, Sorge a trebuit să plece în Japonia. După spusele surorii Katiei, Marfa, Sorge a rugat-o să-i coasă un pachet mare cu bani în

căptușeala hainei sale, înainte de a pleca. „«Ce mulți bani îți încredințează», a spus Katia. «Îmi încredințează mai mult decât bani», a răspuns Richard, nu lipsit de mândrie. «*****

Din scrisorile lor ulterioare știm că despărțirea lui Sorge de Katia a fost dureroasă. „A trecut un an de când te-am lăsat, în acea dimineață, devreme“, îi scria Sorge soției sale în august 1936. „Mă simt tot mai aproape de tine, mai aproape decât am fost vreodată. Vreau să mă întorc la tine. Dar viața noastră nu este condusă de dorințele noastre personale – în mod regretabil, acestea trebuie să treacă pe plan secund. «***** Sorge nu era suficient de ipocrit să pomenească de datorie, comunism sau de apărarea Patriei, în ciuda faptului că atât el, cât și Katia știau că scrisorile lor erau citite de Departamentul 4, care le asigura și transmiterea acestora în secret. Îi spusese în particular lui Virtanen că se simțea prins în cursă; îi spusese Katiei că visa să se stabilească la Moscova și să ducă o viață de om de știință. Cel mai probabil, Sorge credea că plecarea sa avea să fie ultima și că urma să se întoarcă în curând. Încă doi ani și avea să poată preda altcuiva rezidentura. Datoria sa comunistă și internaționalistă fiind plătită după aproape 20 de ani de muncă în slujba partidului, Sorge avea tot dreptul să-și aștepte cu nerăbdare onorabila pensionare. Mai important, poate că el sperase că încă doi ani aveau să fie de ajuns pentru a goni demonii din firea lui – setea de pericol, chemarea băuturii, a berăriilor și a bordelurilor – și fiorul narcotic, cu care se pare că se hrănea, al nenumăratelor sale trădări ale celor din jur.

Sorge a petrecut câteva zile la Berlin, unde și-a vizitat mama și sora. La Amsterdam și-a distrus – sau poate și-a predat – pașaportul austriac și s-a îmbarcat pe un vapor spre America, folosindu-și propria identitate. «***** S-a oprit la croitorul din New York pentru a-și lua costumul cel nou, dar a uitat că îl comandase pe celălalt nume. Croitorul nu a părut deranjat de această discrepantă. „Oamenilor din Statele Unite nu li se pare ciudat ca aceeași persoană să folosească două nume diferite“, nota sec Sorge în memoriile sale. «*****

Sorge a sunat-o pe Hede Massing, vechea lui prietenă din perioada petrecută la Berlin, care lucra acum sub acoperire în New York.

– Dar cum m-ai găsit? a exclamat ea, când a auzit vocea cunoscută.

Sorge a râs și atât. S-au întâlnit la Café Brevoort, situată la intersecția East 8th Street cu 5th Avenue, în Manhattan. Massing și-a găsit colegul foarte schimbat. „Se transformase într-un bețiv gălăgios“, va scrie ea mai târziu. „Mai avea foarte puțin din farmecul savantului romantic idealist, deși arăta incredibil de bine. Ochii lui albaștri, reci, ușor migdalați și cu sprâncene groase își păstrasera calitatea de a părea amuzați fără absolut nici un motiv. Părul îi era încă des și castaniu, dar îi căzuseră obraji și gura lui extrem de senzuală.“***** Au stabilit să se mai întâlnească o dată la New York înainte de plecarea lui, dar Sorge nu a mai apărut la acea întâlnire. Aceasta avea să fie ultima oară când se vedeau.

Massing, *This Deception*, p. 68.

„Extrase“, Partea a XV-a, Însemnările lui Sorge, pp. 201–203, Grupul de înregistrări 319, nr. dosar 923289, Partea 37, cutia 7482.

„Extrase“, Partea a XV-a, Însemnările lui Sorge, p. 202; Prange et al., *Target Tokyo*, p. 125.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 5.

Fotograful norvegian Eirik Sundvor a immortalizat Moscova sovietică în 1935. Multe dintre fotografiile sale sunt păstrate în arhivele municipale din Trondheim, Norvegia.

Comrade Sorge: *Documents and Memoirs*, pp. 20, 21.

Comrade Sorge: *Documents and Memoirs*, p. 21.

Comrade Sorge: *Documents and Memoirs*, p. 27.

Comrade Sorge: *Documents and Memoirs*, p. 21.

Jan Valtin, *Out of the Night*, Londra, 1941, p. 276.

Mink a fost judecat împreună cu un alt american, Nicholas Sherman, și condamnat la 18 luni de închisoare pentru spionaj în numele unei puteri străine (New York Times, 31 iulie 1935). După ce și-a executat pedeapsa, Mink s-a întors la Moscova, de unde a fost trimis la Barcelona. Sub numele de Alfred Herz, a fost la acea vreme acuzat public de către anarhiști de organizarea a două asasinat politice. După ce și-a îndeplinit cu succes misiunea în Spania, despre Mink se face referire că în aprilie 1938 se afla în drum spre Mexic. De asemenea, a fost suspectat că a jucat un rol principal în punerea la cale a asasinării lui Lev Troțki – dar, dacă se afla în Mexic la acea vreme, a reușit să rămână complet sub acoperire. A se vedea A.I. Kolpakidi, D.P. Prohorov, Imperiia GRU, Moscova, 1999, capitolul 8.

TNA, HW 17/18, radiotelegramă Londra–Moscova, 18 mai 1935.

Volodarski, Stalin's Agent, p. 22.

D.P. Prohorov, Skolko Stoit Prodat' Rodinu?, St. Petersburg, 2005.

Yu. Geller, „On the 70th Anniversary of the Birth of S.P. Uritskii“, Krasnaia Zveda, 2 martie 1965. Urițki a fost ucis în timpul epurărilor staliniste.

Kolpakidi și Prohorov, Imperiia GRU, p. 87.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 358.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 27; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 356; „Extrase“, Interogatoriul lui Richard Sorge, 22 decembrie 1941, p. 28.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 27; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 236, 361.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 27; „Extrase“, Interogatoriul lui Richard Sorge, 22 decembrie 1941, p. 28.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 61.

„Extrase“, Partea a XVI-a, Însemnările lui Clausen, p. 246, Grupul de înregistrări 319, nr. dosar 923289, Partea 37, cutia 7482; „Extrase“, Interogatoriul lui Richard Sorge, 20 decembrie 1941; Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 156.

„Sorge Spy Ring“, p. A709.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 55–56, 437, 455–456.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 55–56, 437, 455–456; *ibid.*, pp. 36, 458.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 57–58.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 58.

Clausen spune aprilie, dar Berzin demisionase deja la acea vreme. Așadar, fie conversația sa cu Berzin a avut loc mai devreme decât își amintea el, fie chiar a avut loc în aprilie, dar cu Urițki. Este mult mai probabil ca Max să fi confundat mai degrabă data decât identitatea interlocutorului său în această confruntare care i-a schimbat viața.

„Extrase“, Partea a XVI-a, mărturia lui Clausen, original p. 560, Grupul de înregistrări 319, nr. dosar 923289, cutia 5 F8–18.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 59.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 62.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 32.

Whymant, Stalin's Spy, p. 72.

Whymant, Stalin's Spy, p. 73.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 29.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 352–353. Sorge a păstrat această informație pentru sine până când a fost sigur că nu îi vor preda

cazul la Kempeitai.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 32.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 29.

„Extrase“, Partea a XV-a, Însemnările lui Sorge, p. 201.

„Extrase“, Partea a XV-a, Însemnările lui Sorge, p. 202.

Massing, This Deception, pp. 67–68.

Capitolul 10. Hanako și Clausen

Un aventurier vesel, depravat, cu o minte strălucită și o aroganță de necontestat. *****

Hans-Otto Meissner despre Sorge

În timp ce Sorge era plecat în Rusia, Ozaki și Miyagi fuseseră ocupați să-și consolideze propria rețea de spionaj. Ozaki l-a invitat pe Kawai la o cină conspirativă la restaurantul Sakai, lângă iazul Ueno din Tokyo, unde i l-a prezentat pe jurnalistul lui Miyagi drept „un artist din Franța“. *****

După o seară în care au băut strașnic, cei trei s-au dus la un machiai – un fel de bar rău famat –, unde au chemat două tinere gheișe să îi distreze. Miyagi a cerut una rotunjoară, corpulentă. ***** În ziua următoare, cei trei s-au întâlnit din nou, conspirația lor tovarășească fiind pecetluită de chefurile din noaptea precedentă. Kawai a fost inițiat în metodele echipei mai mari de informatori a lui Miyagi, consimțind că, în calitate de japonezi, nu era nevoie să se întâlnească pe ascuns, așa cum erau obligați când se vedeau cu Sorge. Kawai urma să vină la atelierul lui Miyagi ori de câte ori avea ceva de raportat, iar Miyagi urma să-și ia notițe pe mici bucăți de hârtie, pe care avea să le ascundă printre pensule și vopsele. *****

Miyagi se străduia și să execute ordinul lui Sorge de a furniza „informații despre armata japoneză pornind de la documente și broșuri“. ***** S-a dovedit că o cantitate impresionantă de informații evident sensibile era – așa cum știe orice corespondent străin – disponibilă în domeniul public, dacă știai unde să cauți. De la o librărie de specialitate din Kanda, Miyagi a cumpărat reviste și broșuri militare și tehnice pline de articole scrise „de

ofițeri din armata japoneză despre introducerea armelor sovietice, despre structura forțelor Roșii și despre noile arme ale Franței, Germaniei și Angliei“. Miyagi i-a dat fragmentele importante lui Akiyama, ca să le traducă în engleză pentru șef.*****

Ozaki a redescoperit și o veche cunoștință, Shinotsuka Torao, care deținea o fabricuță în suburbia industrială Kansai a orașului Tokyo, unde se producea echipament militar. Pretinzând că avea nevoie de informații tehnice pentru studiile sale de la Asociație, Ozaki i-a cerut ajutorul lui Shinotsuka – prezentându-i-l pe Miyagi ca student la academia militară, care „îl ajuta în munca lui“.***** Bucuros să-și îndeplinească datoria față de patrie, noul informator fără voie s-a dovedit a avea o mulțime de cunoștințe. În timpul cinelor din Ginza, Shinotsuka i-a spus lui Miyagi totul despre cele mai noi aparate de zbor ale Japoniei, Kawasaki 88 și Mitsubishi 92, precum și numerele exacte, armamentul și potențialul flotei de bombardiere ale armatei și detalii despre efectivul marinei de „avioane de recunoaștere, avioane de cercetare, avioane de atac, avioane de vânătoare și bombardiere torpiloare“. La o întâlnire ulterioară, vorbărețul proprietar de fabrică a împărtășit detalii despre dispunerea și locațiile unităților de zbor ale armatei și despre bazele marinei de la Yokosuka, Kasumigaura, Sasebo și Omura. A pălăvrăgit și despre noile portavioane ale marinei, Akagi și Kaga – care șase ani mai târziu aveau să producă mari pagube la Pearl Harbor.*****

Cu un asemenea filon prețios de exploatat, Miyagi a trebuit să rămână la Tokyo și să-și amâne planurile de a merge prin țară ca să adune informații militare. A încercat să-l convingă pe Kawai să meargă în locul lui, deghizat în vânzător ambulant de cărți, dar Kawai nu a împărtășit de la început etica prietenului său referitoare la munca lor specifică și nici devotamentul acestuia față de cauză. „Convingerea comunistă a lui Kawai era slabă și nici viața lui privată nu era prea în regulă“, avea să le spună Miyagi anchetatorilor săi. „Prin urmare, din perspectiva activităților de spionaj, nu se putea avea încredere în el.“***** Habar nu avea câtă durere urma să îndure în curând Kawai din partea torționarilor săi de la poliție ca să păstreze în siguranță secretele lui Miyagi și ale lui Sorge.

Sorge s-a întors la Tokyo la începutul lui septembrie 1935. Defilând în noul său costum american, părea că este același burlac gălăgios dintotdeauna. Față de bunii săi prieteni germani, a lăudat femeile americane, glumind că „acolo fetele au crescut bine!“ Nu a avut însă nici o posibilitate de comunicare cu Centrul de la Moscova – sau cu Katia – până la sosirea lui Clausen, mai târziu, în acel an.

În seara de 4 octombrie, Sorge și-a sărbătorit cea de-a patruzecă aniversare la Das Rheingold, pe strada Chome, nr. 5, în Ginza de Vest. Stătea cu proprietarul, „Papa Keitel“, care reamenajase recent localul, ca să reflecte atmosfera vremurilor: un steag mare cu svastica nazistă era arborat în spatele barului; fotografiile înrămate cu Adolf Hitler decorau separeurile în care nemții care tânjeau după casă și clienții japonezi curioși dădeau pe gât bere și înfulecau cârnați.***** Chelnerița lui Sorge din seara aceea, îmbrăcată într-o uniformă ce consta din fustă și corset tradițional bavarez, era Hanako Miyake.***** Era drăguță și suplă, cu o față rotundă, marcată de două alunițe, pe nas și lângă ochi. Patronul îi dăduse numele german „Agnes“. Cu o înălțime de un metru 65, Hanako era înaltă pentru o femeie japoneză și îi era rușine cu înălțimea ei. Primul lucru pe care l-a observat ea la Sorge au fost umerii lați și părul vâlvoi. Chipeșul străin arăta „a neamț până în măduva oaselor“, își amintea Hanako, atunci când a fost intervievată, în 1965.***** Sorge a comandat șampanie. Keitel s-a întors spre chelneriță, ca să-i transmită comanda.

– Agnes, a spus el, astăzi acest om a împlinit 40 de ani. Este ziua lui.

Sorge a dat din cap afirmativ, zâmbind larg, și a zis:

– So des, so des („Așa este, așa este“).

Hanako a întrebat o altă chelneriță:

– Cine este străinul care vorbește cu Papa? E prima oară când vine aici?

Colega ei, „Berta“, a răspuns că „obișnuia să vină des aici, dar n-a mai venit în ultima vreme. Este o persoană foarte drăguță. [...] Nu vorbește japoneza, dar este foarte generos.“*****

Hanako a dus șampania la separeul lui Sorge, apoi a luat un mic scaun pliant de la una din mesele apropiate și li s-a alăturat celor doi bărbați. Au desfăcut șampania și au băut în sănătatea lui Sorge. Hanako avea să-și amintească ulterior, în cel mai mic detaliu, prima ei întâlnire cu Sorge:

– Tu ești Agnes? a întrebat Sorge.

– Da, eu sunt, a răspuns ea.

– Eu sunt Sorge, a replicat el, strângându-i mâna.

În urechile ei de japoneză, vocea lui a sunat cam răgușită și discordantă, declara Hanako la interviu, dar tonul lui era blând și „întregul lui comportament dovedea un om bine-crescut“.*****

– Câți ani ai, Agnes? a întrebat Sorge în engleză.

– Am 23 de ani, a răspuns Hanako, folosindu-și puținele cunoștințe de limba germană (avea, de fapt, 25, dar Papa își instruisese fetele să-și mai reducă vârsta cu vreo câțiva ani).*****

Sorge a zâmbit când i-a auzit accentul și a început să discute cu frumoasa chelneriță, fără să-și dea seama că Hanako înțelesese doar două fraze în germană: „Sunt foarte fericit azi“ și „Agnes, ce ți-ar plăcea? Vreau să-ți cumpăr un cadou.“

– Te rog să-mi dai un disc, a spus ea.

– Să mergem să-ți cumpărăm unul mâine.

Lui Hanako îi plăcea mult muzica. La fel și lui Sorge. Și-a scos un carnetel și a notat ora la care urmau să se întâlnească a doua zi, la magazinul de discuri preferat al lui Sorge. La sfârșitul serii, a lăsat un bacșiș uimitor de consistent, pe care Hanako l-a împărțit cu „Berta“.***** Îngrijorată ca Sorge să nu-și fi făcut un obicei din a agăța chelnerițe, Hanako a chestionat-o pe Berta dacă „acelui străin îi place cineva anume în mod special din acest bar? [...] Are vreo favorită?“

– Dora obișnuia să-l servească uneori, când venea aici, a răspuns „Berta“. Dar fiindcă nu cere pe nimeni anume să-l servească, nu cred că are vreo favorită.*****

Hanako l-a găsit pe Sorge la magazinul de muzică, ascultând discuri, când a sosit ea. El i-a spus că poate să-și aleagă orice dorea, așa că a găsit trei discuri cu arii cântate de unul din tenorii ei preferați, Beniamino Gigli. Sorge a adăugat sonatele lui preferate pentru pian și vioară.

– Îmi place foarte mult Mozart, i-a spus el. Te rog să le accepți și pe acestea.*****

Sorge i-a sugerat să meargă la cină, iar „Agnes“ a acceptat. S-au dus la Lohmeyer, restaurantul german pe care Sorge îl frecventa deseori cu Wenneker și cu Ott. Hanako era timidă – cu atât mai mult cu cât o femeie japoneză care se plimba cu un occidental atrăgea priviri curioase și dezaprobatoare. În plus, între engleza și germana șovăielnică a lui Hanako și japoneza elementară a lui Sorge, aproape că nu exista o punte de legătură. Cu toate acestea, când Sorge i-a propus altă întâlnire, a fost de acord. După cină, cu lipsa lui de respect caracteristică pentru rafinamentul burghez, i-a spus că trebuie să se ducă la birou, la Domei, Agenția japoneză de presă, și, prin urmare, că nu o poate conduce acasă.

Au început să se vadă regulat, deși luni întregi Sorge s-a abținut să-i facă avansuri sexuale sfioasei tinere. Pentru Hanako avea să fie o relație fatidică, o relație care îi va schimba viața. Pentru Sorge, mai puțin. La primele întâlniri, Sorge i-a spus „Agnes“. Când Hanako i-a zis, în cele din urmă, numele său adevărat, Sorge a crezut din greșeală că Miyake era prenumele ei, așa că a început să o numească „Miyake“ și a continuat chiar și după ce ea îl corectase. Nu avea nimic împotriva, spunând că și ei i se părea că Hanako – întrucât însemna „floricică“ – era „un nume de copil“.*****

Clausen pornise spre Japonia, via Shanghai, în septembrie. Deși „s-a simțit extrem de mândru“ că fusese numit operator radio la o stație atât de importantă, trebuie să fi avut sentimente amestecate fiindcă părăsea Rusia.***** Departamentul 4 îi interzisese să o ia pe Anna cu el, ținând-o efectiv ostatică, deși el avusese un comportament ireproșabil. Cu o și mai mare lipsă de sensibilitate, Urițki îi sugerase foarte senin să divorțeze de actuala lui soție și „să-și ia o femeie germană. [...] Dacă vrei, îți fac eu cunoștință cu una.“***** Clausen a refuzat fără echivoc și, în schimb, a aranjat să se vadă cu Anna la Shanghai în noiembrie, unde aveau să fie oficial soț și soție, departe de controlul enervant al lui Urițki.

Departamentul 4 i-a pus la dispoziție lui Clausen două pașapoarte reale, unul austriac și unul canadian, în care era aplicată fotografia lui Clausen. I-au dat și 1 800 de dolari americani. Un lucru nu și-a luat: componente radio, întrucât Clausen plănuia să improvizeze un radio folosind piesele adunate de Wendt și lăsate pentru a fi ridicate din Yokohama. La fel ca Sorge, a călătorit prin New York, unde a fost contactat de un agent sovietic pe nume Jones, care s-a oferit să-i mai dea ceva bani. Nechibzuit, Clausen a refuzat. După ce a primit o amendă de 300 de dolari de la poliția vamală americană din San Francisco, pe 14 noiembrie – nu este clar motivul –, și-a dat seama că acum nu mai avea banii necesari ca să o aducă pe Anna de la Shanghai la Tokyo și să-și facă un cămin împreună în Japonia.***** Până la urmă, Clausen nu ar fi trebuit să se îngrijoreze de lipsa acestor bani. Când nava de linie Tatsuta Maru a acostat la Shanghai, Anna nu era nicăieri. De-abia în primăvara anului 1936, autoritățile sovietice, împotriva voinței lor – și la insistența lui Sorge –, i-au acordat, în cele din urmă, Annei viza de ieșire. Clausen a pornit singur spre Japonia.

Fiindcă Sorge nu avusese nici o posibilitate de comunicare cu Centrul înainte de sosirea operatorului său radio, aranjaseră ca șeful să-l aștepte pe Clausen în fiecare marți seară la barul Blue Ribbon din Sukiwabashi.***** Clausen a sosit la sfârșitul lunii noiembrie, cu câteva zile înainte de întâlnire. A decis să-și petreacă timpul mergând la o petrecere la Clubul German, unde fusese invitat de un pasager german. Acolo, Clausen a fost surprins să se ciocnească de fostul și viitorul său șef, îmbrăcat ca un vânzător berlinez de cârnați, decorat cu șiruri de cârnați din

carton și într-o dispoziție exuberantă. Cei doi bărbați s-au ignorat unul pe celălalt, până când au fost prezentați în mod oficial de directorul clubului, o întâlnire publică prin care, din fericire, s-a eliminat nevoia de a ascunde faptul că se cunoșteau deja.

Clausen și-a închiriat o locuință la apartamentele Bunka și a început să-și construiască emițătorul improvizat. Deși era despărțit de „Anni“ a lui, „abilitatea tehnică și entuziasmul lui pentru muncă nu cunoșteau limite“, scria Sorge.***** Aparatul radio pe care l-a înjghebat semăna poate cu un instrument de-al lui Heath Robinson*****, dar era de o eficiență extraordinară. Pe post de receptor, Clausen a folosit un radio obișnuit de fabricație japoneză, renunțând la carcasă și la difuzor în favoarea căștilor, căruia i-a adăugat trei lămpi produse în America – pe care le găsisese într-un magazin de piese radio – pentru a-l face apt pentru recepția pe unde scurte. Emițătorul era o placă de bachelită prinsă de o cutie din lemn, lămpile și bobinele fiind ușor detașabile. Bobinele de reglaj erau făcute din conductă de cupru pentru benzină, folosită la automobile, pe care o cumpărase de la un magazin de feronerie din Kyobashi-ku. Întregul aparat era făcut să încapă într-o valiză.***** Când poliția japoneză a capturat, în cele din urmă, emițătorul lui Clausen, un specialist radio oficial l-a numit „unul dintre cele mai ciudate conglomerate de piese disperate pe care l-am văzut vreodată – un amestec teribil de materiale, care includea una sau două sticle de bere și alte diverse obiecte“.*****

În timp ce Clausen asambla radioul care avea să devină vital pentru operațiunile rețelei de spionaj, o înlănțuire de evenimente care ar fi putut arunca în închisoare tot grupul lui Sorge a fost catalizată de arestarea unui modest informator al Cominternului din Manciuria. În 1933, înainte să lucreze pentru Sorge, Kawai fusese trimis într-o misiune de strângere de informații în China de Nord și în Manciuria de către Ozaki și Smedley. În timpul acestei călătorii, Kawai îl recrutase pe un oarecare Tatsuoki Soejima ca asistent. Doi ani mai târziu, în toamna anului 1935, Soejima fusese ridicat de poliția din Manchukuo din Hsinking, fiind bănuț de transmiterea secretelor militare către Comintern. În timpul brutalului interogatoriu, Soejima, speriat, a menționat vechea lui relație cu Kawai. O cerere oficială

de a-l aduce pe Kawai pentru a fi interogat a fost transmisă de la Consulatul Japonez din Hsinking către poliția din Tokyo.*****

În zorii zilei de 21 ianuarie 1936, opt polițiști s-au năpustit în apartamentul lui Kawai din Suginami-ku și l-au târât afară din pat. După câteva zile petrecute la secția de poliție din Suginami, a fost transportat în mai multe etape nu tocmai plăcute în Manciuria, ajungând două săptămâni mai târziu într-o închisoare din Hsinking, Manchukuo, pentru a răspunde la 37 de acuzații de spionaj.***** Kawai a fost bătut de doi polițiști cu o bară din fier, în timp ce anchetatorul îi urla întrebările. Chiar și în agonia sa, Kawai și-a dat seama că anchetatorii lui nu aveau nici o bănuială în privința activităților sale recente de spionaj pentru Sorge la Tokyo. A negat că ar avea vreo cunoștință despre activitățile Cominternului din China. Pentru a-i deruta, a pretins că era un Shina ronin – membru al uneia dintre societățile patriotice secrete de extremă dreaptă, care avea o reputație sinistă și se bucura de o protecție aproape oficială din partea armatei Kwantung. După o oră de tortură, Kawai leșinase. Dar nu spusese nimic despre Sorge. Dintre toți membrii rețelei care au ajuns să fie interogați, Kawai a fost singurul care nu a vorbit niciodată.

Arestarea lui Kawai și dispariția sa în sistemul penitenciar din Manciuria era, evident, o amenințare existențială pentru Sorge – dar, deocamdată, cu un deznodământ necunoscut. În timp ce aștepta să afle dacă fuseseră trădați sau nu de către Kawai, Sorge s-a ocupat de dificila problemă a găsirii unui loc sigur de unde Clausen să poată transmite. Orice receptor pe unde scurte putea să detecteze semnalul lui Clausen și să stabilească direcția aproximativă. Localizarea cu precizie a sursei era un lucru mai complicat, necesitând cel puțin trei receptoare pentru a intercepta transmisiunea și a face triangulație asupra originii. Pentru a îngreuna munca poliției, emițătorul trebuia să se afle într-o zonă intens populată a orașului. Semnalul trebuia să fie transmis dintr-o clădire din lemn, și nu una din beton, cu structură din oțel. De asemenea, transmisiunea trebuia să fie făcută dintr-o casă cu cel puțin două etaje, deoarece atracția magnetică a Pământului ar fi înghițit un semnal trimis de la nivelul solului.***** Sorge și Clausen s-au gândit chiar să folosească locuința lui Sorge ca bază, dar au renunțat rapid la această idee, deoarece șeful era foarte posibil să

primească vizite neașteptate de la tovarășii săi de băutură germani de la ambasadă și din presă, și, de asemenea, din cauza periculoasei vecinătăți cu stația de poliție Toriizaka.

Sorge a decis să-i ceară lui Gunther Stein, un coleg jurnalist, permisiunea de a-i folosi apartamentul de pe Motomachi-Cho, din Azabu-Ku, pentru transmisiunile radio. Era un risc calculat. Stein era un jurnalist german cu orientări de stânga și îl cunoaștea pe Sorge „de mult“, așa cum le-a mărturisit Sorge mai târziu japonezilor. Stein fusese corespondent la Moscova pentru Berliner Tageblatt, dar, fiind socialist și pe jumătate evreu, fusese concediat când venise la putere Hitler. A avut înțelepciunea de a fugi la Londra, unde s-a alăturat personalului de la News Chronicle, care l-a trimis la Tokyo în primăvara anului 1935. Sorge și Stein s-au întâlnit întâmplător la o conferință de presă a Ministerului de Externe – „un eveniment extrem de fericit“ pentru amândoi, cel puțin după spusele lui Sorge. Rezidentul i-a mărturisit vechii sale cunoștințe că era „angajat în ceva mai mult decât reportajele de știri“. Ulterior, i-a spus lui Stein că „lucra pentru autoritățile de la Moscova“. Sorge a raportat la Centru că Stein era „un om folositor“ pe care îl „manevra [...] treptat spre participarea la munca noastră“.***** A cerut permisiunea să îl recruteze pe Stein ca membru plin al rețelei – o cerere pe care Centrul a respins-o, fără să dea nici un motiv.

Sorge, care nu putea accepta niciodată un răspuns negativ, a început să-l folosească pe Stein în calitate de colaborator și om de ajutor cu jumătate de normă – deși acesta era foarte reticent –, fără ca lui Sorge să-i pese de poziția Moscovei. Rezerva lui Stein nu era deloc surprinzătoare, date fiind riscurile excesive pe care era obligat să și le asume. Cererea lui Sorge de a instala un emițător în casa lui Stein „l-a deranjat în mod vizibil“ pe acesta, dar a fost de acord. „Eu și Stein am discutat despre radio și mi-a desenat o hartă, ca să-mi arate unde locuia“, mărturisea Clausen mai târziu. „L-am vizitat câteva zile mai târziu, la el acasă. [...] I-am examinat casa ca să văd dacă era potrivită pentru instalarea echipamentului radio și am decis, cu acordul lui, să folosim două din camerele de la etaj.“*****

Clausen a început să-și testeze echipamentul în februarie 1936. Deoarece nu putea, din motive evidente, să folosească o antenă de exterior, operatorul

radio a întins două sârme de cupru de șapte metri, acoperite cu cositor, pe tavanul lui Stein. Și deși emițătorul era portabil, transformatorul electric de care acesta avea nevoie nu era. Prin urmare, Clausen a construit un transformator permanent în podul lui Stein – și urma să pună la punct câte unul în fiecare locație de unde avea să transmită vreodată. În afară de volumul mare al transformatorului, instalația lui Clausen era miraculos de discretă. Putea s-o despacheteze în zece minute și să o demonteze în cinci.*****

La o săptămână de la primele sale experimente, Clausen a intrat pentru prima oară în contact cu „Wiesbaden“, binecunoscutul emițător militar sovietic de la Vladivostok, cu care comunicase de la Shanghai.***** Întrucât aparatul său nu avea un instrument pentru măsurarea lungimii de undă, Clausen a improvizat cu o lungime de undă de 37–39 metri pentru emisie și 45–48 metri pentru recepție. Aproximarea lui s-a dovedit la înălțimea situației.

Funcționarea aparatului lui Clausen era extrem de importantă, întrucât Sorge avea noutăți cruciale de raportat. Pe 26 februarie 1936, o facțiune ultranaționalistă din armata japoneză, sprijinită de circa 1 400 de soldați, încercase să dea o nouă lovitură de stat. Ofițerii din Divizia I, care primiseră ordinul de a se deplasa în Manciuria, au căutat să-i asasineze pe câțiva membri de seamă ai guvernului. Lista neagră îi includea pe prim-ministrul țării, amiralul Keisuke Okada, și pe ministrul de finanțe, precum și pe Marele Șambelan Imperial, Lordul Custode al Sigiliilor Imperiale și pe alți moderați care beneficiau de atenția împăratului.***** Makoto Saito, Custodele Sigiliilor Imperiale, tocmai se întorsese de la cină și de la un film la Ambasada Americană, când ucigașii l-au împușcat, răbind-o și pe soția lui, în timp ce aceasta încerca să-l apere de salva de focuri de armă. Prim-ministrul a scăpat ascunzându-se într-o toaletă, ucigașii împușcându-i cumnatul din greșeală. Familia lui a pretins că misiunea criminalilor avusese succes, Okada mergând deghizat în urma convoiului mortuar la înmormântarea rudei sale. Și contele Nobuaki Makino, un apropiat al împăratului, a supraviețuit, împreună cu nepoata sa, unei ambuscade în apropierea un han de țară, cei doi aruncându-se la vale de pe un deal și prefăcându-se morți, după ce fuseseră răniți cu focuri de armă.

În ciuda faptului că nu reușiseră să lichideze țintele principale, rebelii au emis o proclamație șocantă: „Acum este timpul să punem bazele unei creștere a puterii și a prestigiului Japoniei“, declarau ei. „În ultimii ani, prea mulți și-au făcut un scop în viață din a strânge averi, fără a le păsa de binele general și de prosperitatea poporului, ceea ce a făcut ca măreția Imperiului să nu mai fie cea de altădată. [...] Venerabilii oameni de stat, magnații financiari, oficialii guvernamentali și partidele politice sunt de vină pentru această stare.“ Pretinzând că „era de datoria noastră să luăm măsurile corespunzătoare pentru apărarea patriei prin uciderea celor care sunt răspunzători“, ofițerii rebeli declarau că își făcuseră „datoria ca supuși ai Majestății Sale, Împăratul“.*****

Era aceasta acea temută răsturnare de situație, când militariștii japonezi puseseră, în sfârșit, mâna pe putere? Ambasada Germană nu era dispusă să riște. Hrana și piesele de mobilier au fost duse în pivniță, ca măsură de precauție în caz că lupta avea să se generalizeze, iar dosarele confidentiale au fost cărate jos, în încăperea unde se afla boilerul, ca să fie arse. Eugen Ott a trebuit să-l strecoare pe furiș pe ambasadorul Dirksen pe aleile înguste din vecinătatea ambasadei, pentru a evita filtrele de pe străzi organizate de trupele loiale care apărau Ministerul de Război, situat în apropiere.*****

Când Sorge a sosit la ambasadă în ziua următoare, l-a găsit pe Ott total dezorientat de încercarea de lovitură de stat și incapabil să înțeleagă neputința guvernului și a ofițerilor superiori ai armatei de a controla situația.***** Rebelii arboraseră stindardul revoluției (de fapt, o față de masă albă de la Peers' Club, achiziționată cu 100 de yeni) deasupra reședinței prim-ministrului, ocupate acum de puciști.*****

Cu toate acestea, lovitură de stat a fost dejucată rapid. În provincie, ofițerii suspecti au fost imediat arestați înainte să-și poată reuni trupele. Pozițiile răzvrătiților din Tokyo au fost înconjurăte de artileria loialistă. După patru zile, revolta s-a stins într-un mod onorabil, tipic japonez: rebelii s-au predat, la promisiunea Împăratului de a le acorda iertarea. O pauză decentă de două ore a urmat capitulării oficiale, în timpul căreia se aștepta ca răsculații să comită sinuciderea rituală.***** Doar doi dintre ei au făcut acest lucru. 15 organizatori ai revoltei aveau, în cele din urmă, să fie executați – sub

acuzăția de „a fi folosit armata fără aprobare imperială” –, dar declarația Ministerului de Război făcută după încheierea revoltei nu cuprindea nici o promisiune de deschidere a unei anchete și nici vreo condamnare a răzvrătiților.*****

Sub aparența continuității, totul se schimbase. Tentativa de lovitură de stat – cunoscut sub denumirea eufemistică de „incidentul din 26 februarie” – a demonstrat că armata, nu guvernul, menținea acum echilibrul puterilor în Imperiul Japonez.***** În zilele care au urmat după eșecul puciului, Sorge s-a luptat să-i facă să înțeleagă ce se întâmplase pe șefii săi de la Moscova – și să evalueze impactul noii ordini asupra securității Uniunii Sovietice.

Miyagi, artistul și farsorul, a început să-și arate talentul de a extrage informații secrete de cel mai înalt nivel din bârfele soldaților. I-a spus lui Sorge că el credea că revolta fusese menită eșecului chiar de la început, întrucât Tinerii Ofițeri aveau arme prea rudimentare ca să se poată opună tancurilor, artileriei și avioanelor loialiștilor. Ozaki, care se întorsese recent la centrul său de cercetare după perioada petrecută în Manciuria, a reușit să se consulte cu câțiva importanți factori de decizie ai imperiului, pentru a realiza un tablou extrem de bine informat a ceea ce se întâmplase.

Ozaki i-a înaintat lui Sorge o lungă disertație cu ceea ce descoperise. A scris că revolta fusese inițiată de ofițeri care proveneau din zonele rurale și care aveau o ură profundă față de capitalism, fiind inspirați de „ideologia revoluționară” a scriitorului și propagandistului ultranaționalist Kazuki Kita.***** Mai practic, Ozaki a preconizat că era doar o chestiune de timp până când ofițerii cu orientări de dreapta aveau să dețină controlul asupra armatei. Într-adevăr, pe 18 mai 1936, după demisia cabinetului în urma revoltei, armata a cerut ca ministrul de război și al marinei din orice viitor guvern să fie ofițeri activi. Întrucât acești miniștri puteau, conform legii, să-și aleagă proprii succesori, armata se eliberase efectiv de controlul guvernului civil. Singura întrebare care avea, într-adevăr, acum nevoie de un răspuns în politica japoneză era: ce facțiune deținea controlul armatei? Tânărul și radicalul Grup de Acțiune, care milita pentru un război imediat cu Uniunea Sovietică, sau Grupul de Control, mai precaut?***** Miyagi credea că Grupul de Control avea să mai dețină puterea o vreme –

și avea să încline spre extinderea în China decât spre atacarea imediată a URSS-ului.*****

Alături de observațiile atât de bine documentate ale lui Ozaki și Miyagi, și Ott i-a arătat lui Sorge o copie a raportului confidențial al statului major Imperial Japonez despre incidentul din 26 februarie. Folosind un aparat de fotografiat miniatural, Sorge a fotografiat raportul în biroul lui Ott – prima, dar în nici un caz ultima dată când avea să fotografieze documente ultrasecrete ale germanilor și japonezilor pentru a fi examinate de Kremlin. Ott i-a mai arătat lui Sorge „rapoarte foarte detaliate despre dimensiunea forțelor militare pregătite de Japonia pentru un război antirus“, care dovedeau că nici diviziile japoneze din Manciuria, în număr de opt sau nouă, nici măcar întreaga armată japoneză, care însuma pe undeva pe la 16 divizii, nu aveau suficiente forțe să intre în luptă împotriva URSS-ului – cel puțin deocamdată.*****

Raportul pe care Sorge l-a scris pentru Ambasada Germaniei a fost salutat de către Dirksen, Ott și Wenneker ca fiind o bijuterie de analiză bine informată. „În acest fel“, scria Sorge, „am reușit să împrăsc doi iepuri dintr-o lovitură, în sensul că am câștigat încrederea germanilor, studiind și scriind. [...] În același timp, am spionat materiale valoroase.“***** O copie a fost trimisă generalului Thomas la Berlin, care a solicitat în mod oficial și mai multe lucrări de o asemenea calitate. Protecția lui Thomas i-a oferit lui Sorge scuza perfectă pentru cercetarea dosarelor ambasadei în căutarea de informații pe care să le împărtășească apoi cu Ozaki – și, bineînțeles, cu Moscova. Ca să pună capac la toate, Sorge a scris și un lung articol despre „Revolta armatei din Tokyo“, care a apărut în ediția din mai a publicației lui Haushofer, Zeitschrift für Geopolitik, precum și alte materiale pentru Frankfurter Zeitung, care i-au consolidat statutul de colaborator cu multă autoritate la cel mai respectat ziar din Germania.*****

Toate elementele care aveau să facă din rețeaua de spioni a lui Sorge una dintre cele mai grozave de acest gen din istoria spionajului – relațiile lui Ozaki din elita japoneză, accesul lui Sorge la documentele militare japoneze secrete pe care armata le pusese la dispoziția lui Ott, neobosita muncă de teren a lui Miyagi – erau prezente. Și mai impresionant, fiecare informație

aflată din acest du-te-vino ajuta la consolidarea reputației lui Ott, a lui Sorge și a lui Ozaki în ochii superiorilor lor. Informația însemna putere, nu doar pentru guverne, ci pentru toate personajele principale prinse, conștient sau nu, în rețeaua de spionaj.

Încrederea și admirația lui Ott față de Sorge după incidentul din 26 februarie crescuseră atât de mult, încât lui Sorge și nu vreunui membru din personalul ambasadei i s-a adresat Ott când a auzit un crâmpei senzațional de bîrfă, în timpul unei vizite făcute la statul major japonez. Dând buzna în biroul pe care Dirsken i-l alocase lui Sorge la ambasadă, Ott i-a mărturisit entuziasmat prietenului său că tocmai aflase de niște convorbiri secrete care aveau loc la Berlin între generalul-maior Oshima Hiroshi – atașat militar pronazist de la Ambasada Japoniei din Berlin – și ministrul de externe al Germaniei, Joachim von Ribbentrop. Negocierile se desfășurau pe la spatele lui Dirsken și, după spusele lui Ott, erau mijlocite de șeful serviciilor secrete militare germane, amiralul Wilhelm Canaris. În mod incredibil, Ott l-a rugat pe Sorge să-l ajute să redacteze o telegramă codificată către Berlin, prin care se interesa de ceea ce se întâmplă, cerându-i prietenului său „să jure că nu va împărtăși acest lucru cu nimeni altcineva“.*****

Era o promisiune pe care Sorge, ca să ne exprimăm cu blândețe, nu și-a ținut-o.

Vestea despre convorbirile secrete germano-japoneze a fost prima informație cu adevărat senzațională din cariera lui Sorge. „În mod constant, am raportat la Moscova prin radio despre derularea acestor negocieri“, mărturisea el ulterior. „Întrucât, la acea vreme, nimeni din lume nu știa nimic despre astfel de negocieri, în afară de un număr limitat de persoane implicate, raportul adresat Moscovei trebuie să li se fi părut senzațional.“*****

Răspunsurile de la Berlin la telegramele lui Ott care se interesa de convorbirile dintre Ribbentrop și Oshima erau suspicios de neutre. Dar, din investigațiile ulterioare ale lui Ott printre prietenii săi de la Statul Major Imperial japonez, acesta a descoperit că se discuta despre o alianță politică și militară între Germania și Japonia, de care ministerele de externe ale

celor două țări nu aveau cunoștință. Evident, alarmat de consecințele unei asemenea antante pentru securitatea Uniunii Sovietice, Sorge și-a asumat răspunderea de a-i convinge pe Dirksen și pe Ott că pactul avea să fie atât indezirabil, cât și periculos.***** „Ar fi înțelept pentru Germania să se alieze cu Rusia, pentru a putea face față astfel Marii Britanii și Franței“, a susținut Sorge, adăugând că, în urma revoltei din 26 februarie, armata japoneză era instabilă și „nu era demnă de încredere“. În plus, Sorge a etichetat convorbirile ca fiind „o încercare îndrăznească [...] a lui Oshima și Ribbentrop de a avansa“.*****

Este posibil ca Sorge să nu fi avut ultimul cuvânt. Cu toate acestea, ambasadorul a fost pe deplin de acord cu Sorge, fiind „absolut împotriva pactului cu Japonia“, așa cum își amintea Dirksen în memoriile sale. Dirksen a plecat spre Vancouver cu vaporul Empress of Canada, pe 9 aprilie 1936, pentru a verifica aceste zvonuri cu superiorii săi de la Berlin și pentru a încerca să suspende dezbaterile despre alianță înainte de a fi prea târziu.***** Ambasadorul, împreună cu Ministerul de Externe german și cu statul major, au considerat poziția projaponeză a lui Hitler drept prostească și au preferat să întărească în schimb legăturile Germaniei cu Jiang Jieshi.*****

Când Ribbentrop a trimis un agent secret în Japonia, pe dr. Friedrich Wilhelm Hack, ca să cerceteze detaliile unei posibile alianțe, Sorge l-a căutat imediat ca să-l convingă de stupiditatea unui asemenea pact. Hack, oficial angajatul Companiei de Aeronave Heinkel, era expert în probleme japoneze. Arestat împreună cu Papa Keitel și restul personalului german din Tsingtao după capturarea acestuia de către japonezi, în 1915, Hack a călătorit deseori în Japonia, având o contribuție esențială în încercarea de a convinge armata și marina japoneză să cumpere armament german începând cu anul 1921.***** Asigurat de Ott că Sorge era absolut de încredere, Hack i-a mărturisit lui Sorge că fuseseră plasați agenți sovietici în jurul locuințelor din Berlin ale lui Oshima, Ribbentrop și Canaris și că se „făcuseră chiar și fotografii în timpul negocierilor secrete pentru Pactul Anticomintern“. Hack fusese ales ca intermediar, după cum i-a spus el lui Sorge, astfel încât „negocierile să poată continua fără a mai fi detectate de ruși“.***** Hack nu putea să facă o alegere mai nepotrivită în privința unui confident.

*

Nu este clar când anume a primit Sorge vestea că urma să devină tată. Dar știm că pe 9 aprilie 1936 i-a scris Katiei o scrisoare, fotografiată pe microfilm, prin care își exprima entuziasmul. „Dacă este fată, aș vrea să poarte numele tău. [...] Azi îți voi trimite un al doilea pachet cu lucruri pentru copil.“ În acel moment, sarcina trebuie să fi avut cel puțin opt luni. „Este un lucru trist, poate chiar crud, la fel cum este și despărțirea noastră“, scria el. „Dar știu că ești, că există o persoană pe care o iubesc foarte mult și la care mă pot gândi, indiferent de cum îmi merg treburile. Și, în curând, va exista ceva care ne va aparține amândurora. [...] Bineînțeles, sunt foarte îngrijorat de tot ce trebuie să înduri și dacă totul va fi bine. Te rog să ai grijă să primesc vestea imediat, fără întârziere.“ Sorge spera că familia Katiei nu era supărată, fiindcă o lăsase singură. „Mai târziu“, promitea el, „voi încerca să îndrept totul prin iubirea și tandrețea mea față de tine.“*****

În ciuda melancoliei sale – sau poate din cauza ei –, Sorge a decis să sărbătorească vestea pe care i-o dăduse Katia despre sarcină intensificându-și eforturile de a o seduce pe Hanako Miyake. După ce a scos-o pe Hanako la încă una din cinele lor romantice, devenite o obișnuință, la Lohmeyer, în cadrul căreia i-a dăruit și mai multe discuri de gramofon, Sorge i-a sugerat să meargă la el acasă. A pretins că avea „ceva să-i arate“. Hanako a fost de acord. S-au oprit la brutăria germană să cumpere o cutie cu bomboane de ciocolată și au luat un taxi până la căsuța de pe strada Nagasaki. Hanako își amintea că rămăsese fără cuvinte în fața amestecului excentric dintre decorul japonez și cel occidental. Locuința era plină de cărți și hârtii, iar pereții de hârti. În tokonoma din birou – o nișă folosită în mod tradițional pentru expunerea de obiecte decorative – era nu numai obișnuitul aranjament floral și pictura tradițională, dar și gramofonul portabil al lui Sorge, un ceas și un aparat de fotografiat.*****

Sorge a făcut cafea la o lampă cu spirt, în timp ce Hanako mânca bomboane de ciocolată pe canapea. Au ascultat clasicii germani la gramofon. Ca să-și distreze musafira emoționată, Sorge a apucat o sabie de samurai și a început s-o rotească deasupra capului, parodiind dansul tradițional cu sabia, apoi a trântit-o brutal pe canapea și a încercat s-o sărute. „Dame-o, dame-o!“ – „Nu este bine, nu este bine!“ a țipat Hanako, jignită, și a izbucnit în lacrimi. I-a spus lui Sorge că voia să plece acasă, așa că el a condus-o până la șoseaua principală, a urcat-o într-un taxi și i-a dat bani să-și plătească drumul. „Avea o față foarte tristă“, își amintea Hanako. Deși era șocată, a fost de acord să se revadă cu el.

Câteva seri mai târziu, abordarea lui Sorge avea să fie ceva mai rafinată. De data aceasta, nu a mai fost nici un dans cu sabia. A invitat-o din nou pe Hanako la el acasă și a convins-o să încerce o țigară turcească. A curtat-o vorbindu-i despre pasiunea lui pentru literatura japoneză veche – mai ales despre preferata lui, Povestea lui Genji, o istorie despre idealul de iubire cavallerească și arta seducției. „Ce conversație extraordinară!“, își amintea Hanako, gândindu-se la prima lor seară împreună ca iubiți.

Sorge avea să fie iubirea vieții lui Hanako. Dar, din păcate pentru ea, nu a fost valabil și invers. În perioada în care și-a început aventura cu Hanako, s-a aflat că o altă tânără chelneriță, pe nume Keiko (de la Die Fledermaus, nu de la Das Rheingold) se îndrăgostise de Sorge. Nu este clar dacă erau deja amanți, dar când l-a văzut pe scumpul ei apărând la bar cu o frumoasă europeană după el – posibil prietena Helmei Ott, Anita Mohr –, pe Keiko a apucat-o disperarea și a decis să se omoare. A lăsat un bilet de rămas-bun și un buchet de flori pe pragul lui Sorge și s-a urcat pe un vapor cu aburi cu destinația Oshima, unde plănuia să se arunce într-un vulcan. Patronul german de la Die Fledermaus a aflat despre planul ei și a chemat poliția, care a găsit-o pe Keiko și a adus-o acasă. În cele din urmă, și-a revenit în urma durerii suferite și chiar a reușit să stea jos lângă Sorge atunci când acesta venea la local, scuișând în paharul pentru zaruri ca să-i poarte noroc.*****

Undeva pe la sfârșitul primăverii, Katia i-a dat de veste că pierduse copilul – probabil într-un stadiu foarte avansat al sarcinii, deși, din cauza unei întârzieri imprevizibile de mai multe luni a corespondenței lor microfilmate, este greu de știut momentul exact. „Totul a ieșit altfel decât sperasem“, a scris Sorge într-o scrisoare sumbră, care se concentra mai mult pe propria disperare, decât pe sentimentele Katiei. „Sunt chinuit de gândul că îmbătrânesc. Mă apucă uneori dorința să vin repede acasă, dar deocamdată este doar un vis. [...] Este greu aici, într-adevăr greu.“*****

„Ce fac? Este greu de spus“, îi scria Katiei într-o scrisoare care a fost înmănată de Sorge însuși unui curier din Shanghai, în vara anului 1936. „Este greu să înduri căldura de aici. Este ca și cum ai sta într-o seră, scăldat în sudoare. Am o căsuță construită în stil local, în interiorul căreia sunt uși glisante, iar pe jos, rogojini. Casa este destul de nouă și destul de confortabilă. O bătrână îmi pregătește tot ce am nevoie, îmi gătește prânzul când sunt acasă“, îi spunea el. „Am mai făcut rost de o grămadă de cărți – știu că ai fi fericită să te uiți prin ele și sper ca într-o zi să poți face asta. Uneori mă îngrijorez în privința ta, nu că ți se va întâmpla ceva, ci fiindcă ești singură și foarte departe. Întotdeauna mă întreb... n-ai fi mai fericită fără mine? Să nu uiți că nu te-aș învinovăți.“ A încercat să-i explice, cât de delicat a putut, că nu avea să se întoarcă prea curând. „Sunt en poste și știu că va mai dura. Nu știu cine mă poate înlocui în importanta muncă pe care o desfășurăm aici. Să fii sănătoasă, draga mea. Scrie-mi mai des.“*****

În public, în ciuda angoasei sale din intimitate, Sorge păstra o aparență de cinism voios. La o recepție din septembrie 1936 de la ambasadă, secretarul trei, dr. Hans-Otto Meissner, care sosise recent, l-a găsit pe Sorge într-o dispoziție evident plină de viață.

– Deci dumneata ești Meissner. Am auzit că tocmai ai sosit, i-a spus Sorge, deșertând un pahar într-un salut pe jumătate amabil, pe jumătate batjocoritor. Bun venit în paradisul nostru oriental!

Sorge nu se sinchisise să se prezinte, presupunând că tânărul diplomat știa deja cine era. Meissner l-a caracterizat pe Sorge drept „un aventurier vesel, depravat, cu o minte strălucită și o aroganță de necontestat“.***** (Un alt nou membru al personalului care era într-o ascensiune rapidă, secretarul de presă, contele Ladislaus von Mirbach-Geldern, l-a etichetat disprețuitor pe Sorge ca fiind „cel mai incult om din lume“.*****) Dar Meissner a remarcat că Sorge era „acceptat de toți, oriunde“ și, în mod clar, se bucura de încrederea superiorilor săi. Într-adevăr, Ott i-a dat de înțeles lui Meissner că Sorge era un fel de agent special german. Tânărului diplomat i s-au părut „cuceritoare“ la Sorge „evidenta sa poftă de viață și nepăsarea față de fast și de ceremonie“.*****

Măcar Max Clausen putea să se bucure de o viață de familie fericită. După ce Clausen a stabilit un contact radio care să-i mulțumească pe superiorii lui, Departamentul 4 a decis să-i dea voie Annei să meargă la soțul ei (de fapt, după lege, concubinul ei), la Tokyo. Pe timpul iernii, ea locuise la Moscova, sub supravegherea atentă a Centrului, și asta îi displăcuse profund. „Nu există viață, libertate, pace“ sub comunism, a conchis ea răspicat.***** Dar în martie 1936, într-o dimineață, devreme, o femeie germană care o monitorizase îndeaproape pe Anna i-a înmânat pe neașteptate un bilet de tren pentru Vladivostok și i-a spus să fie gata de plecare la ora 10, în aceeași zi. Anna a ajuns în China după un nesfârșit șir de gafe al Departamentului 4. Omul de contact care trebuia să-i dea banii și un pașaport fals în Vladivostok întârziase, așa că pierduse vaporul spre China și trebuise să aștepte o lună. Când a ajuns, în cele din urmă, la Shanghai, oficiul poștal nu putuse găsi scrisoarea de la Clausen care conținea datele sale de contact.

În cele din urmă, Clausen o găsisse pe Anna printr-un serviciu post-restant al agenției Thomas Cook. Așa că a plecat la Shanghai cu 20, 30 de role de microfilm, pe care le ținea întotdeauna în buzunar, fiind gata să le arunce în mare la cel mai mic semn de pericol.***** În sfârșit, căsătoria lui și a Annei a fost consfințită legal de consulul general german, ceea ce îi dădea dreptul să aibă un pașaport german pe numele ei. La sfârșitul verii, locuiau la Tokyo ca soț și soție, în noua locuință a lui Clausen din Azabu-ku.*****

„Ești ocupat tot cu munca secretă, ca de obicei?” și-a întrebat Anna soțul la scurt timp după ce se stabiliseră. „Bineînțeles”, a răspuns Clausen. „Dar nu așa de mult.” Clausen și-a asigurat soția că avea să intre în comerț. Ceea ce nu i-a spus a fost că cei 20 000 de dolari, capitalul inițial, erau banii Departamentului 4, trimiși la solicitarea lui Sorge pentru a-i furniza lui Clausen o acoperire. La început, Clausen a încercat să importe echipament forestier, apoi motocicletele Zündapp de mare putere (i-a vândut una și lui Sorge, îndrăgostitul de viteză, fapt care, în curând, avea să aibă consecințe fatale). Dar proiectul care a avut succes, în cele din urmă, a fost producerea și vânzarea de heliografe. La începutul anului 1937, ultima inițiativă comercială a Departamentului 4 a fost înregistrată, așa cum se cuvenea, „M. Clausen, Shokai”.

Între timp, Ozaki era ocupat să pătrundă și mai adânc în inima cercurilor conducătoare japoneze. În august, el a călătorit cu vaporul, împreună cu o delegație japoneză de cel mai înalt nivel, în California, pentru a participa la cea de-a șasea conferință anuală a Institutului pentru Relațiile din Pacific. Înființat în 1925 de câțiva filantropi americani, institutul era un spațiu de discuții regionale în spiritul Ligii Națiunilor și atrăgea cele mai importante personalități din diplomația japoneză și americană. Tema întâlnirii din 1936, destul de previzibilă pentru acele vremuri tulburi, era relațiile dintre Japonia și China. Ozaki fusese invitat în calitate de reputat specialist în probleme legate de China.

La bordul vasului de linie Taiyo Maru se aflau două vechi cunoștințe. Una dintre ele era prințul Kinkazu Saionji, nepotul prin adopție, educat la Oxford, al constituționalistului liberal, prințul Kimmochi Saionji, unul dintre cei mai distinși oameni de stat ai Japoniei.***** Tânărul Saionji avea să devină ulterior un socialist înfocat. Dar în 1936 era un politician în plină ascensiune, care se bucura de protecția prietenilor bunicului său, prințul Fumimaro Konoe, viitorul prim-ministru, și Yosuke Matsuoka, cel care va deveni în scurt timp ministru de externe. Ozaki îl cunoscuse puțin pe Saionji prin intermediul Asociației de Investigare a Problemelor din Asia de Est. La bordul vasului, au împărțit o cabină de lux și au devenit prieteni la cataramă.*****

Celălalt prieten al lui Ozaki era un coleg de școală și de universitate, Tomohiko Ushiba, care era acum secretar al consiliului japonez al Institutului pentru Relațiile din Pacific. Conferința, care s-a ținut într-o cabană din Parcul Național Yosemite, s-a dovedit a fi „foarte aristocratică și, de asemenea, pedantă, total nepotrivită pentru un eretic ca mine“, remarca Ozaki. A observat el însuși cât de „legați de conștiința naționalistă“ și „înguști la minte“ erau japonezii. A remarcat și că „britanicii și americanii nu încercau să-și ascundă aroganța de conducători ai lumii“.***** Singurul „rod“ al conferinței, așa cum s-a exprimat fără menajamente Ozaki, a fost acela de a „încuraja prietenia dintre mine și delegații japonezi“.***** În urma acestei călătorii, Saionji avea să devină un vizitator zilnic al birourilor lui Ozaki, cei doi având să ia cina cu regularitate unul în casa celuilalt. „Saionji avea mare încredere în mine, mă trata ca pe un prieten de suflet și-mi dezvăluia chestiuni secrete fără nici o precauție. Astfel, pe măsură ce a avansat pe plan politic, am putut obține informații importante de la el“, mărturisea Ozaki.*****

Ozaki a scris un raport, intitulat „Evoluții recente ale relațiilor sino-japoneze“, care a stârnit un larg interes în cadrul conferinței. Era o apologie a aventurii imperialiste a Japoniei în China, subliniind statutul Japoniei de mare putere și cerându-i Chinei să recunoască Manchukuo. Raportul era și o declarație de aparentă ortodoxie politică a lui Ozaki. Spiritul său nu era în întregime cinic și nici nu se îndepărta prea mult de linia partidului de la Moscova. URSS-ul nu dorea să vadă la frontierele sale o Chină naționalistă renăscută. Și, în timp ce Japonia ar fi fost ocupată cu devorarea vecinei sale, n-ar mai fi avut timp să atace Uniunea Sovietică. Salutând expansiunea japoneză spre sudul Chinei, Ozaki (și, mai târziu, Sorge) încerca să îi țină departe pe militariști de tentația de a se îndrepta spre nord, spre URSS.

În septembrie 1936, exact când Ozaki se întorcea din California, Aino Kuusinen reapărea la Tokyo. Fusesse rechemată de urgență la Moscova în luna noiembrie – fără îndoială, spre ușurarea lui Sorge, care vedea în această prințesă a Cominternului, care nu avea nici o sarcină sau utilitate evidentă, doar un risc de securitate pentru rețeaua lui de spionaj care muncea din greu. La sosirea sa la Moscova, Aino își fixase o întâlnire cu generalul Urițki, dar i s-a spus că fusese rechemată din greșeală și că

trebuia să se întoarcă la Tokyo imediat. Refuzase. Aino își putea permite astfel de capricii, cel puțin atâta vreme cât fostul ei soț era încă la conducerea Cominternului. În loc să se întoarcă, a început să scrie o carte intitulată Japonia zâmbitoare, o relatare insipidă despre istoria și cultura acestei țări, scrisă cu scopul unic de a intra în grațiile noilor săi prieteni din capitala niponă.

În mijlocul confuziei generale pe care o găsisese la Departamentul 4, Aino a auzit lucruri nu tocmai plăcute despre noua rezidentura a lui Sorge. Urițki a avertizat-o să stea departe de Sorge și și-a exprimat iritarea că acesta ceruse atât de mulți bani pentru a-l lansa pe Clausen în afaceri. „Ticăloșii ăia – tot ce știu să facă este să bea și să cheltuiască bani“, îi spusese Urițki lui Aino – ceea ce ea îi va raporta lui Sorge când, în cele din urmă, va binevoi să se întoarcă în Japonia. „N-o să mai primească nici o copeică.“*****

Sorge nu a pomenit nimic în confesiunile sale sau în memoriile din închisoare despre ciudata – și, sincer, inexplicabila – ingratură a Centrului. Dar nu avea cum să nu se fi simțit profund rănit. La Tokyo și la Berlin, Ott și generalul Thomas îl apreciau ca fiind un observator extrem de atent al afacerilor japoneze. Cu toate acestea, Moscova, care aflase cele mai adânci secrete ale noii alianțe dintre Germania și Japonia și avea urechea ciulită, prin intermediul lui Ozaki, la cel mai înalt nivel al politicii japoneze, îl disprețuia. Mai rău decât atât, Aino i-a adus vestea că diverși tovarăși din Comintern fuseseră arestați în cadrul unei epurări cuprinzătoare a cadrelor de origine străină, printre care se afla și propriul ei frate.

Cel puțin, Aino – cunoscută în Departamentul 4 drept agenta „Ingrid“ – se lansase foarte bine în misiunea himerică de a pătrunde în înalta societate japoneză. Ministerul de Externe aranjase ca Japonia zâmbitoare să fie tradusă în japoneză (din limba suedeză, în care fusese scrisă), iar ambasadorul suedez a invitat-o la o petrecere în aer liber la Palatul Imperial, unde l-a întâlnit pe împăratul Hirohito. Aino a legat o relație cordială și cu prințul Chichibu, fratele împăratului, despre care considera că are vederi surprinzător de liberale.

Noutățile aduse de Aino de la Moscova nu au fost singurele vești amenințătoare care au ajuns la Sorge în acel anotimp musonic, al treilea

pentru el la Tokyo. La Nürnberg, în septembrie 1936, Hitler a ținut un discurs la congresul partidului nazist, descris de Dirksen drept „o diatribă cumplită împotriva bolșevismului” – un semn de rău augur al urii sale implacabile față de Rusia sovietică.*****

Dar ceea ce era mai rău abia urma să vină. Pe 25 noiembrie 1936, Japonia și Germania au anunțat oficial rezultatul convorbirilor despre care Sorge aflate încă din martie – un Pact Anticomintern oficial.***** Privit fără profunzime, pactul pe cinci ani era relativ inofensiv, obligând semnatarii să facă schimb de informații asupra activităților Cominternului și să „ia măsuri drastice, în cadrul limitelor legale existente, în relația cu persoanele care, în țară sau în străinătate, direct sau indirect, servesc intereselor Internaționalei Comuniste sau îi încurajează activitatea distructivă”.*****

Capcana era în anexele secrete ale pactului, pe care Dirksen (acum reîntors de la Berlin) i le trimisese lui Ott, care i le arătase lui Sorge. În eventualitatea unui „atac neprovocat sau a unei amenințări neprovocate” din partea Uniunii Sovietice, fiecare parte urma să acționeze „în vederea apărării intereselor lor comune”. Nu era o alianță militară în adevăratul sens al cuvântului, iar Dirksen, în raportul său oficial către Berlin – pe care Sorge l-a fotografiat –, credea că guvernul japonez era prea divizat ca să întreprindă acțiuni decisive împotriva Uniunii Sovietice. Cu toate acestea, acest tip de înțelegere între cei mai puternici și versatili dușmani ai URSS-ului de la vest și de la est aduna laolaltă toate temerile Moscovei.

Informația dată de Sorge a răsunat în tot Kremlinul și de sus până în josul lanțurilor de comandă – ecoul ei revenind la Tokyo, unde ambasadorul sovietic în Japonia, Konstantin Iurenev, i-a spus omologului său american, ambasadorul Grew, că „guvernul său era în posesia unor probe clare care demonstrau existența unui pact militar secret”.***** Efortul de a evita un război pe două fronturi, cu Germania și Japonia, a devenit motivul de bază al oricărei acțiuni diplomatice rusești desfășurate din ultimele luni ale anului 1936 și până aproape de sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial.

Sorge avea motive întemeiate să fie mulțumit de munca sa. „Sper ca în curând să ai ocazia să te bucuri pentru mine și chiar să fii mândră și

convinsă că «al tău» este un om folositor“,***** îi scria el Katiei. Dar dacă Sorge credea că activitatea sa de excepție de la Tokyo era întâmpinată cu recunoștință de Moscova, se înșela amarnic. La sfârșitul lui noiembrie, a chemat-o pe Aino să vină să-l vadă de urgență. Aceasta l-a găsit acasă, singur și beat mort, cu o sticlă aproape goală de whisky.

– Toți, inclusiv eu, am primit ordin să ne întoarcem la Moscova, a informat-o el pe Aino. Imediat, prin Vladivostok.

Sorge decisese deja să nu se supună ordinului lui Urițki.

– Trimite un mesaj șefilor noștri despre contactele excelente pe care ni le-am făcut aici. Nu mă voi întoarce până în aprilie, anul viitor, cel mai devreme.

Aino, în ciuda presimților pe care le avea față de motivul pentru care Centrul își chema brusc toți agenții acasă, nu avea nici o scuză să n-o facă și a fost de acord să se întoarcă. A încercat să-l convingă pe Sorge să facă același lucru, ca să evite mânia Departamentului 4. Din nou, Sorge a refuzat.

– Judecata mea, a spus el, este mai bună decât a ta.*****

Meissner, *Man with Three Faces*, p. vi.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, p. 298; vol. 2, p. 212.

Interviul lui Prange cu Kawai, 13 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Interviul lui Prange cu Kawai, 13 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, p. 398.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, p. 250.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 265.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 14. Chalmers Johnson a scris că Shinotsuka „a fost concediat înainte să afle prea multe“ (Instance of Treason, p. 110). Cu toate acestea, Shinotsuka a mărturisit că s-a întâlnit cu Ozaki și cu Miyagi din toamna anului 1935 până în februarie 1941. (Toshito, ed., Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 265).

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 398.

Interviurile lui Prange cu Hanako, 9 și 11 ianuarie 1965; interviul cu Karl Keitel, fiul lui Helmut („Papa“) Keitel, în numele lui Prange, 23 martie 1965, Target Tokyo.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, pp. 1–10. Interviuri cu Hanako, 7 și 9 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Hanako, 7 și 11 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 12.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 13.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 91.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 13.

Interviul lui Prange cu Hanako, 9 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, pp. 14, 15.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 48.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 64, 234.

„Extrase“, Partea a XVI-a, Mărturia lui Clausen, p. orig. 566.

Prange et al., Target Tokyo, p. 146.

Guerin și Chatel, Camarade Sorge, p. 82.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 7.

*Caricaturist și ilustrator englez din prima jumătate a secolului XX, cunoscut pentru desenele sale fanteziste în care apăreau deseori mașini și utilaje inutil de complicate (n.red.)

„Extrase“, Partea a XI-a, Sumarul de la centrele de comunicații radio, p. 156.

Interviul lui Prange cu procurorul Mitsusada Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

„Extrase“, Interogatoriul lui Kawai; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, p. 104; Johnson, Instance of Treason, p. 110.

„Extrase“, Interogatoriul lui Kawai; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, p. 105.

„Extrase“, Partea XI, Sumarul de la centrele de comunicații radio, p. 156.

„Extrase“, Interogatoriul lui Richard Sorge, 22 decembrie 1941, p. 28; Raportul poliției, p. 22; Johnson, Instance of Treason, p. 107.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 162; „Extrase“, Mărturia lui Clausen, p. 9; Guerin, Chatel, Camarade Sorge, pp. 84–85.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 3, 103.

„Extrase“, Partea a XI-a, Sumarul de la centrele de comunicații radio, p. 156. Clausen a presupus corect că „Wiesbaden“ era Vladivostok, dar le-a sugerat anchetatorilor săi și că era posibil să fi fost Habarovsk sau Komsomolsk pe Amur.

Hugh Byas, Government by Assassination, New York, 1942; ediția 2017, pp. 120–121.

Byas, Government by Assassination, pp. 123–124.

Dirksen, Moscow, Tokyo, London, pp. 150–152.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 253.

Byas, Government by Assassination, p. 122.

Byas, Government by Assassination, pp. 124–125.

Japan Times, 28 februarie 1936.

Joseph C. Grew, Ten Years in Japan, New York, 1944, pp. 188–189.

Cartea lui Kita, A Reconstruction Programme for Japan (1919), avea accente marxiste și fusese mult timp interzisă. Probabil legătura cu Kita și aluziile lui Ozaki potrivit cărora revolta s-a născut dintr-un context rural poate explica faptul că Sorge i-a spus lui Urach că incidentul avea probabil conexiuni cu comuniștii japonezi. (Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 174)

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 253.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 253, 251.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 253. Fără știrea lui Sorge, și rezidentul din Copenhaga al Departamentului 4, Walter Krivițki, obținuse un manual de coduri diplomatice japoneze, ceea ce le permitea serviciilor secrete sovietice să citească toate telegramele confidențiale care erau schimbate între Oshima și Tokyo. (A se vedea Jeffery T. Richelson, A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century, Oxford, 1997, p. 89)

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 241.

Prange et al., Target Tokyo, p. 179.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 255.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 256.

John W.M. Chapman, „A Dance on Eggs: Intelligence and the «Anticomintern»“, Journal of Contemporary History, vol. 22, nr. 2,

Intelligence Services during the Second World War, aprilie 1987, pp. 333–372.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 25.

Dirksen, Moscow, Tokyo, London, p. 156.

Dirksen, Moscow, Tokyo, London, p. 153.

Chapman, „A Dance on Eggs“, JCH. „În 1933, într-o luptă pentru putere care i-a adus alături pe Hermann Göring și Heinrich Himmler împotriva lui Ribbentrop, persoanele din jurul lui Ribbentrop au fost și ele amănunțit investigate de către serviciul de securitate al lui Heydrich. Rezultatele acestei investigații nu au supraviețuit distrugerii arhivei. Una dintre aceste persoane a fost dr. Friedrich Wilhelm Hack, care a fost arestat, interogat și atât de înspăimântat, încât la prima ocazie a plecat în exil în Elveția, unde a fost instalat ca informator al serviciilor secrete ale marinei militare japoneze până la sfârșitul războiului în Europa. Conform unei surse japoneze, se descoperise că nu era arian; după spusele generalului Oshima, fusese acuzat că era homosexual, fapt considerat un delict conform articolului 175 din Codul Penal german.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 248, 255.

„Scrisorile dintre Sorge și soția sa, Katia“, revista Ogonek, aprilie 1965, p. 25.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, pp. 18–19.

Der Spiegel, 8 august 1951, pp. 25–26.

Probabil această scrisoare era unul dintre lucrurile pe care le avea Sorge asupra lui în august 1936, când plecat la Pekin pentru a face serviciul de curierat. (A se vedea Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 305–306; „Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 5)

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 27.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 313.

Der Spiegel, 8 august 1951, p. 28.

Meissner, *Man with Three Faces*, p. vi.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 451.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, p. 3.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, pp. 425–426; Guerin, Chatel, *Comrade Sorge*, p. 84.

Johnson, *Instance of Treason*, pp. iii, 113.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, pp. 222, 224.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 279.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 279.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 224. Chiar și după ce s-a descoperit trădarea lui Ozaki, Saionji a rămas un prieten statornic, încercând să intervină pentru salvarea lui Ozaki de la execuție și insistând că trădarea acestuia a izvorât din motive patriotice. (A se vedea Johnson, *Instance of Treason*, p. 113) Saionji a fost printre cei suspectați că erau simpatizanți comuniști și arestați în cazul Sorge, dar a scăpat cu o sentință de trei ani cu suspendare. („Sorge Spy Ring“, p. A722)

Aino Kuusinen, *Before and After Stalin: A Personal Account of Soviet Russia from the 1920s to the 1960s*, Londra, 1974, p. 117.

Dirksen, *Moscow, Tokyo, London*, pp. 173–174.

Chapman, „A Dance on Eggs“, JCH.

Întregul text al Pactului Anticomintern, protocolul adițional și acordul secret care l-au însoțit apar, printre alte surse, în „Tokyo Judgments“, vol. II, „Sorge Memoir“ în Willoughby, *Shanghai Conspiracy*, pp. 832–833.

Grew, *Ten Years in Japan*, p. 191.

Alekseiev, *Your Ramsay*, p. 313.

Kuusinen, *Before and After Stalin*, pp. 119–120.

Capitolul 11. Baie de sânge la Moscova

*În paradisul ateilor, poate că sufletele celor ca Sorge trăiesc
împăcate.******

John le Carré

Sorge avusese dreptate: decizia sa de a sfida Centrul i-a salvat probabil viața. Aino s-a întors și, în mai puțin de un an, s-a trezit în Gulag, alături de mii de alți tovarăși loiali din Comintern. Stalin pusese în sfârșit în mișcare mașinăria terorii la conceperea căreia lucrase ani întregi. La sfârșitul anului 1938, poliția secretă sovietică (cunoscută în 1937 ca NKVD sau Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne) a consemnat minuțios arestarea a 1 548 366 cetățeni – mulți dintre ei membri de partid –, sub acuzația de activități contrarevoluționare și sabotaj. Dintre aceștia, 681 692 fuseseră împușcați.***** Marea Epurare a lui Stalin avea să decimeze partidul și să mistuiască aproape întregul aparat al Departamentului 4. Din cei 492 de angajați ai Cominternului, 133 au fost închiși sau executați. Trei din cei cinci mareșali sovietici, 90% din generalii Armatei Roșii, 80% dintre colonei și 30 000 de ofițeri de rang mai puțin înalt au fost arestați.*****

Buna judecată pe care Sorge și-o atribuisese cu nonșalanță îi salvase pielea – sau intuiția, sau diabolicul său noroc? Când el și Aino vorbiseră la Tokyo, în noiembrie 1936, erau semne clare că se pregătea o baie de sânge de proporții – epurarea în privința căreia Virtanen îl avertizase pe Sorge în timpul cinei lor de la hotelul Național din Moscova, la care se îmbătaseră turtă. În august 1936, Grigori Zinoviev și Lev Kamenev, doi dintre cei mai importanți foști lideri de partid care se opuseseră ascensiunii lui Stalin, au

fost judecați public alături de alți 16 bolșevici cu experiență. După ce au mărturisit că au complotat în vederea asasinării lui Serghei Kirov și chiar a lui Stalin însuși, toți acuzații au fost executați imediat.***** În 11 octombrie, când Biroul Politic a votat înlocuirea comisarului NKVD Ghenrih Iagoda cu lacheul credincios al lui Stalin, Nikolai Ejov, epurarea era gata să coboare deja pe scara socială la membrii de rând ai partidului.

Ejov își dobândise renumele după ce pusese la cale personal procesul-spectacol al lui Kamenev și Zinoviev – „muncind continuu, fără să-și ia concediu și, se pare, fără a se îmbolnăvi vreodată“, după cum își amintea Iagoda, șeful său de la acea vreme. Cu aceste două scalpuri în traistă, ambițiosul Ejov și-a îndreptat atenția spre „restructurarea activității NKVD-ului însuși“, unde încerca să vadă dincolo de „starea de spirit a conducătorilor, caracterizată prin complacere, liniște și lăudăroșenie, [...] care acum visează doar la decorații“.***** După ce a fost, în cele din urmă, răsplătit pentru zelul depus în importanta sa misiune legată de NKVD, Ejov și-a început marea operă a curățare de spioni și de trădători a partidului, a armatei și a sistemului extern de informații secrete.

Ejov a venit la putere cu un plan detaliat de eliminare a „agenților serviciilor străine de informații secrete, deghizați în imigranți politici și membri ai partidelor surori“, despre care se spunea că se infiltraseră în Partidul Comunist sovietic. Raportul lui Ejov, „Despre măsurile de apărare a URSS împotriva penetrării elementelor interesate de spionaj, terorism și sabotaj“, a fost acceptat de Comitetul Central în februarie 1936. El a numit o comisie, condusă de noul șef al OMS – structura informativă a Cominternului –, Mihail Moskvîn, a cărei sarcină era de a întocmi liste detaliate cu suspiecții străini asociați cu Cominternul, cu Ajutorul Roșu Internațional sau cu Internaționala Sindicatelor Roșii. Moskvîn nu era ceea ce părea. În realitate, el se numea Mihail Trilisser, iar slujba sa reală era aceea de șef al Departamentului Externe al NKVD. El fusese plasat în Comintern sub un nume fals, în august 1935, cu scopul clar de a depista trădătorii.

Trilisser găsisse o mulțime. Pe 23 august, a prezentat la NKVD o listă cu 3 000 tovarăși care erau „bănuiți a fi sabotori, spioni, agenți instigatori etc.“. Mai multe sute de comuniști germani care fugiseră din Germania nazistă

sau care fuseseră invitați – așa cum fusese Sorge – să muncească în URSS au fost lichidați. Peste 1 000 au fost dați pe mâna autorităților naziste din Germania.***** Conducătorii partidului comunist indian, coreean, mexican, iranian, mongol și turc au fost executați – inclusiv fostul iubit al lui Agnes Smedley, Virendranath Chattopadhyaya.*****

Vechiul tovarăș al lui Sorge de la Comintern, Leopold Trepper, își amintea nopțile îngrozitoare în care așteptase să fie arestat. „În casa în care locuiau activiștii de partid din toate țările, nimeni nu dormea până la 3 dimineața. [...] La ora 3 dimineața, exact, se vedeau farurile unei mașini. [...] Stăteam lângă fereastră și așteptam [să vedem] unde avea să oprească mașina.“*****

Armata Roșie, în mințile paranoice ale lui Stalin și Ejov, fusese profund contaminată de pactul de cooperare secretă din ultimii zece ani cu Germania. Între 1924 și 1933, mulți ofițeri de rang înalt din Armata Roșie se aflaseră în contact direct cu omologii lor germani – inclusiv cu Eugen Ott, în fostul lui rol de om de legătură cu Sondergruppe R. Sute dintre ei participaseră la schimburi militare. Mulți fuseseră admiși ca studenți în anii terminali la Academia Militară din Berlin, unde ofițerii germani și sovietici puseseră împreună la punct un sofisticat plan operațional de luare cu asalt a facilităților de apărare ale dușmanului lor comun, Polonia. Într-adevăr, însuși conceptul de blitzkrieg sau război-fulger fusese pus la punct în timpul manevrelor secrete desfășurate de armata germană pe câmpiile Bielorusiei, sub îndrumare sovietică.*****

Aproape fiecare ofițer sovietic care vizitase vreodată Germania sau care lucrase cu Reichswehr-ul a fost asasinat în timpul epurărilor. Printre aceștia a fost și ofițerul cu cel mai înalt grad din Armata Roșie, mareșalul Mihail Tuhacevski, care a fost arestat în mai 1937, sub acuzațiile de a fi pus la cale o conspirație militară „troțkistă de dreapta“ și de spionaj pentru Germania nazistă. Germanii au fost foarte fericiți să participe la distrugerea foștilor lor colegi. NKVD-ul, însărcinat cu fabricarea de dovezi despre un presupus complot împotriva lui Stalin organizat de Tuhacevski și de alți generali sovietici, l-a contactat pe Reinhard Heydrich, șeful serviciilor secrete germane (Sicherheitsdienst, SD), solicitându-i mai multe

informații.***** Heydrich, întrezărind o ocazie excelentă de a-l păcăli pe Stalin să-și execute cei mai buni generali, a creat documente false care îl implicau pe Tuhacevski și pe alți comandanți ai Armatei Roșii și le-a înmânat sovieticilor prin liderul ceh Edvard Beneš. În încercarea lui de a-și distruge toți potențialii dușmani și rivali din statul major sovietic, Stalin era dispus să apeleze la ajutorul naziștilor – care erau extrem de fericiți să contribuie la distrugerea celui mai bun corp de ofițeri ai URSS-ului.

De asemenea, Stalin era convins că serviciile secrete sovietice erau împânzite de „diversioniști, sabotori, spioni fascisto-troțkiști și criminali care s-au infiltrat la toate nivelurile de conducere“. În cadrul unei vizite personale la sediul central al Departamentului 4, în mai 1937, Stalin a susținut că „întreaga Direcție a căzut în mâinile germanilor“.*****

Richard Sorge, fie că își dădea seama, fie că nu, era acum în cel mai mare pericol posibil. Era german și făcea parte din serviciile secrete sovietice. Fusese membru al Cominternului și un apropiat al multor conducători de la cel mai înalt nivel, care acum erau arestați sau suspectați. Era ofițer în Armata Roșie, iar mulți dintre superiorii săi erau compromiși de legăturile cu Germania. În plus, era un agent secret care petrecuse mulți ani nesupravegheat în străinătate.

În mod clar, Sorge intuise pericolul atunci când toți agenții Departamentului 4 fuseseră chemați înapoi acasă din toată lumea de către Ejov, în noiembrie 1936. Dar este foarte probabil și că atunci când Sorge promisese că avea să se întoarcă la Moscova, în aprilie 1937, chiar intenționase să facă acest lucru. Singurul său contact personal cu Centrul era prin intermediul altor agenți de la Departamentul 4, ca de pildă Aino Kuusinen. La Tokyo, el a evitat contactul cu rușii, în special cu diplomații sovietici – care oricum nu-i cunoșteau adevărata identitate. Veștile despre epurări trebuie să-i fi parvenit indirect, prin intermediul depeșelor corespondenților occidentali, cum ar fi Walter Duranty, de la New York Times (cel care a scris în reportajul cu care a câștigat Premiul Pulitzer, despre Marea Foamete din 1931–1932, celebra frază „nu poți face omletă fără să spargi ouăle“). Radiogramele de la Centru conțineau doar cele mai seci expuneri despre schimbările de personal de la cartierul general al

Departamentului 4 și nu lăsau să se întrevadă panica în continuă creștere, pe măsură ce departamentul era decimat de NKVD.

Într-un sens, Sorge a fost protejat de ignoranță și de izolare. Alți agenți din Europa care au avut o înțelegere mai bună a capcanei mortale spre care se îndreptau au fugit ca să-și scape viața. „Dintr-odată, revoluționari care au servit o viață întreagă plini de devotament ieșeau ca iepurii din vizuină, cu [NKVD-ul] pe urmele lor“, își amintea spionul comunist american Whittaker Chambers, în memoriile sale din 1952. Agentul veteran Aleksandr Barmin a fugit de la legația sovietică din Atena, Feodor Raskolnikov de la legația sovietică din Sofia, Walter Krivitchki de la Amsterdam, Ignace Reiss de la postul lui din Elveția. Reiss – cunoscut și ca Ignace Porecki, vechea cunoștință a lui Sorge de la Moscova – i-a trimis lui Stalin însuși o scrisoare provocatoare, prin care își dădea demisia. „Criminal din beciurile Kremlinului! Prin prezenta înapoiez toate decorațiile și îmi reiau libertatea de acțiune“, scrisese Reiss înainte de a intra în ilegalitate.*****

Aproape toți dezertorii au fost urmăriți și uciși de trupele de asasini ai NKVD-ului, unii dintre ei după ani întregi de pribegie. Ejov avea să cheltuiască peste 300 000 de franci francezi pe asemenea „mokrie dela” sau „operațiuni umede“, jargonul folosit de NKVD pentru crimă.***** Doar Barmin a reușit să scape de vânătoria NKVD-ului, fugind în Statele Unite și înrolându-se în Biroul American de Servicii Strategice, precursorul CIA-ului.*****

Și spionii care se supuseseră chemării lui Uriitchki au fost sortiți pieirii. Theodore Maly, fostul preot care, la începutul anilor 1930, îi recrutase pe Kim Philby și pe tinerii studenți idealiști cunoscuți sub denumirea de Cei Cinci de la Cambridge, a fost printre cei mai importanți agenți care s-au întors și au fost împușcați. Supraviețuirea lui Sorge s-a datorat faptului că el nici nu s-a întors la Moscova, nici nu a fugit. Dar la fel cum Sorge habar nu avea cât de mult se apropiase de pericol, nu avea nici de unde să știe că refuzul său de a călători la Moscova, în 1937, îi afectase pentru totdeauna reputația în cadrul Departamentului.

Colonelul Boris Ignatovici Gudz lucra la biroul japonez al Departamentului 4 când a început epurarea. „Eram ocupați cu cazuri concrete, legate de securitatea țării noastre, dar, în clădirea de alături, [NKVD-ul] se îndeletnicea cu născocirea de cazuri“, declara Gudz la televiziunea rusă, în 1999. „Le numeam lipoci («mici prostii»), dar ei prezentau aceste prostii șefilor lor, ca să se laude cu succesul lor. [...] Mulți dintre șefii mei au protestat, inclusiv superiorul meu, șeful contraspionajului, Olski. Dar a fost imediat concediat și trimis să muncească la Direcția Restaurantelor de Stat. Ulterior, toți au fost împușcați.“*****

Gudz, un etnic german născut la Ufa în 1902, stătuse între 1934 și 1936 la Tokyo, lucrând ca spion chiar în rezidentura NKVD-ului, sub acoperirea oficială de secretar trei al Ambasadei Sovietice. Deși locuiau în același oraș, Gudz habar nu avea de existența lui Sorge, în parte din cauza rivalității instituționale (care continuă și azi) dintre serviciile secrete civile și cele militare ale Rusiei, dar, în special, din cauza faptului că Departamentul 4 făcuse un mare secret din identitatea lui Sorge. La întoarcerea sa la Moscova, în vara anului 1936, Gudz a descoperit că șefii săi erau mai preocupați de vânătoria de trădători decât de rapoartele pe care le întocmise la Tokyo. „Am fost întâmpinat cu răceală. Începuseră anii de represiune și de căutare a dușmanilor poporului“, își amintea Gudz. „Șeful meu nici nu a vrut să-mi asculte raportul de activitate și m-a trimis în vacanță.“*****

Doar atunci când Gudz a fost transferat la cea de-a doua structură (din Extremul Orient) a Departamentului 4, a început să citească telegramele lui Sorge. „Când i-am văzut dosarul și rapoartele, am înțeles imediat valoarea enormă a acestui spion, a spus Gudz. Totul la el era de cea mai înaltă clasă. Era un jurnalist extraordinar, sociabil, un analist politic experimentat și – foarte important pentru un spion – un actor excelent. Și aceasta în ciuda faptului că nu beneficiase niciodată de pregătire specializată ca ofițer în serviciile secrete. Sorge a avut acces la informații unice. Era de datoria noastră să furnizăm informații și instrucțiuni bazate pe investigațiile profunde, amănunțite ale operațiunilor sale. [...] Dar, în majoritatea timpului, Sorge a acționat din proprie inițiativă, deseori asumându-și riscuri enorme.“*****

În ciuda activității evident excelente a lui Sorge, exista totuși o problemă. Sorge era, în cuvintele lui Gudz, un „nevozvrașeneț” – literal, o „persoană care nu se întorsese” – și, prin urmare, automat nedemnă de încredere. „Sorge a fost un spion grozav,” își amintea Gudz. Dar, după 1937, agentul Ramsay nu avea să mai aibă niciodată deplină credibilitate.

*

„Nu doar pe el îl suspecta Stalin. La un moment dat, am intrat în biroul lui Urițki, în timp ce acesta citea un raport despre pregătirile de război de la Berlin. [Urițki] a spus de câteva ori: «Cum aș putea intra să-i spun asta [lui Stalin], când el nu crede în nimic?»”*****

Gudz avea să-și joace și el rolul odios în Marea Teroare. La sfârșitul anului 1936, l-a denunțat în secret pe soțul surorii lui, Galina, jurnalistul și scriitorul de povestiri Varlam Șalamov, pentru presupuse atitudini antisovietice.***** Șalamov mai fusese închis cândva pentru că protestase împotriva lui Stalin, în 1929 – și, de fapt, își cunoscuse viitoarea soție, la rândul ei deținută politic, în lagărul Vișera, din nordul Uralilor. În noaptea de 12 ianuarie 1937, NKVD-ul a venit după Șalamov la apartamentul comun din centrul Moscovei, de pe aleea Cisti, numărul 8, pe care îl împărțeau cu Gudz. Tulburătoarele sale memorii din anii petrecuți în lagărele de concentrare, Povești din Kolîma, publicate în Occident în 1966, au devenit o lucrare clasică în literatura despre Gulag. Dar denunțul nu l-a salvat nici pe Gudz, nici pe familia acestuia. În mai 1937, a fost arestată cealaltă soră a lui Gudz, Aleksandra (avea să moară în 1945, printr-o amară ironie, într-un gulag din peninsula Kolîma, aproape de cumnatul ei încă închis). Gudz însuși a fost dat afară imediat din Departamentul 4 și, în cele din urmă, și-a găsit de lucru ca șofer de autobuz. A fost norocos. Un coleg cu care fusese detașat la Tokyo a fost arestat și a mărturisit că lucrase ca spion japonez, numindu-l pe Gudz complicele său. „În fiecare noapte așteptam să fiu arestat”, își amintea Gudz. Marea Epurare și-a avut logica de neînțeles. Nimeni nu a venit după el și a continuat să locuiască pe alea

Cisti, în apartamentul situat exact sub apartamentul autorului acestei cărți, până la moartea sa, survenită în 2006, la vârsta de 104 ani.

Reîntors la Tokyo, Sorge a decis să-și ia mintea de la lucru – și de la veștile alarmante de la Moscova –, ducând-o pe Hanako într-o scurtă vacanță. Cu această ocazie, i-a cumpărat o valiză nouă. S-au dus în stațiunea geotermală Atami, situată la 80 de kilometri sud-vest de Tokyo, unde au stat într-un hotel în stil occidental, „celebru pentru fripturi și gheișe“.***** Au luat un tren care a șerpuit printr-o vale adâncă și împădurită, traversând Hakone și urcând spre muntele Fuji. Era decembrie și din izvoarele termale se ridicau aburi în aerul rece. „Sorge a făcut o baie foarte lungă“, își amintea Hanako. „Am luat cina în cameră, am băut sake fierbinte și ne-am culcat. Era foarte pasional, dar delicat, nu ca un animal sălbatic care-și arată dinții. Sorge nu era acel gen.“*****

În ziua următoare a plouat. Sorge și-a petrecut cea mai mare parte a timpului bătând la mașina sa de scris portabilă, în timp ce Hanako „privea afară la ploaia care lovea în fereastră“.***** După o vreme, s-a plictisit și a început să compună o poezie. Sorge s-a dus după ea în pat.

– Miyago, vrei să studiezi? a întrebat-o în japoneză, folosind numele care începuse ca o greșeală și se transformase în alint. Sorge te va ajuta să studiezi.

Ea a răspuns că dorea să studieze opera și că visa să devină cântăreață profesionistă.

– Sorge cunoaște un profesor german de muzică... O să te duc imediat la el. Asta te face fericită?

Ținându-și cuvântul, la întoarcerea în oraș, Sorge i-a aranjat lui Hanako să ia lecții de pian cu prietenul lui, dr. August Junker, de la Colegiul de Muzică Musashino. „Ce caracter ales avea“, mărturisea Hanako într-un interviu în anii 1980. „Când Sorge făcea o promisiune, întotdeauna și-o ținea!“*****

Katia, bineînțeles, avea o experiență diferită cu promisiunile lui Sorge. Acesta a continuat să-și asigure soția că în curând avea să se întoarcă și, în acest stadiu, aproape că și el credea cu tărie ceea ce spunea. „Sper sincer că acesta va fi ultimul an pe care îl vom petrece departe unul de celălalt și că ne vom întâlni anul viitor și vom uita de lunga noastră despărțire“, îi scria el Katiei pe 1 ianuarie 1937. „Aici sunt 20 de grade – iar acolo unde ești tu sunt probabil 20 de grade sub limita înghețului. Însă aș prefera să trăiesc în frig, dar cu tine.“***** A confirmat că tocmai primise scrisori de la Katia (și de la prietena ei, Vera) din august până în octombrie – o întârziere de cinci luni, care avea să justifice de ce aflase așa târziu de sarcina Katiei și de tristul ei deznodământ.

La începutul anului 1937, Katia s-a mutat din subsolul ei de pe aleea Nijni Kislevski, într-o locuință mai mare, la etajul al patrulea al unei clădiri cu apartamente, pe splaiul Sofiiskaia,***** lângă Ambasada Britanică și exact vizavi de Kremlin. Priveliștea de la fereastră „este atât de măreață, încât nici într-un an n-aș reuși să-i dau ocol pe jos“, scria încântată Katia. L-a asigurat pe Sorge că luase cu ea toată biblioteca lui cu cărți în germană. „Deseori încerc să mi-l imaginez“, scria Sorge referindu-se la apartamentul care urma să fie viitorul lor cămin. „Dar nu pot.“*****

Katia și-a concentrat o parte din afecțiunea pe care nu o putea revărsa asupra soțului ei absent pe o nouă colegă de serviciu, Marfa Ivanovna Lejnina-Sokolova. Venise dintr-un sat de lângă Viatka și fusese repartizată la fabrică în brigada Katiei. Tânăra femeie era atât de nedeprinsă cu viața în marele oraș, că spunea mulțumesc și robotului care anunța ora în metrou.***** Katia a luat-o pe tânăra nou-venită sub aripa sa și a început să-i dea lecții de citit și de scris. În curând, Marfa s-a mutat într-un colț din apartamentul Katiei.

Katia i-a spus că în compania tinerei femei „se simțea mai fericită și mai tânără“. Mergeau la cinema împreună pe strada Piatnițkaia și, când a venit vara, s-au dus să înoate duminicile la Serebriani Bor, plaja de pe malul râului Moscova, aflată la vest de oraș. Când Marfa a admirat un tigru de pluș pe care Sorge i-l dăruise Katiei, aceasta i l-a făcut cadou neîntârziat. Marfa își amintea că citeau împreună cărți dimineața și că erau atât de

absorbite de lectură, încât întârziu la serviciu, alergau în stația de tramvai de vizavi de pod și uneori luau un taxi. În mașină, Katia îi dădea tinerei ei protejate biscuiți și sandvișuri, fiindcă nu reușise să ia micul dejun. Katia Maksimova „m-a făcut om“, mărturisea Marfa într-un interviu din 1965. „M-a ajutat să-mi învăț meseria și mi-a transmis pasiunea pentru cărți pentru toată viața. Mi-a dăruit tot sufletul ei.“*****

Sorge îi făcuse lui Urițki promisiunea că avea să se întoarcă la Moscova în aprilie 1937. La acea vreme, detaliile despre accelerarea Epurării ajunseseră până în îndepărtatul Tokyo. Prin urmare, trebuia să-și amâne din nou întoarcerea, i-a scris Sorge Katiei, în primăvara anului 1937, din cauza „atmosferei nesănătoase de la Moscova“.***** Un al doilea proces-spectacol din ianuarie 1937 l-a avut pe un alt fondator al Cominternului, Karl Radek, în rol de țap ispășitor, alături de alți 17 tovarăși. În cel mai amenințător mod, în mărturia sa publică din boxa acuzațiilor, Radek a vorbit despre „o a treia organizație de dreapta, troțkistă“, secretă, de dimensiuni uriașe, care se ocupa cu punerea în operă a unei „fronde [revolte armate] împotriva Partidului“.***** Vânătoria aderenților la această misterioasă conspirație avea să-i dea lui Ejov mână liberă pentru a extinde și mai mult Epurarea.

Între timp, Aino Kuusinen descoperea ce greșeală serioasă făcuse supunându-se somației lui Urițki. Ea l-a găsit pe director în aceeași dispoziție irascibilă în care îl lăsase cu un an înainte. Generalul a început din nou să tune și să fulgere la adresa activității „necorespunzătoare“ a lui Sorge și a risipei din banii Departamentului 4 pe care acesta o făcea. În primul rând, era furios fiindcă fusese sfidat. Urițki încercase de mai multe ori să o determine pe Aino să-i scrie lui Sorge pentru a-l convinge să se întoarcă, pretinzând că acesta din urmă nu se supusese ordinelor și că Stalin însuși îi ordonase să revină în URSS. Aino, destul de logic, răspunsese că dacă Sorge nu îl ascultase pe Stalin, era improbabil că o va asculta pe ea.

Hărțuirea a încetat doar în iulie 1937, când Urițki a fost concediat. A fost înlocuit de fostul său șef, Ian Berzin, care tocmai se întorsese din Spania, unde coordonase eforturile sovietice de susținere a taberei republicane în Războiul Civil. Într-o lună, și Berzin a plecat, fiind înlocuit de un alt șef care a stat pe post doar două săptămâni. La sfârșitul anului, Urițki și Berzin

aveau să fie arestați, judecați pentru activități de spionaj în favoarea germanilor și japonezilor și, în cele din urmă, împușcați. În total, serviciile secrete militare sovietice au avut șase conducători diferiți între 1937 și 1939, dintre care cinci aveau să fie executați.***** Aino însăși a fost arestată la începutul anului 1938 și a petrecut 15 ani în Gulag și în exil intern.

Sorge nu știa, dar iritarea continuă a lui Urițki în legătură cu așa-zisele cheltuieli făcute de rezidentura din Tokyo și cu refuzul rezidentului de a se întoarce la Moscova când fusese somat dezvăluise întreaga paranoia a Epurării pusă în mișcare împotriva agentului Ramsay și a activităților sale. Biroul japonez al Departamentului 4 s-a împărțit în două tabere: cei care aveau încredere în Sorge și cei care nu aveau. Generalul Aleksandr Nikonov, șeful Departamentului 4, care fusese în funcție doar două săptămâni, în august 1937, a cerut întocmirea unui raport despre posibilitatea de a lichida întregul grup Ramsay.

Până la urmă, succesorul lui Nikonov, generalul Semion Ghendin, parașutat de la NKVD pentru a prelua dezastrul de la Departamentul 4, a găsit destule lucruri de valoare în rapoartele lui Sorge și a fost de părere că acesta trebuia să rămână en poste. Dar Ghendin, în timp ce salva operațiunea de la Tokyo, a etichetat în mod fatal echipa lui Sorge și pe Sorge însuși drept „inadecvați din punct de vedere politic“ și „probabil infiltrați de către dușman, sub conducerea căruia lucrează acum“.***** Rapoartele de la Tokyo pe care Ghendin i le-a înaintat lui Stalin din septembrie 1937 până la arestarea lui, pe 22 octombrie 1938, erau prefăcute de un adânc scepticism. „Către: Comitetul Central, Tovarășul Stalin, Ultrasecret“, așa începe unul din memoriile lui Ghendin. „Vă prezint raportul sursei noastre apropiate de cercurile germane de la Tokyo. Această sursă nu se bucură de încrederea noastră deplină, cu toate acestea, unele din materialele sale merită atenție.“ Era o pată pe reputația lui Sorge, care urma să aibă implicații profunde în viitor.*****

Mulți dintre comuniștii străini, precum Sorge, pe vremuri idealști, și-au pierdut credința în urma băii de sânge din 1937. „Milioane au fost masacrați, inclusiv acei comuniști care au realizat Revoluția rusă“, scria spionul sovietic Whittaker Chambers, care, la fel ca Sorge, nesocotise

ordinele de a se întoarce la Moscova. Chambers a respins comunismul în aprilie 1938, fiind dezgustat de crimele lui Stalin. A enumerat motivele profunde de dezamăgiri, printre care genocidul deliberat împotriva țăranilor din Ucraina și Kuban în timpul colectivizării, trădarea deliberată a clasei muncitoare germane de către comuniști, care refuzaseră, la ordinele Moscovei, să coopereze cu social-democrații pentru a se opune ascensiunii naziștilor, și trădarea guvernului republican spaniol de către Uniunea Sovietică, ai cărei agenți erau mai interesați să-și lichideze dușmanii politici, decât să-i ajute pe luptătorii de stânga iberici să câștige lupta împotriva fascismului. Ar fi putut adăuga chestiunea extrem de gravă – în privința căreia Sorge era cu siguranță la curent – că ura lui Stalin față de socialiștii moderați era atât de intensă, încât ordonase Partidului Comunist German să voteze cu naziștii în Reichstag, pentru a-i învinge pe social-democrați. „Acest uriaș buboi al corupției și al minciunii s-a spart“, scria Chambers. „Stalin și-a consolidat puterea masacrând mii dintre cei mai buni oameni ai săi și cele mai strălucite minți din Partidul Comunist în baza unor acuzații inventate.“*****

A suferit și Sorge o criză similară a credinței? Este foarte posibil. Sorge deja își mărturisise dezamăgirea lui Niilo Virtanen în 1935. Dar, blocat fiind la Tokyo, nu avea cui să-i încredințeze îndoielile sale. Membrii japonezi ai rețelei sale de spioni îl priveau pe Sorge ca pe un adevărat lider, care transmitea liniște, hotărâre și încredere în sine. Clausen, care era probabil cel mai apropiat de ceea ce putea să aibă Sorge drept confident în Tokyo, avea și el nevoie de autoritatea și de încurajarea lui. Hanako nici măcar nu avea habar că era comunist. Iar confesiunile și memoriile lui din închisoare nu erau locul potrivit unde să-și recunoască îndoielile, întrucât Sorge a sperat până în ultima clipă că Uniunea Sovietică avea să-l salveze.

Există semne clare că Sorge a început să o ia razna ca urmare a stresului. Întotdeauna fusese un mare băutor. Dar în decursul anului 1937, tovarășii săi de sticlă, Wenneker și prințul Urach, au observat o creștere semnificativă a deja uriașului său consum. În timpul desfrânatelor sale peregrinări prin barurile și saloanele de dans din Ginza, Sorge trecea de la „exaltare, suferință și lacrimi la agresivitate, paranoia, megalomanie, isterie, stupoare și singurătatea sumbră a mahlurei, care se poate combate

doar cu și mai mult alcool“, își amintea Urach.***** Când Weise, de la Agenția Germană de Știri, l-a rugat pe Sorge să-i țină locul pe durata vacanței, a descoperit la întoarcere că Sorge fusese beat mai tot timpul cât îi preluase responsabilitățile.*****

Între timp, Ozaki și Miyagi și-au continuat cu hărnicie munca, parcă inconștienți de dramele care se desfășurau la Moscova și în inima și mintea șefului lor. Shinotsuka, proprietarul extrem de serviabil al firmei de inginerie, i-a înmănat lui Ozaki o listă cu toți producătorii importanți de arme din Tokyo și din împrejurimi, precum și o copie a celei mai recente broșuri a armatei despre Principiile de apărare națională. Miyagi era ocupat cu recrutarea de ajutoare, majoritatea din rândurile simpatizanților comuniști cunoscuți. Una dintre aceștia era Kuzumi Fusako, fosta soție a unui preot creștin, care petrecuse cinci ani în închisoare pentru convingerile ei comuniste, după o razie în masă a poliției desfășurată în 1929. Miyagi a înrolat-o pe Kuzumi pentru numeroasele ei contacte în cercurile de stânga. Un alt ajutor racolat de Miyagi a fost medicul lui personal, Yasuda Tokutaro. Dr. Yasuda avea un cabinet medical la modă, cu mulți pacienți de seamă – având, de asemenea, foarte multe legături în cercurile intelectuale din Tokyo și în calitate de istoric și antropolog renumit. Miyagi a sugerat că medicul putea ajuta la „zădărnicierea planurilor de a distruge URSS și la prevenirea unui război ruso-sovietic“. Yasuda a fost de acord imediat să-i transmită orice bârfă de la nivel înalt pe care ar fi auzit-o în sălile sale de consultație.*****

Sistemul pus la cale de Miyagi s-a extins rapid prin rețeaua foarte puțin sigură a prietenilor din închisoare cu orientări de stânga ai dnei Kuzumi. Yamana Masazano era un romantic fără educație, de 34 de ani, eliberat recent din închisoare, unde stătuse pentru legăturile sale comuniste. Miyagi l-a cooptat și l-a trimis în nord, la Hokkaido, să numere garnizoanele armatei și să observe mișcările de trupe de lângă granița japonezo-sovietică din partea sudică a insulei Sahalin (cunoscută japonezilor drept Karafuto). Fostul profesor universitar Ugenda Taguchi făcuse și el închisoare pentru orientările sale de stânga și a fost de acord să-l ajute pe Miyagi cu informații economice din Hokkaido și Manciuria. Un alt ajutor a fost Hashimoto Takashi, tot cu orientări de stânga și recent întors din

Manciuria, care i-a dat lui Miyagi prețioasa informație că armata japoneză trimitea în secret în Karafuto soldați deghizați în muncitori constructori pentru ridicarea de tabere militare.

În plus, Miyagi a recrutat și persoane cu orientări de dreapta, sugerându-le – așa cum făcuse, după arestarea sa, și Kawai, aflat încă în închisoare – că ar fi avut legături cu societăți secrete ultranaționaliste. În acest fel, Miyagi a atras ca informatori doi jurnaliști de extremă dreaptă, Masahiko Sano și Hachiro Kikuchi, pe care i-a și frecventat pentru acoperire. Dar cel mai important dintre noile contacte ale lui Miyagi a fost Yabe Shu, adept secret al politicii de stânga, care lucra ca secretar privat al generalului Ugaki Kazushige, fost ministru al apărării, care a fost și prim-ministru pentru o scurtă perioadă, la începutul anului 1937.*****

La mai puțin de doi ani de la sosirea sa la Tokyo, Miyagi, artistul neîngrijit, cu zâmbet cuceritor și un fel de a fi dezarmant de sincer, se dovedise un recrutor și un organizator al agenților de un talent excepțional – chiar dacă nu întotdeauna cu un discernământ ireproșabil. La mijlocul anului 1937, Miyagi controla o rețea de prieteni, agenți plătiți, colaboratori și proști inconștienți care se întindea din sud, din Okinawa sa natală, până în nord, în Hokkaido. Spre deosebire de mult prea autoritarul Sorge, al cărui farmec alimentat de băutură îi copleșea pe oameni, care ori îl iubeau, ori îl urau, Miyagi reușea să se adapteze tăcut în orice companie, de la mondenele din înalta societate, pe care le întâlnea în galeriile de artă din Ginza, la pescarii semianalfabeți din Hokkaido. Putea să-și facă veacul prin baruri rău famate și să intre în vorbă cu oameni pe care nu-i cunoștea. De altfel, Miyagi s-a și plâns șefului său în legătură cu timpul prea îndelungat pe care trebuia să-l petreacă bând cu amici de ocazie – o parte a slujbei care pe Sorge nu-l deranja deloc.***** Sorge îl descria pe Miyagi drept „o persoană foarte simplă și blajină“, care părea „foarte naiv și bun“.*****

Naivitatea lui Miyagi poate să fi fost secretul farmecului său. Dar era și extraordinar de periculos să se asocieze cu foști comuniști, ca să nu mai vorbim de a mai și face recrutări importante din rândurile lor. Nu există nici o dovadă că Sorge ar fi obiectat vreodată în legătură cu faptul că Miyagi lucra cu comuniști cunoscuți – dar Gudz, din Moscova, cu siguranță a

obiectat. După spusele sale, Gudz era de părere că trimiterea lui Miyagi să lucreze cu Sorge fusese, din partea generalului Berzin, „cea mai mare greșeală. [...] Cum putea lucra cineva cu comuniștii? Erau supravegheați oriunde în străinătate“, a declarat Gudz la televiziunea rusă ORT în 1999. „A fost ideea lui Berzin să ia un artist japonez dintr-un mediu normal din Statele Unite și să-l trimită să colaboreze cu Sorge. Dar Sorge nu și-a dat seama că nu trebuia să se asocieze atât de des și atât de deschis cu un comunist.“***** Dar, încă o dată, nu există dovezi conform cărora Gudz sau oricine altcineva din Departamentul 4 i-ar fi avertizat pe Sorge și pe Miyagi să pescuiască informatori în ape mai puțin tulburi.

*

În timp ce Miyagi era ocupat cu recrutarea agenților pentru rețeaua sa, o nouă criză în China avea să-l aducă pe Ozaki și mai aproape de principalele cercuri ale puterii din Japonia. Pe 12 decembrie 1936, comandantul suprem Jiang Jieshi, șeful Partidului Guomindang și conducătorul Chinei naționaliste, a fost arestat de către aliatul și subordonatul său, mareșalul Zhang Xueliang. „Tânărul mareșal“ Xueliang – fostul comandant suprem din Manciuria și acum comandantul Armatei de Nord-Est – era frustrat de refuzul lui Jiang de a se lupta cu japonezii. În loc să țină piept expansiunii japoneze în Manciuria și în Mongolia Interioară, Jiang Jieshi continuase să irosească oameni și resurse luptându-se cu comuniștii chinezi, pe principiul că japonezii erau „o boală de piele, iar comuniștii – o boală de inimă“. Xueliang, care încercase să se opună japonezilor, primise ordinul să se retragă.*****

Acum sosise momentul răzbunării lui Xueliang. Acesta i-a ținut prizonieri pe Jiang Jieshi și pe membrii statului major al acestuia timp de două săptămâni la sediul comandamentului militar regional din Xi'an. Pe 25 decembrie, îl convinseseră pe comandantul suprem să se răzgândească și să semneze un armistițiu cu comuniștii, permițând formarea unui front unit împotriva japonezilor. Răsturnarea politicii de conciliere a lui Jiang Jieshi

cu invadatorii japonezi a pregătit scena pentru un război în toată regula între China și Japonia.*****

Rolul Uniunii Sovietice în incidentul de la Xi'an a fost foarte controversat (și ulterior avea să servească drept principalul măr al discordiei între comuniștii chinezi, victorioși în cele din urmă, și Moscova). În esență, în timp ce Japonia și Germania se reînarmau și deveneau tot mai agresive, Stalin căuta să îmbunătățească relațiile cu toate națiunile care erau, de asemenea, potențial amenințate de ascensiunea acestora. Primii pe lista potențialilor aliați sovietici, conform acestei logici, erau Statele Unite și China naționalistă. În 1933, Moscova și-a normalizat relațiile cu Washingtonul și, în același an, comisarul pentru afaceri străine al lui Stalin, Maksim Litvinov, a încurajat America să sprijine un tratat de neagresiune între SUA, URSS, Japonia și China.

Stalin era, de asemenea, extrem de conștient – în parte datorită eforturilor depuse de Sorge la rezidentura din Shanghai – că Germania nazistă îi făcea propuneri oficiale foarte tentante lui Jiang Jieshi, sub formă de livrări masive de echipament militar și consilieri militari. O Chină pronazistă avea să le dea japonezilor mână liberă să atace URSS-ul. Prin urmare, de la mijlocul anilor 1930, Stalin susținuse un front unit cu Jiang Jieshi împotriva japonezilor.

O alianță deschisă cu naționaliștii chinezi i-ar fi lăsat pe dinafară pe aliații ideologici ai URSS-ului, comuniștii chinezi. Stalin a rezolvat problema în felul său caracteristic, făcând un joc dublu. URSS-ul i-a promis arme conducătorului Partidului Comunist, Mao Zedong, și l-a încurajat să-și înființeze propriul stat de inspirație sovietică în provincia Shaanxi, care ar fi putut fi și el un obstacol în fața agresiunii japoneze. Dar, în același timp, Stalin îi făcea propuneri oficiale și lui Jiang Jieshi, încercând să-l împingă într-un război împotriva Japoniei – dar fără să implice URSS-ul. Simultan, Cominternul făcea eforturi să-l convingă pe mareșalul Xueliang să renunțe la ostilitatea sa față de Mao, trimițând un important tovarăș chinez, instruit la Moscova,***** să negocieze cu mareșalul și să-l încurajeze să facă o mișcare împotriva ultrapacificatorului în relațiile cu japonezii, Jiang Jieshi.

Incidentul de la Xi'an a fost, în multe privințe, un triumf al diplomației lui Stalin. Într-adevăr, consilierii lui Jiang Jieshi de la acea vreme învinovăteau în mod fățiș Cominternul pentru revolta lui Xueliang și pentru încarcerarea temporară a comandantului suprem.***** Stalin reușise să-i forțeze pe naționaliștii și comuniștii chinezi să treacă peste neînțelegerile lor și să se unească împotriva dușmanului comun – Japonia. Pentru a se concentra asupra luptei împotriva japonezilor, totuși Jiang Jieshi avea nevoie de o asigurare de la prietenii săi sovietici că nu urma să fie înjunghiat pe la spate de comuniștii lui Mao – o învoială la care Stalin a fost mai mult decât bucuros să fie de acord în numele lui Mao. URSS-ul și-a abandonat imediat politica sa pe două piste și i-a dat brusc ordin lui Mao să renunțe la visul său referitor la un stat comunist separat și să lucreze cu naționaliștii. La furia lui Mao provocată de această trădare a fost martor jurnalistul american Edgar Snow, care petrecuse mult timp cu „Președintele” în această perioadă.***** Dar, pentru Stalin, ambițiile lui Mao și chiar triumful comunismului în Extremul Orient erau de o importanță secundară față de unificarea Chinei împotriva japonezilor.

La Tokyo, Ozaki a scris un alt articol important despre incident, „Semnificația loviturii de stat a lui Xueliang”, anticipând în mod corect un armistițiu între comuniști și naționaliști și o unire a lor împotriva japonezilor. Editorul său a fost așa de impresionat, încât l-a recomandat ca membru într-un nou grup consultativ de experți, aflat în plină ascensiune, numit Showa Kenkyu Kai (Asociația de cercetare Showa) și care avea să devină în curând un fel de cabinet fantomă al premierului din umbră, prințul Fumimaro Konoe.***** Konoe era un aristocrat cu o educație impecabilă, care se bucura atât de respectul moderaților civili, cât și al armatei – în mare parte, datorită refuzului de a condamna aventurile neautorizate din Manciuria ale armatei. Ambasadorul britanic în Japonia, sir Robert Craigie, l-a găsit extrem de dificil de strâns cu ușa în privința oricărui subiect – un caracter alunecos, care avea să fie cel mai puternic capital politic al lui Konoe. Craigie l-a numit „diletantul Konoe, căruia, înconjurat fiind de tineri cu «minți luminate», îi făcea plăcere să se joace cu experimente politice periculoase”, cum ar fi concilierea naționaliștilor radicali ai Japoniei.***** Colegii lui Ozaki din grupul de experți erau

somități precum redactorul-șef al Agenției de știri Domei, specialiști de vârf ai Japoniei în dreptul muncii, filosofi politici și economiști.

În iunie 1937, prințul Konoe a devenit prim-ministru. Din poziția sa privilegiată de la Asociația Showa, Ozaki a putut să-i raporteze lui Sorge că numirea lui Konoe fusese „ultimul atu al clasei superioare din Japonia“, care spera că omul lor avea să țină sub control „presiunea politică a armatei“. Dar Ozaki nu-și făcea iluzii. Armata l-a întâmpinat pe Konoe ca pe o marionetă folositoare, care urma să le permită să „ducă politica națională agresivă pe care întotdeauna și-o doriseră“.*****

Ozaki avea dreptate. În iulie 1937, forțele japoneze s-au confruntat cu trupele chineze lângă Beijing, pe podul Marco Polo. Pretextul fusese nesemnificativ. După câteva manevre neanunțate executate pe timp de noapte de armata japoneză, un soldat de rând – Shimura Kikujiro – nu se mai întorsese la post. Superiorii lui ceruseră permisiunea să intre în orașul Wanping, să-și caute omul. Când comandantul chinez local refuzase, japonezii deschiseseră focul.

La Tokyo, Konoe și-a dat seama că era obligat să reacționeze. Prin urmare, a aprobat expedierea în China a trei divizii de soldați care să apere onoarea japoneză. Japonia nu râvnea la nici un teritoriu chinez, a spus acesta în fața dietei, pe 27 iulie, dorea doar „cooperarea și ajutorul mutual — o contribuție din partea Chinei la cultura și prosperitatea Extremului Orient“. Konoe a sfătuit, de asemenea, armata să facă totul astfel încât conflictul să nu escaladeze. A fost ignorat pe față. La mijlocul lunii august, statul major Imperial – acum fără nici o supraveghere civilă – a lansat un atac general, care, în decembrie 1937, avea să-i aducă pe japonezi la porțile capitalei Chinei naționaliste, Nanking.***** Deși nici unul dintre protagoniști nu-și dăduse încă seama, altercația de pe podul Marco Polo avea să marcheze începutul celui de-al Doilea Război Mondial în Asia.

John le Carré, în revista Encounter, noiembrie 1966.

Richard Pipes, Communism: A History, New York, p. 67.

Marc Jansen, Nikolai Petrov, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ezhov, 1895–1940*, Stanford, CA, 2002, p. 42.

Vadim Rogovin, *1937: Stalin's Year of Terror*, Oak Park, MI, 1998, pp. 36–38.

Jansen, Petrov, *Stalin's Loyal Executioner*, p. 45.

Courtois et al., *The Black Book of Communism*, pp. 298–301.

Smedley l-a văzut pentru ultima dată la Moscova în 1934. După executarea sa, aceasta a scris despre Chattopadhyaya: „A întruchipat tragedia unei rase întregi. Dacă s-ar fi născut în Anglia sau în America, capacitățile sale l-ar fi plasat alături de cei mai mari conducători ai epocii sale. [...] În sfârșit, îmbătrânea, trupul îi era slăbit și firav, iar părul îi albise brusc. Dorința de a se întoarce în India îl obseda, dar britanicii ar fi avut încredere în el doar dacă ar fi fost cenușă pe un rug funerar.” (Agnes Smedley, *China Correspondent*, Londra și Boston, 1943, ediția retipărită, 1984, p. 99)

Edvard Radzinski, *Stalin*, Londra, 1997, p. 171.

Leonard, *Secret Soldiers of the Revolution*, p. 152.

Igor Lukes, *Czechoslovakia Between Stalin and Hitler: The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*, Oxford, 1996.

Volodarski, *Stalin's Agent*, p. 231.

Christina Shelton, *Alger Hiss: Why He Chose Treason*, New York, pp. 47–50.

Aleksandr Barmine, *One Who Survived*, New York, 1945, pp. xi–xii.

Chambers, *Witness*, p. 36.

Interviu cu Boris Gudz, Televiziunea ORT, Razvedcik, septembrie 1999.

Interviu cu Gudz , ORT, 1999.

Interviu cu Gudz, ORT, 1999.

Interviu cu Gudz, ORT, 1999.

O expoziție despre Șalamov, care a prezentat o fotografie cu denunțarea lui Gudz, a fost organizată la Muzeul Moscovei în mai 2017.

Fragmente dintr-un articol de Catherine Moore, bazat pe scrisori de la tatăl ei, Howard Wills (iunie 1945–ianuarie 1946)
<http://generalmacarthurshonorguard.com>.

Interviul lui Prange cu Hanako, 9 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Robert Whymant cu Hanako, Stalin's Spy, p. 89.

Interviul lui Robert Whymant cu Hanako, Stalin's Spy, p. 90.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 29.

Aproape sigur la numărul 22 – singurul imobil mare cu apartamente de pe acea stradă.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 27.

Instalat în beneficiul pasagerilor orbi.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 30.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 31.

Raportul Ambasadei Britanice: Viconte Chilston către dl. Eden, 6 februarie 1937, British Foreign Office Correspondence, 1937, rola 4, vol. 21099, p. 206.

Șefii Serviciilor Secrete Militare Sovietice:

Ian Berzin, 1924 – aprilie 1935

Semion Urițki, aprilie 1935 – iulie 1937

Ian Berzin, iulie 1937 – august 1937

Aleksandr Nikonov, august 1937 – august 1937

Semion Ghendin, septembrie 1937 – octombrie 1938

Aleksandr Orlov, octombrie 1938 – aprilie 1939

Ivan Proskurov, aprilie 1939 – iulie 1940

Filipp Golikov, iulie 1940 – octombrie 1941

Aleksei Panfilov, octombrie 1941–noiembrie 1942

(sursa: Owen A. Lock, „Chiefs of the GRU 1918–46“, în Hayden B. Peake, Samuel Halpern (ed.), *In the Name of Intelligence: Essays in Honor of Walter Pforzheimer*, Washington, DC, 1994, pp. 353–378)

Fesiun, Documente, „The Unknown Sorge“, p. 139.

Fesiun, Documente, „The Unknown Sorge“, p. 140.

Chambers, Witness, p. 36.

Whymant, Stalin's Spy, p. 62.

Der Spiegel, 27 iunie 1951, pp. 23–24.

„Sorge Spy Ring“, p. A716.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, pp. 14–15.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 15.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 310.

Nikolai Dolgoplov, „De ce Stalin nu a făcut schimb pentru Sorge“, Rossiiskaia Gazeta, 1 octombrie 2015; interviul cu Gudz, ORT.

Jay Taylor, The Generalissimo: Jiang Jieshi and the Struggle for Modern China, Cambridge, MA, 2009, mai ales pp. 124–137.

Steve Tsang, „Chiang Kai-shek's «secret deal» at Xian and the start of the Sino-Japanese War“, Palgrave Communications, vol. 1, 2015.

Wang Bingyang.

John W. Garver, „The Soviet Union and the Xi'an Incident [Arrest Of Chiang Kaishek, 1936]“, Australian Journal of Chinese Affairs, nr. 26, iulie 1991, pp. 145–175.

Edgar Snow, Random Notes on China, Cambridge, MA, 1957, pp. x, 21.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 220.

Sir Robert Craigie, Behind the Japanese Mask, Londra, 1945, p. 69.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 161.

Bob Tadashi Wakabayashi, „Emperor Hirohito on Localised Aggression in China“, *Sino-Japanese Studies* 4 (1), 1991, p. 15.

Capitolul 12. Liuşkov

Se pare că acelaşi mecanism a funcţionat în cazul amândurora [Kim Philby şi Richard Sorge]: începând prin a afla că alcoolul însemna prietenie instantanee, iar barul – locul ideal pentru a obţine informaţii – şi descoperind, ca mulţi alţi beţivi, că băutura le oferă un moment de respiro de la teama sâcâitoare –, cei doi spioni au mers mai departe, căutând să atragă atenţia prin comportamentul lor, crezând că nimeni nu putea ghici că ostentaţia este un fel de camuflaj. *****

Murray Sayle

La ora două, în dimineaţa zilei de sâmbătă, 14 mai 1938, Papa Keitel a închis barul Das Rheingold şi i-a scos afară, în noaptea din Ginza, pe Sorge şi pe prietenul său, prinţul Urach. Urach locuia la hotelul Imperial. Era destul de beat să accepte oferta inconştientă a lui Sorge de a-l duce acasă. Spionul sovietic şi prinţul german au urcat pe puternica motocicletă neagră a lui Sorge, care a traversat în goană oraşul. Barul de la Imperial era deja închis, dar Sorge cunoştea un om de afaceri austriac care îl invitase să se servească din barul privat din camera sa, fie că era şi el acasă, fie că nu era. Urach a rezistat rugăminţilor prietenului său de a i se alătura şi s-a dus la culcare, lăsându-l pe Sorge să dea iama singur în camera austriacului. Sorge a dat gata o sticlă de whisky, apoi s-a întors în camera lui Urach, încercând să-l convingă să vină la el acasă, pe strada Nagasaki, să mai bea ceva. Din nou, Urach a refuzat cu înţelepciune.

Sorge mergea întotdeauna cu motocicletă cu o viteză teribilă, chiar și când era treaz – așa cum mărturisea Smedley entuziasmată și Clausen crispat. Motocicleta pe care o conducea era unul dintre cele mai grele și puternice modele existente, un Zündapp K500 în doi cilindri, din 1934, pe care îl cumpărase de la Clausen cu doi ani înainte. Monstrul de 35 CP cântărea 180 kilograme și ajungea la 120 de kilometri pe oră. Sorge, acum beat și singur, a pornit în trombă cu motorul lui zgomotos spre Toranomom, luând-o la stânga pe o străduță de pământ care ocolea Ambasada SUA. Exact când trecea de curtea ambasadei, a pierdut controlul motocicletei și a intrat cu viteză maximă într-un zid de piatră.***** Un polițist care făcea de serviciu la poartă a auzit izbitura și s-a grăbit să dea o mână de ajutor.

– Aici, aici! a strigat Sorge.

Deși avea maxilarul zdrobit, a reușit să-i ceară polițistului să-i telefoneze lui Urach la Imperial.*****

Urach a venit repede la fața locului. Primul lucru pe care i l-a cerut Sorge a fost „să-i spună lui Clausen să vină imediat!”***** Fără îndoială, lui Urach i s-a părut ciudat ca Sorge să apeleze la o simplă cunoștință și nu la iubita lui sau la cineva de la Ambasada Germaniei, dar s-a supus. Când Clausen – însoțit de soția sa, Anna – a ajuns la Spitalul american Sfântul Luca, l-a găsit pe Sorge aproape inconștient. La brațul drept avea o entorsă, iar unul dintre mânerul ghidonului îi spărsese dinții și maxilarul, fracturându-i craniul. Sorge i-a șoptit lui Clausen să le spună tuturor medicilor și asistentelor să iasă și, după ce au rămas singuri, a reușit să rostească o singură propoziție, înainte de a leșina:

– Golește-mi buzunarele!

În jacheta pătată de sânge a lui Sorge, Clausen a găsit documente care i-ar fi putut costa viața pe amândoi. Erau câteva rapoarte ale serviciilor secrete, scrise în clar, în engleză, gata să fie codate, plus foarte mulți dolari americani. Luând repede materialul compromițător și cheile de la locuința lui Sorge, Clausen s-a repezit pe strada Nagasaki și a curățat cuprins de panică biroul lui Sorge de toate documentele care păreau suspecte, inclusiv jurnalul șefului său. La câteva minute de la plecarea lui Clausen, Weise, de

la DNB, a sosit – probabil după ce fusese sunat de Urach – pentru a pune lucrurile lui Sorge sub sigiliu, în caz că poliția japoneză ar fi fost tentată să percheziționeze locuința, descoperind astfel informații secrete de la ambasadă. Clausen și-a petrecut restul nopții îngrozit că poliția avea să vină să bată la ușa casei lui – în care se afla o antenă încastrată în perete și tot echipamentul său radio –, dorind eventual să afle de ce îl chemase Sorge pe el la spital atât de urgent.*****

Comportamentul lui Sorge fusese criminal de iresponsabil. Documentele pe care le avea la el în buzunar, în timp ce se plimba beat cu motocicletă prin Tokyo, la acele ore atât de mici ale dimineții, l-ar fi costat nu doar propria carieră de spion și propria piele, dar ar fi declanșat și o amplă vânătoare de oameni, în urma căreia ar fi căzut în cursă toți asociații lui cunoscuți – inclusiv agentul său cel mai bun, Ozaki. Mai mult decât atât, demascarea unei rețele de spionaj comunist, care opera din interiorul Ambasadei Germaniei și atât de aproape de guvernul japonez, ar fi întărit, cu siguranță, poziția militaristilor din armată, care făceau presiuni în vederea unui atac asupra URSS-ului. Alcoolismul lui Sorge și dependența sa de pericol aproape distruseseră securitatea Uniunii Sovietice, pe care el pretindea că o apăra cu atâta devotament.

Riscul era cu atât mai mare, cu cât Sorge ajunsese la un nivel de încredere fără precedent la Ambasada Germaniei. În urma incidentului de la podul Marco Polo, ambasadorul Dirksen formase un „grup de studiu” compus din Ott, Sorge și adjunctul atașatului militar, maiorul Erwin Scholl, cu scopul analizării războiului din China, care lua proporții. Se concentrau pe strângerea de informații despre forțele armate ale Japoniei și despre desfășurarea acestora. Includerea oficială a lui Sorge în cel mai intim cerc al ambasadei – unul care se ocupa de cele mai urgente și confidențiale secrete – a dus la un nou nivel relația lui cu statul german. Ott putea împărtăși toate informațiile private pe care le dorea, în timp ce lua micul dejun sau stând la un pahar cu prietenul său personal, jurnalistul Sorge. Iar includerea lui Sorge în grupul care participa la întâlnirile oficiale, secrete, l-a transformat într-un membru cu drepturi depline al forului care îi reunea pe cei mai importanți oameni ai serviciilor secrete germane.

Evident, Ott avea încredere în Sorge și se baza pe informațiile politice despre Japonia, neobișnuit de bine documentate, pe care acesta i le furniza. Dar, ca să-l convingă pe Dirksen să aprobe participarea lui Sorge la grupul de studiu, Ott ar fi trebuit să invoce ceva mai mult decât încrederea personală. Se pare că Dirksen acceptase faptul că Sorge era deja un gen de agent special german (aceasta fusese și presupunerea secretarului trei, Meissner). Rapoartele confidențiale pe care Sorge le scria acum cu regularitate pentru generalul Thomas de la Berlin trebuie să-i fi conferit un asemenea statut.

În curând, Sorge avea să se instaleze și mai bine pe orbita oficială a serviciilor secrete germane. Dovezi ale respectului deosebit de care acesta se bucura la Berlin au ieșit la suprafață în 2015, când un angajat al rețelei de anticariate Tamura Shoten, din cartierul Jinbocho, din Tokyo, a descoperit o scrisoare personală adresată lui Sorge de către noul ministru de externe nazist, Joachim von Ribbentrop. Prin această scrisoare, care era datată mai 1938, acesta îl felicita pe Sorge cu ocazia celei de-a patruzeci și doua aniversări (puțin cam cu întârziere) și îl lăuda pentru „contribuția deosebită” la activitatea ambasadei din Tokyo. Scrisoarea era însoțită de o fotografie semnată a lui Ribbentrop. Deși nu a existat niciodată vreo îndoială că Sorge nu rămăsese un agent sovietic devotat, este cert faptul că, din 1937, germanii l-au considerat un ofițer de informații aproape la fel de valoros cum îl priveau și rușii.

Grupul de studiu de la Ambasada Germaniei primea rapoarte regulate de la atașatul naval, căpitanul Wenneker, și de la atașatul forțelor aeriene, locotenent-colonelul Nehmiz, despre absolut tot ce aflau aceștia de la omologii lor japonezi. Prin urmare, Sorge avea acces la materiale detaliate despre planurile japoneze de mobilizare, despre echipament și facilități, distribuirea trupelor în Manciuria și în China, despre tehnicile de luptă folosite în China, logistică, aparate de zbor, mecanizare, despre instruirea ofițerilor, victimele din rândul armatei și despre situația economică a națiunii pe timp de război. „În plus, când se dădea o bătălie importantă în China, se făcea o investigație și un studiu în detaliu și se trimitea un raport în Germania” – și, prin intermediul lui Sorge, la Moscova.*****

Rănile pe care Sorge le-a suferit în urma accidentului de motocicletă au făcut ca fața lui, deja distrusă, să arate, după cum îi scria el Katiei, „precum cea a unui cavaler-jefuitor stâlcit în bătaie“. La fel ca în perioada spitalizării sale de la Königsberg, din timpul războiului, Sorge fermecase personalul feminin de la spitalul american. Când a avut loc un cutremur minor, în timpul vizitei lui Meissner, trei asistente s-au precipitat să-l protejeze pe Sorge de tencuiala care cădea din plafon.***** Infecția care s-a instalat l-a făcut să-și piardă aproape toți dinții, iar cei falși, pe care i i-au pus, îl deranjau. Medicii de la Sfântul Luca au încercat să-i facă și o operație plastică. Dar fața lui Sorge devenise „într-un fel ca o mască demonică“, remarca prietenul său Sieburg.***** Accidentul îi lăsase și cicatrice emoționale. Sorge „a suferit tulburări neurologice, ca efecte secundare ale fracturii de craniu provocate de un accident de motocicletă“, avea să raporteze Ott în 1941.*****

Plini de generozitate, soții Ott l-au luat la ei pe Sorge, după ce acesta a fost externat. Helma Ott, de două ori respinsă, ca soție și ca amantă, l-a îngrijit la reședința ambasadorului. Se pare că aceasta chiar a încercat să reînvie idila cu Sorge, în timp ce soțul ei era plecat la Berlin, unde avea audiență la însuși Führerul. „Împarte cu generozitate intimitate nedorită – e foarte bună la asta!“, îi spunea Sorge, lipsit de tact, lui Hanako.***** Sorge, pacientul dificil, zăcea neputincios în dormitorul pentru oaspeți al lui Ott, când cea mai mare provocare a carierei sale de spion s-a materializat dintr-o direcție total neașteptată.

*

În jurul orei 5.30, în dimineața zilei de 13 iunie 1938, o patrulă formată din doi oameni ai poliției din Manchukuo au zărit o siluetă suspectă, care se furișa în ceața dimineții de-a lungul zonei de frontieră care despărțea URSS-ul de Manciuria, lângă Înălțimile Changlingtzu, aflate la circa 120 de kilometri sud-vest de Vladivostok. Bărbatul purta un impermeabil civil și o șapcă din stofă și era înarmat cu două pistoale. Când polițiștii japonezi l-au

somat, intrusul a aruncat armele, a ridicat mâinile și a început să vorbească repede în rusă. Bărbatul era „robust, cu părul negru, cu ochii negri, avea o mustață à la Charlie Chaplin și un chip cu trăsături puternic evreiești“.***** Părea foarte fericit să fie dus în arest la sediul poliției japoneze de frontieră, unde a fost jovial și vorbăreț. Sub impermeabil, bărbatul purta o uniformă completă și medalii de general sovietic, cu cizme și pantaloni de cavalerie cu tighel roșu. Dar trădătorul nu era militar. Conform cărții sale de identitate – semnată de șeful poliției secrete, Nikolai Ejov însuși –, acesta era Ghenrih Samuilovici Liușkov, comisar pentru securitatea statului clasa a III-a*****, șeful NKVD-ului pentru întregul Extrem Orient sovietic.*****

Printre lucrurile personale ale lui Liușkov erau un ceas Longines, niște țigări rusești, o pereche de ochelari de soare, 4 153 de yen în bancnote mici, emise de băncile din Japonia, Coreea și Manchukuo, 160 de ruble sovietice, Ordinul Lenin, două medalii ale Ordinului Steagul Roșu și o fotografie a soției sale, Ina. Mai important, ducea cu el o cutie de mașină de scris, pe care o umpluse cu numeroase documente militare ultrascrete, care conțineau detalii despre unitățile forțelor armate sovietice, bazele aeriene, posturile de frontieră și fabricile care lucrau pentru armată din Extremul Orient. Sub cea mai strictă supraveghere posibilă, dezertorul de seamă a fost dus în mare secret la Biroul Securității statului Manchukuo din Hsinking, apoi la Seul și apoi, în cele din urmă, după discuții aprinse între armata Kwantung și Statul Major-Imperial, la Tokyo.*****

Sorge a auzit despre dezertarea unui general din conducerea NKVD-ului de la oficialii din Ambasada Germaniei, care l-au vizitat când era pe patul de suferință în locuința ambasadorului. Vestea sigur a făcut să-i înghețe sângele în vine. Dat fiind că NKVD-ul împânzise întregul Departament 4 de la Moscova, interogându-i pe conducătorii de la cel mai înalt nivel și cercetând dosarele, să fi avut oare Liușkov cunoștință de cea mai importantă rețea de spionaj din Tokyo a Armatei Roșii? Pentru Sorge, fuga nu era o opțiune în starea precară în care se găsea. Nu avea de ales decât să zacă și să aștepte, punându-le întrebări colegilor, ca să afle cât mai multe detalii cu putință.

Liușkov a fost ofițerul cu cel mai înalt grad din NKVD care a fugit din Rusia lui Stalin. Până la momentul dezertării, cariera sa în poliția secretă fusese meteorică. Născut la Odesa în anul 1900, în familia unui croitor evreu, Liușkov își făcuse un renume de luptător însetat de sânge cât timp activase în mișcarea clandestină bolșevică din Crimeea, în perioada Războiului Civil. La vârsta de 20 de ani, fusese promovat în funcția de comisar politic de brigadă. În 1920, intrase în recent înființata poliție secretă a lui Dzerjinski și lucrase o perioadă sub acoperire în Germania. În 1934, Liușkov era adjunctul Departamentului politic secret al NKVD-ului din Leningrad, unde condusesse personal ancheta în cazul asasinării lui Serghei Kirov – conducătorul bolșevic a cărui ucidere, la Institutul Smolnîi din Leningrad, îi servise drept pretext lui Stalin pentru începerea terorii. El le-a confirmat anchetatorilor săi japonezi că acuzațiile care îi implicau pe Kamenev, Zinoviev și zeci de alte persoane în asasinarea lui Kirov erau inventate – în cea mai mare parte de Liușkov însuși.*****

Ejov îl selectase personal pe Liușkov ca fiind unul dintre cei mai de încredere ucigași plătiți ai săi. Un alt ofițer al NKVD-ului relatează o vizită pe care Liușkov i-o făcuse unui coleg la sediul NKVD-ului din Rostov-pe-Don, în 1937.***** „Înarmat cu toată aroganța autorității sale de la Moscova, [Liușkov] a intrat în biroul prietenului meu, l-a acuzat de ineficiență și neglijență și a strigat: «Mișcă de-aici, jigodie, și fă ceva, sau dau ordin să fii arestat!»“ După ce a muștrat aspru întregul personal, Liușkov menționase o mână de „trădători“, care fuseseră imediat arestați și mai târziu împușcați.*****

Liușkov le-a spus japonezilor care îl prinseseră că începuse, în timpul investigațiilor sale asupra asasinării lui Kirov, să aibă îndoieli în legătură cu așa-zisele „deviații“ ale Uniunii Sovietice de la „adevăratul leninism“. Adevăratul motiv pentru care Liușkov fugise în 1938 fusese, evident, acela că auzise că în curând avea să fie și el mistuit în Marea Epurare. Ironia era de proporții, întrucât, după spusele lui Liușkov, el însuși fusese trimis de către Stalin la Vladivostok, cu scopul vădit de a ordona epurarea celor mai înalte cadre militare și de partid din districtul militar al Extremului Orient. Aranjase personal executarea a peste 5 000 de așa-ziși dușmani ai poporului, înainte să-și dea seama că, în curând, avea să urmeze și el.

Unul dintre cele mai fascinante episoade din mărturisirile pe care le-a făcut Liușkov japonezilor este relatarea discuției avute între patru ochi cu Stalin la Kremlin, în primăvara anului 1938, care ne oferă o înțelegere cutremurătoare a stării de spirit a dictatorului în perioada de dinainte de război. După spusele lui Liușkov, Stalin acceptase că războiul cu Japonia era inevitabil și că Extremul Orient avea să devină în mod categoric un teatru de război. Misiunea lui Liușkov era aceea de a curăța armata din cea mai îndepărtată regiune a Uniunii Sovietice de toți spionii și de toate elementele projaponeze, mai ales de cei care avuseseră legătură cu mareșalul Tuhacevski, recent executat. Stalin credea că un grup subversiv condus de șeful NKVD-ului din Extremul Orient, comandantul Terentii Deribas, și de locuitorii săi, plănuia să provoace un conflict cu Japonia și, în acord cu Tokyo, să întoarcă armata împotriva lui. „Extremul Orient [rus] nu este sovietic“, îi spusese Stalin lui Liușkov. „Acolo conduc japonezii.“*****

De asemenea, Stalin îi ordonase lui Liușkov să-l țină sub atentă observație pe comandantul suprem din Extremul Orient, mareșalul Vasili Bliuher***** – un erou al Războiului Civil și unul dintre generalii care îl ajutaseră pe Stalin să-l înfunde pe colegul său, mareșalul Tuhacevski. Nu ieșise la suprafață absolut nici o dovadă obiectivă a tipului de simpatie projaponeză descrisă de Stalin, cu atât mai puțin a vreunui complot. Mai degrabă, portretul lui Stalin, creionat de mărturia lui Liușkov, este acela al unui conducător cu foarte puțină înțelegere față de realitățile politicii internaționale – dar cu o predilecție demnă de un șef mafiot pentru eliminarea subalternilor pe care îi disprețuia sau de care se temea. Când japonezii l-au întrebat pe Liușkov dacă avusese vreodată muștrări de conștiință din cauza însărcinării sale, acesta a răspuns că „era imposibil să simți vreo emoție sau să ai sentimente umane când aveai de-a face cu Stalin. Dictatorul era de o suspiciune ieșită din comun.“*****

La sosirea sa la Vladivostok, la începutul anului 1938, Liușkov trecuse imediat la treabă, ordonând zeci de arestări și formând un grup de 200 de persoane, alcătuit din „experți testați pe teren“, însărcinat cu fabricarea, din confesiunile smulse sub tortură de la cei arestați, unei țesături complexe de așa-zise conspirații. De asemenea, ordonase deportarea în masă a 165 000

de etnici coreeni și 8 000 de chinezi din zonele de frontieră, sub pretextul că nutreau simpatii projaponeze. În baza aceluiași acuzații, arestase 11 000 de chinezi, precum și 4 200 de ofițeri și activiști politici, ca fiind „elemente antisovietice” – inclusiv zeci de generali, amirali și comandanți importanți.

Dar singurul scalp pe care Liușkov nu putuse să-l aducă fusese cel al mareșalului Bliuher. Poreclit „Împăratul Siberiei”, Bliuher se dovedise prea abil, cu legături prea bune la Moscova și mult prea precaut ca să se lase prins în cursele lui Liușkov. Ambii făceau manevre ca să-și salveze viața, iar Liușkov pierduse. În mai 1938, Liușkov primise o telegramă prin care era convocat înapoi la Moscova, pentru o „nouă însărcinare” – un eufemism, după cum știa el mai bine decât toți ceilalți, pentru lichidare. Începuse să-și pregătească fuga, trimițându-și soția și fiica în capitală, cu instrucțiunea de a fugi în Polonia cât mai repede posibil. Semnalul că familia lui Liușkov era în siguranță în afara URSS-ului trebuia să fie o telegramă trimisă către Papa, la Vladivostok, prin care îi transmiteau „salutări afectuoase”.***** Știindu-și familia în drum spre Moscova, Liușkov aranjase un tur urgent de inspecție a regiunii de frontieră, unde era puțină poliție, se deghizase în civil și își lăsase în urmă escorta și șoferul, spunându-le că trebuia să continue drumul pe jos, pentru a lua legătura cu un agent secret japonez. Învăluit de furtună, Liușkov dispăruse în noaptea manciuriană, strângând bine cutia mașinii de scris, plină cu secrete furate.

Liușkov avea să pretindă ulterior că, prin faptul că fugise cu acest tezaur de documente secrete, acționase doar împotriva lui Stalin personal și nu a țării sale. Trădătorul voia „să-și salveze patria iubită din mâinile unui Stalin turbat, să elibereze 180 de milioane de oameni de teama vărsării de sânge și de politica falsificată”, conform unui articol din august 1938, din ziarul Nichi Nichi Shimbun, de la Tokyo, bazat pe un interviu cu interpretul care primise însărcinarea de a locui împreună cu Liușkov. „Voia să facă mulțimea fericită.”*****

Aceasta, la fel ca toate încercările lui Liușkov de a se autojustifica, era o prostie. Secretele din cutia mașinii de scris și din capul lui erau asigurarea de viață a generalului. Din momentul în care s-a întâlnit cu primul său

anchetator japonez, până când a fost, în cele din urmă, asasinat de japonezi, în 1945, Liușkov i-a turnat pe toți, ca să-și salveze propria piele.

Kremlinul a fost la fel de îngrozit de trădarea lui Liușkov, pe cât au fost de încântați japonezii și germanii. La Berlin, șeful serviciilor secrete militare, amiralul Canaris, a considerat informația atât de importantă, încât a trimis personal un agent să-l chestioneze pe generalul sovietic la Tokyo. Sorge, ținut la pat, efectiv prizonier în locuința ambasadorului german, nu era în poziția de a-i da instrucțiuni lui Clausen să telegrafieze la Departamentul 4 ca să întrebe dacă Liușkov reprezenta sau nu un pericol mortal. Nici Clausen nu putea face acest lucru pe cont propriu, întrucât Sorge era singurul membru al rețelei care cunoștea codurile secrete sovietice necesare pentru a schimba mesaje cu „Wiesbaden“.

Tot ce putea deocamdată să facă Sorge era să bagatelizeze în fața vizitatorilor săi germani importanța dezvăluirilor lui Liușkov despre așa-zisa slăbiciune a URSS-ului.

– Liușkov nu este o personalitate de seamă și nu este de încredere, sublinia Sorge în fața lui Ott și a lui Scholl. Este foarte periculos să judecăm starea internă a Rusiei încrezându-ne în cuvintele unei asemenea persoane. Când naziștii au preluat conducerea Germaniei, numeroși germani au fugit în străinătate și, citindu-le cărțile, mulți și-au făcut impresia că naziștii aveau să se prăbușească dintr-o clipă în alta. Dar nu a fost așa, iar cazul lui Liușkov este exact la fel.*****

Pe 20 iunie 1938, Liușkov a fost instalat în complexul militar Kaikosha, extrem de bine păzit, dar luxos, din Kudan, de lângă Tokyo. A fost tratat ca un oște de onoare (anchetatorii japonezi au remarcat sec că, deși Liușkov era general, avea maniere îngrozitoare la masă – și că, deși era rus, nu-i plăcea să bea, deși devenea vesel când trăgea la măsea). Zece zile mai târziu, autoritățile japoneze au făcut publică trădarea lui Liușkov. Ziarele nipone au tipărit ediții speciale despre informațiile senzaționale dezvăluite de Liușkov – în primul rând, critica sa acerbă la adresa lui Stalin și a sângeroasei sale Epurări, presupusa nemulțumire crescândă din interiorul URSS-ului și falimentul comunismului, precum și pericolul unui conflict

internațional amorsat de Stalin pentru a distra atenția de la problemele interne. În contrast cu acestea, ziarurile sovietice au rămas sumbru de tăcute.

La scurt timp, Liușkov a apărut în persoană la o conferință de presă ținută la hotelul Sanno, pusă la cale cu multă grijă.***** Purta un costum nou, de vară, făcut la comandă, din stofă înspicată, și fuma țigări marca Cherry, pe care le puneă într-un portțigaret lung, din fildeș. La dezvăluirile sale anterioare, a adăugat faptul că Stalin testa tehnici și materiale de luptă rusești în China și că trimisese mulți ofițeri sovietici să ajute Guomindangul, cu scopul de a asigura comandanților sovietici instrucția pe câmpul de luptă, necesară pentru iminentul război cu Japonia.

Mai importante pentru japonezi – și pentru Sorge și Centrul său – erau secretele militare pe care Liușkov le dezvăluisese. Presa japoneză și internațională raportase că efectivele armatei sovietice din Extremul Orient, alături de cele din districtul militar Transbaikal și de trupele lui Liușkov din cadrul NKVD-ului, se ridicau la circa 25 de divizii de infanterie, adică aproximativ 400 000 de soldați, la care se adăugau 2 000 de avioane militare și 90 de submarine mari și mici, cu baza la Vladivostok și Nahodka. La nivelul întregii țări, după spusele lui Liușkov, Armata Roșie număra peste 100 de divizii, adică aproximativ două milioane de oameni.

Aceste cifre au reprezentat un șoc serios pentru japonezi – dar și pentru germani, care subestimaseră total viteza de dezvoltare a armatei sovietice. Este posibil ca Hitler să-și fi găsit ceva alinare în afirmația făcută de Liușkov într-un interviu exclusiv cu Ivar Lissner, de la ziarul nazist Der Angriff, că revoluția era „inevitabilă” în interiorul URSS-ului și că poporul își pierduse încrederea în Stalin. Liușkov adăugase, cu mai multă acuratețe, că Armata Sovietică fusese, de asemenea, în mod serios slăbită de epurări. „Nesfârșitele arestări ale comandanților și ale agenților politici din Armata Roșie i-au discreditat în ochii oamenilor pe ofițerii care au rămas. [...] Un sentiment de neîncredere îi cuprinde pe toți și otrăvește mințile oamenilor.” Liușkov prezisese și că „dacă armata japoneză ar lovi, Armata Roșie s-ar prăbuși într-o singură dimineață”.***** Cuvintele trădătorului aveau să ducă în curând la război.

Provocarea lui Sorge, în urma ordinelor insistente de la Centru, în iulie și august 1938, era să afle în cel mai mic amănunt toate detaliile operaționale pe care Liușkov le furniza armatei japoneze – ca și numele presupușilor ofițeri sovietici rebeli pe care îi identificase Liușkov. Sarcina depășea puterile rețelei lui Sorge. Deși avea legături excepționale în interiorul guvernului civil, Ozaki dispunea doar de un acces indirect la activitățile interne ale serviciilor secrete din cadrul armatei imperiale. Miyagi a putut raporta doar de că Liușkov era „tratat bine“. Era, bineînțeles, adevărat. Pentru a-l distra pe Liușkov de la grijile pe care și le făcea în legătură cu familia, cei care îl preluaseră l-au dus să-și cumpere haine la magazinul de lux Matsuya, l-au scos la masă la restaurantul Tenkin din Ginza și l-au însoțit chiar – cu un buget generos, de 300 de yeni – la un bordel din Maruko Shinci, unde oaspetele de onoare s-a molipsit, din nefericire, de gonoree.*****

Lui Sorge i-a surâs norocul atunci când a apărut trimisul personal al amiralului Canaris, un colonel în serviciile secrete militare și un specialist în probleme rusești, care sosise la Tokyo în octombrie și petrecuse câteva săptămâni chestionându-l personal pe Liușkov. Sorge s-a întâlnit cu colonelul de mai multe ori la ambasadă (deși ulterior nu și-a mai amintit numele lui) și a obținut câteva detalii de la el. Dar nici nu avusese nevoie de asta. Maiorul Scholl îi arătase lui Sorge întregul raport al emisarului, care se întindea pe mai multe sute de pagini în momentul în care acesta fusese finalizat. Sorge, acum refăcut, a fotografiat în secret aproape jumătate din document – omițând tiradele lui Liușkov despre Stalin și analiza sa asupra situației politice din Moscova – și l-a trimis prin curier la Moscova.

Informațiile pe care le furnizase Liușkov erau foarte detaliate și specifice – de la amplasamentul, organizarea și echipamentul fiecărei divizii a Armatei Roșii în Răsărit, la listele de nume ale elementelor projaponeze din armată. Sorge a putut să informeze Moscova că Liușkov dezvăluise codurile militare sovietice, care au fost imediat schimbate. De asemenea, trădătorul le spusese japonezilor că Moscova era conștientă de existența unui institut secret al războiului bacteriologic, pe care japonezii îl înființaseră lângă Harbin. Cel mai important – din perspectiva lui Sorge însuși – a putut să

confirme că Liușkov nu știa nimic despre rețeaua lui Sorge care activa la Tokyo. Omul NKVD-ului le spusese japonezilor că centrele de spionaj rusec din Manchukuo și Japonia erau Consulatul General Sovietic din Harbin și, respectiv, Ambasada Sovietică de la Tokyo.

Liușkov mai dezvăluise și detalii specifice despre punctele slabe ale Armatei Roșii, despre care vorbise presei în termeni generali. Cele 1 000 de puncte de semnalizare și de observare aeriană ale rușilor erau într-o stare deplorabilă, provocând întârzieri de până la trei ore între alertă și decolarea efectivă a avioanelor, le spusese Liușkov japonezilor. Avioanele sovietice erau prost construite, iar piloții – neinstruiți, și, în orice moment, până la jumătate din aparatele de zbor ale forțelor aeriene sovietice erau defecte. Multe dintre unitățile de artilerie ale Armatei Roșii fuseseră aprovizionate cu muniție cu calibru necorespunzător; lanțurile de aprovizionare nu funcționau cum trebuie; era mare criză de benzină; ofițerii și soldații erau demoralizați de lipsa adăposturilor și de hrana îngrozitoare. Aceeași situație era și în marina sovietică – nu erau suficiente vase, centrele de reparații erau slab echipate, submarinele erau defecte. Căile ferate ruse erau în stare de haos din cauza șinelor care se dezintegrau, a cărbunilor de proastă calitate, a lipsei de locomotive – și din cauza faptului că extrem de mulți administratori experimentați fuseseră arestați. Toate forțele armate erau într-o criză disperată de oameni, în mare parte din cauză că Ejov trimisese aproape 470 000 prizonieri politici din toată Uniunea Sovietică în gulagurile construite în grabă în Extremul Orient, care aveau și ele nevoie să fie aprovizionate și păzite.

În cele din urmă, sentimentul antisovietic, pe care Liușkov îl pedepsise cu atâta cruzime cât timp fusese călăul lui Ejov, nu era complet inventat. Mii de soldați proveniți din rândurile țăranilor își văzuseră familiile desproprietărite și înfometate de colectivizarea recentă și de eliminarea fizică a culacilor. Mulți ofițeri se temeau să nu devină și ei victime – mai ales comandanții de origine poloneză, germană, letonă și din rândul altor minorități. Pe scurt, Liușkov le spusese celor care îl prinseseră că forțele sovietice din Extremul Orient nu erau pregătite pentru operațiuni active din cauză că nu aveau personal la nivelurile cele mai înalte de comandă (în mare parte, ca urmare a epurării ordonate de Liușkov însuși), nu aveau

pregătire suficientă și structură logistică și se bazau pe o artilerie și pe o aviație nefuncțională. Dar cea mai catastrofală dintre toate fusese afirmația lui Liușkov potrivit căreia cei de la vârful conducerii din Extremul Orient sovietic – inclusiv Bliuher însuși – credeau că, în condițiile în care Japonia era atât de profund implicată în China, sosise momentul să se pună capăt epurărilor constante și să slăbească puterea lui Stalin prin lansarea unui atac preventiv asupra Japoniei.

Tabloul pe care îl pictase Liușkov era unul periculos de ispititor pentru japonezi – un amestec de temporară slăbiciune sovietică, combinată cu certitudinea evidentă a unei intensificări a efortului militar sau chiar a unui atac sovietic iminent, în viitorul apropiat. Tot ceea ce generalul trădător le spusese japonezilor sugera înțelepciunea unei lovituri imediate împotriva Extremului Orient sovietic, cât timp acesta era într-o stare precară.

Prin urmare, japonezii aveau toate motivele să înceapă un război împotriva URSS. Dar arhivele militare sovietice de la Moscova dezvăluie că, de fapt, rușii, nu japonezii au provocat prima confruntare militară dintre Armata Roșie și japonezi în Manciuria.***** Pe 6 iulie 1938, armata Kwantung a decodat un mesaj trimis de comandantul rus din regiunea Posiet la cartierul general din Habarovsk, sugerând ca anumite înălțimi strategice și o secțiune slab definită a frontierei sovieto–manciuriene să fie ocupate și întărite. Mai multe mii de soldați sovietici au fost transportați pe Înălțimile Changkufeng, unde au început să sape tranșee și să instaleze garduri din sârmă ghimpată.***** Atașatul militar japonez la Moscova le-a cerut sovieticilor să se retragă. Când rușii au refuzat, circa 1 500 de soldați japonezi au lansat un raid nocturn cu scopul de a recuceri înălțimile, ucigând 45 de soldați sovietici și scoțând din uz mai multe tancuri. Începea cel de-al doilea Război ruso-japonez din aceeași jumătate de secol.

Comisarul Poporului pentru Apărare, Kliment Voroșilov, a dat ordin Armatei I Sovietice de Coastă și Flotei Pacificului să fie gata de luptă. Mareșalul Bliuher se arătase inițial refractar față de intrarea în luptă cu japonezii, dar un telefon înviorător din partea lui Stalin l-a făcut să se supună.

– Tovarășe Bliuher, spune-ne sincer, strigase Stalin în telefon în ziua de 1 august, vrei să te lupți cu japonezii cum se cuvine?*****

Bliuher preluase imediat personal comanda unui contraatac masiv.***** Sovieticii au tras mai multe proiectile într-o zi decât a putut trage armata japoneză într-o săptămână, deși Bliuher a pierdut cel puțin 2 000 de oameni în timpul atacului.***** În curând, a devenit clar că, fără o redesfășurare masivă de forțe de pe frontul chinez, japonezii nu puteau păstra înălțimile – în ciuda consilierii oferite personal de binevoitorul Liușkov înaltului comandament japonez pe durata campaniei. Pe 11 august, japonezii, care nu mai aveau curajul să transforme incidentul într-un război în toată regula, au părăsit Înălțimile Changkufeng în favoarea sovieticilor victorioși.*****

Incidentul Changkufeng le-a oferit ambelor tabere lecții importante – toate, așa cum s-a dovedit, greșite. Rușii au ajuns la falsa concluzie că japonezilor le lipsea voința și priceperea de a lupta cu trupele sovietice în Manciuria. Iar japonezii au ajuns la concluzia că rușii aveau o agresivitate patologică și că erau înclinați spre distrugerea recent înființatului imperiu colonial japonez din Asia. Mai mult decât atât, strategii militari de la Tokyo ajunseseră la convingerea că doar un atac preventiv în forță și la un moment și într-un loc ales de Japonia putea opri expansiunea sovietică.*****

Informațiile lui Sorge urmau să fie vitale, ajutând Armata Roșie să acopere lacunele strategice dezvăluite de Liușkov (și de care japonezii aveau să încerce să profite). Dar mai întâi, Stalin a făcut ceea ce știa cel mai bine – a înlăturat trădătorii din Înaltul Comandament din Extremul Orient, pe care Liușkov îi identificase. Primul cap care a căzut a fost cel al lui Bliuher. În ciuda eficienței sale la Changkufeng, bătrânul erou din Războiul Civil a fost convocat la Moscova în septembrie 1938, muștrat aspru de Stalin pentru ineficiență în conducere, dat afară din slujbă, arestat și torturat groaznic.***** A refuzat să mărturisească și a murit în noiembrie 1938, în urma traumatismelor suferite în timpul interogatoriului din închisoarea Lubianka.*****

Trădarea lui Liușkov a ajutat și la căderea fostului său șef, conducătorul NKVD-ului, Nikolai Ejov. Pe 23 noiembrie 1938, Ejov i-a scris lui Stalin cerându-i să fie eliberat de sarcini – o încercare de a preveni arestarea și execuția, care fusese soarta pe care acesta i-o oferise predecesorului său. Ejov a recunoscut că nu reușise să-și îndeplinească misiunea de a conduce „un comisariat măreț și de mare răspundere“, amintind printre greșelile sale faptul că recomandase promovarea unor cadre care se dovediseră ulterior a fi spioni. Încercarea lui Ejov de a-și salva pielea, așa cum era de așteptat, a eșuat. A fost arestat, a recunoscut diverse activități antisovietice (mărturie despre care a pretins ulterior că îi fusese smulsă prin tortură) și, în cele din urmă, s-a dus după sutele de mii de victime ale sale, în gropile comune ale NKVD-ului.

Sayle, Londra Review of Books, 22 mai 1997.

Der Spiegel, 1 august 1941, p. 31.

Interviul lui Prange cu Hanako, 7 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 198.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 5, 181.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 374, 259–260.

Meissner, Man with Three Faces, p. 159.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, pp. 198–199.

Whymant, Stalin's Spy, p. 99.

Whymant, Stalin's Spy, p. 102.

Lt-col. Philip R. Faymonville, atașatul militar al SUA la Moscova, „Comentarii asupra declarațiilor generalilor dezertori“, către adjunctul șefului de stat major, G-2, Departamentul de Război, 1 august 1938 (1282319.1), citat în Willoughby, Shanghai Conspiracy.

*Echivalentul gradului de general-maior (n.a.)

Alvin D. Coox, „«The lesser of two hells»: NKVD general G.S. Lyushkov's defection to Japan, 1938–1945, part I“, The Journal of Slavic Military Studies, 11 (3), 1998, pp. 145–186.

Anton Antonov-Ovseienko, The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny, New York, 1981, p. 162; Asahi Shimbun, 2 iulie 1938; Tokyo Nichi-Nichi Shimbun, 2 iulie 1938.

Asahi Shimbun (Extra), 2 iulie 1938.

Ofițerul de coduri Vladimir Petrov, care avea ulterior să urmeze calea lui Liușkov și să dezerteze și el.

Petrov nu îl identifică după nume pe ofițerul care îi hărțuia, dar este clar din descrierea sa că este Liușkov, la acea vreme comandantul NKVD-ului din regiunea Mării Negre. (A se vedea Vladimir și Evdokia Petrov, Empire of Fear, Londra, 1956, pp. 74–75)

Coox, „Lesser of two hells“, JSMS.

Bliuher, în ciuda numelui său german, s-a născut, de fapt, într-o familie rusă de țărani, pe nume Gurov, în satul Barșinka din gubernia Iaroslavl. În secolul al XIX-lea, un moșier îi dăduse tatălui său porecla Bliuher, fiindcă semăna cu celebrul mareșal prusac, Gebhard Leberecht von Blücher (1742–1819). Vasili Gurov – muncitor în fabrică înainte de Primul Război Mondial – și-a însușit oficial numele de Bliuher. A intrat în armata Imperiului Rus în 1914 și a fost caporal până la lăsarea la vatră, în 1915, după ce a fost grav rănit. (A se vedea W. Bruce Lincoln, Red Victory: A History of the Russian Civil War, New York, 1999; retipărită 1989, p. 443)

Alvin Coox, interviuri cu Nishimura Ko și Yabe Chuta, „Lesser of two hells“, JSMS.

Se pare că familia lui Liușkov a trimis telegrama, dar nu a fugit. Ina Liușkova a fost interogată atât de brutal în închisoarea Lubianka, încât a fost dusă înapoi în celulă pe o targă. „Pur și simplu, au distrus-o. Apoi i-au

lichidat părinții [lui Liușkov] de la Odessa. Și pe toate rudele lui“, a aflat dintr-o sursă dezertorul NKVD Antonov Ovseienko (A se vedea Anton Antonov-Ovseienko, *The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny*, New York, 1981, p. 162 n. 2). De asemenea, interviul lui Coox cu Yabe Chuta, „Lesser of two hells“, JSMS.

Coox, „Lesser of two hells“, JSMS.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 2, p. 265.

Bazat pe informațiile apărute în Tokyo Asahi, 14 iulie 1938 (ediția de după-amiază), p. 2; New York Times, 14 iulie 1938, p. 13; Tokyo, 13 iulie. Citat în Coox, „Lesser of two hells“, JSMS.

Coox, „Lesser of two hells“, JSMS.

Interviul lui Coox cu Kohtani Etsuo, „Lesser of two hells“, JSMS.

„The Battle of Lake Khasan Reconsidered“, *Journal of Slavic Military Studies*, vol. 29, nr. 1, 2016, pp. 99–109.

Alvin Coox, *Nomonhan*, Stanford, 2003, p. 124.

Citat în Dmitri Volkogonov, „Triumf i traghediia: politiceskii portret I.V. Stalina“, Moscova, 1989, pp. 272–273. A se vedea Hiroaki Kuromiya, „The Mystery of Nomonhan, 1939“, *Journal of Slavic Military Studies*, 24 (4), 2011, pp. 659–677.

Stuart D. Goldman, *Nomonhan, 1939: The Red Army's Victory that Shaped World War II*, Annapolis, MD, 2012.

Coox, *Nomonhan*, 2003, p. 135.

„O sobîtiiah v raione ozera Hasan“, *Izvestia*, nr. 187, 6654, 12 august 1938, p. 1.

A.A. Koshkin, „Kantokuen – the Japanese Barbarossa. Why Japan did not attack the USSR“, *Vece*, 2011, pp. 51–57.

*Chiar înainte să fie rechemat, Bliuher și-a avertizat în mod onorabil cei mai importanți membri ai statului său major în privința pericolului. Unul dintre aghiotanții lui era maiorul de aviație Iakov Lvovici Bibikov, a cărui soție era însărcinată la acea vreme. Bliuher a ordonat ca întreaga familie să plece imediat în călătoria de șapte zile cu trenul până la Moscova, neluând în seamă protestele lui Bibikov că travaliul era iminent. Soția lui Bibikov a născut în tren. Dar când familia recent lărgită a sosit la Moscova, au fost scutiți de arestările care au nimicit o mare parte a subalternilor lui Bliuher. Bibikov a ajuns, în timp, la gradul de general-locotenent și a supravegheat programul de rachete balistice al Uniunii Sovietice după cel de-al Doilea Război Mondial. Bibikov a fost fratele bunicului autorului acestei cărți, Boris Lvovici Bibikov, un oficial de partid executat în timpul Marii Epurări din 1937, la Kiev.

Volkogonov, *Triumph and Tragedy*, p. 242.

Jansen, Petrov, *Stalin's Loyal Executioner*, p. 145.

Capitolul 13. Nomonhan

Dacă n-ar fi singurătatea, mi-ar fi foarte bine.*****

Richard Sorge, scrisoare către Katia

La Moscova, nebunia Epurării se pare că se stinsese de la sine – cel puțin atât cât Sorge să se simtă destul de în siguranță încât să ceară permisiunea de a se întoarce acasă. În februarie 1938, el i-a scris Katiei, cerându-și scuze că nu putea veni în vizită în toamnă și promițând că avea să sosească la Moscova în vara următoare. În aprilie, Sorge a trimis o cerere oficială celui mai nou șef al său, generalul Semion Ghendin, ca misiunea sa în Japonia să se încheie. Sora Katiei, Marina – „Musia” – își amintea cum Katia îi spusese să plece colegei sale de cameră, Marfa, înainte de serbările organizate cu ocazia zilei de 1 mai, convinsă fiind că Richard avea să sosească la timp pentru această sărbătoare.***** Dar Ghendin a refuzat solicitarea lui Sorge. Agentul Ramsay nu avea să se mai întoarcă acasă niciodată.

Sorge devenise victima propriului succes. În atmosfera febrilă a epurărilor, Ghendin își exprimase în mod public îndoielile în legătură cu reabilitarea politică a agentului Ramsay, acesta fiind o persoană care „refuzase să se întoarcă”. Dar, în același timp, Ghendin se opusese solicitării predecesorului său de a dizolva rezidentura lui Sorge de la Tokyo. Este foarte probabil că directorul și-a dat seama că multe dintre acuzațiile grave care îi trimisese ră pe mulți dintre colegii săi la moarte, erau, așa cum se exprimase Gudz, „lipociki” – mici ficțiuni. Ghendin fusese forțat să spună vorbe goale în atmosfera atotcuprinzătoare de suspiciune pentru a supraviețui – dar, în calitate de agent profesionist în serviciile secrete,

recunoscuse însemnătatea extraordinară a accesului la informații al agentului Ramsay. Și astfel, s-a născut atitudinea paradoxală a Departamentului 4 față de Sorge, văzut ca sursă vitală și, în același timp, ca potențial trădător. Dacă Sorge era, de fapt, încă loial, ascensiunea sa în Ambasada Germană îl transforma rapid în cel mai bine plasat agent sovietic din lume. Nici un nou ofițer trimis de Moscova nu mai putea spera vreodată să mai aibă un asemenea acces extraordinar la informații. Pe scurt, Sorge devenise imposibil de înlocuit. Și, dacă se putea avea încredere în el, informațiile lui Sorge erau de o importanță critică pentru securitatea Uniunii Sovietice. Acel „dacă” avea să devină o chestiune de viață și de moarte, nu doar pentru Sorge, ci și pentru Rusia însăși.

În februarie 1938, ambasadorul Dirksen a demisionat din post, chinuit de un astm pe care umezeala din Tokyo i-l accentuase. În locul lui a fost numit Ott. Chiar înainte de a-i spune soției sale, Ott își consultase prietenul, pe Sorge, dacă să accepte sau nu. Sorge îl sfătuisese categoric să nu. Sunt semnificative motivele probabile pentru care Sorge nu dorea ca prietenul său cel mai bun și cea mai bună sursă a sa să devină cel mai important diplomat al Germaniei în Japonia. Este posibil ca Sorge să se fi îngrijorat că Ott avea să devină mai atent în noul său rol și să nu-i mai arate lui Sorge documentele militare secrete. Mult mai probabil, totuși, Sorge se temea – pe bună dreptate – că avansarea lui Ott avea să îi reducă șansele de a i se mai putea permite vreodată să se întoarcă în Uniunea Sovietică. Doar, de data aceasta, Ott a nesocotit sfatul prietenului său. În frumoasa dimineață de primăvară a zilei de 28 aprilie 1938, Ott, purtând uniforma de gală și Ordinul Tezaurul Secret, clasa a II-a, pe care îl primise în prealabil, a trecut într-o trăsură deschisă printre celebrii cireși sakura, în plină floare, din grădinile Palatului Imperial, pentru a-și prezenta scrisorile de acreditare împăratului Hirohito.

În loc să-și piardă accesul la informații, Sorge a devenit un confident și mai de încredere al noului ambasador. Și, în calitate de reprezentant al celui mai apropiat aliat străin al Japoniei, precum și prin propriile eforturi, urma să devină în curând cel mai bine informat membru al corpului diplomatic din Tokyo, având cele mai bune relații. „Dintre toți colegii săi străini, doar Ott avea un acces real la politica japoneză și la deținătorii puterii”, îi

mărturisise ambasadorul american Joseph Grew lui Jan Sieburg. „Și aceasta se datora mai mult calităților omenești ale lui Ott decât politicilor germane.“*****

În aprilie, Sorge a călătorit cu vaporul la Hong Kong, ca mesager diplomatic al Ambasadei Germaniei – și, de asemenea, bineînțeles, al Centrului de la Moscova. Ambasadorul Ott i-a încredințat depeșe oficiale confidentiale germane și i-a emis un permis diplomatic de liberă trecere, pentru a-i facilita accesul. La întoarcere, Sorge s-a oprit la Manila, pentru a duce o serie de documente – aproape sigur conținând cele mai recente coduri diplomatice – la Ambasada Germaniei din Filipine. Activitățile de mesager al rețelei de spionaj nu doar că erau finanțate de cel de-al Treilea Reich, dar erau și desfășurate sub protecție diplomatică germană.

Sorge nu s-a arătat afectat de refuzul lui Ghendin de a-i permite să se întoarcă acasă. „Dragă tovarășe: Nu vă faceți griji în privița noastră“, îi scria el directorului în octombrie 1938, cu câteva zile înainte de arestarea lui Ghendin, acuzat de spionaj, eveniment ce devenise o tradiție pentru carierele tuturor șefilor de la Departamentul 4. „Deși suntem epuizați și tensionați, rămânem disciplinați și hotărâți, pregătiți să îndeplinim sarcinile măreței noastre cauze. Vă transmitem cele mai calde salutări dv. și prietenilor dv. Vă rog să aveți amabilitatea de a trimite scrisoarea alăturată soției mele, împreună cu salutările mele. Vă rog să aveți grijă de ea, din când în când.“*****

Katiei îi scria: „Să nu mă uiți. [...] Sunt destul de trist și așa.“ S-a plâns de căldura musonică de la Tokyo – „atât de greu de îndurat, mai ales când munca necesită tensiune constantă“ – și se temea că soția sa avea să se sature de „această așteptare eternă“. Spera că mai exista „o mică șansă de ne împlini visul nostru, vechi de cinci ani, de a locui împreună“.*****

Sorge a mai făcut o încercare de a se întoarce acasă, la începutul anului 1939. Vechii săi prieteni și tovarăși de pahar, atașatul militar, maiorul Scholl, și atașatul naval, căpitanul Wencker, fuseseră transferați din Tokyo, însemnând că accesul său zilnic la serviciile secrete militare, pe care i-l asigurau atât de liber, nu mai era la fel de bun așa cum fusese. Sorge a pretins la Moscova – foarte neadevărat – că Ott nu mai avea acum prea mult

timp pentru el, de când devenise ambasador. Poate că era timpul ca un alt reprezentant al Departamentului 4 să vină și să realizeze noi contacte, sugera Sorge. „Vă rog să-i transmiteți Katiei urările mele de bine“, își încheia el telegrama. „Este cumplit pentru ea să fie nevoită să aștepte atât de mult întoarcerea mea acasă.“*****

Dar, de data aceasta, Sorge a știut aproape sigur că cererea lui avea să fie iar refuzată. Armata japoneză dăduse un nou semnal de punere în practică a intențiilor sale agresive în China, invadând capitala naționalistă Nanking și masacrând peste 250 000 de civili. În Europa, Hitler anexase Austria, Regiunea Sudetă din Cehoslovacia și, la scurt timp după aceasta, și restul țării. Se profila un război european major, iar prioritățile urgente ale Kremlinului erau în număr de două: să se asigure că Hitler îi ataca pe toți, cu excepția Uniunii Sovietice, și să împiedice încheierea unei alianțe între Germania și Japonia, care ar fi făcut ca Rusia să fie amenințată atât din est, cât și din vest. Sorge devenise indispensabil securității naționale a URSS-ului. Știa că avea să rămână blocat la Tokyo până la sfârșitul războiului.

*

În vara anului 1938, raza de acțiune a rețelei de spionaj a lui Sorge atinsese apogeul. Ozaki fusese numit oficial shokutaku, „asistent neoficial“ în biroul prim-ministrului, prințul Konoe. Ozaki și ceilalți membri ai grupului de tineri experți ai lui Konoe aveau acum influență asupra conducătorilor Japoniei – cel puțin în afacerile coordonate încă de guvernul civil. Ozaki renunțase la slujba sa de la Asahi și se mutase într-un birou de la subsolul reședinței oficiale a premierului, unde avea acces la toate documentele guvernului care ajungeau pe birourile colegilor săi din Cabinet. Secretarii privați ai lui Konoe, Ushiba și Kishi, începuseră să convoace un cabinet neoficial de miniștri, experți și consilieri la un mic dejun tradițional japonez cu supă miso – și astfel consiliul a primit porecla de Asameshi kai, Grupul de la micul dejun.***** Ocupând un loc la consiliile interne ale

statului major Imperial, Ozaki era atât de aproape de centrul decizional al statului japonez cât putea ajunge un spion.*****

Când au izbucnit ostilitățile de pe Înălțimile Changkufeng, de exemplu, Ozaki a putut să consulte la departamentul de informații al cabinetului depeșele de la guvernatorul general al Coreei și rapoartele oficiale ale armatei. Incidentul nu fusese o provocare deliberată din partea Înaltului Comandament japonez, i-a raportat Ozaki lui Sorge, iar conducerea și statul major de la Tokyo nu aveau nici o intenție să amplifice conflictul. Informația lui Sorge era importantă din punct de vedere tactic pentru comandanții sovietici de la Changkufeng, care au putut să gestioneze presiunea militară, știind că nu riscau declanșarea unui război în toată regula. Dar în informația dată de Ozaki exista o notă de rău augur pentru viitor. Imediat după declanșarea luptei cu sovieticii în Manciuria, „contactul dintre guvern și armată a fost complet întrerupt“.***** Cu alte cuvinte, statul major japonez devenea un stat în stat, fiind atât de departe de orice control civil, încât nici nu se mai sinchisea să le raporteze șefilor lor cu numele din Cabinet.

Ozaki se transformase într-un expert recunoscut în problemele Chinei. În 1937, el a scris două cărți care au fost foarte bine primite: China înainte de furtună: relațiile externe, politica și economia Chinei într-un moment de răscruce și China din punctul de vedere al relațiilor internaționale, alături de alte 14 articole importante. De asemenea, a găsit timp să traducă încă o carte scrisă de Agnes Smedley, Macao: Pearl of the East, folosindu-și din nou pseudonimul literar Jiro Shirakawa.***** Mai important, Ozaki a fost unul dintre autorii – alături de colegii săi din Grupul de la micul dejun, Royama Masamichi și Miki Kiyoshi – unui îndrăzneț plan economic pentru dezvoltarea întregii Asii, coordonat, bineînțeles, de Japonia. Sfera de Coprosperitate a Asiei Mari Orientale***** creiona „o «nouă ordine» [...] bazată pe lupta anticapitalistă și antiimperialistă de eliberare a popoarelor colonizate din Asia și pe crearea unei culturi panasiatice“.***** Concepută de Ozaki și de asociații săi în spirit socialist, Sfera de Coprosperitate, în mod ironic, avea să fie curând adoptată de ultranaționalști, devenind proiectul și acoperirea ideologică pentru cucerirea de către Japonia a întregii Asii de Sud-Est.

Faima lui Ozaki ca expert în probleme chinezești i-a adus imediat o altă funcție – care l-a plasat exact în centrul operațiunilor de logistică ale armatei Kwantung. Pe 1 iunie 1939, a fost angajat de Departamentul de Investigații al Căilor Ferate ale Manciuriei de Sud (Mantetsu). Această cale ferată reprezentase motorul economiei Manciuriei de la construirea ei de către ruși, în perioada 1898–1903. Armata Kwantung fusese într-adevăr constituită inițial drept anexă a atotputernicei administrații a respectivei căi ferate. Și, de la luarea în stăpânire a Manciuriei de către japonezi, în 1931, această cale ferată devenise și artera militară centrală a expansiunii Japoniei. Din biroul său situat la etajul al patrulea al clădirii Mantetsu, din cartierul Toranomon, din Tokyo, Ozaki avea o vedere fără egal asupra efortului de război al Japoniei în China. Deși avea un nume atât de inofensiv, Departamentul de Investigații al căii ferate cuprindea un Consiliu de Măsurare a Capacității de Rezistență a Chinei, care raporta toate mișcările de trupe ale chinezilor, un Consiliu de Cercetare a Situației Internaționale, care aduna informații secrete despre politica Chinei, și o Secție a Materialelor Curențe, care monitoriza economia chineză.***** „Am reușit să obțin foarte multe informații și materiale politice, economice, de politică externă”, avea să le mărturisească ulterior Ozaki anchetatorilor săi japonezi. „Mai mult decât atât, am reușit să aflu câte ceva despre deplasarea armatei Kwantung și, în plus, despre mișcările armatei japoneze.”***** Pe scurt, nu exista un punct de observație mai bun decât cel al lui Ozaki, din care să pândească o eventuală ofensivă japoneză asupra URSS-ului.

Eforturile de recrutare ale lui Miyagi, entuziaste, deși nechibzuite, scosese la iveală o nestemată rară. Departamentul 4 îi solicitase lui Sorge să găsească ofițeri japonezi activi care să lucreze pentru rețea – o „problemă foarte dificilă”, după cum remarcase Sorge, atunci când Clausen îi înmânase acest mesaj.***** Armata era sediul ideologic al ultranaționalismului și al anticomunismului furibund. Mai mult, armata își înființase recent propria poliție politică, Kempeitai, care se profila drept cea mai nemiloasă structură de contraspionaj a Japoniei. Toate încercările de a recruta colaboratori din corpul ofițerilor erau, prin urmare, extrem de riscante.

Miyagi a rezolvat problema înrolând nu un ofițer, ci un caporal în rezervă, care și-a dovedit rapid valoarea ca unul dintre cei mai buni informatori ai

rețelei. Koshiro Yoshinobu – cunoscut și după porecla sa, Kodai – era o veche cunoștință a lui Miyagi, care îl știa de la un tovarăș socialist, provenit și el din Okinawa și care studiasse cu Kodai la Universitatea Meiji. Kodai flirtase cu comunismul în studenție, dar fusese recrutat în armata japoneză în 1936, petrecând doi ani în serviciu activ, în Manciuria și Coreea. Când l-a căutat Miyagi, în martie 1939, Kodai, care fusese trecut în rezervă cu gradul de caporal, se întorsese la Tokyo și lucra într-un magazin de papetărie.*****

– Dacă ar izbucni războiul între Rusia și Japonia, ar însemna un mare sacrificiu nu doar din partea țăranilor și a muncitorilor din ambele țări, ci și din partea întregului popor japonez, i-a spus Miyagi lui Kodai la prima lor întâlnire. Pentru a evita o asemenea tragedie, [...] trimit Cominternului diverse date despre situația din Japonia.*****

A fost o strategie riscantă să-și dezvăluie identitatea de agent comunist – dar a meritat, Kodai fiind de acord să obțină informații militare de la prietenii săi. Mai mult, caporalul idealist a refuzat să fie plătit.

Sorge a fost suficient de pus pe gânduri de noul său recrut, încât să vrea să-l întâlnească în persoană, cel puțin de două ori, în restaurantele din Tokyo. A și transmis telegrafic o biografie a lui Kodai la Moscova, care i-a aprobat recrutarea și i-a alocat numele de cod Miki.***** Miyagi l-a îndemnat pe agentul Miki să reentre în serviciul activ al armatei și să obțină o slujbă în cadrul Biroului de mobilizare al Ministerului de Interne. În curând, Kodai avea să devină o sursă-cheie în privința organizării și echipării armatei japoneze – și avea să furnizeze informații detaliate despre transportul blindatelor, al avioanelor și al trupelor.

Anna Clausen își ocupase și ea locul în cadrul echipei – deși cu reticență. După lunile de exil petrecute în stepele de pe malurile Volgăi și la Moscova sub privirea neprietenoasă a supraveghetorilor de la Departamentul 4, Anna nu era cine știe ce fermecată de Centru și de ordinele acestuia. Cu toate acestea, pentru că soțul ei, Sorge și Vukelić erau din ce în ce mai ocupați cu activitatea de spionaj și nu aveau timp să lucreze ei înșiși pe post de curieri, Centrul sugerase ca Anna să devină căraușul rețelei și să scoată clandestin din Japonia microfilme cu materialele urgente. Când Clausen i-a

dat vestea soției sale, Anna s-a împotrivit cu amărăciune. Shanghaiul căzuse în mâinile japonezilor după o bătălie de trei luni, în 1937, așa că Moscova sugerase ca Anna să facă livrarea în colonia britanică Hong Kong. Dar Anna nu vorbea engleză și se simțea mult mai bine în mediul familiar din Shanghai. Și, pe deasupra, mai era un aspect important, acela al cumpărăturilor.

– Nu-mi place Hong Kongul, fiindcă nu am prieteni și nu e nimic de cumpărat acolo, i-a spus Anna soțului ei.*****

În cele din urmă, Anna s-a lăsat convinsă să facă prima ei livrare, din cele 18, la Shanghai, în noiembrie 1938. Avea 3 000 de dolari bani gheață în bagaj (un serviciu pe care i-l făcea unui partener de afaceri al lui Clausen, care avea nevoie să trimită banii în Elveția și era mult mai ușor din Shanghai, decât din Tokyo) și un pachet mic cu daruri personale de la Sorge pentru Katia. Înfășurate într-o bucată de pânză ascunsă sub sâni, Anna transporta între 20 și 30 de cutiuțe cu microfilme, conținând secrete din ancheta lui Liușkov. A debarcat la Shanghai, cu conținutul sutienului ei în stare perfectă, în jurul datei de 10 decembrie. A așteptat persoanele cu care trebuia să se întâlnească la cafeneaua de la hotel Palace și în holul hotelului Cathay. Conform instrucțiunilor de la Centru, ea trebuia să poarte o poșetă galbenă și mănuși albe – un plan idiot, ce putea fi conceput doar de un bărbat, în opinia Annei, fiindcă nimeni nu purta mănuși albe în toiul iernii.*****

Cu toate acestea, se supusese și, la momentul corespunzător, un curier de la Departamentul 4 a contactat-o pentru a intra în posesia microfilmelor și a-i înmâna un pachet cu 6 000 de dolari în bani chinezești și americani, destinați în cea mai mare parte nevoilor rezidenturii. De fapt, Anna s-a răsplătit imediat, cheltuind 700 de dolari pe o haină de blană, a trimis 500 de dolari într-un cont privat din Hamburg care îi aparținea soțului ei și a depus încă 1 000 de dolari în contul ei personal, deschis la Banca Hong Kong & Shanghai.***** După ce a mai făcut câteva cumpărături pentru afacerea soțului ei, banii aproape se terminaseră – absolut corect, din punctul de vedere al cuplului Clausen, fiindcă Sorge se servise la liber din profiturile afacerii lui Max, pentru a finanța ani la rând cheltuielile rețelei. Anna fusese atrasă să joace rolul de curier secret sovietic de propriile

interese mercantile, pe care le mărturisise. Majoritatea banilor lichizi de la Departamentul 4 intraseră în buzunarele familiei Clausen, ridicând întrebarea inevitabilă: cine avea dreptul la profiturile afacerii puse pe picioare cu banii Moscovei – Clausen sau Centrul? Întrebarea era și mai complicată, deoarece, la începutul anului 1939, Sorge îi delegase lui Clausen contabilitatea rețelei, aceasta însemnând că trebuia să-și plătească salariul și cheltuielile, precum și pe cele ale lui Branko și al lui Edith Vukelić. Întrucât singura sursă a fondurilor de la Moscova consta în depuneri imprevizibile făcute prin curieri la băncile olandeze și americane din Hong Kong și Shanghai, disponibilul de lichidități pentru întreaga operațiune provenea, de fapt, tot mai mult de la Clausen Shokai, Inc. În esență, Max Clausen finanța personal cea mai de succes – și costisitoare – rețea de spioni a Uniunii Sovietice. Pe măsură ce pericolele urmau să crească în anii următori, Anna avea să se întrebe tot mai des dacă nu doar riscurile, ci și costurile suportate de ea și de iubitul ei Max meritau efortul.*****

Sorge avea, în general, o atitudine de nepăsare mândră, ofițerească, față de finanțele reței. De un interes mult mai mare pentru el era posibilitatea crescândă a unei alianțe militare germano-japoneze de o anvergură mult mai mare decât Pactul Anticomintern, aflat în vigoare și formulat în termeni vagi. Interesul Berlinului într-o astfel de alianță era evident – probabilitatea unui atac sovietic asupra Germaniei urma să fie foarte mult redusă dacă Japonia ar fi fost decisă să se îndrepte punitiv asupra flancului de răsărit al Rusiei.

Interesele reprezentanților de la Tokyo nu erau însă atât de clare. Armata japoneză își avea atenția îndreptată spre cucerirea nu doar a unor vaste porțiuni din China, ci și asupra Extremului Orient sovietic. Cei mai energici ofițeri ai săi – printre care membrii societății ultranaționaliste Sakurakai, a Florii de Cireș, principala forță aflată în spatele Incidentului Manciurian, condusă de ministrul de război Seishiro Itagaki – aplaudau expansionismul lui Hitler și apreciau modul în care acesta glorifica națiunea, dar și anticomunismul lui și disprețul față de vechea ordine mondială, dominată de învingătorii din Primul Război Mondial. Hitler tocmai îl umilise pe prim-ministrul britanic, Neville Chamberlain, ignorând cu aroganță

angajamentele pe care le semnase la München, cu un an înainte, în octombrie, ocupând Regiunea Sudetă și anexând întreaga Cehoslovacie pe 15 martie 1939. Grupul de acțiune al armatei japoneze tânjea să facă același lucru în Asia.

Marina militară a Japoniei avea ambiții expansioniste similare, dar obiective diferite. Amiralii săi visau să-i domine pe vecinii maritimi ai arhipelagului nipon, din Filipine până în Peninsula Malacca, și mai departe, până în Indiile de Est Olandeze, bogate în petrol – Indonezia din zilele noastre. Principalele lor două obstacole erau Marina Regală britanică – dispunând de o forță cu mult mai puternică decât a Japoniei, operată din baza considerată inexpugnabilă de la Singapore, – și Flota din Pacific a Statelor Unite – cu cartierul general la Pearl Harbor, în Hawaii. Influential ministru japonez al marinei, amiralul Mitsumasa Yonai, se opunea cu fermitate oricărei alianțe prin care Japonia s-ar fi angajat să-l urmeze pe Hitler pe calea războiului împotriva Marii Britanii, Franței, Olandei și Uniunii Sovietice – și asta în timp ce epuizantul și aparent nesfârșitul război din China continua. Yonai susținea că Japonia depindea mult de olandezi, britanici și americani pentru materii prime, aceasta însemnând că un război total ar fi sufocat rapid economia japoneză. Marina japoneză prefera să-și continue expansiunea, dacă se putea, cu acordul Statelor Unite și al Marii Britanii.*****

Acest conflict esențial între viziunea armatei și cea a marinei asupra Imperiului avea să domine politica externă a Japoniei câțiva ani – cele două entități ajungând, în cele din urmă, la un consens în 7 decembrie 1941, odată cu dramaticul atac-surpriză de la Pearl Harbor. Totuși, în ceea ce privea alianța cu Germania, liniile de demarcație dintre armata și marina japoneză nu erau prea bine conturate. Chiar și marina militară recunoștea că Germania era cel mai apropiat aliat al Japoniei din lume, în timp ce URSS-ul se situa, cel mai probabil, la polul opus. La Tokyo, recent numitul ambasador Ott făcea tot ce era posibil ca să ajute conducerea civilă a Japoniei și Marina Imperială să accepte o alianță mai strânsă cu Berlinul – deși prietenul său Sorge susținea cu tărie că Japonia nu avea să fie niciodată de acord să devină marioneta lui Hitler în Asia, fără să aibă și ea un beneficiu din asta.

În timpul lunilor de negocieri purtate la Berlin de generalul Oshima – fostul atașat militar care pusese la cale Pactul Anticomintern, acum avansat pe postul de ambasador al Japoniei în Germania –, poziția armatei japoneze a părut să primeze. Documentul final, parafat pe 22 mai 1939 și numit pompos „Pactul de Oțel“, obliga Germania, Italia și Japonia să inițieze represalii militare asupra oricărei țări care ar fi atacat-o pe vreuna dintre semnatare. La Berlin și Tokyo au avut loc celebrări publice, cu steagurile naziste și japoneze atârând în cruce de-a lungul străzilor. În localul Das Rheingold, al lui Papa Keitel, s-a dat o petrecere specială în cinstea noului pact, barul fiind decorat cu steaguri cu svastică și cu soarele răsare al Japoniei.

Totuși, în realitate, Hitler nu era neapărat satisfăcut de această alianță. După toate tertipurile Japoniei, nu credea că aceasta avea să fie un aliat cu adevărat de încredere în lupta împotriva rușilor. Așa cum Hitler avea să le spună generalilor săi în acel an, „împăratul [Hirohito] nu este departe de ultimii țari. Slab, laș, nehotărât, s-ar putea să cadă înainte de izbucnirea unei revoluții. Asocierea mea cu Japonia nu a fost niciodată populară. [...] Să avem o mentalitate de stăpâni și să considerăm aceste popoare cel mult niște semimaimuțe pomădate, care au nevoie să simtă biciul.“***** Nemulțumirea lui Hitler față de Pactul de Oțel a creat contextul pentru o altă alianță, total surprinzătoare și încheiată într-un secret absolut, cu Stalin însuși.

A mai existat un motiv pentru reticența lui Hitler de a se baza pe Tokyo ca bastion eficient în bătălia împotriva Rusiei. Trupele japoneze se luptau din nou cu sovieticii pentru o porțiune goală de teren situată în lungul graniței sovieto-mongole – și pierdeau. „Incidentul Nomonhan“, cunoscut în Rusia drept bătălia de la Halhîn Gol, a fost un mic conflict ciudat, care a avut consecințe profunde asupra rezultatului final al celui de-al Doilea Război Mondial.

Totul a început pe 11 mai 1939, când un detașament de cavalerie al Republicii Populare Mongole – țară aflată sub umbrela Moscovei –, numărând între 30 și 90 de călăreți, a intrat într-o zonă revendicată de Japonia. Cavaleriștii mongoli au fost respinși de o unitate de cavalerie din

cadrul armatei Kwantung. Două zile mai târziu, mongolii s-au întors cu efective mult mai mari. Dar, de data aceasta, erau sprijiniți de trupele sovietice, trimise în temeiul unui pact de ajutor reciproc, încheiat în 1936 între Moscova și Ulaanbataar, care stipula că Armata Roșie își poate apăra vecinii în cazul unei posibile agresiuni – extinzând efectiv granița defensivă a URSS-ului până la extremitatea sudică și estică a Mongoliei. Armata comună sovieto-mongolă a învins regimentul de recunoaștere al Diviziei 23 de Infanterie din cadrul armatei Kwantung, trimis să o respingă, omorând 102 soldați din rândul forțelor japoneze.

De la acest timid început, incidentul a luat rapid amploare, întrucât atât sovieticii, cât și japonezii au trimis din plin trupe și avioane în regiunea pustie. În iunie, armata Kwantung dispusese în formație de luptă circa 30 000 de oameni, în timp ce Comandamentul Extremului Orient Sovietic își mobilizase trupele de infanterie motorizată, în fruntea cărora se afla cel mai abil dintre tinerii comandanți ai Armatei Roșii, komkor***** Gheorghi Jukov. Cele două tabere s-au luptat pentru o zonă de nisipuri mișcătoare și râpe, infestată de țânțari, din vecinătatea râului Halhîn Gol.

Ceea ce face întâmplarea de la Nomonhan una extrem de ciudată este faptul că, după umilința din anul precedent de la Changkufeng, Înaltul Comandament Imperial japonez s-a opus cu tărie unui alt război împotriva URSS-ului. În primele săptămâni ale incidentului, Japonia se afla în faza finală a delicatelor negocieri ale Pactului de Oțel cu nașiștii. Și era clar pentru statul major japonez de la Tokyo că armata Kwantung nu mai avea resurse să lupte împotriva mult mai puternicei Armate Roșii. Trecuse un an de la trădarea lui Liușkov și slăbiciunile operaționale și politice ale sovieticilor, pe care generalul trădător le dezvăluisese bucuros, fuseseră cu siguranță rezolvate. De la începutul conflictului, generalii de la Tokyo știuseră că un război împotriva sovieticilor, pe fondul angajării masive a celei mai mari părți a armatei japoneze în China, se putea solda doar cu o înfrângere umilitoare.

Incidentul Nomonhan a fost, de fapt, un război pe cont propriu, început „de capul lui” (în cuvintele unui subordonat) de un comandant japonez local, generalul-locotenent Michitaro Komatsubara. La început, Komatsubara exagerase foarte mult numărul călăreților mongoli care trecuseră granița

(pretinsese că fusese o armată alcătuită din 700 de oameni) și a ordonat personal mobilizarea soldaților cantonați la Hailar, „cu scopul de a lichida aceste forțe dușmane cu toată puterea noastră“. Aceasta fără aprobarea Cartierului General al armatei Kwantung, ca să nu mai vorbim de cea a Înalțului Comandament Imperial.***** Într-un mod chiar și mai bizar, Divizia 23 a lui Komatsubara nu era antrenată ca forță ofensivă. Unitatea fusese formată recent, cu misiunea de a apăra frontiera și de a face recunoaștere militară. Atât Komatsubara, cât și șeful statului său major, colonelul Ouchi Tsutomu, își petrecuseră cea mai mare parte a carierei ca ofițeri în serviciile secrete japoneze. Cu alte cuvinte, în termeni militari, divizia lui Komatsubara era cea mai slabă verigă din armata Kwantung.

Înaltul Comandament de la Tokyo, pus în fața unui război pe care nu și-l dorise și pe care nu-l putea câștiga, s-a confruntat cu sarcina imposibilă de a încerca să izoleze cât mai mult conflictul, pentru a evita o înfrângere catastrofală. Rezultatul a fost o serie de manevre ciudate, în care acțiunile japonezilor au fost în mod deliberat limitate pentru a evita amplificarea conflictului. Pe 27 iunie, de exemplu, Brigada a II-a Aeriană din cadrul Forțelor Aeriene militare japoneze a lovit baza aeriană sovietică de la Tamsak-Bulak, din Mongolia, înregistrând o victorie semnificativă. Dar de la Tokyo a venit imediat ordinul ca forțele aeriene să nu-și extindă atacul și asupra altor baze aeriene sovietice.*****

La Tokyo, Sorge a încercat să înțeleagă complicatele obiective de război ale Japoniei. Colonelul Gerhard Matzky, noul atașat militar german, care îl înlocuise pe Scholl, i-a spus că relațiile sale cu statul major japonez erau superficiale – dar trăia cu impresia că japonezii aveau de gând să meargă cât de departe puteau, fără să atragă însă întreaga atenție a Uniunii Sovietice asupra armatei Kwantung.***** Ozaki aducea vești liniștitoare din interiorul Grupului de la micul dejun, potrivit cărora guvernul japonez „adopta o politică de rezolvare a problemei pe plan local, evitând orice escaladare. Acesta nu are nici o intenție să provoace un război generalizat cu Rusia. De asemenea, nici publicul larg nu dorește un război cu Rusia.“***** Și Miyagi a adus vești de la informatorii lui, caporalul Koshiro și fabricantul de piese pentru aeronave Shinotsuka, conform cărora, chiar dacă la Nomonhan erau trimise avioane și tancuri, nu existau

planuri pentru o mobilizare mai largă a trupelor de pe insulele principale ale Japoniei.

Sovieticii nu își făceau asemenea scrupule în privința intensificării conflictului – și asta datorită informațiilor lui Sorge despre temerile Înaltului Comandament japonez în privința extinderii războiului. Jukov a mobilizat cele mai bune tancuri și avioane ale Uniunii Sovietice pentru o ofensivă în plină forță la Nomonhan. Trupele lui includeau 21 de piloți experimentați, fiecare dintre ei purtând titlul de Erou al Uniunii Sovietice, ceea ce le-a conferit rapid rușilor supremația aeriană. Jukov a organizat un convoi de 2 600 camioane, folosite pentru a căra provizii pentru armata sa de la Cita, cel mai apropiat cap de linie, aflat la 748 de kilometri distanță. Branko Vukelić, care vizitase linia frontului la Nomonhan, făcând parte dintr-un grup de jurnaliști străini conduși într-un tur de armata japoneză, i-a raportat lui Sorge că armata rusă avea o prestație mult mai bună decât se scria în ziarele japoneze, că rușii aveau mai multă artilerie grea decât japonezii și că văzuse „foarte multe camioane circulând în spatele“ liniilor sovietice.*****

Între 3 și 5 iulie, o breșă făcută de japonezi în vecinătatea muntelui Bain-Tsagan a fost sigilată de Jukov printr-un contraatac fulgerător, la care au participat 450 de tancuri și autoblindate. Komatsubara a ordonat o altă ofensivă în august, deși știa că divizia sa nu era pregătită pentru un atac important. Rezultatul a fost un masacru. Când Jukov și-a anunțat victoria, la sfârșitul lui august, circa 12 000 de oameni din cei 15 000 care alcătuiau Divizia 23 a armatei Kwantung fuseseră uciși sau răniți – însemnând un procent al victimelor de 80%. Decizia lui Komatsubara de a lansa prematur ofensiva fusese, conform adjunctului său, maiorul Ogi Hiroshi, „cea mai proastă din istorie“.*****

Fusese Komatsubara, pur și simplu, incompetent – sau întregul incident Nomonhan fusese, de fapt, orchestrat de serviciile secrete sovietice? Există dovezi interesante – deși nu concludente – conform cărora Komatsubara era, probabil, agent sovietic. Își petrecuse o mare parte de la începutul carierei în Rusia, începând cu un an la Sankt Petersburg, unde învățase rusa, în 1909, după care se întorsese în 1919 la Moscova ca asistent al atașatului militar, revenind între 1927 și 1930, ca atașat militar la Ambasada

Japoniei.***** Intervievat de istoricii sovietici în 1983, un oficial al contrainformațiilor sovietice, activ în anii 1920–1930, care avusese misiunea de a-l urmări Komatsubara la Moscova, a declarat că acesta se îndeletnicea cu „băutura, dezmățul și specula“.***** Conform acestei surse, poliția secretă OGPU lansase o operațiune-capcană pentru a-l compromite pe Komatsubara, trimițând o frumoasă spioană să-l seducă pe atașat în timpul unei călătorii în Estonia, în 1927.***** Întors la Moscova, Komatsubara și un alt coleg de la ambasadă se îmbătaseră atât de tare când erau cu această femeie, încât își pierduse cheile de la seiful din camera lui – sau, mai probabil, îi fuseseră furate de perfida agentă OGPU. Komatsubara era pregătit „să fie de acord cu orice“, ca nu cumva comportamentul său indecent să fie raportat la Tokyo.*****

Povestea este plauzibilă, nu în ultimul rând fiindcă mai mulți diplomați japonezi căzuseră victime în operațiuni-capcană similare, organizate de OGPU în aceeași perioadă. Celălalt atașat, colegul lui Komatsubara, căpitanul Kisaburo Koyanagi de la Marina Militară Imperială, fusese sedus de o fermecătoare profesoară de limba rusă, care îi fusese repartizată de la agenția serviciului diplomatic sovietic. Pe 3 februarie 1929, conform ziarului sovietic Vecernaia Moskva, Koyanagi găzduia, în apartamentul său din bulevardul Novinski, numărul 44, una dintre așa-zisele sale orgii sexuale obișnuite. Petrecerea s-a sfârșit cu un scandal în timpul căruia Koyanagi se pare că și-a atacat frumoasa profesoară cu un cuțit de bucătărie, iar apoi a fugărit-o pe coridor, unde a aruncat după ea cu o masă și cu farfurii.***** La scurt timp după publicarea articolului – probabil după refuzul lui Koyanagi de a accepta șantajul celor de la OGPU – nefericitul atașat comitea sinuciderea rituală în biroul său de la ambasadă, spindecându-și stomacul.

Ceea ce este clar este că, după 1927, ori de câte ori Komatsubara era detașat în vreun nou post, urma un șuvoi de informații false spre Tokyo și scurgeri către serviciile secrete sovietice. Komatsubara a fost șeful misiunii speciale japoneze la Harbin, din 1932 până în 1934. Arhiva centrală a Armatei Roșii de la Podolsk deține informații detaliate despre Japonia, China și Manchukuo exact din perioada detașării lui Komatsubara la Harbin –, dar foarte puține de dinainte sau de după. În 1933, telegrame confidențiale japoneze au ajuns la Moscova, dezvăluind intenția Japoniei de

a lua în stăpânire, de la Uniunea Sovietică, Calea ferată a Chinei Răsăritene. În plus, un material secret de la un agent anonim include o prezentare terifiantă susținută la Harbin, în august 1932, de către șeful Departamentului pentru Rusia al Statului Major de la Tokyo despre importanța războiului biologic ca armă potențială împotriva URSS. Raportul era atât de alarmant, încât a fost citit personal de mareșalul Tuhacevski și de Stalin.

Foarte posibil, Komatsubara fusese „agățat”, conform jargonului serviciilor de informații sovietice, la Moscova și trimitea informații de la Harbin. Cu toate acestea, ceea ce lipsește suspiciunii de spionaj împotriva lui Komatsubara ca agent sovietic la Nomonhan este o probă scrisă aflată în arhivele sovietice, care să sugereze că avea un coordonator sau vreun contact direct cu serviciile secrete sovietice pe durata cât a fost comandantul Diviziei 23 în Manciuria. De asemenea, nu există nici o dovadă a vreunei discuții purtate la Kremlin despre provocarea unui atac japonez. Este interesant de speculat și faptul că Incidentul Nomonhan a fost ideea lui Stalin, pusă în practică de un agent important din armata niponă. Un scurt război victorios, provocat de Japonia și câștigat în mod decisiv de URSS, a fost exact ceea ce Stalin avea nevoie ca să reteze din rădăcina ambițiile japoneze de a invada Uniunea Sovietică. Dar, deocamdată, cazul a rămas nedovedit.*****

Războiul de-acum uitat de la Nomonhan urma să aibă repercusiuni profunde. Bătălia i-a adus lui Gheorghi Jukov primul din cele patru titluri de Erou al Uniunii Sovietice. Sovieticii au pierdut 9 703 oameni, uciși sau dispăruți la Nomonhan – dar au învățat lecții valoroase despre utilizarea concentrată a forței aeriene împotriva tancurilor inamice.*****

Experiența de luptă a unităților care s-au confruntat cu japonezii avea să fie întrebuințată cu folos când Stalin a mobilizat trupele siberiene în decisiva bătălie de apărare a Moscovei, din noiembrie 1941. Și Jukov însuși avea să aplice tacticile pe care le perfecționase la Nomonhan – ținând dușmanul ținut în centru, concentrând o forță masivă nedetectată în zona din imediata apropiere a frontului și lansând apoi un atac prin dublă învăluire asupra flancurilor, pentru a prinde dușmanul în capcană –, ca să înconjoare Armata a IV-a germană în bătălia de la Stalingrad.*****

Mai important a fost efectul pe care l-a avut conflictul la Tokyo. Umilința suferită de armata Kwantung a întărit Grupul de „Atac Sudic” – condus de Marina Militară –, care susținea că Japonia trebuia să-și atace vecinii din Asia și să lase URSS-ul în pace. Reticența japonezilor de a risca încă o înfrângere din partea Armatei Roșii avea să devină un factor decisiv în deznodământul viitorului război mondial.

Guerin, Chatel, Camarade Sorge, pp. 37–38.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 22.

Der Spiegel, 8 august 1951, p. 27.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 167.

Guerin, Chatel, Camarade Sorge, pp. 37–38.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 168.

Prange et al., Target Tokyo, capitolul 23.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 220.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 140, 164–165.

Pentru o listă a lucrărilor publicate ale lui Ozaki, a se vedea Johnson, Instance of Treason, pp. 259–262.

Mai corect numit Toa Kyodo Tai, „Organismul de colaborare al Asiei de Est” – dar cunoscut mai bine în Occident ca „Sfera de coproșperitate a Asiei Mari Orientale”.

Johnson, Instance of Treason, p. 119.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 227.

În mod interesant, calea ferată Manciuria de Sud era înțesată de comuniști – deși nu este clar dacă acest fapt a jucat vreun rol în angajarea lui Ozaki, din moment ce el a avut grijă să evite orice asociere fățișă cu membri de partid

cunoscuți. Din cei circa 1 000 de angajați ai Departamentului de Investigații, aproximativ 30 erau comuniști, declarați sau nedeclarați. Ei puseseră la punct propriul departament de investigații, mic, dar eficient, în cadrul departamentului oficial. Printre aceștia se numărau doi foști asociați ai lui Ozaki din perioada Shanghai, Ko Nakanishi și Kuraji Anzai. Scopul departamentului fusese acela de a strânge date de bază pentru armata Kwantung și pentru statul major în vederea susținerii expansionismului japonez. Cu toate acestea, modul de adunare și de evaluare a informațiilor era mai aproape de viața academică. Prin urmare, compania a putut să angajeze un număr de intelectuali care ori erau orbi la această dihotomie, ori erau capabili să caute justificări de tipul scopul scuză mijloacele. Când Suehiro Okami s-a alăturat departamentului, a adoptat teoria economică marxistă, o decizie care a jucat un rol important în conturarea politicilor organizației – și probabil în recrutarea de personal. A se vedea Kodama Daizo, „A Secret Record: The Mantetsu Chosabu“, Chuo Koron, decembrie 1960, pp. 192–196.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 175.

„Sorge Spy Ring“, pp. A715–716.

„Sorge Spy Ring“, pp. A715–716.

„Sorge Memoir“, Partea I, p. 8; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 441, 452; „Sorge Spy Ring“, p. A716.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 440.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 433–34.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 440, 435, 462.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 156, 221–222. La acea vreme, Sorge plătea el însuși 600–800 de yeni pe lună și îi dădea 300–400 de yeni lunar lui Miyagi. Ozaki nu avea un salariu regulat, deși Sorge îl ajuta cu acoperirea cheltuielilor de transport și a cheltuielilor cu evenimentele sociale. După spusele lui Sorge, Moscova îi aloca 10 000 de dolari anual, cu

speze lunare maxime de 1 000 de dolari. (Toshito, ed., Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 478–479; vol. 2, pp. 116–117)

Robert J.C. Butow, Tojo and the Coming of the War, Princeton, 1961, pp. 33, 74, 115.

Office of US Chief of Council for Prosecution of Axis Criminals, Nazi Conspiracy and Aggression, VII, pp. 753–754, citat în David J. Dallin, Soviet Russia and the Far East, New Haven, 1948, p. 150.

*General-locotenent (n.a.)

Coox, Nomonhan, 2003, pp. 191–192.

Timothy Neeno, Nomonhan: The Second Russo-Japanese War, www.militaryhistoryonline.com, 2005.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 381.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 169.

Neeno, Nomonhan.

H. Ogi, Shihyo Nomonhan, Tokyo, 1986, pp. 318–320.

I. Hata (ed.), Nihon Riku kaigun sogo jiten, Tokyo, 1991, p. 59.

Această mărturie a fost publicată de istoricii ruși Teodor Gladkov și N.G. Zaițev, în 1983.

Prin anul 1960, când un specialist japonez în limbi ugrice și uralice a vizitat Estonia pentru a participa la un congres științific, o femeie sovietică a venit la hotelul acestuia ca să se intereseze de Komatsubara, cu care, după spusele ei, fusese „apropiată“ în vremea când acesta era atașat militar „în Estonia“. (A se vedea I. Matsumoto, Ota Kakumin to nichiro koryu Tokyo, Minerva, 2006, pp. 214–217, citat în Kuromiya, „Mistery of Nomonhan, 1939“, JSMS)

T.K. Gladkov, N.G. Zaițev, I ia emu ne mogu ne verit..., Moscova, 1986, pp. 215–216. Komatsubara este scris greșit Kamatsubara. Gladkov a repetat greșeala în publicațiile sale ulterioare: Nagrada za vernost' – kazn, pp. 247–278 (Moscova, 2000) și Artuzov Moskva: Molodaia gvardiia, Moscova, 2008, p. 399.

Vecernaia Moskva, 26 februarie 1929, p. 2.

Kuromiya, „Mistery of Nomonhan, 1939“, JSMS.

Dimitar Nedialkov, In the Skies of Nomonhan, Japan vs Russia, May–September 1939, 2011, Manchester, p. 144.

G.F. Krivoșeeva (ed.), Grif sekretnosti sniat: poteri Voorujennîh Sil SSSR v voinah, boevîh deistviiah i voennîh konfliktah, Moscova, 1993, pp. 77–85.

Capitolul 14. Ribbentrop-Molotov

Există doar trei mari oameni de stat în lume: Stalin, eu și Mussolini. *****

Adolf Hitler

Pe 24 august 1939, a sosit o știre prin telegraf care i-a luat total prin surprindere atât pe Sorge, cât și pe cei de la Ambasada Germaniei și tot guvernul japonez: Hitler încheiase un pact de neagresiune cu dușmanul său de moarte, Stalin. Convorbirile dintre ministrul de externe nazist, Joachim von Ribbentrop, și omologul său sovietic, recent numit în funcție, Viaceslav Molotov, avuseseră loc în cel mai mare secret. Pactul sovieto-nazist a fost un șoc chiar și pentru ambasadorul Ott. Pentru Sorge – și pentru comuniștii din toată lumea –, decizia lui Stalin de a încheia o înțelegere cu diavolul era o trădare profundă și inexplicabilă.

Fusese clar încă din primăvara aceluia an că un război european de proporții, probabil chiar un război mondial, era iminent. Dar care urma să fie distribuția completă a combatanților avea să reprezinte o întrebare deschisă și așa avea să rămână până la sfârșitul anului 1941. Când Hitler invadase Cehoslovacia, în martie 1939, violând Acordul de la München, se demascase ca agresor și ipocrit. Pe 31 martie, Neville Chamberlain își luase angajamentul să susțină Polonia în eventualitatea unei invazii. Marea Britanie și Franța începuseră, de asemenea, convorbiri urgente cu Stalin, pentru a beneficia de susținerea URSS-ului împotriva lui Hitler. În același timp, presa japoneză naționalistă începuse să se manifeste zgomotos pentru o alianță militară totală cu Germania împotriva Marii Britanii, a Franței și a URSS-ului. Ce tabără avea să aleagă Stalin?

Ideea că Uniunea Sovietică putea să aleagă o alianță cu fascismul, în loc să stea de partea democrațiilor occidentale, părea de neconceput pentru comuniștii devotați din toată lumea. Earl Browder, șeful Partidului Comunist din SUA, spusese cu dispreț cu câteva luni înainte de pact că erau „tot atât de multe șanse pentru un acord [sovieto-nazist], câte erau ca Earl Browder să fie ales președinte al Camerei de Comerț“.*****

Și totuși, avantajele unei alianțe erau clare, atât pentru Hitler, cât și pentru Stalin. Hitler avea nevoie să-și protejeze granița răsăriteană pentru ca armatele sale să fie libere să cucerească Europa Occidentală. Hitler sperase pe vremuri că Pactul de Oțel cu Japonia, care amenința însăși provinciile rusești din Extremul Orient, urma să fie de ajuns ca să-l țină pe Stalin sub control. Dar eșecul japonezilor de la Nomonhan îl convinsese pe Hitler că era nevoie de măsuri mult mai directe pentru a ține Rusia departe de război – mai precis, o înțelegere directă cu omologul său de la Kremlin. „Am decis să merg cu Stalin“, le-a spus Hitler generalilor săi în 22 august. „Per total, există doar trei mari oameni de stat în lume: Stalin, eu și Mussolini.“*****

Uniunea Sovietică ajutase în secret Republica de la Weimar să se reînarmeze și să își instruiască trupele între 1923 și 1933. Acum, se gândea Hitler, Stalin putea fi convins să mai ajute o dată – de data aceasta, să furnizeze materii prime pentru economia germană, care avea să fie izolată în eventualitatea unui război cu Marea Britanie, în virtutea faptului că mărilor lumii erau, practic, dominate de Marina Regală britanică. Hitler îi condamnase deseori pe conducătorii „iudeo-bolșevici“ ai Uniunii Sovietice și vorbise despre o luptă inevitabilă împotriva panslavismului, a cărei câștigare avea să aducă „supremația definitivă asupra lumii“. Dar Hitler mai spusese încă din 1934 că era gata să „meargă o parte din drum cu rușii, dacă asta ne poate fi de folos“.*****

În ceea ce îl privește pe Stalin, acesta dorea aproape cu orice preț să îndepărteze pericolul agresiunii naziste de URSS – și, sincer, nu avea încredere în promisiunile marilor puteri imperialiste de a ajuta Rusia în cazul unui atac german. Molotov, care negociase cu Hitler la Berlin în august 1939, a explicat ulterior pactul în sensul, pur și simplu, amânării unei invazii germane inevitabile. „Știam că războiul avea să vină în curând,

că eram mai slabi decât Germania, că urma să fim nevoiți să ne retragem“, îi va spune el unui biograf în 1982. „Am făcut totul ca să amânăm războiul. Și am reușit – timp de un an și zece luni. Ne-am fi dorit să fi fost mai mult, bineînțeles.“*****

Molotov a primit ordin de la Stalin să nu facă rost doar de timp, ci și de spațiu. „Întrebarea era până unde să ne retragem – până la Smolensk sau la până la Moscova, despre aceasta am discutat înainte de război“, își amintea Molotov. „Știam că aveam să fim nevoiți să ne retragem și aveam nevoie de cât mai mult teritoriu posibil.“ De-a lungul unei serii de întâlniri ultrasecrete la Berlin și la Moscova, la sfârșitul lunii iulie și în luna august, se căzuse de acord asupra unui protocol adițional secret la Pactul de neagresiune sovieto-nazist, care împărțea efectiv Polonia în două, între Germania și Uniunea Sovietică, și stabilea „sfere de influență“ pentru ambele puteri, de la Marea Baltică până în România. Pentru Stalin, logica era clară: să delimiteze o zonă-tampon în jurul Uniunii Sovietice, care ar fi permis apărarea în profunzime. În schimb, pe durata primului an al pactului, URSS-ul avea să furnizeze Germaniei un milion de tone de cereale, o jumătate de milion de tone de grâu, 900 000 de tone de ulei, 100 000 de tone de bumbac, 500 000 de tone de fosfați și cantități considerabile de alte materii prime vitale, precum și să asigure tranzitarea a unui milion de tone de soia din Manciuria.*****

Molotov avea să râdă mai târziu la ideea că Hitler îl scosese din joc pe Stalin, dându-i un fals sentiment de siguranță. „Un Stalin atât de naiv? Nu. Stalin și-a dat seama de tot. Avea Stalin încredere în Hitler? El nu a avut încredere în nici unul dintre ai săi!“, își amintea Molotov. „Am întârziat agresiunea din partea Germaniei, de aceea am încercat să facem o înțelegere cu ei la nivel economic – export-import. Nimeni nu avea încredere în Hitler. Stalin voia să întârzie războiul pentru cel puțin încă o jumătate de an sau mai mult.“*****

Pe 19 august, sovieticii au întrerupt brusc negocierile de la Moscova pentru o alianță cu oficialii britanici și francezi și au semnat un acord economic cu Germania. Trei zile mai târziu, Ribbentrop a fost invitat la Kremlin, unde a băut votcă împreună cu Molotov și Stalin și a semnat în fața fotografiilor partea politică a pactului de neagresiune. Ultima stavilă în calea războiului

fusesse îndepărtată. Pe 1 septembrie 1939, trupele germane au traversat granița poloneză cu o forță copleșitoare, dezlănțuind Blitzkrieg-ul pe care îl perfecționaseră pe câmpiile Bielorusiei, în timpul zilelor de cooperare germano-sovietică. Marea Britanie semnase pactul de apărare cu Polonia cu șase zile înainte: pe 3 septembrie, Marea Britanie s-a trezit așadar în război cu Germania.*****

Stalin nu a făcut nici o mișcare în Europa de Est până în 15 septembrie 1939, când s-a semnat, în cele din urmă, pacea cu japonezii la Nomohan. Extremul Orient fiind protejat, Stalin a ordonat trupelor sovietice să invadeze Polonia sub pretextul firav de „a-și apăra“ frații de etnie ucraineană și bielorusă de agresiunea nazistă.***** Molotov a recunoscut ulterior în fața oficialilor germani că fusese o mișcare necesară, deoarece Kremlinul nu putuse găsi alt pretext pentru invazia sovietică.***** În mai puțin de două săptămâni, armata germană și cea rusă se întâlneau pe un front care se întindea de la Königsberg, în nord, până la Ujgorod, la granița ungară. În orașul Brest-Litovsk, pe 22 septembrie 1939, generalul-maior Heinz Guderian, din Wehrmacht, și generalul de brigadă Semion Krivoșein, din Armata Roșie, au organizat o paradă comună a victoriei, arborând steaguri cu svastica și cu secera și ciocanul.***** Polonia fusese ștearsă de pe hartă.

*

Pactul Ribbentrop-Molotov a servit nevoilor tactice ale lui Hitler în Europa. Dar i-a distrus relațiile cu japonezii. Guvernul japonez era furios fiindcă nu i se dezvăluise modul neobrăzat în care Hitler violase Pactul Anticomintern. Și mai șocant, prăbușirea încrederii în Hitler deschisese calea Japoniei către o alianță complet diferită.

Mulți ofițeri importanți din armata japoneză pledau pentru relații bune cu Marea Britanie, Franța și Statele Unite. Cel mai de seamă dintre ei era amiralul Kichisaburo Nomura, care a fost numit ministrul de externe al

Japoniei pe 25 septembrie. Nomura a susținut că o alianță cu cele mai mari puteri navale din Pacific îi oferea foarte multe avantaje Japoniei: în primul rând, acces imediat la materiile prime vitale pentru economie, dar și aliați puternici care aveau același interes – de a îndepărta orice influență germană și sovietică din Asia.

În Japonia ajunsese la putere un nou guvern, condus de generalul Nobuyuki Abe – un moderat care nu avea încredere în ultranaționaliști. Abe l-a numit ministru de război pe fostul aghiotant-șef al împăratului, generalul Shunroku Hata – un alt om extrem de capabil, care nu dădea credit aventurilor militare. Involuntar, înțelegerea lui Hitler cu Stalin părea să fi oprit, cel puțin pentru moment, ascensiunea naționalismului militant în Japonia. „Acest cabinet va fi mult mai slab decât cel precedent“, i-a raportat Ozaki lui Sorge. „Și va coopera cu Statele Unite și cu Marea Britanie.“*****

În timpul acestei perioade scurte – și, privind retrospectiv, ciudat de contrafactuală – se părea că Uniunea Sovietică avea să-și continue relațiile de pace cu Germania, iar Japonia să rămână până la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial în izolare sau chiar într-un posibil parteneriat cu Marea Britanie și America. Este foarte posibil ca unii agitatori din armata japoneză să fi admirat politicile de agresiune ale lui Hitler. Dar perfidul pact al lui Hitler cu Stalin discreditase facțiunea progermană. Sorge observa că „grupările probritanice și proamericane s-au întors împotriva Germaniei, iar ambasada Reichului a fost cuprinsă de neliniște ca nu cumva conducerea Japoniei să treacă de-a dreptul de partea britanicilor și a americanilor“.*****

În ceea ce privește Departamentul 4, acesta nu a simțit nevoia să explice sau să justifice agenților săi brusca întoarcere la 180 grade a poziției conducerii sovietice. În schimb, tonul telegramelor care veneau de la Moscova devenise tot mai iritat și permanent nemulțumit. Între demiterea lui Ian Berzin, din august 1937, și semnarea pactului, existaseră patru directori și fiecare dintre ei fusese (sau avea să fie în curând) împușcat. Ghendin fusese demis în octombrie 1938, fiind executat patru luni mai târziu. La fel ca predecesorul său, ultimul director, generalul Ivan

Proskurov*****, evaluase informațiile de la rezidentura lui Ramsay – dar înțelesese complet greșit motivațiile celui mai important agent din Tokyo. Când a fost nevoit să refuze încă una din cererile lui Sorge de a se întoarce la Moscova, în iunie 1939, Proskurov a trimis un memoriu intern subordonaților săi din Departamentul japonez al Centrului. „Gândiți-vă bine cum am putea compensa revocarea lui Ramsay [Sorge]“, le-a dat instrucțiuni Proskurov. „Pregătiți o telegramă și o scrisoare adresată lui Ramsay, cu scuzele necesare pentru amânarea înlocuirii lui și enumerați motivele pentru care este necesar să rămână la Tokyo. Dați-i lui Ramsay și celorlalți membri ai organizației lui o unică primă în bani.“***** Proskurov, în mod jignitor, presupusese că banii erau o garanție suficientă pentru ca Sorge să rămână supus.

Pe 1 septembrie, Proskurov i-a scris lui Sorge ca să-l mustre. „Activitatea dumitale pare că lânzește“, s-a dezlănțuit șeful. „Japonia trebuie să fi început deja importante manevre (militare și politice) de pregătire a unui război împotriva Rusiei, dar nu ne-ai furnizat nici o informație serioasă. [...] Ar trebui să utilizezi la maximum toate abilitățile lui Joe, Miki și Otto.“*****

Nu exista nici o dovadă, nici de la întâlnirile regulate ale lui Ozaki, la care participau responsabili politici de vârf, nici din rețeaua lui Miyagi, din cadrul complexului industrial militar al Japoniei, nici de la Ambasada Germaniei, că temerile lui Proskurov față de agresiunea japoneză erau, în acel moment, justificate în vreun fel. Cu toate acestea, se stabilise tonul pentru perioada finală, extrem de tragică din cariera lui Sorge în cadrul Departamentului 4. „Din acel moment,“ își amintea Clausen, Sorge „a primit în mod regulat telegrame cu muștrări și avertismente.“***** Stalin era convins că știa adevărul despre intențiile Germaniei și ale Japoniei. Nici o informație pe care o furniza Sorge, oricât de solidă ar fi fost sursa, nu putea clinti convingerea paranoicului hozoain – șeful Kremlinului – că Germania era controlată cu succes, dar Japonia rămânea o amenințare fatală. Adevărul era exact contrariul.

În lumina pericolelor tot mai mari în mijlocul cărora lucra rețeaua de spionaj a lui Sorge, criticile lui Proskurov erau cu atât mai nedrepte. Chiar și în 1934, când Sorge venise pentru prima dată la Tokyo, atmosfera de

suspiciune și supraveghere era sufocantă. Dar, odată cu escaladarea conflictului din China și cu umilințele de la Changkufeng și Nomonhan, Japonia fusese luată în stăpânire de o adevărată manie a spionajului, care se transformase rapid în psihoză națională.***** Guvernul inundase orașele Japoniei cu afișe, sloganuri, aranjamente în vitrinele magazinelor și chiar cutii de chibrituri antispionaj. În toate imaginile de propagandă, spionul cel rău era invariabil înfățișat ca un occidental înalt, blond – un portret caricatural, de fapt, al lui Sorge însuși. Autoritățile locale au organizat zile și săptămâni antispionaj, în care cetățenilor li se țineau discursuri despre importanța raportării oricărui tip de comportament al vecinilor și al trecătorilor care ridica suspiciuni. Poliția politică Tokko și unitatea de contraspionaj a armatei, Kempeitai, îi interoga în mod curent pe japonezii care erau văzuți vorbind cu străinii, iar guvernul trimisese chiar agenți la Berlin, la Roma și la San Francisco pentru a-i monitoriza pe radicaliștii japonezi și pentru a împiedica orice fel de literatură cominternistă să ajungă în Japonia.*****

Neobositul Miyagi și-a continuat eforturile de recrutare, în ciuda pericolelor care se înmulțeau. În condițiile în care sentimentele anti-japoneze erau tot mai puternice în Statele Unite, un val constant de emigranți japonezi se întorcea acasă, printre aceștia aflându-se multe cunoștințe vechi de-ale lui Miyagi. În aprilie 1938, Miyagi călătorise în orașelul Kokawa, de pe insula Honshu, pentru o întâlnire emoționantă cu Tomo Kitabayashi, soția fostului său proprietar de la San Francisco. Își găsisese de lucru ca profesoară de broderie, se alăturase Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea și economisea bani pentru ca și soțul ei să poată veni în orașul natal. Cu modesta ei condiție și trăind într-o provincie îndepărtată a Japoniei, nu este clar cum Tomo Kitabayashi putea să-i fie de ajutor rețelei de spionaj a lui Sorge. Cu toate acestea, Miyagi a înrolat-o ca informatoare mai mult în virtutea vechii lor prietenii, decât a vreunei simpatii comuniste de durată sau vreunei utilități practice.

La Tokyo, Sorge, Clausen și Vukelić reușiseră să-și clădească o bună reputație înainte de declanșarea valului de manie a spionajului. Cu toate acestea, erau cu toții supravegheați din ce în ce mai atent. Sorge și Vukelić, ca jurnaliști, deveniseră extrem de suspecti. „În condițiile în care

naționalismul japonez avea tendința de a evolua spre fanatism, aproape orice obiect aflat în posesia unui corespondent străin putea fi interpretat ca dovadă că acesta se făcea vinovat de spionaj“, își amintea Joseph Newman de la New York Herald Tribune, care îl văzuse deseori pe Sorge la etajul al șaptelea al clădirii Agenției de presă Domei, unde își aveau birourile majoritatea reporterilor străini. „Pe jurnaliștii germani și italieni îi suspectau mult mai mult decât pe americani. Înțeleseseră că Axa își trimisese corespondenții în Japonia nu doar să transmită știri pentru ziarele și agențiile lor, ci și ca să adune cine-știe-ce informație secretă pentru Ambasada Germaniei.“*****

În 1939, Sorge se afla și el sub cuvenita – și, ce-i drept, sporadica – supraveghere a poliției. Ofițerul însărcinat să stea cu ochii pe el era Harutsugu Saito, un tânăr mândru și inteligent în vârstă de 28 de ani, vorbitor de germană, care lucra la departamentul de numai cinci oameni al Secției Externe din cadrul Tokko – departament responsabil de monitorizarea a 700 de germani care trăiau la Tokyo.*****

Sorge era un om ușor de urmărit. Micul său Datsun, pe care-l conducea după accidentul de motocicletă, ieșea la fel de mult în evidență ca și înaltul oaspete german. Saito era foarte conștient de relațiile bune în care subiectul lui se afla cu ambasadorul german și s-a străduit foarte mult să nu fie observat în timp ce-l urmărea pe Sorge prin oraș. A făcut încercări repetate de a o interoga pe noua menajeră a lui Sorge, Fukuda Tori, care îi urmase bătrânei Honmoku, dar fusese respins vehement.

– Nu voi răspunde la întrebările voastre și nici la ale celor de la Kempeitai, i-a trântit-o Fukuda. Stăpânul meu e un om bun. Lăsați-l în pace!*****

În cele din urmă, Fukuda s-a înduplecat să-i permită atrăgătorului tânăr ofițer să o însoțească la templu, unde avea să se roage zeității sale preferate, Oinari-san, zeul-vulpe, adorat de mulți țărani japonezi. În timp ce bătrâna doamnă aprindea bețișoare de tămâie în micuțul sanctuar, este posibil să fi înălțat o rugăciune spre cele mai potrivite zeități pentru protecția stăpânului ei.

Pe durata a doi ani, Saito a învățat toate traseele lui Sorge spre și dinspre serviciu, ca și cârciumile și restaurantele sale preferate. Dar predictabilitatea lui Sorge și celebritatea sa erau, bineînțeles, doar fațada publică a unei măiestrii (de obicei) meticuloase. Saito și cei patru colegi ai săi din Tokko aveau câte 140 de germani pe care să-i urmărească, ceea ce însemna că Sorge nu putea fi supravegheat decât intermitent. Saito nu a reușit niciodată să rămână pe urmele precautului Sorge în timp ce acesta mergea spre întâlnirile sale lunare cu Miyagi sau spre cele mai puțin frecvente cu Ozaki și care aveau loc prin ceainărilor din Tokyo, în restaurante și, ocazional, în numeroasele „hoteluri ale iubirii” din oraș. În plus, Tokko nu a făcut legătura niciodată dintre fictivul „domn Otake”, cel care făcea rezervările la restaurant, și consilierul guvernamental Ozaki. Nici numele lui Ozaki, nici al lui Miyagi n-a apărut vreodată în dosarele de supraveghere ale lui Sorge de la Tokko.*****

O altă pereche de ochi îl studia zilnic pe Sorge din punctul de observație al secției de poliție Toriizaka, aflat la 300 de metri de casă. În urma accidentului de motocicletă al lui Sorge, Aoyama Shigeru, un tânăr ofițer de poliție de la Toriizaka, fusese desemnat să supravegheze casa lui Sorge pe durata convalescenței acestuia. Cu talentul său înăscut de a se împrieteni cu cei care puteau fi extrem de periculoși pentru el, Sorge îl fermecase pe tânărul polițist. Dar, de la început, Aoyama „a avut impresia că se petrecea ceva suspect” în modesta căsuță de lemn de pe strada Nagasaki. Sorge și Clausen vorbeau frecvent la telefon, iar Clausen mergea acasă la Sorge chiar și atunci când acesta lipsea – dar când cei doi se întâmpla să se întâlnească la Das Rheingold sau în alte localuri germane, nu beau niciodată împreună. „Se comportau aproape ca niște străini, doar dând din cap în semn de salut unul spre altul”, își amintea Hanako.***** Saito a simțit și el ceva ciudat în relația lui Sorge cu Clausen.

Și Aoyama a încercat să-i pună întrebări menajerei Fukuda. Aceasta nu i-a spus nimic – cu excepția faptului că șeful ei ardea deseori documente după ce le dactilografia.***** La scurt timp după aceea, un tânăr cu „aspect distins” a vizitat-o pe Hanako și a interogată-o politicos, dar insistent, despre relația ei cu Sorge. Insistând cu delicatețe asupra faptului că nu i-ar fi cerut niciodată lui Hanako ceva ce nu i-ar fi cerut nici propriei surori, agentul i-a solicitat să fure hârtiile lui Sorge.

– N-aș putea să fur fără să-i spun!***** a protestat Hanako.

Când Hanako i-a spus lui Sorge despre vizită, acesta a părut netulburat.

– Vrei să-ți dau hârtiile? s-a oferit el râzând.

Hanako a refuzat – deși a recunoscut că vizita aceea o neliniștise. Dacă s-ar fi întors polițiștii, trebuia să-i trimită direct la el, i-a spus Sorge.

Constituția lui Clausen nu era la fel de robustă. Îndatoririle sale ca operator radio presupuneau că trebuia să-și riște viața o dată la câteva zile pentru a-și transporta echipamentul radio prin oraș, la diversele sale stații de transmisiune. De câteva ori scăpase ca prin urechile acului, iar acest lucru începea să-i afecteze nervii. La începutul anului 1939, Clausen era într-un taxi strângându-și cu putere valiza neagră din piele, când șoferul a semnalizat din greșeală schimbarea direcției. Un polițist vigilent care dirija traficul le-a făcut semn să oprească și s-a uitat curios la străinul din spate, cu bagajul său misterios. Dar, în loc să-l chestioneze pe Clausen, polițistul l-a convocat pe șofer la cea mai apropiată secție de poliție, unde l-a interogat, lăsându-l singur pe Clausen 30 de minute „foarte dureroase“ să-l treacă toate sudorile pe bancheta din spate a taxiului. Când șoferul s-a întors și și-au reluat călătoria, Clausen s-a simțit, după cum le va spune ulterior japonezilor care îl vor prinde, „ca și cum tocmai ieșisem din bârlogul unui tigru“.*****

Ceea ce nici Sorge, nici Clausen nu știau era că, începând cu anul 1938, fiecare semnal codat transmis de ei fusese interceptat și transcris de către ministerul japonez al telecomunicațiilor. Datorită propriei monitorizări radio și în urma informațiilor primite de la guvernul militar din Coreea, autoritățile japoneze știau că un puternic emițător ilegal opera cu regularitate din diverse locuri în zona Tokyo. Fusese transmis un comunicat oficial la toate secțiile de poliție municipale, inclusiv Toriizaka, pentru a încerca să depisteze sursa acestor semnale. Dar japonezii nu au reușit niciodată să trianguleze radioul lui Clausen. Și, din fericire pentru Sorge, codul militar rus pe care îl folosea se dovedise imposibil de spart – deși mesajele erau monitorizate cu strășnicie, iar transcripturile făcute de

japonezi se adunau într-un dosar tot mai gros de șiruri ininteligibile de grupuri de numere.*****

*

Grupul de spioni al lui Sorge începuse să semene cu o familie numeroasă și indisciplinată, unită mai puțin de loialitatea lor comună față de cauza comunistă și mai mult de secretul fatal pe care îl împărtășeau toți. Iar la Sorge, în calitate sa de cap charismatic și, după cât se părea, neșovăitor al familiei, apelau toți membrii acesteia pentru bani, sfaturi și sprijin moral.

Nemulțumirile lui Clausen erau în primul rând legate de partea financiară și de stresul extraordinar al slujbei sale. Ale lui Branko Vukelić erau personale. Vukelić fusese întotdeauna un fel de om bun la toate al rețelei de spionaj, culegând mici indicii de la contactele sale jurnalistice și îndeplinind sarcina relativ necalificată de a dezvolta microfilmele lui Sorge pentru a le expedia la Moscova. Soția sa, Edith, era soția unui om bun la toate. Nu primea salariu de la Moscova și suplimenta venitul de mizerie al familiei cu lecțiile de gimnastică ritmică. Băiețelul lor, Paul, îi ajuta ca familia să rămână unită – „Voukelitch i-a cumpărat fiului său un trenuleț electric și s-a jucat el însuși cu el“, își amintea un prieten.***** Dar căsnicia lui Vukelić era deja în dificultate la un an de la sosirea sa la Tokyo. Pe 14 aprilie 1935, s-a dus singur la reprezentația de duminică după-amiază a unei piese tradiționale japoneze la Teatrul Nogakudo, din cartierul Suidobashi, din Tokyo. Lângă el stătea o tânără japoneză fermecătoare, însoțită de tatăl ei. Vukelić s-a apropiat de ea după aceea în foaier și s-a prezentat. Yamasaki Yoshiko s-a dovedit a fi dintr-o familie bună, în plus era absolventă a Colegiului Englez Tsuda din Tokyo și o foarte bună vorbitoare de engleză. Într-un interviu din 1976, ea își amintea starea de agitație și emoția de a fi fost abordată de un străin. Vukelić se îndrăgostise pe loc. A doua zi, i-a trimis prima din cele 91 de scrisori de dragoste care urmau să ducă, în cele din urmă, la căsătoria lor.*****

În 1965, unul dintre anchetatorii japonezi ai lui Vukelić a susținut că Moscova îi ordonase acestuia să divorțeze de Edith și să se însoare cu o japoneză, pentru a se integra mai bine în populația locală.***** Nu există nici o dovadă a unor asemenea instrucțiuni în arhivele sovietice. Povestea nu este plauzibilă – nu în cele din urmă, din cauza lui Sorge, care, știind din proprie experiență că relațiile dintre o femeie japoneză și un occidental erau dezaprobrate categoric de familiile tradiționale japoneze, cu siguranță s-ar fi opus unui plan atât de prostesc. Dar este limpede că relația lui Vukelić cu Yoshiko a continuat, iar soția disprețuită și tot mai imprezvizibilă, Edith, prezenta pentru Sorge un risc din ce în ce mai mare în privința securității.

Hanako i-a spus lui Sorge că era „un lucru binecunoscut” că Vukelić făcea dragoste la parter cu amanta japoneză în timp ce soția sa dormea la etaj. (Hanako își făcuse o părere generală foarte proastă despre Vukelić – „nu avea nici un fel de maniere” și se întindea cu neobrăzare pe canapea, ori de câte ori venea să-l viziteze pe Sorge.*****) Și Sorge și Clausen știau că, din momentul în care soțul ei intrase în acea relație cu Yoshiko, Edith începuse să se vadă cu alți bărbați.***** Deși toți membrii grupului erau, cel puțin cu numele, comuniști înfocați, Sorge a găsit o soluție absolut capitalistă la problema lui Edith: a plătit-o să tacă. Edith s-a mutat în propria locuință în martie 1939 și, în schimbul instalării uneia dintre stațiile lui Clausen în noua locație, a început să primească modestul salariu de 400 de yeni pe lună din fondurile Centrului, plus încă 100 pentru cheltuieli. „Într-un fel, era ca o prostituată, fiindcă îmi permitea să-i folosesc locuința pentru activitatea mea radio”, a fost caracterizarea neplăcută făcută de Clausen noului ei rol. Bonificația „generoasă” acordată lui Edith era justificată, le-a spus Clausen anchetatorilor săi, întrucât atât ea, cât și operatorul radio erau angajați în „relații ilicite” de spionaj.*****

În decembrie 1939, divorțul cuplului Vukelić era finalizat, iar Branko se pregătea să se însoare cu Yoshiko. Lumea lui Edith începuse să se prăbușească, fiind una dintre primele victime ale brutalului obol uman pe care rețeaua de spioni l-a cerut membrilor săi. Clausen, când a vizitat-o pentru transmisiunile sale, i-a găsit casa mizerabilă. „După ce lucram în casa ei, nu mai aveam chef să mănânc nimic”, avea să le mărturisească arogant anchetatorilor săi. Cu toate acestea, Clausen a simpatizat într-o

oarecare măsură cu soarta nefericită a lui Edith. „Bărbații doar se foloseau de trupul ei, apoi se îndepărtau imediat. Astfel, s-a deteriorat treptat din cauza vieții ei sexuale. Dar era și ea o femeie la fel ca majoritatea celorlalte femei. Deși nu era foarte deșteaptă, avea destulă minte încât să se folosească de oameni în scopuri proprii. [...] Dac-ar fi avut un bărbat mai puternic decât Vukelić, poate ar fi fost diferită. Nu se poate spune că a fost rea în toate privințele. Pur și simplu, circumstanțele vieții au transformat-o în ceea ce este acum.”***** Clausen ar fi putut să adauge, cu mai multă sinceritate, că Departamentul 4 îi distrusese, în ultimă instanță, viața.

Edith fusese neutralizată, gura ei era închisă cu bani și cu complicitatea sa la activitatea de spionaj. Yoshiko era altă chestiune. Clausen îl avertizase pe Sorge că Vukelić nu se putea abține să nu-i spună iubitei sale despre convingerile sale comuniste și despre participarea la rețeaua clandestină de spionaj. Este clar din interogatoriile ulterioare că Max Clausen avusese dreptate. Într-adevăr, Vukelić îi mărturisise lui Yoshiko totul, chiar înainte de cununia lor din 26 ianuarie 1940. Vukelić a avut înțelepciunea să nu se scape în fața lui Sorge că Yoshiko îi știa secretul.

Izbucnirea războiului în Europa a avut un efect profund, practic, asupra activităților zilnice ale grupului lui Sorge. Cursele de curierat pentru corespondență și bani lichizi la Shanghai și Hong Kong nu mai erau posibile, întrucât cetățenii germani nu mai erau bineveniți în Concesiunea Internațională sau în colonia coroanei britanice. Clausen, în calitate de cetățean al unei țări inamice, nu mai era considerat un client de valoare pentru unele bănci britanice și americane din Tokyo. În 1939, când cursele curierilor în cele din urmă s-au oprit, Clausen s-a trezit finanțând personal rețeaua în întregime. A protestat la Moscova că nu realiza un flux de numerar suficient ca să acopere cei 3 000 de yen pe lună ceruți de Sorge. Nu era adevărat, așa cum avea să recunoască ulterior Clausen însuși: putea să-și permită fără dificultate costurile, întrucât afacerea lui cu heliografe profitase considerabil de pe urma creșterii uriașe a cheltuielilor armatei japoneze cu produse de inginerie de orice fel. La sfârșitul anului 1939, Clausen își deschisese propria fabrică și scotea un profit anual net de 14 000 de yen.***** Deschisese o filială la Mukden, care urma să lucreze pentru armata japoneză, și avea contracte cu Mitsui, Hitachi, Nakajima și marina niponă. Clausen conducea un Mercedes, iar soția lui purta o haină

de vizon. Dar, după cum le va spune Clausen anchetatorilor săi, era nemulțumit de perspectiva că profitul său câștigat din greu subvenționa activitatea guvernului sovietic. Mai mult decât atât, se săturase de faptul Sorge îl trata întotdeauna „ca pe un fel de servitor, întrucât nu avea pe nimeni altcineva care să-l ajute“.*****

Din nefericire pentru toți cei implicați, soluția pe care a aprobat-o Centrul în noiembrie 1939 – de a aranja transferuri de bani lichizi și microfilme către diplomații de la Ambasada Sovietică de la Tokyo – comporta și mai multe riscuri. Până la acel moment, membrii rețelei de spionaj a lui Sorge operaseră complet independent de ambasadă din purul motiv operațional că toți diplomații sovietici erau automat suspectați de către poliția japoneză și astfel erau constant supravegheați cu atenție. Cu multă neliniște așadar, Anna Clausen a acceptat invitația din partea soțului ei de a-l însoți la Teikoku Gekijo, Teatrul Imperial din Tokyo.

– Trebuie să mă întâlnesc cu un prieten, a pretins Clausen.

Anna a ghicit imediat adevărul – că aceasta era prima întâlnire clandestină cu un curier sovietic pe pământ japonez. Pe 27 ianuarie 1940, Clausen și Anna s-au trezit stând într-o lojă de teatru întunecată lângă un european cu înfățișare greu de descris. Doar doi ani mai târziu, când poliția japoneză i-a arătat o serie de fotografii lui Clausen, acesta l-a identificat pe curier ca fiind consulul sovietic Helghe Leonidovici Vutokevici. La 15 minute de la începerea spectacolului, bărbatul a strecurat cu mâna stângă în mâna dreaptă a lui Clausen aproximativ 5 000 de yen înfășurați în pânză albă, în schimbul cărora Clausen i-a dat un pachet ce conținea 38 de role de microfilm.*****

Pe lângă faptul că se ocupa de o afacere cu o creștere spectaculoasă, Clausen își petrecea serile codând și decodând documente ample în cifrul numeric diabolic de complex al Centrului. Cel puțin o dată pe săptămână, își împacheta emițătorul pentru a merge în stresanta călătorie cu mașina la una din stațiile sale radio, unde deseori lucra de la trei la șase dimineața, încercând să recepționeze pârâitul numerelor aparent întâmplătoare, pe măsură ce soseau pe lungimea undelor de la Vladivostok.***** În 1940, Clausen se îngărase foarte tare. Serile în care nu era ocupat cu

codificarea și le petrecea la băutură cu Sorge și cu ceilalți membri ai comunității germane. Singurul exercițiu fizic pe care-l făcea era să meargă de la taxi la barul de la Das Rheingold și să ridice halbele grele cu bere. Prin natura sa, era un om vesel și stoic, cu o căsnicie fericită și din ce în ce mai prosper. Dar, în aprilie 1940, începuse să vadă un medic german, dr. Wirtz, și mergea la consultații periodice la spital pentru insuficiență respiratorie și dureri în piept – o suferință pentru care dădea vina pe vaporii inhalați în fabrică și nu pe stilul său de viață extrem de stresant. Când, pe 18 aprilie, Clausen a mai avut un contact legat de curierat – de data aceasta la Teatrul Takarazuka, din Tokyo, cu secretarul doi al ambasadei sovietice, Viktor Sergheievici Zaițev, pentru a ridica 2 000 de dolari și 2 500 de yeni – i-a cerut curierului ca, pe viitor, să preia Sorge această sarcină riscantă.***** Era foarte elocvent modul în care Clausen alesese să-și exprime cererea, prin intermediul unui contact sovietic necunoscut, în loc să-și confrunte severul șef.

La sfârșitul lui mai 1940, spre surprinderea nimănui, cu excepția lui însuși poate, Clausen a suferit un grav infarct. A supraviețuit, dar dr. Wirtz i-a prescris trei luni de repaus complet la pat, cu recomandarea urgentă de a-și lăsa afacerile pe mâna directorului său japonez. Sorge, implacabil, nici nu a vrut să audă. I-a ordonat lui Clausen să continue să transmită – din patul de suferință, dacă era necesar. Operatorul radio s-a supus ascultător, improvisând o masă înclinată unde putea să codeze și să decodeze mesaje, iar noaptea îi dădea instrucțiuni Annei cum să assembleze radioul, pe care îl cupla la antenele implantate în peretele lateral al casei lor. Când totul era pregătit, aparatul era așezat pe două scaune lângă patul lui Clausen, astfel ca acesta să poată transmite fără să se ridice din pat. În timp ce transmitea în toiul nopții, Anna supraveghea strada de la o fereastră a etajului al doilea. Nu era chiar regimul de convalescență pe care i-l recomandase medicul.***** Cu toate acestea, din punctul de vedere al lui Sorge, problema fusese rezolvată. „Clausen a suferit un infarct“, raporta Sorge cu o crudă concizie la Moscova, pe 12 iulie. „Operează aparatul stând întins în pat.“*****

Acest aranjament nu era riscant doar pentru sănătatea lui Clausen, ci și pentru securitatea întregii operațiuni. În mai multe ocazii, angajații japonezi ai lui Clausen și dr. Wirtz intraseră în camera acestuia în timp ce masa era

plină de documente secrete. „Să nu scrii când ești bolnav“, a fost singurul comentariu al medicului după ce s-a uitat la hârtiile cu numere. Timp de mai multe zile, Clausen s-a temut ca Wirtz să nu devină suspicios și să-l denunțe la poliție sau la Ambasada Germaniei, dar incidentul s-a consumat fără alte consecințe – cel puțin nu în sensul arestării lui Clausen. Dar anii de frică permanentă, suferința infarctului și ingratitudea nemiloasă a lui Sorge începuseră să macine loialitatea până atunci de nezdrunțat a operatorului radio.

„Este foarte dificil să explici personalitatea lui Sorge“, le-a spus Clausen ulterior japonezilor, în vorbele lui fiind o nuanță clară de resentiment. Sorge „nu și-a arătat niciodată adevărata personalitate. Dar este un comunist adevărat. [...] Este un om care poate să-și distrugă chiar și cel mai bun prieten de dragul comunismului. Dar judecând după ce am observat, dacă ar fi într-o poziție diferită, ar fi o persoană mizerabil de josnică. [...] Nu avea nevoie de mult curaj ca să lucreze la ambasadă. Pe de altă parte, [...] aduna toate informațiile de la membrii rețelei sale de spioni, iar el încerca să stea departe de pericol“, se destăinuia Clausen. „Când am fost grav bolnav și medicul mi-a spus să nu lucrez, Sorge mi-a cerut să continui ca și cum n-aș fi avut nimic. Așadar, se poate spune despre el că se arăta nepăsător față de oameni. [...] [El] nu dă bani nici dacă este necesar, dar, în același timp, cheltuie bani ca și cum i-ar arunca la gunoi. Deci nu se poate spune că ar avea un caracter ideal. Întotdeauna m-a tratat ca pe un fel de servitor. [...] Dar întotdeauna a tratat bine femeile. Totuși, nu o plăcea pe soția mea.“*****

În mod ironic, atât Sorge, cât și Clausen, în ciuda faptului că împărtășeau aceleași idealuri comuniste, se întorseseră într-un fel la tipurile de clase sociale din Germania wilhelmiană. Sorge era burghezul arogant, iubitor de lux, care îi dă ordine subordonatului său fără să-i pese de bunăstarea acestuia, iar Clausen, meseriașul perseverent, care își accepta soarta protestând. Desigur, Sorge nu părea să facă nici un efort special să fie amabil cu asociatul său răbdător și care îi era de mult timp credincios. Sorge niciodată „nu i-a aruncat lui Clausen nici măcar un zâmbet“, spunea Hanako. „Sorge nu simțea nevoia să fie prietenos cu el.“*****

Vestea despre ascensiunea economică a Germaniei naziste îl determinase pe Clausen, după cum va recunoaște acesta la anchetă, „să aibă o atitudine extrem de favorabilă față de modul de acțiune al lui Hitler“. Pactul sovieto-nazist estompase și mai mult limitele dintre loialitățile aflate în conflict ale lui Clausen față de ideologie și țara natală. În timp ce zăcea bolnav în pat, devotamentul lui Clausen față de spionaj și față de omul pe care îl urmărea la Tokyo se diminua rapid.*****

Biroul șefului Consiliului American, citat în Dallin, Soviet Russia, p. 150.

Otto Friedrich, *City of Nets: A Portrait of Hollywood in the 1940s*, Berkeley, CA, 1997, p. 24.

Biroul șefului Consiliului American, citat în Dallin, Soviet Russia, p. 150.

Hermann Rauschning, *Hitler Speaks: A Series of Political Conversations with Adolf Hitler on His Real Aims*, Londra, 2006, pp. 136–137.

F.I. Ciuev, V.H. Molotov, Albert Resis, *Molotov Remembers, Inside Kremlin Politics, Conversations with Feliks Chuev*, Chicago, 1991, p. 23.

William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*, New York, 1990, p. 668.

Ciuev et al., *Molotov Remembers*, p. 24.

Aleksandr Moiseevici Nekrici et al., *Pariahs, Partners, Predators: German–Soviet Relations, 1922–1941*, New York, p. 123.

Nekrici et al., *Pariahs, Partners, Predators*, pp. 128–129.

Steven J. Zaloga, Howard Gerrard, *Poland 1939: The Birth of Blitzkrieg*, Oxford, 2002, p. 8.

Bundesarchiv, Bild 101I-121-0011A-22, Polen, Siegesparade, Guderian, Kriwoschein.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 1, p. 384.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 1, pp. 267–268.

Generalul Ivan Proskurov, director aprilie 1939–iulie 1940.

Fesiun, *Documente*, doc. 38, pp. 55–56, pp. 48–49.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, p. 176.

Whymant, *Stalin's Spy*, p. 110.

Prange et al., *Target Tokyo*, p. 332.

Tokyo Advertiser, 3 februarie 1938.

Joseph Newman, *Goodbye Japan*, New York, 1942, pp. 161, 163.

Interviul lui Prange cu Saito, 23 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Interviul lui Prange cu Saito, 23 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Interviul lui Prange cu Saito, 23 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Interviul lui Prange cu Hanako, 7 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Interviu cu Shigeru Aoyama, realizat în numele lui Prange cu doamna Chi Harada, 1965, *Target Tokyo*.

Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, pp. 60–61.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, p. 5.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, p. viii.

Guerin și Chatel, *Camarade Sorge*, p. 268.

Whymant, *Stalin's Spy*, p. 132.

Interviul lui Prange cu Suzuki, 18 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Interviul lui Prange cu Hanako, 7 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Guerin, Chatel, Camarade Sorge, p. 268.

„Extrase“, Mărturia lui Clausen, p. 10.

„Extrase“, Mărturia lui Clausen, p. 10.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 159, 227.

Whymant, Stalin's Spy, p. 135.

„Extrase“, Mărturia lui Clausen, p. 41.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 108.

„Extrase“, Mărturia lui Clausen, p. 41.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 226–228, 65.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 135.

„Extrase“, Mărturia lui Clausen, p. 561; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 64–65.

Interviul lui Prange cu Hanako, 7 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 8, 234.

Capitolul 15. Atacați Singapore!

Nimeni nu-i putea tulbura singurătatea interioară; aceasta era sursa independenței lui și probabil explică și puterea lui de a-i influența pe oamenii din jur. *****

Christiane Sorge, Memorii

În primăvara anului 1940, în timp ce Wehrmachtul se dezlănțuia și cucerea Olanda, Belgia și Franța, se părea că până la urmă întreaga lume avea să-i aparțină celui de-al Treilea Reich. Vestea despre război îl surprinsese pe Sorge blocat în Tokyo. Singura sa speranță pentru o revenire grabnică la Moscova era ca victoria lui Hitler asupra Europei Occidentale să fie rapidă și totală și că nu avea să afecteze negativ Uniunea Sovietică. „Germanii de aici spun că războiul se va termina în curând și trebuie să știu ce se va întâmpla cu mine“, scria Sorge la Centru. „Pot să contez pe faptul că mă voi putea întoarce acasă la sfârșitul războiului? [...] Este timpul să mă așez la casa mea, să sfârșesc această existență nomadă. [...] Rămânem, deși, e adevărat, cu sănătatea slăbită, ai dumneavoastră sinceri tovarăși și colaboratori.“*****

Dar întoarcerea acasă rămânea o speranță deșartă în timp ce Japonia se gândea dacă să intre sau nu în războiul mondial. Cunoștințele misterios de profunde ale lui Sorge în ceea ce privea politica Japoniei îl făcuseră să fie o persoană foarte solicitată, nu doar de către veșnic nemulțumiții șefi de la Moscova, ci și, mai ales, de către germani. Ambasadorul Ott încercase în cea mai mare parte a anului 1939 să-l convingă pe Sorge să se alăture personalului ambasadei. Propunerea sa a fost urmată de o ofertă oficială de la Ministerul de Externe al Reichului, ce consta într-o „poziție înaltă în

cadrul ambasadei, de administrare a activităților legate de informații și de presă“.***** Efectiv, ministerul dorea să racoleze mintea strălucită a lui Sorge, pentru a o avea cu totul în posesia sa.

Oferta îl pusese pe Sorge într-o poziție delicată. El avea deja acces neoficial la dosarele și la telegramele secrete ale ambasadei datorită strânsei sale prietenii cu Ott. În calitate de oficial al ambasadei, avea să fie mai liber și, în același timp, în legalitate. Dar Sorge avea, de asemenea, nevoie de mult timp liber pentru a-și continua anevoioasa muncă de a se întâlni cu agenții său, de a scrie și de a codifica rapoarte – ca să nu mai vorbim despre relativa libertate de a călători și de a se întâlni cu contactele permise de acoperirea sa de jurnalist. Mai important, o slujbă oficială la ambasadă presupunea un control de securitate obligatoriu – care includea verificarea cazierului de la poliție la toate fostele sale adrese din Berlin, Hamburg, Solingen și Frankfurt. „Dacă aș fi acceptat postul, ar fi trebuit să mă identific“, le va spune Sorge anchetatorilor săi. „Ar fi descoperit ceea ce sunt, după ce mi-ar fi studiat cariera de până atunci.“*****

Sorge a refuzat oferta de slujbă. Ott s-a înfuriat, dar, în cele din urmă, i-a propus un compromis. Sorge urma să aibă un birou la ambasadă, unde avea să îndeplinească însărcinări oficiale, ca, de exemplu, să prezinte rezumatul știrilor zilnice personalului ambasadei. Dar nu devenea angajatul Reichului. În același timp, extrem de important era faptul că Sorge avea „să-și păstreze în continuare rolul de colaborator privat al ambasadorului Ott“.***** Cei doi vechi prieteni au semnat un contract oficial, care confirma statutul ciudat, semioficial al lui Sorge, în inima ambasadei, dar nefăcând parte din personalul acesteia.

În noua sa calitate de consilier privat al ambasadorului Ott, Sorge începuse să apară la ambasadă la ora șase dimineața. La acea oră atât de matinală, toată ambasada era practic a lui și putea citi telegramele sosite în cursul nopții de la Berlin, cerceta știrile venite prin telegraf și scotocea prin birourile colegilor. La începutul carierei sale de spion, Sorge fotografiase documente importante în timpul momentelor când fusese lăsat singur în biroul lui Ott sau al lui Scholl. Acum își avea propriul birou, unde putea încuia ușa și fotografia în intimitate toate documentele de care avea nevoie. Mai mult decât atât, întrucât slujba lui presupunea și selectarea

„informațiilor importante și aranjarea lor, astfel încât personalul superior al ambasadei să le vadă imediat“, acesta avea acces oficial la toate rapoartele care soseau la ambasadă, cu excepția telegramelor „strict secrete“ adresate personal lui Ott.***** Această măsură de precauție pentru securitate nu s-a dovedit a fi un obstacol totuși, fiindcă la ora șapte, în majoritatea dimineților, Sorge și Ott luau micul dejun împreună. Li se așeza masa pe pajiște sau, dacă ploua, în grădina de iarnă, plină de plante, iar un băiat în casă le aducea chifle proaspte de la brutăria germană. Sorge îi făcea rezumatul știrilor de peste noapte, în timp ce Ott îi împărțea corespondența sa confidențială cu Berlinul.***** Datele și informațiile pe care le obținea de la ambasadă „nu au fost dobândite prin complot, conspirație sau violență“, le va spune Sorge celor care l-au prins. „Mi le arătau Scholl și Ott, care mi-au solicitat colaborarea.“*****

După plăcuta discuție de dimineață cu ambasadorul, Sorge se întorcea în biroul său de la ambasadă și redacta Deutscher Dienst, broșura de știri zilnice a ambasadei, distribuită angajaților și expatriaților germani. Până la ora zece dimineața, Sorge își îndeplinise deja sarcinile față de Reich și se urca în Datsunul lui pentru a se îndrepta spre casă, unde se apuca să bată la mașina de scris. După prânz, se odihnea, apoi se ducea să verifice știrile telegrafiate la Agenția de presă Domei și își petrecea seara în oraș.

De asemenea, Sorge a continuat să scrie aproape săptămânal la Frankfurter Zeitung. La fel ca și în cazul ambasadei, a insistat să rămână colaborator independent și nu angajat, pentru a-și putea controla singur timpul. Pe durata celor șase ani petrecuți de el în Japonia, redactorii-șefi din Frankfurt i-au comandat lui Sorge în total 163 de articole și și-l aminteau ca pe „o persoană extrem de serioasă și de grijulie, înzestrat atât cu înțelegerea muncii de ziarist, cât și cu profunzime politică“.*****

În prezent, articolele lui Sorge reprezintă o lectură cam densă și adeseori banală. Dar a fost considerat de contemporani unul dintre principalii comentatori germani pe probleme japoneze.***** Sorge, în ceea ce îl privea, era mândru de prestigiul pe care i-l conferise asocierea cu Frankfurter Zeitung și se lăuda în memoriile sale din închisoare că ziarul „întruchipa cele mai înalte standarde ale jurnalismului german“.***** De asemenea, trimitea articole ocazionale – însă și mai bombastice – la Zeitschrift für

Geopolitik al lui Haushofer, ceea ce îi aducea în permanență numele în fața ochilor celor mai importanți oameni ai Partidului Național-Socialist.

*

Din punctul de vedere al Moscovei, Japonia rămânea o amenințare iminentă. De la mijlocul anului 1939, regimul de la Tokyo începuse negocierile pentru înființarea în regiunile ocupate ale Chinei a încă unui stat marionetă de tipul Manchukuo. Un asemenea aranjament ar fi putut genera o separare oficială între China controlată de japonezi și zonele aflate încă sub stăpânirea armatei Guomindang și a comuniștilor – și, în urma acesteia, posibil, pacea. Aceasta ar fi fost cea mai dezastruoasă variantă pentru sovietici, care se bazau pe continuarea ostilităților în China, pentru ca armata japoneză să rămână imobilizată acolo. O copie scrisă de mână a propunerii de tratat secret dintre Japonia și marioneta aleasă de ea, un oficial nemulțumit din armata Guomindang, pe nume Wang Ching-wei, a ajuns în mâinile prințului Saionji și, prin intermediul acestuia, la Ozaki, apoi la Sorge și, în sfârșit, la Moscova.***** Departamentul 4 a trimis copii ale documentului aliaților comuniști din China și agenților din Guomindang, cu instrucțiuni urgente de a desființa acordul de pace cu statul marionetă propus de Japonia. Astfel și-a adus Sorge mica sa contribuție la a menține vie flacăra conflictului în China, pentru a proteja mai bine URSS-ul.

Departamentul 4 a rămas, de asemenea, extrem de interesat de reînarmarea Japoniei, care transforma rapid Armata Imperială japoneză într-un rival pe măsură al forțelor sovietice din Extremul Orient. „Investigează capacitatea de producție a arsenalului armatei și marinei japoneze și a fabricilor civile, în ceea ce privește numărul de tunuri, tancuri, avioane, automobile și mitraliere“, a fost ordinul Departamentului 4 către Sorge, pe 19 februarie 1940.***** Telegrama se sfârșea cu critici tăioase, care aveau să devină un lucru obișnuit din partea Centrului. Un manual al armatei, obținut de caporalul Koshiro și trimis la Moscova prin curier, nu era confidențial și nu era nevoie să fie obținut prin mijloace clandestine, s-au plâns iritați cei de la Centru. De fapt, cea de-a doua parte a manualului era, într-adevăr, secretă,

dar Departamentul 4, pur și simplu, nu-i dăduse atenție. „Dacă sunteți de părere că poate fi [cumpărat], de ce nu dispuneți cumpărarea lui prin intermediul agenției legale a Departamentului?” le-a trântit-o Sorge, la rândul lui.*****

Această scurtă ceartă dezvăluie prăpastia crescândă dintre echipa lui Sorge de la Tokyo și șefii din îndepărtata Moscova. Epurările revendicaseră șase conducători succesivi ai Departamentului 4 și zeci de alți oficiali de la vârf. „În ultimii doi ani, [...] organele NKVD-ului au arestat peste 200 de persoane, înlocuind întreaga conducere, inclusiv șefii de departamente“, raporta Proskurov, șeful Departamentului 4, în mai 1940, unei comisii a Comisariatului pentru Apărare și Comitetului Central despre efectele epurărilor. „Pe perioada cât am fost la conducere, doar din aparatul central [al serviciilor secrete militare] și din unitățile sale subordonate au fost îndepărtate 365 de persoane, din motive politice și nu numai. Au fost angajate 326 de persoane noi, majoritatea dintre ele neavând pregătire pentru serviciile secrete.“ Pierderea era evident dureroasă pentru Proskurov, atât pe plan profesional, cât și personal. „Am raportat despre persoanele de la rezidentura pe care le-am întâlnit – adică acelea care mai erau încă acolo [nu fuseseră epurate]“, își amintea un agent trimis în Europa să facă o dare de seamă despre starea aparatului de strângere de informații secrete din cadrul Centrului, la mijlocul anului 1939. „Am remarcat că, în timp ce vorbeam, lui Ivan Iosifovici [Proskurov] i s-au deformat pomeții, fiindcă mușchii feței i se contractaseră“, întrucât își dădea seama câți oameni extraordinari pierduse. Este posibil ca refuzul lui Proskurov de a-i permite lui Sorge să se întoarcă în 1939 să fi fost generat de intenția acestuia de a-l salva de la un al doilea val de epurări instigat de propriul său adjunct (și ulterior succesor), Ivan Golikov.*****

În 1940, în clădirea din alea Bolșoi Znamenski, numărul 9, rămăseseră foarte puțini ofițeri care-l cunoscuseră personal pe Sorge. Sorge și rezidentura sa deveniseră niște cifre abstracte pentru majoritatea celor care primeau informațiile secrete trimise de aceștia. Generalul Ghendin îi urmăse în anul precedent pe predecesorii săi în poligoanele de execuție ale NKVD-ului. Dar suspiciunile lui Ghendin că în rețeaua lui Sorge „se infiltrasă dușmanul“, care „îi controla acum activitatea“, rămăseseră în continuare în

picioare, plutind deasupra relației dintre Centru și Sorge ca un miros otrăvitor.

Mai rău decât atât, în urma semnării Pactului de neagresiune sovieto-nazist, Stalin și Comisariatul pentru Apărare deveniseră mai critici ca oricând față de serviciile militare sovietice. Locotenent-colonelul Maria Poliakova, unul dintre puținii subordonați ai lui Proskurov care reușise să supraviețuiască epurărilor, își amintește cum acesta se întorsese plin de furie și frustrare de la statul major. „Ne iau drept proști? Cum ar putea să fie asta dezinformare?“, exclamase Proskurov. În mai 1940, la o întâlnire cu adjunctul comisarului pentru apărare, Proskurov declarase: „Oricât de dureros ar fi, trebuie să spun că nici o altă armată nu este într-o asemenea dezordine și nu are un nivel atât de scăzut de disciplină ca a noastră“.*****

Consecința operațională a acestei atmosfere de neîncredere de la cel mai înalt nivel a fost insistența constantă, sâcâitoare, de a vedea documentele originale și nu informații transmise verbal, indiferent de cât de bine cotate era sursa. Poate că reputația lui Sorge fusese întinată, dar Proskurov recunoștea totuși informațiile solide, de primă mână, când le vedea, și dorea și mai multe.

„Este absolut esențial să obținem detalii despre fabricile de avioane“, suna un mesaj tipic din 2 mai 1940. „De asemenea, este necesar să estimăm totalul efectiv al producției pe anul 1939 din arsenalele și fabricile producătoare de tunuri. Ce măsuri se iau pentru creșterea producției de tunuri?“***** Un altul, din 25 mai, era o mustrare aspră: „Informațiile trebuie obținute în avans. Rapoartele care conțin informații după consumarea faptelor nu sunt suficiente.“***** Ascultător, Sorge a împrumutat rapoartele atașatului aviației germane despre fabrica de avioane Mitsubishi din Nagoya, compania Aichi-Tokei și uzina aeronautică Nakajima.***** Generalul Thomas, șeful Departamentului economic al armatei de la Berlin, l-a ajutat, fără să-și dea seama, în misiunea sa, prin faptul că i-a comandat acestuia un raport despre „Problemele industriei japoneze pe timp de război“, pentru care atașatul militar Maztky i-a furnizat ample informații, inclusiv „studii specifice despre avioane, automobile, tancuri, aluminiu,

petrol artificial, fier și oțel și producerea acestora de către industria japoneză pe timp de război“.*****

Echipa lui Sorge se pricepea de minune la obținerea datelor statistice despre producția de elice sau despre noile modificări aduse motoarelor. Dar talentul special al rezidentului se irosea cu astfel de detalii. Adevărata valoare a lui Sorge ca spion era aceea de observator al epocalului joc diplomatic care se desfășura între Germania și Japonia, cu Ott în rol principal. Pe 14 iunie 1940, Blitzkriegul german din Europa era mai mult sau mai puțin pe sfârșite atunci când Hitler a intrat în Parisul învins și s-a fotografiat în fața Turnului Eiffel. Britanicii își evacuasera forțele expediționare înfrânte de pe plajele de la Dunkerque și își abandonaseră pozițiile din Norvegia, ultimul bastion de rezistență de pe continent. Mussolini intrase, în cele din urmă, în război de partea Germaniei și se pregătea să zdrobească armatele britanice din Egipt și Malta. Sorge, în episoadele sale de beție cu colegii săi corespondenți, îi numea pe naziști „jefuitori de morminte“.***** Dar Stalin jefuia și el. Pe 15 iunie 1940, a trimis Armata Roșie în Lituania, Letonia și Estonia și a instaurat guverne-marionetă prosovietice în teritoriile de la est de linia de demarcație pe care o stabilise de comun acord cu naziștii.

O singură parte a planului lui Hitler nu a funcționat: Marea Britanie nu se prăbușise în urma bombardamentelor violente dezlănțuite de Luftwaffe asupra orașelor sale în mai 1940. Spre deosebire de împăciuitorul său predecesor – Neville Chamberlain –, noul prim-ministru al Marii Britanii, Winston Churchill, a promis o rezistență fără compromisuri în fața celor pe care îi numea „Narzis“ în emoționantele sale cuvântări de la radio. Hitler a ordonat ca o armată pregătită pentru o amplă invazie să staționeze pe coastele Franței și ale Belgiei, pregătită să intre în Marea Britanie. Cunoscută ca Operațiunea Seelöwe (Leul de mare), a fost cea mai mare mobilizare făcută de Hitler până în acel moment. Dar nici o invazie a Marii Britanii nu putea să reușească atât timp cât Forțele Aeriene Regale contestau încă supremația aeriană a Luftwaffe sau cât timp Marina Regală depășea ca forță Kriegsmarine în Marea Mânecii.

Preocuparea majoră a lui Hitler era scoaterea din joc a Marinei Regale – mai mult decât includerea arhipelagului britanic în Reichul german. Atât timp cât

britanicii puteau menține o blocadă în Atlantic, Marea Nordului și Marea Mediterană, visul lui Hitler referitor la un Reich german și mai extins nu se putea împlini. Principalele manevre militare și diplomatice ale Germaniei din prima parte a celui de-al Doilea Război Mondial erau alimentate de nevoia de a distruge puterea maritimă a Marii Britanii – în mod specific, distrugerea bazei navale din Malta, înlăturarea controlului Marii Britanii asupra canalului Suez și cucerirea îndepărtatului Singapore, cheia supremației navale britanice în Oceanul Pacific și Oceanul Indian. Așa cum se exprimase Sorge însuși când raportase o conversație avută cu Ott, în vara anului 1940, „germanii cred că un atac japonez în Singapore are să reducă forțele navale britanice din Mediterana și din Atlantic, făcând astfel posibilă o invazie germană în Anglia“.*****

Prin urmare, din iunie 1940, prioritatea numărul unu a lui Ribbentrop era să convingă Japonia să intre în război de partea Germaniei împotriva Marii Britanii și să cucerească Singapore. Dar Ott a întâmpinat o problemă majoră în executarea cererii șefului său. Pe de o parte, întotdeauna existase o admirație profundă pentru Hitler în cercurile militariste japoneze – o admirație care se intensificase după succesul înregistrat de Blitzkriegul german. Wehrmachtul arătase că un nou tip de război-fulger mecanizat putea asigura pătrunderea în adâncimea teritoriului oricărui inamic al Germaniei, indiferent cât de bine apărat și de avansat tehnologic era acesta. Căderea Olandei și a Franței vulnerabilizase Indochina și Indiile Olandeze de Est – o sursă esențială de petrol și de cauciuc.

Pe de altă parte, până acum, Tokyo fusese oficial neutru în desfășurarea războiului, în mare parte din cauza faptului că Japonia alesese să rămână în izolare, profund jignită de semnarea pactului Ribbentrop-Molotov. Amiralul Yonai, personalitate marcantă a guvernului, era cel care se opunea puternic unei alianțe depline cu Germania, susținând – pe bună dreptate, după cum s-a și dovedit – că Japonia avea să fie zdrobită dacă ar fi încercat să meargă la război atât împotriva Marii Britanii, cât și a Statelor Unite. Tensiunile crescuseră atât de mult între Grupul de Control și Grupul de Acțiune al armatei, încât o facțiune militaristă a pus la cale un nou complot pentru asasinarea lui Yonai și a tuturor membrilor antigermani ai guvernului.*****

Complotul a fost descoperit și contracarat. Cu toate acestea, împotrivirea lui Yonai față de aventura militară a fost rapid erodată de tentantele recompense ce așteptau în regiunea Asia–Pacific. Japonia a solicitat și a primit un angajament din partea Franței învinse că avea să înceteze livrarea de muniție din Indochina Franceză către naționaliștii chinezi. În plus, Japonia, cu binecuvântarea Germaniei, a semnat un acord generos pentru furnizarea de petrol și cauciuc din Indiile de Est cu guvernul Olandei, controlat de naziști. Epoca dominației europene în Asia părea să se fi încheiat.

În iulie 1940, ministrul de război Shunroku Hata a cerut reorganizarea statului japonez conform principiilor naziste, precum și o alianță totală cu Germania. Când Yonai a refuzat, Hata și-a dat demisia, ceea ce a dus la o criză constituțională care l-a adus pe prințul Konoe pentru a doua oară la putere. Poate că prințul Konoe vorbise cu regularitate despre limitarea puterii armatei, însă, în realitate, era o marionetă cu bună știință a militariștilor. Noul ministru de război al lui Konoe era generalul Hideki Tojo, un naționalist militant și un ideolog al imperialismului japonez, cunoscut de toată lumea drept „Creierul brici”. Prezența lui Tojo în guvern era dovada vie că prințul Konoe nu era propriul stăpân. De asemenea, Konoe l-a numit ca ministru de externe pe Matsuoka Yosuke, un politician guraliv și ambițios, care avea legături strânse cu armata Kwantung.

Grupul de Acțiune al Armatei Imperiale organizase, de fapt, o lovitură de stat de catifea împotriva oponenților săi. Guvernul Konoe era acum controlat de ei. Imediat după formarea celui de-al doilea cabinet Konoe, Grupul de la micul dejun – inclusiv Ozaki – s-a reunit, întâlnindu-se la reședința oficială a secretarului-șef, Kenji Tomita. Ozaki își păstrase, de asemenea, poziția în Departamentul de investigații al Căii Ferate Manciuria de Sud – centrul de control al serviciilor secrete militare pentru China.

Moderații fiind acum îndepărtați, puteau începe cu adevărat negocierile pentru o alianță militară deplină între Japonia și Germania. Scopurile Japoniei erau clare chiar și din punctul de vedere al unui novice ca Miyagi. „Diplomația japoneză speră să întărească alianța germano-italiană, să boicoteze sau chiar să excludă Statele Unite și Marea Britanie din Orient, să încheie războiul din China și să constituie o Asie de Est autoguvernată și o nouă ordine în regiune“, raporta Miyagi.***** Pe 23 august, Ribbentrop

l-a trimis pe Heinrich Stahmer ca mesager personal al său în Japonia pentru a negocia o nouă alianță.***** Calea ferată Manciuria de Sud se ocupa de întreaga logistică a vizitei acestuia la Tokyo, așa că Ozaki – și, prin urmare, Sorge și Centrul – erau la curent cu itinerarul lui Stahmer aproape în același timp cu Ribbentrop însuși.*****

La mijlocul lui septembrie, Stahmer și Matsuoka încheiaseră negocierile pentru o alianță tripartită între Germania nazistă, Italia fascistă și Japonia – sau, așa cum a numit-o mai concis Mussolini, Axa.***** În esență, Axa presupunea o împărțire a sferelor de influență într-o viitoare lume dominată de naziști. Japonia a fost de acord să „recunoască și să respecte autoritatea Germaniei și a Italiei în stabilirea unei noi ordini în Europa“, în timp ce Japoniei i se acordase aceeași „autoritate [...] în stabilirea unei noi ordini în Marea Asie Orientală“. Sfera Japoniei urma să cuprindă Manciuria și China, Indochina Franceză și Insulele Pacificului, Thailanda, Malaya Britanică și Borneo, Indiile Olandeze de Est, Burma, Australia și Noua Zeelandă. India Britanică era considerată, în virtutea unei curioase aluzii la spiritul pactului Ribbentrop-Molotov, în interiorul sferei de influență sovietice.

Era important faptul că japonezilor li se permitea să aleagă dacă și când doreau să intre în război împotriva Marii Britanii. De asemenea, în mod crucial, Germania împărțea hotărârea Japoniei de a ține America departe de război – și spera că perspectiva de a lupta atât în Atlantic, cât și în Pacific avea să încurajeze Washingtonul să-și mențină politica actuală de izolare. În acest scop, Matsuoka l-a numit ca nou ambasador al Japoniei în Statele Unite pe amiralul Nomura Kichisaburo, un binecunoscut susținător al prieteniei americano-japoneze, cu mulți prieteni la Washington, printre care se număra președintele Roosevelt însuși.

Era vital și să împiedice Rusia sovietică să încheie o alianță cu Marea Britanie și cu America. Articolul al V-lea al Pactului Tripartit afirma, în mod specific, faptul că „acordul de mai sus nu afectează în nici un fel statutul politic din prezent al nici uneia dintre cele trei puteri contractuale și Rusia sovietică“. Și Stahmer făcuse aluzii clare în timpul vizitei sale la Tokyo că niște relații mai bune între Japonia și Uniunea Sovietică ar fi păstrat America pe poziție neutră.*****

Japonezii nu au așteptat semnarea oficială de la Berlin, din 27 septembrie (,,în al XIX-lea an al epocii fasciste [1941]“, conform grandiosului preambul al documentului*****), pentru a revendica partea lor din marea împărțire a lumii. Pe 19 septembrie, o armată expediționară japoneză s-a deplasat din Taiwan în Indochina Franceză, ocupând provincia Tonkin***** după câteva ciocniri de mică intensitate cu inamicul. Era o veste excelentă pentru Sorge. Cu fiecare pas pe care Japonia îl făcea spre sud, se îndepărta de Uniunea Sovietică – și, probabil, se apropia și el de sfârșitul războiului și de întoarcerea acasă.

„Tocmai am împlinit 45 de ani și sunt în slujba aceasta de 11 ani. [...] Condițiile de aici ar șubrezi chiar și cea mai robustă constituție“, le amintea Sorge celor de la Centru în octombrie 1940. „Vă implor să nu uitați că am trăit aici fără să fac vreo pauză și, spre deosebire de alți «străini respectabili», nu mi-am luat concediu la fiecare trei sau patru ani. Poate părea un lucru suspicios.“ De asemenea, susținea că „din nefericire, Max este atât de grav bolnav, încât nu se mai poate conta pe o revenire a fostei sale capacități de muncă. [...] Acum învăț ce făcea el și îi voi prelua eu toate sarcinile.“*****

Nu era adevărat. Max revenise, de fapt, în activitate și i se cereau mai multe ca niciodată. În ciuda infarctului și a celor trei luni petrecute la pat, Clausen reușise să emită de aproximativ 60 de ori în 1940 – de zece ori mai mult decât în anul precedent –, codificând și trimițând printr-un efort istovitor 29 179 de cuvinte, un record pentru rezidentura de la Tokyo. Dar, dacă minciuna lui Sorge era menită să grăbească întoarcerea pe care atât el, cât și Clausen și-o doreau atât de mult, răspunsul de la Centru a fost atât de lipsit de tact, încât părea calculat să spulbere și ultimele urme de loialitate pe care Clausen poate că o mai avea față de cauză și față de șefii săi de la Moscova.

La Centru fusese numit un nou director. Proskurov își exprimase prea deschis convingerea că era foarte posibil ca Hitler să nu respecte pactul Ribbentrop-Molotov. În iunie 1940, el a căzut victimă unei noi epurări printre cadrele cele mai înalte ale Armatei Roșii, a fost arestat și apoi împușcat. Succesorul lui Proskurov era generalul Filip Golikov, fostul adjunct, a cărui preocupare primordială era să-i ofere lui Stalin doar informațiile care erau conforme cu ideile preconceptuate ale dictatorului. Să-și

mulțumească rezidentura japoneză, și așa foarte solicitantă, nu era una dintre prioritățile lui Golikov.

„Dragă Ramsay, după ce ți-am studiat cu atenție materialele trimise în 1940, am ajuns la concluzia că acestea nu răspund solicitărilor făcute. [...] Cele mai multe dintre materialele dumitale nu sunt nici secrete, nici oportune. [...] Îți cer să devii operativ și să-mi furnizezi informații de maximă importanță“, i-a telegrafiat Golikov în februarie 1941. „Consider că este necesar să reducem cheltuielile firmei voastre la 2 000 de yeni pe lună. Plătește-ți sursele doar pentru informații valoroase și cu mare grijă. Folosește venitul de la firma lui Fritz [Clausen] pentru a ne finanța munca.“*****

Sorge a protestat vehement. „Când am primit ordinele dv. de a ne reduce cheltuielile, am luat-o ca pe o pedeapsă“, a telegrafiat Sorge în 26 martie 1941. „Dacă insistați asupra restrângerii bugetului, atunci trebuie să fiți gata pentru distrugerea acestui mic aparat pe care l-am creat noi aici. Dacă nu considerați că este posibil să fiți de acord cu aceste sugestii, atunci va trebui să vă rog să mă chemați acasă. După ce am stat aici șapte ani și mi s-a șubrezit sănătatea, cred că este singura soluție de a rezolva aceste probleme.“***** Dar Centrul era de neclintit. Era vremea să obțină profit din investiția făcută în afacerea cu heliografe din Tokyo.

Aceasta nu era o veste plăcută pentru Clausen, care lucrase câțiva ani să transforme banii inițiali ai Centrului într-o afacere extrem de profitabilă.***** Într-adevăr, la începutul anului 1941, Clausen, conform propriilor cuvinte, devenise mai interesat de operațiunea capitalistă de acoperire decât de așa-zisa sa slujbă principală de agent în serviciile secrete.

„Pe măsură ce nu am mai fost interesat de munca de spionaj, iar credința mea în comunism a început să se zdruncine, m-am devotat serios acestei afaceri“, declara Clausen în închisoare. „Mi-am investit toți banii în ea și am lucrat cât am putut de mult.“ Odinioară, Clausen se considerase „100% comunist“ și „credea că activitatea de spionaj era o muncă sacră și importantă“. Anii lungi de stres, intimidarea și tratamentul aspru din partea Centrului, dar mai ales a lui Sorge, îl făcuseră „să se sature de munca de spionaj“. Deși cu o oarecare întârziere, Max suferise transformarea

ideologică pe care o experimentaseră mii de comuniști germani din generația și categoria sa socială. Le-a spus anchetatorilor săi că, inițial, devenise comunist „din cauza atâtor oameni care nu-și găseau de lucru“. Dar acum, când Hitler reușise să eradicaze șomajul, Clausen simțea cum se umflă de mândrie pentru succesul patriei sale. „Pentru prima oară am simțit că sunt german“, spunea el. „Am oscilat între vechea mea ideologie comunistă, pe de o parte, și Germania nou-născută și patriotul popor japonez, pe de alta.“*****

În anii petrecuți la Tokyo, Clausen începuse să își dea seama că japonezii păreau destul de mulțumiți și în lipsa unei dictaturi a proletariatului. „Această țară nu are nevoie de comunism“, a decis el. În privința șefilor săi de la Kremlin, Clausen simțea că Stalin sacrificase visul comunist pentru interesele Imperiului Rus. Prin urmare, ajunsese la concluzia că „activitatea sa de spionaj era o prostie“. Ordinul de la Centru care îl instruia să finanțeze personal rețeaua s-a dovedit a fi ultima picătură pentru Clausen, care a decis, în cele din urmă, „să nu se mai amestece cu Moscova“.***** Evident speriat de furia lui Sorge, Clausen a evitat să-și informeze șeful că el „nu putea accepta asemenea instrucțiuni“ până în ianuarie 1941. Dar, între timp, s-a răzbunat cum a știut mai bine pe Sorge, pe Centru și pe fostul său eu lipsit de coloană vertebrală. Din noiembrie 1940, Clausen a început să distrugă unele părți din rapoartele lui Sorge, fără să se mai deranjeze să le transmită la Centru.

În mărturia sa din închisoare, Clausen încerca să le dovedească celor ce îl prinseseră că nu mai era un comunist fanatic – și asta de ceva vreme. Sorge, pe de altă parte, spera că Uniunea Sovietică avea să intervină și să-l salveze, așa cum făcuse cu familia Noulens care fusese închisă în China, așa că a mărturisit că nu îi slăbise devotamentul față de comunism. Sorge nu putea să recunoască acest fapt nici în fața lui Hanako, nici a instabilului Clausen și nici a încăpățânat de credinciosului Ozaki; cu atât mai puțin față de cuplul Ott sau în scrisorile sale pentru Katia, care erau citite toate de Centru. În acei ani de vârf ai carierei sale de la Tokyo, Sorge fusese absolut singur cu îndoielile și cu secretele sale. Poate că stresul de a-și suprima toate aceste emoții explică în parte de ce Sorge s-a destăinuit așa de ușor japonezilor, cu atâtea detalii și atât de mult. Dar a și mințit și a și ascuns lucruri de anchetatorii săi. Singura privire mai profundă pe care o putem arunca în

lumea interioară a lui Sorge este strigătul său disperat îndreptat către Niilo Virtanen, la Moscova, în 1935, când mărturisise că se simțea fără speranță și deziluzionat – și deseale sale rugăminți adresate Moscovei de a i se permite să se întoarcă acasă.

După începerea războiului, Sorge devenise mai apropiat ca niciodată de familia Ott, nu doar profesional, ci și personal. Sorge a petrecut o mare parte din vara și toamna anului 1940 la reședința de vară a cuplului Ott, la Akiya, situată la 30 de kilometri sud de Tokyo. El și Eugen petreceau zile întregi plimbându-se prin zona rurală, Sorge făcând fotografii cu viața la țară (la un moment dat, Ott l-a salvat pe Sorge să nu fie arestat de poliția obsedată de spioni, arătându-le permisul lui diplomatic). De asemenea, Sorge era frecvent bolnav – în ciuda entuziasmului său pentru exercițiile cu extensorul și pentru gimnastica ușoară, nu avea o sănătate prea bună –, iar Helma Ott și-a reluat rolul de doică și de mamă, aducându-i acasă supe hrănitoare.***** Dar adevărata durere – a separării de Katia și de a fi prins în capcana vieții sale secrete – rămânea, tainică și implacabilă.

La începutul toamnei, în 1940, colonelul Matzky s-a întors la Berlin – prin Vladivostok și pe calea ferată transsiberiană prin Rusia prietenă – ducând cu sine, printre actele sale, cel mai recent eseu al lui Sorge pentru generalul Thomas. În timp ce colonelul străbătea cu mașina centrul Moscovei dinspre gara Kazan spre gara Belorusskii, trebuie să fi trecut prin apropiere de sediul central al Departamentului 4, unde conținutul raportului fusese deja arhivat cu câteva săptămâni mai devreme. Înlocuitorul lui Matzky era colonelul Alfred Kretschmer care, la fel ca predecesorii săi, fusese informat de cele mai înalte cadre ale armatei că Sorge era o persoană de încredere.

Data preconizată de Hitler pentru invadarea Marii Britanii fusese fixată pe 15 septembrie 1940. O echipă de realizatori de film de la Berlin fusese trimisă în portul belgian Anvers să filmeze tancurile și trupele mimând debarcarea în Marea Britanie de pe nave militare și luând cu asalt dunele sub salvele de gloanțe oarbe. Întrucât debarcările adevărate urmau să aibă loc la adăpostul nopții, ministrul propagandei, Joseph Goebbels, a dorit ca poporul Reichului să aibă o versiune a invaziei în variantă de jurnal cinematografic.***** Dar revenirea neașteptată a Forțelor Aeriene Regale și superioritatea Marinei Regale au făcut ca operațiunea planificată

să devină o perspectivă aproape suicidală. Pe 17 septembrie 1940, Hitler a avut o întâlnire cu mareșalul Reichului Hermann Göring și cu feldmareșalul Gerd von Rundstedt, în timpul căreia Führerul s-a convins că operațiunea nu era viabilă atâta timp cât le lipsea controlul asupra cerului. Marele amiral Karl Dönitz recunoștea că „nu posedam nici controlul aerului, nici al mării, și nici nu eram în poziția de a-l câștiga“.***** Mai târziu, în acea zi, Hitler a ordonat amânarea operațiunii și împrăștierea flotei, pentru a evita și mai multe daune provocate de atacurile aeriene și navale britanice.*****

Oficial, pentru a menține presiunea asupra Marii Britanii, Operațiunea Leul de Mare fusese doar amânată până în primăvara următoare.***** În realitate, Hitler se îndrepta deja spre cea mai fatidică decizie din viața lui. La ora 12, pe 29 iulie 1940, după raportul de rutină din partea principalilor săi comandanți, Hitler i-a cerut șefului personalului său operațional, generalul-colonel Alfred Jodl, să mai rămână. Führerul era îngrijorat: era posibil ca rușii să ignore pactul de neagresiune și să atace, în timp ce forțele Germaniei erau blocate în vest. Hitler era preocupat de faptul că erau prea multe trupe rusești de cealaltă parte a graniței ruso-germane.

– În est nu avem nimic.

Dacă sovieticii cucereau România, tăiau accesul Reichului la singura sursă de petrol din interiorul Europei, rafinăriile de la Ploiești, strangulând efortul de război al Germaniei.

– Atunci războiul va fi pierdut pentru noi, i-a spus Hitler lui Jodl.*****

Hitler l-a întrebat apoi pe Jodl dacă exista vreo șansă de a reamplasa în est trupele care trebuiau să participe la Leul de Mare și, în caz de nevoie, de a ataca și de a învinge Uniunea Sovietică în toamna anului 1940. Jodl a răspuns că doar pregătirile pentru o asemenea ofensivă ar dura cel puțin patru luni.*****

La ordinele lui Hitler, un grup secret din Înaltul Comandament german a început să facă planuri pentru invazia Uniunii Sovietice sub numele de cod „Operațiunea Otto“.***** Führerul a primit planurile militare pentru un atac asupra URSS-ului pe 5 decembrie 1940. Două săptămâni mai târziu,

Hitler a emis Directiva ultrasecretă nr. 21, care dădea instrucțiuni ca Wehrmachtul să fie gata pentru un atac iminent de-a lungul celor 1 600 kilometri ai frontierei răsăritene cu URSS-ul. Operațiunea a fost redenumită Barbarossa, după împăratul Sfântului Imperiu Roman de națiune germană, care condusese cea de-a Treia Cruciadă. Data când Hitler urma să declanșeze invazia Uniunii Sovietice a fost fixată pe 15 mai 1941.

În ciuda amplelor mișcări de oameni și de materiale pe care le presupunea, Operațiunea Barbarossa a rămas un secret bine păzit. În Japonia, primele semne legate de o schimbare majoră a politicii germane au venit sub forma unor instrucțiuni urgente către noul atașat militar Kretschmer, de a-și intensifica eforturile de a-i convinge pe japonezi să intre în război, atacând Singapore. Ott, de asemenea, fusese mobilizat printr-o telegramă personală din partea lui Ribbentrop.

Ambasadorul, practic ca întotdeauna, știa cu cât respect priveau japonezii planurile militare germane. În consecință, a format un grup de lucru la ambasadă care să elaboreze un plan militar detaliat pentru cucerirea orașului Singapore, pornind de la informațiile pe care le posedau despre capacitățile militare și economice ale Japoniei. Grupul – alcătuit din trei atașați ai celor mai importante servicii, plus șeful Secției Economice, Alois Tichy – a construit chiar o masă specială cu nisip, reprezentând topografia extremității sudice a Peninsulei Malacca. La sfârșitul lunii ianuarie, Ott, Kretschmer și atașatul naval Wenneker (fostul tovarăș de pahar al lui Sorge, reîntors la Tokyo pentru un al doilea stagiu cu gradul de contraamiral și cu o tânără și frumoasă soție) ajungeau la o foarte importantă concluzie. „Ar fi posibil să cucerească Singapore, dacă Japonia ar ataca din direcția Peninsulei Malacca“, transmitea Sorge la Moscova. Mai mult decât atât, atacul trebuia să fie „rapid“ și susținut de Germania, care avea să „asiste Japonia indirect, declanșând o ofensivă în Atlantic, în intervalul respectiv, pentru a atrage acolo forțele britanice“.*****

Simplul fapt că germanii înțeleseseră că Singapore era inexpugnabil de pe mare, dar aproape lipsit de apărare de pe uscat, a fost un strălucit exemplu de creativitate și gândire tactică. Cu toate acestea, în ciuda ingeniozității planului, campania lui Ott de a-i convinge pe japonezi să atace Singapore a întâmpinat un obstacol neașteptat chiar de la început – o complicație apărută

doar din vina germanilor și rezultatul unui angajament naval fatal în Marea Chinei de Sud.

*

În jurul orei 7 dimineața, pe 11 noiembrie 1940, cargoul britanic de linie SS Automedon, al companiei Blue Funnel, a fost reperat de un vas de atac german, deghizat în navă comercială, la circa 340 de mile nord-vest de Sumatra. Automedon transporta avioane, automobile, piese de rezervă, alcool, țigări și alimente și se îndrepta spre Penang, Singapore, Hong Kong și Shanghai. Vasul german care îl urmărea era Atlantis, un cargobot transformat într-o navă militară bine înarmată. Într-o oră, Atlantis, care era mai rapid, ajunsese deja la o distanță propice deschiderii focului de artilerie. A arborat steagul marinei de război naziste și și-a pus tunurile în poziție de tragere. Automedon nu a mai avut timp să termine de trimis semnalul de SOS, fiindcă o rafală de proiectile i-au distrus puntea, omorându-i pe loc pe toți ofițerii superiori britanici aflați la bord.

Grupul de abordare de pe Atlantis i-a luat prizonieri pe membrii echipajului care supraviețuiseră. În încărcătura de pe vas, au descoperit 15 geți cu corespondență ultrasecretă destinată Comandamentului Britanic din Extremul Orient, cu sediul în Singapore. În această captură de documente se aflau și codurile flotei Marinei Regale, valabile de la 1 ianuarie 1941, cele mai recente ordine primite de flotă și instrucțiuni de artilerie, 6 000 000 de dolari noi din Malaya – precum și aproximativ 60 de pachete sigilate conținând corespondența Serviciilor Secrete Britanice (SIS) pentru secțiile lor din Singapore, Hong Kong, Shanghai și Tokyo, incluzând rezumatele celor mai recente rapoarte ale serviciilor secrete militare japoneze și ale activităților politice.

Dar cea mai importantă descoperire a fost o geantă mică, verde, care se afla în camera hărților, sub puntea distrusă. Geanta, inscripționată „A se înmâna personal comandantului britanic“, conținea plumb și era prevăzută cu găuri,

ca să se poată scufunda dacă ar fi fost aruncată peste bord. Înăuntru se aflau documente pregătite de divizia de planificare a Cabinetului Britanic de Război și era adresată mareșalului Robert Brooke-Popham, șeful Statului Major al aviației, comandantul-șef britanic din Extremul Orient.***** Raportul era un rezumat al strategiei militare a Cabinetului în Extremul Orient. Era un document exploziv, care recunoștea deschis că Marea Britanie nu avea nave sau oameni ca să facă față unui război împotriva Japoniei. Documentele erau foarte clare în privința faptului că nu se puteau aduce întăriri de pe scena de război europeană și că Hong Kongul, Malaya și Indiile de Est Olandeze, și chiar Singapore, erau toate lipsite de apărare în fața unui atac japonez. De fapt, documentul confirma că Marea Britanie nu putea trimite o flotă pentru a apăra Singapore și că, în ochii celor din Downing Street, fortăreața fusese deja abandonată.*****

Căpitanul de pe Atlantis, Bernhard Rogge, a recunoscut importanța corespondenței capturate și a trimis-o la Wenneker, la Tokyo, care a scris imediat un mesaj pentru Berlin la mașina lui de codificare Enigma.***** Telegrama lui Wenneker i-a fost arătată imediat lui Hitler, care a mâzgălit pe margine: „Este de maximă importanță“. Pe 12 decembrie, Führerul a aprobat ca o copie a acesteia să le fie înmănată japonezilor. Wenneker s-a grăbit să îi arate documentul amiralului Nobutake Kondo, adjunctul șefului de stat major.

Wenneker credea că raportul, care arăta slăbiciunea britanicilor în Pacific, îi va întări pledoaria pentru un atac asupra insulei Singapore. În schimb, japonezii au ajuns la o concluzie foarte diferită – care nu se potrivea deloc cu interesele Germaniei. Comandanții Marinei Imperiale Japoneze au luat raportul Cabinetului Britanic de Război drept o asigurare că Marea Britanie nu dorea – și nu putea – să intervină în expansiunea lor în Asia. Și mai important, comandantul marinei, generalul amiral Isoroku Yamamoto, a dedus că singurul lor dușman serios din Pacific erau americanii.

Din 1922, de la începutul reînarmării navale a Japoniei, strategii marinei japoneze fuseseră nevoiți să ia în calcul eventualitatea unei duble amenințări în Pacific. Datorită dezvăluirilor din documentele de pe Automedon, a devenit evident că statul major al marinei japoneze se putea concentra asupra Flotei din Pacific a Statelor Unite.***** În ianuarie 1941,

Yamamoto a ordonat statului său major să organizeze un atac surpriză, care avea să distrugă puterea navală americană dintr-o singură lovitură.***** Planul, elaborat într-un secret absolut, chiar și față de guvernul civil și armată, se concentra asupra unei lovituri a aviației asupra bazei de la Pearl Harbor.*****

Nici Sorge, nici Ozaki, nici chiar prim-ministrul Konoe însuși nu aveau cunoștință de planul de la Pearl Harbor al lui Yamamoto. Cu toate acestea, continuau să se adune dovezile pregătirii Germaniei pentru un război împotriva Uniunii Sovietice. O misiune economică de la Berlin sosise la Tokyo. Aceasta era condusă de Helmut Wohltat, un oficial al Ministerului de Finanțe, care se ocupa de rezervele strategice de petrol al Reichului și care avea sarcina de a negocia o importantă înțelegere economică între Germania și Japonia.***** De la atașatul economic Tichy, Sorge a aflat că japonezii doreau piese de schimb pentru mașini, tancuri, submarine și tunuri antiaeriene, asistență la producția în masă a materialelor de război și eliberarea patentelor pentru articole precum petrolul artificial și avioanele.***** Wohltat cerea, în schimb, 60 000 de tone de cauciuc pe an, soia, ulei de balenă, diverse minerale și garantarea drepturilor germanilor în China.

De ce încerca Germania să găsească surse alternative pentru materiile prime pe care le primea la acea vreme din Uniunea Sovietică? De unde această bruscă urgență de a paraliza Marina Regală? Punând lucrurile cap la cap, un observator inteligent și bine informat ca Sorge trebuie să fi întrezărit, la câteva săptămâni după emiterea Directivei nr. 21, adevărul despre planul lui Hitler de a ataca Rusia. „La acea vreme, Germania era deja decisă să-i declare război Rusiei“, avea să le explice Sorge celor ce l-au prins. „Și întrucât nu îi putea acorda nici un răgaz Londrei, era nerăbdătoare ca Japonia să intre în război împotriva Marii Britanii.“*****

Mai târziu, Sorge avea să pretindă că nu se îndoie niciodată că Hitler avea să-l atace, până la urmă, pe Stalin. „Chiar dacă Germania ajunsese la o înțelegere cu URSS-ul, sentimentele antisovietice în Partidul Național-Socialist era la cote maxime“, le-a spus Sorge japonezilor. Era convins că „în ciuda pactului [de neagresiune], mai devreme sau mai târziu, avea să se producă o ruptură de Uniunea Sovietică“.***** În memoriile sale,

Hanako confirma că „la sfârșitul anului 1940, Sorge avea convingerea că, într-o zi, Germania și Rusia urmau să lupte una cu alta. Sorge era profund îngrijorat de această perspectivă. Îi producea multă anxietate.“ Sorge îl disprețuia în mod cert pe Hitler. Hanako își amintea cum îi explica în japoneza lui copilăroasă că Hitler „nu era un om foarte mare“, în timp ce Stalin era „un om mare“. Dar, după părerea lui Hanako, iubitul ei „era stăpânit de un profund conflict interior. Spiona pentru ruși, dar îi iubea și, în același timp, îi disprețuia pe germani și nu dorea ca Germania și Rusia să se înfrunte.“*****

Chiar dacă Operațiunea Barbarossa era încă în fază incipientă, Sorge a tot cules unele frânturi de informații de la ofițerii germani aflați în vizită. Primul indiciu a fost preocuparea crescândă a Berlinului de a ține petrolul românesc departe de sovietici. Un altul a fost dat de speculațiile făcute de ofițerii germani aflați în vizită cu privire la disponibilitatea de luptă a Armatei Roșii. La 28 decembrie, Sorge a raportat la Moscova că o nouă armată de rezervă, alcătuită din 40 de divizii, fusese creată în zona Leipzig, în estul Germaniei.***** I-a avertizat, de asemenea, că mai multe persoane sosite de la Berlin pomeniseră de o armată alcătuită din 80 de divizii germane, desfășurate la granița dintre Uniunea Sovietică și România.***** Scopul noii armate, în înțelegerea lui Sorge, era acela de a proteja câmpurile petroliere de la Ploiești, singura sursă europeană de petrol a Reichului. Dacă Uniunea Sovietică „începe să desfășoare activități împotriva intereselor Germaniei, așa cum s-a întâmplat la Marea Baltică, germanii ar putea ocupa teritoriul acesteia până la linia Harkov–Moscova–Leningrad“, explica Sorge. „Germanii știu că URSS-ul nu ar risca așa ceva, întrucât conducerea sovietică este conștientă, mai ales după campania din Finlanda, că vor mai trece 20 de ani până când Armata Roșie va fi la fel de modernă ca armata germană.“*****

Ca și Clausen, Sorge încă se simțea german, chiar și după atâția ani petrecuți printre străini. Iar Centrul făcea foarte puțin pentru a încuraja loialitatea lui Sorge față de patria adoptivă. Cu criticile sale constante și cererile de confirmare, Centrul îi dădea de înțeles extrem de limpede că nu avea încredere în informațiile lui. Cu toate acestea, indiferent de îndoielile pe care le va fi simțit față de iminentul război dintre cele două patrii ale sale, loialitatea primordială a lui Sorge era față de rețeaua sa și față de Uniunea

Sovietică. Anul Șarpelui – 1941 – promitea să aducă primejdii teribile pentru Rusia și pentru Katia.

„De la școală la abator“ – Richard Sorge, în vârstă de 20 ani, după ce fusese rănit, 1916

Perioada Baku – inginerul petrolist Wilhelm Sorge și soția sa rusoaică Nina, împreună cu copiii lor (Richard în alb)

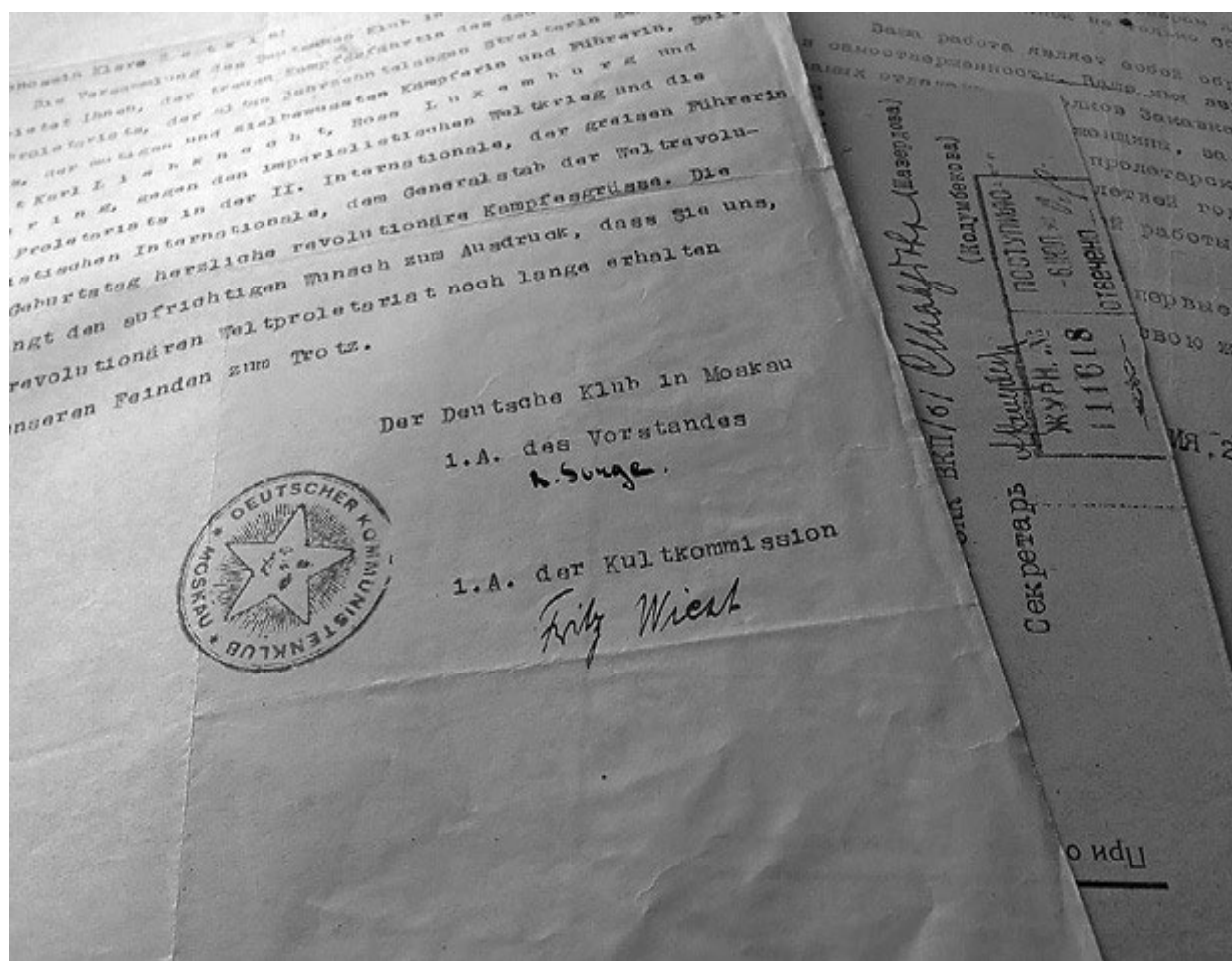
Sorge și vărul său, Erich Correns

Singura fotografie cu Sorge și Katia împreună

Monumentul lui Sorge în orașul său natal, Baku

Semnătura lui Sorge din dosarele Cominternului de la Moscova, 1924

Casa lui Sorge din Sabunçu, suburbia odinioară prosperă a orașului Baku, așa cum arată aceasta în zilele noastre

Ambasadorul general-maior Eugen Ott, a cărui încredere de nezdruncinat în prietenul său Sorge i-a facilitat acestuia strălucitoarea carieră de spion

Fotografia oficială a lui Sorge din dosarul de identitate de la Comintern, Moscova, 1924

Yotoku Miyagi, pictorul bolnav de tuberculoză, care a devenit cel mai neobosit om de teren al rețelei

Hotsumi Ozaki, jurnalistul idealist japonez care a lucrat cu Sorge la Shanghai și a devenit cel mai valoros agent al său din Japonia

Sorge, în timpul șederii sale în Japonia, cca 1938

Soția lui Max, Anna Clausen

Sorge, în haine japoneze, în locuința sa din strada Nagasaki

Prințul Albrecht von Urach, corespondentul de la Tokyo al publicației cu orientare antisemită *Völkischer Beobachter*, i se alătură lui Sorge în bețiile sale din Ginza, care țineau până noaptea târziu.

Sorge la vila de vacanță a Ambasadei Germaniei

Sorge într-una din obișnuitele sale călătorii în Japonia

Eta Harich-Schneider, apreciata interpretă de clavecin și ultima amantă a lui Sorge

Prințul Fumimaro Konoe, de trei ori prim-ministru al Japoniei, cel care l-a introdus pe Ozaki în cercul său intim de consilieri

Generalul Hideki Tojo, care a gândit invadarea Chinei de către Japonia, precum și atacul de la Pearl Harbor

Iosif Stalin privește, în timp ce ministrul de externe al URSS și cel al Germaniei, Viaceslav Molotov și Joachim von Ribbentrop, semnează pactul de neagresiune care a împărțit în secret Europa de Est între Berlin și Moscova.

Stalin îl salută pe ministrul de externe japonez Yosuke Matsuoka la Moscova, în 1939. La plecare, Matsuoka era atât de beat, încât el și Stalin au cântat împreună cântece populare pe peron.

Generalul Filip Golikov, ai cărui șase predecesori, conducători ai Departamentului 4, fuseseră toți executați. Golikov a tănuit toate rapoartele urgente ale lui Sorge privitoare la o iminentă invazie germană.

Fotografia de la poliție a lui Sorge, după arestarea sa

Sorge, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964.

Sorge, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 242.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 243.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 243.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 243.

Der Spiegel, 15 august 1951, p. 31.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 260, 435.

Prange et al., Target Tokyo, p. 355.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, pp. 204–206.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 23.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 390, 403.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 452.

David E. Murphy, What Stalin Knew: The Enigma of Barbarossa, New Haven și Londra, 2005, p. 141.

David E. Murphy, What Stalin Knew: The Enigma of Barbarossa, New Haven și Londra, 2005, p. 141.

Murphy, What Stalin Knew, p. 138.

Articolul II din Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 24.

Articolul II din Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 24.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 177.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 232.

Guerin, Chatel, Camarade Sorge, p. 92.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 176.

Herbert Feis, Road to Pearl Harbor: The Coming of the War Between the United States and Japan, Princeton, NJ, 1971, 2015, p. 78.

Prange et al., Target Tokyo, p. 367.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 173.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 173.

Cornelia Schmitz-Berning, Vokabular des Nationalsozialismus, Berlin, 2007, p. 745.

Feis, Road to Pearl Harbor, p. 116.

„Three-Power Pact Between Germany, Italy, and Japan, Signed at Berlin, September 27, 1940“, Yale Law School, Lillian Goldman Law Library, Avalon Law Project.

*Partea de nord a Vietnamului de astăzi (n.red.)

Fesiun, Documente, p. 144.

Fesiun, Documente, p. 145.

Fesiun, Documente, p. 145.

Într-un contrast evident cu diversele inițiative comerciale tragicomic de inepte pe care le finanțase Moscova ca operațiuni sub acoperire în Shanghai, care au inclus o fabrică de conserve și o companie care importa pneuri.

„Extrase“, Mărturia lui Clausen, p. 566; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 160, 195, 224.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, p. 234.

Interviul lui Prange cu Hanako, 7 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Geoffrey Regan, *Book of Military Anecdotes*, Londra, 1992, p. 210.

Admiral Karl Dönitz, *Memoirs*, Londra, 1958; 1997, p. 114.

Gordon Wright, *The Ordeal of Total War: 1939–1945*, New York, 1968, p. 32. Există o oarecare controversă dacă Hitler chiar a intenționat să invadeze Marea Britanie. Reichsmarschall Hermann Göring, comandantul-șef al Luftwaffe, credea că invazia nu avea sorți de izbândă și se îndoia că forțele aeriene germane puteau câștiga controlul asupra cerului; cu toate acestea, spera că o victorie timpurie în Bătălia pentru Anglia ar forța guvernul britanic să negocieze, fără să mai fie necesară invazia. Adolf Galland, generalul care la acea vreme îi avea în subordine pe piloții avioanelor de luptă ale Luftwaffe, a susținut că planurile de invazie nu erau serioase și că a existat un real sentiment de ușurare în Wehrmacht când aceasta a fost contramandată. Generalfeldmarschall Gerd von Rundstedt împărtășea și el această opinie și credea că Hitler nu a intenționat niciodată serios să invadeze Marea Britanie și întreaga poveste fusese o cacealma, pentru a pune presiune asupra guvernului britanic să accepte capitularea, după căderea Franței. (A se vedea David Shears despre planurile invaziei germane în Richard Cox (ed.), *Operation Sea Lion*, Londra, 1975, p. 158, și Richard Overy, *The Battle of Britain: Myth and Reality*, Londra, 2010)

Stephen Bungay, *The Most Dangerous Enemy: A History of the Battle of Britain*, Londra, 2009, p. 337.

*Hitler avea dreptate – România era singura sursă de petrol a Reichului și distrugerea Ploieștiului ar fi oprit mașina de război germană în orice moment. Petrolul artificial cu care se lăudase Hitler atât de mult acoperea doar o foarte mică parte din consumul Germaniei. Rămâne unul dintre marile mistere ale celui de-al Doilea Război Mondial de ce Aliații nu au atacat aproape deloc Ploieștiul, cu excepția unui singur raid important al Forțelor Aeriene ale Statelor Unite, în august 1943. (n.a.).

John Lukacs, *The Duel: Hitler vs. Churchill 10 May–31 July 1940*, Londra, 2000, capitolul 7.

Stephen Fritz, *Ostkrieg: Hitler's War of Extermination in the East*, Lexington, 2011, p. 51.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryō*, vol. 1, p. 271.

James P. Duffy, *Hitler's Secret Pirate Fleet: The Deadliest Ships of World War II*, Lincoln, Nebraska, 2005, pp. 22–24.

*În timp ce Churchill renunța în secret la Singapore, încerca totuși să-l convingă pe președintele Franklin Roosevelt să staționeze acolo unități ale Flotei americane a Pacificului. Churchill i-a trimis lui Roosevelt un raport intitulat „Note asupra acțiunii de la Taranto” – un studiu despre modul în care un atac surpriză al Marinei Regale, din 11–12 noiembrie, folosisese pentru prima oară bombardierele cu torpile pentru a distruge o parte semnificativă din flota italiană Regia Marina, aflată la ancoră în portul respectiv. Churchill sperase ca operațiunea Taranto să fie un avertisment pentru americani că același lucru i se putea întâmpla propriei flote de la Pearl Harbor. Dar Roosevelt nu a trimis nici un vas în Singapore și nici nu s-a pregătit pentru atacul surpriză aerian cu torpile pe care, prudent, îl prezisese Churchill.

James Rusbridger, Eric Nave, *Betrayal at Pearl Harbor*, New York, 1991, p. 311.

Pentru această reușită, după căderea insulei Singapore, în 1942, căpitanul Rogge a primit de la împăratul Japoniei o sabie de onoare de samurai, înmănată doar lui și altor doi germani, Hermann Göring și Erwin Rommel.

John W.M. Chapman, *The Price of Admiralty: The War Diary of the German Attaché in Japan 1939–1943*, capitolul 5, Lewes, Sussex, 1989.

Ken Kotani, *Japanese Intelligence in World War II*, Osprey, Oxford, 2009, p. 102.

Jurnalul lui Wenneker consemnează: „[Viceamiralul] Kondo a subliniat în mod repetat față de mine cât de importante erau informațiile din memoriul

Cabinetului [britanic] de Război pentru Marina Militară [japoneză]. O slăbiciune atât de semnificativă a Imperiului Britanic nu se vedea din exterior.“ Rusbridger, Nave, Betrayal at Pearl Harbor, p. 212.

Reiss, Total Espionage, pp. 203–204.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 277.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 272.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 18.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, pp. 100–101; interviul lui Prange cu Hanako, 7 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Viktor Anfilov, Doroga k traghedii sorok pervogo goda, Moscova, 1997, p. 195.

Ovidi Gorceakov, „Nakanune ili traggedia Kassandrî“, Gorizont, nr. 6, 1988, p. 31.

Fesiun, Documente, nr. 11.

Capitolul 16. Măcelarul din Varșovia

Atât de complet animalic și de pervertit, încât efectiv nu mai era om.*****

Brigadeführerul SS Walter Schellenberg despre colonelul Gestapo Joseph Meisinger

Nu este foarte clar cum au aflat serviciile secrete naziste că informatorul, colaboratorul și sursa lor de încredere în toate chestiunile japoneze, dr. Richard Sorge, era posibil să fie, de fapt, comunist. Știm însă că la sfârșitul anului 1940, Brigadeführerul SS Walter Schellenberg, șeful serviciile secrete externe din cadrul Biroului Principal al Securității Reichului (RSHA*****), era pe deplin la curent cu legăturile profunde și îndelungate ale lui Sorge cu Partidul Comunist German.

Primele urme de îndoială față de buna credință a lui Sorge începuseră să circule prin Berlin la mijlocul anului 1940, când Departamentul Externe al Partidului Național-Socialist primise sesizări îngrijorătoare legate de „trecutul politic” al lui Sorge. Un asemenea denunț putea veni doar din partea grupului lui Sorge de la Tokyo format din membrii partidului nazist, fiind declanșat probabil de diatribele tot mai frecvente și deschise ale lui Sorge împotriva lui Hitler în barurile și restaurantele din Ginza. În loc să aducă problema la cunoștința ambasadei, unde legătura personală a lui Sorge cu Ott ar fi înăbușit fără îndoială orice anchetă, plângerea a ajuns direct la Berlin, la sediul central al partidului, care a înaintat chestiunea unuia dintre șefii oficiali ai lui Sorge, Wilhelm von Ritgen, șeful agenției germane de știri DNB. Von Ritgen, care fusese timp de mai mulți ani recunoscătorul destinat al rapoartelor detaliate de presă și al scrisorilor

personale trimise de Sorge, i-a transmis acuzațiile lui Schellenberg, la RHSA.

Schellenberg avea caracteristicile celui mai periculos dușman al lui Sorge. Intrase în SS, corpul de elită al lui Hitler, în 1933, imediat după ce absolvise facultatea de drept. Nazist fanatic, Schellenberg aderase la Führerprinzip – ideea că directivele lui Hitler erau deasupra oricărui cadru legal și că era obligatoriu să fie îndeplinite „necondiționat“, indiferent de subtilitățile juridice. În 1935 fusese ales de șeful RHSA, Reinhard Heydrich, pentru munca de contraspionaj. Dosarul personal de la SS al lui Schellenberg îl descria drept „deschis, ireproșabil și de încredere, [...] hotărât, dur, energic [și cu] o minte foarte ascuțită“. Concepția sa național-socialistă a fost considerată ca fiind „temeinic consolidată“. Heydrich i-a încredințat aspectele mai puțin oficiale ale clădirii imperiului SS. Una dintre sarcinile lui Schellenberg era să întocmească un portofoliu imobiliar al proprietăților confiscate – printre care o frumoasă vilă pe malul lacului Wannsee, lângă Berlin, unde conducătorii SS urmau să pună în curând la punct „Soluția finală“ a problemei evreiești.

Alegațiile la adresa lui Sorge constituiau pentru Schellenberg o problemă spinoasă. În 1940, punctele de vedere ale lui Sorge asupra problemelor legate de Japonia erau ascultate cu încredere de o parte însemnată a celor mai importanți oameni ai Reichului – nu doar de ambasadorul Ott și de generalul Thomas, de la Departamentul Economic la Wehrmachtului, ci și de conducerea DNB, care la acel moment devenise o ramură a rețelei de servicii secrete a statului german. Von Ritgen i-a spus lui Schellenberg că Sorge nu îi dăduse niciodată vreun motiv să se îndoiască de integritatea lui. Într-adevăr, recentul său raport despre economia de război a Japoniei circulase pe la unii dintre cei mai importanți oficiali de la Berlin. După estimarea lui Ritgen, Sorge era „indispensabil“.

Și totuși, când Schellenberg a solicitat dosarele lui Sorge de la „trei sau patru“ agenții de securitate – Gestapo, Departamentul de Securitate Internă SD și arhiva din cadrul RHSA –, a devenit imediat clar că, în anii 1920, acesta avusese contacte profunde, ample și vădit dubioase cu o parte dintre agenții Cominternului. Deși nu s-a putut găsi o dovadă clară că Sorge era membru activ al Partidului Comunist German sau al Cominternului, „era

imposibil să nu se ajungă la concluzia că era cel puțin simpatizant“, scria Schellenberg în memoriile sale de după război. „Dar avea legături strânse cu persoane din cercurile influente și fusese întotdeauna protejat de astfel de zvonuri.“***** Rămâne un mister de ce nu fuseseră descoperite aceste dosare compromițătoare în 1934, când Sorge depusese cererea de a deveni membru al Partidului Național-Socialist, cu mult înainte ca „influențele“ sale contacte de la Tokyo să aibă vreun motiv să îl acopere.

Un om mai puțin subtil și mai brutal decât Schellenberg ar fi acționat imediat, cerând ca Sorge să fie dat afară de la ambasadă, sau l-ar fi denunțat autorităților japoneze ca fiind comunist. În schimb, Schellenberg a decis să continue să folosească talentele evidente ale lui Sorge, în timp ce îi pândea fără întrerupere un eventual pas greșit. Conform spuselor lui Schellenberg, von Ritgen insistase: „Chiar dacă presupunem că Sorge ar avea legături cu serviciile secrete rusești, trebuie, după ce ne punem la adăpost propriile interese, să găsim o modalitate de a profita de cunoștințele lui profunde“. În cele din urmă, Schellenberg „a fost de acord că ar trebui să-l protejez pe Sorge de atacurile partidului [nazist], dar doar cu condiția să includă în rapoartele sale informații secrete despre Uniunea Sovietică, Japonia și China. [...] Când i-am comunicat acest lucru lui Heydrich, a fost de acord, cu condiția ca Sorge să fie pus imediat sub supraveghere. Heydrich era sceptic în privința acestei povești și m-a avertizat că s-ar putea ca Sorge să ne dezinformeze.“*****

Schellenberg pretindea, de fapt, că ajunsese la o înțelegere cu nimeni altul decât șeful securității Reichului, ca Sorge să fie tratat ca un potențial agent sovietic cu un an înainte de arestarea sa de către japonezi. Dar afirmația lui nu se potrivește cu faptele. Dacă Schellenberg era într-adevăr convins că era spion sovietic, ar fi constituit un grav risc de securitate să-i permită să-și păstreze biroul din cadrul ambasadei, accesul la informații secrete și încrederea lui Ott, a lui Thomas și a celor de la DNB. Mai probabil, informațiile descoperite de Schellenberg aruncau o umbră de suspiciune asupra lui Sorge, dar nimic altceva în mod concret. Într-adevăr, unele părți ale „dovezilor“ împotriva lui Sorge – de exemplu, convingerea lui Schellenberg că Sorge fusese „în legătură cu elemente de extremă dreaptă din Germania între 1923 și 1928“ – erau, pur și simplu, neadevărate. Sorge

trăise la Moscova în aproape toată acea perioadă, un aspect pe care Schellenberg evident îl ignora. Schellenberg și-a scris memoriile, *Das Labyrinth*, în timp ce era judecat pentru crime de război la Nürnberg, în 1949 (cartea a devenit un bestseller internațional).***** Scopul autorului a fost acela de a se erija în patriot german și, mai important, într-un coordonator atotștiutor de spioni. Arestarea lui Sorge avea să se dovedească un șoc și o mare rușine pentru Schellenberg și pentru RHSA – un asemenea șoc încât, săptămâni întregi după aceea, germanii aveau să continue să apere nevinovăția lui Sorge. Afirmția lui Schellenberg că l-ar fi demascât pe Sorge atât de devreme nu poate fi acoperită la o analiză retrospectivă.*****

Evident, faptul că fuseseră stârnite suspiciunile aparatului de securitate nazist este adevărat. Dar Schellenberg s-a confruntat cu o problemă operațională în punerea în practică a ordinului lui Heydrich de a-l supraveghea pe Sorge. Securitatea Reichului nu avea pe nimeni la Ambasada Germaniei din Tokyo cu suficientă experiență în contraspionaj, ca să-i poată intinde o cursă unui agent de calibrul lui Sorge. Asta până când dosarul colonelului Joseph Albert Meisinger a aterizat pe biroul lui Schellenberg, în martie 1941.

Meisinger fusese camarad în Freikorps cu Reinhard Heydrich la începutul anilor 1920, când viitoarea autoritate absolută din securitatea nazistă era un funcționar neînsemnat din poliția bavareză. Amândoi urmau să-și găsească adevărata chemare în poliția secretă nazistă. Din 1933, Meisinger își revendicase o nișă în poliția secretă a statului german, Gestapo, în calitatea sa de expert pe probleme de homosexualitate, relații sexuale ilegale între evrei și arieni și avort (care fusese interzis de legea nazistă). Meisinger a trimis mii de persoane cu „deviații sociale“ în nou-înființatele lagăre de concentrare și a jucat un rol important în epurarea cadrelor din ministerul de externe bănuite de homosexualitate.***** În septembrie 1939, fusese numit, în recent cucerita Polonie, comandant-adjunct al Einsatzgruppe IV – un pluton al morții însărcinat cu uciderea opozanților regimului nazist. La 1 ianuarie 1940, avansat la gradul de Standartenführer sau colonel, Meisinger fusese numit comandantul poliției de stat din districtul Varșovia. Acolo dezlănțuise o campanie brutală de masacrare a

polonezilor și a evreilor.***** Printre cele mai cunoscute acțiuni ale sale s-au numărat execuția în masă prin împușcare a 1 700 de persoane într-o pădure de lângă Palmiry, executarea a 55 de evrei din Varșovia, aleși la întâmplare, ca represalii pentru uciderea unui polițist polonez, și executarea a 107 polonezi, ca represalii pentru asasinarea a doi germani.*****

Pentru aceste acte de sadism și de brutalitate și pentru altele mai puțin cunoscute, Meisinger și-a câștigat rapid porecla de „Măcelarul din Varșovia“.***** În martie 1940, superiorii lui Meisinger erau atât de șocați de comportamentul lui, încât chiar și Gestapoul dorea să-l vadă arestat și judecat pentru crime de război. Totuși, asemenea acțiuni aveau să devină procedura standard de operare pentru Einsatzgruppen, care au acționat în Rusia după lansarea Operațiunii Barbarossa, din anul următor. Dar, pentru 1940, faptele erau șocante. Chiar și Schellenberg, obișnuit cu violența, considerase că „dosarul uriaș“ pe care îl întocmise despre Meisinger „îl dovedea atât de complet animalic și de pervertit, încât efectiv nu mai era om“.*****

Din fericire pentru Măcelar, vechiul său Kampfkamerad, Heydrich, intervenise pentru a preveni iminenta înfățișare în fața Curții Marțiale și posibila execuție a lui Meisinger. „Meisinger știa prea multe“, după spusele lui Schellenberg – se pare o referință la vechea sa camaraderie cu Heydrich.***** Așa că se aranjase un compromis pentru salvarea reputației lui Meisinger. Cu binecuvântarea lui Heydrich și a lui Schellenberg, acesta urma să fie trimis la ambasada de la Tokyo, în calitate de atașat al poliției. Colonelul de Gestapo fusese împachetat rapid, ca un bacil periculos, într-un submarin aparținând Kriegsmarine și trimis în răsărit. Schellenberg tocmai găsisese omul potrivit care să îl investigheze pe misteriosul dr. Sorge.

Meisinger a făcut cu siguranță o impresie puternică la sosirea sa în Japonia, la începutul lunii aprilie 1941. O doamnă germană din Tokyo și-l amintește ca fiind „o prezență atât de înspăimântătoare, încât mi s-au înmuiat genunchii când am intrat în biroul lui“.***** Printre angajații ambasadei de la Tokyo se împrăștiase zvonul că Meisinger mânca friptură în sânge cu mâna. Postul său oficial era acela de ofițer de legătură al

securității Reichului cu serviciile japoneze de informații. Dar s-a dus imediat vorba că adevăratul său rol era acela de a căuta dușmanii celui de-al Treilea Reich din cadrul comunității germane.

Reacția lui Sorge la sosirea lui Meisinger – o amenințare mortală pentru cariera sa de spion și pentru însăși viața sa – a fost una simplă. Cu prima ocazie, l-a invitat pe acest om înspăimântător să meargă să bea cu el în Ginza. La berile pe care le-au băut la hotelul Imperial, la Lohmeyer, la Das Rheingold, la Die Fledermaus, la Ginza Lion și la celelalte baruri din repertoriul său obișnuit, Sorge și-a făcut vechiul său număr de magie – așa cum procedase cu Ott, Wenneker, Scholl, Matzky și cu restul. La fel ca Sorge, Meisinger fusese soldat de infanterie în Primul Război Mondial, în Compania 230 Minenwerfer a Batalionului Bavarez de Pionieri. La fel ca Sorge, fusese rănit, primise o Cruce de Fier și fusese avansat ca subofițer. Statutul lui Sorge de erou de război, charisma sa dură, cunoștințele vaste despre barurile de noapte, dar și despre politica de la cel mai înalt nivel de la Tokyo l-au cucerit pe colonel. În mai, după spusele unui coleg diplomat german, Meisinger „se simțea onorat că Sorge îl ajutase vitejește să-și devoreze rezervele de whisky în foarte multe ocazii, deși îl ridiculiza teribil pe grăsanul de Meisinger în tot acest timp“.***** În câteva săptămâni de la sosirea cu submarinul la Tokyo, Sorge îl transformase pe Măcelarul din Varșovia în cel mai nou tovarăș al său de băutură.

În timp ce Sorge dezamorsa pericolul reprezentat de Meisinger, încerca și să descifreze următoarea dilemă diplomatică: urma să asculte, de fapt, Japonia rugămințile tot mai insistente ale lui Ribbentrop ca Tokyo să se alăture Germaniei în război? Ambasadorul Ott și masa sa cu nisip nu reușiseră, până în acel moment, să-i convingă pe Konoe și pe cei din Statul Major Imperial că era o măsură înțeleaptă să atace Singapore – în principal, fiindcă se temeau de o Mare Britanie asediată, dar, în special, deoarece erau atenți să nu-și facă un dușman din Statele Unite. „Germania a fost într-un fel dezamăgită de atitudinea Japoniei după încheierea alianței dintre cele trei țări, pentru că Germania se așteptase ca aceasta să adopte o atitudine mai agresivă față de Statele Unite și Marea Britanie“, transmitea Sorge la Moscova. „Dar tot ce a încercat Japonia să facă a fost să aducă Indochina în

Sfera de Coproșperitate a Asiei Mari Orientale. [...] Astfel acest joc diplomatic s-a încheiat cu o victorie japoneză completă. “*****

Ribbentrop a încercat să depășească impasul invitându-l pe ministrul de externe Matsuoka la Berlin, într-o vizită oficială, în martie 1941. Vizita era gândită ca parte a unei complicate rețele diplomatice pe care Hitler o țesea pentru a ascunde pregătirile pentru Operațiunea Barbarossa. Hitler era deja hotărât să invadeze Rusia. Dar, cu toate acestea, la sfârșitul anului 1940 și începutul anului 1941, Berlinul sugerase o serie de manevre diplomatice menite să ascundă adevăratele intenții ale Germaniei, până când trupele de invazie aveau să fie pregătite. Una dintre ele era o propunere de înțelegere cu Stalin pentru împărțirea Balcanilor între URSS și Germania – o operațiune cu steaguri false care îi permitea lui Hitler să-și împingă trupele spre frontiera de est, ca eventuală forță de invazie a Iugoslaviei și României. Cealaltă manevră era propunerea bizară (privind retrospectiv) ca Uniunea Sovietică să se alăture Axei.

Acordul – pe care Molotov îl discutase cu Hitler și cu Ribbentrop la Berlin în februarie 1941 – presupunea ca Uniunea Sovietică să se alăture Pactului Tripartit, recunoscând „supremația” Germaniei, Italiei și Japoniei în Europa și respectiv Asia de Est. În schimb, puterile Axei erau de acord să respecte teritoriul sovietic. Toate semnatarele urmau să-și ia angajamentul să nu ofere ajutor dușmanilor celorlalte state membre. Un protocol secret stabilea zone de influență dincolo de granițele Europei. Golful Persic și India se aflau în interiorul sferei sovietice, Japonia obținea Pacificul, Germania – Africa centrală, iar Italia – Africa de Nord.***** Deși, după război, Molotov avea să susțină că aceste negocieri fuseseră manevrele prin care Stalin trăgea de timp înainte de inevitabila invazie germană, se pare că, în realitate, timp de mai multe luni la începutul anului 1941, Stalin a fost ferm convins că dușmanul său de moarte de la Berlin era mai interesat să domine Europa și Africa decât să invadeze Uniunea Sovietică.

Rolul lui Matsuoka în acest aranjament, din punctul de vedere al Germaniei, era acela de idiot util. Berlinul nu le spusese japonezilor nimic despre Barbarossa. Păstrase tăcerea și în privința pretențiilor lui Stalin la o parte considerabilă din sfera de influență atribuită japonezilor – în special

Mongolia și India, ca preț al aderării sale la puterile Axei. Hitler avea nevoie de Japonia pentru a ataca Singapore, dar nu și alte zone ale Inelului Pacific, care ar fi putut determina intrarea Americii în război – ca, de pildă, Filipinele, un fost protectorat al Statelor Unite. Și, cât mai urgent, avea nevoie de Matsuoka pentru a-i gira jocul dublu pe care îl făcea față de Stalin până când Barbarossa era pregătită.

Sorge se considera magnific de bine informat despre vizita europeană a lui Matsuoka datorită prietenului lui Ozaki, prințul Saionji, care urma să facă parte din suita emisarului pe durata călătoriei. La început, Saionji crezuse că ministrul de externe nu avea altă misiune specială în afară de a-i cunoaște personal pe Hitler, Ribbentrop, Mussolini și Stalin. Nu urmau să existe „consecințe care să zguduie lumea“ ale vizitei lui Matsuoka, raportase încrezător Ozaki.*****

Atât Saionji, cât și Ozaki se înșelaseră destul de mult. Matsuoka călătorise cu expresul transsiberian la Moscova, unde purtase discuții scurte și cordiale cu Stalin și Molotov, în cadrul cărora s-a vehiculat ideea unui pact de neagresiune cu Japonia, în spiritul celui pe care-l semnase Hitler cu doi ani mai devreme. La sosirea la Berlin, Matsuoka fusese sărbătorit cu tot fastul de care era în stare Reichul, fiind condus pe Unter den Linden într-o mașină decapotabilă, sub steagurile fluturânde ale puterilor Axei, după care Führerul îi acordase o lungă audiență în recent construita Cancelarie a Reichului. Întrevederea constase în cea mai mare parte dintr-un amplu discurs al lui Hitler despre perfidia Marii Britanii, în care nu dezvăluise nimic din adevăratul plan al Germaniei de a ataca Uniunea Sovietică. Dar, dincolo de efuziunile de admirație ale lui Matsuoka față de Hitler, emisarul nipon nu oferise decât asigurări extrem de vagi în privința intenției Japoniei de a cuceri, în cele din urmă, Singapore. După o scurtă vizită făcută lui Mussolini, la Roma, Matsuoka se urcase din nou în tren cu destinația Moscova, unde Stalin aștepta să pecetluiască pactul de neagresiune ruso-japonez.

Matsuoka petrecuse o săptămână la Moscova. Din relatarea făcută de Molotov după război, japonezul era complet înrobitor de tertipurile lui Stalin, alimentate de cantități generoase de vodcă și șampanie – conform binecunoscutei tactici a lui Stalin de a-și îmbăta turtă atât dușmanii, cât și

prietenii în timpul convorbirilor. Japonia era interesată realmente doar să se asigure că nu avea să izbucnească un război pe flancul său de nord, a susținut Stalin, astfel încât trupele împăratului să fie libere să cucerească Asia. Subtextul clar era acela că Japonia nu avea nimic de câștigat dacă se alătura Germaniei pentru a ataca în vreun fel URSS-ul. „Japonia avea resentimente profunde față de Germania și nu avea nici un beneficiu din alianța [cu Berlinul]“, își amintea Molotov într-un interviu din 1979. „Discuțiile noastre [...] au fost de o mare importanță.“ Matsuoka i-a spus ambasadorului american în Rusia, Laurence Steinhardt, în 8 aprilie, că atât Hitler, cât și Ribbentrop îl îndemnasera să „devină prieten“ cu Uniunea Sovietică.*****

Campania lui Stalin de ademenire s-a soldat cu succes la patru zile de la sosirea lui Matsuoka, prin semnarea unui pact de neutralitate dintre Moscova și Tokyo. Stalin a făcut mare caz de noua lor relație de prietenie. „La sfârșitul vizitei lui Matsuoka, Stalin a făcut un gest care a captat atenția întregii lumi“, își amintea Molotov. „L-a condus personal la gară pe ministrul japonez. Nimeni nu se așteptase la așa ceva; Stalin nu întâmpina și nu conducea niciodată pe nimeni. Japonezii și germanii erau stupefiați. Trenul a fost întârziat cu o oră. Eu și Stalin l-am îmbătat zdravăn pe Matsuoka și aproape că l-am dus pe brațe la tren. A meritat să-l conducem, fiindcă Japonia a refuzat apoi să ne declare război.“ Înainte de plecare, clătinându-se pe picioare în urma ospitalității sovietice, Molotov și Matsuoka au cântat un cântec popular rusesc, „Trestiile foșnesc“. „Dar de-abia se mai putea ține pe picioare la gară“, își amintea Molotov. „Matsuoka a plătit pentru vizita pe care ne-a făcut-o.“*****

Oricât de mult l-ar fi măgulit pe Stalin să creadă că Matsuoka era o victimă a tertipurilor sale, în realitate, pactul de neagresiune sovieto-japonez se baza doar pe cuvântul ministrului de externe. Iar Matsuoka, la întoarcerea sa la Tokyo, s-a grăbit să-l asigure pe Ott, în data de 6 mai, că pactul „nu anula Alianța Tripartită“. De asemenea, a susținut, cu o fățarnicie care a fost caracteristica întregii cariere a lui Matsuoka, faptul că Japonia nu putea rămâne, de fapt, neutră în eventualitatea unui război între Germania și URSS.*****

Cu toate acestea, era o contralovitură pentru diplomația germană. Ott i-a spus lui Sorge „în mod clar, că nu se așteptase la așa ceva și că un tratat de neutralitate ruso-japonez nu era deloc un lucru bun pentru Germania“.***** Ott, Sorge și cabinetul japonez fuseseră luați prin surprindere de mișcarea lui Matsuoka. Dar vestea neașteptatului pact a fost întâmpinată aprobator la Tokyo. Konoe și-a așteptat personal ministrul de externe la gara din Tokyo și l-a însoțit pe Matsuoka la Palatul Imperial, ca să închine un pahar. Și Statul Major Imperial și-a exprimat susținerea – deși puternica facțiune pro-Axă, condusă de grupul generalului Araki, din armata japoneză, „nu a fost deloc fericită și a luat o atitudine de totală opoziție“, l-a informat Miyagi pe Sorge.*****

În ciuda noului pact, volatila politică facțională a armatei japoneze însemna că, în realitate, o schimbare a atitudinii față de Stalin era la o distanță de doar o schimbare de regim. „Personal, nu cred că tratatul a conferit vreo siguranță relației ruso-japoneze“,***** avea să le spună ulterior Sorge anchetatorilor săi.

Moscova continua și ea să pândească temătoare eventualele pregătiri japoneze pentru un atac îndreptat spre nord, împotriva URSS-ului. Centrul i-a trasat grupului Ramsay sarcina de a întocmi un plan detaliat de situație al armatei japoneze, o întreprindere uriașă, pe care Ozaki și Miyagi au dus-o la bun sfârșit la începutul lunii mai. Rezultatul a fost o hartă impresionantă – desenată evident de Miyagi, artistul rețelei de spionaj – care indica extrem de precis forța, echipamentul și așezarea armatei de 50 de divizii a Japoniei. În 1942, în primele etape ale Războiului din Pacific, americanii aveau să descopere, spre surprinderea lor, că aliații sovietici dețineau de departe cele mai demne de încredere informații despre inamicii lor japonezi – mulțumită activității lui Sorge și a colegilor săi.*****

„Dacă am putea prezice un atac japonez asupra Rusiei cu două luni înainte, atacul ar putea fi evitat prin intermediul negocierilor diplomatice“, le explica Sorge ulterior japonezilor. „Dacă am ști cu o lună înainte, Rusia și-ar putea deplasa la graniță o forță armată importantă și ar putea face pregătiri complete de apărare. Dacă am putea avertiza cu două săptămâni înainte, Rusia ar putea face cel puțin pregătiri defensive pe linia frontului.

Și dacă i-am putea preveni cu o săptămână înainte, i-ar ajuta să-și diminueze numărul de victime.“***** Exact aceeași logică se aplica și în cazul amenințării iminente a Operațiunii Barbarossa. Dacă Stalin ar fi putut fi avertizat la timp – sau, mai degrabă, dacă ar fi putut fi determinat să creadă rapoartele lui Sorge și ale celorlalți referitoare la planurile germane de invazie –, atunci Uniunea Sovietică ar fi putut fi scutită de o baie de sânge sau chiar de distrugerea completă.

În primăvara anului 1941, curierii militari permanenți care soseau de la Berlin cu Transsiberianul aduceau cu ei tot mai multe frânturi de informații despre pregătirile germane de război. Acești ofițeri erau mai mult decât niște poștași merituoși. Toți erau specialiști militari care, respectând termenii acordului Axei, le furnizau omologilor lor japonezi informații din ariile lor de specialitate – război mecanizat, artilerie navală, strategii de bombardament și altele –, fiind la rândul lor informați de japonezi. Majoritatea acestor curieri aveau scrisori de recomandare pentru Sorge de la vechii prieteni ai acestuia, întorși acum la Berlin – printre care colonelul Matzky, ambasadorul Dirksen și chiar Karl Haushofer. Vizitatorii erau cu toții cuceriți de turul absolut inimitabil pe care li-l făcea Sorge în barurile de noapte din Ginza, unde, la un pahar, bârfeau despre planurile de război împotriva Rusiei – precum și despre ce mai aflaseră în privința celor mai recente realizări ale industriei militare japoneze.

La sfârșitul lunii aprilie 1941, Sorge a aflat de la colonelul Kretschmer, noul atașat militar principal al ambasadei, că primise instrucțiuni de la Berlin să avertizeze Ministerul de Război al Japoniei că Germania urma să ia „măsuri defensive“ pentru a riposta la presupusele concentrări de trupe sovietice de la frontiera răsăriteană a Reichului. „Aceste instrucțiuni erau foarte detaliate și includeau o hartă cu amplasamentul unităților armatei sovietice“, își amintea Sorge la închisoare. „Deși nu era sigur dacă situația urma să ducă sau nu la ostilități pe scară mare, Germania își terminase pregătirile. [...] Am înțeles [de la Kretschmer] că decizia de pace sau de război depindea doar de voința lui Hitler și era absolut independentă de atitudinea Rusiei.“*****

Această poveste a apărării germane împotriva agresiunii sovietice nu era în întregime o mistificare. Adevărul era că, într-adevăr, Stalin avea pus la

punct un plan de invadare a Poloniei ocupate de germani și chiar a Reichului însuși, în caz de nevoie, plan cunoscut ca Operațiunea Groza, cuvântul rusesc pentru furtună. În Rusia zilelor noastre, existența acestui plan rămâne profund controversată, întrucât contrazice istoriografia oficială a unui Stalin inocent, tras pe sfoară de Hitler. Dar documentul se află într-un așa-numit osobaia papka, un dosar special din arhiva Ministerului rus al Apărării.***** Planul original, datând din 18 septembrie 1940, cu trei luni înainte de nașterea Operațiunii Barbarossa a nemților, a fost semnat de mareșalul Semion Timoșenko și de șeful statului major, mareșalul Kirill Merețkov. O versiune ulterioară a planului, revizuită după ce mareșalul Gheorghi Jukov îl înlocuise pe Merețkov, care fusese îndepărtat și apoi arestat pentru spionaj în februarie 1941, detaliază planurile unei ofensive prin Polonia către Berlin și dincolo de acesta. Planul Operațiunii Groza enumera forțele militare de care dispunea Stalin: 300 de divizii care cuprindeau opt milioane de soldați, 27 500 tancuri și 32 628 avioane. Pe hârtie, cel puțin, aceasta îi conferea URSS-ului superioritate numerică asupra Wehrmachtului – care, în acel moment, era și el parțial blocat în Europa ocupată și Africa de Nord.

Este posibil ca Merețkov însuși să le fi divulgat germanilor planul Groza.***** Se pare că Berlinul știa de existența lui încă din martie 1941, când Walter Schellenberg și ambasadorul sovietic în Germania, Vladimir Dekanozov, au discutat despre Groza la un pahar în Berlin. Dekanozov l-a întrebat pe Schellenberg direct despre „un plan numit Operațiunea Barbarossa, care înseamnă un atac german împotriva noastră”. Șeful RHSA a tăcut o vreme înainte să răspundă: „Este corect, acest plan există și a fost elaborat cu multă meticulozitate. Le-am comunicat acest plan pe canale secrete americanilor și britanicilor, ca să-i facem să creadă că ne pregătim să vă atacăm pe voi. Dacă vor crede, avem mari șanse să reușim cu operațiunea noastră Leul de Mare. Dar și noi știm de «Operațiunea Grom» a voastră.*****” Într-adevăr, existența Planului Groza – și planurile statului major sovietic de a invada Germania, nu de a-și apăra patria – fusese menționată ca unul din motivele pentru care URSS-ul nu era pregătit pentru invazie în iunie 1941. Unitățile de pe frontieră fuseseră echipate cu hărți ale teritoriului german, dar nu și ale zonelor din spatele frontului sovietic.*****

La Tokyo, nici germanii și nici Sorge nu știau nimic despre planul de urgență al Kremlinului de a invada Germania. Erau mai preocupați de probabilitatea crescândă a unui atac din partea lui Hitler, în direcția opusă. La începutul lui mai, atât Ott, cât și Wenneker se convinseseră că războiul cu Uniunea Sovietică era inevitabil. „Am discutat cu ambasadorul și cu atașatul naval despre relațiile germano-sovietice“, transmitea Sorge la Moscova în data de 2 mai. „Ott m-a informat că Hitler este foarte hotărât să distrugă URSS-ul și să pună mâna pe partea europeană a acestuia, ca bază de materii prime și de cereale, pentru a putea controla toată Europa. [...] Generalii germani estimează că Armata Roșie are o capacitate de luptă atât de redusă, încât cred că aceasta va fi distrusă în decurs de câteva săptămâni. [...] Decizia în ceea ce privește războiul împotriva URSS va fi luată doar de Hitler, ori în mai, ori după războiul cu Marea Britanie. Ott, care personal este împotriva unui astfel de război, l-a sfătuit deja pe prințul Urach să se întoarcă la Berlin în mai.“*****

Câteva zile mai târziu, curierul oficial german, colonelul Oskar Ritter von Niedermayer, sosea la Tokyo aducând informații și mai detaliate. Niedermayer i-a spus lui Sorge – într-un bar, evident – că fusese trimis la Tokyo special „ca să investigheze în ce măsură Japonia va putea participa“ la inevitabilul război împotriva Rusiei.***** Niedermayer cunoștea bine URSS-ul, după ce petrecuse un deceniu acolo, în anii 1920, în perioada în care unitățile germane se antrenau în secret pe pământ rusesc, în termenii acordului secret supervizat de Ott însuși. „Declanșarea unui război germano-rus este un lucru hotărât“, i s-a destăinuit Niedermayer lui Sorge. „Hitler crede că este timpul să se lupte cu Uniunea Sovietică.“***** Sorge a raportat la Centru că Germania avea un triplu obiectiv:

- să ocupe zona cerealieră europeană a Ucrainei;
- să ia cel puțin un milion sau două milioane de prizonieri, pentru a suplimenta lipsa Germaniei de forță de muncă și pentru folosirea acestora în agricultură și în industrie;

- să elimine complet pericolul existent la granița răsăriteană a Germaniei. Hitler a crezut că probabil nu va mai găsi o altă ocazie și nu a vrut să o rateze pe aceasta.*****

Dovada, din punctul de vedere al lui Sorge, era limpede ca bună ziua. Se făceau pregătiri importante pentru atacarea Rusiei. Singura întrebare era când și unde exact urma să fie dată lovitura. Dar exista o problemă. Centrul, prin persoana directorului Golikov, refuza cu îndârjire să-l creadă nu doar pe Sorge, ci și din ce în ce mai numeroasele rapoarte ale agenților care veneau de peste tot din lume, care trimiteau avertismente disperate despre iminenta ofensivă.

Golikov era un erou din Războiul Civil care făcuse carieră ca ofițer de infanterie, înainte de intra în Direcția politică a Armatei Roșii, în 1937, sub comanda lui Lev Mehlis. Mehlis fusese principalul creier din spatele epurării armatei. Golikov era unul dintre locotenenții săi sinistru de eficienți, care conduseseră brutalele interogatorii a sute de ofițeri, înainte de a-i trimite la NKVD pentru a fi executați. Unul dintre promițătorii tineri comandanți pe care Golikov îi acuzase de „prietenii cu foștii dușmani ai poporului și ostilitate față de activiștii politici“ era steaua în devenire Gheorghi Jukov, care scăpase din „beciurile lui Beria“ (o referire la Lavrenti Beria, șeful NKVD-ului din august 1938) doar datorită sprijinului tovarășilor și al superiorilor săi din Districtul Militar Bieloruss. Golikov fusese cât pe ce să-l omoare pe cel mai talentat general al Uniunii Sovietice, fapt pe care Jukov nu îl va uita niciodată.

Când Golikov a fost numit directorul Departamentului 4, în iulie 1940, trebuie să fi fost foarte conștient că toți cei cinci predecesori ai săi sfârșiseră împușcați. Dar Golikov era bine antrenat în acel gen de prefăcătorie și de pasare a responsabilității care se răspândise în anii de după Marea Epurare. „Nu dădea niciodată ordine sau instrucțiuni directe, ci

întotdeauna le lăsa în seama subordonaților“, își amintea unul dintre ofițerii săi. „Dacă nu era mulțumit, zicea: «Eu nu ți-am dat asemenea ordine» sau «Nu m-ai înțeles».“ Golikov „afișa întotdeauna un zâmbet ciudat, indiferent dacă aproba sau dezaproba“ activitatea celor din subordinea sa.*****

Lecția clară pe care o învățase din soarta crudă a predecesorilor săi era aceea că modul cel mai bun de a rămâne în viață ca șef al serviciilor secrete militare sovietice era de a-i spune lui Stalin exact ceea ce voia acesta să audă. În consecință, Golikov distorsiona constant informațiile pe care le primea despre probabilitatea crescândă a unui atac german, pentru a se armoniza cu scepticismul lui Stalin. Rezultatul a fost un cerc al amăgirii autoinduse, care-i cuprindea în mod fatal pe dictator și pe șeful serviciilor secrete.

Pe 20 martie 1941, Golikov a înaintat un raport către Stalin și Comitetul Central al partidului, intitulat „Opinii despre posibilitatea unei acțiuni de luptă a armatei germane împotriva URSS“. Era probabil cel mai fals document produs vreodată de serviciile secrete sovietice – și urma să aibă consecințe dezastruoase asupra deciziilor luate de Stalin în lunile care mai rămăseseră până la Barbarossa.

„Cele mai multe rapoarte ale agenților referitoare la posibilitatea unui război cu URSS-ul în primăvara anului 1941 vin din surse anglo-americe, scopul acestora fiind, în prezent, fără îndoială, înrăutățirea relațiilor dintre URSS și Germania“, începea raportul. „În ultimul timp, surse engleze, americane etc. vorbesc despre pregătiri pentru o presupusă invazie germană în Uniunea Sovietică.“***** În copia raportului destinată personal lui Stalin, Golikov subliniase pasajele care rezonau cu convingerea dictatorului că Roosevelt și Churchill doreau ori să provoace un conflict între Germania și URSS, ori să facă front comun cu Hitler pentru a distruge „primul stat socialist“.

Esența raportului lui Golikov era o înșiruire de 16 paragrafe care conțineau diverse comentarii și zvonuri preluate de la atașați militari străini, jurnaliști și din presa străină – toate părând să confirme faptul că Hitler se gândea să atace URSS-ul după ce avea să învingă Marea Britanie. „Dacă germanii nu au succes în Anglia, vor fi obligați să-și ducă la bun sfârșit vechile lor

planuri de a cucerii Ucraina și Caucazul“, era un citat din spusele șefului misiunii diplomatice americane de la București.*****

*

Cea mai amară ironie este faptul că Golikov era, de fapt, extrem de bine informat în legătură cu adevăratele planuri ale Germaniei, datorită NKGB-ului – așa cum fusese redenumit NKVD-ul din februarie 1941 –, prin genialul său șef de secție de la Berlin, Aleksandr Korotkov. Sfidând ordinele în vigoare de a nu avea nici un contact cu rețelele asociate cu trădătorii cunoscuți, Korotkov îi căutase în mod deliberat pe agenții recrutați de predecesorul său, Boris Gordon, unul dintre zecile de rezidenți de top care fuseseră executați cu ocazia convocării fatale din 1937, la care Sorge refuzase să răspundă. Unul dintre cele mai promițătoare contacte ale lui Gordon fusese Arvid Harnack, un oficial care simpatiza cu comunismul din Ministerul german al Economiei. În septembrie 1940, Korotkov restabilise contactul cu Harnack, care fusese reactivat ca agent și i se dăduse numele de cod Korsikanet – „Corsicanul“. Korsikanet, la rândul lui, recrutase un alt coleg, Harro Schulze-Boysen – nume de cod Starșina sau „Subofițerul“ – un maior din serviciile secrete ale Ministerului german al Aviației. Încă din octombrie 1940, Korsikanet raportase la Moscova că „Germania urma să intre în război cu URSS-ul la începutul anului 1941“, faza inițială a operațiunii fiind ocuparea României. O altă sursă, din eșaloanele superioare de comandă ale armatei germane, îi spusese lui Korsikanet că „războiul urma să înceapă în șase luni“.*****
Avertismentul lui Korotkov fusese ignorat.

La începutul primăverii anului 1941, prin această amplă rețea de nivel mediu, Korotkov avusese acces la o largă paletă de informații detaliate despre Barbarossa. La începutul lui ianuarie 1941, Starșina raporta că „se dăduse ordinul de a se realiza zboruri de recunoaștere fotografică pe scară largă deasupra zonei sovietice de frontieră“. În același timp, Hermann Göring a ordonat ca secția rusă din Ministerului Aviației – care se ocupa de

logistica operațiunilor deasupra URSS-ului – „să se subordoneze direct personalului aviatic activ care era responsabil cu planificarea operațională“. Pe 9 ianuarie, Korsikaneț raporta că „Departamentul militar-economic al Administrației Statistice a Reichului a primit ordin de la Înaltul Comandament german să pregătească o hartă cu zonele industriale sovietice“. Până în martie 1941, Starșina avertiza că „zborurile de recunoaștere fotografică erau în plină desfășurare. [...] Göring este «motorul» în planificarea unui război împotriva URSS-ului.“*****

Pe 20 martie 1941 – ziua în care Golikov și-a prezentat raportul care pretindea că Hitler avea să aștepte să cucerească întâi Marea Britanie, înainte de a ataca URSS-ul –, Korsikaneț transmitea că „o singură divizie activă a rămas în Belgia, confirmând astfel amânarea acțiunii militare împotriva insulelor britanice. Pregătirea pentru un atac împotriva URSS-ului devine evidentă. Acest lucru reiese clar din concentrarea forțelor germane de-a lungul graniței sovietice. Calea ferată de la Lvov la Odessa este de un interes deosebit, fiindcă are șine cu ecartament european.“*****

La fel ca Sorge, la Tokyo, Korotkov era tot mai disperat, întrucât informațiile sale, din ce în ce mai multe, erau complet ignorate. Încălcând protocolul, pe 20 martie, Korotkov i-a scris direct șefului său, comandantul NKGB-ului, Lavrenti Beria, pledând pentru credibilitatea lui Korsikaneț și a rețelei sale. În aceeași zi, secretarul de stat al SUA, Sumner Welles, îl notifica pe ambasadorul sovietic de la Washington***** că Statele Unite aveau „informații autentice“ conform cărora „intenția Germaniei este de a ataca Uniunea Sovietică“.***** Dar atât Beria, cât și Golikov au susținut cu hotărâre – și chiar au întărit – iluzia lui Stalin că nu exista nici un pericol de o invazie.

Și alte surse dădeau semnalul de alarmă. Pe 7 februarie 1941, agentul Teffi, un spion al NKGB-ului de la Ambasada Greciei la Moscova, avertiza că „sunt tot mai multe zvonuri despre un atac german asupra Uniunii Sovietice“. Două săptămâni mai târziu, rezidentul NKGB-ului din Elveția, Aleksandr Rado (nume de cod Dora), raporta că „ofensiva germană va începe la sfârșitul lui mai“.***** Ambele rapoarte puteau fi respinse ca

fiind simple zvonuri. Dar Rudolf von Scheliha, secretar unu la ambasada germană din Varșovia, era o sursă mult mai serioasă. Fusesse recrutat ca spion sovietic la Varșovia, în 1933, de către Rudolf Herrstadt, fost corespondent la Moscova al ziarului german Berliner Tageblatt.***** După cucerirea Poloniei de către germani, Scheliha – căruia i se dăduse numele de cod Arieț, „Arianul“ – a fost rechemat la Berlin, la Ministerul de Externe, ceea ce i-a oferit un punct de observație ideal, de unde să spioneze diplomația germană.***** Pe 28 februarie, Arieț a contactat-o urgent pe amanta și colega spioană a lui Herrstadt, Ilse Stöbe, nume de cod Alta, spunându-i că avea informații de maximă urgență pentru Moscova. Arieț nu exagera. Documentele pe care le văzuse la minister includeau un plan operațional detaliat al iminentului atac german. Trei grupuri de armate, aflate sub comanda mareșalilor Leeb, Bock și Rundstedt, urmau să se îndrepte spre Leningrad, Moscova și Kiev, a raportat Arieț. „Începutul atacului este fixat provizoriu pentru 20 mai.“*****

Avertismentul lui Arieț s-a strecurat în raportul lui Golikov din 20 martie destinat lui Stalin – deși într-o formă mult denaturată. Șeful serviciilor secrete a pretins că „după victoria asupra Angliei, Germania își propune să aplice lovituri din două flancuri asupra URSS-ului: o manevră de învăluire din nord (se gândesc la Finlanda) și din Peninsula Balcanică“.***** Versiunea lui Golikov nu semăna deloc cu Barbarossa descrisă de Arieț – care s-a dovedit a fi exact ceea ce va pune în practică Wehrmachtul. În mod fatal, Golikov era în continuare convins că URSS-ul va fi scutit de invazia germană până după cucerirea Marii Britanii de către Hitler.

Zece zile mai târziu, Starșina a descris în detaliu planul operațional pregătit de personalul aviatic al lui Göring pentru atacarea Uniunii Sovietice. „Forțele aeriene își vor concentra atacul asupra nodurilor de cale ferată din părțile centrale și vestice ale URSS-ului, asupra centralelor electrice din bazinul Donețk și asupra uzinelor aviatice din zona Moscovei. Bazele aeriene din Polonia, de lângă Cracovia, vor fi principalele puncte de plecare pentru atacurile aeriene asupra URSS-ului. Germanii consideră că sprijinul de la sol pentru forțele aeriene ruse este un punct slab în apărarea sovietică și speră că bombardarea intensă a aerodromurilor le vor dezorganiza rapid

operațiunile.“ Aceasta avea să se dovedească o descriere exactă a primelor zile din Barbarossa. Golikov va face totul ca Stalin să nu o vadă niciodată.

„Un bun spion poate decide rezultatul bătăliei sau cursul unor negocieri cruciale – dar, bineînțeles, doar dacă este crezut“, declara Boris Gudz într-un interviu din 1999. „Este o stare psihologică foarte dificilă când nu ești crezut, când ai obținut informații secrete care s-au dovedit adevărate.“

La sfârșitul lui martie 1941, aproape fiecare ofițer al serviciilor secrete sovietice staționat în interiorul sau în jurul țărilor Axei, inclusiv Richard Sorge, se afla exact în această dificilă situație. Aidoma Cassandrei, știau că au dreptate, dar nu erau crezuți.

Walter Schellenberg, *The Schellenberg Memoirs*, Londra, 1956, p. 177 (cunoscut în edițiile ulterioare ca *The Labyrinth*).

*Abreviere a titulaturii germane, Reichssicherheitshauptamt (n.red.)

Schellenberg, *Memoirs*, p. 160.

Schellenberg, *Memoirs*, p. 161.

Schellenberg a fost condamnat la șase ani de închisoare și a murit în Italia, în 1952.

Ciunihin, Richard Sorge: *Notes*, p. 121.

John W.M. Chapman, „A Dance on Eggs: Intelligence and the «Anti-Comintern»“, *Journal of Contemporary History*, vol. 22, nr. 2, Intelligence Services during the Second World War, aprilie 1987, pp. 333–372.

Eta Harich-Schneider, *Charaktere und Katastrophen*, Berlin, 1978, p. 203.

Michael Wildt, *Generation des Unbedingten*, Hamburg, 2003, p. 478.

*Se pare că a existat ceva concurență pentru această poreclă: și SS-Gruppenführerul Heinz Reinefarth a fost supranumit Măcelarul din Varșovia. (n.a.)

„Swiss Neutral Claims Nazis are Still on the Loose in Japan“, Spartanburg Herald-Journal, 12 mai 1946, p. A5.

Schellenberg, Memoirs, p. 160.

Schellenberg, Memoirs, p. 161.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 206.

Whymant, Stalin's Spy, p. 152.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 270–272.

Feis, Road to Pearl Harbor, pp. 146–147.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 272.

Winston S. Churchill, The Grand Alliance, Boston, 1950, pp. 162–163, 361.

Ciuev et al., Molotov Remembers , pp. 44–46.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 226.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 272.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 392.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 391.

Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 227.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 345.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 349.

Documentul nr. 103202/06. După ce Gheorghe Jukov a devenit șef al statului major, în februarie 1941, planul a fost redenumit „MP 41“ (Mobilisațiunii Plan 41), ZAMO, f. 15A, op. 2154, d.4,l. 199–287. A se vedea Igor Bunici, Operația Groza, 3 vol., 1994–2004.

Merețkov a fost un supraviețuitor ieșit din comun. Pe 23 iulie 1941, a fost arestat de NKVD ca făcând parte dintr-o așa-zisă conspirație militară antisovietică. După ce a fost supus la două luni de tortură, fiind inclusiv bătut cu bastoane de cauciuc la Lubianka, Merețkov a semnat o declarație scrisă care a fost folosită împotriva altor comandanți arestați în mai–iulie 1941, care au fost executați din ordinul șefului NKVD-ului Lavrenti Beria lângă Kuibîșev (astăzi, Samara), pe 28 octombrie 1941. Merețkov a fost eliberat în septembrie 1941, i-a fost prezentat lui Stalin în uniformă militară completă și i s-a dat comanda Armatei a 7-a. A ajutat la ridicarea asediului Leningradului, iar în aprilie 1945 a condus o invazie sovietică în Manciuria japoneză. A primit titlul de Erou al Uniunii Sovietice. A murit în 1968.

*Schellenberg ori a rostit greșit, ori și-a amintit greșit; grom în rusă înseamnă „tunet“, groza „furtună cu tunete“. (n.a.)

A se vedea Bunici, Operația Groza.

A se vedea „Aspecte indiscutabile de la începutul războiului“, în Voenno-istoriceski jurnal, ziarul militar-istoric oficial al armatei ruse, februarie 1992.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 175; vol. 1, pp. 247–249.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 175; vol. 1, pp. 247–249.

Wheeler-Bennett, Nemesis of Power, pp. 127–129, 611–612n.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 274.

Murphy, What Stalin Knew, p. 144.

Murphy, What Stalin Knew, p. 145.

Murphy, What Stalin Knew, pp. 146–147.

Murphy, What Stalin Knew, p. 147.

Nelson, Red Orchestra, pp. 189–192.

Nelson, Red Orchestra, pp. 189–192.

Konstantin Umanski.

Murphy, What Stalin Knew, pp. 147–148.

Murphy, What Stalin Knew, p. 149.

Herrnstadt lucra pentru sovietici de la începutul anilor 1930. După expulzarea sa din URSS, alături de majoritatea celorlalți corespondenți germani, s-a mutat la Varșovia, unde a dezvoltat o relație, în stilul celei a lui Sorge, cu ambasadorul german Hans-Adolf von Moltke, care îi cerea deseori sfatul și prin care putea să întâlnească, să evalueze și să recruteze o serie persoane care aveau să furnizeze ulterior rapoarte de informații secrete de o calitate remarcabilă.

Murphy, What Stalin Knew, p. 147, „Proskurov Sets Stalin Right“, cap. 3.

Când a avut loc propriu-zis invazia, Leeb comanda Grupul de Nord al Armatei (Leningrad), Bock – Grupul de Centru al Armatei (Moscova) și Rundstedt – Grupul de Sud al Armatei (Kiev).

Murphy, What Stalin Knew, p. 147, cap. 3.

Capitolul 17. Barbarossa capătă contur

Acum nu ne mai ucid cu săbiile – dar în inimile lor ne urăsc tot atât de mult. Zâmbesc și se poartă políticos, dar nu te lăsa păcălită. *****

Richard Sorge despre japonezi

Sorge a alcătuit o lungă telegramă adresată Centrului cu cele mai recente informații ale lui Neidermeyer – dar Clausen nu a trimis-o. În schimb, și-a alcătuit propriul rezumat foarte concis, omițând informații-cheie și atenuând în mod deliberat anumite detalii. „M-am gândit că este un subiect foarte important“, le va spune Clausen japonezilor după arestarea sa, „dar din moment ce aveam deja la acea vreme o atitudine favorabilă față de politicile lui Hitler, nu am trimis aceste informații.“***** Telegramele primite de Moscova confirmă acest lucru. Pe 21 mai, când Clausen a emis, a trimis doar opt mesaje, cu un total de 797 grupuri de cuvinte, circa o treime din mesajul original. Conform propriilor cuvinte, din aproximativ 17 472 grupuri de cuvinte pe care i le dăduse Sorge să le transmită în 1941, operatorul radio transmisese doar 1 465 – un contrast izbitor față de capacitatea sa record din anul precedent.

„Officialii germani care sosesc aici de la Berlin ne informează că este posibil să înceapă un război între Germania și URSS la sfârșitul lui mai“, a fost rezumatul extrem de concis făcut de Clausen după raportul crucial al șefului său. „Germania are nouă corpuri de armată, constând în 150 divizii.“***** În mod fatal pentru credibilitatea mesajului, cel de-al doilea paragraf din telegrama lui Clausen îl contrazicea în mod evident pe primul. „De asemenea, se afirmă că s-ar putea să nu fie nici un pericol anul

acesta. “***** Nu era o izbândă răsunătoare a serviciilor secrete. Golikov a scris pe telegramă: „Întreabă-l pe Ramsay dacă a vrut să spună corpuri sau armate“. Sorge, cu experiența sa militară, dorise, bineînțeles, să spună armate (și, în cele din urmă, avea să dea lămuriri în acest sens pe 13 iunie). Clausen zăpăcise această crucială informație legată de ordinea de luptă, subminându-l și mai mult pe șeful lui și seriozitatea avertismentului său.*****

Fără știrea lui Sorge, Clausen sabotase în mod sistematic tot anul activitatea rețelei. „Aveam deja îndoieli în privința comunismului la acea vreme, așa că am trimis doar puține [informații] la Moscova“, recunoștea Clausen. „Majoritatea manuscriselor pe care mi le-a dat Sorge au fost rupte.“***** Clausen a codificat și a transmis doar ceea ce nu a îndrăznit să tăinuiască, expediind doar cât să nu fie bănuț de trădare de Departamentul 4.***** Sorge a așteptat cu nerăbdare vreun indiciu că Moscova i-ar fi luat în seamă avertismentul. Dar nu a sosit nici o telegramă cu vești despre propuneri diplomatice sau despre mișcări ale trupelor sovietice. Timp de două săptămâni, Centrul nici nu i-a confirmat primirea telegramelor. Sorge nu avea de unde să știe că o mare parte a întârzierii se datora actelor de sabotaj ale operatorului său radio.

Erich Kordt, ultimul emisar al lui Ribbentrop în Japonia, s-a întâlnit cu Sorge în timpul acestor zile tensionate. Kordt abia aștepta să-l cunoască „pe inteligentul jurnalist german care se pare că avea mai multe cunoștințe despre complicata situație politică a Japoniei decât oricine altcineva“, despre care auzise așa multe la Berlin. Bineînțeles, spera și să se distreze în oraș cu un om despre care i se spusese că era „indiscutabil boem, foarte receptiv la farmecele feminine și mai mult decât amator să consume o băutură bună“. În schimb, când i s-a făcut cunoștință cu Sorge după miezul nopții în barul hotelului Imperial, Kordt l-a găsit beat, „bizar“ și „într-o dispoziție beligerantă“.*****

Cei doi bărbați au discutat, bineînțeles, politică. Sorge a declarat sec că japonezii erau „pirai“, dar că nu aveau să-i ajute niciodată pe germani atacând Singapore. Mai mult decât atât, l-a tachinat pe musafirul de la Berlin că în curând avea să se încheie un acord între japonezi și Washington. Aceasta era o aluzie la recente instrucțiuni ale lui Konoe

către noul ambasador al Japoniei la Washington, amiralul Nomura, de a încerca să dezamorseze tensiunile crescânde în relația cu Statele Unite – o informație-cheie culeasă de Ozaki în timpul micului dejun cu supă miso. Într-adevăr, Statele Unite ceruseră recent ca japonezii să se retragă din Axă, acesta fiind prețul pentru recunoașterea cuceririlor japoneze în Manciuria și a pretențiilor economice din Asia ale guvernului de la Tokyo. Era un acord tentant pentru Konoe – dacă ar fi putut convinge armata din Manciuria să facă pace cu chinezii după atâta sânge și sacrificiu.

Într-o săptămână avea să se știe dacă Nomura ajunsese sau nu la o înțelegere cu americanii, s-a lăudat Sorge. Luat prin surprindere, Kordt a replicat că nu-și putea imagina că guvernul de la Tokyo ar negocia cu Washingtonul pe la spatele lui Hitler.

– Da, este mai presus de închipuirea ta, i-a întors-o nepoliticos Sorge. Dar în două săptămâni îți voi putea da toate detaliile.

Autoritățile japoneze declaraseră încă o „Săptămână de prevenție națională a spionajului“, a explicat Sorge, ceea ce însemna că fiecare locuitor din oraș trebuia să denunțe la poliție orice vecin care avea contacte cu străinii.***** Peste o săptămână, toate acestea ar fi trebuit să treacă și „prieteni“ lui puteau din nou să-l viziteze și să-l informeze în privința ultimelor noutăți despre convorbiri. Era un indiciu al stării disperate în care se afla Sorge, fiindcă nu se mai sfia să împărtășească informații atât de delicate cu un important diplomat german – și necunoscut pe deasupra –, precum și să menționeze în treacăt că sursele sale japoneze de la cel mai înalt nivel aveau motive să se teamă să nu fie descoperite în Săptămâna spionajului. La ora trei dimineață, după ce băuse aproape o sticlă de coniac, Sorge s-a pierdut în noaptea japoneză. Lui Kordt, faimosul Sorge i s-a părut „un adevărat fanfaron“.*****

„O telegramă ciudată“, după cum o descria Sorge, venită de la Moscova, a străbătut în sfârșit eterul în ultima săptămână din mai. Mesajul direct al acesteia era că „ne îndoim de veridicitatea informației“. Printr-o coincidență, Sorge era cu Clausen atunci când a sosit telegrama exasperantă. L-a infuriat teribil, după spusele lui Clausen.

– Gata, m-am săturat! a strigat Sorge, sărind în picioare și plimbându-se prin cameră cu capul între mâini. De ce nu mă cred? Nenorociții, cum pot să ne ignore mesajul!

Nu foarte sincer, Clausen va pretinde că „aceasta a fost singura dată când amândoi ne-am pierdut orice control“.***** Sorge nu avea de unde să știe că telegrama sa prin care transmitea informațiile secrete ale lui Neidermeyer, deformată de Clausen și trunchiată și mai mult de rezumatul lui Golikov, ajunsese totuși pe biroul lui Stalin. Stalin mângălise pe raport că informațiile proveneau de la „un șmecher care s-a căpătuit cu niște fabricuțe și bordeluri în Japonia“. Hozainul de la Kremlin îl confundase, evident, pe Sorge cu Clausen.*****

Într-o ultimă tentativă disperată de a-i face pe cei de la Moscova să-i creadă avertismentele, Sorge a recurs la extraordinara tactică de a divulga informații presei occidentale. L-a convocat pe Vukelić și i-a dat ordin să abordeze patru ziare americane în legătură cu informațiile lui Scholl și ale celorlalți curieri despre Barbarossa – deși a înlăturat numele surselor. Vukelić nu putea transmite articolul prin telegraful agenției sale de presă, Havas, întrucât aceasta era controlată acum de guvernul-marionetă al Franței de la Vichy. Dar el a avut cât de cât noroc cu Newman, de la New York Herald Tribune. Pe 31 mai 1941, în Tribune a apărut un articol intitulat „Tokyo se așteaptă ca Hitler să acționeze împotriva Rusiei“. Știrea era îngropată adânc printre alte articole din ziar. Un birou de știri din Manhattan îi acordase mai multă crezare omului lui Stalin de la Tokyo decât Stalin însuși. Dar nu foarte multă.

Pe măsură ce dezamăgirile se acumulau, calmul senin al lui Sorge începea să arate tot mai multe fisuri. Se întorcea acasă pe patru cărări mult mai des decât înainte. Într-o seară de la începutul verii, a intrat clătinându-se în birou, unde a găsit-o pe Hanako citind. A prins-o și a făcut dragoste cu ea atât de brutal, încât ea și-a acoperit, de rușine, fața cu mâinile. Trecerea bruscă de la delicatețea și respectul pe care i-l arăta în mod obișnuit Sorge a alarmat-o profund.***** Câteva zile mai târziu, Hanako l-a găsit pe Sorge pe canapea, plângând cu mâna la frunte. Era prima oară când își vedea iubitul plângând, după cum relata în memoriile ei din 1949:

- De ce plângi? l-a întrebat ea.
- Sunt singur, a răspuns Sorge.
- Cum se poate așa ceva, când ai atâția prieteni germani aici, la Tokyo?
- Nu sunt prietenii mei adevărați, a răspuns Sorge cu amar.*****

*

Notificările zilnice ale lui Sorge despre situația tratativelor secrete americano-japoneze îl alarmau pe Ott, care se baza pe prietenul său misterios de bine informat pentru noutăți din interior privitoare la negocierile diplomatice secrete ale guvernului Konoe cu Washingtonul.

„Am aflat puțin despre asta din presa americană, câte ceva de la ambasadorul nostru la Washington și foarte multe de la Richard Sorge“, își amintea secretarul trei Meissner.***** Sorge îi împărtășea informațiile și lui Schellenberg, la Berlin, estompând și mai mult granițele dintre cariera lui ca spion sovietic și valorosul său rol de sursă germană de informații secrete.

„Materialele secrete ale lui Sorge deveneau din ce în ce mai importante pentru noi, întrucât, în 1941, eram foarte dornici să aflăm mai multe despre planurile Japoniei legate de Statele Unite“, scria Schellenberg.***** O îngrijorare deosebită producea oferta americanilor de a media între Japonia și guvernul naționalist chinez de la Chungking*****. Sfârșitul luptelor în China urma să aibă consecințe imprevizibile pentru Uniunea Sovietică și pentru Germania. Moscova era îngrijorată că acest fapt ar fi sporit șansele unui atac asupra URSS. Berlinul se temea exact de contrariul – că un acord de pace cu China avea să încurajeze Japonia să-și trimită trupele spre sud, în imperiul asiatic pe care visa să și-l constituie, în loc să se alăture atacului împotriva lui Stalin.

Ott a decis să-l trimită pe Sorge la Shanghai pentru a afla mai multe. La fel ca înainte, i s-a acordat protecție diplomatică, fiind desemnat curier oficial al Ambasadei Germaniei. Călătoria la Shanghai i-a oferit lui Sorge ocazia perfectă de a fugi. Își îndeplinise datoria de a-și avertiza șefii de la Moscova de iminenta catastrofă numită Barbarossa, iar ei nu îl luaseră în seamă. Nu mai avea rost să-și continue lunga și singuratică misiune – deși nu avea să le pomenească nimic anchetatorilor japonezi despre această criză de încredere.

De ce nu a profitat Sorge de această ocazie de a dispărea în haosul Chinei sfâșiate de război? Cu siguranță, a luat în calcul această posibilitate, sugerându-i lui Hanako clar că probabil nu avea să se mai întoarcă. Dar îl preocupa, de asemenea, în felul lui neașteptat, ceea ce avea să se întâmple cu Hanako dacă o părăsea. A încercat să-i facă un viitor, folosind logica sinistru de practică a omului obișnuit să le aranjeze viața și iubirile subordonaților săi. I-a sugerat lui Hanako să se mărite.

– De ce să mă mărit? a întrebat ea surprinsă, conform unui interviu pe care l-a dat în 1965.

– Nu ai un prieten?

– Nu am prieten, a răspuns ea jignită. Întotdeauna tu și numai tu.

– S-ar putea să nu mai rămân mult în Japonia. O să ți se frângă inima dacă o să te gândești mereu la mine. Dacă te măriți cu un japonez destoinic, o să fii o soție bună. O soție n-are nici o grijă. Da, cred c-ar trebui să te măriți.

– Dacă trebuie, fă să fie unul dintre prietenii tăi, a răspuns ea.

– Nu cunosc mulți bărbați japonezi. Să văd.

Sorge a reflectat un moment, plimbându-se prin birou.

– Am un prieten care este consilier la Căile Ferate Manciuriene.

Sorge a asigurat-o că Hotsumi Ozaki era un bărbat bun și inteligent și ar fi putut s-o facă fericită.

La următoarea întâlnire cu Ozaki – acasă la Sorge, de teama maniei spionajului, care era în toi – l-a informat nonșalant pe agentul său cel mai bun că avea o soție splendidă pentru el. Este o dovadă a obsesiei lui Sorge față de muncă și a indiferenței sale față de colegi ca oameni faptul că, deși lucraseră împreună 12 ani, Sorge nu se sinchisise niciodată să-l întrebe pe Ozaki dacă avea deja o soție. Ozaki, la rândul său, evident nu îl considerase niciodată pe Sorge un prieten atât de apropiat încât să-i vorbească despre chestiuni familiale. Este foarte grăitor și faptul că se pare că lui Sorge nu îi trecuse niciodată prin cap că Ozaki și Hanako ar fi putut avea obiecții față de planul său genial.

– Am aflat că Ozaki-san este deja căsătorit, a informat-o Sorge pe Hanako. Păcat! Nu cunosc pe nimeni altcineva.

Și-a plecat privirea spre birou, s-a scărpinat în cap și s-a întors la munca lui.*****

Prințul Urach, fostul corespondent al publicației Völkischer Beobachter care se întorsese pentru scurtă vreme la Tokyo cu o nouă însărcinare, avea să povestească ceva și mai neplăcut. Vorbind pentru Der Spiegel, în 1951, Urach a susținut că Sorge a încercat să „i-o vândă“ pe Hanako, spunându-i că aventura lor se terminase.***** Versiunea lui Hanako legată de aceste evenimente este foarte diferită. Ea susținea că Urach îi spusese lui Sorge că voia să o ia cu el în Germania, dar Sorge refuzase, zicând că „mi-ar fi greu să trăiesc“ fără ea.***** Dat fiind că, în prima parte a carierei sale la Tokyo, Urach îl enervase pe Sorge pentru că o „pipăise“ pe Hanako, este mult mai probabil că aristocratului german au continuat să-i sfârșie călcâiele după frumoasa amantă a prietenului său. În orice caz, bizarele încercări ale lui Sorge de a o pasa pe Hanako principalului său agent, apoi prietenului său corespondent la ziarul nazist, eșuaseră. Dacă Sorge ar fi fugit cu ocazia călătoriei sale în China, Hanako ar fi avut să rămână singură, cu stigmatul de a fi fost amanta unui străin și a unui spion.

Degradarea stării mentale a lui Sorge nu a trecut neobservată la ambasadă. Ott începuse să se îngrijoreze serios de excesele de băutură ale lui Sorge și – pe cât de conștient de poziția sa, pe atât de îngrijorat de sănătatea prietenului său – i-a mărturisit lui Urach că se temea de un scandal. La

ambasador ajunseseră zvonuri despre cel puțin două incidente în care Sorge, beat, intrase cu Datsunul lui într-un stâlp de telegraf și se certase și chiar se luase la pumni cu naziștii de la ambasadă.

„Trebuie făcut ceva în privința lui Sorge“, i-a zis Ott lui Urach, conform spuselor celui din urmă. „Bea mai mult ca niciodată și pare epuizat nervos. [...] Este de la sine înțeles că prima noastră grijă este pentru bunul nume al ambasadei.“ Ott „avea o presimțire rea că avea să se întâmple ceva neplăcut“ și l-a rugat pe Urach să încerce să-l convingă pe prietenul lor comun să se întoarcă în Germania la începutul lui iunie, întrucât ambasadorul îl avertizase pe Urach între patru ochi că atunci avea să fie ultima ocazie în care urma să mai fie posibilă traversarea URSS-ului, înainte de izbucnirea ostilităților. Ott i-a sugerat să-și folosească influența pentru a-i consolida lui Sorge „o poziție bună în presa de la Berlin“. Cunoscând cu cine are de-a face, Ott a donat chiar o cantitate de whisky pentru a impulsiona campania de persuasiune a lui Urach.*****

Urach, fiind la curent cu atitudinile antinaziste exprimate în gura mare de Sorge, nu își făcea prea multe speranțe că avea să reușească să-și ispitească prietenul să plece acasă, în Reich. „Acasă ar fi fost doar un simplu jurnalist printre atâția alții, în timp ce aici era Sorge, care știa tot ce se întâmplă“, își amintea Urach. „De ce și-ar fi dorit să plece în «Germania, marele lagăr de concentrare»?“ Ott a fost profund dezamăgit când Urach i-a relatat eșecul său. Dar când Urach i-a sugerat lui Ott să încerce și el să-l convingă, în calitate sa de „prieten cu care stătea de dimineața până seara“, Ott a refuzat. Și nici nu a fost de acord să îi ordone, pur și simplu, lui Sorge să se întoarcă la Berlin.

– Nu va fi de ajuns, a spus Ott. Sunt prietenul lui!*****

Dacă Ott ar fi avut mai mult curaj să se implice în vertiginoasa criză de personalitate a lui Sorge și ar fi insistat, de fapt, ca acesta să se întoarcă în Germania – un ordin pe care nu l-ar fi putut contesta nici măcar Centrul de la Moscova –, i-ar fi putut salva viața prietenului său.

Joi, 15 mai, Sorge a vizitat-o pe Helma Ott la reședința ambasadorului, după întâlnirea obișnuită de la micul dejun cu soțul acesteia. În timp ce

trecea prin hol, o tânără nemțoaică înaltă, blondă, a ieșit din salon. Evident, era o musafiră a cuplului Ott. A fost un moment de tăcere stânjenitoare, înainte să apară Helma ca să-i prezinte.

– Ah, nu vă cunoașteți. Sorge – doamna Harich-Schneider.

Margareta – sau Eta, așa cum prefera să i se spună – Harich-Schneider tocmai sosise la Tokyo, lăsându-și cele două fiice în Germania, în grija unor rude. Era o îndrăgită interpretă la clavecin, ale cărei concerte se bucurau uneori de recenzii în paginile de cultură ale publicației Frankfurter Zeitung.

– Nu ne este un nume complet necunoscut, a spus Sorge, înclinându-se cu o politețe exagerată, înainte de a schimba câteva cuvinte și de a pleca în grabă.

Într-un interviu din 1982, Eta își amintea că fusese imediat intrigată de chipul aspru, frapant al lui Sorge și de privirea lui vigilentă, de un albastru adânc. Sorge avea ceva demonic în el, s-a gândit ea.

– Cine este acest bărbat interesant? a întrebat-o pe gazda ei.

– Un jurnalist – Frankfurter Zeitung, a răspuns Helma.

Evident, remarcase scânteia care se produsese între Eta și Sorge, fiindcă a adăugat brusc:

– Nu este interesat deloc de femei.*****

Așa a început ultima și cea mai dramatică poveste de dragoste din cariera lui Sorge de la Tokyo.

Cu puțină vreme înainte de 20 mai 1941,***** Sorge s-a îmbarcat în cursa zilnică de la ora 6.30 a companiei japoneze de transport aerian, de la aeroportul Haneda din Tokyo, cu destinația Shanghai, cu escală la Osaka și Fukuoka. Shanghai era un loc cu amintiri fericite pentru Sorge. Era locul unde se îndrăgostise de Asia și unde își clădise prima rețea de spionaj. Comunitatea germană locală din Shanghai l-a sărbătorit pe Sorge, celebrul

corespondent de presă. Șeful biroului local al agenției oficiale de presă a Reichului a organizat un dineu în cinstea lui. Un tânăr diplomat pe nume Erwin Wickert l-a invitat la ceai la el acasă și își amintea cum musafirul flirtase scandalos cu tânăra sa soție.***** Înarmat cu scrisori de recomandare de la Ott, Sorge a făcut turul oficialilor japonezi de prim rang din Shanghai, printre care consulul general japonez și atașatii militari și navali, și s-a întâlnit cu diverse contacte chineze de odinioară.

„Aproximativ 90 la sută din [japonezi] erau categoric împotriva negocierilor de pace și spuneau că, în cazul în care Konoe și Matsuoka ar fi continuat pe linia aceasta, ar fi întâmpinat o rezistență cumplită“, le spunea ulterior Sorge celor ce l-au prins. „Aveam impresia că negocierile americano-japoneze [pentru un tratat de pace în China] erau sortite eșecului.“***** Sorge i-a transmis lui Ott tot ce aflase, folosind un manual de coduri militare ultrasecrete pe care i-l dăduse ambasadorul – un semn clar că Ott însuși nu era la curent cu suspiciunile lui Schellenberg și cu misiunea lui Meisinger, care viza investigarea seriozității lui Sorge.

S-a întâmplat ca și Meisinger să se afle tot atunci la Shanghai, deși nu există nici o dovadă că vânătorul și vânatul s-ar fi intersectat acolo. Misiunea oficială a lui Meisinger era de a întâlni oficialii Gestapoului din China, care erau subordonați biroului său de la Tokyo. Dar colonelul avea și un alt interes, unul ezoteric.

Ignatius Timotheus Trebitsch-Lincoln, născut Abraham Schwarz, era un evreu maghiar, hoț de duzină, actor și uneori misionar anglican, care lucrase pentru scurt timp ca vicar în Kent, înainte de a fi ales ca membru în Parlamentul britanic din partea circumscripției Darlington, din comitatul Durham, în 1910. După izbucnirea Primului Război Mondial, își oferise serviciile atașatului militar german de la Londra – și după ce fusese respins categoric, fugise la New York, unde publicase o carte senzațională, intitulată Dezvăluirile unui spion internațional. Extrădat în Marea Britanie și condamnat pentru spionaj (sau, mai degrabă, pentru tentativă de spionaj), stătuse în închisoarea Parkhurst. După o scurtă perioadă în Germania, după război – unde fusese cenzor-șef de presă pentru efemerul regim Kapp de la Berlin și îl întâlnise pe Adolf Hitler –, Lincoln se mutase în China și se convertise la budism.

În 1941, își înființase propria mănăstire în Shanghai, unde inițiaților li se cerea să-și predea posesiunile „preotului Chao Kung“ – așa cum se autointitulase Lincoln. Câștiga bani și scriind articole de propagandă antibritanică pentru autoritățile japoneze de ocupație din Shanghai. Lincoln atrăsese atenția Gestapoului datorită unui plan excentric, pe care dorea să-l prezinte Reichului. A propus să călătorească în Tibet (pe atunci încă un stat independent), pentru a convinge guvernul de la Lhasa să se alieze cu Berlinul, transformând astfel regatul muntos într-o bază pentru operațiunile împotriva Indiei Britanice.

Meisinger evident că nu făcuse cercetări prea amănunțite despre modul în care un aventurier maghiar și un escroc cu multiple condamnări plănuia să convingă o teocrație budistă să intre în războiul aflat în plină desfășurare de partea naziștilor. Telegrafiasse triumfător la Berlin, la RHSA, ca să anunțe că-l recrutase pe Lincoln. Din nefericire pentru aranjamentul lui Meisinger, consulul general german la Shanghai aflase de acest plan nebunesc și transmisese în capitala germană avertismentul că „preotul“ Lincoln era un escroc notoriu, fără legături importante în comunitatea budistă din China, având chiar și mai puține în Tibet. Ribbentrop i-a trimis o muștrare usturătoare lui Meisinger, amintindu-i că „premisele evidente a detașării sale la ambasada din Tokyo era aceea că se va ocupa exclusiv de chestiuni polițienești“.*****

În timp ce Meisinger își făcea de lucru cu falsul călugăr, Sorge s-a întors la Tokyo. Nu este clar de ce a decis până la urmă să nu rămână în China, întrucât nu le-a menționat nimic despre planurile sale anchetatorilor japonezi și avem doar relatarea lui Hanako despre profunzimea crizei personale și visurile de a fugi. Motivul ar putea fi unul foarte practic. Poliția japoneză din Shanghaiul ocupat le solicita tuturor străinilor documente de călătorie emise de autoritățile locale, ceea ce Sorge ar fi putut obține doar prin intermediul Consulatului General al Germaniei. Pentru a ajunge în zonele stăpânite de comuniști, ar fi trebuit să traverseze cel puțin două linii ale frontului. Ambasada Sovietică l-ar fi putut ajuta – dar pentru asta aveau nevoie de autorizație de la Centrul de la Moscova, care nu ar fi trecut cu vederea fuga unui agent atât de important în această conjunctură.

Și apoi, bineînțeles, mai era chestiunea nerezolvată a lui Hanako. Pe scurt, Sorge era, încă o dată, prins în cursă.

Mai era un motiv pentru care se întorcea, legat de marea problemă Barbarossa. Vechiul prieten și tovarăș de pahar Erwin Scholl era în drum de la Berlin la Tokyo, cu siguranță aducând vești importante despre planurile Germaniei. Scholl, avansat recent la gradul de locotenent-colonel, era în drum spre Bangkok, pentru a-și prelua noua însărcinare de atașat militar, după ce stătuse doi ani la Departamentul de Externe al Statului Major din Berlin. Dacă Sorge l-ar fi putut prinde pe Scholl în timpul opririi sale din Japonia, poate că vechiul său prieten i-ar fi putut furniza informații operaționale, ceea ce ar fi determinat, în sfârșit, Centrul de la Moscova să se răzgândească.

Avionul lui Sorge a aterizat la Tokyo, conform orarului din anul 1941 al companiei japoneze de transport aerian, la ora 4.30 după-amiaza. Era probabil 27 mai. Cu siguranță, Sorge a luat cina cu familia Ott în acea seară, la reședința ambasadorului. Atmosfera era sumbră. În timp ce s-au așezat la masă în jurul orei 8 seara, a sosit Wenneker cu vestea că vasul de război Bismarck*****, cel mai mare din flota germană, tocmai fusese scufundat de torpilele lansate de avioanele Marinei Regale și de artileria navală din Atlanticul de Nord. Scufundarea lui Bismarck avea semnificație nu doar pentru planurile Germaniei de a învinge Marea Britanie, dar și pentru japonezi, care nu au fost deloc încurajați să atace Singapore după această dovadă răsunătoare a destoiniciei navale a britanicilor.

Eta Harich-Schneider era și ea la cină. În maniera sa obișnuită, Sorge a ținut discursuri și a flirtat în egală măsură. A aflat că, de la sosirea sa, Eta nu văzuse aproape nimic din Tokyo, cu excepția incintei ambasadei. Sorge i-a propus să o ducă într-o excursie a doua zi, iar ea a acceptat imediat. Helma Ott și prietena sa Anita Mohr – ambele foste amante ale lui Sorge – erau mai puțin entuziaste.

– Ești sigură că vrei să te lași pe mâna lui Sorge? a întrebat-o Mohr la un dejun al doamnelor, organizat a doua zi la ambasadă.

Curenții sexuali ai micii comunități se încâlciseră profund. Eugen Ott era îndrăgostit nebunește de Mohr, Helma se destăinuisese Etei, care devenise, fără să vrea, confidenta gazdei ei frustrate și mai vârstnice. Faptul că Sorge se culcase cu imparțialitate atât cu soția lui Ott, cât și cu „obiectul dorințelor“ acestuia era destul de scandalos. Dar pentru Helma, încă posesivă în ceea ce îl privea pe fostul ei amant, planul evident al lui Sorge de a o seduce și pe noua și frumoasa lor musafiră era prea de tot.

Excesul de viteză pe străzile aglomerate din Tokyo, chiar și în micuțul Datsun al lui Sorge, a fost resimțit ca o mare eliberare.

– E dumnezeiesc să ieși din incinta ambasadei și să te apropii efectiv de oameni, i-a spus Eta noului și galantului ei prieten. Te simți foarte departe de lumea reală când umbli peste tot cu mașina ambasadorului.*****

Sorge era foarte dornic să aducă și el în discuție propriile plângeri la adresa cuplului Ott, cu care fusese nevoit să se împrietenească din motivele personale, secrete, și pe care ajunsese să-i deteste din toată inimă. Familia Ott nu-i arătase Etei nimic din Tokyo „fiindcă nici ei nu cunosc locul. Ce oameni lipsiți de imaginație!“ Eta a ripostat că soții Ott fuseseră întotdeauna încântători cu ea.

– Încântători? a ripostat Sorge. Încântători, lipsiți de imaginație și de principii.*****

În ciuda iritării lui față de cuplul Ott – agravată fără îndoială de încercarea stângace a ambasadorului de a-l trimite la Berlin –, Sorge era totuși într-o dispoziție bună. Faptul că plimba o blondă frumoasă pe străzile orașului său adoptiv îl făcuse să devină jovial. În timp ce urcau treptele abrupte ale parcului Agato, a cuprins-o pe Eta cu brațul său puternic pe după umeri și a început să râdă de propriul șchiopătat.

– Kaiserul mi-a luat doi centimetri din picior și mi-a dat în schimb Crucea de Fier,***** a glumit el.

Au numărat treptele cu voce tare, în timp ce au urcat până în vârf, de unde au admirat larga panoramă a unui oraș învăluit în fum și cu clădiri joase,

care aveau să fie curând distruse de bombardamentele Aliatilor. Eta l-a considerat „urât, [...] o harababură. Mai urât chiar și decât Napoli.“***** Au băut ceai la ceainărie și și-au continuat plimbarea cu mașina prin oraș, până la cimitirul Aoyama, din districtul portuar Minato. La sfârșitul lui mai, cireșii care străjuiesc și acum principalul bulevard își vor fi pierdut florile, dar cimitirul, cu monumentele funerare de tip european, ridicate în greoiul stil victorian, rămăsese o oază de liniște în orașul agitat. Sorge s-a plimbat cu Eta până la secțiunea cimitirului unde erau îngropați europenii, separați de japonezi în moarte, așa cum fuseseră și în viață. Pentru Sorge, nu era un loc romantic.

– Primii europeni pe care i-au măcelărit japonezii sunt îngropați aici, i-a explicat Sorge, cu o hiperbolă tipică.

Primii europeni uciși de japonezi erau, de fapt, preoții iezuiți îngropați în morminte anonime la Nagasaki, în secolul al XVII-lea.

– Acum nu ne mai ucid cu săbiile – dar în inimile lor ne urăsc tot atât de mult. Zâmbesc și se poartă politicos, dar nu te lăsa păcălită... Poartă masca amabilității, dar chiar și aceea este tot mai puțin convingătoare. Când am ajuns prima oară în Japonia, acum opt ani, erau mult mai toleranți față de străini. Dar acum – câtă rea voință au față de albi! Noi, germanii, suntem meniți să fim în aceeași tabără cu ei, dar adevărul este că japonezii nu fac nici o diferență.

Sorge, fără a fi conștient de tabloul oribil pe care i-l înfățișa nou-venitei, i-a spus Etei că o nemțoaică fusese recent pălmuită de un necunoscut în tren, „nu fiindcă era nemțoiacă, ci fiindcă era albă“.*****

Sorge îi plăcuse și îi respectase pe chinezi. Dar japonezii, ajunsese el să creadă, erau mai răi decât naziștii.

– Au supt la sân șovinismul și sunt făcuți să se creadă o rasă divină, i-a spus Etei. De unde reiese că Japonia are datoria sfântă de a conduce Asia – și restul lumii, cu condiția să-i lăsăm să pună mâna pe ea. În locul ideologiei naziste, conducătorii japonezi au „calea zeilor“ pentru a-și

susține inefabila lor superioritate... Nici măcar naziștii nu reclamă acest tip de autoritate sfântă pentru superstatul rasei lor superioare.*****

Eta i-a făcut câteva confidențe în schimb – despre cariera de succes pe care o avusese la Berlin și despre căsnicia ei nefericită. A susținut că recentul ei divorț era motivul exilului ei autoimpus la Tokyo. Nu avea suficientă încredere în Sorge ca să-i dezvăluie adevăratul motiv pentru care părăsise Germania – faptul că fusese trecută pe lista neagră de partidul nazist pentru că încercase să împiedice în urmă cu doi ani exmatricularea din conservator a unui student evreu. Dar Eta i-a împărtășit interesantului său însoțitor frustrarea și teama ei față de atmosfera de neîncredere, intrigă și certuri de familie de la ambasada germană.

Se lăsa întunericul. Sorge a sugerat să meargă la cină. Era indecent de târziu când Eta s-a întors, în cele din urmă, la reședință, unde a fost salutăată cu răceală de gazdele ei. Era clar că atât Helma Ott, cât și soțul ei erau geloși – din motive diferite – pentru prietenia ei cu irezistibilul dr. Sorge.

*

Sorge s-a întâlnit, în sfârșit, cu vechiul său prieten, Scholl, la hotelul Imperial, cel mai probabil sâmbătă, pe 31 mai. Cu o zi înainte, Ott comunicase deja esența mesajului lui Scholl de la Berlin, pe care Sorge rezumat-o pentru Centru într-o telegramă concisă, urgentă.

„Berlinul l-a informat pe Ott că atacul german va începe în cea de-a doua parte a lunii iunie“, scria Sorge într-un mesaj datat 30 mai și transmis rapid – de data aceasta – de Clausen. „Ott 95% sigur că va începe războiul. [...] Din cauza existenței puternicei Armate Roșii, Germania nu are posibilitatea de a-și extinde sfera de război în Africa și este nevoită să susțină o armată nemeroasă în estul Europei. Pentru a elimina toate pericolele din partea URSS-ului, Germania trebuie să înlăture Armata Roșie cât mai repede posibil. Așa a spus Ott.“*****

Scholl și Sorge s-au întâlnit în holul greoiului zigurat neoaztec al hotelului Imperial. După spusele lui Sorge, au vorbit „într-un colț al holului“. În fotografiile din acea perioadă, se poate vedea vastul hol al hotelului care dă spre o terasă generoasă, decorată cu palmieri plantați în ghivece și cu vedere la o grădină japoneză cu iazuri, bambus și felinare din piatră. Probabil că aici i-a relatat, în detaliu, ceea ce era la acel moment cel mai mare secret din lume. Scholl a mărturisit că „îi transmisese pe cale orală ambasadorului Ott instrucțiuni speciale, ultrasecrete, privitoare la iminentul război germano-rus“. Mesajul era atât de secret, încât Ott îi spusese lui Sorge doar esențialul în timpul conversației lor cu o zi înainte. „Ott a ascuns cât a putut de mult instrucțiunile secrete pe care le primise de la Scholl“, le mărturisea Sorge ulterior japonezilor. „Și nici măcar nu i-a avertizat pe germanii care se întorceau acasă pe calea ferată siberiană.“*****

Scholl nu avea astfel de inhibiții. L-a informat direct pe Sorge că Operațiunea Barbarossa urma să debuteze la mijlocul lunii iunie; și, deși data putea fi amânată cu câteva zile, se încheiaseră deja toate pregătirile. Wehrmachtul concentrase aproximativ 170–180 divizii de-a lungul frontierei sovietice, toate fiind mecanizate sau echipate cu tancuri. Atacul german urma să înceapă simultan de-a lungul întregului front, principalele forțe de atac îndreptându-se spre Moscova, Leningrad și Kiev. Statul major german era încrezător că Armata Roșie avea să se prăbușească rapid sub copleșitoare lovitură ale Blitzkriegului și anticipa că războiul avea să se termine în două luni. Până în iarnă, Hitler avea în plan cucerirea căii ferate transiberiene și stabilirea unui contact cu forțele japoneze din Manciuria.*****

În ciuda urgenței informației, Sorge trebuia să-și ducă la bun sfârșit promisiunea de a-l scoate pe Scholl noaptea în oraș, ca pe vremuri. Au luat cina la Imperial, probabil la New Grill, care era atunci la modă. Lui Sorge îi plăcea foarte mult friptura de vită à la Chaliapine, un fel de mâncare creat la hotel și denumit astfel, din motive necunoscute, în onoarea marelui cântăreț rus de operă din prima parte a secolului XX.***** Apoi s-au îndreptat spre bordelurile din Ginza.

Spre sfârșitul serii, Sorge se clătina nu doar din cauza băuturii, ci și a detaliilor și a importanței știrii pe care trebuia s-o transmită. Dimineața,

a redactat un lung mesaj pentru Moscova, cea mai importantă telegramă din toată cariera lui de spion. L-a convocat pe Clausen și i-a înmănat-o operatorului său radio ca s-o transmită urgent, un ordin pentru care Clausen nu a mai putut găsi nici o scuză ca să-l refuze.

De data aceasta, Sorge s-a asigurat că a comunicat foarte clar că sursa era Scholl – „care a părăsit Berlinul pe 3 mai“ – și nu curieri anonimi din momente nespecificate, ca în cazul telegramelor sale precedente.

„Declanșarea războiului germano-rus este preconizată în jurul datei de 15 iunie“, scria Sorge în telegrama sa din 1 iunie 1941. „În conversația mea cu Scholl, am stabilit că înaintarea germanilor împotriva Armatei Roșii se bazează pe o greșeală tactică majoră a URSS-ului. Din punctul de vedere al germanilor, dispunerea forțelor sovietice față de pozițiile germane nu are o adâncime semnificativă, ceea ce este o gravă eroare. Acest lucru îi va ajuta să zdrobească Armata Roșie în prima bătălie majoră. Scholl m-a informat că lovitura cea mai puternică va fi aplicată de flancul stâng al armatei germane.“***** Sorge a continuat să redea în detaliu descrierile planului de atac făcute de Scholl. Cu siguranță acum, pus în fața unor informații atât de concrete și de bine documentate, Golikov avea să îi acorde în sfârșit atenție și avea să dea semnalul de alarmă care ar fi permis Uniunii Sovietice să se pregătească pentru iminenta furtună.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 245.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 109, 164.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 190.

Fesiun, Documente, nr. 148, telegrama decodată nr. 8298, adresată șefului Direcției Serviciilor Secrete din statul major General al Armatei Roșii, Tokyo, 19 mai 1941.

Ovidi Gorceakov, „Nakanune ili traggedia Kassandrî“, Gorizont, nr. 6, 1988, pp. 31, 43.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 164, 197.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 164, 197, 109, 164, 178.

Erich Kordt, *Nicht aus den Akten*, Stuttgart, 1950, p. 426.

Săptămâna spionajului s-a desfășurat în perioada 11–17 mai, plasând conversația lui Sorge cu Kordt exact după întâlnirea sa cu Scholl.

Kordt, *Nicht aus den Akten*, p. 427.

Guerin, Chatel, *Camarade Sorge*, pp. 87–88.

Whymant, *Stalin's Spy*, p. 184.

Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, p. 109.

Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, p. 109; interviul lui Prange cu Hanako, 7 ianuarie 1965, *Target Tokyo*.

Whymant, *Stalin's Spy*, p. 153.

Schellenberg, *Memoirs*, p. 177.

*Capitala provizorie a Chinei naționaliste în perioada 1937–1946.
Chongqin, în transliterația oficială actuală (n.red.)

Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, p. 112.

Der Spiegel, 5 septembrie 1951.

Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, p. 125.

Der Spiegel, 5 septembrie 1951.

Der Spiegel, 5 septembrie 1951.

Interviul lui Robert Whymant cu Harich-Schneider, în *Stalin's Spy*, p. 158; de asemenea, Harich-Schneider, *Charaktere und Katastrophen*, p. 228.

Sorge nu a fost prezent la cina de bun venit organizată la ambasadă în onoarea lt.-col. Erwin Scholl pe 20 mai, la care sigur ar fi participat dacă s-ar mai fi aflat la Tokyo. Absența lui Sorge sugerează faptul că cei doi vechi

prieteni, pur și simplu, au ratat momentul întâlnirii și că revederea lor a avut loc după întoarcerea lui Sorge de la Shanghai. A se vedea Whymant, *Stalin's Spy*, p. 164.

Erwin Wickert, *Mut und Übermut: Geschichten aus meinem Leben* Gebundene Ausgabe, Stuttgart, 1992, pp. 177–178.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 1, p. 278.

Whymant, *Stalin's Spy*, p. 337 n. 27; de asemenea, Wickert, *Mut und Übermut*, p. 178.

*Vasul era cât pe ce să fie numit Adolf Hitler, dar i se schimbase numele în Bismarck atunci când Führerul începuse să se îngrijoreze în privința consecințelor de ordin simbolic în cazul în care vasul ar fi fost scufundat. (n.a.)

Harich-Schneider, *Charaktere und Katastrophen*, p. 243.

Harich-Schneider, *Charaktere und Katastrophen*, p. 245.

Harich-Schneider, *Charaktere und Katastrophen*, p. 246.

Harich-Schneider, *Charaktere und Katastrophen*, p. 247.

Harich-Schneider, *Charaktere und Katastrophen*, p. 248.

Whymant, *Stalin's Spy*, p. 163.

Fesiun, *Documente*, nr. 151, telegramele decodate nr. 8914, 8915.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 1, pp. 249, 274.

Toshito (ed.), *Gendai-shi Shiryo*, vol. 3, pp. 164, 197.

Acest fel de mâncare constă din antricot bățut și marinat în ceapă rasă. Whymant, *Stalin's Spy*, p. 166.

Fesiun, *Documente*, nr. 151, telegramele decodate nr. 8914, 8915.

Capitolul 18. „Nu ne-au crezut“

Poți să-ți trimiți „sursa“... în mă-sa.

Stalin, când a fost avertizat despre Operațiunea Barbarossa

După ce și-a trimis cea mai importantă depeșă, Sorge, epuizat, a telefonat la familia Ott să se scuze că nu putea fi prezent la petrecerea de Rusalii organizată în weekendul respectiv în casa lor de vacanță din Akiya. Nici Eta nu avea dispoziție pentru plăcerile nevinovate din cadrul întrunirii de familie, dar s-a simțit obligată să meargă. Și-a petrecut majoritatea weekendului plimbându-se singură pe plajele late de nisip și prin pădurea de pini care străjuia deasupra casei. De asemenea, s-a gândit la Sorge. Prima impresie pe care acesta i-o făcuse, declara într-un interviu din 1982, fusese aceea a unui bărbat arogant și cam necioplit, cu gusturi culturale fără pretenții. Era un ateu bețiv și mâncăcios și un nihilist pentru care nimic nu era sfânt. Convingerile catolice ale Etei și prejudecățile clasei de mijloc o transformaseră într-o „burgheză bigotă îngustă“, așa cum îi spusese Sorge fără menajamente. I se păruseră enervante tonul lui veșnic batjocoritor și sarcasmul lui permanent.

Dar, după ziua pe care o petrecuseră împreună în Tokyo, Eta începuse să creadă că, dincolo de aparențe, Sorge era esențialmente decent și uman. Era impresionată în special de disprețul lui cutezător față de compatrioții săi germani din Tokyo – inclusiv soții Ott –, pe care și ea îi considera ipocriți, încrezuți și prețioși. În cadrul acestei comunități de oportuniști, carieriști și Geldmenschen (oameni interesați doar de bani), Sorge ieșea în evidență ca „un adevărat aristocrat, pur și nepervers, natural și spontan“.***** Nu era prima femeie, dar avea să fie ultima care se îndrăgostea de

romantismul baronului-tâlhar, personajul pe care îl adoptase Sorge încă de pe băncile școlii.

Helma Ott era nerăbdătoare să se laude cu Eta, musafira ei din rândul celebrităților. Prin urmare, a găzduit o recepție somptuoasă și un concert la ambasadă pe 10 iunie, la care întregul corp diplomatic din Tokyo și multe personalități japoneze au fost invitate. Eta a interpretat Concertul pentru clavecin și două flaute al lui Bach, dirijând de la clavecinul său, în timp ce o orchestră de amatori, formată din iubitori ai muzicii din comunitatea germană, se lupta să ducă partitura la bun sfârșit. După recital, oaspeții au fost nevoiți să facă față unui bufet exagerat de îmbelșugat, care era atât un miracol, cât și un gest de aroganță germană calculată într-un oraș care se lupta cu penuriile de tot felul, de la lipsa cărnii proaspete la cea a mătăsii pentru chimonouri. În timp ce ambasadorul sovietic Konstantin Smetanin, în uniformă de gală, o felicita pe Eta pentru prestația ei, Sorge a intervenit.

– Ai nevoie de un coniac, a spus el, întinzându-i un pahar.

Helma Ott era celebră în oraș ca fiind singura gazdă capabilă să îl convingă pe Sorge să poarte costum de seară. La concertul Etei, acesta îmbrăcase un smoching alb cu papion negru.*****

– Să plecăm de aici, a șoptit Sorge, luând-o pe Eta de braț.

Era seara în care avea loc festivalul anual al florilor de la Tokyo; i-a propus să evadeze acolo imediat.

– Trebuie să te relaxezi din când în când, să știi.*****

Eta știa că familiei Ott nu avea să-i cadă bine ca vedeta galei să dispară de la recepție, dar a acceptat oricum. S-a strecurat sus, ca să se schimbe de rochia de seară. În timp ce pleca, a surprins privirea glacială a Helmei. Eta a alergat pe aleea largă, cu pietriș, la mașina lui Sorge și au demarat în trombă râzând. Mergeau cât de repede puteau prin mulțime, apoi au parcat Datsunul și au mers umăr la umăr pe străzile înguste, străjuite de lampioane din hârtie. Intimitatea fizică a lui Sorge cu o tânără remarcabilă nu era ceva nou pentru el, dar, în mod evident, Eta îi declanșa sentimente profunde.

– Sunt un tip singuratic, a mărturisit Sorge – un subiect pe care până atunci îl împărtășise doar cu Hanako și cu Katia. Nu am nici un prieten, nici unul.

I-a spus că „situația politică“ îl deprima.

– Dar muzica ta din seara asta m-a înviorat.*****

S-au mișcat prin mulțime, îndreptându-se spre sunetul asurzitor al clopotului unui templu. Aici, au aruncat câteva monede într-un cufăr mare, ca să bată și ei uriașa limbă de lemn a clopotului. Ea a observat că Sorge își mișca buzele într-o rugăciune mută.

– Haide, i-a zis Sorge. Toți vin aici să se roage să se îmbogățească. Acum e rândul tău.

I-a făcut cunoștință cu câțiva călugări pe care îi știa de la precedentele sale vizite, înclinându-se profund și prezentându-și însoțitoarea blondă ca „o faimoasă muziciană din Germania, care a venit să dea concerte în Japonia“.*****

S-au plimbat pe străzile străjuite de tarabe la care se vindeau plante în ghiveci și flori. Sorge era extrem de interesat de tarabele la care se vindeau bonsai.

– Mă fascinează copacii ăștia pitici. Sunt o metaforă a japonezilor înșiși, antrenați în mod rigid să-și suprimă natura și să se transforme în creaturi artificiale, disciplinate. Uite, o să-ți cumpăr pinul ăsta al naibii de mic.*****

Au continuat drumul, ținând copacul liliputan al Etei. Lăsând garda jos, ea i-a spus lui Sorge ce dor îi era de fiicele ei, că spera să călătorească în America de Sud și cum o goniseră naziștii din Germania.

– Întregul volk german este bolnav, i-a spus ea lui Sorge, fericită că, în sfârșit, găsise un compatriot cu care putea să vorbească deschis. I-a mărturisit și că gazdele ei, soții Ott, habar nu aveau de adevăratul motiv pentru care fugise din Germania. Îi spusese ambasadorului că se afla la Tokyo la invitația Academiei de Muzică Musashino. Ott a invitat-o

binevoitor să rămână, în baza presupunerii nerostite că-și va plăti șederea prin faptul că-i va distra oaspeții. Eta îi spusese lui Ott și că urma să se întoarcă în Germania pe 11 iulie, ceea ce era o minciună.

– Sincer, sunt într-o mare încurcătură, a mărturisit ea.

Sorge a ascultat-o atent și i-a zis – fără să dea detalii despre modul în care aflase – că întoarcerea în țară cu trenul transsiberian avea să fie în curând imposibilă. Eta își amintea în memoriile sale:

– Nu ai cum să te întorci în Germania, chiar dacă ai vrea, i-a spus el. Va trebui să stai aici. Până în iulie, vom fi în plin război cu Rusia.

– Dar mă simt o mare impotografie.

– Există alte și tipuri de impostori aici, crede-mă. Impostura poate fi uneori un merit.*****

Sorge i-a cerut Etei pe un ton categoric să nu divulge familiei Ott nimic din adevărata ei poveste. A avertizat-o că Ott era un om fricos, care credea tot timpul că este urmărit.

– Va fi terminat ca ambasador dacă face un pas greșit. Nu te va ajuta.

Sorge a recunoscut că, pe vremuri, Ott fusese „în regulă. Era împotriva naziștilor. Când a auzit că era numit ambasador, m-a întrebat pe mine dacă ar trebui să accepte. L-am avertizat... îți vei pierde integritatea... Și exact asta s-a întâmplat. Toate principiile pe care le-a avut la început l-au părăsit de mult. Acum încearcă să târască Japonia în război, în războiul Germaniei, pentru a-i crește șansele lui Hitler împotriva Marii Britanii. Nu că i-ar plăcea naziștii sau ar vrea să conducă lumea. Nu! O face doar pentru bani. Pentru niște bani murdari, vrednici de dispreț, și pentru a avansa în carieră.“*****

Sorge nu voia ca seara să se termine prea curând. A dus-o pe Eta la o petrecere acasă la Kurt Ludde-Neurath, secretar al Departamentului politic al ambasadei. Au băut vin roșu și au mâncat sandvișuri, apoi s-au retras la locuința mai modestă a lui Sorge din strada Nagasaki. Era prima oară când

Eta vizita căsuța. S-a consumat și mai multă băutură – Sorge înghițând lacom whisky-ul – înainte ca grupul să se despartă la orele mici ale dimineții. Gălăgioșii petrecăreți s-au înghesuit în mașina lui Neurath, ca s-o conducă pe Eta înapoi la reședința familiei Ott. În timp ce treceau pe lângă ambasada sovietică, Ludde-Neurath s-a întors spre pasagerul său, care își proclamase zgomotos admirația față de Stalin, preamărind URSS-ul ca fiind cel mai bun partener pe care îl putea avea Germania.

– Deci, Sorge? a glumit usturător Ludde-Neurath. Să intru cu mașina în curtea lor ca să-ți vizităm prietenii?

Când au oprit în fața Ambasadei Germaniei, Sorge s-a dat jos din mașină împleticindu-se și a început să strige la ferestrele întunecate ale dormitorului familiei Ott.

– Frau Ambassador! Frau Ambassador!

Un băiat în casă, adormit, a venit să le deschidă ușa și Eta, țeapănă, s-a grăbit să intre.

În dimineața următoare, Eta și-a cerut scuze pentru grosolănia lui Sorge.

– Era beat turtă.

Helma i-a dat niște sfaturi tăioase.

– Trebuie să știi ceva despre Sorge. Nici o relație cu Sorge nu durează foarte mult. Întotdeauna se termină în lacrimi.***** Nu i-a dezvăluit că vorbea din experiență personală.

*

Sorge a așteptat un răspuns de la Centru la telegrama sa incendiară din 1 iunie. Nu avea cum să știe că Stalin mâzgălise personal pe mesaj:

„Suspicios. De încadrat alături de telegramele considerate a fi provocări.“***** Când Golikov a reacționat, în cele din urmă, răspunsul lui a fost depășit, irelevant și, ca de obicei, arțagos. Ramsay a vrut să spună corpuri sau armate în telegrama sa din 20 mai?, a întrebat Centrul. „Repet“, a replicat cu disperare Sorge pe 13 iunie, „nouă armate cu forța a 150 divizii vor începe foarte probabil o ofensivă la sfârșitul lui iunie.“*****

Ott și colonelul Kretschmer erau, până în acel moment, singurii membri ai personalului ambasadei care fuseseră preveniți oficial în privința datei invaziei. Dar de-acum, chestiunea devenise un secret cunoscut de toată lumea. Vizavi de ambasadă, statul major Imperial japonez studia rapoartele de la Berlin și de la Moscova ale propriilor servicii de informații, referitoare la iminența războiului cu Rusia.

Duminică, 15 iunie, Sorge a dus-o pe Eta la o altă petrecere. Atmosfera sufocantă de respingere din familia Ott devenise insuportabilă.

– Suntem amândoi adulți și iată-mă strecurându-mă prin poarta din spate ca să mă întâlnesc cu tine în secret, ca și cum aș fi fetița lor, a spus ea.

Sorge a sfătuit-o să se mute singură și să învețe limba japoneză „destul de fluent, ca să poți mitui poliția care se ocupă de străini“.***** Eta avea altă veste: Helma îi ceruse să elibereze camerele pe care le ocupa în incinta reședinței și să se mute într-o odaie de oaspeți mai mică, astfel încât colonelul Meisinger să poată amenaja noul birou al Gestapoului în apartamentul ei de la primul etaj.

Sorge a invitat-o iar pe Eta la el acasă „pentru încă un whisky“. Într-o stare exaltată, a dansat în jurul micului său birou, entuziasmat de viziunea despre sine ca ucigaș al diavolului german.

– Dacă cineva îl va distruge pe Hitler, eu voi fi acela! a strigat el, spre amuzamentul nedumerit al Etei.

În noaptea aceea, nu fără niște calcule din partea lui Sorge, el și Eta au devenit iubiți.*****

*

Cinci zile mai târziu, Eugen Ott i-a spus, în sfârșit, lui Sorge ceea ce auzise de la Scholl – că invazia era programată pentru săptămâna următoare. Sorge a trimis un ultim avertisment la Centru, citându-l pe Ott drept sursă a sa. „Războiul dintre Germania și URSS este inevitabil“, a transmis Sorge pe 20 iunie. „La fel de ușor ca la începutul războiului, superioritatea militară germană va permite distrugerea armatei sovietice, deoarece pozițiile strategice defensive ale URSS-ului sunt tot atât de slabe cum au fost cele poloneze.“ De asemenea, a raportat că agentul Invest (Ozaki) „mi-a spus că statul major japonez discută deja chestiunea pozițiilor care vor fi luate în eventualitatea războiului“.*****

De ce a refuzat Stalin să ia în considerare avertismentele care curgeau din toate colțurile lumii? După război, Molotov explica scepticismul lui Stalin ca pe o formă de precauție. „Suntem învinovați că nu am luat în seamă propriile noastre servicii secrete“, îi spunea Molotov jurnalistului Feliks Ciuev în 1969.***** „Da, ne-au avertizat. Dar dacă le-am fi dat atenție, dacă i-am fi dat lui Hitler cea mai mică scuză, ne-ar fi atacat mai devreme.“ Așa cum am văzut, Molotov a insistat mereu asupra faptului că Stalin știa că avea să vină războiul. Singura prioritate a hozainului, conform ministrului său de externe, era amânarea conflictului cât mai mult posibil, astfel încât URSS-ul să-și poată aduna suficientă armată pentru a ține piept unui atac german. „Stalin a apreciat înainte de război că doar în 1943 i-am fi putut înfrunța pe germani de pe picior de egalitate.“ Întârzierea războiului fusese raționamentul invocat de Molotov pentru semnarea pactului cu Ribbentrop în 1939. Aceasta a fost și logica, pretindea el, din spatele refuzului lui Stalin de a se pregăti pentru o invazie în 1941.

Dar povestea lui Molotov nu corespunde cu dovezile fizice – documentele propriu-zise care au trecut prin biroul lui Stalin în mai și iunie 1941. Se pare că Stalin dezvoltase o neîncredere profundă față de rapoartele serviciilor secrete și își exprima disprețul mâzgăind cu creioane cerate

albastre și roșii o multitudine de documente. Vederea acelui scris inimitabil are și acum puterea de a-ți face pielea de găină, pe măsură ce răsfoiești paginile în tăcerea arhivelor.

Stalin a discreditat raportul lui Sorge din 20 mai cu o insultă care făcea referire la „un șmecher“ care „conducea fabricuțe și bordeluri“. Pe 17 iunie, cu cinci zile înainte de declanșarea Operațiunii Barbarossa, Stalin a primit un raport semnat de Pavel M. Fitin, șeful serviciilor secrete externe ale NKGB-ului, care afirma că „toate pregătirile Germaniei pentru un atac armat asupra Uniunii Sovietice fuseseră încheiate, iar lovitura era așteptată în orice moment“. Sursa era agentul Starșina, ofițerul de informații de la Ministerul german al Aviației. Din nou, creionul albastru al lui Stalin a lovit, mângâind o notă adresată șefului lui Fitin, comisarul poporului pentru securitatea statului, Vsevolod Merkulov. „Tovarășe Merkulov, poți să-ți trimiți «sursa» de la statul major al aviației germane în mă-sa. Aceasta nu este o «sursă», ci un dezinformator.“*****

Aceasta nu era nici precauție, nici scepticism sănătos— era suspiciunea irațională, isterică a unui conducător convins că doar el știa adevărul, în timp ce toți ceilalți din jur îl înșelau. Să ne amintim că, doar cu trei ani mai devreme, poliția secretă a lui Stalin primise ordinul de a distruge elita serviciilor secrete ale URSS-ului, pe motiv că acestea erau infestate de spioni străini. Nu există nici un motiv să credem că Stalin știa că aceste acuzații erau în cea mai mare parte inventate. Cu siguranță, era conștient de cariera lui Sorge – în 1940, hozainul își instruisese secretarul, Aleksandr Poskriobișev, să ceară dosarul personal al agentului Ramsay pentru inspecție – și, prin urmare, trebuie să fi fost la curent cu suspiciunile Centrului din 1937, conform cărora rezidentura de la Tokyo „se afla sub controlul dușmanului“.***** Epurările creaseră o perdea de fum atât de groasă de suspiciune, încât nici Stalin însuși nu mai putea vedea dincolo de ea.

Poveștile din trecut spuse de Molotov redau câte ceva din izul acelei atmosfere generalizate, fatale, de neîncredere. „Cred că nu ne puteam baza pe serviciile noastre secrete“, își amintea Molotov. „Trebuie să le ascuți, dar trebuie și să le verifici informațiile. Agenții secreți te puteau împinge

într-o poziție atât de periculoasă, încât să nu mai poți ieși din ea niciodată. Erau nenumărați provocatori peste tot. De aceea nu poți avea încredere în serviciile secrete fără să verifici și să reverifici constant și cu atenție.“*****

– Câțiva oameni naivi, mici burghezi mărginiți, au scris în memoriile lor că agenții de la serviciile secrete au spus adevărul, l-a abordat slugarnic Feliks Ciuev pe interlocutorul său.

– Nu puteai avea încredere în astfel de rapoarte, a răspuns Molotov. Cât timp am fost predsovnarkom [președinte al Consiliului Comisarilor Poporului], petreceam câte o jumătate de zi citind astfel de rapoarte ale serviciilor secrete. Singurul lucru care lipsea era data invaziei! Și dacă am fi avut încredere în aceste rapoarte [și am fi fost pe picior de război], acesta ar fi putut începe mult mai devreme.*****

Neîncercând să-l apărăm pe Molotov, multe dintre avertismentele inițiale în privința Operațiunii Barbarossa – inclusiv cele ale lui Sorge – erau într-adevăr neconcludente. Pe 2 mai, Sorge își asigurase raportul pentru orice eventualitate, adăugând posibilitatea ca invazia germană să poată, într-adevăr, aștepta până după victoria asupra Marii Britanii. În mesajul din 20 mai, Sorge admisesese că pericolul „s-ar putea să se amâne cu un an“. Chiar și în telegrama din 15 iunie, el comunicase că „atașatul militar nu este sigur dacă va fi război sau nu“.***** Dar, la mijlocul lunii iunie, cea mai mare parte a rapoartelor care soseau la Kremlin din toată lumea – inclusiv relatarea lui Sorge despre conversațiile sale cu Scholl și cu Ott – erau atât de detaliate și de precise, încât este greu să interpretezi refuzul încăpățânat al lui Stalin de a le lua în seamă altceva decât ca un act de rea voință sau ca autoamăgire intenționată. Sau, posibil, ca viclenie.

Este posibil ca Stalin să fi fost dus în eroare de lingușitorii pe care îi avea în preajmă – sau poate chiar de Hitler însuși. De ce a fost Stalin atât de dispus să creadă că era mințit de absolut oricine, cu excepția lui Golikov?

Mareșalul Jukov, într-o serie de interviuri din 1965–1966 cu renumitul corespondent de război și poet Konstantin Simonov, oferea o explicație interesantă: că Stalin fusese într-adevăr păcălit de Hitler. Jukov își amintea o întâlnire cu Stalin de la începutul lunii ianuarie 1941, în timpul căreia își

exprimase preocuparea față de numărul mare de trupe ale Wehrmachtului prezente în Polonia aflată sub ocupație militară germană (numită „Guvernământul General“ de către naziști). Stalin răspunsese că îi „trimisese lui Hitler o scrisoare personală, anunțându-l că acesta era un fapt cunoscut de noi, că ne-a surprins și că a creat senzația printre noi că Hitler intenționa să ne declare război“. Hitler răspunsese trimițându-i lui Stalin o scrisoare personală, confidențială, în care recunoștea – după spusele lui Jukov – că sovieticii dețineau „informații corecte, conform cărora mari formațiuni armate erau desfășurate în Guvernământul General“.*****

Dar aceste trupe, îl asigura Hitler pe Stalin, „nu sunt îndreptate împotriva Uniunii Sovietice. Intenționez să respect cu strictețe Pactul [de neagresiune] și jur pe onoarea mea de șef de stat că trupele mele sunt desfășurate în Guvernământul General pentru alte scopuri. Teritoriile din Germania Occidentală și Centrală sunt supuse intenselor bombardamente britanice și sunt ușor de observat din aer de către englezi. Prin urmare, am considerat necesar să mut mari contingente de trupe spre est, unde să se poată reorganiza și reînarma în secret.“***** Din câte știa Jukov, Stalin dăduse crezare asigurărilor lui Hitler. (Această referință din corespondența secretă personală dintre Hitler și Stalin nu a fost publicată în cartea originală a lui Simonov și nu a fost dezvăluită până în 1987.) Scrisoarea din ianuarie 1941 nu a fost, în mod evident, singurul exemplu de comunicare duplicitară dintre Hitler și Stalin. Istoricul rus și veteranul de război Lev Bezimenski l-a întrebat pe Jukov, într-un interviu din 1966, despre scrisorile dintre cei doi șefi de stat. „La un moment dat, la începutul lunii iunie [1941], am decis să încerc din nou să-l conving pe Stalin de acuratețea rapoartelor serviciilor secrete referitoare la iminentul pericol“, răspundea Jukov.

Până atunci, Stalin respinsese rapoarte similare ale șefului statului major. [...] Comisarul apărării, Timoșenko, și cu mine i-am adus hărți operaționale, cu locațiile trupelor inamice specificate pe ele. I-am prezentat raportul. Stalin a ascultat atent, dar nu a spus nimic. După raport, ne-a spus să plecăm fără să-și exprime părerea. [...] Au trecut câteva zile și Stalin m-a chemat. [...] A deschis o cutie aflată pe birou și a scos câteva foi de

hârtie. „Citește“, a spus Stalin. [...] Era o scrisoare de la Stalin pentru Hitler, în care era prezentată pe scurt îngrijorarea față de desfășurările de trupe germane, despre care raportasem eu cu câteva zile mai devreme. [...] Atunci, Stalin a spus: „Uite răspunsul“. Mă tem că după atât de mulți ani nu pot să reproduc exact cuvintele lui Hitler. Dar iată ce îmi amintesc precis: Am citit ediția din 14 iunie a publicației Pravda unde, spre surprinderea mea, am descoperit exact cuvintele pe care le citisem în scrisoarea lui Hitler pentru Stalin.*****

Comunicatul pe care îl citise Jukov, emis de agenția oficială sovietică de presă TASS și preluat în ziarul partidului, Pravda, începea denunțând Anglia cum că răspândise zvonuri conform cărora Germania și URSS-ul erau „în pragul războiului“. Jukov fusese uimit să vadă „chiar argumentele lui Hitler tipărite în oficiul sovietic“.*****

Golikov și-a adus și el contribuția la întărirea convingerii lui Stalin că masarea trupelor germane la granița sovietică era o dezinformare britanică. În mai și iunie 1941, pe măsură ce informațiile secrete despre Barbarossa curgeau dinspre o mulțime de surse, Golikov era din ce mai sigur că invazia Marii Britanii rămânea obiectivul principal al lui Hitler și colecționa febril toate rapoartele care păreau să contrazică dovezile unei invazii planificate a Rusiei. La începutul lui mai, Golikov le-a trimis celor mai înalte cadre de la Kremlin și din armată – inclusiv mareșalilor Timoșenko și Jukov – un raport de la o sursă din Ambasada Germaniei la București, care pretindea că „o manevră a germanilor în Est este exclusă în viitorul apropiat“. Mesajul se încheia cu concluzia că zvonurile potrivit cărora Germania urma să atace URSS-ul „sunt răspândite în mod deliberat cu scopul de a produce nesiguranță la Moscova“.***** Informatorul era, în mod paradoxal, exact genul de dezinformator german de care Stalin se temea atât.

Pe 31 mai, Golikov a continuat cu un alt rezumat special, conform căruia „comandamentul german a reamplasat rapid principalele sale dispozitive în vest, continuând totodată mișcarea trupelor spre Norvegia, [...] în scopul pregătirii principalei operațiuni – cea împotriva insulelor britanice“.*****

Golikov a continuat să creadă până în 1961 – sau a pretins asta – că Sorge ajunsese să fie controlat de dușman. Atât Golikov, cât și Jukov au fost prezenți la proiecția de la Moscova a filmului hagiografic al regizorului francez Yves Ciampi, *Qui êtes-vous, Monsieur Sorge?* Filmul își ia libertăți foarte mari față de adevăr – dar descrie cu acuratețe disperarea lui Sorge față de faptul că rapoartele sale nu erau luate în seamă de Moscova. După premieră, Jukov s-a ridicat în mijlocul sălii și i-a strigat lui Golikov:

– Filip Ivanovici, de ce ai ascuns aceste rapoarte de mine? De ce nu i-ai transmis asemenea informații șefului statului major?

Golikov a răspuns:

– Și ce ar fi trebuit să-ți raportez dacă Sorge ăsta era agent dublu, al nostru și al lor?*****

Pentru Sorge, la Tokyo, motivele pentru refuzul încăpățânat al Kremlinului de a da crezare avertismentelor sale în privința războiului au rămas inexplicabile. Moscova trebuie să i se fi părut foarte îndepărtată. Centrul devenise o fantomă, un flux imaterial de numere șoptite pe lungimile de unde, insensibil la vocea lui Sorge, care își striga avertismentele din sălbăticie. Nu este de mirare că bea și plângea din cauza singurătății. Distanții zei de la Kremlin, cărora le dedicase viața, nu îl mai ascultau.

În timp ce pericolul letal creștea la îndepărtata graniță a Uniunii Sovietice, Sorge se confrunta cu propriul dușman de neînduplecat aproape de casă. Colonelul Meisinger poate că îi devenise tovarăș de pahar, dar camaraderia alimentată de alcool la *Die Fledermaus* nu însemna că amenințarea din partea Măcelarului din Varșovia dispăruse cu desăvârșire. Meisinger urma să-și mute biroul și dosarele în apartamentul de oaspeți al ambasadorului, ocupat în prezent de Eta. De aceea, Sorge a convins-o pe Eta să-l ajute să obțină o copie a cheii, înainte să părăsească apartamentul. Era prima ei misiune în calitate de cel mai nou și inconștient membru al cercului de spioni de la Tokyo.

În seara zilei de vineri, 20 iunie, pentru a se revanșa față de gazde, Eta a cântat din nou la clavecin, interpretând Bach pentru un public alcătuit din

oaspeții familiei Ott. Sorge aștepta în căldura lipicioasă a grădinii. După concert, Eta a acceptat complimentele și buchetele, înainte de a invoca o oboseală subită și de a se strecura la etaj. Întoarsă în camera ei, s-a dezbrăcat de rochia roz de seară, și-a pus haine de stradă închise la culoare și și-a strecurat cheia de la cameră în buzunar. Dar de-acum oaspeții se împreăștiaseră în hol și era imposibil să meargă la Sorge fără să fie observată. A deschis fereastra camerei ei de la etajul întâi și a sărit aterizând într-un strat de flori ud după ploaia de vară. Murdară de noroi și cu câteva zgârieturi proaspete, a alergat la mașina iubitului ei și au ieșit în trombă pe porțile ambasadei. Acasă la Sorge, însuflețită de această escapadă, l-a lăsat pe acesta să-i curețe noroiul de pe picioare și să-i bandajeze rănilor.

– Vezi? i-a spus Sorge. Asta se întâmplă când te încurci cu un vagabond ca mine!*****

În acea noapte, Sorge fusese cât pe ce să-i împărtășească Etei adevărul despre viața sa dublă. Vorbise despre război, despre viața sa ca organizator comunist în Ruhr, despre o femeie din Rusia „care nu era chiar soția lui, dar pe care el așa o considera“ și de care era, se gândise Eta, încă profund atașat. Recunoscuse că lucra „pentru înfrângerea lui Hitler“ și că prietenia lui cu Ott era motivată doar de dorința de a obține informații care l-ar fi ajutat în servirea acelei cauze.

– Eu, Richard Sorge, o să-i învăț minte pe porcii de la Berlin, promisesse el.

– Ar fi bine, își amintea Eta că replicase, fără să fie impresionată.

Îi admira curajul, dar bravada lui de bețiv era greu de suportat.*****

În dimineața următoare, în timp ce Eta își împacheta lucrurile pentru a se muta într-o cameră mai mică de la etaj, Sorge i-a returnat cheia pe care o copiasse. Acum avea acces liber la noul sediu din Extremul Orient al Gestapoului oricând venea la cină la familia Ott – atât timp cât avea grijă să nu pășească pe dușumeaua care scârțâia a coridorului de jos și în privința căreia Eta îl avertizase.

Ziua de duminică, 22 iunie, promitea să fie senină și caldă, de pe câmpiile din estul Poloniei până la munții Carpați – oferind condiții perfecte de zbor. La Tokyo, aceeași zi a fost foarte caldă, cu ploi ușoare, de vară. Sorge stabilise s-o întâlnească pe Eta în incinta ambasadei la ora cinci. Purta un elegant costum din in; Eta era într-o rochie cu imprimeu și purta o pălărie din paie cu boruri largi. Era disperată să-i comunice cea mai nouă și scandalosă veste de la reședință. În seara precedentă, după cină, Eta o surprinsese pe Helma Ott scotocindu-i prin lucruri și chitită să-i confişte bonsaiul și vasul pe care i le dăruise Sorge. Se iscase un scandal. Dar Eta și-a găsit iubitul într-o dispoziție sumbră.

– Hai să mergem să ne îmbătăm la Imperial, a spus el. Am nevoie să beau ceva.

Germania era în război cu Rusia.

La ora prânzului, la Tokyo ajungea telegrafic știrea că ministrul nazist al propagandei, Joseph Goebbels, făcuse publică invazia. „În acest moment, are loc o desfășurare de trupe care, ca amploare, este comparabilă cu tot ceea ce a văzut mai mareț omenirea vreodată. Am decis azi să încredințez soarta și viitorul Reichului și al poporului nostru în mâinile soldaților noștri. Dumnezeu să ne ajute, mai ales în această luptă!”***** Câteva ore mai târziu – aproximativ în momentul în care Sorge își conducea amanta cu mașina în direcția barului, Molotov intra în emisie, pentru a informa poporul sovietic că „fără o declarație de război, forțele germane s-au năpustit asupra țării noastre, atacându-ne frontierele în mai multe locuri. [...] Armata Roșie și întreaga națiune vor purta un război național victorios pentru iubita noastră țară, pentru onoare, pentru libertate [...] Cauza noastră este justă. Dușmanul va fi învins. Victoria va fi a noastră!”*****

La New Grill de la hotelul Imperial, Eta a comandat vin roșu. Sorge a cerut un whisky dublu, primul din multe altele.

Șapte fusuri orare mai la vest, aproximativ trei milioane de soldați ai Wehrmachtului avansau de-a lungul unui front de 1 600 de kilometri, care se întindea de la Marea Baltică la Marea Neagră. Bombardierele Luftwaffe care treceau frontiera au găsit teritoriile sovietice amortite și complet

nepregătite. „În timp ce zburam deasupra țării dușmane, totul părea adormit“, scria locotenentul Max-Hellmuth Ostermann de la escadrila 7/JG 54 din cadrul Luftflotte 1. „Nici un fel de foc antiaerian, nici o mișcare și, în primul rând, nici un avion dușman care să ne țină piept.“***** Bombardierele germane au ajuns până la Kronstadt, la periferia Leningradului, și la Sevastopol, în Crimeea.***** De la Kremlin, Stalin a ordonat un contraatac general – pierzând din vedere realitatea că loviturile inițiale administrate de trupele aeriene și terestre germane distruseseră în întregime, încă din primele câteva ore, comanda și controlul organizațional sovietic, paralizând fiecare nivel de comandă, de la plutonul de infanterie la Înaltul Comandament sovietic de la Moscova.*****

Eta s-a despărțit de Sorge pe înserate, preferând plictisitoarea companie a familiei Ott în locul celei a iubitului ei beat turtă. Sorge devenise morocănos și agresiv. În jurul orei opt seara, el s-a dus la telefonul public din holul hotelului și a format numărul privat al ambasadorului.

– Războiul e pierdut! i-a strigat Sorge lui Ott, care s-a speriat.

Apoi și-a sunat alți prieteni, inclusiv pe Anita Mohr și alți stâlpi ai grupului de expatriați germani, tipându-le același mesaj disperat. Helma Ott a împărtășit cu prietenii indignarea provocată de comportamentul lui Sorge. Era beat, dar asta era într-adevăr prea de tot.***** Helma își avea propria explicație, profund ineptă, pentru război:

– Le-am spus rușilor că avem nevoie de produsele Ucrainei și că, dacă nu sunt dispuși să ni le dea, va trebui să ni le luăm singuri, asta-i tot.

Atât de simplu. Unicul ei fiu, Podwick, avea să moară înghețat la Stalingrad, doi ani mai târziu.

Puțin mai târziu în acea seară, atașatul pentru comunicații radio al ambasadei, Erwin Wickert, a auzit, în timp ce se ducea la culcare, vocea stridentă a lui Sorge tunând pe holul de la Imperial. Sorge era la bar, ținând un discurs cât îl duceau plămânii în fața a șase clienți ai barului.

– Un criminal nenorocit, striga el în engleză. Un ucigaș! Semnează un pact de prietenie cu Stalin, apoi îl înjunghie în spate. Dar Stalin îl va învăța minte pe nemernic.*****

Wickert a încercat să-l calmeze pe cel pe care îl știa ca fiind prietenul ambasadorului Ott și al cărui comportament atrăgea niște priviri de gheață.

– Vă spun, nu e decât un criminal de rând, i-a spus Sorge tânărului diplomat. De ce nu-l ucide nimeni? De pildă, niște ofițeri din armată?

O exprimare atât de neglijentă era periculoasă, l-a avertizat Wickert. Nu se știe niciodată cine ascultă și transmite mai departe la Gestapo.

– Meisinger e un nemernic! Toți sunteți niște nemernici! a fost replica lui Sorge. Și dacă aveți impresia că japonezii vor ataca Siberia, o să vedeți voi! În privința asta, ambasadorul vostru se înșală amarnic!*****

Sorge a încercat apoi să meargă la toaletă, dar aproape că s-a prăbușit. Wickert a concluzionat că ar fi fost înțelept dacă Sorge nu ar fi încercat să meargă singur cu mașina acasă și i-a pus imediat la dispoziție o cameră în hotel. Cu ajutorul unui liftier, Wickert l-a urcat pe bețiv pe scări. Sorge a trebuit să se ducă repede la chiuvetă, să vomite, apoi a adormit îmbrăcat.

De cealaltă parte a Asiei, când peste ziua a doua a Operațiunii Barbarossa se lăsase deja amurgul, trupele germane se aflau la 80 de kilometri în interiorul teritoriului sovietic în majoritatea sectoarelor de pe nou deschisul front de est. 1 000 de avioane sovietice fuseseră distruse în ziua precedentă, majoritatea la sol. La un aerodrom de lângă Minsk, un tânăr inginer de aviație și pilot, pe nume Isaac Bibikov, s-a urcat într-unul din bombardierele Polikarpov-2 care scăpaseră și s-a îndreptat spre vest, ca să întâmpine valul de bombardiere germane din ziua a doua, care treceau cu duiumul peste frontieră. Bibikov a fost doborât undeva deasupra lanurilor de porumb ce acopereau întinsele câmpii din vestul Bielorusiei, iar trupul său nu a fost găsit niciodată. Nepoata sa, mama autorului, avea să afle soarta lui Isaac abia în 1944.

Luni, 23 iunie, Sorge era din nou la biroul său de la ambasadă. Era furios. S-a năpustit cu mânie asupra unui secretar care pălăvrăgea entuziasmat despre victoriile germane și a început să-și bruscheze colegii, spunându-le că greșeala lui Hitler avea să-l coste războiul.***** Atașatul economic Kordt a fost surprins de cât de profund îl afectase declanșarea războiului pe Sorge, de obicei binevoitor – sau cel puțin frivol. Kordt susținea în memoriile sale că Sorge îi mărturisise că „avea o simpatie deosebită pentru poporul rus, fiindcă se născuse în Rusia din mamă rusoaică” – deși cei doi nu au fost niciodată buni prieteni și pare improbabil ca Sorge să aleagă un moment atât de nefavorabil ca să vorbească despre originile sale rusești.*****

Centrul nu s-a deranjat să-i dea agentului Ramsay satisfacția de a recunoaște că acesta avusese tot timpul dreptate. În schimb, Golikov i-a trimis un mesaj nepolitic, a doua zi după începerea invaziei. „Furnizează-ne toate informațiile pe care le deții despre poziția guvernului japonez față de războiul Germaniei împotriva URSS. Directorul.”*****

Cu o seară înainte, ambasadorul sovietic Smetanin se grăbise să ajungă la reședința ministrului de externe Matsuoka, pentru a se asigura că Japonia avea să respecte termenii pactului de neagresiune pe care acesta îl semnase în timpul scurtului și cordialului său popas din aprilie, de la Moscova. Matsuoka nu îi putea da o asemenea asigurare. În timp ce forțele sovietice se prăbușeau, iar blitzkriegul lui Hitler se năpustea spre est, către Minsk, Kiev, Leningrad și Moscova, capacitatea URSS-ului de a lupta și de a câștiga războiul pe un singur front era serios pusă la îndoială. Pentru Kremlin a fost clar, chiar din primele zile și săptămâni ale Operațiunii Barbarossa, că un război pe două fronturi, împotriva Germaniei și a Japoniei, ar fi fost imposibil.

Existența însăși a URSS depindea de faptul dacă japonezii aveau sau nu să reziste ispitei de a invada Extremul Orient sovietic.

Whymant, Stalin's Spy, p. 170.

Whymant, Stalin's Spy, p. 170.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 255.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 256.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 257.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 258.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 258.

Whymant, Stalin's Spy, p. 173.

Whymant, Stalin's Spy, p. 174.

Fesiun, Documente, nr. 152.

Fesiun, Documente, nr. 153, telegrama decodată nr. 9917, adresată șefului Direcției Serviciilor Secrete, statul major General al Armatei Roșii, Tokyo, 15 iunie 1941.

Whymant, Stalin's Spy, p. 174.

Whymant, Stalin's Spy, p. 174.

Fesiun, Documente, nr. 154, telegrama decodată nr. 10216. Tokyo, 20 iunie 1941.

O colecție de interviuri care ulterior aveau să fie publicate ca Ciuev et al., Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics.

Murphy, What Stalin Knew, p. 186.

Generalul-maior M. Ivanov, din cadrul aparatului central al serviciilor secrete militare, a confirmat că Poskriobîșev a dat ordin să i se aducă dosarul lui Sorge „într-o seară din 1940“, ca să-l examineze Stalin, Asia and Africa Today, nr. 2, 2000, p. 48.

Ciuev et al., Molotov Remembers, pp. 34, 66, 69.

Ciuev et al., Molotov Remembers, pp. 34, 66, 69.

Fesiun, Documente, telegrama decodată nr. 9917, Tokyo, 15 iunie 1941.

Murphy, What Stalin Knew, p. 186.

Murphy, What Stalin Knew, p. 186.

Murphy, What Stalin Knew, p. 186.

Murphy, What Stalin Knew, p. 186.

Murphy, What Stalin Knew, p. 179.

Într-un articol din 1969, intitulat „Lecțiile războiului“, Golikov a insistat asupra faptului că, dintre toate rapoartele primite, cel mai important a fost „Raportul nr. 5“, din 15 iunie 1941, care furniza cifre precise despre armatele germane care vizau regiunile de frontieră ale URSS – zona baltică, vestul și Kievul – și care erau încartiruite la 400 de kilometri în interiorul teritoriului german. „Știam și capacitatea trupelor germane din România și Finlanda“, a continuat Golikov. „Din rapoartele serviciilor secrete ruse am aflat data invaziei și, de fiecare dată când Hitler a amânat-o (în special, din cauză că trupele sale nu erau pregătite), ne-am informat conducătorii asupra acestui fapt. Am aflat și am raportat toate planurile strategice de atac împotriva URSS-ului, redactate de statul major General german, principalul fiind binecunoscutul plan Barbarossa.“ Întrucât nu există nici o referință în arhivă la „Raportul nr. 5“, este posibil ca acesta să fie o plăsmuire a lui Golikov.

Murphy, What Stalin Knew, p. 88.

Whymant, Stalin's Spy, p. 178.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 263.

Lloyd Clark, Kursk: The Greatest Battle: Eastern Front 1943, Londra, 2012, p. 70.

Braithwaite, Moscow 1941, p. 74.

Christer Bergstrom, Barbarossa the Air Battle, July–December 1941, Hersham, 2007, p. 21.

Robert Kirchubel, Operation Barbarossa 1941: Army Group Centre, Oxford, 2007, p. 34.

David Glantz, Operation Barbarossa: Hitler's invasion of Russia 1941, The History Press, 2012, p. 33.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 91.

Wickert, Mut und Übermut, p. 69.

Wickert, Mut und Übermut, p. 69.

Der Spiegel, 5 septembrie 1951, p. 24.

Kordt, Nicht aus den Akten, p. 429.

Fesiun, Documente, nr. 156, telegramele nr. 6058/6897, Moscova către Tokyo, 23 iunie 1941.

Capitolul 19. Planul Nord sau Planul Sud?

Te rog să scrii ce a zis Sorge și ce a făcut Sorge. Sorge este un om mare. Face tot timpul lucruri bune. Știi ce este Sorge? Sorge este un Dumnezeu... Dumnezeu este întotdeauna un om... Oamenii au nevoie de mai mulți Dumnezei. Sorge va deveni un Dumnezeu... Știi ce a făcut Sorge? A aranjat ca guvernul japonez să fie învins în curând. *****

Sorge către Hanako, august 1941

Ozaki, ca de altfel întregul cabinet Konoe, fusese întotdeauna sceptic în legătură cu apetitul lui Hitler pentru riscul major pe care îl presupunea un atac asupra Uniunii Sovietice. „Ozaki însuși era de părere că ar fi fost o nebunie din partea Japoniei să intre în război împotriva Rusiei“, scria Sorge în confesiunea sa din închisoare.***** Realitatea Operațiunii Barbarossa a reprezentat, prin urmare, un mare șoc pentru el. De asemenea, se pare că declanșase un sentiment de vină personală pentru că nu văzuse pericolul. În acest moment de criză pentru patria revoluției mondiale, Ozaki a decis că sosise timpul ca să nu mai fie doar observator, ci și actor.

Nici Sorge și nici Ozaki nu erau oameni modești. Ca mulți consilieri, amândoi ajunseseră să creadă că erau mai pricepuți decât stăpânii lor. De asemenea, știau până în cel mai mic detaliu procesul prin care prezentarea informațiilor putea modela deciziile politice majore. Amândoi înțeleseră că informația înseamnă putere – și atât Sorge, cât și Ozaki, în felul lor propriu, visaseră de multe ori să iasă din umbră și să pășească pe scena politică. Încă din 1939, Ozaki îi sugerase lui Sorge că ar fi putut să facă uz

de „considerabila sa putere de persuasiune pe plan social ca expert în chestiunea chineză și să stabilească relații pe plan politic cu persoane influente“, pentru a-i determina pe puternicii săi prieteni să adopte o poziție prosovietică.***** În acel moment, Sorge se opusese acestei idei, temându-se că astfel de presiuni directe i-ar fi periclitat poziția agentului său.

Totuși, la sfârșitul lunii iunie 1941, nu mai era cazul să fie discreți. În ceea ce privește grupul lui Konoe, „atitudinea față de Rusia era destul de flexibilă“, raporta Ozaki, deci „exista o oarecare bază care să-mi permită manevre politice“.***** Mai mult decât atât, insistența de la început a lui Sorge ca Ozaki să-și păstreze cu scrupulozitate neutralitatea față de chestiunea Rusiei îi adusese numai avantaje. Prim-ministrul „m-a evaluat destul de favorabil“ pentru imparțialitate și chiar îi ceruse sfatul lui Ozaki. „Era șansa lui [Ozaki] să-și spună părerea despre problema crucială a momentului, dacă Japonia trebuia să intre sau nu în război împotriva Rusiei“, le spunea Sorge celor ce l-au prins. Celor de la Moscova le-a scris „spunându-le că aveam posibilitatea de a îndeplini o activitate politică pozitivă și întrebându-i dacă ar trebui să trecem la acțiune sau nu“.*****

Centrul, inundat de știrile dezastruoase ale retragerii și cu și mai multe urgențe pe care trebuia să le rezolve, „nu a respins propriu-zis“ planul rețelei de spioni din Tokyo pentru o intervenție activă, „dar a răspuns că nu era nevoie să procedăm astfel“, scria ulterior Sorge.***** Pentru Ozaki, era unda verde de care avea nevoie. Nu a mai pierdut nici o clipă, încercând să aducă argumente convingătoare împotriva oricăror intervenții militare japoneze în Uniunea Sovietică la întâlnirile de dimineața devreme ale Grupului de la micul dejun. URSS-ul nu ar fi amenințat niciodată Japonia, a spus Ozaki în fața cercului restrâns al consilierilor lui Konoe pe 25 iunie. Siberia nu avea nici o resursă naturală, de genul cauciucului, petrolului sau staniului, de care avea nevoie Japonia pentru efortul său de război. O acțiune pe timp de iarnă în Siberia împotriva unui dușman priceput la războiul defensiv ar fi fost sângeroasă și dificilă. În calitate de membru al Grupului de la micul dejun, Shigeharu Matsumoto, redactorul-șef al Agenției de știri Domei, își amintea într-un interviu din 1965 că Ozaki

invocase cu putere eficiența neașteptată a sovieticilor de la Nomonhan, din urmă cu doi ani. Un război împotriva Rusiei ar fi fost, de asemenea, lipsit de sens, susținuse Ozaki, deoarece supremația economică naturală a Japoniei se întindea în sud, nu în nord – unul ca el trebuia să știe acest lucru, în calitate de fondator al Sferei de Coproșperitate a Asiei Mari Orientale. Mai mult decât atât, concluzionase, un conflict ruso-japonez avea să fie doar în avantajul Statelor Unite și al Marii Britanii, care, foarte probabil, aveau să lovească Japonia „după ce rezervele ei de petrol și de fier se vor fi epuizat. Mai mult decât atât, dacă Germania ar reuși să învingă Uniunea Sovietică, Siberia ar urma să cadă în poala Japoniei fără ca aceasta să ridice un deget.”***** Ozaki, pacifist și spion comunist internațional, invoca plin de pasiune destinul imperial al Japoniei în apărarea URSS-ului.*****

Dezbaterea Grupului de la micul dejun a fost una însuflețită – nu în ultimul rând pe marginea întrebării unde anume avea să fie dusă Japonia de acel destin imperial. Șeful de la Domei, Matsumoto, vedea Operațiunea Barbarossa drept un semn divin de a pune mâna pe o parte din Rusia, în timp ce germanii duceau tot greul luptelor pe frontul de vest. Astfel, japonezii puteau scăpa de dușmanul lor istoric din nord, primind în același timp confirmarea de rasă conducătoare în Asia, prin alungarea definitivă a europenilor din nord-estul continentului.

Ozaki avea să recunoască ulterior că pasiunea cu care își derulase raționamentul fusese alimentată de indignarea provocată de faptul că era contrazis de niște oameni pe care îi considera inferiori lui – „principalul meu motiv era cauzat de sentimentul de repulsie, fiindcă opinia mea era respinsă cu putere de acești indivizi”.***** Din fericire pentru Stalin, punctele de vedere ale lui Ozaki s-au dovedit mai convingătoare. Consilierii guvernamentali au tras concluzia, își amintea Matsumoto, că „ar fi fost foarte dificil să învingem Rusia“, „doar rușii putând să supraviețuască în Siberia. [...] Este mult prea frig acolo pentru japonezi.”*****

Într-adevăr, a convinge Grupul de la micul dejun nu era același lucru cu a-l convinge pe Konoe însuși. Dar nici Konoe nu era autoritatea supremă a Japoniei în probleme militare – așa cum se dovedise în repetate rânduri în ultimul deceniu, întrucât armata Kwantung și Ministerul de Război

nesocotiseră în mod repetat deciziile guvernului civil. Cu toate acestea, vocea lui Ozaki avea menirea de a alimenta scepticismul prim-ministrului față de o invazie în URSS. Poziția lui Ozaki era cu atât mai importantă, cu cât acesta îl informase pe Sorge încă din mai că, „în cazul în care Konoe trebuie să aleagă între un război cu Marea Britanie și Statele Unite și un război cu Rusia, ar alege Rusia, fiindcă nu-i place Rusia“.*****

Pe 19 și 23 iunie, comandanții de cel mai înalt rang ai armatei și marinei japoneze ținuseră două conferințe foarte importante, ultrasecrete, pentru a decide politica lor față de URSS. În câteva zile, Miyagi și Ozaki deduseseră împreună esența deciziei lor, în principal din conversațiile cu prietenul cu gura spartă și educat la Oxford al lui Ozaki, prințul Saionji, și cu Shinjiro Tanaka, șeful secției de politică și economie a ziarului Asahi Shimbun.

În esență, Ozaki i-a povestit lui Sorge, în timpul uneia dintre vizitele tot mai dese pe care le făcea acasă la șeful său, că poziția din acel moment a japonezilor era una de jukushishugi – așteptau ca fructele de kaki să se coacă și să le pice în poală. Cu alte cuvinte, armata și marina decisese să aștepte și să vadă, respectând atât Pactul Tripartit, cât și Pactul de Neutralitate dintre Japonia și URSS, până în momentul în care Hitler îi va fi învins în mod indiscutabil pe sovietici. În acel punct, Japonia avea să intervină pentru a-i împiedica pe naziști să emită pretenții asupra Siberiei. Acest exercițiu de neutralitate fusese numit pompos „o strategie unificată de integrare nord-sud, [...] în acord cu viitoarele schimbări survenite în situația internațională“, așa cum a raportat Sorge la Moscova.*****

Între timp, conducătorii militari ai Japoniei au fost de acord să-și continue planul de expansiune în Asia de Sud-Est – în timp ce se pregăteau pentru o posibilă invazie a Rusiei, dacă – așa cum se aștepta Ott, plin de încredere – forțele sovietice aveau să fie învinse în decurs de trei luni.

În timp ce Ozaki încerca să îi influențeze pe decidenții politici civili ai Japoniei și le trăda secretele, Miyagi era ocupat să strângă și cele mai mici fragmente de informații secrete și să le asambleze într-un impresionant colaj care să reflecte cât mai fidel strategia militară niponă. Miyagi, trecând de punctele de control ale poliției și dejucând supravegherea intermitentă a casei lui Sorge în 26 iunie, i-a adus acestuia noi hărți ale insulelor japoneze

din nord, Hokkaido și Karafuto (Sahalin), cu bazele aeriene și instalațiile militare marcate pe acestea cu ajutorul agentului lui Miyagi din Hokkaido, Ugenta Taguchi. Două zile mai târziu, Sorge a redactat un lung raport către Centru și i l-a înmănat lui Clausen. Operatorul radio, de-acum cu obișnuitul lui amestec de lașitate și resentimente, a transmis o versiune trunchiată către Centru abia pe 3 iulie. Extrem de importantul mesaj a fost deformat și mai mult când un agent de la Kempeitai a apărut la ușa acestuia în timp ce Clausen era în mijlocul transmisiei, obligându-l să întrerupă alimentarea, să încuie ușa dormitorului de la etajul al doilea în care se afla echipamentul radio și să întrețină o conversație politicoasă cu polițistul, până la plecarea acestuia.*****

Transmisia întreruptă a lui Clausen reprezintă o lectură derutantă. Acesta a raportat mai întâi predicția lui Scholl – care se baza, de fapt, după cum știm acum (dar Centrul nu a știut) mai mult pe o dorință decât pe realitate – că Japonia urma să atace URSS-ul „în decurs de cinci săptămâni“. Următorul paragraf conținea veștile contrare date de Ozaki, cum că „guvernul japonez a decis să onoreze pactul de neagresiune cu URSS-ul [...] și să trimită trei divizii la Saigon și în Indochina. Chiar și Matsuoka a votat pentru aceasta, deși înainte vorbise despre o acțiune împotriva URSS.“***** Dar chiar și în această formă paradoxală și încălciată, telegrama fost luată în serios la Moscova. Confirmarea că japonezii încă nu luaseră o decizie fermă în privința „Planului Nord“ îi liniștea. Golikov a dat ordin să fie distribuită celor mai importanți membri ai statului major.

Au urmat informații mai temeinice. Pe 2 iulie, în condiții de maximă discreție, împăratul Hirohito însuși și-a convocat cabinetul la o gozenkaigi – o „conferință în Augusta Prezență“ – pentru a discuta chestiuni de strategie. Împăratul purta uniforma marinei și stătea pe o estradă între două vase în care se ardea tămâie, în timp ce miniștrii săi și comandanții militari stăteau în genunchi la mese joase acoperite cu brocart.***** A fost o întâlnire extraordinară și, în același timp, fatidică pentru Sorge și șefii săi. În zilele care au urmat acestei întâlniri, Ozaki l-a bombardat din nou cu întrebări pe Saionji, care tocmai aflase secretele discutate la gozenkaigi de la comandantul Fuiji – care activa în cadrul secției care se ocupa cu afacerile externe în cadrul Marinei

Imperiale – și pe care era fericit să i le împărtășească prietenului său de încredere.***** „Nu aveam secrete față de Ozaki“, avea să-și amintească ulterior Saionji.***** Pe 4 iulie, Ozaki a putut să-i înmâneze lui Sorge o relatare exactă a conferinței secrete a lui Hirohito. Împăratul își dăduse binecuvântarea asupra planului conform căruia armatele sale urmau să atace în sud. Dar, în același timp, Siberia și Extremul Orient sovietic erau și ele incluse în planurile Sferei de Coproșperitate a Japoniei, un semn clar că Hirohito aștepta să cadă în curând fructele de kaki. Japonia, desigur, își voia partea din Uniunea Sovietică – doar că nu se aștepta să fie nevoită să lupte pentru ea.

Mai exista un motiv pentru care Hirohito și cabinetul său aveau o rețineră în a ataca imediat Rusia. Ruta terestră care traversa Rusia fiind inutilizabilă din cauza războiului, Japonia nu mai putea importa echipament militar din Germania, care sosise din abundență atât timp cât fusese în vigoare pactul Ribbentrop-Molotov. Acum, Japonia spera ca Statele Unite să devină un furnizor alternativ de tehnologie militară vitală, de la radare și echipamente electronice, până la mașini-unelte și componente de motoare. Saionji i-a spus lui Ozaki că Japonia trebuia „să adopte o atitudine de compromis față de Statele Unite“ – ceea ce însemna susținerea tentativelor stăruitoare ale ambasadorului, amiralul Nomura, de a încheia un pact de neagresiune cu Washingtonul, așa cum se convenise cu Moscova cu un an înainte.*****

Chiar în timp ce strategii navali ai amiralului Yamomoto lucrau la planurile lor secrete de a distruge flota americană din Pacific, guvernul de la Tokyo încă spera că un tratat de pace cu America avea să le dea mână liberă să se extindă în Asia. Consecințele posibile ale unui acord între Washington și Tokyo în vara anului 1941 – cea mai importantă dintre acestea fiind anularea planurilor japoneze de a ataca Pearl Harbor și, prin urmare, dispariția oricărui motiv pentru care SUA ar fi intrat în cel de-al Doilea Război Mondial – se numără printre cele mai amăgitoare ocazii ratate din cauza conflictului.

Într-o întâlnire cu ambasadorul Ott, la scurt timp după gozenkaigi, Matsuoka a încercat să îl împăce pe acesta cu ideea piedicilor apărute în calea planurilor germane. El i-a spus lui Ott că împăratul era îngrijorat de

eventualitatea unui atac japonez asupra URSS-ului, care l-ar fi determinat pe Stalin să bombardeze orașele japoneze – moment în care Ott, nu foarte împăciuitor, a ripostat că Germania deținea informații secrete conform cărora Uniunea Sovietică avea în Extremul Orient doar 300 de bombardiere grele capabile să ajungă în Japonia și nici unul dintre acestea nu era nou.***** După spusele secretarului personal al ministrului de externe, Toshikazu Kase, Matsuoka a încercat atunci cu ipocrizie să-l convingă pe Ott că „efortul Japoniei de a opri Statele Unite și Marea Britanie în Pacific constituia o contribuție nu mai puțin vitală la cauza comună [a Axei] decât o intervenție în războiul sovieto-german“.***** Dar la final, Matsuoka, evident stânjenit de propria înfrângere în Consiliul Imperial, i-a dat lui Ott speranța cât se poate de falsă că „Planul Nord“ avea, până la urmă, să reușească, în ciuda obstacolelor, și că atacul japonez asupra Vladivostokului era doar o chestiune de timp. „Totul indică faptul că Japonia va intra în război împotriva Rusiei“***** , raporta Ott optimist la Berlin pe 3 iulie.

Sorge știa mai bine. În timpul micului dejun de la ambasadă, îl întrebase pe Ott despre progresul eforturilor sale de a convinge Japonia să se alăture atacului lui Hitler asupra Rusiei. Ott îi transmisese asigurarea lui Matsuoka, adică faptul că Japonia urma să intre în război în decurs de două luni. Dar, dintre cei doi bărbați, Sorge era cel care avea o înțelegere mai clară asupra adevăratelor intenții ale Japoniei.

„Matsuoka i-a spus o asemenea poveste ambasadorului Ott ca să-i facă pe plac“, își amintea Sorge. Dar el știa de la Ozaki că „adevărul s-ar putea să fie diferit“.***** Pe 12 iulie, Sorge a trimis o altă telegramă lungă la Centru – un mesaj pe care Clausen nu l-a deformat chiar așa de tare ca pe precedentul. Sorge a raportat că Ott se îndoia că japonezii aveau să atace Vladivostokul înainte ca germanii să cucerească Sverdlovskul***** , capitala Uralilor. Întrucât Wehrmachtul era în acel moment abia la Smolensk – la circa 2 200 de kilometri vest de Sverdlovsk – aceasta rămânea cel mult o posibilitate îndepărtată. „Dacă Armata Roșie este înfrântă, atunci, fără îndoială, japonezii vor intra în război, iar dacă nu există nici o înfrângere, atunci își vor păstra neutralitatea“, scria Sorge.*****

Versiunea acestei telegrame aflate în arhivele militare poartă inițialele lui Stalin, alături de cele ale lui Molotov, Beria și ale mareșalului Voroșilov, comandantul armatei. Un comentariu scris de mână în josul paginii de unul dintre adjuncții directorului afirmă: „Luând în considerare extrema seriozitate și exactitate a informațiilor precedente și competența surselor de informații, această informație este demnă de încredere“.*****

Rapoartele lui Sorge primeau, în sfârșit, încrederea pe care o meritau.***** Centrul își încălcase chiar regula de o viață și îi trimitea mulțumiri explicite agentului Ramsay. Un mesaj care confirma telegrama din 12 iulie începea cu „un fragment în care își exprimau recunoștința pentru informațiile noastre precedente“.***** Dar, în același timp, Centrul a decis să întreprindă o verificare amănunțită a seriozității agentului lor, brusc devenit vital, de la Tokyo.

În primele zile ale războiului, Stalin îl eliberase pe Golikov din post și îl trimisese într-o misiune ultrasecretă la Londra și la Washington, ca să ceară ajutor militar pentru URSS și să obțină sprijinul pentru deschiderea celui de-al doilea front în Europa.***** Noul director al Departamentului 4 era generalul Konstantin Kolganov, care ordonase cercetarea amănunțită a vechilor arhive și reexaminarea vechilor acuzații împotriva rezidenturii de la Tokyo. Rezultatul fusese un document nimicitor, intitulat „Despre sursele neîncrederii politice față de INSON [Sorge]“, pe care Kolganov îl înaintase conducerii Armatei Roșii pe 11 august 1941.

„O lungă perioadă, INSON a lucrat sub foștii conducători ai Direcției serviciilor secrete, care s-au dovedit a fi dușmani ai poporului“, scria în raportul lui Kolganov. „Din aceasta rezultă întrebarea – dacă dușmanii poporului s-au vândut agenților străine de servicii secrete, cum de nu s-a vândut și INSON? [...] Fostul șef al Departamentului japonez Sirotkin s-a dovedit a fi spion japonez. Sirotkin le-a spus organelor NKVD că l-a dat pe INSON pe mâna japonezilor, cu toate sursele sale, [...] la sfârșitul anului 1938.“ Kolganov ori nu era în cunoștință de cauză, ori respingea ca nefondat faptul că Sirotkin își retrăsese acuzațiile împotriva lui Sorge la procesul său. Dar aceasta a fost doar una dintre multele confuzii din raport. Kolganov îl confunda pe Clausen cu Vukelić: „În 1935, lui Inson i s-a

trimis un operator radio cu numele de cod FRITZ, un personaj extrem de dubios. Este clar doar că este un ofițer sârb, căsătorit cu o emigrantă rusoaică Albă.“ Și a trecut cu vederea anii în care Sorge lucrase la Comintern, înainte să intre în Departamentul 4. „INSON nu a lucrat înainte de aceasta pentru Partid. [...] Cum a intrat în Partid și apoi în Direcția serviciilor secrete este neclar“, scria Kolganov – fără să se oprească ca să se gândească la faptul că motivul pentru această pauză în memoria instituțională era rezultatul asasinării în Marea Epurare a tuturor celor din Departamentul 4 care îl cunoscuseră pe Sorge personal. „Problema INSON nu este una nouă. [...] Întrebarea de bază este: de ce nu l-au distrus nemții sau japonezii, din moment ce a fost trădat și dat pe mâna lor? Întotdeauna există un singur răspuns – că [ei] nu îl lichidează, pentru că îl trimit aici ca să ne spioneze. Prin urmare, este necesar întotdeauna să comparăm informațiile furnizate de INSON cu alte surse [...] și, în general, să le analizăm în profunzime și să avem o atitudine critică față de ele. INSON este extrem de arogant și are o părere foarte bună despre sine, fapt de care trebuie să ținem cont când îi dăm ordine.“*****

În orice agenție normală de servicii secrete din vremuri normale, concluziile devastatoare ale memorandumului lui Kolganov i-ar fi distrus reputația oricărui rezident. Dar acestea nu erau vremuri normale. Din arhive reiese că, în ciuda rezervelor sale, Kolganov a continuat să pună în circulație informațiile lui Sorge în rândurile celor mai înalte cadre de la Kremlin și din armată. Atmosfera de suspiciune generală produsă de Marea Epurare pare să fi devalorizat însăși semnificația teribilelor acuzații pe care Kolganov le arunca atât de neîngrădit. Dacă Sorge era controlat de germani, de ce încercase cu atâta disperare să-l avertizeze pe Stalin în privința Operațiunii Barbarossa? Dacă era sub comanda japonezilor, de ce se dovediseră adevărate atât de multe informații ultrasecrete pe care el le dezvăluisese? Se pare că Kolganov nu se deranjase cu astfel de întrebări. În virtutea lipsei nebune de logică a epocii, din punctul de vedere al Centrului, rezidentura de la Tokyo era, în același timp, și compromisă, dar și de o importanță vitală.

Miza pentru Uniunea Sovietică nu putea fi mai mare de atât. Un atac japonez asupra URSS-ului, în vara anului 1941, ar fi însemnat sfârșitul

regimului lui Stalin și un deznodământ total diferit pentru cel de-al Doilea Război Mondial. Chiar și fără avantajul de a privi retrospectiv, era clar la acea vreme atât pentru Ozaki, cât și pentru Sorge, că poziția japonezilor în cele două luni scurse între debutul Operațiunii Barbarossa și instalarea iernii în Extremul Orient sovietic avea să fie crucială pentru rezultatul conflictului. Așa cum raporta Sorge la Centru în 3 iulie, Ott și japonezii erau mult prea conștienți de forța exactă a armatelor și avioanelor pe care Stalin le staționase în Extremul Orient. În curând, de aceste forțe va fi nevoie disperată pentru apărarea Moscovei. Într-adevăr, la începutul lunii iulie, Stalin a dat ordin ca patru divizii ale garnizoanei din Extremul Orient să fie mutate în vest. Putea Stalin să riște să lase Siberia fără apărare, transferând și mai multe din acele trupe vitale? Răspunsul la întrebare depindea de ceea ce putea raporta agentul Ramsay despre intențiile Japoniei.

Ott a mai făcut un pas înapoi atunci când Matsuoka – cel mai progerman membru al guvernului – a demisionat, împreună cu întregul cabinet, pe 16 iulie. Demisia dramatică a lui Konoe era un protest la adresa rezistenței Înalțului Comandament japonez față eforturile acestuia de a încheia un acord de pace cu Statele Unite și de a pune capăt războiului din China. Manevra extremă a lui Konoe a funcționat. Împăratul l-a repus imediat în funcție și chiar i-a acordat valorosului său prim-ministru permisiunea de a face o ultimă încercare de a evita războiul cu America, propunând organizarea unui summit personal cu președintele Statelor Unite. Dar Matsuoka, cel mai vocal aliat al Germaniei, nu s-a mai întors la putere.

Pe măsură ce miza pentru rețeaua de spionaj a lui Sorge creștea, creșteau și riscurile. Autoritățile de la Tokyo au decis să ducă la un nou nivel mania spionajului și au interzis folosirea vreunei alte limbi în afară de japoneză în convorbirile telefonice la mare distanță. Măsurile de securitate în instituțiile în care lucra Ozaki s-au întărit. Când Kawai s-a dus să-l vadă pe Ozaki la birourile Căii Ferate Manciuria de Sud, în luna iunie, a fost nevoit să-și prezinte datele de identificare și să semneze un formular.

– Te urmăresc chiar și în propriul birou, l-a avertizat Kawai pe recrutorul său, așa că trebuie să ai grijă.

Ozaki nu a părut excesiv de îngrijorat că fusese selectat pentru o supraveghere specială.

– Mă urmăresc îndeaproape fiindcă sunt unul din băieții lui Matsuoka, a răspuns el, neafișând nici o urmă de îndoială.*****

Dar, la sfârșitul lunii iulie, Ozaki era mai puțin optimist. Devenise încordat, își pierduse cordialitatea obișnuită și începuse să se teamă de arestare, își amintea Kawai. Când se întâlnise întâmplător cu Kawai într-un tren aglomerat de navetiști în Ginza, cei doi vechi camarazi se duseseră să bea în fugă o bere (probabil într-unul din bărulețele care există și azi, ascunse în arcadele de sub calea ferată). Ozaki îi mărturisise că se simțea „ca un șobolan într-o geantă“.*****

Miyagi era și el neliniștit. Credea că era urmărit, în timp ce străbătea în lung și în lat Tokyo cu treburile rețelei și visa să se retragă și să ducă o viață liniștită ca pictor în ancestrala sa Okinawă.

– Este o prostie că oameni ca noi se angajează în așa ceva, i-a spus Miyagi lui Kawai. Niciodată nu am intenționat să fac asta permanent. Acum se pare că nu mai pot scăpa!*****

Pericolul din ce în ce mai mare nu l-a făcut totuși pe Ozaki să fie mai precaut. Când Kawai s-a dus să-l caute pe Ozaki la el acasă, pe 27 iulie, a fost din nou urmărit o bună bucată din drum de agenții de poliție, de care a reușit însă să scape. Ozaki nu era acasă; dar Kawai a fost surprins s-o vadă pe soția acestuia turnându-i ceai unui vechi tovarăș de partid, Ritsu Ito. Ito făcuse doi ani de închisoare în anii 1930 pentru legăturile lui cu Liga Tineretului Comunist, fusese arestat din nou în noiembrie 1939 și apoi, în mod curios, eliberat în august 1940, pentru a-și relua fosta slujbă de adjunct al lui Ozaki în Departamentul de investigații din cadrul companiei care administra Calea Ferată Manciuria de Sud. Kawai s-a întrebat dacă nu cumva Ito fusese eliberat în schimbul informațiilor pe care le putea da poliției despre activitățile lui Ozaki.*****

La mijlocul lunii iulie devenise, de asemenea, alarmant de clar că armata japoneză pregătea o mobilizare în masă. Noi tabere de antrenament erau

construite în grabă în toată Japonia, a raportat Miyagi, încă devotat rețelei, în ciuda fricii sale crescânde. Mii de hârtii de chemare la arme fuseseră emise, inclusiv pentru ajutorul de odinioară al lui Miyagi, Yoshinobu Odai, care auzise zvonuri la centrul său de recrutare că unitatea sa urma să meargă în Manciuria. Întrebarea-cheie pentru Sorge era dacă motivul acestei mobilizări îl constituia Siberia sau Asia de Sud-Est.

Acesta a fost momentul în care minuțioasa contabilitate a companiei care administra linia Manciuria de Sud a devenit în sine o sursă de informații secrete. Fiecare mișcare de trupe, de tancuri și de materiale de război de pe teritoriul Japoniei și al Chinei putea fi pusă în evidență în cel mai mic detaliu de detaliatul mers al trenurilor de la Mantetsu, care indica tot ce se întâmplă, oră de oră, și care era actualizat în fiecare noapte de o echipă de tehnicieni înarmați cu rigle de calcul sofisticate. Mai mult decât atât, originea, destinația și configurația fiecărui tren – numărul de vagoane de pasageri, de vagoane de marfă, vagoane de animale sau vagoane-platformă – ofereau o imagine completă, deși codificată, a efortului de război de pe uscat al Japoniei.

Problema era că, în ciuda acestor informații din interior, Ozaki tot nu putea ajunge la nici o concluzie clară. Colegii săi de la Mantestu estimaseră că 250 000 soldați erau trimiși în nord, iar 350 000 în sud. Dar, în mod îngrijorător, căile ferate mobilizaseră o echipă de 3 000 lucrători feroviari cu experiență, dotată cu o serie de macarale speciale care ridicau vagoanele pentru a li se modifica ecartamentul roților. Există o singură utilizare posibilă pentru un asemenea echipament: să adapteze vagoanele japoneze pentru utilizarea pe calea ferată transsiberiană. De asemenea, lângă punctul de trecere a frontierei sovietice de la Ushumun – în mod evident, un posibil punct de concentrare a forțelor în cazul unei invazii – se montau noi șine de cale ferată pentru a asigura cât mai multe posibilități de trecere pe linii paralele pentru locomotive. Ozaki fusese deranjat și de o întâlnire a Asociației de cercetare Showa, unde șeful Secției de afaceri militare din cadrul Ministerului de Război afirmase deschis că „în cazul în care Rusia ar fi învinsă în lupta ei cu Germania [...] se înțelege de la sine că Japonia ar trebui să trimită trupe în Siberia. Este ridicol să nu mănânci mâncarea care ți se pune în față.”*****

Miyagi a încercat să ajute la rezolvarea dilemei în felul în care se pricepea cel mai bine: adunând mici detalii, aparent nesemnificative. Răspândind în jur farmecul lui obișnuit de clovn, Miyagi a călătorit neobosit prin țară, discutând cu soldații în ceainării și în baruri. Dacă le-ar fi pus întrebări directe despre destinația lor, Miyagi ar fi fost imediat arestat ca spion, așa că, în schimb, pălăvrăgea despre calitatea echipamentului cu care erau dotați recruții. Nu erau noile mantale din dotarea armatei prea călduroase? Slavă Domnului pentru uniformele tropicale din bumbac pe arșița asta. Și așa mai departe. Punând laolaltă nemulțumirile recruților față de noul lor echipament, Miyagi reușise să facă deducții avizate despre locul spre care se îndrepta fiecare unitate. Descoperise că un număr îngrijorător de mare erau gata să se înfofolească bine pentru un război pe timp de iarnă în Siberia.

Pe 28 iulie, trupele japoneze care ocupaseră o parte a Indochinei Franceze în ultimul an s-au îndreptat spre Saigon, cucerind orașul fără să se tragă un singur foc de armă, în temeiul unui acord cu guvernul-marionetă de la Vichy. Indochina oferea porturi excelente, fiind și o bogată sursă de orez și de forță de muncă pentru Imperiul Japonez. Primul fruct copt de kaki căzuse într-adevăr fără prea mare efort în poala Japoniei.

Această victorie ușoară urma să aibă consecințe profunde asupra cursului războiului. Ca reacție la invazia din Indochina Franceză, SUA au impus rapid Japoniei un embargo asupra petrolului. Dintr-odată, Japonia s-a trezit fără 80% din sursele sale de petrol. De asemenea, Washingtonul a înghețat toate activele bancare ale Japoniei – urmat, la scurt timp, de Marea Britanie, Australia și Olanda, care controlau împreună întreaga infrastructură bancară a Asiei. Fără posibilitatea de a cumpăra cantități vitale de petrol și de oțel, Japonia avea să fie nevoită acum ori să-și revizuiască planurile de edificare a unui imperiu panasiatic, ori să pună mâna pe câmpurile petrolifere din Indiile de Est Olandeze, pentru a compensa pierderea petrolului din Texas și Pennsylvania. Embargoul petrolier american, mai mult decât orice alt eveniment din 1941, a lansat Japonia pe un curs de coliziune cu vecinii săi asiatici și cu America însăși.

Deși Berlinul pusese presiune asupra Franței învinse să nu se opună Japoniei în Indochina, căderea Saigonului nu era o veste bună nici pentru

speranțele Germaniei de a reuși să-i determine pe japonezi să atace Rusia. Din ce în ce mai multe trupe și nave de război japoneze se îndreptau spre sud exact în momentul în care Berlinul avea nevoie de ele să se îndrepte în direcția opusă. Statul major german începuse, de asemenea, să își dea seama că subestimase puterea Armatei Roșii. Pe 16 iulie, după lupte intense, germanii au luat în sfârșit Smolenskul, dar nu au reușit să împiedice cea mai mare parte a Armatei Roșii, care se retrăgea spre est, să se regrupeze pentru apărarea Moscovei. Deschiderea unui al doilea front în Extremul Orient sovietic devenea, prin urmare, o prioritate extremă pentru Berlin, dacă voia ca războiul din Rusia să fie câștigat repede.

Ribbentrop a început să-l preseze pe Ott, printr-o serie de telegrame urgente, să depună toate eforturile pentru grăbirea asaltului japonez asupra URSS-ului – un asalt iminent, așa cum promiseseră entuziasmați atât Scholl, cât și ambasadorul. Pentru a-i ajuta pe japonezi în decizia lor, Kretschmer și asistenții săi au început să lucreze iar la masa cu nisip de la subsol, pe care o folosiseră Wencker când plănuiase atacul asupra insulei Singapore, de data aceasta pentru a elabora strategii pentru atacuri pe mare și pe uscat asupra porturilor sovietice de la Pacific, Vladivostok și Habarovsk. Pentru Ott, singura veste bună de pe frontul rus era că trupele Wehrmachtului, care avansau, capturaseră deja soldați sovietici înrolați în garnizoanele din Extremul Orient, ceea ce arăta faptul că Stalin începuse să mute trupe din Siberia pentru a salva Moscova.

Atât Sorge, cât și Ott erau sub o presiune enormă din partea șefilor lor – ambasadorul, ca să asigure o ofensivă japoneză împotriva Siberiei, iar spionul, ca să o evite. Stresul începea să-și spună cuvântul. Pentru prima oară în prietenia lor de șapte ani, se certau deschis pe subiecte de politică. Sorge insista, izbind în masa de la micul dejun, că Germania va fi învinsă în trei ani și că planul lui Hitler era sortit eșecului, la fel cum fusese și campania în Rusia a lui Napoleon. Sorge ținea, de câte ori putea, să toarne apă rece peste speranțele lui Ott. De câte ori „obțineam diverse informații de la Ozaki și Miyagi“, își amintea Sorge, „le deformam după cum îmi convenea, făceam propagandă și mă străduiam ca tabăra germană să nu mai aibă nici o speranță că Japonia avea să intre în război“.***** La Agenția de presă Domei, Sorge – acum corespondentul german cu cea mai

îndelungată activitate la Tokyo – a convocat chiar și o întâlnire cu colegii săi din presa germană și i-a muștrat aspru pentru nebunia Operațiunii Barbarossa. De asemenea, s-a arătat circumspect la Ministerul japonez de Externe, insistând că deținea informații secrete conform cărora potențialul aerian sovietic era, în realitate, mult mai mare decât le spusese germanii.

Pe 2 august, Sorge s-a dus cu automobilul la vila ambasadei de la Karuizawa, lăsând în urmă fierbințeala verii și atmosfera de oală sub presiune de la Tokyo, pentru a petrece weekendul cu Ott și cu vechiul său prieten Erwin Scholl. Karuizawa, un oraș de munte de lângă Nagano, era o stațiune tradițională de vară unde burghezia cu dare de mână din Tokyo fugea de umiditatea capitalei, atrasă de versanții împăduriți cu pini și de izvoarele fierbinți de pe muntele Asama. Poate că ironia de a-și petrece vacanța pe pantele unui vulcan activ a fost gustată de Sorge. Cel puțin, trebuie să se fi simțit ca acasă. În ultimii ani, Karuizawa devenise o destinație de vacanță preferată de comunitatea germană din Tokyo și se lăuda cu o brutărie germană care făcea pâine de secară și apfelstrudel. În acel weekend, în principalul cinematograful rula cel mai recent film de la Berlin, Verklungene Melodie (Melodie uitată), o melodramă romantică în care juca Brigitte Horney.*****

Reședința de vară a Ambasadei Germaniei era o clădire plăcută din lemn, cu două etaje, așezată într-o grădină luxuriantă. Serile, cei trei vechi prieteni, eliberați de claustrofobia apăsătoare a capitalei, se relaxau într-un bar de la hotelul Mampei. Hotelul, construit în 1936 într-un amestec ciudat de stiluri, japonez și bavarez, cu structură de lemn la vedere, există și astăzi. Fotografiile de dinainte de război înfățișează un bar intim, ca un club, cu fotolii de piele și lămpi art deco de alamă. În mod remarcabil, o fotografie de arhivă din broșura din 2017 a hotelului înfățișează doi occidentali care joacă mulțumiți șah în salon, cândva în anii 1930. Sunt – fără nici o îndoială – Ott și Sorge.

La pahar, cei trei prieteni au discutat despre evoluția politică și veștile de pe frontul rusesc. Ott le-a mărturisit că, în ciuda celor susținute de propaganda neobosită a Berlinului, înaintarea germanilor era lentă, iar pierderile grele. Trecuseră doar șase săptămâni din Operațiunea Barbarossa

și devenise clar faptul că invazia nu mergea conform planului. Sorge, în ceea ce îl privea, se pare că le împărtășise ceea ce știa din culisele politicii japoneze.

La întoarcerea lor la Tokyo, Ott fusese așa de impresionat de informațiile lui Sorge legate de activitatea cabinetului Konoe, încât îi sugerase colonelului Kretschmer, cel mai important atașat militar, să apeleze la informațiile secrete ale lui Sorge despre strategia japoneză.

– Legăturile lui Sorge sunt absolut incredibile! remarcase Kretschmer, mulțumindu-i lui Ott pentru pont.*****

Pe 9 august, Kretschmer a transmis la Berlin punctele-cheie ale analizei lui Sorge – arătându-se foarte sceptic, bineînțeles, față de dorința Japoniei de adoptare a Planului Nord. Pentru prima oară în cariera sa, Sorge beneficia de atenția deplină atât a șefilor spionajului de la Berlin, cât și a celor de la Moscova.

În jurul datei de 5 august, Sorge se întâlnise cu Ozaki pentru prima dată după o lună. Ozaki îi adusese la cunoștință un zvon potrivit căruia armata japoneză programase un atac asupra Uniunii Sovietice pentru 15 august, dar amânase planul din cauza obstacolelor întâmpinate de germani în drumul lor spre Moscova. Trei zile mai târziu, Clausen a transmis la Centru o parte din mesajul lui Sorge. „Germanii îi presează zilnic pe japonezi să intre în război. Dar faptul că duminica trecută Moscova încă nu era cucerită, contrar promisiunii făcute de comandamentul suprem german, a mai potolit din entuziasmul japonezilor.“***** Aceasta a fost partea din mesaj care a plecat mai departe. Restul, pe care Clausen nu l-a mai trimis și care a fost ulterior descoperit în ciornă când poliția i-a percheziționat casa după arestarea acestuia, suna după cum urmează: „Chiar și Cutia Verde [armata japoneză] are impresia că războiul Alb-Roșu [germano-rus] s-ar putea transforma într-un al doilea Incident Chinezesc, deoarece Albii repetă aceleași greșeli pe care le-au făcut Verzii în China“.*****

Atât Sorge, cât și Ozaki știau că aceste zile din august aveau să fie critice pentru deznodământul războiului. Ozaki îi spusese că armata japoneză calculase că nu se putea lansa o ofensivă mai târziu de sfârșitul lui august,

fiindcă iarna siberiană făcea imposibile operațiunile pe scară largă după jumătatea lunii noiembrie. „În următoarele două sau trei săptămâni, Japonia va lua o decizie“, avertiza Sorge Moscova într-o telegramă din 12 august. „Este posibil ca statul major să ia decizia de a interveni fără o consultare prealabilă.“*****

De asemenea, ambii membri de vârf ai rețelei își dăduseră seama că strategia de la Tokyo urma să fie dictată de ceva mult mai important decât politica sau anotimpurile – rezervele de petrol ale Japoniei. În urma embargoului american asupra importurilor de la începutul lui august, întreaga armată japoneză dispunea doar de rezervele existente în acel moment pentru a alimenta restul efortului de război. Dacă proviziile erau scăzute, Planul Nord trebuia neapărat abandonat, toate resursele având să se concentreze pe cucerirea câmpurilor petrolifere din Indiile de Est Olandeze.

Ozaki a apelat la Yoshio Miyanishi, un coleg de la Departamentul economic al Căii Ferate Manciuria de Sud, ca să îl ajute să înțeleagă cât combustibil mai avea, de fapt, Japonia. Pretinzând că avea nevoie de această informație pentru un raport guvernamental asupra rezervelor energetice și că tabloul nu ar fi fost complet dacă nu știau câte provizii de petrol își făcuseră în secret armata și marina, Ozaki îl convinsese pe Miyanishi să obțină cele mai recente și ultrasecrete cifre. În câteva zile, Miyanishi se întorsese cu un răspuns detaliat. Un total de două milioane de tone de petrol, incluzând benzină grea, ulei greu, țiței și gaz lampant, era disponibil în scop civil. Aceeași cantitate fusese stocată de armată, iar marina avea rezerve de mai puțin de nouă milioane de tone. La o rată normală de consum, aceasta însemna că Japonia avea rezerve de combustibil pentru mai puțin de șase luni.

– O examinare a situației rezervelor de petrol a dezvăluit faptul că Japonia era în poziția de a alege una din două soluții: să avanseze spre sud și să facă rost de petrol din Indiile Olandeze, ori să se arate maleabilă față de Statele Unite și să primească de la acestea o cantitate de petrol, avea să le explice Ozaki anchetatorilor.*****

Libertatea de acțiune a Statului Major Imperial era redusă în fiecare zi de embargoul american asupra petrolului. Oricât de mult și-ar fi dorit armata

să cucerească Siberia, Japonia nu avea, pur și simplu, petrol suficient pentru aceasta.

Pe 9 august, Sorge s-a întors pentru un al doilea weekend la Karuizawa, de data aceasta cu Eta Harich-Schneider și Helma Ott. Eta era acum cuprinsă de „febra Richard Sorge“, după cum avea să declare într-un interviu.***** Sorge, după spusele Etei, îi promisese că toate celelalte aventuri ale sale – inclusiv cu Helma și cu prietena ei, Anita Mohr – erau absolut de domeniul trecutului. I-a spus, de asemenea, că „micuța japoneză“ care locuise cu el „din când în când“ fusese trimisă la plimbare în mai.***** Nu era chiar întregul adevăr. De fapt, Hanako petrecea cel puțin trei nopți pe săptămână în locuința de pe strada Nagasaki și avea să continue să o facă până în septembrie. Eta era acolo aproape în toate celelalte nopți, dar nu observase nici un indiciu al unei alte prezențe feminine în casă.

În timpul weekendului la vila ambasadei, Eta și-a găsit iubitul încordat și irascibil, dar și visând la ideea de a evada – sau poate doar încercând să se împace cu această idee. „Germania se îndreaptă spre distrugere totală“, s-a plâns Sorge. Cu toate astea, singurul lucru despre care diplomații germani de acolo „se arătau îngrijorați era cum să facă să obțină o rație de benzină mai mare“.***** De asemenea, a îndemnat-o pe Eta să renunțe la ospitalitatea familiei Ott și să se mute singură.

– Recapătă-ți independența față de nenorociții ăștia, a îndemnat-o el. Nu voi mai fi în preajmă mult timp. Într-una din aceste zile vei rămâne singură aici.

Șocată de vestea că Sorge părăsea Japonia, Eta l-a presat să-i spună mai mult.

– S-ar putea să fiu nevoit să părăsesc țara brusc. S-ar putea să nu am de ales. Nu pot să-ți spun motivul. Dar, dacă se va întâmpla și unele persoane de la ambasadă îți vor spune că am fugit cu altă femeie, să nu-i crezi!*****

Într-o noapte, la scurt timp după ce se întorseseră în oraș, Eta a încercat să-i însenineze dispoziția sumbră a lui Sorge cântând Sonata lunii de Beethoven la lumina lumânărilor în sala de bal a ambasadei. După un concert improvizat, Sorge a dispărut și s-a strecurat în fosta cameră a Etei – noul cartier general al Gestapoului din cadrul ambasadei –, folosindu-se de cheia pe care aceasta o furase pentru el. Acolo, în timp ce familia Ott dormea deasupra, a scotocit prin dosarele lui Meisinger. Sorge a descoperit că numele lui de cod dat de Gestapo era „Post” și că Măcelarul din Varșovia raportase la Berlin că, din punct de vedere politic, Sorge era absolut de încredere, subliniind prezența acestuia regulată la întririle partidului nazist. Probabil că acest lucru i-a alinat neliniștile mai mult decât ar fi putut s-o facă vreodată muzica lui Beethoven.

Poate că amenințarea din partea lui Meisinger se redusese, dar poliția japoneză era tot mai interesată de Sorge, Hanako și Clausen. De acum, toți membrii rețelei – alături de majoritatea străinilor de la Tokyo – primeau vizite regulate acasă de la poliția locală. Aceste vizite erau cordiale, cu o scrupulozitate superficială, dar nu mai puțin angoasante.

Vizita de la începutul lunii august a unui agent necunoscut de la Kempentai la locuința lui Clausen, în mijlocul transmisiunii radio, fusese o anomalie. Vizitatorul lui obișnuit era ofițerul Shigeru Aoyama, vechea cunoștință a lui Sorge de la secția de poliție Toriizaka.***** Aoyama venea, de obicei, acasă la Clausen când acesta era plecat, punându-i întrebări servitoarei despre viața stăpânilor ei. Printre bârfele domestice obișnuite, Aoyama culesese o informație foarte interesantă.

– Stăpânul meu se trezește la miezul nopții și se joacă la un aparat cu butoane strălucitoare, i-a spus lui Aoyama servitoarea familiei Clausen, după cum își amintea agentul într-un interviu din 1965.

Fiind el însuși radioamator, Aoyama recunoscuse descrierea și își amintise brusc de ceva. Cu circa zece zile în urmă, un oficial de la Ministerul Telecomunicațiilor fusese la gara Toriizaka, punând întrebări despre transmisiuni neînregistrate pe unde scurte, în zona Azabu. Arestarea unui important om de afaceri german fără un motiv întemeiat era un pas

formidabil pentru un tânăr agent de poliție. Dar Aoyama se întreba dacă nu dăduse cumva peste stația radio clandestină.*****

Aoyama o întrebase politicos pe Anna Clausen despre soțul ei. Ori din nepăsare, ori, mai probabil, din teamă, Annei i-a scăpat informația că, dacă-și întreba soțul ce face după miezul nopții, acesta „se înfurie foarte tare și o ceartă rău“. De asemenea, îl învinovățise pe prietenul soțului ei, Richard Sorge – despre care Aoyama nu se gândise niciodată până atunci că ar putea avea vreo legătură cu Clausen.

– Sorge are o influență negativă asupra soțului meu, i-a spus Anna curtenitorului polițist. Îl ia pe soțul meu, care este bolnav de inimă, în tot felul de locuri ciudate la ore ridicole, cum ar fi Kunenuma, ca să pescuiască. Așa că, vă rog, domnule Aoyama, când îl veți vedea data viitoare pe Sorge, să-l certați din partea mea.*****

Aoyama trăsese concluzia că familia Clausen „erau un soț și o soție foarte apropiați și intimi“. Decisese și că, în cazul în care soțul ei ar fi avut o relație dubioasă cu Sorge sau trimisese mesaje ilegale, Anna nu știa nimic despre acestea.

Inteligentul tânăr polițist a hotărât să continue pe această pistă interesantă, făcându-i o vizită doctorului Sorge însuși, undeva pe la începutul lui august 1941. Cum nu a răspuns nimeni la ușă, Aoyama a presupus că locuința era goală. A încercat ușa și a văzut că era deschisă. Copleșit de curiozitate, a urcat scările și a intrat în biroul lui Sorge. L-a găsit pe Sorge stând la mașina de scris și fixându-l cu o privire furioasă. Sorge a strigat că polițistul încălca proprietatea privată. Știind că greșise, Aoyama s-a retras cerându-și o mulțime de scuze. Mânia lui Sorge s-a evaporat imediat și cei doi bărbați s-au despărțit cu asigurări de respect reciproc.

Următoarea întâlnire cu poliția a fost mai puțin amicală. Bătrâna și credincioasa menajeră a lui Sorge, Fukuda Tori, se pensionase și fusese înlocuită de alta, nu chiar așa în vârstă. Noua menajeră fusese convocată la secția Toriizaka de ofițerii care voiau să afle adresa lui Hanako. Când aceasta protestase că nu lucra pentru Sorge de foarte mult timp și că nu știa unde locuia Miyake-san, anchetatorii deveniseră agresivi.

– Să faci bine să ne anunți data viitoare când vine Miyake-san, altfel o să vezi tu! îi spusese polițistul bătrânei, după cum reiese din relatarea ulterioară din auzite a lui Hanako.

– Îi pregătesc mesele stăpânului meu și sunt plătită pentru asta! răspunsese sfidător servitoarea. Nu aveți nici un motiv pentru care să vă purtați așa de urât cu mine!

Mai mult amuzat decât supărat, polițistul glumise:

– Cățeaua asta bătrână e destul de fragedă! și îi trăsese o palmă la fund.

Plângând de furie, menajera fugise în bucătăria lui Sorge.*****

Câteva zile mai târziu, Aoyama s-a întors întrebând iar de Hanako. Sorge era plecat, dar Hanako era acasă și Aoyama a dus-o la secție.***** Într-o încăpere îngustă de la etaj, a fost interogată de șeful secției de poliție, un bătrân cu înfățișare severă, îmbrăcat civil. Interogatoriul a început cu întrebările obișnuite, legate de numele, vârsta, adresa și educația lui Hanako, în timp ce șeful le nota într-un formular lung. Apoi tonul s-a schimbat brusc.

– Nu înțeleg cum o femeie educată ca dumneata [...] trăiește cu un străin, i-a spus înțepat ofițerul. Nu sunt destui bărbați în Japonia?

Dorind să scape, Hanako a încercat să mintă că era despărțită de mult de Sorge.

– Nu mai este nimic între noi acum.*****

– Dacă nu mai ai nimic de-a face cu el, de ce te duci acolo tot timpul? a insistat șeful.

Hanako a îndrăznit să-i spună că o confunda cu altcineva.

– Nu mai minți! a strigat anchetatorul. Ești singura femeie japoneză care-l vizitează pe Sorge. Știu exact când ajungi acolo și când pleci. De la fereastra de aici, te văd întinsă în pat cu spatele gol!

Polițistul i-a spus lui Hanako să se despartă imediat de Sorge.

– Știi că o femeie japoneză care trăiește cu un străin nu este considerată cetățean japonez, i-a zis el. O să-ți obținem o compensație financiară de la el. Ne vom ocupa noi de detalii.

Sugestia că trăia cu Sorge doar pentru bani a făcut-o pe Hanako să-l sfideze.

– Ce veți face dacă refuz? a întrebat, dar furia ei s-a transformat brusc în lacrimi de mânie și de umilință și s-a întors spre fereastră ca să le ascundă.

– Ce vezi la ketto [barbarii]ăștia păroși? a întrebat șeful, continuându-și tirada. Noi nu putem concura cu străiniiăștia plini de păr. Sunt așa de gingași și drăguți cu femeile noastre.*****

– Pot să plec acum, dacă nu mai aveți întrebări? a întrebat cu răceală Hanako.

Polițistul nu avea nici un motiv să o rețină. Dar i-au spus lui Hanako să revină la poliție, la următoarea sa vizită la Sorge, ca să semneze procesul verbal ce urma a fi folosit ca bază a raportului lor despre ea la Ministerul de Interne. Hanako a plecat fără să răspundă.

Când Hanako i-a spus lui Sorge despre incident în ziua următoare, acesta s-a înfuriat.

– Dacă Japonia mi te ia, voi forța Germania să ia toate fetele germane de la bărbații lor japonezi, a tunat și a fulgerat, devenind ridicol în furia lui neputincioasă. Pot face asta! O să trimit o telegramă în Germania!

Calmându-se puțin, și-a luat iubita de mână.

– Sunt puternic, a asigurat-o Sorge pe Hanako, după cum își amintea aceasta 20 de ani mai târziu. Nu trebuie să-ți faci griji.*****

Poate că Sorge era lipsit de putere în fața forței colective a poliției japoneze, dar, împotriva unui singur ofițer, tăria sa fizică și aura inabordabilă care îl înconjura în calitate de străin cu relații încă îl făceau un

adversar formidabil. La câteva zile după primul interogatoriu al lui Hanako, Aoyama a făcut greșeala să bată din nou la ușa lui Sorge. Auzind o voce cunoscută vorbind cu servitoarea sa, Sorge a ieșt repede din sufragerie ca să-l înfrunte pe polițist. Aoyama a întrebat de Miyake-san.

– Ce dorești de la Miyake-san? l-a întrebat Sorge. Voi răspunde eu la orice întrebare în legătură cu ea.

– Nu înțelegeți, a replicat ofițerul și a încercat să treacă de Sorge împingându-l.

Aoyama a dat să-i spună servitoarei să o trimită pe Hanako la secția de poliție, când avea s-o întâlnească data viitoare, dar Sorge l-a trimis la pământ cu un upercut scurt.*****

Sorge făcuse multe greșeli din impulsivitate în cariera sa de spionaj, dar în toate fuseseră implicați străini ca și el. Să o seducă pe soția celei mai importante surse de informații secrete, să facă accident de motocicletă în timp ce avea buzunarele pline de documente compromițătoare, să-l slăvească beat pe Stalin în fața unei încăperi pline de naziști. Dar să atace un polițist japonez era o greșeală la un alt nivel. Dându-și seama că ar fi putut fi cu cătușele la mâini în câteva minute, Sorge a încercat să-și ceară scuze repede, în timp ce-l ajuta pe polițistul șocat să se ridice în picioare.

– Îmi pare foarte rău pentru ce s-a întâmplat, a spus Sorge. Nu am gândit. Eram așa de îngrijorat pentru Miyake-san.

I-a dat ordin servitoarei să aducă o pereche din cei mai buni pantofi ai săi, pe care i-a înmănat lui Aoyama cu o plecăciune. Tânărul a acceptat scuzele și pantofii și a ieșit.

– N-am crezut că domnul Sorge se va supăra așa rău, i-a spus acesta servitoarei, în timp ce pleca. Este țăfnos! Va fi greu pentru mine să încerc să dau de ea [Hanako] aici.*****

Încă o dată, norocul diabolic al lui Sorge îl ajutase (deși, fără să știe, exact în acest punct norocul tocmai îl părăsea). Aoyama le-a spus colegilor săi că

fusesse atacat, dar aceștia nu s-au dus în forță să îl aresteze. Numai că devenea tot mai clar pentru Sorge că relația lui cu Hanako trebuia să se sfârșească, iar asta pentru siguranța ei. La Moscova, îi ținuse discursuri îndrăgostitei Hede Massing despre „cât de singuratică și de ascetică trebuie să fie viața unui aparatcic, fără atașamente, fără legături, fără sentimentalisme“.***** Se apropia momentul în care Sorge trebuia să facă triajul dureros al vieții sale personale.

Cel de-al doilea interogatoriu al lui Hanako avea să pecetluiască despărțirea. Aoyama o zărise pe Hanako pe stradă în drum spre casa lui Sorge și o strigase de sus, de la fereastra secției de poliție. De data aceasta, atât Aoyama, cât și șeful lui fuseseră mult mai curtenitori, deși primul s-a plâns – din fericire, pe un ton glumeț – despre forța pumnului lui Sorge. Polițistul mai în vârstă îi arătase lui Hanako un dosar gros cu femei japoneze care renunțaseră la relațiile lor străinii – toate, susținea el, în schimbul unei compensații substanțiale. Oricum, le dispăruse agresivitatea din trecut. Poate că violența galantă a lui Sorge, folosită pentru a-și apăra amanta, și loialitatea lui Hanako treziseră respectul polițiștilor. În orice caz, îi ceruseră lui Hanako să semneze procesul verbal de la întâlnirea precedentă punându-și amprenta, după care o lăsaseră să plece.

În mod clar, situația nu putea să continue. Agitat și plimbându-se în lungul și-n latul biroului, Sorge a făcut un plan. A îndemnat-o pe Hanako să-și trimită mama și nepoata în satul lor natal pentru siguranță, iar lui Hanako i-a spus să se pregătească să fugă la Shanghai.

– Am foarte mulți bani la banca din Shanghai, i-a zis Sorge – singurul indiciu că acest dedicat slujitor al revoluției își depusese probabil propria indemnizație de ieșire din sistem la o bancă din China, așa cum făcuse și familia Clausen.

I-a propus lui Hanako să călătorească singură, el urmând să vină mai târziu după ea.

– Munca mea aici se va sfârși în curând, i-a zis el, după cum își amintea Hanako. Apoi o să vin după tine la Shanghai și-o să locuim acolo împreună.*****

A fost nevoie de Clausen ca să depisteze o hibă serioasă în planul șefului. Cei trei s-au întâlnit la restaurantul lui Lohmeyer, pentru a pune la cale scoaterea lui Hanako din Japonia. Cea mai mare parte a conversației dintre cei doi bărbați a decurs în germană, iar Hanako nu a putut să-i urmărească. Dar era clar că Max subliniase faptul că Hanako nu ar fi putut călători fără pașaport. Și, în condițiile date, ar fi fost extrem de improbabil ca poliția să-i emită unul.

Atmosfera la masă devenise sumbră.

– Mă simt foarte deprimat, i-a spus Sorge lui Hanako în japoneză. În seara asta n-o să mai lucrez. În seara asta o să mă îmbăt, i-a anunțat el. Beți și voi,***** le-a dat ordin tovarășilor lui.

Întorși acasă împreună, Sorge a cântat la pian câteva dintre piesele clasice germane celebre pe care le iubea, Beethoven și Mozart. Beat și plin de autocompasiune, a contemplat viitorul.

– Nu știu ce să fac... Când Sorge nu va mai fi, o să te gândești: «Sorge e un om măreț!»... Ai vrea să mori cu Sorge?

Hanako a răspuns că îi era frică de moarte.

– Tututor le e frică de moarte, a replicat el în timp ce îl lua somnul, incoerentul său flux al memoriei fiind consemnat în autobiografia lui Hanako.

– Dar Sorge este un om puternic, a continuat el. Nu te voi uita, dar acum mă descurc și fără tine... O să scriu multe cărți bune. O să descoperi mai târziu... Sorge este măreț!... O să mor în curând... Ceva nu e deloc în regulă cu mine azi.*****

Darul final al lui Sorge pentru cea mai de durată – mulți ar putea spune cea mai răbdătoare – relație amoroasă din viața lui a fost să-i rezolve problemele cu poliția. La circa o săptămână de la cel de-al doilea interogatoriu, Sorge a invitat-o pe Hanako la un restaurant elegant din Nihonbashi. Hanako îmbrăcase un chimonou de mătase cu această ocazie. Spre surprinderea ei, nu erau singuri. Domnul Tsunajima, un interpret de la

Ambasada Germaniei, a apărut îmbrăcat elegant, iar după ei polițistul Aoyama și șeful lui.

– Miyake-san, ești foarte atrăgătoare în chimono, a comentat polițistul mai în vârstă. Aoyama nu mai poate vorbi despre altceva decât „Miyake-san, Miyake-san“.

Aoyama însuși își dăduse jos mustața.

– Mi-am ras-o după ce m-a lovit domnul Sorge, ca să devin un om nou, a explicat el zâmbind.

Sorge, în cel mai fermecător mod, a început acțiunea de a convinge poliția să uite de dosarul pe care i-l întocmiseră lui Hanako. Cina oficială – și poate alte metode de persuasiune de care Hanako nu era conștientă – au funcționat. Câteva zile mai târziu, șeful poliției a apărut pe strada Nagasaki și a dat foc dosarului lui Hanako într-unul din vasele din fier pentru ars tămâia ale lui Sorge.*****

Sorge a dus-o pe Hanako la Lohmeyer, locul unde luaseră pentru prima dată cina împreună, pentru a-i da vestea că trebuia să se mute de la el. Încă o dată, i-a spus să-și caute un soț japonez cumsecade.

– Nu-mi plac bărbații japonezi, a replicat Hanako.

Întorși acasă de la restaurant, Sorge a scos o sticlă de vermut din depozitul lui de băuturi și a pus la pick-up discul lui Edwin Fischer cu „Fantezia“ lui Beethoven. După spusele lui Hanako, în această ultimă conversație, Sorge a fost cât pe ce să dezvăluie adevărul despre viața sa.

– Vei afla mai târziu ce a făcut Sorge, i-a spus el, cuprins de exaltarea muzicii și a băuturii. Sorge este înțelept, puternic, nu se teme de pericole... Sorge este gata să moară pentru cauză.

Apoi a întrebat-o pe Hanako ce își dorea cel mai mult în viață.

– Îl vreau pe Sorge, a răspuns ea.

– Nu-l poți avea pe Sorge. Sorge o să moară.

Apoi băutura i-a adus dintr-odată o viziune mai optimistă și a schimbat cursul.

– Vreau să trăiesc! Ar fi grozav dacă ne-am putea întoarce împreună în Rusia... Ai vrea să mergi în Rusia cu Sorge?

– Da, mi-ar plăcea.

– Dacă tu și eu ne întoarcem în Rusia, Japonia va fi într-o mare încurcătură. Toți vor muri. Știu eu. Statele Unite sunt foarte puternice. Japonia nu poate învinge. Rusia nu se va lupta cu Statele Unite. I-am spus lui Stalin că Rusia nu poate să lupte împotriva Americii. Știi cine este Stalin?

Hanako a spus că știa.

– Te rog să scrii ce a zis Sorge și ce a făcut Sorge. Sorge este un om mare. Face tot timpul lucruri bune. Știi ce este Sorge? Sorge este un Dumnezeu... Dumnezeu este întotdeauna un om... Oamenii au nevoie de mai mulți Dumnezei. Sorge va deveni un Dumnezeu... Știi ce a făcut Sorge? Am aranjat ca guvernul japonez să fie învins în curând. Poporul japonez e puțin cam slab. Bărbații francezi și americani nu sunt puternici, dar bărbații ruși sunt puternici... Hai să bem și apoi să ne culcăm.*****

Hanako tocmai ascultase ultimul și cel mai onest dintre discursurile la beție ale iubitului ei. A doua zi, Sorge i-a sugerat că sosise momentul să-și mute lucrurile la mama ei. De asemenea, a insistat să accepte 2 000 de dolari. De data aceasta, Hanako nu a obiectat.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 145.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 284.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 229.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 258, 187.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 280.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 24.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, p. 24.

Interviul lui Prange cu Matsumoto, 8 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 258.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 187.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 192.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 292; vol. 2, p. 178.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 6, 110.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 110.

Whymant, Stalin's Spy, p. 195.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 495.

Hisaya Shirai, Kokusai supai Zoruge no sekai senso to kakumei/ Shirai
Hisaya hencho, Tokyo, 2003, cap. 11.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 347.

Când Ott i-a spus de această conversație, Sorge l-a contrazis senin pe ambasador și i-a adus la cunoștință că, de fapt, rușii aveau efective aeriene mult mai mari decât știau nemții – fără să detalieze de unde avea o asemenea informație confidențială.

Fesiun, Documente, nr. 163, telegramele decodate nr. 12316, 12310, 12318, 12317, adresate șefului Direcției Serviciilor Secrete din cadrul statului major General al Armatei Roșii, Tokyo, 10 iulie 1941.

Fesiun, Documente, nr. 163, telegramele decodate nr. 12316, 12310, 12318.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 275.

*Astăzi, Ekaterinburg (n.red.)

Fesiun, Documente, nr. 163, telegramele decodate nr. 12316, 12310, 12318, 12317.

Fesiun, Documente, nr. 163, telegramele decodate nr. 12316, 12310, 12318, 12317.

Fesiun, Documente, nr. 161, telegramele decodate, nr. 11583, 11575, 11578, 11581, 11574, adresate șefului Direcției Serviciilor Secrete din cadrul statului major General al Armatei Roșii, Tokyo, 3 iulie 1941.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 274.

Iuri Rubțov, „Comanda este chemarea mea“, în Voienno-promișlenni Kurier, 13 iunie 2005.

Fesiun, Documente, nr. 38, Raport: 11 august 1941.

Interviul lui Prange cu Kawai, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Whymant, Stalin's Spy, p. 229.

Whymant, Stalin's Spy, p. 190, interviu cu Kawai.

Whymant, Stalin's Spy, p. 191.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 239.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 283.

Whymant, Stalin's Spy, p. 231.

Whymant, Stalin's Spy, p. 233.

Fesiun, Documente, telegrama decodată nr. 15374, Tokyo, 12 august 1941.

Fesiun, Documente, telegrama decodată nr. 15374.

Fesiun, Documente, telegrama decodată nr. 15374.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 253.

Whymant, Stalin's Spy, p. 241.

Whymant, Stalin's Spy, p. 241.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 155.

Harich-Schneider, Charaktere und Katastrophen, p. 155.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, p. 6.

Interviul lui Prange cu Aoyama/Harada, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Aoyama/Harada, Target Tokyo.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 128.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 113. Interviu cu Hanako, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo. În acest interviu, Hanako a datat acest incident la sfârșitul lui iulie 1941, dar în Ningen Zoruge l-a plasat în august.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, pp. 113–114; interviul lui Prange cu Hanako, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Hanako, 11 și 14 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Hanako, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 128.

Interviul lui Prange cu Hanako, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 129.

Interviul lui Prange cu Hanako, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 131.

Massing, *This Deception*, p. 75.

Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, pp. 120–121.

Interviul lui Prange cu Hanako, 14 ianuarie 1965, *Target Tokyo*; Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, p. 128.

Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, p. 148.

Whymant, *Stalin's Spy*, p. 255.

Hanako Ishii, *Ningen Zoruge*, p. 145.

Capitolul 20. Înfrângerea

Sunt nazist!*****

Richard Sorge către anchetatorii săi, 19 octombrie 1941

Mijlocul lunii august 1941, cu sute de mii de soldați japonezi urcați în vagoane în direcția Manciuria de Nord și muncitori de la Mantetsu ocupați cu construirea de linii secundare pentru o posibilă intrare în Siberia, a fost momentul de pericol maxim pentru Uniunea Sovietică. Un atac japonez depindea de vestea succesului Wehrmachtului în vest. Încercările lui Konoe de a face pace cu America erau din ce în ce mai departe de reușită.

În plus, a fost momentul cel mai periculos pentru Sorge. Cel puțin cinci pericole mortale planau asupra rețelei de spioni. Harutsugu Saito, tânărul și inteligentul agent de la Secția externe a poliției politice Tokko, tocmai se întorsese dintr-o misiune în China și reîncepuse să-l supravegheze pe Sorge. Ministerul japonez al Comunicațiilor se apropia tot mai mult de locația transmisiunilor codate pe unde scurte, în căutarea căreia era din 1936. Polițistul local Aoyama avea o pistă tentantă în ceea ce îl privea pe Clausen ca posibil operator al unei stații radio ilegale. Hanako atrăsese și ea atenția poliției și, deși știa foarte puține despre specificul muncii lui Sorge, era clar că, dacă poliția decidea s-o aresteze și s-o interogheze violent, putea dezvălui foarte multe detalii dubioase despre activitățile iubitului ei. Și, bineînțeles, Meisinger de la Gestapo, în ciuda rapoartelor sale favorabile despre Sorge, rămânea o amenințare imprevizibilă.

Fără ca Sorge să fie la curent, un alt pericol se îndrepta spre el dintr-o a șasea direcție, complet neașteptată. În iunie 1941, Tokko își amintise de micuța doamnă japonezo-americană cu un trecut suspect, comunist, care

acum își câștiga existența din meseria de croitoreasă în provincia Wakayama – Tomo Kitabayashi, fosta proprietăreasă a lui Miyagi din California. Ofițerului Mitsusaburo Tamazawa, de la Secția ideologică din cadrul Tokko, i se ceruse să autorizeze un mandat pentru interogarea ei și a soțului acesteia. Mitsusaburo revăzuse probele și le găsisese neconcludente. Făcuse recomandarea ca „bătrâna“ (Kitabayashi avea 65 de ani la acea vreme) să fie scutită de interogatoriu în lunile toride de vară și ca anchetarea acesteia să fie amânată până în septembrie. Astfel, rețeaua de spionaj primise un răgaz datorită straniului cavalerism de modă veche al unui polițist.*****

Întârzierea avea să fie vitală pentru cea mai importantă misiune a lui Sorge: să ofere Moscovei o confirmare fermă că Planul Nord fusese abandonat. În decursul lunii august, dovezile incontestabile începuseră, în sfârșit, să se adune. Wencker se întorsese dintr-un tur de inspecție în Manciuria și îi spusese lui Sorge că unitățile masate pentru o posibilă intervenție pe frontul rusesc erau fără experiență și de categoria a doua; cele mai bune trupe erau trimise în sud, pentru a lupta în China. Ozaki a obținut mai multe detalii despre iminenta criză a petrolului, care devenea principalul argument pentru expansiunea spre sud a Japoniei. Dar ceea ce a contat cu adevărat au fost rapoartele de la Wencker, conform cărora marina japoneză se opusese cu succes începerii unui război pe două fronturi, nordic și sudic, și obținuse permisiunea de a cuceri Thailanda până la sfârșitul anului.*****

Această informație fusese urmată, la scurt timp, de un raport similar din partea lui Ozaki. În cadrul unei întâlniri de trei zile dintre comandanții armatei Kwantung, Statul Major Imperial și guvernul civil, se decisese amânarea unui atac asupra Rusiei până anul viitor. Armata, în special naționaliștii radicali care se autointitulaseră Tinerii Ofițeri, era „absolut nemulțumită de decizie“, raporta Ozaki. Dar generalii nu puteau ignora în totalitate și marina, și guvernul. Un atac în toată regula îndreptat spre nord necesita susținere logistică masivă și tone de combustibil – care, de acum, era controlat în cea mai mare parte de marină. Miyagi intervenise și el cu vestea bună că trupele care fuseseră recrutate într-un al doilea val de mobilizare erau echipate cu pantaloni scurți, nu cu mantale. Pe 24 august, prințul Saionji, făcându-i o vizită neașteptată lui Ozaki la administrația Căii

Ferate Manciuria de Sud, a confirmat faptul că „armata și guvernul au luat deja decizia să nu meargă la război” cu Rusia.*****

Când i-a adus vestea lui Sorge, Ozaki a adăugat câteva avertismente. Armata Kwantung ar fi atacat totuși dacă ar fi avut o forță de trei ori mai mare decât a Armatei Roșii din Siberia sau dacă Uniunea Sovietică ar fi fost învinsă și „semnele prăbușirii interne din cadrul Armatei Roșii din Siberia ar deveni evidente. [...] Dacă aceste deziderate nu sunt îndeplinite până la sfârșitul lunii septembrie, cel mai târziu, problema rusă va fi în mod sigur lăsată deoparte cel puțin până în primăvara următoare, la topirea zăpezii.”***** În ciuda precauției lui Ozaki, Sorge „părea fericit ca și cum ar fi fost eliberat de o grea povară”.***** În sfârșit, era în măsură să-și redacteze mesajul pe care Moscova îl așteptase cu atâta nerăbdare. „Sticla Verde [marina japoneză] și guvernul au decis să nu lanseze un război [împotriva Rusiei] în cursul acestui an”, scria el pe 22 august și i-a înmănat mesajul lui Clausen.

Operatorul radio nu l-a mai trimis.

De acum, Clausen era motivat de ceva mai mult decât doar de resentimente față de Sorge și de teama de a fi descoperit. După spusele lui însuși, sabota în mod activ munca rețelei.

– Modul meu de a gândi se schimbase la acea vreme. Era de nesuportat pentru mine să trimit asemenea informații la Moscova, le spunea Clausen celor de la poliția japoneză după arestarea sa.

Dar această așa-zisă confesiune s-ar putea să nu fi fost tot adevărul. La închisoare, Clausen își negocia propria viață. Despre decizia sa de a elimina fragmente dintr-o transmisie anterioară referitoare la petrol, Clausen le spusese celor care îl prinseseră că „fragmentul raporta faptul că stocul de petrol al armatei japoneze scădea foarte mult. Acest lucru era foarte important pentru Japonia și nimeni altcineva nu mai știa așa ceva cu excepția noastră.”***** Cu alte cuvinte, Clausen încerca să afirme că era, de fapt, de partea japonezilor.

În realitate, Clausen reușise să transmită esențialul mesajului decisiv al lui Sorge – dar trei săptămâni mai târziu, pe 14 septembrie. „INVEST [Ozaki] [...] spune că guvernul japonez a decis să nu atace URSS-ul anul acesta, dar forțele armate vor rămâne în Manciuria în cazul unui posibil atac în primăvara următoare, dacă URSS-ul ar fi învins până atunci. INVEST a remarcat că URSS-ul poate fi complet liber după 15 sept. INTERI [Miyagi] spune că unul din batalioanele Diviziei 14 infanterie, cu destinația nord, a fost oprit la garnizoana Diviziei gardă din Tokyo.“***** Așa că poate, la urma urmelor, Clausen era mai mult laș decât trădător.

Operatorul radio decisese chiar să adauge știrea vitală furnizată de Sorge, potrivit căreia „PAUL [numele de cod ciudat de nesigur al Centrului pentru Wencker – al cărui prenume era, de fapt, Paul] mi-a spus că următoarea înaintare germană va fi spre munții Caucaz via Nipru. PAUL crede că dacă germanii nu obțin petrol în curând, vor pierde războiul. De aceea, atacurile de la Leningrad și Moscova sunt toate mai mult sau mai puțin simulate, atacul principal fiind asupra Caucazului.“*****

Sorge dăduse Kremlinului primul și cel mai exact avertisment că Hitler pregătea un atac asupra Stalingradului. Pentru orice eventualitate, Sorge transmisese și predicția, de asemenea, absolut corectă a lui Wencker că, în curând, Japonia avea să intre în război cu America. „Prietenii din marină ai lui PAUL spun că nu mai există discuții în privința războiului împotriva URSS. Marinarii nu mai cred în posibilitatea de reușită a convorbirilor dintre Konoe și Roosevelt. Pregătind un atac în Thailanda și Borneo, acesta consideră că Manila trebuie cucerită [ca escală]. Ceea ce înseamnă război cu America.“***** Puține depeșe din istoria informațiilor secrete au concentrat atâta informație profetică în atât de puține cuvinte. Sorge nu îl avertizase explicit, așa cum s-a pretins ulterior, pe Stalin despre atacul de la Pearl Harbor. Dar semnalase inevitabilitatea războiului dintre America și Japonia cu trei luni înainte de a începe.

Sorge, din fericire fără să știe de întârzierea mesajului său vital, era în culmea fericirii. Eta se mutase în propriul apartament pe 1 septembrie. I-a adus flori și a băut whisky, iar în timp ce ea interpreta Scarlatti, chiar le-a strigat un „noapte bună“ voios polițiștilor care pândeau afară. Câteva zile mai târziu, a venit iar în vizită, într-o dispoziție triumfătoare.

– Ciorna este gata, a urlat el – probabil ciorna telegramelor trimise, în cele din urmă, de Clausen pe 14 septembrie. Ott poate să se ducă la dracu’. I-am bătut.

A luat-o pe Eta într-o cursă nebunească pe străzile din Tokyo, viteza și whisky-ul combinându-se într-un simulacru alimentat de adrenalină al fugii lui iminente, dar imagine din oraș.

Ozaki a călătorit în Manciuria pentru o confirmare suplimentară. Când s-a întors la Tokyo, pe 19 septembrie, a fost în măsură să raporteze cât de aproape de pericol fusese URSS-ul. De la directorul Departamentului de statistică al filialei Ho-t’ien din cadrul Mantetsu, Ozaki aflase că, în iulie, armata Kwantung dăduse ordinul să fie pregătite șinele de cale ferată pentru 100 000 de tone de încărcătură militară pe zi, timp de 40 de zile, solicitând să fie aduse 3 000 de vagoane de marfă din China de Nord.***** În momentul vizitei lui Ozaki, majoritatea vagoanelor fuseseră returnate. Cei 3 000 lucrători feroviari experimentați care fuseseră aduși să preia calea ferată transsiberiană se împrăștiaseră și mai rămăseseră doar vreo zece.***** Deși armata Kwantung pregătise planuri de rezervă pentru un posibil atac în primăvara viitoare – inclusiv un plan pentru construirea unei șosele spre Habarovsk – Planul Nord nu mai era într-adevăr în vigoare.

Ce rol jucaseră exact informațiile lui Sorge în luarea deciziei de către Stalin a fost un subiect îndelung discutat de istoricii ruși. Dar este clar din larga circulație de care s-au bucurat rapoartele lui Sorge că Departamentul 4, membrii de la cel mai înalt nivel din Politburo și din Armata Roșie începuseră, în cele din urmă, să aibă încredere în informațiile acestuia. Spre sfârșitul lui septembrie, trupele au început să fie mutate masiv din districtul militar al Extremului Orient în câmpiile Rusiei europene pentru a da piept cu germanii. În decembrie au fost reamplasate 15 divizii de infanterie, trei divizii de cavalerie, 1 500 de tancuri și circa 1 700 de avioane.***** În total, Stalin avea să mute peste jumătate din trupele disponibile în Siberia pentru apărarea Moscovei.***** Deși acest fapt a făcut ca Extremul Orient sovietic să devină vulnerabil la un posibil atac japonez în 1942, era clar – după cum avertizase Sorge în mod repetat – că modul cel mai bun de a proteja estul Rusiei era de a-i respinge pe germani în vest.

În jurul datei de 27 septembrie, când perturbările atmosferice din anotimpul taifunurilor îngreunaseră transmisiunile, Clausen a primit de la Centru un mesaj interesant, în care se puneau o serie de întrebări despre potențiale ținte de bombardament în Japonia. „Care este locația depozitelor de petrol și a bazinelor portuare de pe insulele din jurul orașului Kobe? Unde este situat comandamentul apărării aeriene din Tokyo? De asemenea, unde vor fi localizate bateriile antiaeriene?”***** Și așa mai departe. Starea de spirit de la Moscova, deși Leningradul era acum asediat, iar Kievul căzuse, se schimbase în mod clar de la defensivă la ofensivă. „Cam la acea dată”, avea să susțină Sorge după capturare, „mi-au trimis o telegramă specială de apreciere” – deși nu există nici o urmă a unui asemenea mesaj în arhivele sovietice.***** În conformitate cu cererea Centrului, Sorge l-a trimis pe Miyagi în recunoaștere pentru identificarea adăposturilor antiaeriene care apăreau prin parcurile și grădinile din Tokyo. Avea să fie ultima misiune a tânărului din Okinawa.

În timp ce Miyagi se ocupa de căutarea adăposturilor antiaeriene din capitală, Ozaki s-a întâlnit cu vechiul său prieten, prințul Saionji, la camerele cu ora Kuwana – care nu era un loc chiar așa de sordid precum ar părea, întrucât aceste stabilimente erau o combinație de „hotel al iubirii” modern și restaurant cu circuit închis. Saionji aștepta invitați, dar i-a arătat repede lui Ozaki un mesaj lung, scris de mână, despre situația recentă a negocierilor dintre Japonia și SUA. Documentul dezvăluia faptul că prințul Konoe nu mai avea timp să încheie o înțelegere cu Washingtonul. Marina făcea presiuni pentru o ofensivă în toată regula împotriva insulei Singapore, a Indiilor de Est Olandeze și a Insulelor Filipine, care trebuia să fie declanșată nu mai târziu de începutul lunii octombrie. Deși Konoe era dispus să-i ofere lui Roosevelt o retragere parțială din China Centrală și Indochina de Sud, realitatea era că, din cauză că publicul japonez și armata japoneză erau împotriva unui asemenea compromis, șansele unui acord de pace deveniseră aproape nule.

– Deși Statele Unite doresc, bineînțeles, să ajungă la o înțelegere în cadrul negocierilor, există o mare prăpastie între SUA și Japonia din punct de vedere al condițiilor și al entuziasmului pentru negocieri, l-a avertizat Saionji pe Ozaki.*****

Între timp, cel puțin un membru al rețelei de spionaj a lui Sorge hotărâse că era timpul să scape. Fosta soție a lui Vukelić, Edith, se săturase de lipsurile din Japonia pe timp de război – fără să mai vorbim de teama de a locui într-o casă în podul căreia era instalată antena unui emițător secret. Edith stăruise pe lângă Sorge să-i dea bani să meargă la sora ei mai mică, în Australia. Rezidentul trebuie să fi fost ușurat să o vadă plecând, în ciuda pierderii unei valoroase stații de transmisiuni. De la divorț, nestatornica Edith reprezentase un risc pentru securitatea grupului. Serviciile americane secrete aveau să pretindă chiar, după război, că Sorge o sedusese după despărțirea ei de Vukelić ca să nu-i trădeze, dar această afirmație nu este susținută de nici o mărturie existentă. În orice caz, Sorge luase 400 de dolari de la Centru pentru cheltuielile ei de călătorie – sumă modificată cu stiloul în 500 de dolari de către Clausen pe ciorna mesajului descoperit ulterior de poliția japoneză – și, pe 25 septembrie, Edith și fiul ei Paul s-au îmbarcat pe vaporul cu destinația Perth.*****

La fel ca și Clausen, Vukelić avea și el dubii în privința activității sale în slujba rețelei. În toamna anului 1940, el și Yoshiko au avut primul copil, un băiețel pe care îl botezaseră Kiyoshi Iaroslav Yamasaki-Voukelitch. Pe scurt, îi spuneau Yo.***** Vukelić „avea o soție bună și un copil și îi iubea pe amândoi din adâncul inimii“, își amintea Clausen. „Deci era normal pentru el să renunțe la viața asta aventuroasă și periculoasă.“***** Vukelić își făcuse, de asemenea, un renume în calitate de corespondent străin – și evident prefera jurnalismul spionajului. Sorge scria în memoriile sale din închisoare că se dusesese în Japonia „în scopul desfășurării acestei activități de spionaj și eram jurnalist ca să-mi ascund adevărata activitate“ și descoperise că „munca de jurnalist era cam plictisitoare pentru mine. [...] Însă pentru Vukelić jurnalismul a ajuns să fie adevărata profesie, iar activitatea de spionaj parcă era munca lui cu jumătate de normă.“*****

Entuziasmul lui Vukelić pentru comunism scădea la fel de repede ca și apetitul lui pentru riscurile nerăsplătite ale spionajului.

– Comunismul va fi învins oricum și, în consecință, va fi inutil să mai lucrăm pentru acest principiu, i se destăinuise lui Clausen la mijlocul verii anului 1941 – deși operatorul radio nu îndrăznise, conform propriilor

cuvinte, să-i facă și el o confidență și să admită faptul că era pe deplin de acord.

De asemenea, Vukelić devenea tot mai reticent să răspundă ordinelor unui șef care avea „o personalitate foarte puternică și le cerea oamenilor săi supunere totală”.***** Când Clausen a adus un document ca să fie fotografiat, Vukelić a pretins că este prea ocupat –, dar, de fapt, „a mai stat acasă două ore, ca să citească o carte care-i plăcea”.***** Uneori își evita colegii câte o săptămână întreagă. Sorge, cu aerele sale de stăpân – care abia recent descoperise că agentul său cel mai bun, Ozaki, era căsătorit, deși lucrase cu el îndeaproape timp de nouă ani – era la fel de surd la semnele de nemulțumire ale lui Vukelić.

Edith Vukelić avea să fie singura din grupul lor care fugise la timp. Pe 28 septembrie, Secția ideologică din cadrul Tokko și-a reînnoit cererea amânată de a aresta cuplul Kitabayashi, foștii proprietari din California ai lui Miyagi. De data aceasta, anchetatorul Tamazawa nu a mai avut nimic împotriva. Cuplul a fost arestat în locuința lor din provincia Wakayama pentru o posibilă violare a Legii de Siguranță a Apărării Naționale și a fost transferat la secția de poliție Roppongi din Tokyo – coincidența făcând să fie cea mai apropiată incintă de locuința lui Miyagi.***** Astfel a început interogatoriul nefericiților Kitabayashi despre trecutul lor comunist și despre actualii lor asociați.

Octombrie a sosit cu vânturi reci și furtuni neașteptate în golful Tokyo. Pe 4 octombrie, Sorge și-a sărbătorit cea de-a patruzeci și șasea aniversare împreună cu Hanako, la restaurantul Lohmeyer – la șase ani distanță de ziua în care se cunoscuseră. Hanako își amintea în memoriile sale că purtaseo fustă și o jachetă occidentală cu acea ocazie. Sorge avusese timp doar să bea un pahar. Stătuseră la masă în mijlocul restaurantului. Sorge remarcase cât de multă poliție părea că era pe urmele lui în ultima vreme. Era preocupat de iminentul război cu America; era convins că Japonia avea să piardă în mod inevitabil.

– America este puternică, este mare, produce foarte multe lucruri bune, spusese Sorge în japoneza lui simplă. Dacă Japonia se luptă cu America, Japonia nu va învinge niciodată. Va fi învinsă mereu și mereu.*****

Hanako își amintea cum încercase să-l binedispună cu o glumă.

– Poate că Japonia va imita Germania și va încerca un blitzkrieg,*****
a îndrăznit ea.

Sorge zâmbise.

Se despărțiseră pe trotuar la șase și jumătate.

– Nu cred c-ar fi bine să vii acasă la mine astă-seară, fiindcă mă urmărește poliția secretă, i-a spus Sorge. Cred că ar trebui să stai la mama ta în seara asta. Când se vor îndrepta lucrurile, o să-ți trimit o telegramă.

– N-o să te simți singur? îl întrebase Hanako.

– Chiar dac-o să mă simt, nu e nici o problemă, răspunsese Sorge. Ai face bine să pleci acasă acum. Te rog să-i amintești mamei tale de mine.

Sorge dispăruse în semiîntunericul amurgului în direcția gării Shimbashi. Nu-i plăcuse niciodată să-și conducă iubitele acasă. În timp ce Hanako mergea în direcția opusă, s-a întors ca să-l mai vadă, dar acesta dispăruse deja în mulțime.*****

O petrecere în cinstea zilei de naștere a lui Sorge fusese organizată la locuința atașatului economic Erich Kordt. Familiile Ott și Mohr au venit ca să toasteze pentru incorigibilul lor prieten. Dar foarte repede Sorge s-a îmbătat și a devenit sarcastic, iar Kordt a fost foarte ușurat când acesta a plecat brusc de la propria petrecere aniversară, în jurul orei nouă. Rămas singur, Sorge s-a dus la apartamentul lui Weise, unde a băut cu șeful biroului DNB până dimineață.*****

În seara aceea, Clausen a fost ocupat cu o transmisie radio. Nemaivorind să mai emită de acasă, își instalase aparatul în locuința lui Vukelić. „În lumina faptului că nu va fi nici un război cu URSS-ul anul acesta, un mic număr de soldați se întorc pe Insule [Japonia]“, telegrafiasse Clausen. Sorge dăduse mai departe avertismentul lui Ozaki, potrivit căruia armata Kwantung încă reprezenta un pericol, pregătind șinele de cale ferată „pentru un posibil atac în luna martie, dacă evoluția războiului germano-rus le oferă japonezilor o

asemenea ocazie“.***** El încheiase cu vestea reconfortantă că „nu au fost transferate trupe din China de Nord în Manciuria“. Clausen și-a împachetat remarcabilul său emițător artizanal, fără îndoială cu un sentiment de ușurare. Următoarea persoană care avea să deschidă valiza uzată avea să fie un polițist de la Tokko.

Două zile mai târziu, Sorge s-a întâlnit cu Ozaki la restaurantul lor preferat, Asia, din clădirea Mantetsu. Șeful era distrat și irascibil și părea că îl paște o răceală. Ozaki îi transmisese cea mai recentă veste liniștitoare – cel puțin pentru Stalin –, potrivit căreia Konoe renunțase la convorbirile cu SUA și că întregul guvern se gândea să demisioneze, definitiv de data aceasta. Marina câștigase.

„Războiul cu Statele Unite va începe în viitorul apropiat, luna aceasta sau următoarea“, scrisese Sorge pe ciorna unei depeșe, care avea să fie descoperită mai târziu printre hârtiile sale. Când s-au despărțit, ultimii doi membri loiali ai rețelei de spioni a lui Sorge s-au învoit să se întâlnească luna viitoare în același loc. Era ultima dată când Sorge și Ozaki se vedeau ca oameni liberi.

*

Interogatoriul la care Tokko supunea familia Kitabayashi mergea încet. După zece zile de întrebări sporadice, cei doi bătrâni (așa cum îi vedeau tinerii polițiști) se dovediseră a fi doar niște pești mici, care nu prea aveau ce să spună. Totuși, exista un aspect interesant pentru Tokko. De unde avea Tomo Kitabayashi suma de dolari care fusese descoperită în momentul arestării? Cu sinceritate, ea a răspuns că fostul ei chirieș, Yotoku Miyagi, îi dădea uneori bani. Tânărul anchetator, auzind numele Miyagi pentru prima dată, hotărâse să încerce cacealmaua polițistului mai în vârstă.

– Miyagi nu a spus așa ceva. Nu mai minți! s-a repezit el, conform relatării ulterioare a procurorului Mitsusada Yoshikawa.*****

Resemnată, Tomo a tras concluzia că Miyagi vorbise deja și le-a spus imediat întreaga poveste, așa cum o știa ea. Atât ea, cât și Miyagi fuseseră membri ai Partidului Comunist American, a recunoscut aceasta, și deși a negat să fi fost implicată în vreo activitate comunistă de la întoarcerea ei în Japonia, le-a spus că Miyagi era angajat în spionaj.*****

Era o pistă neașteptată. Câteva investigații au dezvăluit că Miyagi era deja o persoană interesantă pentru Departamentul cultural al Secției Întâi din cadrul Tokko, însărcinat cu supravegherea lumii teatrale și artistice. A doua zi de dimineață, după ce Tomo menționase pentru prima dată numele lui Miyagi, însuși șeful Departamentului cultural a plecat împreună cu doi detectivi de la secția de poliție Roppongi să îl aresteze.***** În jurul orei 7 dimineața, pe 10 octombrie, au bătut la ușa lui. A răspuns proprietăreasa, după cum își amintea ulterior unul dintre detectivi, care s-a cutremurat la vederea legitimațiilor celor de la Tokko. Când au întrebat-o de chiriașul ei artist, aceasta a exclamat:

– Miyagi nu e un om rău!*****

L-au găsit pe suspect dormind încă în camera lui. Pe masă erau teancuri de hârtii, inclusiv un studiu amănunțit și absolut incriminator despre nivelul rezervelor de petrol ale Japoniei din Manciuria. Asemenea informații – care reprezentau răspunsul la întrebarea dacă Japonia urma să intre în război cu Rusia sau cu America – se numărau printre cele mai bine păzite secrete militare din țară. Și mai incriminator era faptul că documentele nu erau scrise doar în japoneză, ci aveau și traducerea dactilografiată în engleză. „Ni s-a părut ciudat ca un artist să dețină un asemenea document“, depunea mărturie ulterior unul dintre polițiști, un exemplu al obiceiului japonez de a se lăuda folosind un eufemism. A devenit imediat clar pentru polițiștii Tokko faptul că acest om nu era un pește mic, ci un rechin foarte important.*****

Miyagi a plecat în liniște, fără nici un semn de tulburare interioară sau de spaimă.***** După o noapte la secția de poliție Roppongi, s-a decis transferarea lui Miyagi la secția Tsukiji, unde nu putea să comunice între interogatorii cu denunțătoarea sa, doamna Kitabayashi. Tokko l-a chestionat pe Miyagi ore în șir, dar acesta, deși a recunoscut că documentele erau ale

lui, a refuzat să vorbească atunci când a fost întrebat despre activitățile sale de spionaj. Detectivii au decis să nu-l tortureze, nu fiindcă nu doreau să facă așa ceva, ci fiindcă au considerat că acest lucru nu avea să funcționeze. „Miyagi nu era genul care să cedeze la tortură“, spunea Yoshikawa, care avea să devină procurorul-șef în procesele lui Sorge. Era tipul care mărturisea „numai dacă voia“.***** Tânărul artist tuberculos se dovedea mai dur decât anticipaseră cei care îl prinseseră.

Polițiștii au discutat la masa de prânz despre extraordinarul lor suspect. Printre hârtiile găsite în camera lui Miyagi era o colecție de scrisori de dragoste de la o femeie divorțată, în vârstă de 30 de ani, Kimiko Suzuki, care lucra ca interpretă la Divizia americano-europeană din cadrul Tokko. Miyagi se infiltrasese și în poliția politică? se întrebau anchetatorii. (Se va dovedi că nu; Suzuki a fost exonerată de orice implicare în activitatea de spionaj a lui Miyagi.) În timp ce anchetatorii deschideau ușa sălii de interogatoriu, pentru o lungă după-amiază de întrebări, cele două gărzi care erau postate să-l supravegheze pe Miyagi s-au întors din reflex spre noii veniți. În acel moment, Miyagi a sărit în picioare și a plonjat, cu capul înainte, prin fereastra de la etajul al doilea și a căzut lângă un tramvai aflat în mișcare.*****

Primul gând care i-a fulgerat prin minte anchetatorului-șef, Tamotsu Sakai, a fost, după cum avea să mărturisească într-un interviu 20 de ani mai târziu: „Nu trebuie să-l las pe Miyagi să scape. Este martorul nostru cel mai important.“ Urlând, Sakai a dat ordinul să fie înconjurată clădirea, apoi a sărit el însuși pe fereastră. Ceea ce nu și-a dat seama decât în momentul când se năpustea în gol a fost faptul că Miyagi nu dorise să scape. El dorise să moară – așa cum murise reporterul englez Jimmy Cox atunci când se aruncase (sau poate fusese aruncat) de la fereastra unei secții de poliție din Tokyo cu un an înainte.

Amândoi aterizaseră în niște arbuști. Tramvaiul și-a continuat drumul nestingherit la câțiva metri în fața lor. Străduindu-se să se ridice, Sakai și-a dat seama că trupul nu-l ascultă. Miyagi era rănit mai puțin grav. A fost ajutat să se ridice în picioare de poliție, clătinându-se și șchiopătând de un picior.***** Ca un cavaler, Miyagi a insistat să-l vadă pe Sakai urcat în

siguranță într-o mașină de poliție, înainte să urce și el. Amândoi au fost duși pentru tratament la un spital din apropiere aparținând marinei militare.

Sakai avea să se întoarcă la slujbă după trei săptămâni. Suferise contuzii la coloană, dar nu era ruptă. Miyagi, deși nu se rănisese fizic, suferise o profundă transformare psihologică. Încercase să-și facă seppuku pentru a evita rușinea, în maniera tradițională a unui străvechi samurai. Dar moartea îi refuzase sacrificiul. „Traversase bariera morții și revenise la viață“, așa cum s-a exprimat procurorul Yoshikawa în 1965. „Miyagi experimentase o adevărată înviere, iar viața care-i mai rămăsese trebuia trăită cu mâinile curate. Trebuie să mărturisească absolut totul și să o ia de la capăt cu o conștiință curată.“*****

Miyagi le-a spus anchetatorilor săi în repetate rânduri cât de impresionat fusese că unul dintre ei își riscase viața ca să-l aducă pe el în fața justiției. Așa că a vorbit, pe îndelete și în cel mai mic detaliu. A mărturisit în fața poliției Tokko despre munca sa la Comintern – întrucât Miyagi încă era încredințat de acest lucru – și despre asocierea lui cu Hotsumi Ozaki și cu Richard Sorge.

Dezvăluirile lui Miyagi erau atât de șocante, încât erau la limita incredibilului. Implicarea lui Sorge, jurnalistul cunoscut și confidentul ambasadorului german, era uimitoare. Dar informațiile despre Ozaki au fost cele care au provocat cele mai profunde unde de șoc. Ozaki fusese, de fapt, sub supravegherea poliției Tokko de peste un an, întrucât îi cercetau scrierile în căutarea unor semne de simpatie de stânga. Dovezile lui Miyagi potrivit cărora un membru al Grupului de la micul dejun al lui Konoe era spion sovietic plătit fuseseră „o revelație cutremurătoare“, își amintea Yoshikawa. „Arestarea unui grup de comuniști clandestini era o treabă de rutină în Japonia la acea vreme, dar descoperirea unei rețele de spioni infiltrată la un nivel atât de înalt era o chestiune complet diferită.“*****

Cazul era în mod clar cu mult peste atribuțiile polițiștilor de la Tokko, cei care au consemnat în grabă mărturia lui Miyagi. Yoshikawa, în calitate de procuror-șef al Curții Penale a Districtului Tokyo, a fost convocat rapid să preia cazul. Interogându-l el însuși pe Miyagi a doua zi după tentativa sa de sinucidere, a aflat numele lui Clausen, Vukelić, Kawai și ale altor

colaboratori mai puțin importanți din rețea. De asemenea, a dat ordin să fie arestați Akiyama, traducătorul rețelei, și informatoarea lui Miyagi, doamna Kuzumi.

Akiyama a vorbit imediat. Acasă la acesta s-au găsit documente ale Căii Ferate Manciuria de Sud, precum și informații militare, toate acestea fiind materiale de la Ozaki și Miyagi care urmau să fie traduse în engleză.***** Dovezile lui Kuzumi au confirmat, de asemenea, mărturia lui Miyagi. Yoshikawa a fost pus în situația neplăcută de a fi nevoit să creadă acuzațiile extraordinare ale deținutului său, potrivit cărora doi dintre oamenii cu cele mai influente relații din Tokyo erau spioni sovietici.

În ziua de duminică, 12 octombrie, Ozaki nu se arătase prea îngrijorat de faptul că Miyagi nu mai venise la el acasă pentru lecția de pictură pe care acesta i-o predă săptămânal fiicei lui, Yoko. Nu fusese deranjat nici când Sorge nu apăruse la întâlnirea lor stabilită în seara următoare la restaurantul Asia (Sorge, confuz din cauza febrei, încurcase data și se dusese marți, în loc de luni). Dar când a intrat marți în restaurantul Asia, ca să ia prânzul, Ozaki a găsit trei polițiști cu grad înalt – inclusiv șeful Secției de securitate de la Ministerul Afacerilor Interne și un șef de divizie de la Tokko – care în mod clar îl așteptau pe el. Ozaki, care îi cunoștea cât de cât, i-a salutat curtenitor și a trecut mai departe. Nu au încercat să-l aresteze. A doua zi în zori, în timp ce Ozaki era în biblioteca lui citind ziarele de dimineață, o mașină neagră, plină de oameni în haine civile de la Tokko, a tras în fața casei. Cei de la Tokko și-au prezentat politicoși cărțile de vizită și un mandat de arestare. Ozaki a părăsit casa în tăcere și cu mare demnitate.

În arest preventiv la secția de poliție Meguro, Ozaki credea că era investigat pentru punctul de vedere liberal al scrierilor sale și nu pentru spionaj. Miyashita Hiroshi, unul dintre cei mai experimentați anchetatori din Tokko, i-a deschis imediat ochii.

– Nu te cercetăm în calitate de japonez, ci de spion al Cominternului sau al Uniunii Sovietice, i-a spus Miyashita deținutului său. Când Japonia este în război, spionii nu se pot aștepta la milă.*****

Pentru prima oară, „neliniștea interioară s-a manifestat clar pe fața [lui Ozaki]“.*****

Reținerea unui apropiat al guvernului japonez de la cel mai înalt nivel și a unui erudit respectat – „unul dintre cei mai străluciți consilieri ai lui Konoe“, așa cum se exprimase Yoshikawa – era deja o mișcare îndrăzneată din partea poliției Tokko. Arestarea unui străin cunoscut de talia lui Sorge, care se bucura de încrederea ambasadorului german, cel mai apropiat aliat al Japoniei, era o problemă de o magnitudine și mai mare. Consecințele diplomatice ale unei greșeli ar fi putut deteriora delicata relație a Japoniei cu Berlinul. Dar, dacă povestea lui Miyagi era adevărată, consecințele politice puteau fi, oricum, chiar mai rele.

În mod oficial, Japonia era dedicată pactului de neagresiune cu Uniunea Sovietică. Descoperirea unei rețele de spionaj sovietic în inima guvernului japonez putea deteriora relațiile deja tensionate cu Moscova într-un moment în care Japonia era pe punctul de a-și angaja grosul trupelor într-o invazie în Asia de Sud-Est și se îndrepta spre un război cu Statele Unite. Dar mai era și o a treia posibilitate: ca Sorge să fie, de fapt, un agent german de prim rang, care se dădea drept comunist, ca pistă falsă, pentru a culege informații secrete pentru Reich. Pe scurt, anchetatorii credeau că Sorge beneficia de protecție dublă, prin legăturile sale cu germanii – dacă era nevinovat –, și prin relația sa cu Moscova – dacă era vinovat. O greșeală în privința unui asemenea om i-ar fi putut aduce pe Yoshikawa și pe colegii săi în pragul dezastrului profesional și personal.*****

Secția externe din cadrul poliției Tokko refuza un asemenea risc. Aveau nevoie de mărturisirea lui Ozaki, pentru a face o mișcare în privința unor străini așa de sus-puși precum Sorge și Clausen. Inspectorul știa, de asemenea, că lucra contracronometru; influenții prieteni ai lui Ozaki puteau aranja să fie eliberat în orice moment. Ca urmare a telefoanelor înnebunite din partea soției lui Ozaki, vestea despre arestarea sa ajunsese la Grupul de la micul dejun chiar în acea dimineață, în timp ce membrii acestuia se aflau în ședință.*****

Lui Miyashita i-a trebuit aproape o zi întreagă de interogatoriu ca să-l înfrângă. Ozaki a capitulat, în cele din urmă, la miezul nopții.

– O să spun totul, li s-a adresat el ca și cum ar fi fost eliberat dintr-o tensiune insuportabilă, pe care o împărtășeau de altfel și anchetatorii săi. Așa că lăsați-mă să mă odihnesc azi și să mă gândesc puțin.*****

Sorge, care încă nu era la curent cu arestarea lui Miyagi sau a lui Ozaki, își alesese acest moment ca să facă, în sfârșit, mișcarea decisivă pe care le-o sugerase Etei și lui Hanako. Pe 15 octombrie, în timp ce Ozaki era supus primei zile de interogatoriu, Sorge l-a convocat pe Clausen acasă la el. I-a înmânat operatorului său radio un teanc de mesaje pentru Moscova, în care cerea noi instrucțiuni pentru membrii rezidenturei și întreba dacă trebuia să se întoarcă în Rusia sau să înceapă o nouă activitate în Germania.***** După șapte ani și exact cu o săptămână prea târziu, Sorge decisese să închidă rețeaua de spionaj de la Tokyo, fie că Moscova era de acord sau nu. După ce a citit mesajele, Clausen i le-a dat înapoi șefului său, acesta fiind primul său act de sfidare fățișă.

– Este cam devreme să trimit astea, a spus Clausen. Vreau să le mai păstrezi o vreme.*****

Pentru Clausen, bineînțeles, reîntoarcerea la Moscova era exclusă. Făcând abstracție de pierderea personală a credinței în comunism și de afacerea sa prosperă, Clausen știa că cei doi ani ai săi de sabotare tacită a comunicațiilor rețelei aveau să fie descoperiți imediat ce Sorge se întorcea la Centru. Revolta sa deschisă față de planul lui Sorge de a închide activitatea rețelei era o chestiune de viață și de moarte pentru amândoi – din puncte de vedere diferite însă. Sorge nu-l mai înspăimânta pe Clausen, vraja șefului cu aere de stăpân fusese ruptă. În mod clar, șeful era febril și epuizat (la ultima sa vizită, Miyagi îl găsisese pe Sorge atât de bolnav, încât îl îndemnase să meargă la spital). În plus, era tot mai neliniștit de dispariția neașteptată a agenților japonezi. Sorge încercase să găsească numărul de telefon al lui Ozaki, își amintea Clausen, dar nu reușise să-l localizeze în haosul de pe biroul său.

– Să mai așteptăm oricum câteva zile și dacă [Ozaki] nu apare, o să-l caut la telefon, spusese Sorge resemnat.

În timp ce părăsea casa, Clausen a simțit „că se apropia momentul arestării“.***** Plecarea sa fusese observată de agentul Tokko Saito, care închiriasse un apartament la etajul al doilea, vizavi de intrarea principală a lui Sorge, și acum îi supraveghea permanent pe toți cei care intrau sau ieșeau, ca nu cumva suspectul să încerce să scape.***** Și Vukelić fusese pus sub supraveghere strictă, cu un polițist la ușă și o echipă suprasolicitată de oameni de la Tokko ce încercau să se țină după el, în timp ce acesta străbătea orașul, schimbând nenumărate troleibuze și tramvaie.*****

La secția de poliție Meguro, procurorul Yoshikawa decisese că sinceritatea ar fi fost cel mai scurt drum pentru a obține o mărturie completă de la Ozaki. I-a oferit deținutului său o prezentare completă a confesiunii lui Miyagi, fără să se deranjeze să-l prindă pe Ozaki pe picior greșit cu eventuale contradicții în mărturii. Ozaki a ascultat grav, fără să-l întrerupă. Când procurorul a terminat, Ozaki și-a înclinat capul politicos și a spus:

– Wakarimashita – înțeleg.

Până seara, Ozaki își prezentase în linii mari întreaga carieră de spionaj, de la începuturile sale cu Agnes Smedley, la Shanghai, până la colaborarea sa cu „domnul Johnson“, recrutarea sa la Nara și îndelungata sa relație cu Miyagi.

Temnicerii i-au dat voie să fumeze, pentru prima dată de când îl capturaseră. I-au dat lui Ozaki o cutie de chibrituri decorată cu avertismente împotriva spionilor, ceea ce l-a îndemnat să împărtășească ironica amintire că întotdeauna fusese stresat când trebuia să folosească astfel de chibrituri la întâlnirile sale cu Sorge.***** La sfârșitul celei de-a treia zi de interogatoriu – 17 octombrie, a doua zi după ce Konoe demisionase pentru ultima dată din funcția de prim-ministru în favoarea belicosului general Tojo – Ozaki era destul de relaxat încât să mai facă o glumă.

– Acest cabinet este cel care va declara război Statelor Unite, le-a spus el celor care îl prinseseră. Dar dacă adoptă ideea mea, Incidentul Chinezesc va fi rezolvat în trei zile. Dacă Partidul Comunist Chinez preia puterea în China și Partidul Comunist Japonez preia puterea în Japonia, atunci Japonia, Rusia și China ar putea coopera.*****

Clausen s-a întors în ziua următoare acasă la Sorge. Cei doi au pornit spre un autoservice din zonă, unde Datsunul lovit pe toate părțile al lui Sorge fusese în reparații. În săptămâna anterioară, Clausen împrumutase mașina ca să-i aducă medicamente lui Sorge de la o farmacie din cartier, a pierdut controlul volanului în timp ce cobora o pantă abruptă, iar mașina se răsturnase pe capotă. Fără să fie rănit, Clausen se târâse afară, punând din nou mașina pe roți cu ajutorul unui polițist aflat în trecere. Stricăciunile fuseseră oarecum reparate, iar Sorge și Clausen s-au dus cu mașina la restaurantul Minoru pentru a lua prânzul. Au zăbovit la masă până la 4 după-amiază. Nici unul nu specifică în mărturiile din închisoare despre ce au vorbit.

Este foarte posibil că Sorge, cel puțin, plănuia să fugă. După prânz, Clausen s-a dus pe jos în Ginza să facă niște cumpărături, a văzut un film, apoi s-a întors la barul de la Minoru ca să mai bea. Sorge s-a îndreptat spre casă, apoi și-a dus Datsunul la garajul unde stătea parcat de obicei. Poliția îl aștepta, dar nu s-a repezit asupra lui. Au percheziționat mașina și au descoperit o mare sumă de bani gheață în plicuri, care erau ascunse fără mare grijă în interiorul vehiculului – probabil fondul de evadare al lui Sorge. Ofițerul a dus banii la secția de poliție Torizawa, i-a numărat și i-a fotografiat. Apoi, cu impecabila curtoazie japoneză, a returnat plicurile cu bani proprietarului garajului, cu instrucțiuni de a i le înapoia lui Sorge.*****

Vukelić era și el neliniștit. L-a sunat pe Sorge la începutul serii de la o cabină telefonică de lângă gara Shimbashi. Cei care-l supravegheau l-au auzit spunând:

– Șefu', pot să vin să vă văd? – și l-au urmărit într-un tramvai cu destinația Azabu-ku.

Sorge l-a convocat pe Clausen la întâlnirea de urgență. Clausen a venit cu o sticlă de circa doi litri cu sake. În timp ce cei trei spioni beau, s-a auzit un ciocănit la ușă, care, cu siguranță, i-a făcut să înghețe de frică. Cu toate acestea, era doar proprietarul garajului care venise să înapoieze banii pe care a pretins că îi găsisese în mașină și pentru care a primit mulțumiri politicoase și o recompensă financiară din partea lui Sorge. Bărbatul s-a dus repede înapoi la secția de poliție, ca să raporteze că în casă se aflau trei străini.

Întorcându-se la paharul de sake, Sorge a recunoscut în fața colegilor săi că de-acum era clar că „Joe” și „Otto” – sau Ozaki, așa cum l-a numit, și era prima dată când Clausen auzea numele adevărat al agentului vedetă – fusese arestat.***** Era foarte probabil, așa cum reieșea din misterioasa vizită a proprietarului de garaj, că poliția pusese sub urmărire Datsunul lui Sorge. Nu mai avea nici măcar opțiunea de a goni cu mașina în noapte. Arestările tovarășilor lor japonezi nici nu mai contau, le-a spus Sorge morocănos oaspeților săi, „destinul nostru ar fi același”.*****

Clausen, stăpânit de „o neliniște de nedescris”, a părăsit sumbra adunare și s-a dus cu mașina acasă.***** În timp ce Anna dormea la etaj, a făcut inventarul dovezilor incriminatoare de care îi era plin biroul: copii ale originalelor și ciorne codate ale telegramelor pe care le trimisese deja și ale celor care urmau să fie transmise; cartea lui cu coduri intens folosită și, bineînțeles, emițătorul lui de încredere. S-a gândit să ardă hârtiile, dar niște flăcări în grădină, noaptea, ar fi atras atenția locuitorilor orașului Tokyo, foarte grijulii cu focul. De asemenea, a luat în calcul să îngroape emițătorul, dar, încă o dată, întunericul l-a împiedicat. Îl cuprinsese un fel de teamă paralizantă. În cele din urmă, Clausen s-a dus, pur și simplu, la culcare, dar nu a putut dormi toată noaptea.*****

Vukelić a părăsit locuința șefului său la scurt timp după Clausen, dar nu s-a dus imediat acasă, întrucât urmăritorii săi l-au văzut împleticindu-se spre casă abia pe la miezul nopții. Saito, monitorizând de peste drum intrarea principală a lui Sorge, au mai observat un vizitator în acea noapte: un oficial de la Ambasada Germaniei, pe care l-a înregistrat ca fiind „secretarul trei Embritch” (deși nu este clar cine ar fi putut fi, întrucât nimeni cu acest nume nu apare în registrul diplomatic din 1941). Vizitatorul lui Sorge a stat

pe pervazul biroului său de la primul etaj și nu pe canapea. Este posibil ca Sorge să fi dorit să-și semnaleze legăturile la ambasadă polițiștilor despre care suspecta că erau afară. Saito, stând în spatele ferestrei sale întunecate, a simțit un impuls de simpatie pentru prada lui. „Bieții oameni vorbeau așa de tare, fără să știe că îi urmăresc“, declara într-un interviu din 1965.***** Pe la ora 22, diplomatul a plecat. La Sorge s-a stins lumina o oră mai târziu.

Cu declarațiile lui Ozaki și ale lui Miyagi în mână, procurorul Yoshikawa și colegul său Tamazawa Mitsusaburo își petrecuseră după-amiaza la Ministerul de Justiție obținând permisiunea de a emite mandate pentru arestarea lui Sorge și a lui Clausen. Cazul lor, deși extraordinar, era incontestabil.

– Dacă aveți dovezi, îmi voi asuma eu responsabilitatea, le-a spus ministrul justiției Michiyo Imawura.*****

Pe 19 octombrie, înainte de ivirea zorilor, trei plutoane de câte zece agenți de la Tokko s-au întâlnit la reședința oficială a șefului lor de la Secția externe, Shinichi Ogata, pentru o ședință informativă. Au fost instruiți să nu rănească suspectii și să percheziționeze cu grijă locuințele. Prima echipă s-a îndreptat spre casa lui Vukelić, bătând la ușă la scurt timp după ora șase. A deschis o servitoare, polițiștii au dat-o la o parte, au alergat sus pe scări și s-au năpustit în dormitorul unde Branko Vukelić și soția sa Yoshiko dormeau cu fiul lor de un an. Inspectorul Suzuki l-a zgâlțâit pe Vukelić ca să se trezească, în timp ce Yoshiko se ghemuia îngrozită sub pături. Suzuki avea să-și amintească ulterior că aceasta părea absolut șocată când a aflat că soțul ei era spion. Polițistul era convins – dar se înșela – că ea nu știa nimic. Excepționalul talent actoresc al lui Yoshiko Vukelić avea să-i salveze viața.

Polițiștii l-au supravegheat cu grijă pe arestat în timp ce acesta se îmbrăca, temători că ar fi putut încerca să înghită o pastilă ca să se sinucidă. Trei agenți Tokko l-au dus cu mașina la închisoarea Sugamo, în timp ce restul au rămas să facă o percheziție amănunțită a casei. Au găsit camera obscură plină cu negativele dezvoltate ale unor documente confidentiale și ale instalațiilor militare japoneze.*****

Aoyama, polițistul care îl suspectase primul pe Clausen de spionaj, a condus razia de la locuința acestuia. Operatorul radio tocmai adormise după o noapte neliniștită. Când s-a trezit, Aoyama stătea în picioare lângă pat.

– Aș vrea să vă întreb ceva despre un accident de automobil care s-a întâmplat deunăzi, a spus polițistul cu o politețe perfectă, după spusele lui Clausen. Prin urmare, aș vrea să veniți la secția de poliție.

Max nu prea avea îndoieli că „aceasta nu era doar o problemă legată de accidentul de automobil”.***** Poliția i-a dat voie să se îmbrace și să ia micul dejun, înainte de a-l conduce cu mașina la secția de poliție Mita. Pe un birou din salon, la vedere, era valiza în care se afla sistemul radio făcut de el.

Echipa trimisă să-l aresteze pe Sorge stătea neliniștită în mașini, așteptându-l pe Aoyama să li se alăture. Se hotărâse că prezența unui polițist cunoscut de Sorge avea să reducă riscul unei tentative de suicid din partea acestuia. Cu toate acestea, când au sosit oamenii de la Tokko, au găsit o mașină a Ambasadei Germaniei parcată lângă locuința lui Sorge, așa că au fost nevoiți să aștepte plecarea vizitatorului oficial – care fusese identificat sub diverse nume ca jurnalistul Wilhelm Schulz de la DNB sau, posibil, un secretar doi al ambasadei.***** Un membru al grupului era agentul Tokko Saito, care îl supraveghease pe Sorge de la distanță, dar niciodată nu se întâlnise cu ținta sa față-n față. Cea mai mare grijă a lui Saito, așa cum mărturisea într-un interviu 20 de ani mai târziu, era ca nu cumva menajera lui Sorge să încerce să se opună poliției și să strige, dându-i astfel acestuia posibilitatea să-și ia viața. Până la urmă, femeia a ieșit din casă imediat după plecarea mașinii de la ambasadă, ducând în mână un singur pantof de măsură mare și îndreptându-se clar spre cizmar.

Grăbindu-se de la arestarea lui Clausen, Aoyama s-a alăturat în sfârșit gărzii în civil care îl aștepta. El și Saito conduceau grupul și au încercat prudenți ușa și, așa cum se întâmplase la ultima vizită a lui Aoyama, au găsit-o descuiată.

Politețea din reflex a polițistului i-a învins nevoia de discreție.

– Mă scuzați, a strigat Saito. Bună dimineața!

Sorge, în pijamale, dar bărbierit, a apărut în capul scărilor. I-a invitat pe musafirii neașteptați în birou și a așteptat – încă un exemplu de superbă curtoazie japoneză din partea agenților Tokko – în timp ce aceștia își scoteau pantofii. Saito își amintea că fața lui Sorge era lipsită de orice expresie. Cei trei bărbați s-au așezat pe canapea, cu Sorge la mijloc. În timp ce polițiștii care urmau să-l aresteze se pregăteau pentru o conversație penibilă, comandantul lor, Hideo Ohashi, a dat buzna înăuntru. Vraja penibilului fiind ruptă, polițiștii l-au apucat pe Sorge de mâini. Cineva a găsit o haină și a aruncat-o pe umerii suspectului, în timp ce îl conduceau afară din casă, spre mașina care îi aștepta. Ohashi a rămas pentru a începe percheziția. Inspectând teancurile de hârtii, biblioteca de 1 000 de volume și mormanele de lucruri în dezordine din biroul lui Sorge, ceva foarte neobișnuit pentru japonezi, șeful Tokko a ridicat receptorul ca să cheme un camion, pentru a ridica muntele de probe.*****

Când procurorul Yoshikawa a ajuns la secția de poliție Toriizaka, l-a găsit pe Sorge îmbrăcat cum se cuvine, în pantaloni și cămașă, care îi fuseseră aduse de acasă. De asemenea, avusese timp să se liniștească, înainte de a da lupta vieții lui.

Sorge a început imediat ofensiva.

– De ce m-ați arestat? a întrebat el.

Yoshikawa i-a arătat prizonierului mandatul pe care îl semnase.

– V-am reținut în baza Legii de păstrare a siguranței naționale publice, pentru suspiciunea de spionaj, a răspuns pe un ton oficial procurorul. Nu sunteți vinovat de spionaj pentru Comintern?*****

– Nu! a urlat Sorge, lovind cu pumnul în masă. Sunt nazist! Informați-l imediat pe ambasadorul german! Această arestare va arunca o umbră asupra bunelor relații dintre Japonia și Germania! Sunt corespondent la Frankfurter Zeitung și ofițer de informații la Ambasada Germaniei!

Sorge a refuzat să mai vorbească în absența ambasadorului Ott. În timp ce își juca viața la cacealma, poate că Sorge a regretat că refuzase oferta lui Ott de a ocupa un post la ambasadă, care i-ar fi conferit imunitate diplomatică.

Yoshikawa și-a păstrat calmul în fața efuziunii de aroganță a lui Sorge.

– Există comuniști și în partidul nazist german, a remarcat procurorul.

Și-a trimis prizonierul în celulă să se liniștească, înainte de a fi transferat la închisoarea Sugamo. Subalternii procurorului erau mai speriați. În timp ce polițiștii încercau să-l percheziționeze, Sorge a zăbierat după Aoyama și și-a ridicat pumnul la gărzile îngrozite. Polițistul a venit imediat în fugă și a dat ordin să se renunțe la percheziția corporală. Sorge a intrat potolit în celula sa.

– Țsta este sfârșitul, i-a spus tânărului polițist pe care odinioară îl pusese la pământ. Țți voi lăsa tot ce am dumatăle, domnule Aoyama. Te rog să discuți acest aspect cu avocatul meu.*****

Vukelić a fost primul dintre străini care a cedat. Inspectorul Suzuki, vorbind cu deținutul său prin intermediul unui interpret de limbă franceză, a folosit cel mai vechi șiretlic din manualul anchetatorului: a pretins că Sorge mărturisise deja. Vukelić, care se interesa mereu de starea soției și a fiului său, a spus tot. A explicat la ce foloseau aparatele de fotografiat găsite în casa lui, inclusiv teleobiectivul, microfilmele, plăcile fotografice și tot restul. De asemenea, le-a dezvăluit faptul că Anuarul German de Statistică pe 1933 era manualul de coduri al rețelei de spionaj. Doar un dulap gol al unui fonograf electric descoperit la el acasă l-a luat prin surprindere pe Vukelić (s-a dovedit ulterior că aici își ținuse Wendt odinioară dispozitivul de transmisiuni pe unde scurte, aflat acum pe fundul lacului Yamanaka). Din când în când, pe parcursul mărturiei sale, Vukelić se oprea ca să întrebe:

– V-a spus Sorge asta?*****

Ca răsplată pentru confesiunea sa, lui Vukelić i s-a dat voie să primească zilnic scrisori de la Yoshiko și, de asemenea, să poarte șosete, pentru a face față frigului și umezelii din închisoarea Sugamo pe timp de iarnă. Suzuki a început să se atașeze de suspect, deși a remarcat imediat diferența dintre iugoslavul blând, îndrăgostit de soția lui, și șeful lui dur. „Sorge era excepțional, pe când Vukelić era de categoria a doua“, își amintea Suzuki. *****

Clausen a rezistat ceva mai mult. Principala sa grijă se pare că era Anna. În timp ce aceasta era încă în libertate, Clausen a refuzat să le spună un cuvânt interogatorilor Taiji Hasebe și Tonekichi Horie – ultimul, șef al Departamentului asiatic de la Tokko. Deși a păstrat tăcerea cu stoicism, interogatorilor săi le-a fost clar că era foarte mâhnit. Pe 20 octombrie, au încercat minciuna evidentă, spunându-i lui Clausen că soția acestuia era acum în închisoarea Sugamo (de fapt, avea să rămână liberă încă aproape o lună). De asemenea, i-au spus – sincer de data aceasta – că știau de la Vukelić că Anna Clausen acționase în calitate de curier secret între Tokyo și Shanghai. ***** Ceea ce l-a făcut să cedeze, în cele din urmă, au fost transcrierile în japoneză ale mesajelor în engleză pe care Clausen le lăsase neglijent prin biroul său. Ogata, șeful Secției externe de la Tokko, a stat toată noaptea să citească traducerile, pe măsură ce acestea erau gata. Printre hârtiile lui Clausen se afla un exemplar dactilografiat care conținea detalii ultrasecrete culese de Ozaki de la recente negocieri de pace japonezo-americe de la Washington – care fuseseră secretizate atât de bine, încât nici Tokko nu auzise niciodată de ele. Faptul că lăsase mesajele necodificate să fie găsite de către poliție „a fost greșeala fatală a lui Clausen“, și-a amintit Ogata. *****

Acest dezastru final a funcționat. Clausen a început să vorbească, dezvăluind secretele codului din Anuarul de Statistică. Oamenii de la Tokko identificaseră deja manualul drept cheia comunicațiilor rețelei, deoarece găsiseră ediția din 1933 intens folosită pe raftul lui Clausen, iar edițiile din ceilalți ani nici măcar atinse. Cheia cifrului a fost rapid trimisă la Ministerul japonez al Telecomunicațiilor, care a început să decodeze mulțimea de mesaje pe care le interceptaseră începând cu 1936 și care erau arhivate într-un dosar gros, cunoscut sub numele de „Dal X“. Anchetatorii i-au adus lui Clausen chiar și dispozitivul său radio, cu care inginerii japonezi se

jucaseră în zadar. Mândria profesională a lui Clausen și-a făcut efectul și le-a arătat ce trebuie să facă. „Noi, japonezii, am încercat să luăm legătură la Harbin cu ajutorul aparatului“, spunea Yoshikawa, „dar nu am avut noroc. Dar imediat ce l-am chemat pe Clausen, a făcut câteja reglaje rapide, a rotit câteva butoane și a intrat în legătură cu Harbinul după aproximativ un minut.“*****

Deceniul de tăcere al lui Clausen s-a spart ca un dig și, odată cu el, au năvălit toate resentimentele sale ascunse față de Sorge. Așa că s-a așezat să scrie o lungă confesiune într-o engleză clară, dar stângace – singura limbă pe care o avea în comun cu anchetatorii săi. Unul dintre primele lucruri pe care le-a recunoscut a fost că el și Sorge erau ofițeri în Armata Roșie și că lucrau direct pentru serviciile secrete militare sovietice.

Aceasta le-a provocat o problemă imediată celor care îl prinseseră. Miyagi și Ozaki recunoscuseră că spionaseră pentru Comintern – care teoretic, încă era o organizație internațională independentă de Kremlin. Legea de păstrare a siguranței publice din 1925, în temeiul căreia erau reținuți toți suspecții, fusese redactată ca un statut anticomintern, care viza Partidul Comunist Japonez și alte grupări socialiste. Dacă rețeaua de spioni lucra, de fapt, în numele unei puteri străine, atunci cazul intra în competența Ministerului de Război și a propriei agenții de informații secrete, Kempeitai. Pentru Tokko și pentru procurorii de la Ministerul de Justiție care se ocupau de caz alegerea era clară. Era exclus să renunțe la cazul cu spionul lor vedetă în favoarea unei agenții rivale. Rețeaua de spionaj a lui Sorge avea să meargă la proces ca ultimul și cel mai grozav caz de spionaj al Cominternului, deși titulatura i se atribuisese în mod eronat.*****

*

Sorge se dovedea mult mai greu de înfrânt. Ambasada Germaniei, după cum calculase Sorge, a reacționat alarmată și cu totală neîncredere la arestarea sa. Colegii lui Sorge de la corpul de presă germană au prezentat la

ambasadă „o declarație semnată de ei toți, care atesta seriozitatea umană și politică a lui Sorge“,***** așa cum raportase sec Ott la Berlin. Helma Ott era furioasă, iar soțul ei era convins că poliția făcuse o mare greșeală. Ott a riscat să dea o explicație la Ministerul german de Externe – că poliția îi întinsese lui Sorge o cursă pentru a-l pune într-o situație stânjenitoare pe fostul prim-ministru Konoe, sugerând că unul dintre consilierii lui lăsase să transpire materiale despre convorbirile americano-japoneze.

Organizația locală a partidului nazist, inclusiv Meisinger însuși, a protestat împotriva „gafei evidente datorate excesului de zel al poliției secrete japoneze“.***** Ott a depus o plângere oficială la Ministerul nipon de Externe, împreună cu solicitarea urgentă de a vedea deținutul. Noul prim-ministru, generalul Tojo, îngrijorat de implicațiile politice ale cazului, a pasat pisica moartă la Ministerul de Justiție, care i-a aruncat-o procurorului-șef, care a dus cererea la ușa procurorului Yoshikawa. Procurorul știa că dacă nu obținea nici o confesiune din partea lui Sorge în decurs de o săptămână, atunci presiunea din partea germanilor să-l elibereze pe Sorge ar fi devenit critică.

Și Sorge știa acest lucru. Mult mai deștept decât Clausen, și-a dat seama că ar fi fost inutil să pretindă că nu adunase informații secrete sensibile. Dar a înțeles și faptul că cea mai bună șansă a lui de supraviețuire era să pretindă că lucra pentru Reich – sau, mai precis, să recunoască munca depusă de el în folosul serviciilor secrete militare germane, Abwehr, în timp ce își ascundea legăturile cu Moscova.***** Până una alta, trăgea de timp, pe măsură ce aștepta ca Ott să primească permisiunea de a-l vizita. Sorge s-a prefăcut că nu înțelege germana interpretului. Anchetatorii au dat-o pe engleză.***** L-au interogat cu schimbul, bombardându-l cu noi informații culese de la Ozaki, Miyagi, Clausen, Vukelić și – acum – Kawai, care fusese arestat pe 22 octombrie. Documentele incriminatorii găsite pe biroul lui Sorge, printre care șapte pagini ale unui raport de la Ozaki, i-au fost citate imediat ce au fost traduse. Sorge a refuzat în continuare să vorbească și l-a cerut pe Ott.*****

Puțini dintre cei care citesc aceste rânduri pot pretinde că știu ce se întâmplă în mintea unui deținut torturat. Noi avem doar consemnarea scrisă, seacă, și câteva interviuri cu anchetatorii lui Sorge, din care să aflăm ce s-a

întâmplat în capul lui Sorge între ziua a cincea și a șasea de interogatoriu. În închisoare era cumplit de frig. Deținutul era epuizat de interogatoriul continuu și de lipsa de somn – o metodă pe care NKVD-ul sovietic o numea „banda rulantă“. Probabil că încă avea febră. Cu siguranță, știa că era singurul care nu vorbise. Față de temnicherii săi se arătase „cel mai disprețuitor“ când a aflat că Clausen devenise „informator“ și glumise sumbru că deși Clausen poate „a scăpat de ștreang în Japonia, dacă se va mai întoarce vreodată în URSS, se vor ocupa de el“.***** Dar conștientizarea faptului că cei mai apropiați colaboratori ai săi îl abandonaseră pe el și abandonaseră cauza trebuie să fi fost devastatoare – cu atât mai mult cu cât el însuși ajunsese atât de aproape de a abandona și cauza, și slujba.

Oricum, va rămâne un mister motivul exact pentru care Sorge a cedat în jurul orei 10.45 dimineața, în cea de-a șasea zi de la arestarea sa. Logica rece spunea că șansele lui de supraviețuire prin salvarea venită din partea Ambasadei Germaniei erau mult mai mari dacă nu vorbea. Și totuși a vorbit. Era schimbul inspectorului Ohashi. Polițistul adusese de acasă câțiva dintre prețioșii lui cărbuni, pentru a împrăștia frigul din sala de interogatoriu. Ohashi a început cu faptul atât de des repetat că asociații lui mărturisiseră totul și că Sorge nu mai avea nici un motiv să continue să mintă.

– V-ați angajat în activități de spionaj, i-a spus Ohashi prizonierului.
Răspunsul dumneavoastră trebuie să fie da.

Spre surprinderea lui Ohashi, Sorge a spus exact așa.

– Da.

– Ați fost activ în slujba Cominternului?

Sorge a răspuns din nou:

– Da.*****

Poate că Sorge fusese mânat de mândria sa de nestăpânit. Procurorul Yoshikawa era întâmplător la închisoare în acea zi, deși hotărâse să renunțe să-l mai interogheze câteva zile. „Nu am mai vrut să-l chestionez pe Sorge în acea săptămână“, își amintea Yoshikawa, „și totuși nu știu din ce motiv m-am dus la Sugamo. Poate că asta va fi ziua cea mare, m-am gândit.“***** Când Ohashi l-a chemat pe procuror să preia interogatoriul după această incredibilă biruință, acesta a adus cu el și câțiva oficiali de prim rang – pe Ogata, de la Tokko, împreună cu adjunctul acestuia, procurorul Tamazawa, ca și pe judecătorul Nakamura Toneo. Celula era prea mică ca să poată sta așezați toți, dar, în cele din urmă, Sorge își avea publicul dorit. S-a ridicat în picioare politicos, în timp ce sus-pușii intrau în șir indian. Tamazawa a observat că Sorge era „foarte politicos, foarte bine educat“.***** Yoshikawa a reluat interogatoriul exact de unde se oprise Ohashi. Ca într-un vis, Sorge a revenit la poziția sa anterioară de negare totală.

– Toți colegii dumneavoastră au mărturisit, a insistat Yoshikawa. Avem radioul, codurile și știm totul despre dumneavoastră. Pentru a diminua sentința dumneavoastră și a colegilor dumneavoastră, nu credeți că ar fi timpul să mărturisiți?

Comportamentul lui Sorge s-a schimbat din nou. A părut că înțepenește și a devenit palid, iar apoi a cerut niște hârtie. Pe ea a scris în germană: „Sunt comunist internațional din 1925“. Yoshikawa le-a citit cu glas tare colegilor săi.

– Ați spionat pentru Comintern,***** i-a spus el lui Sorge.

Brusc, deținutul a sărit de pe scaun, și-a îndreptat postura pentru a atrage atenția, și-a aruncat haina de închisoare pe podea și a început să pășească în susul și în josul celulei pline de oameni, cu mâinile în buzunare.

– Într-adevăr, sunt comunist și am făcut spionaj. Sunt învins! a strigat Sorge. Nu am fost niciodată învins de când am devenit comunist internațional. Dar acum sunt învins de poliția japoneză.*****

S-a așezat iar, și-a îngropat fața în mâini și a plâns cu amar. După cum își amintește Yoshikawa, „era evident că era foarte tulburat din punct de vedere afectiv. [...] Am fost cu toții surprinși și înspăimântați de comportamentul lui Sorge. Cedase total în fața noastră. Era priveliștea jalnică a unui om capturat, învins și înfrânt emoțional.“*****

– O să mărturisesc totul, a spus Sorge într-un sfârșit. Dacă mă lăsați să mă odihnesc.*****

Interviurile lui Prange cu Ogata, 20 ianuarie 1965, Yoshikawa, 14 ianuarie 1965, și Saito, 23 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 182, 238.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 182–183.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 183.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 239.

„Extrase“, mărturia lui Clausen, p. 41.

Fesiun, Documente, nr. 175, telegrama nr. 18054, doc. 176, telegrama nr. 180058.

Fesiun, Documente, nr. 177, telegrama nr. 18063, doc. 178, telegrama nr. 18068.

Fesiun, Documente, nr. 177, telegrama nr. 18063, doc. 178, telegrama nr. 18068.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, p. 240.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 2, pp. 184, 240.

Americanii au consemnat această reamplasare cu o acuratețe remarcabilă. Pe 27 noiembrie 1941, Departamentul de Război G-2 al SUA a recomandat

într-un memorandum adresat șefului de stat major: „I. Am fost informați din surse sigure că între 18 și 24 divizii de infanterie și opt brigăzi de blindate din Armata Rusiei din Extremul Orient au fost identificate pe frontul de vest. Dacă este adevărat, între 24 și 18 divizii și două brigăzi de blindate rămân în Siberia de Est. [...]“, Documentele FDR, cutie PSF 85.

„Study of Strategical and Tactical Peculiarities of Far Eastern Russia and Soviet Far East Forces“, Japanese Special Studies on Manchuria, vol. XII, Tokyo, 1955, pp. 64–66.

Articolul II din Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 25; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 473. Sorge a susținut întotdeauna că a spionat ca să mențină pacea și că Uniunea Sovietică nu ar ataca niciodată Japonia. A recunoscut cu greu că probabil Rusia s-ar fi apărat în cazul unui atac japonez (Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 480). Acest mesaj, cu accentul pus pe eventualele ținte ale bombardamentelor, face ca poziția lui Sorge să fie cam instabilă.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 276.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 213–214, 226, 297, 300; vol. 1, p. 445.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 185, 230. Edith s-a dus la sora și la cumnatul ei, domnul și doamna G. Pederson, care locuiau într-o suburbie a orașului Perth. Scrisoarea lui D.R. Anderson către Prange, 26 septembrie 1967, Prange p. 829.

Guerin, Chatel, Camarade Sorge, p. 268.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 66–67.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 431.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 66–67, p. 157.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 66–67, p. 157.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo;
Articolul I, Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, pp. 21–22.

Interviul lui Prange cu Hanako, 11 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hanako
Ishii, Ningen Zoruge, pp. 146–147.

Interviul lui Prange cu Hanako, 11 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hanako
Ishii, Ningen Zoruge, pp. 146–147.

Interviul lui Prange cu Hanako, 11 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hanako
Ishii, Ningen Zoruge, pp. 146–147.

Der Spiegel, 5 septembrie 1951, p. 24.

Fesiun, Documente, nr. 179, telegramele decodificate nr. 10682, 19681.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 14 ianuarie 1965; Tamazawa, 21 iunie
1965; Kawai, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo;
Hearings on the Un-American Aspects of the Richard Sorge Spy Case, US
Government Printing Office, Washington DC, 1951, p. 1135. La proces,
Yoshisaburo Kitabayashi a fost găsit nevinovat. Tomo a fost condamnată la
cinci ani de închisoare și a fost eliberată anticipat pentru bună purtare (A se
vedea „Sorge Spy Ring“, p. A716).

Șeful Noboru Takagi și doi dintre cei mai buni detectivi ai săi, Sakai
Tamotsu și Tsuge Jimpei (Prange et al., Target Tokyo, p. 542).

Interviul lui Prange cu Sakai, 31 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo;
Hearings on the Un-American Aspects of the Richard Sorge Spy Case, US
Government Printing Office, Washington DC, 1951, p. 1136; Articolul 1,
Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 22.

Interviul lui Prange cu Sakai, 31 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Sakai, 31 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Sakai, 31 ianuarie 1965, Target Tokyo. Taiji Hasebe, care a lucrat la cazul lui Clausen, a declarat într-un interviu acordat lui Prange, în 19 ianuarie 1965, că Miyagi și-a fracturat un picior când a căzut. Dar conform lui Yoshikawa, Miyagi s-a rănit la coapsă (interviul lui Prange din 14 ianuarie 1965). Sakai a confirmat că la spital lui Miyagi nu i s-a găsit nici o problemă (interviul lui Prange din 31 ianuarie 1965).

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 14 și 16 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hearings on the Un-American Aspects of the Richard Sorge Spy Case, US Government Printing Office, Washington DC, 1951, p. 1136.

Hiroshi Miyashita, Tokko no Koiso, Tokyo, 1978, p. 212; Articolul 1, Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 24.

Articolul 1, Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 24.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Matsumoto, 8 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Articolul 1, Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 25.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, pp. 465, 480; vol. 3, p. 229.

„Extrase“, Mărturia lui Clausen, p. 41.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 1, p. 479, vol. 3, p. 229.

Interviul lui Prange cu Saito, 23 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu șeful Diviziei Americano-Europene a Secției Externe din cadrul Tokko, Suzuki Tomiki, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 14 și 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Art. 1, Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 25.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 230, 227, 230.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 230, 7, 104.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 7, 230.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 7, 230.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, vol. 3, pp. 7, 230.

Interviul lui Prange cu Saito, 23 ianuarie 1965; interviul cu Saito/Harada, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 14 ianuarie 1965, și cu Suzuki, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Suzuki, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu acuzatorul lui Vukelić, Fuse Ken, 22 ianuarie 1965, și cu Suzuki, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Mărturia asupra identității acestei persoane este contradictorie. Suzuki a susținut că era doamna Ott și că poliția a mușamalizat informația fiindcă au anticipat că urmau să aibă destule probleme cu Ambasada Germaniei și fără să o mai implice și pe soția ambasadorului (A se vedea Prange et al., Target Tokyo, capitolul 59, n. 28). Saito a negat răspicat acest fapt (A se vedea interviul lui Prange cu Saito/Harada, mai 1965). Pornind de la un articol de Ohashi, Deakin l-a identificat pe vizitator ca fiind Wilhelm Schulz de la DNB (Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 254n). Totuși, Ohashi i-a spus lui Prange că vizitatorul era secretarul doi al ambasadei (interviu cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo). Yoshikawa a declarat doar că a fost cineva acolo; nu știa cine (interviul lui Prange cu Yoshikawa, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo; de asemenea, Hearings on the

Un-American Aspects of the Richard Sorge Spy Case, US Government Printing Office, Washington DC, 1951, p. 1137).

Interviurile lui Prange cu Aoyama/Harada; Saito, 23 ianuarie 1965; Saito/Harada; Ohashi, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Ogata, 20 ianuarie 1965; Yoshikawa, 14 ianuarie 1965; Saito, 23 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Aoyama/Harada, Target Tokyo. Aoyama nu a putut să accepte generoasa ofertă a lui Sorge – a fost recrutat în armată unde a rămas pe tot parcursul procesului lui Sorge și a sumbrelor sale consecințe.

„Extrase“, Mărturia lui Clausen, în original p. 482.

Interviul lui Prange cu Suzuki, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Hasebe, 19 ianuarie 1965, Target Tokyo; „Sorge Spy Ring“, p. A721.

Interviurile lui Prange cu Ogata, 20 ianuarie 1965 și cu Yoshikawa, 14 ianuarie 1965, Target Tokyo; „Extrase“, Mărturia lui Clausen, pp. 481–482.

Interviurile lui Prange Ogata, 20 ianuarie 1965; Hasebe, 19 ianuarie 1965; Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Johnson, Instance of Treason, pp. 183–186.

Mesajul lui Ott către Berlin, 23 octombrie 1941, Arhivele Ministerului de Externe al Germaniei. Arhiva Politică a Oficiului de Externe German (PADAA – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts), Berlin: Dosarul Securității de Stat, Japonia (1941–1944): dosarul cazului Sorge, p. 578.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, și cu Araki, 6 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Hasebe, 19 ianuarie 1965, și cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo; „Extrase“, Mărturia lui Clausen, în original p. 481.

„Sorge Spy Ring“, pp. A722–3.

Interviul lui Prange cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, și cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hearings on the Un-American Aspects of the Richard Sorge Spy Case, US Government Printing Office, Washington DC, 1951, p. 1144; Articolul 1, Kinjiro Nakamura, Întregul tablou, p. 26.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, și cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, și cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, și cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, și cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, și cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Capitolul 21. „Cel mai mare om pe care l-am întâlnit vreodată“

Un devastator exemplu de succes strălucit al spionajului. ****

Generalul Douglas MacArthur despre Sorge

Ambasadorul Ott a venit să-și viziteze vechiul prieten la închisoarea Sugamo la câteva zile după ce Sorge cedase și își recunoscuse vina. După ce insistase anterior să-l vadă pe Ott, Sorge dădea acum înapoi de la o confruntare cu omul pe care îl înșelase fără reținere atât de mulți ani.

– L-am trădat pe ambasador și de aceea nu vreau să-l văd, i-a spus Sorge lui Yoshikawa.

– Poate că aveți orientări politice diferite, a răspuns procurorul. Totuși, ar trebui să vă luați rămas-bun de la el ca prieten. ****

Ott nu fusese încă informat că Sorge mărturisise. Fiind convins în continuare de nevinovăția prietenului său, era „mândru, sever, furios și foarte serios în timp ce pășea în marea sală de conferințe“, însoțit de câțiva importanți oficiali de la ambasadă, își amintea Yoshikawa. Sorge a fost adus cu cătușe la mâini și cu un coș de bambus pe cap – practica obișnuită la Sugamo, pentru a împiedica prizonierii să comunice când ieșeau din celulele lor. Ott „avea o expresie foarte îndurerată pe chip. [Sorge] și Ott s-au uitat intens unul la celălalt și apoi au început întrebările.“ **** Printr-un aranjament anterior, toate întrebările fuseseră stabilite de dinainte și evitau orice avea legătură cu acuzațiile care i se aduceau deținutului.

– Cum te simți? a început Ott, conform relatării lui Yoshikawa.

– Mă simt bine, a răspuns Sorge.

– Cum este hrana pe care o primești?

– Este satisfăcătoare.

– Ești tratat bine?

– Da, sunt.

În decurs de zece minute, întrebările pregătite se terminaseră. Ott și-a întrebat prietenul dacă avea ceva de spus. A urmat un moment de tăcere intensă.

– Domnule ambasador, acesta este ultima oară când ne vedem, a spus Sorge cu o voce joasă.*****

„Când Sorge a rostit aceste cuvinte, fața lui Ott a devenit dintr-o dată palidă și bolnăvicioasă“, își amintea Yoshikawa. „Mi s-a părut că acum percepea pentru prima dată adevăratul sens al lucrurilor și înțelegea semnificația a ceea ce spusese Sorge. Cuvintele lui Sorge au conferit un apogeu emoțional și dramatic strânsei lor prietenii.“***** În acel moment, Ott și-a dat seama că prietenul apropiat și confidentul său, omul cu care își împărțise nu doar secretele personale și profesionale, ci și soția, era un trădător. Yoshikawa a ordonat ca Sorge să fie dus înapoi în celula sa. „S-a ridicat în liniște de pe scaun, a făcut o plecăciune ușoară în fața ambasadorului și a ieșit încet din încăpere.“*****

Ott, evident tulburat, a plecat, mulțumindu-i procurorului pentru cooperarea sa.

– Pentru binele celor două țări, faceți cercetări amănunțite în acest caz, i-a spus Ott procurorului. Descoperiți toate dedesubturile!*****

Ott avea să susțină în mod public, cel puțin până la Crăciunul lui 1941, că Sorge era un „martir al suspiciunii și al maniei spionajului din Japonia“ și

să pretindă că se așteptase ca prietenul său să fie eliberat.***** După război, Ott continuase să susțină: „Nu, nu cred că [Sorge] a fost spion“.***** Dar adevărul era că însăși poziția lui Ott fusese grav compromisă de asocierea sa cu Sorge. Ambasadorul, nutriend speranțe tot mai slabe că întregul coșmar avea să se dovedească într-un fel sau altul o greșeală nefericită, a rezistat cât a putut de mult, înainte să raporteze la Berlin sumbrul adevăr.

Dureroasa confruntare dintre el și Ott fiind încheiată, dispoziția lui Sorge s-a schimbat. Redobândindu-și într-o oarecare măsură încrederea lui obișnuită de sine, a început să-i farmece pe cei din jurul lui. Atât inspectorul Ohashi de la Tokko, cât și Yoshikawa aveau să-și amintească de prizonierul lor cu admirație și afecțiune. „Sorge avea o personalitate minunată“, declara Yoshikawa într-un interviu din 1965. „Era deschis și cald. [...] În viața mea nu am mai întâlnit un om atât de mare cum a fost el.“*****

Sorge a cerut să-i fie adusă vechea lui mașină de scris și s-a oferit să-și redacteze autobiografia de spion. Procurorul Yoshikawa, abil, suspectând că deținutul său nu putea să reziste ispitei de a se lăuda cu faptele lui, a fost de acord. Sorge a început să-și scrie confesiunea cu același spirit cu care abordase totul în viață – energic, didactic, convins că avea dreptate. Este clar din tonul autobiografiei sale din închisoare că se aștepta ca, în cele din urmă, să fie eliberat. Spre deosebire de Clausen, care a făcut tot ce a putut ca să-i convingă pe cei care îl prinseseră că nu mai era comunist, Sorge și-a îndreptat implicit memoriile, peste capete temnicherilor săi japonezi, către superiorii lui de la Departamentul 4. Mesajul său principal a fost că el nu era doar un spion extraordinar și devotat, ci și un excepțional corespondent de presă, om de știință și expert în chestiunea japoneză. „Când era necesar, îmi îndeplineam sarcinile cu rapiditate, hotărâre, curaj și inventivitate“, scria despre sine. „Cercetarea mea era importantă, de asemenea, și pentru poziția mea ca jurnalist. M-a ajutat să fiu recunoscut drept cel mai bun reporter din Japonia.“*****

Protejarea femeilor din viața sa – în special a lui Hanako – era parte din motivul pentru care Sorge a cooperat atât de liber. A făcut o înțelegere cu

Yoshikawa ca Hanako să nu pățească nici un rău și nu a menționat-o niciodată în mărturia sa oficială. De asemenea, cu un considerabil cavalierism, a refuzat să vorbească despre celelalte aventuri romantice ale sale de la Tokyo, în care poliția japoneză estimase că fuseseră implicate circa 30 de femei.*****

Procurorul s-a ținut de cuvânt. În ziua în care Sorge a fost arestat, inspectorul de poliție de la secția Toriizaka care o interogase pe Hanako i-a făcut acesteia o vizită acasă la mama ei. Polițistul, pe care ea îl cunoscea doar ca „domnul M“, s-a purtat politicos. Lui Hanako i-a spus că iubitul ei era arestat pentru „speculă cu valută“. A mai făcut și supoziția că acuzațiile s-ar putea să fie „justificate“, întrucât „se zice că este evreu“. Cu siguranță, domnul M i-a mai spus lui Hanako, aflată în stare de stupefacție, că deținutul Sorge nu era creștin, fiindcă fusese văzut cum se roagă la soarele care răsărea (probabil interpretarea greșită făcută de cel care îl urmărea de vizavi în privința gimnasticii de dimineața devreme a lui Sorge).

– Nu, nu se roagă niciodată la soare, l-a asigurat Hanako pe polițist, cu multă exactitate. Nu se roagă la nimic.*****

O săptămână mai târziu, inspectorul s-a întors și i-a dat vestea că Sorge era spion rus.

– Va fi împușcat, a spus sec domnul M. Nu există nici o șansă să scape.

Doar soțiile îi puteau vizita pe suspecti la închisoare, așadar Hanako nu avea cum să-l vadă. Crăciunul anului 1941 a trecut fără nici o scrisoare și fără nici un cadou, doar cu o altă scurtă vizită din partea domnului M, care a asigurat-o pe Hanako că „Sorge-san își face griji în privința duminică“.*****

În mod clar, Sorge nu putea aștepta nici un ajutor din partea germanilor. Dar, cu siguranță, credea că se putea baza pe ruși, încă legați oficial de pactul de prietenie cu Japonia, că aveau să vină să-l salveze. La câteva zile de la arestarea sa, a așteptat un moment în care să fie singur cu Ohashi și l-a rugat să-l informeze pe „Zaițev de la Ambasada URSS“ de arestarea sa. Viktor Sergheievici Zaițev era secretarul doi al ambasadei – și curierul

NKVD-ului, pe care Clausen și Sorge îl cunoscuseră drept „Serge“. Dar Ohashi nu avea să ia niciodată legătura cu ambasada sovietică.*****

Cu siguranță, Sorge își amintise eforturile extraordinare făcute de Moscova pentru salvarea din captivitatea chineză a unor agenți atât de insignifianți ca familia Noulens – de banii cheltuiți fără nici un control, de campaniile internaționale de presă, de mobilizarea necugetată a celor mai buni agenți secreți ai URSS-ului, inclusiv a lui însuși – și se simțise încurajat.

Categoric, Moscova lucra înnebunită să-și salveze cel mai bun (în opinia lui, cel puțin) și cel mai longeviv spion, nu-i așa? Sorge le-a spus anchetatorilor săi că era sigur că fostul său protector de la Comintern, Solomon Lozovski, unul dintre delegații la conferința de la Frankfurt, unde Sorge fusese recrutat de sovietici, și care acum era adjunctul ministrului de externe, avea să intervină în cazul lui.

Se înșela. Din nefericire, Sorge nu mai lucra pentru Comintern pe timp de pace, ci pentru Armata Roșie, angrenată într-un război mondial.

Departamentul 4 poate că ajunsese, păstrând o oarecare prudență, să aibă încredere în informațiile lui Sorge. Dar ideea de a face un efort pentru a salva un agent cu un trecut ideologic controversat, un om asociat cu atâtea ștabi de la Comintern și cu trădători autodeclarați care fuseseră recent epurați, un rezident care lucra foarte probabil pentru naziști și un cetățean german pe deasupra, nu era prea sus pe lista lor de priorități. În august, generalul Kolganov îl catalogase în fond pe Sorge drept agent dublu în raportul său despre trecutul agentului Ramsay. Deși Kolganov însuși fusese dat afară din Departamentul 4 în octombrie 1941, exact înainte de arestarea lui Sorge, bănuielile rămăseseră. Adevărul era că Sorge nu avea de ce să-și aștepte salvarea de la Moscova.

În urma arestării lui Sorge, Centrul trimisese doi diplomați de la Ambasada URSS să discute cu Anna Clausen, diplomați care au confirmat că se întâmplase un lucru dezastruos. Iar Sorge și agenții săi fuseseră atât de mult timp ochii și urechile URSS-ului în Japonia, încât fără ei Moscova era oarbă și surdă. Fără excelentele contacte ale lui Sorge, nici Centrul, nici rezidentura separată a NKGB-ului din cadrul ambasadei de la Tokyo nu aveau de unde să cunoască aspectele reale ale acestui caz. „Avem informații

că acum cinci zile INSON [Sorge] și GIGOLO [Vukelić] au fost arestați pentru spionaj – pentru cine, nu știm“, a telegrafiat cineva de la ambasada sovietică de la Tokyo la Departamentul 4 acest mesaj nesemnă în data de 30 octombrie (Clausen nici nu era menționat).***** Cu alte cuvinte, NKVD-ul***** nu era sigur de care parte credeau japonezii că erau Sorge și Vukelić – a germanilor sau a sovieticilor. Bineînțeles, nici serviciile secrete militare sovietice nu erau sigure.

În ianuarie, NKVD-ul a aflat că Sorge mărturisise. Zaițev de la NKVD și aghiotantul său Butkevici – „reprezentanții legali“ sovietici care aveau acoperire ca diplomați și care primiseră ordinul de a acționa în calitate de curieri ai rețelei în periculoasele luni finale – reușiseră să strângă ceva informații de la puținele lor surse japoneze. Nu este clar dacă ei sau șefii lor de la NKVD trunchiaseră mesajul, dar până când informațiile secrete au ajuns la nivelul cel mai de sus al partidului, chiar și numele lui Sorge fusese deformat. „Ni s-a semnalat că una dintre persoanele germane arestate la Tokyo, unul ZORGE sau HORGE, a mărturisit că este membru al Partidului Comunist din 1919, că s-a înscris în partid la Hamburg [...] și a lucrat la departamentul de informații al IKKI (Comintern)“, îi scria directorul adjunct al NKVD-ului, Pavel Fitin, șefului Comintern, Dmitrov, pe 7 ianuarie 1942. „La Tokyo s-a aflat în contact cu lucrătorii noștri. [...] Vă cer să mă informați cât de corectă este această informație.“*****

Cu alte cuvinte, NKVD-ul de la Moscova nu era absolut deloc la curent cu importanța lui Sorge ca spion – și, în mod evident, uitase legătura dintre el și informațiile secrete militare raportate în octombrie de agentul Ramsay/INSON prin intermediul propriei lor rezidentura de la Tokyo. Mai mult decât atât, este clar că interesul principal al NKVD-ului în cazul lui Sorge era să-și protejeze agenții, pe Zaițev și Butkevici, pentru a nu fi deconspirați.

Fostul superior al lui Sorge, Boris Gudz, care părăsise Departamentul 4 și lucra în acel moment ca șofer de autobuz la Moscova, specula că pe Stalin îl înfuriase mărturisirea lui Sorge și în consecință nu a vrut să facă nici un schimb pentru el.***** Mai probabil, în timp ce Sorge îngheța în celula sa, scriind la credincioasa lui mașină de scris propria relatare despre

succesele sale ca informator secret, Moscova, pur și simplu, îl ignora. Dosarul NKVD-ului despre Sorge semnalează în mod greșit moartea acestuia prin împușcare în 1942. Se pare că Departamentul 4 uitase de existența lui.

Centrul nici măcar nu s-a sinchisit să o informeze imediat pe Katia de arestarea soțului ei. Aceasta a continuat să-i scrie până târziu, în toamna lui 1941, trimițând scrisorile la sediul din aleea Bolșoi Znamenski. „Dragă Ika, nu mai am vești de atâta timp, încât nu mai știu ce să cred“, scria ea într-o scrisoare nedată, inclusă într-o colecție sovietică de documente despre Sorge din 1965, despre care se spune c-ar fi fost trimisă după arestarea lui. „Mi-am pierdut speranța că ești. Toată această perioadă a fost foarte grea. Foarte grea, fiindcă, repet, nu știu ce se întâmplă cu tine și cum ești. Încep să cred că este imposibil să ne mai întâlnim în viața aceasta. Nu mai cred absolut deloc și m-am săturat de singurătate. Ce pot să spun despre mine? Încet-încet, îmbătrânesc. Muncesc mult și nu mai am speranță că te voi revedea vreodată. Te îmbrățișez cu putere. A ta, K.“***** Funcționarii de la Departamentul 4 inseraseră, pur și simplu, scrisoarea ei în dosarul lui Sorge, ca să nu mai fie transmisă niciodată.

Procurorul Yoshikawa a condus aproximativ 50 de interogatorii în cazul lui Sorge pe o perioadă de patru luni. Unele sesiuni durau până la ora 10 noaptea. Deținutul nu a fost tratat rău. Conducerea de la Sugamo i-a permis lui Sorge să cheltuie banii care fuseseră găsiți în locuința acestuia – 1 000 de yen, plus un portofel din piele neagră care conținea 1 782 de dolari americani. Ohashi a remarcat că deținutul său își procura în mod regulat publicația The Economist care, foarte straniu, era disponibilă la magazinul închisorii, și își cumpăra masa de prânz, de cinci yen, pe care polițistul însuși nu și-o putea permite. Sorge a cerut și două audiențe la directorul închisorii, ca să întrebe, de ambele părți, despre evoluția războiului. Stătea într-o celulă în care încăpeau trei saltele tatami, cu o toaletă atașată la un scaun și un spălător cu un capac din lemn, pe care îl transformase în măsuța pe care bătea la mașina de scris.*****

Lui Ozaki, mai puțin ascet și cu un psihic nu atât de rezistent precum cel al lui Sorge, i-a fost mult mai greu. Directorul închisorii îl considera un om

extrem de inteligent și fermecător, dar Ozaki era în mod clar profund zdruncinat de separarea forțată de familia sa. De la Sugamo, Ozaki a scris o serie de scrisori de dragoste splendide pentru soția sa, Eiko, o selecție a acestora fiind publicată, după moartea lui, sub titlul Dragostea a fost ca o stea căzătoare – cartea va deveni un bestseller după război, iar acum este considerată o operă clasică a poeziei japoneze de dragoste.***** A scris, de asemenea, două volume de poeme, Raportul Norul Alb, pe care Ozaki i le-a încredințat directorului spre păstrare, dar care s-au pierdut în timpul bombardamentelor cu bombe incendiare cărora avea să le cadă pradă Tokyo în 1945.

Poliția Tokko era, în același timp, ocupată, cu arestarea tuturor celor menționați în confesiunile membrilor rețelei de spionaj. În cele din urmă, au arestat 11 persoane care aveau legătură cu cazul. Printre acestea se aflau Anna Clausen și Kawai, doi dintre colaboratorii lui Sorge din perioada Shanghai, câteva umile ajutoare ale lui Miyagi și precum și doi aristocrați – prințul Saionji și Takeru Inukai (cunoscut și după pseudonimul de scriitor Inukai Ken și coleg al lui Ozaki în Grupul de la micul dejun).*****

Procesul de spionaj al lui Sorge a început cu o ședință cu ușile închise a Curții Districtuale Tokyo, în mai 1942. Sorge a fost apărut de un celebru avocat, cunoscut pentru că îi reprezenta pe comuniști. Apărarea sa consta în faptul că nu făcuse nimic ilegal și că nu forțase niciodată pe nimeni să divulge informații. Dar acum, când Tokko deținea cheia codului secret al rețelei, putuseră, în sfârșit, să descifreze mulțimea de interceptări radio pe care le adunaseră de ani întregi. Curând, după o uriașă muncă, japonezii aveau o evidență aproape completă a fiecărui mesaj trimis de Clausen la Centru. Dovezile despre anvergura spionajului lui Sorge erau atât de copleșitoare, încât nu a existat absolut nici o îndoială asupra verdictului. Foarte curios, unul dintre lucrurile pe care japonezii l-au găsit extrem de incriminator a fost conținutul unei casete cu documente personale, pe care Sorge o lăsase la prietenul său Paul Wencker ca să i-o păstreze în siguranță. După arestarea lui Sorge, Wencker predase documentele autorităților japoneze (nu este clar dacă făcuse acest lucru din proprie inițiativă sau pentru că primise ordin de la Ott). Casetă conținea vechi

scrisori de dragoste de la fosta soție germană a lui Sorge, Christiane, și de la actuala soție, Katia. Sorge nu era doar un spion dovedit, ci și soțul secret al unei cetățene sovietice.*****

În plus, autoritățile japoneze aleseseră momentul începerii proceselor lui Sorge pentru a face, în sfârșit, publică arestarea acestuia. Dacă memoriile lui Schellenberg sunt demne de crezare, doar acum, la opt luni de la arestarea lui Sorge, agentul său de la Gestapo, Meisinger, le raportase timid superiorilor săi, în linii mari, cazul. Nu este surprinzător faptul că Meisinger alesese să dea partea cea mai mare a vinei pe imprudența și lipsa de înțelepciune a lui Ott.*****

Repercusiunile la Berlin au fost profunde. „Într-o prelungită și neplăcută ședință cu Himmler, a trebuit să justific colaborarea noastră cu Sorge“, scria Schellenberg. „În ceea ce-l privește pe ambasadorul Ott, Meisinger a făcut tot posibilul să-l distrugă. Totuși, după o atentă examinare a probelor, a devenit foarte clar faptul că, în timp ce Ott a fost intens exploatat de Sorge, nu s-a făcut niciodată vinovat de complicitate premeditată la activitățile de spionaj.“*****

Himmler, care întotdeauna avusese îndoieli în privința lui Sorge, l-a informat pe Führer că valorosul lor informator de la Tokyo era, de fapt, spion sovietic. „Într-o discuție confidențială dintre Hitler și Himmler, Hitler a fost de acord că în această afacere serviciile secrete germane erau mai presus de orice vină.“***** Hitler, cu toate acestea, dezaprobase slăbiciunea lui Ott. „Hitler a fost de părere că un om în poziția lui Ott nu ar trebui niciodată să îngăduie ca prietenia și încrederea să-l ducă așa departe, încât să dezvăluie informații politice confidențiale. Ott a avut noroc că Hitler a privit lucrurile cu atâta obiectivitate. A fost destituit din funcția de ambasador și, deși Meisinger a primit instrucțiuni secrete să caute dovezi suplimentare, nu s-a găsit absolut nimic și nu s-a mai luat nici o altă măsură împotriva lui.“***** Bietul Ott a încercat să-și răscumpere greșeala cerându-și transferul pe front. Nu i-a fost acordat, dar, în schimb, a primit ordin să se mute la îndepărtatul consulat german din Peiping***** , China. Se afla acolo, când, la sfârșitul anului 1942, a aflat că unicul său fiu, Podwick, a fost ucis la Stalingrad.

Abia în 15 decembrie 1942, atât Sorge, cât și Ozaki au fost condamnați pentru violarea Legii de păstrare a păcii și a Legii siguranței apărării naționale. Cazul, considerat delict capital, a fost înaintat în mod automat la Curtea Supremă pentru pronunțarea sentinței. Agenția oficială sovietică de știri TASS a anunțat că „nici un membru al guvernului sovietic sau al ambasadei sovietice nu are legătură directă cu cazul“.***** În particular, un oficial de la Ambasada URSS a numit procesul „un complot pus la cale de Coloana a Cincea a gărzilor de elită ale lui Hitler și de poliția specială. Moscova nu știe nimic în această privință.“*****

Nu este clar dacă Moscova a aflat ceva despre dezvoltările din sala de judecată despre relația dintre Sorge și Katia. Soția rusoaică a lui Sorge nu a fost menționată în nici o știre de presă. Dar, în orice caz, este posibil ca logica nemiloasă a poliției secrete să fi cerut ca detaliile neelucidate ale cazului Sorge să dispară. Din dosarul personal al Katiei reiese că fusese pusă sub supraveghere din octombrie 1941. În noiembrie 1942, Katia a fost dată afară de la fabrică și arestată. În fișa ei de lucru pentru luna iunie a acelui an scria: „critică însoțită de un avertisment oficial pentru iresponsabilitate și lipsă de punctualitate“. Cauza oficială a concedierii ei a fost înregistrată ca Articolul 47(D) din Codul Muncii – „activitate infracțională“ – deși nu s-a consemnat de ce fel anume.

Katia Maksimova a fost condamnată la cinci ani de exil intern în satul Bolșaiia Murta, aflat la 120 de kilometri de Krasnoiarsk, în Siberia centrală. În primăvara anului 1943, i-a scris două scrisori surorii ei, la Moscova, în care se plângea că era înghețată, înfometată și foarte slăbită. În acea vară, Katia s-a îmbolnăvit grav și a fost internată la spitalul din sat. Infirmiera ei a fost Liubov Ivanovna Kojimakina, care, în 2011, își amintea că pacienta sa avea „niște ochi mari și cenușii. [...] Nu știam cine era, dar a atins ceva în sufletul meu, cum zăcea acolo, în pat, palidă și chinuită. «Vrei apă?» am întrebat-o, dar nu a răspuns, doar s-a uitat la mine cu ochii ei mari și cenușii și cu o lacrimă pe obraz.“***** Cei doi medici din sat pleaseră pe front cu doi ani înainte. Nu mai era nimeni care s-o trateze corespunzător. În ziua următoare, Kojimakina a reintrat în tură și a găsit patul Katiei gol. Pacienta murise și fusese dusă la cimitirul din sat. Acesta a fost distrus după război. Sorge nu avea să mai afle nimic despre soarta

soției lui, nici despre cruda ingratură a statului sovietic față de femeia care îl așteptase răbdătoare acasă.

*

Justiția japoneză, în mod surprinzător pentru un regim autoritar, s-a dovedit și conștiincioasă, și scrupuloasă. Cele trei volume de documente investigative pregătite de Tokko erau extrem de detaliate și mult mai profesionist întocmite decât probele superficiale adunate de NKVD în scopul condamnării a mii de suspecti acuzați de spionaj în anii 1930. Ozaki a petrecut trei săptămâni pregătindu-și o impresionantă declarație personală pentru tribunal, în care explica faptul că fusese motivat de un anumit tip de patriotism și că, de fapt, nu încălcase sacrosanctul principiu al kokutai – legătura naturală pe care fiecare japonez o are cu patria și împăratul, cu pământul și cu spiritele ancestrale. Ozaki nu și-a negat convingerile comuniste, dar a susținut că acționase în interesul țării sale.

Sorge, la rândul lui, a declarat la tribunal că el „nu a avut absolut nici un gând și nici un plan să declanșeze o revoluție comunistă în Japonia sau să răspândească în Japonia comunismul în vreun fel. [...] Cu toate acestea, îmi asum întreaga responsabilitate, așa că vă rog să-i tratați pe colegii mei japonezi cât se poate de blând.”***** Nu a ajutat. Pe 29 septembrie 1943, și Ozaki, și Sorge au fost condamnați la moarte prin spânzurare. Verdictul l-a luat pe Ozaki, cel puțin, complet prin surprindere.

Sorge a fost mai liniștit. Un translator de la Ambasada Germaniei, trimis să-i înregistreze ultima dorință și să-i redacteze testamentul, a spus că arăta bine. Ridurile de pe față i se neteziseră după doi ani de abținere impusă. Lăsa impresia „unui om care era mândru că realizase ceva mareț, iar acum este gata să părăsească scena cu toate realizările sale”. Sorge a cerut ca mama sa, în vârstă de 80 de ani, care încă locuia la Berlin, să fie scutită de repercusiuni și a mai cerut cărți de istorie, ca să citească.***** Kawai, închis și el la Sugamo, l-a zărit pe Sorge dansând de bucurie și bățând

jovial pe spate un gardian, când se răspândise vestea în închisoare că germanii fuseseră învinși la Stalingrad.*****

Poate că Sorge a fost atât de liniștit până în ultimul moment pentru că se așteptase ca URSS-ul să-l salveze. La începutul interogatoriului său, Sorge spusese că guvernul sovietic avea să facă schimb între el și prizonierii japonezi – deși, întrucât cele două țări nu erau în război, nu este clar la ce prizonieri se referise. Este posibil ca Japonia să fi abordat Moscova cu o asemenea ofertă. Un vechi tovarăș al lui Sorge, Leopold Trepper, celebrul spion sovietic care și-a ispășit pedeapsa în Gulag, alături de un general japonez, după război, relatează că acesta din urmă îi mărturisise că guvernul japonez făcuse trei încercări de a aranja un schimb pentru Sorge și, de fiecare dată, li se spusese că Moscova nu avea cunoștință de el. Trepper, un narator care nu prezintă încredere, este singura sursă pentru această poveste.***** Nu există nici o urmă a vreunei asemenea oferte în arhivele japoneze.

Ulterior, relatări sovietice romanțate descriu cum ministrul de externe japonez Mamoru Shigemitsu apăruse pe neașteptate la ambasada sovietică la o recepție, în ajunul Zilei Revoluției, pe 6 noiembrie 1943, ca să-i ofere ambasadorului sovietic Iakov Malik ultima șansă de a-și salva agentul. Dar Mihail Ivanov, la acea vreme atașat militar la ambasada din Tokyo, contrazice această poveste. Ivanov a confirmat că Shigumitsu discutase într-adevăr cu Malik în acea seară – dar doar ca să insiste asupra continuării relațiilor de prietenie dintre Japonia și URSS, întrucât soarta războiului se schimba în defavoarea Germaniei. Sorge nu fusese menționat.*****

A doua zi după discuția dintre Malik și Shigumitsu de la ambasadă era cea de-a treizeci și patra aniversare a Marii Revoluții din Octombrie, o zi de sărbătoare pentru comuniștii din întreaga lume. Autoritățile japoneze au considerat că era un moment potrivit pentru executarea lui Sorge și a lui Ozaki. Ichijima Seiichi, directorul închisorii Sugamo, purta uniforma de gală, cu epoleți, nasturi de alamă, mănuși albe și sabia din dotarea poliției. Alți oficiali erau în uniforma de gală de dimineață, iar capelanul închisorii purta roba budistă. Ozaki a fost trezit ca de obicei, la șase, a luat micul

dejun cu orez, supă de fasole și murături și i-a scris o ultimă carte poștală soției sale, Eiko.

„Începe să fie din ce în ce mai frig“, scria el. „Mă voi lupta vitejește cu frigul.“*****

Ozaki a refuzat ceaiul și prăjiturile ceremoniale, dar a îngenunchat ca să se roage la o imagine a lui Buddha, în timp ce preotul intona mantra „Cele trei promisiuni din marea sutra pentru viață neîntreruptă“.***** A fost condus în marea sală de execuție, unde i s-au citit acuzațiile, i s-a pus o glugă pe cap și a fost plasat deasupra unei trape. Cinci polițiști ai închisorii au acționat mecanismul de declanșare, ca nici unul dintre ei să nu simtă vina de a fi ucis un om.

Sorge a fost adus după el. Doar când a văzut îmbrăcămintea de gală a oficialilor și-a dat seama că sosise momentul execuției.

– Astăzi este? a întrebat el.

– Da, astăzi, i-a răspuns directorul.

Sorge purta pantaloni închiși la culoare, o cămașă deschisă la nasturi și o jachetă care îi era mare. Părea calm și stăpân pe sine. Când a fost întrebat de bunurile sale, a răspuns că ar vrea să i le lase Annei Clausen, fără îndoială din dorința de a o proteja pe Hanako de alte complicații cu poliția. Sorge le-a lăsat călăilor lui aparatul de fotografiat Laica și dicționarele și a solicitat ca scrisorile pe care le pregătise pentru mama și sora lui să fie trimise prin intermediul Ambasadei Germaniei. A refuzat politicos ceaiul și prăjiturile, dar a cerut o țigară. Directorul închisorii i-a spus că era împotriva regulamentului. Yuda Tamon, martorul oficial de la Tokko la execuție, a intervenit impulsiv.

– Oh, lăsați-l să fumeze o țigară! i-a îndemnat el. Știu că este împotriva regulamentului, dar este ultima lui dorință. Puteți spune că i-ați dat voie să ia un medicament în ultimul moment.*****

Directorul nu s-a lăsat înduplecat, iar Sorge a fost condus la trapă.

În timp ce îi legau brațele și picioarele și îi puneau ștreangul la gât, Sorge a rostit trei fraze clare și răspicate în japoneză.

– Sakigun [Armata Roșie]! Kokusai Kyosanto [Partidul Comunist Internațional]! Soviet Kyosanto [Partidul Comunist Sovietic]!

Trapa s-a deschis sub picioarele sale, iar Sorge a căzut în uitare.*****
Directorul Ichijima avea să spună că „nu văzuse pe nimeni comportându-se cu mai multă demnitate ca Ozaki și Sorge în momentul morții“.*****

Ceilalți membri ai rețelei au avut o moarte mai puțin glorioasă. Miyagi a fost răpus de pneumonie la jumătatea procesului său, în 1943, plămânii lui bolnăvicioși neputând îndura umezeala și frigul din închisoare. Vukelić a fost condamnat la închisoare pe viață și, în iulie 1944, a fost transferat de la penitenciarul Sugamo la Abashiri, pe insula Hokkaido din nordul înghețat, unde s-a stins din lipsă de hrană. Vukelić cântărea 32 de kilograme când a murit. Yoshiko a fost informată de moartea acestuia pe 15 ianuarie 1945.

Clausen și Anna au fost mai norocoși. Au supraviețuit războiului și au fost eliberați de americani în august 1945. Amândoi s-au întors în Germania, unde Max – admiratorul lui Hitler și comunistul decăzut – a fost sărbătorit ca erou sovietic de recent instauratul regim din Germania de Est.

Rămășițele pământești ale lui Ozaki i-au fost predate soției sale, fiind incinerate la cimitirul Ochiai din Shinjiku-ku, Tokyo. „Nu există nimic înaintea mea, nici măcar culori“, scria ea. „Tot ce există este un șir nesfârșit, plictisitor de ore goale și un spațiu gol. Am mers pe șoseaua întunecată, prin ploaie, ținând în brațe cenușa caldă încă a soțului meu. I-am spus cenușii soțului meu: «Iată casa în care ți-ai dorit atât de mult să vii. Acum ai biroul numai pentru tine.» Cu lacrimi în ochi, i-am așezat cenușa pe masa din biroul lui. Afară ploua torențial.“*****

Nici germanii, nici rușii nu au avut vreun interes să-i facă lui Sorge o înmormântare în toată regula, așa că a fost îngropat în cimitirul Zoshigaya, de lângă închisoarea Sugamo, o scândură de lemn marcându-i locul de veci.***** În iulie 1945, penitenciarul a fost distrus de bombardamentele Aliatilor. Casa lui Sorge a ars și ea, împreună cu

impresionanta sa bibliotecă, pe care avocatul apărării o donase biroului procurorului.***** Hanako a aflat de execuția lui Sorge abia în octombrie 1945, la două luni după capitularea Japoniei, când autoritățile de ocupație ale Aliților au publicat detaliile cazului în presa locală. Întreaga poveste a produs senzație, nu în ultimul rând fiindcă Ozaki a ajuns să fie privit de mulți japonezi de stânga drept un erou și un patriot, care se opusese militarismului, în timp ce atât de mulți dintre concetățenii lor rămăseseră rușinos de tăcuți. Cazul Ozaki a inspirat mai multe filme și piese de teatru, inclusiv piesa din 1962 *Otō to yobareru Nihonjin* (Un japonez pe nume Otto), a lui Junji Kinoshita. Peste 100 de cărți au fost scrise în japoneză despre rețeaua de spionaj a lui Sorge și o înfloritoare Societate Sorge, cu sediul la Tokyo, organizează conferințe anuale, cu o participare numeroasă.

În 1948, Kawai, care fusese eliberat din închisoare de Aliți, și fratele vitreg al lui Ozaki, Hotsuki, au încurajat-o pe Hanako să-și scrie biografia. Au publicat-o într-o revistă de stânga înființată de ei, *Junken News*. De asemenea, Hanako a căutat cu mare atenție posibila locație a mormântului iubitului ei. Cu profiturile obținute din vânzarea autobiografiei, Hanako a reușit să finanțeze o exhumare și a identificat trupul lui Sorge după picioarele lui mutilate de șrapnel și după puntea de aur din maxilarul lui, din care Hanako și-a făcut un inel. De asemenea, a cumpărat un loc de veci în cimitirul Tama, unde Sorge se odihnește acum printre mormintele maiestuoase ale personalităților nipone, sub o piatră de granit pe care este gravată următoarea inscripție în japoneză: „Aici odihnește un erou care și-a sacrificat viața luptând împotriva războiului și pentru pacea mondială“.***** Hanako a murit la Tokyo în anul 2000, la vârsta de 89 de ani, iar cenușa ei a fost îngropată lângă a lui.*****

După război, autoritățile americane de ocupație din Japonia au fost extrem de interesate de cazierile judiciare ale membrilor rețelei lui Sorge care supraviețuiseră războiului, în special fiindcă se temeau că sovieticii orchestraseră chiar și pe pământul lor o operațiune de infiltrare asemănătoare, cu un la fel de mare success. Generalul Douglas MacArthur, comandantul trupelor de ocupație, a numit realizarea lui Sorge „un devastator exemplu de strălucit succes al spionajului“. Generalul Charles Willoughby a primit însărcinarea de a pregăti un raport detaliat al cazului

pentru MacArthur. Descoperirile lui au fost intens citate în timpul ședințelor din august 1951 ale Comitetului pentru activități anti-americane din cadrul Camerei Reprezentanților a SUA, conduse de senatorul Joseph McCarthy, care căuta posibili Sorige în America – și un eventual amestec al sovieticilor în încurajarea Japoniei să atace Pearl Harbor.

În timpul mărturiei sale, Willoughby a lăsat impresia că Sorige îi avertizase pe sovietici în privința atacului plănuț de japonezi asupra Americii. „Stalin a primit informația“, i-a spus acesta lui McCarthy în 22 august 1951. În ziua următoare, Willoughby a explicat, cu mai multă acuratețe, că „Pearl Harbor este un termen clar și că nu a apărut în mesajul lui Sorige. Dar acest aspect nu a fost important – lucrul important a fost că japonezii ținteau spre sud, spre o confruntare cu Statele Unite și Marea Britanie.“***** Dar mitul că sovieticii știau de planurile Japoniei pentru un atac surpriză și nu avertizaseră Washingtonul în privința pericolului circula destul de intens. Senatorul Adlai Stevenson a vorbit despre „duplicitatea“ lui Stalin în ceea ce privește atacul de la Pearl Harbor. Au fost scrise mai multe cărți care susțineau că atacul japonez asupra SUA fusese un complot pus la cale de Kremlin, pentru a îndepărta pericolul care păștea Siberia.***** Chiar și colegul lui Sorige de la Ambasada Germaniei, secretarul trez Hans-Otto Meissner, a făcut din Pearl Harbor punctul culminant al bizareii sale cărți din 1955, *The Man with Three Faces*. În acest amestec de biografie și mitologie fabricată, Meissner afirmă că Sorige trimisese următorul mesaj la Centru: „PORTAVION AL AVIAȚIEI JAPONEZE ATACĂ MARINA STATELOR UNITE LA PEARL HARBOR PROBABIL ÎN ZORI ȘASE NOIEMBRIE STOP SURSĂ DE ÎNCREDERE STOP JOE“.***** Telegrama era în întregime rodul fanteziei lui Meissner (nu în cele din urmă, pentru că JOE era numele de cod al lui Miyagi, nu al lui Sorige).

Sovieticilor le-a luat mult mai mult să dezgroape amintirea lui Sorige dintre milioanele de victime ale lui Stalin. În 1956, Katia Maksimova a fost reabilitată în mod oficial, alături de colegii lui Sorige din Comintern și din Departamentul 4 care pieriseră în Marea Epurare. Dar abia în 1964, când un film franco-german despre viața lui Sorige a avut premiera la Festivalul de Film de la Moscova, cazul a ajuns în atenția succesorului lui Stalin, Nikita Hrușciiov. Producția din 1961 a regizorului francez Yves Ciampi *Qui êtes-vous, Monsieur Sorige?* s-a bazat în mare parte pe mărturia mult deturnată

de la adevăr a lui Meissner în ceea ce privește acest caz (Meissner jucase el însuși în film). Dar când Hrușciiov a văzut filmul – Jukov și Golikov au fost și ei prezenți în sală –, a vrut să aibă propriul răspuns la întrebarea ridicată de titlul filmului lui Ciampi. S-a format o comisie însărcinată cu colectarea documentelor și a mărturiilor de la ofițerii sovietici de informații care mai erau în viață și care lucraseră cu Sorge, iar rezultatele – care conțineau fragmente surprinzător de ample din schimbul de telegrame ultrasecrete dintre Departamentul 4 și Tokyo – au fost publicate sub forma unei cărți.

Conducerea sovietică a decis ca Sorge să intre în panteonul oficial al sfinților sovietici. Zidul din Berlin fusese ridicat recent și poporul din Germania de Est avea nevoie de un erou prosovietic și antifascist – un bun cetățean german care era și un patriot sovietic. Sorge a fost declarat postmortem Erou al Uniunii Sovietice și un monument din piatră greoi, decorat cu efigia medaliei, a fost așezat lângă monumentul original, plin de demnitate, ridicat de Hanako pe mormântul lui din Tokyo. Presa sovietică s-a lansat imediat în acțiune cu o serie de articole adulatoare de câte o pagină în Sovietskaia Rossiia bazate pe dosarele de cadre ale lui Sorge. O stradă din Moscova a primit numele lui, cu tot cu statuia unei siluete autoritare într-un tren ci fluturând, care ieșea din umbra unei cortine de bronz. Și un vapor a fost botezat cu numele lui și a fost emis un timbru de patru copeici cu fața colțuroasă a lui Sorge. Un astfel de timbru a fost cumpărat de tatăl autorului, la acea vreme profesor universitar invitat la Universitatea din Moscova, la cererea lui William Deakin, rectorul Colegiului St. Antony din Oxford. Deakin lucra la primul expozeu științific occidental dedicat cazului și timbrul a stat la baza ilustrației de copertă a primei ediții a cărții *The Case of Richard Sorge* (Cazul lui Richard Sorge), publicată în 1966. În același an, în URSS a fost publicat primul roman bazat pe cariera lui Sorge, ducând la nașterea unei stranie tradiții literare, care, până în 2017, includea cel puțin o jumătate de duzină de biografii romanțate ale celebrului spion rus.

Sorge s-a bucurat de încă o explozie de celebritate controlată oficial la sfârșitul anilor 1970. Încă o dată, povestea lui Sorge a devenit ecranul pe care puteau fi proiectate luptele de putere de la Kremlin. KGB-ul și

directorul acestuia, Iuri Andropov, dobândeau putere și prestigiu și aveau nevoie de un spion-erou – o versiune sovietică îndrăznească a lui James Bond – pentru a glorifica imaginea KGB-ului. Au fost comandate noi cărți și noi articole. Romancierul sovietic Iulian Semionov a scris o serie de romane numită Șaptesprezece momente al primăverii, în care erau urmărite aventurile unui spion sovietic fictiv, infiltrat în aparatul serviciilor secrete naziste de la Berlin – serie care a devenit, în 1979, un serial de televiziune extrem de popular. Semionov a spus că eroul său fictiv, Max Otto von Stierlitz, era inspirat de Sorge. În 1982, s-a înălțat un monument și în orașul natal al lui Sorge, Baku. Este o sculptură bizară – un zid monumental din bronz, străpuns de o pereche de ochi holbați de proporții gigantice, meniți să reprezinte ochiul atotvăzător al spionajului sovietic.

Uniunea Sovietică îl canonizase oficial pe Sorge ca erou. Cu toate acestea, nici statuile, nici cărțile n-au putut niciodată șterge cu desăvârșire reala suspiciune, indiferență și trădarea supremă a URSS-ului față de cel mai mare spion al său. Nici un alt agent sovietic nu a slujit Moscova atât de bine și atât de mult timp. Rețeaua de spionaj pe care a creat-o Sorge a fost unică în istoria spionajului modern prin accesul său la cercurile interne de putere atât din Germania, cât și din Japonia. Cu toate acestea, în momentul în care țara sa adoptivă s-a aflat în cel mai mare pericol, atmosfera de paranoia pe care o crease Stalin s-a concretizat în ignorarea prețioaselor informații secrete pe care le transmisese cu conștiinciozitate la Moscova. Sorge nu a fost un om perfect, dar a fost un spion desăvârșit – curajos, genial, neobosit. Tragedia lui Sorge fost aceea de a avea ca șefi niște oameni lași și corupți, care și-au pus carierele mai presus de interesele vitale ale țării pentru care el și-a dat viața.

Willoughby, Shanghai Conspiracy, Prefață semnată de generalul Douglas MacArthur, p. 7.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo; Hearings on the Un-American Aspects of the Richard Sorge Spy Case, US Government Printing Office, Washington DC, 1951, p. 1142.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, și cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo. Kordt, care a susținut că a fost prezent, a scris că acest interviu a durat doar trei minute (Nicht aus den Akten, p. 430), dar estimarea lui Yoshikawa de cel puțin zece minute pare mai probabilă.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, și cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, și cu Tamazawa, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Der Spiegel, 19 septembrie 1951, p. 24.

Declarația lui Ott apare într-un interviu dintr-un ziar din 1959, citat în Prange et al., Target Tokyo, p. 592.

Interviul lui Prange cu Yoshikawa, 16 ianuarie 1965, Target Tokyo.

„Sorge Memoir“, Partea a II-a, pp. 23, 31.

Interviul lui Prange cu Ohashi, 21 ianuarie 1965, Target Tokyo; „Sorge Spy Ring“, p. A706.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 154. Interviul cu Hanako, 16 ianuarie 1965, Prange, Target Tokyo.

Hanako Ishii, Ningen Zoruge, p. 154. Interviul cu Hanako, 16 ianuarie 1965, Prange, Target Tokyo.

Whymant, Stalin's Spy, p. 299.

Fesiun, Documente, nr. 180, 21102.

*În mod derutant, Comisariatul Poporului pentru Securitatea de Stat (NKGB) revenise la vechea sa titulatură, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD), între iulie 1941 și 1943. (n.a.)

Fesiun, Documente, nr. 181; RTsKhIDNI: f 495 op 73 d 188, lista 7.

Interviul cu Gudz, ORT, 1999.

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, p. 16.

Interviul pe care doamna Harada i l-a luat în numele lui Prange lui Seiichi Ichijima, februarie 1965, Target Tokyo.

Johnson, Instance of Treason, pp. 2, 36.

„Sorge Spy Ring“, pp. A717, 721.

Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, p. 135.

Schellenberg, Memoirs, p. 162.

Schellenberg, Memoirs, pp. 163–164.

Schellenberg, Memoirs, pp. 163–164.

Schellenberg, Memoirs, pp. 164–165.

*Nume folosit în perioada 1928–1949 pentru actuala capitală a R.P. Chineze, Beijing (n.red.)

„Extrase“, Partea a XIV-a, Efectul anunțului public al cazului.

„Extrase“, Partea a XIV-a.

Nikolai Dolgopolov și Nadejda Stolarciuk, „Delo 3947. În căutarea mormântului Katiei Maksimova“, Rossiiskaia Gazeta, 20 octombrie 2011.

Der Spiegel, 3 octombrie 1951.

Der Spiegel, 3 octombrie 1951.

„Extrase“, Interogatoriul lui Kawai.

Ciunihin, Vladimir Mihailovici, Richard Sorge: Notes, p. 120.

Ciunihin, Richard Sorge: Notes, mărturia lui V.T. Roșciupkin, p. 122.

Interviul lui Prange cu Yuda, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Yuda Tamon, martorul oficial din partea poliției Tokko la execuție, mai 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Yuda, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul lui Prange cu Yuda, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviul pe care dna Harada i l-a luat în numele lui Prange lui Seiichi Ichijima, februarie 1965, Target Tokyo.

Răspunsuri la chestionarul nedatat supus atenției lui Hotsuki Ozaki de către doamna Harada, în numele lui Prange, Target Tokyo; Toshito (ed.), Gendai-shi Shiryo, p. 6.

Interviul lui Prange cu Yuda, 18 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Interviurile lui Prange cu Asanuma/Harada și cu Hanako, 7 ianuarie 1965, Target Tokyo.

Johnson, Instance of Treason, p. 254; Deakin, Storrey, Case of Richard Sorge, p. 345; interviul lui Prange cu Hanako, 9 ianuarie 1965, Target Tokyo.

<https://www.findagrave.com/memorial/7284385/hanako-ishii>.

Washington Evening Star, 23 și 24 august 1951.

Washington Post, 8 octombrie 1952.

Meissner, Man with Three Faces, p. 218.

Note. Abrevieri folosite în Note

PADAA Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (Arhiva Politică a Ministerului Federal de Externe, Berlin)

RGASPI Rossiiskii gosudarstvennii arhiv soşialno-politiceskoi istorii (Arhiva statului rus de istorie socială şi politică din Moscova, fosta arhivă a Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, care a înglobat Arhiva Cominternului)

TNA The National Archives (Arhivele Naşionale, Londra)

ȚAMO RF Țentralnii arhiv Ministerstva Oboronî Rossiiskoi Federaţii (Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării Federaţiei Ruse, Podolsk)

Bibliografie selectivă

Surse de arhivă

Bundesarchiv (Arhivele federale germane), Koblenz: Bild 101I-121-0011A-22; Bild 183-Z0519-022

Arhivele centrale ale Ministerului Apărării al Federației Ruse (ȚAMO RF), Podolsk: Fond 15, 15A, 17, 18, 39, 40, 47, 55, 58

Documentele FDR, Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum, Hyde Park, NY, PSF cutia 85

Arhiva politică a Ministerului Externe al Germaniei (PADAA – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts), Berlin: Dosarul Securității de Stat, Japonia (1941–1944): dosarul despre cazul Sorge

Biblioteca Congresului, Washington, DC: Congresul SUA, cel de-al 79-lea Congres, Comitetul reunit de investigare a atacului de la Pearl Harbor; Audierile din fața Comitetului reunit de investigare a atacului de la Pearl Harbor, Imprimeria Guvernului American, Washington, DC, 1945–1946; Camera Reprezentanților a Statelor Unite ale Americii, cel de-al 82-lea Congres, Prima Sesiune: Comitetul pentru Activități Antiamericane; Audieri ale aspectelor antiamericane în cazul de spionaj al lui Richard Sorge, Imprimeria Guvernului American, Washington, DC, 1951

Arhivele Naționale (The National Archives – TNA), Londra: HW 17/18, Radiotelegrame dintre Foreign Office, de la Londra, și Ambasada Marii Britanii la Moscova, 1935

Arhiva Rusă de Stat pentru Istorie Socială și Politică, Moscova (RGASPI – cunoscută ca RȚHIDNI, 1991–1999): (fosta Arhivă a Comitetului Central al

Partidului Comunist al URSS, incluzând Arhiva Cominternului): Fond 495, 496, 498, 508, 509, 510, 511.

Surse primare publicate

Antonov-Ovseienko, Anton, The Time of Stalin: Portrait of a Tyranny, New York, 1981

Barmin, Aleksandr, One Who Survived, New York, 1945

Buharin, Nikolai, „Putem construi socialismul într-o țară fără ca proletariul vest-european să fie victorios?“, Izvestia, aprilie 1925

Chambers, Whittaker, Witness, New York, 1952

Comrade Sorge: Documents and Memoirs, Moscova, 1965 (scrisă de jurnaliști de la Sovietskaia Rossiia, aceasta este prima carte despre Sorge publicată în Rusia)

„Corespondența dintre Sorge și soția sa Katia“, revista Ogoniok, aprilie 1965

Degras, Jane, The Communist International, Selected Documents, Oxford, 1960

Dirksen, Herbert von, Moscow, Tokyo, London, Norman, 1952

Dönitz, amiralul Karl, Memoirs, Londra, 1958, retipărită în 1997

Fesiun, A.G., Delo Riharda Zorge: Neisvestnie Dokumentî, Moscova, 2000

Gorev, Ia., „Ia Znal Sorge“, Pravda, 1964

Grew, Joseph C., Ten Years in Japan, New York, 1944

Harich-Schneider, Eta, Charaktere und Katastrophen, Berlin, 1978

Ishii, Hanako, Ningen Zoruge, Aijin Miyake Hanako no Shuki (Omul Sorge, Memoriile amantei sale, Miyake Hanako), Tokyo, 1956

Jensen, Richard, „Eu sunt ultimul care l-a văzut pe Sorge“, Politiken, 27 decembrie 1964

Jukov, Gh. K., The Memoirs of Marshal Zhukov, New York, 1971

Kawai, Teikichi, Am Kakumeika No Kaiso (Memoriile unui revoluționar), Tokyo, 1953

Kordt, Erich, Nicht aus den Akten, Union, Stuttgart, 1950

Krivițki, Walter, I Was Stalin's Agent, Londra, 1940

Kudriațev, V., „Mă întâlnesc cu Richard Sorge“, Izvestia, 1–7 noiembrie 1964

Kuusinen, Aino, Der Gott stürzt Seine Engel: Memoiren 1917–1965, trad. A. Vuoristo. Helsinki, 1972; publicată și sub titlul Before and After Stalin: A Personal Account of Soviet Russia from the 1920s to the 1960s, Londra, 1974

Marx–Engels Collected Works, vol. 50, New York, 2004 (Friedrich Engels către Gheorghi Plehanov, 26 februarie 1895)

Massing, Hede, This Deception: KBG Targets America, New York, 1951

Miyashita, Hiroshi, Tokko no Kaiso (Amintiri despre Tokko), Tokyo, 1978

Newman, Joseph, Goodbye Japan, New York, 1942

„A Partial Documentation of the Sorge Espionage Case“, Military Intelligence Section, United States Far East Command, US Congress House Committee on Un-American Activities, Tokyo, 1950

„Partial Memoirs of Richard Sorge“ („Sorge Memoir“), traducerea engleză citată aici este reprodusă în C. A. Willoughby, Shanghai Conspiracy: The Sorge Spy Ring, New York, 1952

Porečki, Elizabeth, Our Own People: A Memoir of Ignace Reiss and His Friends, Oxford, 1969

Schellenberg, Walter, The Schellenberg Memoirs, Londra, 1956 (cunoscut în edițiile ulterioare ca The Labyrinth)

Smedley, Agnes, „The Social Revolutionary Struggle in China“ și „The Revolutionary Peasant Movement in China“, Documentele Lewis Gannett, Biblioteca Houghton, Biblioteca Colegiului Harvard, Cambridge, MA, cca. 1930–1933

——— „The Tokyo Martyrs“, Far East Spotlight, martie 1949

——— China Correspondent, Londra și Boston, 1943, ediția retipărită, 1984

——— Daughter of Earth, New York, 2011

Sorge, Christiane, „Mein Mann – Dr R. Sorge“, Die Weltwoche, 11 decembrie 1964

„The Sorge Spy Ring: A Case Study in International Espionage in the Far East“, în US Congressional Record, 81st Congress, First Session, vol. 95, Partea a XII-a, Apendix, 9 februarie 1949

Toshito, Obi, (ed.), Gendai-shi Shiryo, Zoruge jiken (Materiale de istorie modernă: incidentul Sorge), Tokyo, 1962, 3 volume

Valtin, Jan, Out of the Night, Londra, 1941

Werner, Ruth, Sonja's Rapport, Berlin, 1977

Wickert, Erwin, Mut und Übermut: Geschichten aus meinem Leben, Gebundene Ausgabe, Stuttgart, 1992

Ziare

Asahi Shimbun, 2 iulie 1938

Japan Advertiser, 6–9 decembrie 1933

Japan Times, 28 februarie 1936

New York Times, 31 iulie 1935; 14 iulie 1938

Spartanburg Herald-Journal, 12 mai 1946

Der Spiegel, 20 iunie 1951; 27 iunie 1951; 8 august 1951; 3 octombrie 1951

Tokyo Advertiser, 3 februarie 1938

Tokyo Asahi, 14 iulie 1938 (ediția de după-amiază)

Tokyo Nichi Nichi Shimbun, 2 iulie 1938

Washington Evening Star, 23 și 24 august 1951

Washington Post, 8 octombrie 1952

Surse secundare publicate

LUCRĂRI GENERALE

Alekseiev, Mihail, „Vaș Ramzai“ – Your Ramsay: Richard Sorge and Soviet Military Intelligence in China 1930–1933, Moscova, 2010

Braithwaite, Rodric, Moscow 1941: A City and its People at War, Londra, 2007

Chunihin, Vladimir Mihailovici, Richard Sorge: Notes on the Margins of a Legend, Moscova, 2008

Churchill, Winston S., The Grand Alliance, Boston, 1950

de Toledano, Ralph, Spies, Dupes, and Diplomats, New York, 1952

Deakin, F.W., și Storrey, G.R., The Case of Richard Sorge, Londra, 1966

Gheorghiev, Iuri, Richard Sorge: Biograficeski ocerk, Moscova, 2002

Guerin, Alain și Chatel, Nicole, Camarade Sorge, Paris, 1965

Howarth, David, The Dreadnoughts, Amsterdam, 1980

Johnson, Chalmers, An Instance of Treason: Ozaki Hotsumi and the Sorge Spy Ring, Stanford, CA, 1990

le Carré, John, revista Progress, noiembrie 1966

——— interviu în New York Times, 17 august 2017

Mader, Julius, Dr Sorge-Report, a treia ediție, cu adăugiri, Berlin, 1985

Mader, Julius, Stucklik, Gerhard și Pehnert, Horst, Dr Sorge funkt aus Tokyo: Ein Dokumentarbericht über Kundschafter des Friedens mit ausgewählten Artikeln von Richard Sorge, Berlin, 1968

Massing, Hede, „The Almost Perfect Russian Spy“, revista True, decembrie 1951

Meissner, Hans-Otto, The Man with Three Faces, New York, 1956

Monk, Paul, „Christopher Andrew and the Strange Case of Roger Hollis“, revista Quadrant, 1 aprilie 2010

Montefiore, Simon Sebag, Young Stalin, Londra, 2008

Pincher, Chapman, Their Trade is Treachery, Londra, 1981

Prange, Gordon W., Goldstein, Donald M. și Dillon, Katherine V., Target Tokyo, New York, 1985

Richelson, Jeffery T., A Century of Spies: Intelligence in the Twentieth Century, Oxford, 1997

Rimer, J. Thomas, (ed.), Patriots and Traitors, Sorge and Ozaki: A Japanese Cultural Casebook, Maine, 2009

Shelton, Christina, Alger Hiss: Why He Chose Treason, New York, 2013

Whymant, Robert, Stalin's Spy: Richard Sorge and the Tokyo Espionage Ring, Londra, 1996

Willoughby, Charles Andrew, Shanghai Conspiracy: The Sorge Spy Ring, New York, 1952

Wright, Peter, Spycatcher, New York, 1988

Yudell, Michael, (ed.), Richard Sorge: A Chronology, www.richardsorge.com, 1996

AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Anfilov, Viktor, Doroga k traghedii sorok pervogo goda, Moscova, 1997

Bergstrom, Christer, Barbarossa the Air Battle, iulie–decembrie 1941, Hersham, 2007

Bungay, Stephen, The Most Dangerous Enemy: A History of the Battle of Britain, Londra, 2009

Chapman, John W. M., The Price of Admiralty: The War Diary of the German Attaché in Japan 1939–1943, Lewes, Sussex, 1989

Cox, Richard, (ed.), Operation Sea Lion, Londra, 1975

Duffy, James P., Hitler's Secret Pirate Fleet: The Deadliest Ships of World War II, Lincoln, Nebraska, 2005

Feis, Herbert, Road to Pearl Harbor: The Coming of the War Between the United States and Japan, Princeton, NJ, 1971, 2015

Fritz, Stephen, Ostkrieg: Hitler's War of Extermination in the East, Lexington, 2011

Glantz, David, Operation Barbarossa: Hitler's invasion of Russia 1941, Stroud, 2012

Gorceakov, Ovidii, „Nakanune, ili traghedia Kassandrî“, Gorizont, nr. 6, 1988

Gorodetsky, Gabriel, „Was Stalin planning to attack Hitler in June 1941?“, RUSI Journal, 1986, vol. 131 (2)

Herman, John, „Soviet Peace Efforts on the Eve of World War Two: A Review of the Soviet Documents“, Journal of Contemporary History, 1 iulie 1980, vol. 15 (3)

Kirchubel, Robert, Operation Barbarossa 1941: Army Group Centre, Oxford, 2007

Kotani, Ken, Japanese Intelligence in World War II, Oxford, 2009

Lukacs, John, The Duel: Hitler vs. Churchill 10 May–31 July 1940, Londra, 2000

Murphy, David E., What Stalin Knew: The Enigma of Barbarossa, New Haven și Londra, 2005

Overy, Richard, The Battle of Britain: Myth and Reality, Londra, 2010

Rusbridger, James și Nave, Eric, Betrayal at Pearl Harbor, New York, 1991

Theobald, Robert A., The Final Secret of Pearl Harbor, New York, 1954

Wright, Gordon, The Ordeal of Total War: 1939–1945, New York, 1968

Zaloga, Steven J. și Howard, Gerrard, Poland 1939: The Birth of Blitzkrieg, Londra, 2002

CHINA

Garver, John W., The Soviet Union and The Xi'an Incident [Arrest of Chiang Kaishek, 1936], Australian Journal of Chinese Affairs, nr. 26, iulie 1991

MacKinnon, J.R. și MacKinnon, S.R., Agnes Smedley: The Life and Times of an American Radical, Berkeley, CA, 1968

Price, Ruth, The Lives of Agnes Smedley, Oxford, 2004

„Revoluția din China și amenințarea intervenției imperialiste“, Izvestia, 216, 7 august 1930

Sergeant, Harriet, Shanghai: Collision Point of Cultures, 1918–1939, New York, 1990

Snow, Edgar, Random Notes on China, Cambridge, MA, 1957

Taylor, Jay, The Generalissimo: Chiang Kai-shek and the Struggle for Modern China, Cambridge, MA, 2009

Tsang, Steve, „Chiang Kai-shek's «secret deal» at Xian and the start of the Sino-Japanese War“, Palgrave Communications, vol. 1, 2015

Wakeman, Frederic Jr., Policing Shanghai, 1927–37, Berkeley și Los Angeles, CA, 1996

GERMANIA

Broue, P., The German Revolution: 1917–1923, Chicago, 2006

Bullock, Alan, Hitler: A Study in Tyranny, New York, 1962

Dähnhardt, Dirk, Revolution in Kiel, Neumünster, 1978

Jurado, Carlos Caballero și Bujeiro, Ramiro, *The German Freikorps 1918–23*, Oxford, 2001

Layton, Geoff, *Access to History: From Kaiser to Führer: Germany 1900–1945*, Londra, 2009

Lukes, Igor, *Czechoslovakia Between Stalin and Hitler: The Diplomacy of Edvard Beneš in the 1930s*, Oxford, 1996

Moreno, Barry, „Sorge, Friedrich Adolf“, în *Encyclopedia of New Jersey*, New Brunswick, NJ, 2004

Nekrich, Aleksandr Moiseevici, Ulam, Adam Bruno, și Freeze, Gregory L., *Pariahs, Partners, Predators: German–Soviet Relations, 1922–1941*, New York, 1997

Nelson, Anne, *Red Orchestra: The Story of the Berlin Underground and the Circle of Friends Who Resisted Hitler*, New York, 2009

Rauschnig, Hermann, *Hitler Speaks: A Series of Political Conversations with Adolf Hitler on His Real Aims*, Londra, 2006

Reiss, Curt, *Total Espionage, 1941*, retipărită New York, 2016

Schmitz-Berning, Cornelia, *Vokabular des Nationalsozialismus*, Berlin, 2007

Shirer, William L., *The Rise and Fall of the Third Reich: A History of Nazi Germany*, 1960; retipărită New York, 1990

Wheeler-Bennett, Sir John W., *Nemesis of Power*, Londra, 1953

Wiggershaus, Rolf, *The Frankfurt School: Its History, Theories, and Political Significance*, Cambridge, MA, 1995

Winkler, Heinrich August, *Der lange Weg nach Westen*, München, 2000

——— *Weimar 1918–33*, München, 2005

JAPONIA

Behr, Edward, Hirohito: Behind the Myth, New York, 1989

Butow, Robert J. C., Tojo and the Coming of the War, Princeton, 1961

Byas, Hugh, Government by Assassination, 1942; retipărită New York, 2017

Coox, Alvin, Nomonhan, Stanford, 2003

Craigie, Sir Robert, Behind the Japanese Mask, Londra, 1945

Daizo, Kodama, A Secret Record: The Mantetsu Chosabu, Tokyo, 1960

Elphick, Peter, Far Eastern File: The Intelligence War in the Far East, 1930–45, Londra, 1997

Ferrell, Robert H., „The Mukden Incident: September 18–19, 1931“, Journal of Modern History 27 (1), 1955

Goldman, Stuart D., Nomonhan, 1939: The Red Army's Victory that Shaped World War II, Annapolis, MD, 2012

Hata, I., (ed.), Nihon Riku kaigun sogo jiten, Tokyo, 1991

Nakamura, Kinjiro, Zoruge, Ozaki Hotzumi Supai Jiken No Zenbo: Soren Wa Subete o Shitte Ita (Întregul tablou al incidentului de spionaj Sorge-Ozaki Hotzumi), Osaka, 1949

Koškin, A. A., „Kantokuen – Barbarossa japoneză. De ce Japonia nu a atacat URSS-ul“, Moscova, 2011

Kuromiya, Hiroaki, „The Mystery of Nomonhan, 1939“, Journal of Slavic Military Studies, vol. 24, nr. 4, 2011

——— „Stalin's Great Terror and International Espionage“, Journal of Slavic Military Studies, vol. 24, nr. 2, 2011

——— „The Battle of Lake Khasan Reconsidered“, *Journal of Slavic Military Studies*, vol. 29, nr. 1, 2016

Mitamura, Takeo, *Senso to Kyosanshugi, Showa Seiji Hiroku (Război și comunism, consemnările secrete ale politicii Showa)*, Tokyo, 1950

Nedialkov, Dimitar, *In the Skies of Nomonhan, Japan vs Russia, May–September 1939*, Manchester, 2011

Neeno, Timothy, *Nomonhan: The Second Russo-Japanese War*, www.militaryhistoryonline.com, 2005

Ogi, H., *Shihyo Nomonhan*, Tokyo, 1986

Presseisen, Ernst L., *Germany and Japan: A Study in Totalitarian Diplomacy, 1933–1941*, Haga, 1958

„Study of Strategical and Tactical Peculiarities of Far Eastern Russia and Soviet Far East Forces“, *Japanese Special Studies on Manchuria*, vol. XII, Tokyo, 1955

Wakabayashi, Bob Tadashi, „Emperor Hirohito on Localised Aggression in China“, *Sino-Japanese Studies* 4 (1), 1991

Weland, James, „Misguided Intelligence: Japanese Military Intelligence Officers in the Manchurian Incident, septembrie 1931“, *Journal of Military History*, 58 (3), 1994

Young, John, *The Research Activities of the South Manchurian Railway Company, 1907–1945: A History and Bibliography*, New York, 1966

Young, Louise, *Japan's Total Empire*, Berkeley, CA, 1999

UNIUNEA SOVIETICĂ

Agaiant, Nikolail și Iakovlev, Egor, *Tovarișci Zorge: dokumentî, vospominaniia, interviu o podvighe sovetskogo razvedcika Dementieva, Irina, (1928–), Sovețkaia Rossiia, Moscova, 1965*

„Aspecte indiscutabile de la începutul războiului“, Voenno-istoriceski jurnal, ziarul oficial de istorie militară al forțelor armate rusești, februarie 1992

Baker, Robert K., Rezident: The Espionage Odyssey of Soviet General Vasily Zarubin, Bloomington, IN, 2015

Bisher, Jamie, White Terror: Cossack Warlords of the Trans-Siberian, Londra, 2009

Brook-Shepherd, Gordon, The Iron Maze: The Western Secret Services and the Bolsheviki, 1918–2004, Londra, 1999

Bruce, Lincoln W., Red Victory: A History of the Russian Civil War, New York, 1989

Budkevici, Serghe Leonidovici, „Delo Zorge“: sledstvie i sudebnîi proțess: lyudi, sobîtia, dokumentî, faktî, Moscova, 1969

Bunici, Igor, Operația Groza, 3 vol., 1994–2004, Moscova, 1998

Chamberlin, William Henry, Soviet Russia: A Living Record and a History, Londra, 1931

Cehonin, B., „Eroii nu mor“, Izvestia, 8 septembrie 1964

Ceraiavski, V., „Faptele de vitejie ale lui Richard Sorge“, Pravda, 6 noiembrie 1964

Cerușev, N.S. și Cerușev J.N., Rasstrelenaia elita PKKA (Komandirî logo i 2ogo rangov, Komkorî, Komdivî, i im ravniie): 1937–41, Moscova, 2012

Ciuev, F.I, Molotov, V.H., Resis, Albert, Molotov Remembers: Inside Kremlin Politics: Conversations with Feliks Chuev, Chicago, 1991 (de asemenea „Sto sotok besed s Molotvîm“, Chicago, 1993)

Clark, Lloyd, Kursk: The Greatest Battle: Eastern Front 1943, Londra, 2012

Coox, Alvin D., „The lesser of two evils”: NKVD general G.S. Lyushkov’s defection to Japan, 1938–1945, part I“, *Journal of Slavic Military Studies*, 11 (3), 1998

Dallin, David J., *Soviet Russia and the Far East*, New Haven, 1948

——— *Soviet Espionage*, New Haven, 1955

Dolgoplov, Nikolai, „De ce Stalin nu a făcut schimb pentru Sorge?“, *Rossiiskaia Gazeta*, 1 octombrie 2015

Dolgoplov, Nikolai și Stolarciuk, Nadejda, „Delo 3947: În căutarea mormântului Katiei Maksimova“, *Rossiiskaia Gazeta*, 20 octombrie 2011

Gavrilov, Viktor, *Voennaia razvedka informiruet: dokumenty razvedupravleniia Krasnoi Armii, ianvar 1939–iun 1941*, Moscova, 2008

Gavrilov, Viktor și Gorbunov, Evghenii, *Operația „Ramzai”: triumf i traghedia Riharda Zorge*, Moscova, 2014

Geller, Iu., „La cea de-a 70-a aniversare a nașterii lui S.P. Urițkii“, *Krasnaia Zveda*, 2 martie 1965

Gladkov, T.K., *Nagrada za vernost’ – kazn’*, Moscova, 2000

——— *Artuzov Moskva: Molodaia gvardiia*, Moscova, 2008

Gladkov, T.K. și Zaițev, N.G., *I ia emu ne mogu ne verit...*, Moscova, 1986

Goliakov, Serghei Mihailovici și Ilinskii, Mihail Mihailovici, *Zorge: podvig i traghedia razvedcika*, Moscova, 2001

Gorbunov, Evghenii, *Stalin i GRU*, Moscova, 2010

Gorceakov, Ovidii, *Ian Berzin-komandarm GRU*, St Petersburg, 2014

Gregory, Paul R., *Politics, Murder, and Love in Stalin’s Kremlin: The Story of Nikolai Bukharin and Anna Larina*, Stanford, CA, 2010

Haslam, Jonathan, *Near and Distant Neighbours: A New History of Soviet Intelligence*, Oxford, 2015

Jansen, Marc și Petrov, Nikolai, *Stalin's Loyal Executioner: People's Commissar Nikolai Ezhov, 1895–1940*, Stanford, CA, 2002

Kocik, Valerii, *GRU: dela i liudi*, Moscova, 2002

Kolpakidi, A. I., și Prohorov, D. P., *Imperia GRU, ocerki rossiskoi voiennoi razvedki*, Moscova, 1999

Krivoșeeva, G.F., (ed.), *Grif sekretnosti sniat: poteri Voorujennîh Sil SSSR v voinah, boevîh deistviiah i voennîh konfliktah*, Moscova, 1993

Kuznețov, Viktor, *Protivostoianie: sovetskaia razvedka v godî vtoroi mirovoi voinî*, St Petersburg, 2006

Leonard, Raymond W., *Secret Soldiers of the Revolution: Soviet Military Intelligence, 1918–1933*, Westport, Conn. și Londra, 1999

Lock, Owen A., „Chiefs of the GRU 1918–46“, în Hayden B. Peake și Samuel Halpern (ed.), *In the Name of Intelligence: Essays in Honor of Walter Pforzheimer*, Washington, DC, 1994

Lota, Vladimir, *GRU: ispitanie voinei: voennaia razvedka Rossii nakanune i v godî Velikoi Otecestvennoi voinî 1941–1945*, Moscova, 2010

Marici, N. și Djuvarevici, M., „Asistentul lui Sorge“, *Krasnaia Zvezda*, 17 octombrie 1964

Martirosian, Arutiun, *Stalin i razvedka nakanune voinî*, Moscova, 2014

Maievski, Viktor, „Tovarășul Richard Sorge“, *Pravda*, 4 septembrie 1964

Moore, Harriet L., *Soviet Far Eastern Policy, 1931–1945*, Princeton, 1945

Orlov, B., „Centrul este pe recepție cu Ramsay“, *Izvestia*, 28 octombrie 1964

Pekelnik, N., „Faptele de vitejie ale lui Richard Sorge: povestea eroismului unui spion sovietic“, Izvestia, 4 septembrie 1964

Petrov, Vladimir și Petrov, Evdokia, Empire of Fear, Londra, 1956

Prohorov, D.P., Skolko stoit prodat' rodinu?, St Petersburg, 2005

Prudnikova, Elena, Rihard Zorge – razvedcik nr. 1, St Petersburg, 2004

Prudnikova, E. și Gorceakov, O., Leghendî GRU, St Petersburg, 2005

Radzinski, Edvard, Stalin, Londra, 1997

Rogovin, Vadim, 1937: Stalin's Year of Terror, Oak Park, MI, 1998

Rubțov, Iuri, „Conducerea este chemarea mea“, în Voienno-promîșlenni kurier, 13 iunie 2005

Semiciastni, Vladimir, „Agenții sovietici Ceka în marele război patriotic“, Pravda, 7 mai 1945

Sergheev, Evgheni, Russian Military Intelligence in the War with Japan, 1904–05, Londra, 2012

Service, Robert, Lenin: A Biography, Londra, ediția retipărită, 2010

Sever, Aleksandr și Kolpakidi, Aleksandr Ivanovici, GRU: unikalnaia ențiklopedia, Moscova, 2009

Sokolov, Ghenadi, Șpion nomer raz, St. Petersburg, 2013

Sokolov, Vladimir, Voennaia agenturnaia razvedka: istoria vne ideologii i politiki, Moscova, 2013

Suvorov, Viktor, Inside Soviet Military Intelligence, New York, 1984

——— Spetsnaz: The Story Behind the Soviet SAS, trad. în engl. David Floyd, Londra, 1987

——— The Chief Culprit: Stalin's Grand Design to Start World War II, Annapolis, MD, 2008

Usov, Viktor, Sovietskaia Razvedka v Kitae 20 – ie godi XX veka, Moscova, 2007

Volkogonov, Dmitri, Triumph and Tragedy (Triumf i traghedia: politiceski portret I.V. Stalina), Moscova, 1989

Volodarski, Boris, Stalin's Agent: The Life and Death of Alexander Orlov, Oxford, 2015

Comunism și Comintern

Bennett, Gill, „A Most Extraordinary and Mysterious Business“: The Zinoviev Letter of 1924, seria: „Historians LRD“, nr. 14, Londra, ianuarie 1999

Chapman, John W.M., „A Dance on Eggs: Intelligence and the «Anti-Comintern»“, Journal of Contemporary History, vol. 22, nr. 2 (Intelligence Services during the Second World War), aprilie 1987

Courtois, Stéphane, Werth, Nicolas și Paczkowski, Andrzej, The Black Book of Communism, Cambridge, MA, 1997

Kadish, Sharman, Bolsheviks and British Jews: The Anglo-Jewish Community, Britain and the Russian Revolution, Londra, 2013

Kendall, Walter, Recenzie la Piero Melograni, „Lenin and the Myth of World Revolution“, Revolutionary History, vol. 3 (3), 1991

Koch, Stephen, Double Lives: Stalin, Willi Münzenberg and the Seduction of the Intellectuals, New York, 2004

Litten, Frederick S., „The Noulens Affair“, China Quarterly, nr. 138, iunie 1994

North, David și Kishore, Joe, The Historical and International Foundations of the Socialist Equality Party, Oak Park, MI, 2008

Pipes, Richard, Communism: A History, New York, 2003

Priestland, David, The Red Flag: A History of Communism, New York, 2009

Shachtman, Max, „For the Fourth International!“, New International, vol. 1, nr. 1, iulie 1934

Mulțumiri

Pentru scrierea acestei cărți despre Richard Sorge le sunt profund îndatorat multor oameni de știință care au explorat subiectul înaintea mea, în condiții mult mai grele decât cele cu care m-am confruntat eu. Frederick William Deakin, fost director al Colegiului St. Antony din Oxford, a adus pentru prima oară acest subiect în atenția cititorilor occidentali, iar cartea sa din 1965, *The Case of Richard Sorge*, a fost cu atât mai remarcabilă, cu cât a avut un acces extrem de limitat la sursele sovietice. Tatăl meu, Mervyn Matthews, era membru al Colegiului St. Antony la acea vreme și am fost impresionat să-i văd numele în secțiunea Mulțumiri a lui Deakin – drept recunoștință pentru munca de traducere și pentru obținerea timbrului sovietic de patru copeici cu chipul lui Sorge pe el, care a ilustrat coperta primei ediții. La Tokyo, profesorul Gordon Prange a fost extrem de exhaustiv în cercetarea sa asupra carierei lui Sorge din Japonia. Prange a petrecut 30 de ani lucrând la marea sa operă, *Target Tokyo*, iar interviurile sale, cu mulți dintre cei care l-au cunoscut personal pe Sorge, de la amanta sa la polițiștii care îl supravegheau neobosiți, sunt de neprețuit. Robert Whymant, coleg jurnalist și fost șef al redacției din Tokyo a ziarului *The Times*, a intervievat și el, în anii 1980, câțiva protagoniști pentru opera sa, *Stalin's Spy*, cea mai recentă lucrare în limba engleză pe acest subiect.

Trebuie să-mi exprim, de asemenea, profunda recunoștință și admirație pentru lucrarea cercetătorilor moderni ruși Vladimir Ciunihin, Aleksandr Fesiun și Mihail Alekseeiev, care au făcut atât de mult pentru a scoate la iveală povestea tragică a indiferenței Centrului de la Moscova față de agentul lor vedetă de la Tokyo.

În vara anului 2016, am avut privilegiul de a fi invitat la conferința anuală a Societății Sorge din Japonia, ținută la Universitatea Meiji din Tokyo. Îi sunt extrem de recunoscător profesorului Tetsuro Kato, de la Universitatea Waseda, și lui Tsutomu Shinozaki, care și-au făcut timp să ne întâlnim și să discutăm, la un sandviș și un ceai, diverse aspecte legate de Sorge. De

asemenea, îi sunt recunoscător profesorului Jeffrey Burds, care mi-a asigurat materiale de arhivă și m-a îndrumat în direcția bună a surselor sovietice încă neexploatate despre Sorge. Profesorul Hiroaki Kuromiya a fost atât de amabil încât să-mi împărtășească lucrarea sa de pionierat legată de Incidentul Nomonhan.

La Moscova, îi sunt foarte recunoscător personalului de la RGASPI – fosta Arhivă a Comitetului Central –, precum și bibliotecarilor de la Arhivele Centrale ale Ministerului Apărării din Podolsk. La Baku, am reușit să-i găsesc casa lui Sorge după o după-amiază întreagă de întrebări neobosite adresate localnicilor din Sabunçu de către Fareed Ismailov – care m-a condus într-un taxi negru londonez, o priveliște ciudat de obișnuită pe străzile capitalei Azerbaidjanului. Îi sunt recunoscător și vechiului meu prieten de la universitate, Nikolaus Twickel, pentru traducerile surselor germane. Prietenul și colegul meu Aleksei Kazakov din Moscova m-a ajutat să văd uriașul potențial al subiectului Sorge, ajutându-mă totodată să ancorez povestea umană într-un context istoric.

Îi sunt profund recunoscător impresarei mele Natasha Fairweather pentru entuziasmul și energia sa, și lui Michael Fishwick, îndelung răbdătorul redactor de la Bloomsbury, și excelentei sale echipe.

Soția mea, Ksenia, și copiii mei, Nikita și Theodore, au trăit cu Sorge ca membru virtual al familiei timp de patru ani, călătorind cu mine prin diversele locuri pe care le frecventa acesta și suportând la cină poveștile unui spion mort de mult timp. Nu aș fi putut scrie această carte fără susținerea lor.

Surse foto

„De la școală la abator“ – Richard Sorge, în vârstă de 20 ani, după ce fusese rănit, 1916: © ullstein bild Dtl./Getty Images

Perioada Baku – inginerul petrolist Wilhelm Sorge și soția sa rusoaică Nina, împreună cu copiii lor (Richard în alb): © Sputnik/Bridgeman Images

Sorge și vărul său, Erich Correns: © ullstein bild Dtl./Getty Images

Singura fotografie cu Sorge și Katia împreună: © ullstein bild Dtl./Getty Images

Monumentul lui Sorge în orașul său natal, Baku: © Colecție privată

Semnătura lui Sorge din dosarele Cominternului de la Moscova, 1924: © Private Collection

Casa lui Sorge din Sabunçu, suburbia odinioară prosperă a orașului Baku, așa cum arată aceasta în zilele noastre: © Private Collection

Ambasadorul general-maior Eugen Ott, a cărui încredere de nezdruccinat în prietenul său Sorge i-a facilitat acestuia strălucitoarea carieră de spion: © SZ Photo/Knorr + Hirth/Bridgeman Images

Fotografia oficială a lui Sorge din dosarul de identitate de la Comintern, Moscova, 1924: © Private Collection

Yotoku Miyagi, pictorul bolnav de tuberculoză, care a devenit cel mai neobosit om de teren al rețelei: © Kyodo News/Getty Images

Hotsumi Ozaki, jurnalistul idealist japonez care a lucrat cu Sorge la Shanghai și a devenit cel mai valoros agent al său din Japonia: © Kyodo News/Getty Images

Sorge, în timpul șederii sale în Japonia, cca 1938: © ullstein bild Dtl./Getty Images

Soția lui Max, Anna Clausen: © SVF2/Getty Images

Sorge, în haine japoneze, în locuința sa din strada Nagasaki: © ullstein bild Dtl./Getty Images

Prințul Albrecht von Urach, corespondentul de la Tokyo al publicației cu orientare antisemită Völkischer Beobachter, i se alătură lui Sorge în bețiile sale din Ginza, care țineau până noaptea târziu: © ullstein bild Dtl./Getty Images

Sorge la vila de vacanță a Ambasadei Germaniei: © Pictures from History/Bridgeman Images

Sorge într-una din obișnuitele sale călătorii în Japonia: © INTERFOTO/Alamy Stock Photo

Eta Harich-Schneider, apreciata interpretă de clavecin și ultima amantă a lui Sorge: © Max Ehlert/ullstein bild Dtl./Getty Images

Prințul Fumimaro Konoe, de trei ori prim-ministru al Japoniei, cel care l-a introdus pe Ozaki în cercul său intim de consilieri: © Bettmann/Getty Images

Generalul Hideki Tojo, care a gândit invadarea Chinei de către Japonia, precum și atacul de la Pearl Harbor: ©AFP/Getty Images

Iosif Stalin privește, în timp ce ministrul de externe al URSS și cel al Germaniei, Viaceslav Molotov și Joachim von Ribbentrop, semnează pactul de neagresiune care a împărțit în secret Europa de Est între Berlin și Moscova: © Universal images Group/Getty Images

Stalin îl salută pe ministrul de externe japonez Yosuke Matsuoka la Moscova, în 1939. La plecare, Matsuoka era atât de beat, încât el și Stalin au cântat împreună cântece populare pe peron: © The Asahi Shimbun/Getty Images

Generalul Filip Golikov, ai cărui șase predecesori, conducători ai Departamentului 4, fuseseră toți executați. Golikov a tăinuit toate rapoartele urgente ale lui Sorge privitoare la o iminentă invazie germană: © Sovfoto/Getty Images

Fotografia de la poliție a lui Sorge, după arestarea sa: © SPUTNIK/Alamy Stock Photo

S-au luat toate măsurile posibile pentru contactarea deținătorilor de drepturi de autor ale tuturor imaginilor. Sunteți invitați să contactați editorul dacă imaginea dumneavoastră a fost folosită fără identificare sau recunoaștere.